SC 91 III-202

GAVRIL ȘTRATE

LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ

STUDII ȘI ARTICOLE

STUDII ȘI DOCUMENTE

Scanned with OKEN Scanner

Profesorului și îndrumătorului meu, Academicianului Iorgu Iordan, omagiu respectuos.

G. ISTRATE

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Cînd, în urma reformei învățămîntului din anul 1948, programa analitică din universități se îmbogățea prin introducerea cursului de Istoria limbii române literare, *noi nu aveam nici un specialist propriu-zis în această disciplină. Punctul de vedere din care începea să fie examinată problema era, prin forța lucrurilor, diferit. Nu exista, încă, o definire clară, acceptată de majoritatea specialiștilor, a noțiunii respective. Puținele aprecieri, de pînă atunci, asupra limbii române literare, erau nu numai întîmplătoare, ci și cu totul tangențiale. Lingviștii, atrași de alte probleme importante (originea limbii și a poporului nostru, continuitatea elementului roman în Dacia, raporturile lingvistice ale românilor cu populațiile vecine ș. a.), n-au avut răgazul să se ocupe de ea, iar istoricii și criticii literari o lăsau pe seama lingviștilor. Puținele încercări de definire a noțiunii plecau numai de la literatura beletristică și nu aveau în vedere nici terminologia științifică și, în general, modul în care oamenii de știință se folosesc de limba națională în comunicarea ideilor și a rezultatelor la care au ajuns, nici publicistica ori stilul administrativ.*

Datorită acestui fapt, moștenirea pe care ne-au lăsat-o înaintașii, în acest domeniu, este nu numai extrem de redusă din punct de vedere cantitativ, ci și nesemnificativă.

Dacă în privința originii limbii noastre, a structurii ei romanice, a influențelor străine exercitate asupra ei, ori a cunoașterii dialectelor contribuțiile unor lingviști ca Timotei Cipariu, B. P. Hasdeu, Alexandru Philippide, Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu, Nicolae Drăganu, Theodor Capidan etc. sînt fundamentale și nimeni nu le poate trece cu vederea, în domeniul limbii române literare, nici unul dintre învățații pomeniți n-a trecut la o cercetare mai largă. Încercările lor de a stabili locul pe care s-a format limba română literară, modul cum a luat ea naștere și care sînt elementele ei de bază, au dus la rezultate atît de diferite, încît se poate afirma că aproape fiecare dintre ei se găsește pe poziții opuse față de ceilalți. Așa se și explică de ce, în întreaga jumătate a secolului nostru,

Scanned with OKEN Scanner

specialiștii de la principalele universități ale țării (București, Cluj, Iași), singurele existente în vremea aceea, n-au putut ajunge la un punct de vedere unitar. Iar cînd programa analitică la care m-am referit a impus predarea disciplinei respective în învățămîntul superior, specialiștii noștri s-au găsit, dintr-o dată, în fața unei probleme nedezlegate. La această lipsă de unitate de vederi se mai adaogă și deosebiri de metodă, provocate, în primul rînd, de influența pe care a exercitat-o, asupra lingvisticii, istoria literară. Multe studii și articole, apărute în perioada 1948—1954, în special, se resimt de această influență. Treptat, își face loc convingerea că limba literară face parte din disciplinele lingvistice și nu din cele care pot fi înglobate în istoria literaturii sau în critica literară. Este, fără îndoială, meritul academicianului Iorgu Iordan de a fi definit noțiunea de limbă literară și de a ne fi dat, tocmai la momentul potrivit, cîteva studii fundamentale, în acest domeniu. El a combătut unele teorii eronate și a deschis un drum pe care îl continuăm, în general fără abateri importante, cu toții astăzi. Acțiunea lui Iordan a fost sprijinită de academicianul Emil Petrovici, de la care avem, de asemenea, o definiție justă a limbii literare, de Ștefan Pașca primul autor al unui curs de Istoria limbii române literare, *și, bineînțeles, de aproape toți lingviștii mai tineri, din țara noastră.*

Volumul pe care îl prezentăm publicului cititor cuprinde o parte dintre contribuțiile cu care autorul a participat la dezbaterea problemei controversate a originii limbii noastre literare și a dezvoltării ei ulterioare, în ultimile două decenii. Pus în situația să predau acest curs, pentru prima dată, la universitate, și întîmpinînd mari greutăți din cauza lipsei unei bibliografii cît de cît sistematice, am recurs, în absolut toate cazurile, la textele propriu-zise, care singure îmi puteau călăuzi pașii pe un drum real.

Elaborate în perioade diferite, este de la sine înțeles că aceste contribuții se resimt de oarecare lipsă de unitate, nu atît în concepție, cît în prezentarea formală. Sub aspectul conținutului, ele sînt relativ variate.

Volumul are, așadar, un caracter selectiv, în care autorul a avut grijă să se introducă atît contribuții cu caracter teoretic, cît și cercetări proprii asupra limbii din opera unui anumit scriitor. El a căutat, de asemenea, pe cît i-a stat în putință, să înfățișeze cititorului aspecte din toate epocile istorice ale limbii noastre literare.

Volumul se adresează, în primul rînd, studenților facultăților de filologie, care vor găsi, în el, pe lîngă unele cercetări de adîncime, și cîteva priviri de sinteză. El poate fi util și elevilor din ultimile clase de liceu, precum și acelor cititori cu pregătire diversă, care nu încetează de a se informa asupra tuturor problemelor de istorie națională, de cultură ori de știință.

Mulțumesc pe această cale tuturor celor care au contribuit la apariția în bune condiții a acestei lucrări.

Scanned with OKEN Scanner

LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ

Limba română literară a intrat tîrziu în atenţia cercetătorilor. Ea a fost definită şi pusă în drepturile sale abia în ultimii cincisprezece ani, cu toate că unele afirmaţii asupra originii ei datează de dinainte de 1900.

Specialiştii mai vechi au emis mai multe teorii asupra originii limbii literare. Dar acestea nu aveau la bază o cercetare sistematică, ci mai mult o intuire a realităţilor. Unele afirmaţii se apropie mai mult de adevăr, altele îl înconjoară oarecum. Problema a intrat numai tangenţial în preocupările acestor specialişti care urmăreau, de fapt, valoarea diferitelor texte vechi.

Reluînd o afirmaţie a lui Alexandru Lambrior şi a lui B. P. Hasdeu, şcoala lingvistică de la Bucureşti, reprezentată de Ion Bianu, Ovid Densusianu şi elevii lor, în frunte cu academicianul Al. Rosetti, a susţinut că limba noastră literară s-a fixat prin textele coresiene, tipărite la Braşov în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, şi că la baza limbii din traducerile respective stă graiul popular dintre Tîrgovişte şi Braşov. Sigur este că tipăriturile lui Coresi au jucat un rol foarte important la fixarea normelor limbii literare şi la dezvoltarea ei ulterioară. Circulaţia mare a acestor traduceri a făcut ca ele să fie cunoscute pretutindeni unde s-a vorbit românește în vechea Dacie. Cărturarii de mai tîrziu, începînd cu vestitul mitropolit Varlaam de la Iaşi, s-au orientat, în activitatea lor, după aceste traduceri. Nu tot aşa de sigur este însă că limba cărţilor coresiene ar reprezenta graiul dintre Tîrgovişte şi Braşov. Ideea a putut fi formulată de I. Bianu şi de O. Densusianu, pe baza faptului că înainte de a ajunge la Braşov, Coresi ar fi tipărit, împreună cu Dimitrie Liubavici, cărţi în limba slavă la Tîrgovişte. Mai întîi nu toată lumea este de acord că diaconul Coresi este şi *tipograf* şi *traducător*. Sînt tot mai numeroşi specialiştii care susţin că traducerile respective s-ar fi efectuat la Şcheii Braşovului, de către un colectiv de preoţi, iar lui Coresi i-a revenit obligaţia numai de a tipări aceste cărţi. Este greu de presupus că într-o vreme în care tipografiile erau cu totul

Scanned with OKEN Scanner

rudimentare, o singură persoană ar fi putut traduce şi tipări, în acelaşi timp, un număr atît de mare de cărţi româneşti, slavoneşti şi româno-slave, într-o perioadă relativ scurtă (aproximativ 1558—1581).

Tot aşa de greu vom putea admite că între Tîrgovişte şi Braşov ar fi existat un grai independent, cu particularităţi proprii, care ar sta la baza tipăriturilor coresiene din moment ce nu avem măcar o singură trăsătură importantă care să deosebească vorbirea de aici de cea a regiunilor imediat vecine.

La aceste presupuneri se adaugă şi un argument de altă natură. În epilogul *Tetraevanghelului* tipărit la 1560—1561, ni se face următoarea afirmaţie: „Şi cu zisa jupînului Haneş Begner *scris-am* eu diacon Coresi ot Tîrgovişte şi Tudor diac“ [1]. Alăturarea celor două nume ne arată că diaconul Coresi a avut, cel puţin în cazul tipăririi cărţii citate, un colaborator, că imprimarea acestei cărţi nu i se datoreşte numai lui Coresi. Cu atît mai mult trebuie să presupunem că el nu putea fi şi traducătorul cărţilor apărute, la Braşov, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Verbul *a scrie*, pe care l-am subliniat în citatul de mai sus, nu apare, aici, cu sensul lui obişnuit, ci cu acela de *a culege, a tipări*. Dacă, dimpotrivă, îi atribuim valoarea curentă în limbă şi tragem concluzia că diaconul Coresi este şi traducător, trebuie să-i acordăm acelaşi credit şi diacului Tudor. Cu alte cuvinte, oricum am privi lucrurile rezultă că traducerile coresiene sînt lucrări de colaborare şi nicidecum opera unui singur om.

Alţi învăţaţi, în frunte cu Nicolae Iorga, au susţinut că limba română literară s-ar fi format înainte de epoca lui Coresi, în prima jumătate a secolului al XVI-lea [2], pe baza aşa-numitelor texte rotacizante localizate de unii în Maramureş, iar de către alţii într-o zonă mai largă, care cuprinde şi Transilvania de nord şi părţile Bihorului [3]. Teoria lui Iorga a fost îmbrăţişată, în primul rînd, de şcoala lingvistică din Cluj, reprezentată prin Sextil Puşcariu, Nicolae Drăganu, Alexe Procopovici. Cei care n-au împărtăşit acest punct de vedere au adus obiecţia importantă că textele rotacizante cuprind numeroase particularităţi regionale (începînd cu rotacismul însuşi), care n-au mai fost reluate de cărturarii ulteriori, pe care traducătorii de mai tîrziu, începînd cu cei ai tipăriturilor coresiene, le-au eliminat din cărţile lor. Împotriva acestui adevăr, însă, manuscrisele rotacizante au stat la baza traducerilor braşovene ; cărturarii din sudul Transilvaniei au folosit, în propriile lor traduceri, experienţa înaintaşilor.

---

[1] Ediţia din 1963, p. 167.

[2] Într-o vreme se admitea că începutul limbii literare datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea.

[3] Vezi discuţia referitoare la acest punct de vedere şi, în general, la modul cum se pune problema apariţiei limbii scrise, în studiul nostru *Originea şi dezvoltarea limbii române literare*, publicat în *Analele ştiinţifice ale Universităţii Al. I. Cuza din Iaşi*, t. III, 1957, p. 77—96.

Scanned with OKEN Scanner

Încă înainte de 1900 a fost formulată şi a treia teorie referitoare la originea limbii române literare. Ea se datoreşte primului profesor de limba şi literatura română la Universitatea din Iaşi, lui Alexandru Philippide. Învăţatul ieşean susţinea că limba română literară îşi are începutul în textele ardeleneşti şi că ulterior „zestrea" respectivă s-a îmbogăţit continuu, cu contribuţii care provin din toate provinciile istorice româneşti. Întîietatea, în timp, a contribuţiilor ardeleneşti şi munteneşti a fost contrabalansată, spune Philippide, de valoarea deosebită a contribuţiilor aduse de moldoveni. El nu insistă şi nu ne dă nici un fel de amănunte. Nu-i greu de presupus, însă, că se gîndea la cronicarii din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea (Ion Neculce) şi, mai ales, la marii clasici din secolul al XIX-lea (Alecsandri, Negruzzi, Eminescu etc.). Ideea lui Philippide a fost şi ea îmbrăţişată, în primul rînd, de foştii săi elevi, în frunte cu academicianul Iorgu Iordan. Cel care a popularizat-o, însă, şi a difuzat-o în rîndul studenţilor, încă înainte de primul război mondial, a fost G. Ibrăileanu. Sub influenţa lui Philippide sau, poate, independent de această influenţă, teoria respectivă a mai fost susţinută şi de George Coşbuc şi de Calistrat Hogaş. În vremea noastră, pe lîngă academicianul Iorgu Iordan şi elevii săi, i s-a mai alăturat şi academicianul Emil Petrovici, care, însă, pleacă de la alt material decît Philippide şi se sprijină pe argumente lingvistice propriu-zise [4].

În sfîrşit, o ultimă teorie, formulată după 1950 de către academicianul Al. Graur, I. Coteanu şi Liviu Onu, pleacă de la ideea că la baza limbii literare ar sta poezia populară nescrisă. În acest caz, limba noastră literară ar fi mult mai veche decît secolul al XVI-lea, cînd apar primele texte scrise româneşte. Punctul acesta de vedere a fost combătut, de la început, şi autorii lui nu l-au mai apărat în nici un fel.

Rezumînd, vom spune că specialistul care s-a apropiat mai mult de adevăr este Alexandru Philippide. După încercările timide ale maramureşenilor, traducătorii braşoveni au meritul de a fi orientat limba literară pe un drum care avea să se dovedească deosebit de rodnic, pe care îl vor urma, în continuare, şi-l vor amplifica, toţi cărturarii de mai tîrziu, indiferent de provincia din care proveneau.

Nu putem trece mai departe înainte de a aminti că unii dintre specialiştii citaţi dau dovadă de oarecare nesiguranţă în teoretizările lor. Aşa, spre exem-

[4] „Orice limbă literară este într-o măsură mai mică sau mai mare o limbă comună rezultată din integrarea unor graiuri regionale. Acesta este principalul proces de formare a limbilor naţionale, fiind condiţionat de concentrarea economică şi politică" (*Limba română*, IX, 1960, nr. 5, p. 60).

Scanned with OKEN Scanner

plu, Sextil Pușcariu, adept al teoriei emise de Nicolae Iorga [5], va ajunge, spre sfîrșitul vieții, să se alăture părerii lui Philippide, cum se vede clar din rîndurile de mai jos : „Spre deosebire de alte popoare, întîia traducere în românește a celor mai importante părți din cărțile sfinte — evangheliile, apostolul și psalmii înainte de toate — *nu reflectează limba unui ținut, deosebită de graiurile vorbite în alte regiuni. Copiștii care ajutau ca manuscrisele să pătrundă pretutindeni, nivelau deosebirile dialectale, ce nu erau prea mari de altminteri. Astfel s-a creat, prin contribuția tuturor regiunilor românești, limba noastră literară* fixată prin cărțile sfinte. Și tot această limbă, pătrunsă din biserică în graiul comun, a fost una din cauzele esențiale care au păstrat unitatea limbii românești în provincii despărțite politicește veacuri de-a rîndul“ [6].

Și Nicolae Drăganu, adept al aceleiași teorii a lui Iorga, se orientează mai tîrziu spre părerea lui Bianu — Densusianu, în sensul că nu mai admite o influență reformatoare de formă husită, ci una luterană, prin intermediul sașilor din Transilvania [7].

La baza acestor traduceri nu stă graiul dintre Tîrgoviște și Brașov ci, mai degrabă, cel dintre Brașov și Orăștie (cu infiltrații în Banat și în Crișana !). Ultima carte a lui Coresi apare la 1581. Un an mai tîrziu se tipărea, la Orăștie, *Palia*. Încă în secolul al XVI-lea se creează, aici, o adevărată tradiție culturală, care nu va mai fi întreruptă pînă în vremea noastră. Nicolae Olahus și Mihail Halici aici își au leagănul. De aici au plecat, mai tîrziu, doctorul Ioan Molnar. Samuil Micu, Budai-Deleanu. Din această zonă provine cel mai vechi manuscris al Alexandriei etc. Aici au activat numeroși cărturari, în secolul al XIX-lea, în frunte cu I. Slavici și George Coșbuc. În sfîrșit, din preajma Carpaților ardeleni, din sud, s-au ridicat și Octavian Goga și Lucian Blaga, care au dat o strălucire deosebită nu numai literaturii noastre naționale, ci și limbii literare. Avem, așadar, tot dreptul să vorbim de o mare tradiție de cultură, în această zonă. Nu tot așa stau lucrurile cu aria Tîrgoviște—Brașov unde nu se poate vorbi de o activitate neîntreruptă din secolul al XVI-lea pînă azi.

Mai importante decît aceste considerente de ordin cultural ni se par însă particularitățile de limbă care, în marea lor majoritate, pot fi localizate în această zonă, care începe la Brașov și continuă spre vest, pînă în Banat și în Crișana.

---

[5] Vezi *Istoria literaturii române. Epoca veche*, Sibiu, 1930, p. 64—66, precum și *La letteratura romena*, Roma, 1923, p. 9, *Literatura română*, 1925, p. 18. Cf. și *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, 1910, p. 40.

[6] *Biserica ortodoxă română*, LXI, 1938, p. 719.

[7] Cf. *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle*, Bucarest, 1938, p. 34—36.

Scanned with OKEN Scanner

Zestrea lăsată de traducătorii coresieni va fi îmbogăţită, apoi, cum spuneam, prin contribuţii care vin din toate provinciile istorice româneşti. Varlaam şi Dosoftei în Moldova, Simion Ştefan în Transilvania şi traducătorii *Bibliei de la Bucureşti* (1688) sînt piscurile literaturii religioase din secolul al XVII-lea. În acelaşi timp apare o strălucită literatură istorică, în toate provinciile. Şi în vreme ce în Moldova şi în Muntenia se creează literatura juridică, ardelenii ne dau prima traducere românească a *Alexandriei* (1620). Traducerile efectuate în Transilvania sînt imediat cunoscute în Moldova şi în Muntenia. Limba cronicarilor munteni este plină de ardelenisme şi de moldovenisme.

Vedem, aşadar, cum împotriva graniţelor dintre ţările noastre, cărţile româneşti vechi trec, fără întrerupere şi fără opreliştе, dintr-o parte în alta a Carpaţilor, consolidînd legăturile dintre fraţi. Manuscrisele rotacizante se găseau, la un moment dat, toate, în Moldova, unde şi-au primit şi numele sub care le cunoaştem, pînă astăzi : *Codicele voroneţean, Psaltirea voroneţeană, Psaltirea scheiană, Psaltirea Hurmuzachi.* Puţinele exemplare din traducerile coresiene, ajunse pînă la noi, au fost colectate de pe tot teritoriul Daciei. *Cazania lui Varlaam,* cu cele aproximativ cincisprezece retipăriri ale ei, s-a bucurat de o circulaţie neobişnuită în Transilvania, unde va fi fost trimisă, de la Iaşi, în vederea combaterii ideilor reformatoare.

În secolul al XIX-lea, moldovenii şi ardelenii urmăresc, cu mare atenţie, activitatea pe care o desfăşoară munteanul Eliade. În acelaşi timp, *Curierul românesc* şi *Albina românească* se străduiesc să devină ecoul tuturor idealurilor româneşti. Revista ieşeană condusă de Mihail Kogălniceanu poartă numele de *Dacia literară.* Poezia lui Alecsandri *Deşteptarea României* este răspîndită pe foi volante, la Braşov. Odobescu şi, după el, Eminescu scriau într-o limbă care, departe de a se rezuma la ceea ce le puteau pune la îndemînă propriile lor provincii, Muntenia şi Moldova, reprezintă o sinteză pe baza cunoaşterii tuturor graiurilor. Cu ei, şi prin ei, se impune instrumentul artistic necesar tuturor românilor, izvorît din eforturi colective îndelungate. Ca Odobescu şi ca Eminescu va proceda, ceva mai tîrziu, George Coşbuc, iar în secolul nostru, Mihail Sadoveanu, acest adevărat Eminescu al prozei contemporane.

Pe trunchiul plăpînd, moştenit de la traducătorii coresieni din cetatea Braşovului, s-a dezvoltat stejarul uriaş ale cărui rădăcini se prelungesc spre toate meridianele pămîntului românesc. Străjuind, deopotrivă, nu numai amîndouă coastele Carpaţilor, ci şi toată întinderea vechii Dacii pînă în Bucovina şi Maramureş înspre nord, şi pînă la Dunăre şi la mare, înspre sud, acest stejar îşi modelează cîntecul după fluier şi după tilincă, după vioară ori după orgă, în melodii de dor sau de luptă, în care recunoaştem nu numai efortul, ci şi bucuria tuturor

Scanned with OKEN Scanner

împlinirilor, pe toate planurile. Sub impunătoarea lui coroană se adăpostesc, deopotrivă, trecutul și viitorul poporului nostru. În umbra lui protectoare au crescut și doinele lui Alecsandri și marile poeme ale lui Eminescu. Din această fîntînă fără moarte, care este limba română de pretutindeni, au izvorît atît *Istoria* lui Bălcescu și teatrul lui Caragiale, cît și clocotitoarele poezii ale lui Octavian Goga, ori neasemuita operă a lui Mihail Sadoveanu. Fără această legătură nu vom putea înțelege, în măsură suficientă, nici poezia lui Lucian Blaga, nici pe cea a lui George Bacovia.

Scanned with OKEN Scanner

CARACTERUL REGIONAL AL TEXTELOR NOASTRE VECHI

Studierea, tot mai sistematică, a limbii literare, în ultimii 10—12 ani, a dus nu numai la reluarea unor păreri emise, cu totul tangențial în trecut, ci și la susținerea unor puncte de vedere noi, atît în ceea ce privește originea ei, cît și a epocii în care s-a format.

Una dintre problemele asupra căreia specialiștii n-au căzut de acord este aceea referitoare la caracterul dialectal al primelor noastre texte. Unii dintre cercetători consideră că limba română literară a luat naștere chiar din secolul al XVI-lea pe baza textelor coresiene, dintr-un grai vorbit pe un teritoriu restrîns care a devenit, încă de atunci, preponderent în închegarea limbii literare. Alții, dimpotrivă, pleacă de la ideea că, o bună bucată de vreme, nu se poate vorbi decît de „dialecte literare" și că o limbă unitară nu s-a putut închega decît mult mai tîrziu.

Cercetătorul atent al textelor noastre vechi nu poate rămîne indiferent în fața deosebirilor existente între manuscrisele rotacizante, pe de o parte, și traducerile coresiene, pe de altă parte, după cum ușor va putea stabili fonetisme, forme și elemente de vocabular care deosebesc, în mod vizibil, traducerile moldovenești din secolul al XVII-lea, de cele anterioare, ale lui Coresi. Explicația trebuie căutată, în primul rînd, în preferința fiecăruia dintre traducători pentru graiul său local, în lipsa de unitate a limbii noastre vechi.

Caracterul dialectal al textelor noastre vechi a fost subliniat chiar de primii cercetători ai istoriei limbii române.

Cu ocazia editării de către I. G. Sbiera a unuia dintre cele mai vechi monumente de limbă, anume *Codicele voroneţean*[1], I. Bogdan atrăgea atenția, într-o recenzie tipărită în *Convorbiri literare*, XX (1886—1887), p. 77—88,

[1] *Condicele voroneţean* cu un vocabular și studiu asupra lui, de Ion al lui G. Sbiera, Ediţiunea Academiei Române, Cernăuți, 1885.

tocmai asupra caracterului neunitar al limbii în care a fost scrisă această traducere. Fără îndoială că el nu putea să pună problema în felul în care o punem noi astăzi, dar spre deosebire de alţii din vremea sa, pare a fi cel dintîi care nu s-a lăsat atras de teorii ispititoare şi a susţinut că particularitatea fonetică cea mai importantă a acestui text nu trebuie explicată prin mijloace externe, ci cu ajutorul realităţilor din limba noastră : „...trebuie să admitem explicarea naturală că rotacismul este un fenomen dialectal, care s-a păstrat cel puţin pînă în veacul al XVI-lea în acele părţi în care au fost scrise textele măhăcene şi manuscriptul voroneţean. Acestea posed (sic !) rotacismul, fiindcă el exista în dialectul vorbit de autorii lor, aşa precum există şi azi în dialectul istrian" (p. 80—81) [2].

Caracterul dialectal al primelor noastre texte a fost subliniat, de asemenea, de M. Gaster. „Cărţile tipărite în secolul întîi al literaturei... la început reprezintă nuanţe dialectale mai pronunţate" (*Chrestomaţie română*, I, p. XC).

Dacă cercetătorii numeroşi, care au urmat după I. Bogdan, ar fi analizat cele afirmate de dînsul şi nu s-ar fi lăsat influenţaţi de teorii ispititoare, studierea limbii române vechi ar fi progresat cu mult mai repede.

Cei mai mulţi dintre ei, însă, au plecat de la ideea că limba textelor vechi era unitară şi, în consecinţă, fenomenele mai rare erau explicate ca făcînd parte dintre trăsăturile specifice ale limbii noastre într-o epocă anterioară celei din care datează manuscrisele rotacizante şi traducerile coresiene ori, în cazul altora, ne găsim abia la începutul acestui proces care avea să se dezvolte de atunci încoace.

Din prima categorie ar face parte rotacismul care, după părerea unor învăţaţi mai vechi, constituise o trăsătură generală a limbii române înainte de secolul al XVI-lea şi îşi pierdea caracterul literar tocmai în vremea cînd apăreau primele texte păstrate. Tot aici trebuie pomenit *u* final, despre care s-a spus, de asemenea, că a existat în limba noastră în perioada preliterară, iar în secolul al XVI-lea nu mai avea decît o valoare grafică, precum şi păstrarea primului *e* din cuvinte ca *derept, dereptate* sau a celui de-al doilea din *nederept, nedereptate* etc.

Dimpotrivă, slaba reprezentare a palatalizării labialelor, în textele maramureşene şi în traducerile coresiene, a fost explicată prin apariţia tîrzie a fenomenului, în limba noastră, şi, deci, prin imposibilitatea de a se fi putut generaliza.

În primele decenii ale secolului nostru şi, apoi, de atunci încoace, caracterul dialectal al textelor româneşti vechi a fost subliniat în repetate rînduri.

---

[2] Şi cum există, pe cale de dispariţie, însă, pînă în momentul de faţă, în regiunea Munţilor Apuseni (Hunedoara—Oradea), ori prin Satu Mare (Baia Mare).

Scanned with OKEN Scanner

Unii dintre elevii lui Philippide au dezvoltat punctul de vedere al profesorului lor, cunoscut încă din *Principii :*

„Limba comună românească [3] a început să se fixeze cu cele dintîi tipărituri şi mai ales cu cele din sec. XVII. Fiindcă tipăriturile cele dintîi şi cele mai multe au fost din Transilvania şi Muntenia, apoi dialectele transilvănean şi muntean au tins de la început spre preponderenţă. Influenţei transilvano-muntene, bazată pe mulţimea şi întîietatea tipăriturilor, s-a opus valoarea scriitorilor moldoveni, ceea ce a făcut că pînă la 1859 n-a putut exista o singură limbă comună pentru toată românimea căci în fiecare dintre provinciile Daciei era plină de provincialisme. Cînd la 1859 s-au unit Principatele Moldova şi Muntenia şi Bucureştii au devenit capitala României (1861), influenţa munteană a căutat să se lăţească pe calea cancelariei şi, mai ales, a cazărmii, a fost însă iarăşi cumpănită de valoarea scriitorilor moldoveni, şi astfel a început tocmai în zilele noastre să se fixeze ca limbă comună un compromis între dialectele diferitelor provincii româneşti" [4].

Alţi specialişti au încercat să ducă mai departe, oarecum pe cont propriu, punctul de vedere emis de I. Bogdan.

Unii dintre cercetătorii limbii noastre vechi au susţinut că trebuie să pornim de la o bază dialectală a acesteia, că primele texte scrise nu reprezintă o limbă unitară [5]. A fost, însă, mai greu de stabilit care este graiul care a căpătat preponderenţă, din acest punct de vedere, încă din secolul al XVI-lea.

---

[3] Philippide înţelegea prin „limba comună" exact ceea ce înţelegem noi prin „limba literară".

[4] *A. Philippide — Istoria limbii române,* I. *Principii de istoria limbii,* Iaşi, 1894, p. 9. Ideea lui Philippide a fost reluată de unii dintre elevii săi, printre care trebuie pomeniţi, aici, Garabet Ibrăileanu şi Iorgu Iordan, după cum au îmbrăţişat-o, se pare în mod independent de Philippide, scriitorii George Coşbuc şi Calistrat Hogaş. Un punct de vedere asemănător a susţinut, în vremea din urmă, acad. Emil Petrovici, în articolul intitulat *Baza dialectală a limbii noastre naţionale,* publicat în *Limba română,* IX (1960), nr. 5, p. 60—78. Iată cum pune el problema, chiar în primul alineat : „Orice limbă literară este într-o măsură mai mică sau mai mare o limbă comună rezultată din integrarea unor graiuri regionale. Acesta este principalul proces de formare a limbilor naţionale, fiind condiţionat de concentrarea economică şi politică".

[5] Merită să fie semnalată, aici, părerea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu care, referindu-se la autorul dicţionarului cunoscut sub numele de *Anonymus Lugoshiensis,* se exprimă în felul următor :

„Şi ceea ce adaugă foarte mult la valoarea operei sale, este tocmai că el se ţine cu stăruinţă de dialectul său natural, ca şi cînd n-ar fi cunoscut deloc limba cea tipică de prin cărţile române din secolii XVI şi XVII. După cum *Psaltirea şcheiană,* popa Grigore din Măhaci şi *Codicele voroneţean* ne-au conservat cu scrupulozitate un subdialect transilvănean stins fără altă urmă, după cum mitropolitul Dosoftei fonografiază subdialectul moldovenesc, tot aşa cea mai scrupuloasă conservare a subdialectului bănăţean se datoreşte lui Anonymus Lugoshiensis..." (*B. P. Hasdeu — Românii bănăţeni din punctul de vedere al conservatismului*

inv. 109740

Scanned with OKEN Scanner

Unii cercetători au vorbit de graiul maramureşean în care s-a susţinut, şi se mai susţine, încă, că au fost scrise textele rotacizante. Alţii au încercat să lărgească aria respectivă, căutînd să-i înglobeze şi graiurile din Bihor [6].

Mai numeroşi au fost aceia care, plecînd de la primele tipărituri în limba română, au considerat că actul ei de naştere îl constituie textele lui Coresi (1559—1581). Ei aveau în vedere faptul că tipăriturile s-au bucurat de o răspîndire mult mai mare, decît manuscrisele, şi fără îndoială că acest punct de vedere este just. Rămîne să vedem, însă, ce grai reprezintă tipăriturile coresiene. Cei mai mulţi specialişti vorbesc, în această situaţie, de graiul dintre Tîrgovişte şi Braşov, deci de un grai de nuanţă muntenească. Ideea nu este străină de faptul că tipograful Coresi, care venea în ţările noastre din Peninsula Balcanică, a tipărit cărţi slavoneşti, la Tîrgovişte, înainte de a se stabili la Braşov. Dar academicianul Petrovici a arătat, în articolul citat, că multe particularităţi ale limbii literare sînt de altă proveniență decît munteană. Aşa, spre exemplu, pro-

---

dialectal şi teritorial, extras din *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XVIII, *Memoriile Secţiunii literare*, Bucureşti, 1896, p. 14—15). Să se observe cum B. P. Hasdeu foloseşte, în mod just, terminologia de specialitate spunînd subdialect (transilvănean, moldovenesc, bănăţean !), nu dialect ca majoritatea dintre contemporanii săi. Cei care mai vorbesc, pînă astăzi, de dialecte, în asemenea împrejurări, au un motiv în plus să-şi revizuiască părerile şi să renunţe la un punct de vedere sortit, de la început, să rămînă fără aderenţi. Şi Ovid Densusianu face afirmaţii asemănătoare : „Ideea că româna a fost şi este o limbă unitară se află răspîndită peste tot. Chiar dacă observăm, ici şi colo, unele diferenţe dialectale, ele sînt de mică importanţă şi nu merită să fie studiate. S-a ajuns astfel să nu se mai acorde nici un interes studiilor asupra stării actuale a limbii române şi să nu se mai pară necesară explorarea diferitelor regiuni unde este vorbită. Ar trebui să se arate că altfel stau lucrurile în realitate şi că ideea unităţii limbii române îşi pierde din consistenţă şi apare chiar ca o iluzie dacă observăm faptele mai îndeaproape" (*Istoria limbii române*, I, Editura ştiinţifică, 1961, p. 14). Ideea este reluată şi în volumul al II-lea al lucrării lui Densusianu, tot la pagina 14 : „Comparînd diferitele texte putem uşor observa numeroase tendinţe lingvistice care se încrucişau în vechea română : fărîmiţarea dialectală este aici destul de vizibilă. Aceasta arată, o dată mai mult, că unitatea lingvistică a limbii române, aşa cum obişnuim să ne-o reprezentăm chiar şi în prezent (cf. vol. I, 14), nu este decît o iluzie. Trebuie să recunoaştem, fără îndoială, că limba română a suferit mai puţine diferenţieri dialectale decît alte limbi romanice, dar aceasta nu ne îndreptăţeşte deloc să facem abstracţie de numeroasele particularităţi dialectale care apar chiar în domeniul daco-roman. Procesul unei diferenţieri dialectale tot atît de accentuate ca în alte părţi a fost implicit împiedicat la români de schimburile frecvente care au avut loc între diferitele regiuni lingvistice în urma migraţiunilor păstorilor români, în timp ce în alte părţi, în Franţa sau în Italia, de exemplu, izolarea provincială, datorită în mare parte organizării feudale, a favorizat într-o măsură mai mare izolarea lingvistică, adică fărîmiţarea dialectală ; dar, cu toate aceste împrejurări, româna n-a putut să ajungă la acea unitate pe care unii savanţi vor să i-o atribuie, socotind-o una din caracteristicile sale cele mai izbitoare. Astfel trebuie privită şi româna din secolul al XVI-lea".

[6] Vezi prezentarea respectivă în studiul nostru *Originea şi dezvoltarea limbii române literare* (în *Analele ştiinţifice ale Universităţii Al. I. Cuza din Iaşi*, III, 1957, p. 81—95).

Scanned with OKEN Scanner

nunţarea muntenească *dă, pă, dîn, pîn,* în locul lui *de, pe, din, prin* nu s-a impus în limba literară, după cum nu s-au impus nici variantele de tipul *genuchi, mănuchi* ori *păşaşte, îngrijaşte.* Alte graiuri, decît cel muntean, au impus în limba literară formele verbale neiotacizate: eu *aud* (nu *auz* !), eu *simt* (nu *simţ*), eu *văd* (nu *văz !*) etc.

Alţi specialişti au vorbit de „dialecte literare", în limba română veche, de o diversitate a ei, încă din epoca din care datează cele mai vechi texte.

Judecînd după ariile pe care întîlnim, în graiurile de astăzi, o serie de particularităţi devenite literare, se poate trage concluzia că baza dialectală a primelor noastre texte trebuie fixată în sudul Transilvaniei (de la Braşov pînă în preajma Hunedoarei, eventual pînă în Banat). În această zonă se întîlnesc, şi se suprapun, ariile lui *de* şi *pe,* ale prefixului *des* — şi ale labialelor nepalatalizate. Zona aceasta este vecină cu Crişana, singura regiune în care se păstrează formele literare ale demonstrativelor, respectiv ale articolului genitival *cel, cea (ţei, cele)* [7]. Peste tot, în celelalte părţi, avem variante pe care limba literară nu le-a menţinut şi nu le utilizează decît cel mult în scopuri stilistice.

Oricare ar fi punctul de vedere pe care ne plasăm, în ceea ce priveşte originea limbii literare, nu încape nici o îndoială că tipăriturile lui Coresi reprezintă prima etapă importantă în istoria limbii române. Este necesară, însă, o cercetare mai adîncă pentru a se putea vedea care sînt graiurile pe baza cărora au fost făcute traducerile sale.

Academicianul Al. Rosetti, cel mai asiduu cercetător al limbii din secolul al XVI-lea, a atras atenţia, de mai multe ori, asupra deosebirilor ce există de la text la text, după cum tot el s-a gîndit la influenţa graiurilor asupra limbii scrise.

El a insistat asupra provenienţei nordice a textelor în care întîlnim *dz, ğ,* în locul lui *z, j* [8]. A atras atenţia asupra faptului că rotacismul a fost necunoscut în Ţara Românească [9], că localizarea şi datarea primelor traduceri româneşti nu se pot face decît prin ipoteză, pe baza unor particularităţi de limbă, cum ar fi rotacismul sau prezenţa cuvintelor maghiare de circulaţie restrînsă [10]. A susţinut, cu dreptate, că deosebirile dintre manuscrisele rotacizante şi traduce-

---

[7] Cf. G. Istrate — *Originea limbii române literare. Noi contribuţii* (în *Analele ştiinţifice ale Universităţii Al. I. Cuza din Iaşi,* VI, 1960, fasc. 2, supliment, p. 67—77).

[8] *Limba română în secolul al XVII-lea — al XVI-lea,* Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1956, p. 27—28.

[9] Ibidem, p. 47, 109.

[10] Ibidem, p. 54.

Scanned with OKEN Scanner

rile coresiene sînt de natură geografică şi nu istorică [11], cum au crezut alţii [12].

Majoritatea specialiştilor noştri au fost de acord că particularităţile izbitoare ale textelor din secolul al XVI-lea, cum ar fi rotacismul, mai puţin prezenţa lui *u* final în cuvinte în care astăzi nu mai apare, ajută la localizarea acestor texte.

Multă vreme, însă, din lipsa unor cercetări dialectale aprofundate, n-a existat material suficient pentru a compara stările de lucru din limba veche cu cele din graiurile actuale şi specialiştii s-au mărginit la afirmaţii cu caracter general. Considerăm că este momentul să depăşim stadiul acestor afirmaţii cu caracter general şi să înmulţim numărul probelor care pledează pentru baza dialectală a limbii române vechi.

Într-adevăr, nici prezenţa palatalizării labialelor, nici lipsa velarizării lui *e* şi *i*, în exemple ca *beutură, fărima, înderret, înterita, izvori, ocări, omori, răzvretit, rebda (re), respuns, reu, ride, rimlean, Rim, ris, riu, scurima, ţerină, uri* etc., întîlnite în textele din secolul al XVI-lea, nu pot fi explicate altfel decît ca particularităţi dialectale care îşi fac simţită prezenţa numai în traducerile unor cărturari proveniţi dintr-o anumită regiune, ce s-ar putea delimita, în mare, prin părţile sud-vestice ale Transilvaniei.

Fenomenul îi era cunoscut nu numai traducătorului *Alexandriei*, al cărei cel mai vechi manuscris (începutul secolului al XVII-lea) a fost localizat, de N. Cartojan, tocmai în părţile Hunedoarei, ci şi lui I. Budai-Deleanu (sec. al XVIII-XIX-lea), originar din aceeaşi regiune şi în a cărui operă literară întîlnim exemple numeroase (*alăturind, amegi, arete, aţiţa, beut, beutură, întîi, stringe, tinăr, treznit, ţeran, ţermure, ţiră* etc.). Toate aceste fonetisme, pe care limba literară nu le-a menţinut, se întîlnesc, în mod curent, în graiul din părţile sud-vestice ale Transilvaniei.

Este greu de presupus că numeroasele exemple, asemănătoare, întîlnite în secolul al XVI-lea, în *Codicele voroneţean* sau în *Psaltirea şcheiană*, pot fi explicate altfel decît prin influenţa graiului popular indicat.

Dialectale trebuiesc considerate variantele fonetice de tipul *derept, dereptate, nederept, nedereptate*, în loc de *drept, dreptate, nedrept, nedreptate*, care caracterizează, pînă în momentul de faţă, graiurile din centrul Transilvaniei.

---

[11] Ibidem, p. 54, 57, 65.

[12] Giorge Pascu, de pildă, susţinea, în expunerile sale la curs, că variantele *mînră, cînre, binre* etc. sînt mai vechi decît *mîră, cîre, bire*, cu aproximativ cincizeci de ani. Ne dăm uşor seama că această presupunere nu se bazează pe nimic şi că, în general, într-o perioadă atît de scurtă, nu se produc transformări fundamentale în limbă. Afirmaţia noastră este valabilă, cu deosebire, pentru limba veche, în care nu poate fi vorba de intervenţia, susţinută, a oficialităţii pentru impunerea unei forme, considerată mai în spiritul normelor, împotriva alteia, socotită necorespunzătoare, regională.

Scanned with OKEN Scanner

La fel stau lucrurile cu *u* final ale cărui urme ni le indică ALR cam în aceleași regiuni din care trebuie să provină primele texte scrise în limba română.

Într-o serie de documente și texte, provenite din Transilvania, diftongul *oa* este redat prin *o*. Această grafie a fost posibilă numai datorită faptului că, în regiunile respective, diftongul este pronunțat ca un *o* deschis *(o)*. Cum primii autori de texte vechi nu aveau posibilitatea să transcrie exact fiecare sunet, li s-a părut că se găsesc, mai degrabă, în fața unei vocale *(o l)* decît a unui diftong *(oa)*.

Particularitățile regionale din textele noastre vechi nu se reduc numai la fonetică. Ele sînt numeroase și în domeniul morfologiei, după cum nu lipsesc nici în vocabular. Mai greu le putem urmări în sintaxă și se înțelege de ce ; pînă în momentul de față nu s-a stabilit o delimitare precisă între construcțiile de natură populară și cele născute în afara acestei influențe. În același timp nu trebuie să uităm că majoritatea specialiștilor mai vechi, formați la școala neogramatică, s-au ocupat îndeosebi de fonetică și morfologie și numai rar de tot și cu probleme de sintaxă. Așa se face că cercetătorul de astăzi nu găsește decît informații cu totul sumare în acest domeniu.

Academicianul Al. Rosetti a arătat că textele rotacizante păstrează pe *-ariu* și *-oriu* (lat. *-arius, -orius) : mădulariu, agiutoriu, giudecătoriu, dătătoriu, făcătoriu* etc. Fenomenul acesta e curent într-o serie de graiuri din Transilvania, unde îl întîlnim și la neologisme (*aviatori, inventari, învățători* [13] etc.) și de unde e presupus că l-a luat și Ion Budai-Deleanu. Într-adevăr, prezența acestei particularități, în *Țiganiada,* nu trebuie explicată numai prin influența textelor vechi, ci și prin aceea a graiurilor populare, cu atît mai mult, cu cît Budai-Deleanu le-a prețuit, pe acestea, într-o măsură nemaicunoscută pînă la el. Exemplele întîlnite în *Țiganiada* sînt atît de numeroase, încît nu pot fi înșirate, aici, toate. Dau numai cîteva : *prăvătariu* (III, 103), *premariu* (III, 103), *vînzariu* (IV, 27), *beutoriu* (III, 25), *făcătoriu* (I, 46), *negustătoriu* (III, 68), *viitoriu* (III, 1).

Formularea lui Rosetti, referitoare la gen : „Numele înșirate mai jos sînt neutre, nu masculine ca astăzi" (*Istoria limbii române*, VI, 175) nu mi se pare potrivită din cauză că afirmația aceasta nu are valoare generală, ea nu este valabilă pentru toți vorbitorii limbii noastre din secolul al XVI-lea, ci numai pentru o parte din ei. Cu alte cuvinte, ne găsim, și de data aceasta, în fața unei particularități dialectale. Lucrul poate fi ușor controlat cu ajutorul exemplelor la care se gîndește însuși autorul citat. Se știe, bunăoară, că graiurile noastre populare cunosc, pe lîngă pluralul *genunchi,* care a devenit literar, și forma *genunchele,* la care se referă Rosetti.

---

[13] E vorba, se înțelege, de forma de singular a acestor cuvinte !

Scanned with OKEN Scanner

Substantivul *umăr* cunoaşte, pînă astăzi, pe lîngă pluralul *umeri*, şi pe *umere* folosit, adesea, şi în literatură, de la Eminescu pînă la Sadoveanu.

Aceeaşi observaţie se poate face cu privire la *obraze* (alături de *obraji !*), despre a cărui existenţă, în limba de astăzi, ne putem informa nu numai din ALR, ci şi din unele opere literare contemporane. Aici va trebui să atragem atenţia asupra unei a treia variante *(obrazuri !)* cu sublinierea că ele apar, toate, în opera unui singur scriitor ca Sadoveanu. Autorul *Baltagului* a procedat şi la o diferenţiere între formele respective şi anume : el întrebuinţează, în vorbirea obiectivă, în cărţile în care nu se intenţionează să sublinieze nici o particularitate stilistică, pluralul, devenit literar, *obraji*. În alte împrejurări asupra cărora nu este cazul să ne oprim, scriitorul se foloseşte cînd de *obraze*, cînd de *obrazuri*. Prima formă, dintre acestea din urmă, corespunde, după ALR, regiunii în care s-a născut şi a copilărit marele scriitor. Faptul că ea apare, alteori, tot la Sadoveanu, pentru a denumi noţiuni deosebite (persoană simandicoasă, individ etc.) nu ne interesează în discuţia pe care o facem aici.

Superlativul format cu *mult* în loc de *foarte* (mult milostiv !) se menţine pînă în momentul de faţă în graiul muntean. Aşa se explică prezenţa lui la o serie de scriitori din secolul al XIX-lea şi chiar din vremea noastră. În acelaşi timp trebuie să spunem că această construcţie constituie o trăsătură caracteristică a dialectului aromân.

Formele pe care le-am putea lua în consideraţie, aici, sînt foarte numeroase, dar nu este cazul să le trecem pe toate în revistă. Vom mai cita, doar, cîteva.

Pluralul adjectivului *gol*, cu *l* păstrat *(goli*, în locul literarului *goi)*, se menţine, pînă în momentul de faţă, în graiurile din Transilvania. La fel stau lucrurile cu persoana a treia singular a verbului a şti (el *şti*, în loc de el *ştie)* care corespunde, întocmai etimonului latinesc scit, cum a arătat, se pare cel dintîi, Ov. Densusianu [14].

Graiurile populare menţin, pînă astăzi, la imperfectul indicativ, persoana a III-a plural, forme ca *ei avea, ei cădea, ei făcea* etc., în locul variantelor literare *aveau, căzeau, făceau*. Ele au constituit o trăsătură specifică a textelor noastre vechi şi au continuat să fie întrebuinţate în limba scrisă pînă aproximativ la jumătatea secolului trecut. În mod sporadic se menţin pînă la sfîrşitul acestui secol [15].

---

[14] Cf. *Histoire de la langue roumaine*, II, p. 204. Să se vadă şi ediţia românească (*Istoria limbii române*, II, 1961, p. 131).

[15] Cf. *D. Onciul — Originile Principatelor Române*, Bucureşti, 1899, p. 9, 10, 14, 16, 17, 18, 21, 26, 29, 34, 42, 44, 45, 48, 51, 58, 85, 89, 93, 94, 96.

Scanned with OKEN Scanner

Unele verbe care se conjugă astăzi, în limba literară cu *—ez : cercetez, înfrînez, lucrez, repausez, săgetez, scurtez* etc., cunosc în limba din secolul al XVI-lea, mai ales variante fără sufix : (tu) *cerceţi, să înfrînre, să lucre,* (el) *repausă* (persoana a 3-a singular indicativ prezent), *el săgeată, să nu scurte* pe care le păstrează graiurile din Transilvania. În aceleaşi graiuri, de peste munţi, verbul a se speria cunoaşte formele *mă spar, te spari, se spare,* înregistrate şi ele în limba din secolul al XVI-lea (vezi Al. Rosetti — *Istoria limbii române,* VI, p. 193).

Participiul trecut *învis* (în locul literarului *înviat !)* are şi el caracter dialectal.

În *Psaltirea lui Coresi* (1577), editată de B. P. Hasdeu la 1881, găsesc pe aceeaşi pagină (199) trei exemple de imperativ negativ, format cu ajutorul infinitivului lung, nu cu cel scurt ca astăzi :

„*nu rădicareţi* cornul *neci înălţareţi* în sus cornul vostru şi *nu zicereţi* zeului nedereptate".

Un exemplu asemănător întîlnim în *Psaltirea şcheiană* (Ediţia Bianu, p. 94) :

„*Nu fireţi* ca calu".

Nu mai susţine nimeni, în momentul de faţă, că limba veche se caracteriza, în totalitatea ei, prin folosirea acestei forme în locul celei pe care a preferat-o limba literară. Dialectologii i-au semnalat prezenţa în diferite graiuri din Transilvania ori din Banat. În vremea din urmă, unii scriitori tineri o pun şi ei în gura eroilor lor, în anumite împrejurări. Acesta este cazul lui Titus Popovici, în scrisul căruia întîlnim numeroase asemenea exemple. Iată cîteva, extrase din romanul *Setea* (ediţia 1958) :

„*Nu vă supărareţi,* faceţi bine..." (p. 19).

„*Duceţi-vă, nu pierdereţi* vremea cu mine..." (p. 55).

„*Nu vă supărareţi,* dom'derector da nu se aude o voarbă" (p. 225).

„*Nu-l lăsareţi,* strigă Iosif, că face pagubă" (p. 337).

„Acuma, *nu vă supărareţi,* că eu mi-s prost şi neînvăţat, sări Picu" (p. 404).

„*Nu vă supărareţi* pe mine..." (p. 492).

„*Lăsareţi dom*'derector, *nu vă îngrijireţi* de mine" (p. 594).

„Mereţi şi-i *adunareţi,* că s-or risipi" (p. 26).

Scanned with OKEN Scanner

„Faceți bine și-mi *dare-ți* pămîntul...“ (p. 152)

„*Vorbireți* cu doamna să-mi dee pămîntul...“ (p. 177) [16]

Prezența fenomenului în graiurile ardelenești, pe de o parte, ca și în literatura artistică actuală, pe de altă parte, impune părerea că și în limba veche el trebuie explicat tot ca o contribuție a graiurilor populare, ca o trăsătură cu caracter dialectal. Așa vor trebui explicate și formele de perfect forte de tipul *dziș* (pentru *zisei*), *feciu* (în loc de *făcui*), *scriș* (pentru *scrisei*) etc., pe care le-au înregistrat unii dialectologi [17], chiar dacă ele nu se mai întîlnesc în nici un fel de alte texte contemporane. Tot așa trebuie explicat și conjunctivul cu auxiliarul întreg, de tipul *să fim făcut, să fie fost*, pe care îl întîlnim, de o potrivă, în textele vechi și în *Țiganiada* lui I. Budai-Deleanu. O cercetare atentă a graiului bănățean, și a celor vecine, ne duce la concluzia că și această particularitate poate fi localizată în zona Hunedoara-Banat, unde se păstrează, de fapt, toate caracterele de bază ale textelor vechi : *dz*, în locul lui *z* ; *ari, ori* pentru *ar, or* ; *rid, vind*, alături de *rîd, vînd* ; *m-am bătutu-mă, l-am văzutu-l* ; imperativul de tipul *nu-l batereți* ; *vorbască, bat* (beat) etc.

Să ne oprim, în sfîrșit, și asupra cîtorva cuvinte pe care le întîlnim des, în textele vechi, dar ele nu mai sînt cunoscute, în momentul de față, decît pe arii limitate.

Custa (lat. *constare*) ‘a trăi’.

Răspîndirea cuvîntului, în limba veche, ne-a dat-o N. Drăganu, acum 40 de ani (*Dacoromania*, I, 308—312). Începînd cu *Palia de la Orăștie* îl întîlnim, des, la Varlaam și Dosoftei, la unii latiniști ca P. Maior și Gh. Șincai, ori în colecțiile de folclor. În acestea din urmă apare, adesea, modificat (*gusta* [18], în loc de *custa* !). Drăganu menționează prezența, în jurul Beiușului, a locuțiunii *zo te cuște* (= *Dumnezeu te țină ; Dumnezeu te trăiască !*), singura în care cuvîntul a ajuns pînă la noi.

Problema a fost reluată de E. Petrovici (*Dacoromania*, X, 354—355) care, fără să lărgească aria de răspîndire a locuțiunii, spune că bihorenii pronunță *custe* (cu *s*, nu cu *ș* — cum pretindea Drăganu).

---

[16] Să se observe că, spre deosebire de limba veche și de situația din graiuri, exemplele extrase din romanul lui Titus Popovici nu sînt toate de imperativ negativ, cum ne-am aștepta. Reflectă această stare de lucruri situația reală din graiul vorbit în părțile Aradului, de unde provine scriitorul, sau urmează să o punem pe socoteala autorului însuși ?

[17] Cf. *Em. Petrovici — Folclor din Valea Almăjului* (Banat) (în *Anuarul Arhivei de folclor*, III, 1935, p. 88, 89, 103, 126).

[18] Ceea ce denotă că sensul nu mai este clar, pentru unii vorbitori, din cauza întrebuințării tot mai rare a cuvîntului în vorbire.

Scanned with OKEN Scanner

În același volum din *Dacoromania* (X, p. 361), cuvîntul este discutat și de I. Pătruț, care l-a înregistrat în Banat, atît sub forma *custa*, cît și sub aceea cu ș, *cușta*. Scurta notă a lui Pătruț se încheie astfel :

„Cuvîntul, după cum am spus, e întrebuințat rar, numai în jurăminte, și atunci numai de generația mai în vîrstă, în special de femei. Putem presupune, deci, că nu va mai putea dăinui mult timp nici în această parte a Banatului" (p. 361).

Th. Capidan a semnalat prezența cuvîntului și în dialectul aromân (vezi *Langue et Littérature*, I, 2, 1941, p. 290) unde este, de asemenea, rar întrebuințat, în expresii ca : *iu sun multe mîni, lucurlu custă* (= unde sînt multe mîni, treaba merge repede) [19].

Duroare. Exprimă exact aceeași noțiune cu durere. Derivă din latinescul *dolorem*. În limba română veche era relativ răspîndit. Astăzi îl mai păstrează graiurile din Maramureș și cele din Hunedoara. Ultimii scriitori care l-au folosit în scris se pare că au fost I. Budai-Deleanu și George Coșbuc.

Adverbul *iuo*, pentru unde (lat. *ubi* !), a avut o răspîndire cu mult mai redusă. Continuă să fie folosit pe Valea Crișului Negru, unde are forma *iuă* [20].

În *Psaltirea șcheiană* se întîlnește substantivul *mutare*, al cărui înțeles este acela de „așezare", „sălaș". Cuvîntul nu mai este cunoscut astăzi decît în regiunea de nord a Transilvaniei, în preajma munților Rodnei, și în Moldova de nord-vest. În munții Rodnei, el însemnează „stînă" iar în părțile imediat vecine ale Moldovei „pășune". *Vîntre* (din latinescul *venter !*) „pîntece", este pe cale de dispariție din graiuri, dar prezența lui în ALR este o mărturie că tot graiurile l-au introdus în textele din secolul al XVI-lea. Din aceeași familie cu *vîntre*, fac parte *vintriș*, respectiv *suvintra*, pe care graiurile ardelenești le păstrează, de asemenea, pînă în momentul de față.

Majoritatea textelor noastre vechi, a celor din secolul al XVI-lea, au proveniență ardelenească. Particularitățile lingvistice, în marea lor majoritate, continuă să trăiască, în aceste graiuri, pînă în momentul de față. Concluzia care se impune, așadar, este aceea că textele respective au fost scrise nu într-o limbă unitară, ci într-una cu particularități regionale care ne ajută la localizarea aproximativă a primelor monumente de limbă românească. Se înțelege că, pe măsură ce ne apropiem de vremea noastră, unele particularități, regionale la origine, devin literare și cîștigă teren în limba literară, cel puțin pentru o bună bucată de vreme. Altele, fără să devină literare, se răspîndesc în tot

---

[19] Cf. *Tache Papahagi — Dicționarul dialectului aromân* (Editura Academiei R.S.R., 1963), p. 343, unde întîlnim, pe lîngă exemplul citat de Th. Capidan, și altele.

[20] Vezi *Teofil Teaha — Graiul din Valea Crișului Negru*, București, Editura Academiei R.S.R., 1961, p. 234.

Scanned with OKEN Scanner

felul de texte moldovenești sau muntenești și pun în lumină, încă o dată, importanța textelor ardelenești din secolul al XVI-lea pentru dezvoltarea limbii noastre.

Numărul redus de exemple, pentru un anumit fenomen, nu pledează, totdeauna, așa cum au susținut unii specialiști, pentru apariția tîrzie a particularității în discuție, ci se explică prin faptul că manuscrisele sau tipăriturile respective provin dintr-o regiune în care fenomenul în cauză nu constituia o trăsătură specifică.

Cu alte cuvinte, lipsa unor exemple numeroase pentru palatalizarea labialelor nu pledează pentru apariția tîrzie a fenomenului în limba română, ci ne duce la ideea că textele respective provin dintr-o regiune în care palatalizarea se întîlnea, și atunci, întocmai ca și astăzi, numai în mod sporadic.

Stadiul de cercetare în care ne găsim, în domeniul limbii vechi, ne impune concluzia că primele texte românești conțin numeroase particularități regionale. Putem conchide, de asemenea, că diferențele de la text la text nu se explică istoric, ci mai ales geografic [21]. Toți specialiștii sînt de acord că rolul tipăriturilor lui Coresi, în dezvoltarea ulterioară a limbii noastre scrise, este dintre cele mai importante. Rămîne numai ca viitoarele cercetări să aducă mai multă lumină asupra graiului care stă la baza acestor tipărituri, să se arate că ele nu s-au fundamentat pe graiul dintre Tîrgoviște-Brașov ci, cu mult mai multă probabilitate, pe vorbirea din sudul Transilvaniei, cu puternice infiltrații din Crișana și din Banat.

---

[21] Ne referim, se înțelege, la textele din secolul al XVI-lea în primul rînd, la deosebirile care există între ele. Criteriul geografic trebuie subliniat cu atît mai mult în aceste împrejurări, cu cît numeroase trăsături arhaice ale limbii din secolul al XVI-lea se mențin și în secolele următoare (XVII și XVIII).

Scanned with OKEN Scanner

UN FONETISM PROPRIU PSALTIRII ŞCHEIENE [1]

Cu toate că studiul limbii române vechi a atras, de timpuriu, atenţia specialiştilor şi bibliografia pe care o avem este nu numai bogată, ci şi foarte valoroasă, mai sînt, încă, probleme nerezolvate, în acest domeniu, şi puncte de vedere neîmpărtăşite de toată lumea.

Ne vom opri, aici, doar la exemplele de epenteză a lui *i*, pe care ni le pune la îndemînă copistul C al *Psaltirii şcheiene (maire, taire, minuine, căntaire, giudecaire, mestecaire, păduire, scăpaire* etc.), pentru care specialiştii au propus soluţii diferite şi, din cauza aceasta, părerile continuă să fie împărţite, pînă în momentul de faţă.

Vom reţine, de la început, ideea că primii cercetători ai fonetismului în discuţie au presupus că e vorba de un copist străin. Fără să poată aduce argumente convingătoare, Al. Procopovici se gîndea, încă în 1908 „la un preot secuiesc" [2]. Opt ani mai tîrziu, I. A. Candrea presupune că e, mai degrabă, vorba de un „cărturar grec" sau de unul care „era deprins cu copierea de texte greceşti" [3].

Nici Procopovici, nici Candrea nu s-au oprit, însă, prea mult asupra acestui lucru, din cauză că ei urmăreau alte probleme în legătură cu limba română veche. De aceea s-a simţit nevoia reluării discuţiei asupra originii epentezei lui *i*, în exemplele pomenite, şi, nu peste multă vreme, doi profesori de la Cluj se vor opri pe larg asupra acestui fenomen şi pe baza unei bogate argumentări vor încerca să-l explice. Este vorba de C. Lacea [4] şi de N. Dră-

---

[1] Comunicare prezentată în cea de-a cincea Sesiune ştiinţifică a Universităţii Al. I. Cuza, Iaşi, din 20, 21 şi 22 iunie 1958.

[2] *Despre nazalizare şi rotacism*, p. 34.

[3] *Psaltirea şcheiană*, I, p. CXXIII.

[4] Copiştii *Psaltirii şcheiene*, *Dacoromania*, III, 461—471.

ganu [5], care se gîndesc la un copist sas şi, după părerea noastră, punctul lor de vedere merită să fie reluat, chiar dacă n-a fost aprobat de academicianul Al. Rosetti [6], ultimul cercetător de autoritate al problemei, care consideră fenomenul propriu limbii româneşti, identic cu epenteza lui *i* din *cîine, mîine, pîine, oichi, ureiche, veiche, Costaiche* etc.

C. Lacea nu se opreşte la simple presupuneri, ca Procopovici şi Candrea, ci caută să aducă argumente pentru punctul de vedere pe care îl susţine. El crede că fenomenul în discuţie poate fi datorit unui copist sas (p. 464—465) din regiunea Bistriţei (p. 469) şi unele dintre argumentele invocate de dînsul ni se pare că nu pot fi înlăturate atît de uşor. Dacă cele spuse pînă la p. 466 nu constituie o probă prea evidentă pentru teoria lui Lacea, lucru de care şi-a dat seama autorul însuşi, cum o să vedem imediat, argumentele invocate de aici înainte pot constitui, după părerea noastră, o dovadă în sensul spuselor autorului.

Folosindu-se de lucrarea lui J. Wolf, *Über die Natur der Vocale im Siebenbürgisch-Sächsichen Dialekt,* Lacea semnalează o serie de exemple, din limba saşilor, în care găsim epenteza lui *i* şi care au putut influenţa pe vorbitorii, de origine germană, ai limbii române din regiunea respectivă. Autorul a întreprins o anchetă printre elevii saşi de la Bistriţa şi arată că mulţi dintre ei pronunţau *minuine* în loc de *minune*. Augustin Bena, autorul lucrării *Limba română la saşii din Ardeal* (Cluj, 1925), îl informează pe Lacea că saşii spun, cînd vorbesc româneşte, *faişe* în loc de *face* şi *traişe*, în loc de *trage* etc. [7].

Ni se pare deosebit de importantă afirmaţia pe care o face autorul la p. 469, cînd spune că fonetismele *„pîine, căine* etc. nu pot avea nici o legătură cu alteraţiile constatate la saşi". Afirmaţia aceasta nu trebuie înţeleasă greşit. Lacea nu vrea să spună că procesul nu este acelaşi, din punct de vedere fiziologic, între apariţia lui *i* din *cîine*, să zicem, şi aceea din *minuine*. Procesul în sine este unul singur. Deosebirea constă numai în faptul că *minuine* nu poate fi imaginat decît în gura unui străin, în cazul nostru a unui sas, pe cîtă vreme *cîine* caracterizează pe o parte dintre vorbitorii a căror limbă maternă este româna şi nu se întîlneşte în gura saşilor.

Am spus, ceva mai înainte, că nu toate argumentele invocate de Lacea sînt de natură să întărească punctul său de vedere şi să ne convingă de adevărul celor susţinute. Autorul şi-a dat el singur seama de acest fapt cînd a

---

[5] Manuscrisul Liceului grăniceresc G. Coşbuc din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise româneşti, *Dacoromania*, III, 472—508.

[6] *Grai şi suflet*, II, p. 169 urm. Cf. *Istoria limbii române*, VI, p. 144, precum şi *Mélanges de linguistique et de philologie*, p. 558—585.

[7] Eu însumi am înregistrat, în vorbirea saşilor din Cranimăt, lîngă Bistriţa, fonetisme ca *şăisă* (pentru românescul *şase !*), ori *Broit* (în locul nemţescului *Brot !*).

Scanned with OKEN Scanner

subliniat importanţa deosebită a exemplelor citate deja : „Dar ceea ce constituie, în mod absolut sigur, o particularitate a limbii vorbite de copistul C, e intercalarea atît de frecventă a unui *i* după vocala tonică (rareori şi după vocala atonă), cînd acesteia îi urmează *r* sau *n* însoţit de o vocală palatală : *maire, măiritu-te (-ai), taire, minuine, minuinatu, cărtaire, cărairea, cureairea, giudecaire, mestecaire, muiaire, păduire, scapaire, stairea.* (Candrea, op. cit., I, p. XXXVII) *(Dacoromania,* III, 466).

„Metafonia lui *a* la *ai* şi a lui *u* la *ui* nu poate fi considerată ca o lege fonologică proprie limbii româneşti, ea fiind o alteraţie uzuală numai la saşii care vorbesc româneşte“ *(Dacoromania,* III, 470).

Punctul de vedere al lui C. Lacea, se ştie, a fost exprimat şi de N. Drăganu. Nu este lipsit de importanţă amănuntul că cei doi învăţaţi clujeni au ajuns la concluzia aceasta în mod independent, plecînd de la texte deosebite şi folosindu-se de informatori şi izvoare diferite.

Întocmai ca Lacea, Drăganu nu se îndoieşte cîtuşi de puţin de originea săsească a fenomenului în discuţie : „Pentru motivele pe care le vom arăta mai încolo, fără îndoială săsească e la originea sa diftongarea în *ai* a lui *a* tonic din *maire, saile* şi *taile...*“ *(Dacoromania,* III, 475).

N. Drăganu s-a folosit de informaţia bogată a profesorului năsăudean Virgil Şotropa (p. 487), fostul director al revistei *Arhiva someşană* (1924—1940), care i-a pus la dispoziţie mai multe documente din *Arhivele Bistriţei.* În aceste documente, Drăganu a întîlnit exemple ca *mairele, taire, cairele* etc. Cînd l-a întrebat, pe Şotropa, dacă mai cunoaşte şi alte documente cu asemenea exemple, acesta i-a răspuns că „diftongarea *ai* se găseşte aproape în toate documentele româneşti scrise de saşi“ şi a mai adaus „doar saşii aşa vorbesc“. Drăganu mai notează, după informaţiile lui Şotropa, din alte documente, exemplele : *maire, Sellayre* (-Şelariu), *Văraire, Istrajte, Vailan* (-Vălian), *Karbuine* (-Cărbune), *superaire, dreptaite, plecajre, aşezaire, frajtye, Rotair, Versair* (-Vărzariu), *Kosokair* (-Cojocariu).

„Avînd în vedere cele spuse mai sus cred că toate diftongările copistului C al *Psaltirii şcheiene,* înşirate de dl. I. A. Candrea în vol. I, p. XXXVIII, al lucrării sale asupra acesteia, precum şi de dl. Ov. Densusianu, H. lr., vol. II, fasc. 1, pp. 52—53, 53, 54, 56, 72 şi 73, care se pot reduce la tipurile : *căraire* şi *caraire, cîntaire, giudecaire, maire, măiri, mesteçaire, scapaire, staire, taire, muiaire, cureaire, minuine, minuina, păduire, genuikele, ceireare,* la care mai putem adăuga pe *meine,* trebuie atribuite faptului că acesta a fost de origine sas“ (N. Drăganu, *Dacoromania,* III, 497).

Întocmai ca Lacea, Drăganu scoate, pe bună dreptate, din cauză pe *mîine, cîine* etc., care nu pot fi considerate de origine săsească : „Numai pro-

Scanned with OKEN Scanner

nunţarea lui *îi* din *cîine, mîine, mîini* (pluralul lui mînă !), *pîine* şi *păinichiu* (Cuv. d. bătr. I, 296) nu o putem explica din săseşte" (*Dacoromania*, III, 508).

Dar el nu mai are dreptate cînd pune pe socoteala influenţei săseşti pe *oichi, păreichi, ureichi, veichi, roike, păduike, Costaiche, Petraiche, straichină* etc. Cele cinci argumente, înşirate la p. 404—405, nu pot fi luate în consideraţie. Exemplele din această categorie merg împreună cu *mîine, cîine, pîine*, cu care coexistă pînă astăzi, pe aceeaşi arie. Numai *păduire, minuine* etc., din *Psaltirea şcheiană*, pe care nu le mai întîlnim astăzi în nici un grai, trebuie explicate prin influenţa vorbirii saşilor.

Influenţa săsească în *Psaltirea şcheiană*, şi în alte texte vechi, a fost admisă şi de S. Puşcariu (*Dacoromania*, III, p. 471, nota).

Acad. Al. Rosetti [8] consideră, împotriva învăţaţilor pomeniţi pînă aici, că e vorba de un proces normal în limba română şi se sprijină, între altele, pe existenţa, în Oltenia, a unui *straichină* în locul lui *strachină* (p. 559—560). De asemenea notează, din graiul muntenesc, exemple ca *Iordaiche*, pe care îl scoate, pe bună dreptate, dintr-un mai vechi *Iordachie* (p. 561). Dar nici *Iordaiche*, nici *straichină* nu pot fi puse, după părerea noastră, în aceeaşi categorie cu *saile, taile, maire* etc. din motivul că *Iordaiche, straichină* caracterizează vorbirea românilor, dintr-o anumită regiune, constituie o trăsătură de bază a graiului muntenesc, alături de *mîine, cîine, pîine* etc., pe cînd *saile, taile* n-au aparţinut şi nu aparţin nici unui grai al limbii noastre ; ele nu pot fi concepute în gura românilor. Apariţia lui *i* epentetic, în anumite cuvinte, constituie, într-adevăr o caracteristică a limbii noastre şi Al. Rosetti face foarte bine cînd se gîndeşte şi la exemple din celelalte dialecte româneşti, la meglenoromâni sau la aromâni. El însă nu trebuie să includă aici şi exemplele din *Psaltirea şcheiană* din motivul că apariţia acestora, în textele vechi, nu constituie o normă ; ele n-au fost şi nu sînt susţinute de nici unul din graiurile limbii noastre. Fiziologic vorbind, ne găsim în faţa aceluiaşi fenomen. Aşa cum *Iordachie* a dat *Iordaiche*, tot aşa *salie* stă la baza lui *saile*. Primul a corespuns unei tendinţe a limbii noastre şi s-a generalizat într-o anumită regiune, unde îl întîlnim şi astăzi ; al doilea constituie o inovaţie nefericită, produsă în condiţii „anormale", în vorbirea unor străini, şi nu s-a putut impune. Argumentul adus de Rosetti (p. 562—563) că şi alţi străini, în afară de greci şi saşi, au transcris *maire*, în loc de *mare*, este el însuşi împotriva teoriei lingvistului bucureştean şi pledează pentru caracterul „neromânesc" al fenomenului, în cazuri ca acesta. Mai mult decît atîta. Exemplele de felul lui *maire, saile, taire* nu pot fi puse măcar pe seama oamenilor semiculţi (p. 556),

[8] Vezi *Mélanges de linguistique et de philologie*, p. 559. Toate indicaţiile din paranteze, care urmează de aici înainte, se referă la această lucrare.

Scanned with OKEN Scanner

cum este cazul cu *mîine*-ta, pe care l-am auzit, întîmplător, pe la Năsăud, în gura unor vorbitori care „literarizau". Acest exemplu seamănă cu *demăineață, rămîine* sau *tatîine-său,* introduse de Varlaam, în vestita-i *Cazanie*, pe cale analogică, alături de *mîine, pîine*. Nici acestea nu s-au impus în limba noastră literară sau în vreunul din graiuri, cu toată autoritatea de care s-a bucurat lucrarea mitropolitului moldovean.

Așa cum Drăganu și Lacea, în dorința de a dovedi punctul lor de vedere, au crezut că pot pune pe socoteala influenței săsești o mulțime de fapte care, în realitate, nu au nici o legătură cu influența pomenită, tot așa Rosetti crede că poate înlătura, în bloc, argumentele invocate de lingviștii de la Cluj. Înlăturînd din discuție unele fenomene care pot fi explicate foarte ușor, în interiorul limbii noastre, trebuie să punem pe socoteala influenței săsești, așa cum au susținut Drăganu și Lacea, epenteza lui *i* în exemple ca *maire, saile, taire*.

La argumentele aduse de cei doi lingviști pomeniți, și la cele invocate în discuția de pînă aici, voi mai aduce unul. În *Arhivele Bistriței,* păstrate tocmai prin grija sașilor, găsim o serie de documente românești al căror aspect seamănă, foarte bine, cu al unor texte scrise în alfabet gotic. Asemănarea aceasta constituie cel mai bun indiciu că autorul textului era sas și el nu știa că *s* latin se scrie altfel decît cel gotic. Tocmai în aceste texte găsim exemple ca *maire, saile, taire,* pe care am văzut că nu le putem explica prin mijloacele interne ale limbii noastre.

Voi adăuga, în sfîrșit, amănuntul, care nu poate fi neglijat, că fonetismele de care este vorba *(maire, taire, minuine* etc.) provin dintr-o arie care palatalizează, cum se poate vedea clar din numeroase hărți ale Atlasului lingvistic român. Iată cîteva exemple, culese la întîmplare, din ALRM I, I: *viñe* (pluralul lui vînă, h. 7), *minťe* (14), *frunťe* (18), *lacrămñ* (30), *dinťe* (42, 43), *iñimă* (63), *iñimñ* (64), *degeťe* (75, 76), *dăs* (99), *știrb* (101), *mñiros* (115), *dĕ* (155, 170). Din volumul al doilea al ALRM I am notat de asemenea: *părinťe* (209), *fraťe* (219, *ñepot* (239), *ñepoată* (244), *tiñeri* (256, 257), *oamiñ* (271, 272), *feťe* (275, *șiñ* (303), *cununie* (348), *mñire* (357), *mñireasă* (360); *mñ-a* povestit (383).

Prezența consoanelor palatalizate în aria în care au fost traduse textele rotacizante și, deci, și *Psaltirea șcheiană* care ne interează direct, este confirmată și de ALRM II, I, din care am notat: *dĕget* (107, *iñimă* (119), *carñe* (147), *hodiñesc* (154), *moŗťe* (213).

Am văzut că toate exemplele din *Psaltirea șcheiană* au un *r* sau un *n* înmuiați. Înmuierea a făcut posibilă epenteza. Dar cum fenomenul acesta apare numai sporadic, în gura celor care nu vorbeau limba română ca limbă ma-

Scanned with OKEN Scanner

ternă, el nu s-a putut impune în epocă şi, bineînţeles, nu s-a păstrat în textele posterioare secolului al XVI-lea.

Din aceste motive considerăm că Rosetti are perfectă dreptate cînd susţine (p. 573) că ipoteza lui Drăganu nu rezistă dacă luăm în bloc toate fenomenele de limbă discutate de fostul profesor de literatură română veche de la Universitatea din Cluj, dar nu mai putem fi de acord cu dînsul cînd crede că fonetisme ca *maire, taire* etc. sînt normale pentru vorbitorii limbii noastre, din secolul al XVI-lea pînă în momentul de faţă. Pentru noi, nu mai rămîne nici o îndoială că părerea lui Drăganu-Lacea, într-acest singur caz, trebuie acceptată. Cei doi lingvişti clujeni au intuit just originea săsească a fenomenului.

Scanned with OKEN Scanner

ŞCOALA ARDELEANĂ ŞI ROLUL EI ÎN DEZVOLTAREA LIMBII ROMÂNE LITERARE

Ideile de bază ale reprezentanţilor Şcolii Ardelene sînt, în general, cunoscute. Ei au fost aceia care au pus în lumină latinitatea limbii române şi romanitatea poporului nostru după ce afirmaţii, mai puţin hotărîte, au făcut, în acelaşi sens, şi marii cronicari Grigore Ureche, Miron Costin, Stolnicul Constantin Cantacuzino ori istoricul şi savantul Dimitrie Cantemir.

De la reprezentanţii Şcolii Ardelene a început să se vorbească, sistematic, despre continuitatea poporului român în Dacia şi, exagerîndu-se realitatea, chiar despre puritatea limbii şi poporului român. Ei, cei dintîi, s-au gîndit la înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin [1] după cum tot ei au stabilit primele legi fonetice după care s-au transformat o serie de sunete, în limba noastră, la trecerea cuvintelor din latineşte în româneşte.

Din rîndul lor s-au ridicat cei dintîi învăţaţi care au susţinut că la baza limbii noastre stă latina populară, nu latina clasică. În sfîrşit, ei sînt iniţiatorii şi creatorii unei ortografii etimologice care, este adevărat, a dat mult de furcă tuturor contemporanilor şi continuă să constituie semne de întrebare pentru cei mai mulţi dintre noi, dar nu-i mai puţin adevărat că o dată cu impunerea ei s-au deschis drumuri noi pentru studiul limbii române.

---

[1] Încercări de folosire a alfabetului latin au existat şi înainte de 1779—1780, dar ele au mai mult un caracter sporadic. Specialiştii au semnalat asemenea încercări încă din preajma anului 1590. La 1593 apare, în Polonia, rugăciunea *Tatăl nostru*, în alfabet latin. Între 1650—1660, o nepoată a lui Mihai Viteazul, domnul Munteniei (1593—1601), semnează pe unele documente cu alfabet latin. La 1648, în Alba-Iulia, şi în 1703, la Cluj, se tipăreşte cîte un catehism în alfabetul latin. Alt catehism se tipăreşte la Sibiu (1709), o Bucoavnă la Cluj (1774) şi tot acolo, o carte de Kintyets Kimpenysty (1768). Dar, încă odată, toate acestea nu sînt decît încercări sporadice pe cînd acţiunea Şcolii Ardelene are la bază un profund substrat teoretic şi ideologic şi ea impune ca preocupare permanentă problema în discuţie.

Scanned with OKEN Scanner

Toate aceste lucruri au fost spuse, de mult, şi ele sînt în general cunoscute. S-a vorbit mai puţin despre rolul ardelenilor în dezvoltarea limbii literare şi, atunci cînd s-a vorbit, au fost scoase în evidenţă mai ales aspectele negative şi nu ideile călăuzitoare care au întinerit în mintea altor generaţii.

Lăsînd la o parte activitatea literară a lui I. Budai-Deleanu, autorul singurei epopei româneşti reuşite, se cuvine să subliniem aici rolul pe care l-a jucat Şcoala Ardeleană în modernizarea culturii şi literaturii noastre, ca şi imboldul pe care l-a dat cercetării teoretice.

O serie de specialişti mai vechi ca N. Iorga [2], G. Ibrăileanu [3], Sextil Puşcariu [4] ori Ovid Densusianu [5] sau, dintre cei de azi, G. Ivănescu [6], au vorbit, cu bună dreptate, despre o etapă nouă, în cultura noastră, o dată cu apariţia Şcolii Ardelene. Dar ei nu s-au referit decît întîmplător la probleme de limbă. Alţi cercetători au subliniat contribuţia ardelenilor la crearea terminologiei ştiinţifice, în toate domeniile şi, în general, la crearea unui stil modern prin promovarea, masivă, a neologismului.

Înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin este unul dintre obiectivele principale ale latiniştilor. Ei urmăreau, în primul rînd, să prezinte limba noastră într-o înfăţişare cît mai apropiată de cea a limbii latine. Alfabetul latin era unul dintre argumentele pe care se sprijineau. În felul acesta li se părea că aduc o dovadă indiscutabilă în susţinerea latinităţii limbii noastre, că românii sînt urmaşii direcţi ai romanilor şi, deci, situaţia lor în Transilvania trebuie să fie aceea de stăpîni, nu a unor „toleraţi", cum susţineau unii istorici tendenţioşi ori cum rezulta, cîteodată, chiar din actele oficiale emise de guvernele de la Viena ori de la Budapesta. Cuvintele lui Petru Maior sînt semnificative din acest punct de vedere : *„De cîte ori mi s-a-ntîmplat mie, de îndoindu-mă de vreun cuvînt oare latinesc este, cît l-am scris cu slove sau litere latine, îndată cu strălucire i se văzu latina lui faţă şi părea că rîde asupra mea de bucurie, că l-am scăpat din sclavie, şi de calicele ciriliceşti petece"* [7].

Înlocuirea alfabetului chirilic prin cel latin nu s-a făcut dintr-odată. Deşi Samuil Micu îşi publică, la 1779, *Cartea de rugăciuni*, cu litere latine, înche-

---

[2] *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea.*
[3] *Istoria literaturii române. Epoca Conachi*, Iaşi 1920, p. 163, 218—219.
[4] *Istoria literaturii române. Epoca veche*, Sibiu, 1930, p. 190 .
[5] *Literatura română modernă*, I, Bucureşti, 1925, p. 1.
[6] *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1948, p. 29.
[7] Dialog pentru începutul limbii române (în *Lexiçon românesc-latinesc-unguresc-nemţesc*), Buda, 1825, p. 72—73.

Scanned with OKEN Scanner

ierea acestui proces avea să aibă loc abia la 1860—1861 [8]. Lucrările principale ale ardelenilor continuă să se tipărească cu alfabet chirilic, fie din motivul că ideea era absolut nouă şi nici unii latinişti nu erau cu totul convinşi de traducerea ei imediată în faptă, fie din teama de a nu crea suspiciuni în rîndul reprezentanţilor bisericii ortodoxe. Cărţile noastre bisericeşti, de pînă atunci, au fost tipărite, toate, în alfabet chirilic şi înlocuirea acestuia cu literele latineşti putea fi interpretată ca o adevărată erezie, ca o încercare de a impune un punct de vedere catolic în rîndul bisericii ortodoxe.

A fost nevoie de aproape o sută de ani pînă cînd oamenii s-au obişnuit cu ideea necesităţii înlocuirii alfabetului. Spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, publicaţiile de tot felul se înteţesc, dar alfabetul în care sînt scrise continuă să fie cel chirilic. Abia la 1847—1848, T. Cipariu va scoate cea dintîi revistă românească tipărită cu litere latine, *Organul luminării*, dar aceasta nu înseamnă că, în continuare, nu vor apărea alte reviste scrise în alfabet chirilic.

Înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin n-a putut fi săvîrşită, mai repede, şi din cauză că latiniştii înşişi erau convinşi că prin acest pas ei contribuie mai mult la tulburarea apelor decît la limpezirea lor. O mărturisire a lui Timotei Cipariu făcută, e adevărat, după săvîrşirea actului, mi se pare cu totul semnificativă. Ea aduce, pe de altă parte, aminte de afirmaţia citată a lui Petru Maior :

„Pînă ce scriam cu litere ciriliane, limba românească era ca acoperită sub ele, aşa cît înafară nu avea faţă de limbă romano-latină, ci de limbă slavică, *măcar că e de recunoscut, cumcă, încît pentru principiul fonetic, şi pentru uşurătatea ortografiei, mai ales după ce o simplificară lepădînd o sumă de litere superflue din alfabetul cirilo-roman, nu se putea afla alfabetu mai apt şi mai comod decît acest alfabet aşa reformat*“ [9].

Pe lîngă conştiinţa că părăseau un teren bine consolidat şi se hazardau pe unul nesigur, latiniştii mai stăteau la îndoială şi din alt motiv. În afară de teama că nu vor putea ajunge la o ortografie tot aşa de unitară, după abandonarea alfabetului chirilic, ei mai aveau în vedere şi eventualele nemulţumiri care s-ar fi putut ivi în rîndul ortodocşilor. Teama aceasta este exprimată clar în următoarele rînduri ale aceluiaşi T. Cipariu :

---

[8] Introducerea obligatorie a alfabetului latin, în toate sectoarele de activitate, se va face printr-un decret al domnului Alexandru Ioan Cuza (vezi *C. C. Giurescu — Transilvania în istoria poporului român*, Bucureşti, 1967, p. 1114).

[9] *T. Cipariu — Principii de limbă şi scriptură*, Blaj, 1866, p. 294—295. Cf. şi *Arhivu pentru filologie şi istorie*, p. 8.

„Partea cea mai mică a românimei, e unită-romană, şi acesteia-i plăcu mai mult scriptura şi limba latină. *Cealaltă parte, mai mare greco-slavă, se temea, ca nu cumu-va cu literele latine să intre şi religiunea catolică latină*“ [10].

Ideea revine, apoi, şi în altă parte a cărţii :

„Lung timp se spărieau ai noştri, că adoptînd literele latine în urmă vor fi strîmtoraţi, să adopteze şi religiunea romană-latină [11]“.

Gheorghe Şincai, care şi-a dat de la început seama de această teamă a ortodocşilor, a luat măsura de a se întrebuinţa alfabetul latin numai în cărţile cu conţinut laic, rămînînd ca literatura bisericească să se servească, în continuare, de alfabetul chirilic [12].

Faptul acesta dovedeşte, cum nu se poate mai bine, că ideile călăuzitoare ale latiniştilor nu se sprijineau atît pe „unirea“ românilor cu Roma, cît pe dorinţa sinceră de emancipare a lor, cum a arătat, în mod cu totul convingător, Lucian Blaga în una dintre lucrările sale postume [13].

Dacă Şcoala Ardeleană ar fi fost, aşa cum s-a susţinut, rezultatul direct al unirii cu biserica Romei, atunci reprezentanţii ei n-ar fi arătat atîta înţelegere pentru punctul de vedere al ortodocşilor şi ar fi găsit, cu siguranţă, mijloacele de a-şi impune punctul de vedere mult mai devreme. Dacă au aşteptat, totuşi, mai bine de optzeci de ani pînă la definitivarea proiectului lui Samuil Micu (1779—1861), se înţelege de la sine că nu unirea lor cu Roma îi obliga să acţioneze cu atîta pasiune şi curaj, ci interesele generale aruncate în cumpănă ale poporului pe care ei îl reprezentau. De altfel, din tot ce au scris fruntaşii latinişti nu rezultă de nicăieri că ar fi fost mînaţi, în acţiunile lor, de mărunte interese confesionale. Să nu uităm că reprezentantul uniţilor de la Blaj, episcopul Bob, era duşmanul de moarte al lui Micu, Şincai şi Maior şi că, datorită lui, strălucitii cărturari au preferat să fugă din Blaj decît să fie persecutaţi de răzbunătorul episcop.

Ori de cîtă prudenţă ar fi fost stăpîniţi, ei nu puteau accepta să se scrie, în continuare, cu alfabetul chirilic, cînd alte popoare, neromanice, se serveau, de multă vreme de cel latin. Ideea aceasta îi face să treacă peste greutăţile provocate de înlocuirea alfabetului şi, conştienţi de dificultăţile care le stăteau în cale, cum s-a putut vedea din unul dintre citatele lui Ci-

---

[10] *Principii de limbă şi scriptură*, p. 246—247.

[11] Ibidem, p. 294.

[12] Ideea a fost exprimată în răspunsul dat de Şincai la scrisoarea lui Lipski (Cf. *Ovid Densusianu — Literatura română modernă*, I, 1925, p. 38—39).

[13] *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1966, Cf., de asemenea, şi *D. Prodan — Supplex libellus valachorum*, Bucureşti, 1967, p. 122, 123, 126, 129, 133, 134, 137, precum şi *C. C. Giurescu — Transilvania în istoria poporului român*, Bucureşti, 1967, p. 109—114.

Scanned with OKEN Scanner

„Partea cea mai mică a românimei, e unită-romană, şi acesteia-i plăcu mai mult scriptura şi limba latină. *Cealaltă parte, mai mare greco-slavă, se temea, ca nu cumu-va cu literele latine să intre şi religiunea catolică latină*" [10].

Ideea revine, apoi, şi în altă parte a cărţii :

„Lung timp se spărieau ai noştri, că adoptînd literele latine în urmă vor fi strîmtoraţi, să adopteze şi religiunea romană-latină [11]".

Gheorghe Şincai, care şi-a dat de la început seama de această teamă a ortodocşilor, a luat măsura de a se întrebuinţa alfabetul latin numai în cărţile cu conţinut laic, rămînînd ca literatura bisericească să se servească, în continuare, de alfabetul chirilic [12].

Faptul acesta dovedeşte, cum nu se poate mai bine, că ideile călăuzitoare ale latiniştilor nu se sprijineau atît pe „unirea" românilor cu Roma, cît pe dorinţa sinceră de emancipare a lor, cum a arătat, în mod cu totul convingător, Lucian Blaga în una dintre lucrările sale postume [13].

Dacă Şcoala Ardeleană ar fi fost, aşa cum s-a susţinut, rezultatul direct al unirii cu biserica Romei, atunci reprezentanţii ei n-ar fi arătat atîta înţelegere pentru punctul de vedere al ortodocşilor şi ar fi găsit, cu siguranţă, mijloacele de a-şi impune punctul de vedere mult mai devreme. Dacă au aşteptat, totuşi, mai bine de optzeci de ani pînă la definitivarea proiectului lui Samuil Micu (1779—1861), se înţelege de la sine că nu unirea lor cu Roma îi obliga să acţioneze cu atîta pasiune şi curaj, ci interesele generale aruncate în cumpănă ale poporului pe care ei îl reprezentau. De altfel, din tot ce au scris fruntaşii latinişti nu rezultă de nicăieri că ar fi fost mînaţi, în acţiunile lor, de mărunte interese confesionale. Să nu uităm că reprezentantul uniţilor de la Blaj, episcopul Bob, era duşmanul de moarte al lui Micu, Şincai şi Maior şi că, datorită lui, strălucitii cărturari au preferat să fugă din Blaj decît să fie persecutaţi de răzbunătorul episcop.

Ori de cîtă prudenţă ar fi fost stăpîniţi, ei nu puteau accepta să se scrie, în continuare, cu alfabetul chirilic, cînd alte popoare, neromanice, se serveau, de multă vreme de cel latin. Ideea aceasta îi face să treacă peste greutăţile provocate de înlocuirea alfabetului şi, conştienţi de dificultăţile care le stăteau în cale, cum s-a putut vedea din unul dintre citatele lui Ci-

---

[10] *Principii de limbă şi scriptură*, p. 246—247.

[11] Ibidem, p. 294.

[12] Ideea a fost exprimată în răspunsul dat de Şincai la scrisoarea lui Lipski (Cf. *Ovid Densusianu — Literatura română modernă*, I, 1925, p. 38—39).

[13] *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1966, Cf., de asemenea, şi *D. Prodan — Supplex libellus valachorum*, Bucureşti, 1967, p. 122, 123, 126, 129, 133, 134, 137, precum şi *C. C. Giurescu — Transilvania în istoria poporului român*, Bucureşti, 1967, p. 109—114.

Scanned with OKEN Scanner

pariu, îşi pun, în cele din urmă, în aplicare planul purtat în minte de mai multe generaţii la rînd [14].

Dacă Samuil Micu şi Gheorghe Şincai, prin gramatica lor publicată la Viena, în 1780, în limba latină (*Elementa linguae daco-romanae sive valachicae!*), au fixat primele legi fonetice din limba română, prin traducerile pe care ni le-au lăsat s-au îndepărtat, sensibil, de cărturarii de dinaintea lor prin punerea în circulaţie a unor idei, cu totul necunoscute acelora, ca şi prin promovarea, cum spuneam, a neologismului pe toate planurile. În limba lor se întîlnesc, însă, contrar părerii unor interpreţi mai vechi ai ideilor latiniştilor, şi numeroase elemente de limbă vorbită, cum se vede clar din *Ţiganiada* lui I. Budai-Deleanu, din lucrările originale, ori din traducerile tuturor ardelelor şi chiar din *Lexiconul budan* (1825). În lucrarea postumă a lui Lucian Blaga, citată ceva mai sus, găsim aprecieri foarte juste la adresa latiniştilor. Nu i-a scăpat, acestui autor, nici faptul că marii cărturari ardeleni, de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, şi-au clădit limba lucrărilor originale şi a traducerilor pe care ni le-au lăsat, pe limba vorbită căreia, ei, cei dintîi în perioada culturii noastre moderne, i-au dat atenţia cuvenită. Iată cum caracterizează Blaga activitatea lui Micu: „Samoil Clain, poate cel mai harnic tălmăcitor pe care l-a cunoscut literatura noastră, a dovedit, precum vom vedea, prin traducerile sale, un simţ cu totul excepţional pentru genuitatea limbii româneşti. *În general, el s-a alipit în scrierile sale graiului vorbit cu o dragoste pătimaşă, în stare prin puterea ei să-l ferească de toate acele ciudate păcate împotriva naturii, de care pe bună dreptate pot fi învinuiţi latiniştii de mai tîrziu*“ [15].

Gramatica lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai a servit ca model atît lui Ion Molnar, cît şi lui Radu Tempea. Acesta din urmă, în special, a contribuit într-o măsură care n-a fost apreciată, încă, în mod satisfăcător, la fixarea unei terminologii gramaticale, unitare, înlăturînd, în mare parte, amestecul de cuvinte slave şi greceşti din gramatica lui Ienăchiţă Văcărescu ori din manuscrisele după care se preda acest obiect în şcolile călugăreşti ale vremii. În *Gramatica românească* a lui Tempea, apărută la Sibiu în anul 1797, avem o terminologie unitară, de origine latină în cea mai mare parte, cu foarte puţine urme greceşti şi slave din gramaticile anterioare. Rolul aces-

---

[14] Nu trebuie pierdut din vedere că în ultimele decenii din perioada indicată (1779—1881) românii s-au servit de un alfabet amestecat în sensul că au înlocuit semnele chirilice cu litere latineşti acolo unde nu exista nici o îndoială asupra valorii lor şi au păstrat semnele chirilice în cazurile în care acestea erau interpretate ca avînd valori diferite nu numai de la epocă la epocă ci şi în funcţie de numeroasele sisteme ortografice apărute, ca ciupercile după ploaie, în această perioadă.

[15] Lucrarea citată, p. 137.

tei cărți a fost cu atît mai important, cu cît de ea s-au folosit o serie de profesori de la școlile din București și Iași, de la începutul secolului trecut. Mărturie incontestabilă a acestui fapt sînt copiile manuscrise păstrate, pînă azi, atît în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, cît și în cea a Universității din Iași [16].

Rolul lui Tempea, pe această linie, a fost continuat de Paul Iorgovici, într-o gramatică publicată la Buda, în 1799, și de Budai-Deleanu prin opera sa netipărită. De contribuțiile tuturora avea să profite I. Eliade-Rădulescu, căruia i-a revenit meritul să generalizeze această terminologie prin Gramatica sa publicată la Sibiu, în anul 1828.

Un cercetător tînăr, de astăzi, a afirmat că în manuscrisele lui Budai-Deleanu avem prima terminologie gramaticală modernă din limba română. Poate nu greșim trecînd acest merit pe seama lui Paul Iorgovici, nu numai din motivul că *Observațiile de limbă românească* au fost tipărite, ci și din altă cauză. Se știe că I. Eliade-Rădulescu va retipări această lucrare, în *Curier de ambe sexe*, și că ideile fundamentale ale învățatului bănățean îi vor servi, mai cu seamă, la introducerea neologismelor în limba noastră și la fixarea terminologiei științifice, în toate domeniile de activitate.

Dar Paul Iorgovici mai are un merit incontestabil, în istoria limbii române, pe lîngă sprijinirea intrării neologismelor și a formării terminologiei științifice. Se pare că el este primul român din epoca modernă care folosește în scris, în mod consecvent, variantele literare de tipul lui *acum, acela, acesta, cel, cea, de, din, ajuta, judecată, pe* etc., socotite de cei mai mulți specialiști ca fiind de tip muntenesc, specifice graiului din Țara Românească. Paul Iorgovici, mai întîi, și apoi toți reprezentanții Școlii Ardelene folosind aceste variante fonetice, în mod sistematic, în lucrările lor, au reușit să le impună definitiv în limba literară.

Afirmația de mai sus se bazează, se înțelege, pe o cercetare de suprafață. Va trebui arătat într-o zi, cu exemple mai numeroase, în ce măsură le revine latiniștilor acest rol.

Întemeietorii Școlii Ardelene n-au urmărit interese mărunte de grup, ci au știut să se ridice deasupra acestora și să mobilizeze toate conștiințele pentru o cauză generală. Acest considerent ne dă dreptul, cred, să privim cu înțelegere exagerările în care au căzut și să nu comitem greșeala de a pune sub semnul întrebării buna-credință cu care au urmărit, cu mijloacele și în împrejurările de atunci, rezolvarea unei probleme care li se părea că nu poate suferi nici o amînare. Să nu uităm că e vorba de o epocă în care re-

[16] Vezi *N. A. Ursu — Gramatica românească a lui Ion Alboteanu* (în *Limba română*, XIII, 1964, nr. 1, p. 44—54).

Scanned with OKEN Scanner

prezentanții poporului nostru nu aveau drepturi egale cu celelalte națiuni, cînd se spunea că: „locuitorii ce țin de secta românilor și grecilor se tolerează provizoriu în țară pînă cînd le va plăcea domnilor și pămîntenilor". În această situație, nu-i greu de înțeles că învățații ardeleni erau oarecum obligați să insiste asupra unor anume idei și să apese asupra acelor aspecte ale limbii noastre care, prin natura lor, puteau pune, mai ușor și mai repede, în lumină, caracterul ei latinesc. Cine poate să nu dea aprobare totală lui Cipariu, care motivează în felul următor orientarea sa proprie și a celorlalți latiniști către studierea limbii naționale:

„Obiectul, dar mai de aproape, la care ne concentrarăm toate puterile, a fost această dulce limbă, căreia se închinară părinții noștri ca unui idol viu și însuflețitor, singurul tezaur ce ne-a rămas de la ei creditate neînstrăinată și necomună cu alții, și care ca un fir roș singur e în stare de a ne conduce prin toate labirintele întunecate ale istoriei acestui popor antic.

Noi, care crescurăm și am îmbătrînit în brațele filologiei limbilor, de care nu ne-a fost rușine și din care supsem cele mai dulci bucurii ale inimii, nu putem fără păcat neglija singură această ereditate părintească, ce o avem de la cei ce ne deteră și viața" [17].

Reprezentanții Școlii Ardelene au fost cei dintîi care au cerut să se studieze istoria limbii noastre în strînsă legătură cu istoria poporului. Ei își dădeau seama, cu alte cuvinte, că numai așa pot fi înțelese și explicate o serie de fapte care, altfel, ar rămîne în afara cunoștințelor noastre.

Tot latiniștii inițiază, prin Timotei Cipariu, studierea monumentelor de limbă veche și fundamentează, în felul acesta, o bază temeinică de cercetare.

Judecată din punct de vedere artistic, Școala Ardeleană a fost considerată mai mult ca un element retrograd, decît progresist, în problemele limbii. Ideea aceasta a fost întărită, cu siguranță, de greutatea de care se lovesc cititorii de astăzi cînd urmăresc textele latiniștilor, scrise în ortografie etimologică. Să nu uităm însă că această ortografie nu-i decît o haină de împrumut, *că ea trebuie interpretată,* că anumite „chei", în acest sens, ne-au dat latiniștii înșiși și, mai ales, că lucrările lor nu mai prezintă greutăți de lectură de îndată ce sînt transpuse în ortografia modernă. De altfel, aceste dificultăți apar mai mult în lucrările reprezentanților curentului latinist și nu în cele ale întemeietorilor Școlii Ardelene.

În al doilea rînd, nu trebuie neglijat un fapt foarte important. Latiniștii au contribuit într-o măsură apreciabilă la îmbogățirea limbii noastre cu neologisme, precum și la crearea terminologiei științifice, fără de care nu poate fi imaginată o limbă literară modernă. Ei au întreținut un interes per-

[17] *T. Cipariu — Principii de limbă și scriptură,* Blaj, 1866, p. 256.

manent pentru problemele de limbă, vreme de aproximativ o sută de ani, şi au emis numeroase teorii, dintre care unele conţin adevăruri valabile pînă în momentul de faţă. Au contribuit, în măsură mare, la crearea stilului ştiinţific, în limba noastră [18].

În sfîrşit, chiar sub aspectul realizărilor artistice nu li s-a acordat tot ceea ce li se cuvine. Nu putem trece cu vederea, cred, faptul că atît I. Budai-Deleanu, întemeietorul literaturii noastre moderne, cît şi I. Codru-Drăguşanu, memorialist excelent, s-au dezvoltat în cadrul „mişcării" de care ne ocupăm. Personal sînt înclinat să cred că limpezirea frazei româneşti din textele care datează din secolul al XIX-lea, faţă de fraza în general greoaie din cărţile mai vechi, se datoreşte nu atît contactului, mai strîns, cu limba greacă, cum credea George Murnu [19], nici numai influenţei franceze, cum a susţinut, într-o vreme, Pompiliu Eliade [20], ci ea trebuie explicată şi prin influenţa poeziei populare şi prin preocuparea, teoretică cel puţin, a latiniştilor pentru clasicismul greco-roman, pentru frumuseţea şi claritatea cu care au ştiut să-şi exprime gîndurile şi sentimentele principalii reprezentanţi ai literaturii greco-latine din antichitate. Îmi întemeiez această afirmaţie nu numai pe aprecierile foarte favorabile ale unor specialişti mai vechi, asupra stilului din cărţile latiniştilor, ci şi pe lectura personală, pe faptul că, adesea, am găsit, atît în lucrările lor originale, cît şi în traducerile pe care le-au lăsat, adevărate pagini de antologie.

Să ne oprim, pentru verificare, la cîte un scurt pasaj din lucrările reprezentanţilor principali ai Şcolii Ardelene.

„Drept aceea, învăţătura aceea o chemăm politică care dă îndreptări de înţelepciune.

Bine ştiu că unii prin cuvîntul acesta *politic* înţeleg om viclean şi fătarnic şi carele ştie amăgi pe alţii. Pentru aceea acum ne-am dedat a zice politic pre acela carele după cum ia sama că place altora aşa şi el să întocmeşte şi să făţărniceşte, mînile şi picioarele şi toate mădularile aşa le rînduieşte şi vremile întocmeşte cît cînd e vreme de lucruri mari să face om cu sfat, cînd e vreme de rîs şi de glume şi de desfătare este glumeţ, a domnilor şi a celor mai mari graţie şi plăcere o vînează, lor să smereşte şi trage la sine iubirea oamenilor, închinăciuni şi plecăciuni le face, cu cei ce beau şi joacă şi vorbesc lucruri de nimica şi el asemenea face, cu cei cucernici cu-

---

[18] Cf. *N. A. Ursu — Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, 1962.

[19] *George Murnu — Studiu asupra elementelor grec ante-fanariot în limba română*, Bucureşti, 1894, p. V.

[20] *Pompiliu Eliade — De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1898.

Scanned with OKEN Scanner

cernic să arată, tuturor toate să face numai aceea ia sama să nu să cunoască că este aşa. Alţii prin *politic* înţeleg ocîrmuirea şi îndreptarea ţării şi a cetăţii şi a obştei omeneşti, că vine de la cuvîntul grecesc *polis,* care înseamnează cetate. Drept aceea aceştia zic că politia este înţelepciune care învaţă cum să cade a stăpîni şi a ocîrmui cetatea, adecă obştea oamenilor, republica sau norodul. Aceasta de două feliuri este, una se zice osibită care îndreptează casa şi lucrurile şi trebile căsii fieştecui. Alta este de obşte, care învaţă cum trebuie a ocîrmui şi a îndrepta şi a întări toată împărăţia, republica şi norodul. Şi aceasta este adevărată politie. Iar înţelepciunea care îndreptează pe oameni în trebile sale, mai ales în cele casnice şi-i învaţă cum să-şi ţie statul său şi sănătatea şi viaţa, aceasta se numeşte *iconomica*" [21].

*

„Oh ce bărbat minunat ! carele nu e mai puţin de cît au fost vitejii cei de demult, de carii atîta ne mărim, şi carele pe vremea noastră aşa de tare au înfrînt pre turc, cît se poate zice a fi cel dintîi între toţi prinţii cîţi sînt pe lume. După cum giudec eu, prea vrednic este ca lui să se încredinţeze oblăduirea lumii toate, şi mai vîrtos povăţuirea oştilor creştini asupra turcilor, lui să i se încredinţeze de toţi creştinii, pînă cînd oblăduitorii lor îşi petrec viaţa în lenevie şi desmierdări sau în războiele cele dintre dînşii".

. . . . . .

. . . . . .

«Laudele care se dau aici lui Ştefan V domnului Moldovei cu mult mai mari sînt decît toate laudele Corvinilor celor noi, drept aceea eu nu mă mir de au umblat Matiaş Corvinul Craiul cel lăudat de unguri să le întunece ; dară mă mir de Bonfinie, că uitînd de a se lingări craiului Matiaş preste năravul său, numai atîta scrie la anul de acum : „În anul acesta 1475, turcii după ce trecuse mai înainte Dunărea, fără de noroc au năvălit în Valahia ; pentru că mai întîi ostenindu-se, apoi înşelîndu-se de protivnici, s-au tăiat de tot ; şi cu puţin după aceea intrînd în Mesia de gios iarăşi s-au tăiat". Aşişderea scriu Albin şi Analii bisericii din Braşov, carii au urmat pre Bonfinie. Iară Bonfinie numai pentru aceea au tăcut aci numele lui Ştefan V, domnului Moldovei, pentru că acesta au întrecut cu vitejia, nu numai pe Matiaş craiul, ci şi pre Ioan Huniadi, tatăl lui Matiaş, cum arată toate bătăile lor a tuţi-trei» [22].

---

[21] *Samuil Micu — Scrieri filozofice,* Bucureşti, 1966, p. 237—238.
[22] *Gheorghe Şincai — Hronica românilor,* II, Iaşi, 1853, p. 61.

Scanned with OKEN Scanner

„Urmează, dară, că partea cea mai mare a romanilor celor din Dacia nu au ieşit din Dacia în zilele lui Aurelian, ca să treacă peste Dunăre în Misia, ci au rămas în Dacia. Nici nu au rămas numai prin munţi ; ci şi înlontru în ţară, la şesuri a fi rămas nesmintiţi întru moşiile sale, aceea ne face a crede că toate gintele acele care pre rînd şi-au supus şie Dacia, şi au lăcuit cîtăva vreme acolo, erau oameni de aceia carii trăiau cu prăzi ce le făceau prin ţările împărăţiei romanilor, iară nu cu lucrarea pămîntului. De unde prea de folos era varvarilor acelora ca romanii şi la şesuri să rămînă nesmintiţi ; carii agonisîndu-şi moşiile sale, să ajute mai vîrtos familiile varvarilor, pînă ce însuşi varvarii se cuprindeau cu încurse şi cu prădare prin ţările împărăţiei romanilor supuse. Aşa au custat romanii în Dacia, cu Goţii, aşa cu hunii carii alungară pre goţi din Dacia, aşa cu alţii, carii toţi ieşiră din Dacia şi se pustiiră iară romanii rămaseră statornici acolo trăind cu dreaptă osteneală a mînilor sale.

Însă întru atîta neam mare precum era a romanilor în toată Dacia, cred eu, că nu puţini se aflau şi între romani, mai vîrtos după ce Dacia în zilele lui Aurelian fu lăsată cu totul dezbinată de către împărăţia romanilor, carii să se fi împreunat pentru cîştig sau cu varvarii care treceau prin Dacia ca să facă încurse prin ţările împărăţiei romanilor, sau cu cei ce rămîneau în Dacia, pînă la o vreme, şi de aci se repezeau într-alte ţări a prăda. Ba, nu mă îndoiesc, că văzînd varvarii pre romanii cei din Dacia că sînt oameni vînoşi şi inimoşi, cu atîta mai vîrtos că acum nu erau supuşi împărăţiei romanilor, i-au rugat ca să stea cu dînşii şi împreună să meargă asupra ţărilor celor de sub împărăţia romanilor. Şi aceasta că mulţi dintre români au împreunat armele sale cu ale varvarilor celor ce ţineau Dacia, poate au fost una din cauzele cele căpetenii căci românii între atîtea străcurări de ginte varvare, prin Dacia, ei au rămas statornici şi au putut custa tot neamul lor în Dacia“ [23].

Dar rolul latiniştilor la formarea limbii române literare mai poate fi probat şi altfel. Se ştie că majoritatea celor care s-au adăpat la „luminile“ lor au fost profesori şi au făcut, vreme îndelungată, educaţia tineretului, că au răspîndit nu numai anumite idei latiniste, ci şi unele aspecte lingvistice dintre cele puse în circulaţie de latinişti. Este momentul cred, ca, în afara aspectelor negative, care au atras atenţia unor scriitori satirici în frunte cu Alecsandri şi Caragiale [24] să ne străduim să distingem şi contribuţiile pozitive pe care le-au adus, să depistăm din enorma literatură a secolului al XIX-lea minu-

---

[23] *Petru Maior — Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Buda, 1812, pag. 42—43.

[24] În prezentul articol m-am referit în mod foarte general la Şcoala Ardeleană privită în totalitatea ei, în care am înglobat şi curentul latinist.

natele pagini traduse de acești ardeleni, din diferitele literaturi europene. Este momentul să căutăm sensurile adînci ale școlii românești care ia naștere în Muntenia, la începutul secolului trecut, prin strădania ardeleanului George Lazăr.

Se vorbește insistent de rolul pe care l-au avut, la formarea limbii române literare, graiurile de nuanță muntenească și faptul se interpretează ca și cum elementele caracteristice ar fi în totalitatea lor specific muntenești. Urmărind, însă, pe scară mare literatura de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din tot secolul al XIX-lea constatăm că în limba acestei literaturi s-au „strecurat" numeroase elemente ardelenești, aduse de contigentul mare de profesori veniți de peste munți, după cum nu lipsesc nici infiltrații de proveniență moldovenească. În același timp au fost înlăturate, din limba literară, unele particularități proprii subdialectului muntean. Înlăturarea aceasta s-a putut face, relativ ușor, tocmai datorită prezenței la București a unor vorbitori dintr-o altă arie; muntenii de baștină chiar dacă ar fi renunțat ei înșiși la aceste particularități procesul ar fi durat mult mai mult. O dovadă, în acest sens, este aceea că, împotriva declarațiilor pe care le fac muntenii în legătură cu originea limbii literare, că, adică, aceasta ar fi creată exclusiv pe baza graiului muntenesc, lipsit, în general, de particularități regionale stridente, ei mențin, pînă în momentul de față, unele caracteristici care nu mai aparțin, de multă vreme, limbii literare. Printre cle putem cita pe *dă, pă, dîn, pîn,* în locul lui *de, pe, din, prin,* ori *erea, deșt,* pentru *era, deget.*

Variantele literare, citate chiar acuma, fac parte din aria preocupărilor lingvistice ale latiniștilor și meritul lor este acela de a le fi generalizat în limbă.

Îndepărtați, în aparență, de limba literară care se consolidează tocmai în vremea lor, reprezentanții Școlii Ardelene iau parte activă la desfășurarea acestui proces din istoria culturii românești și nimic nu ne dă dreptul să trecem cu vederea peste un adevăr incontestabil. Ei, cei dintîi, s-au gîndit la o fuziune între elementele de limbă vorbită și cuvintele noi, de împrumut, prin ajutorul căreia au pus nu numai temeliile statornice ale unei limbi literare moderne, ci și bazele terminologiei de specialitate în toate domeniile de activitate.

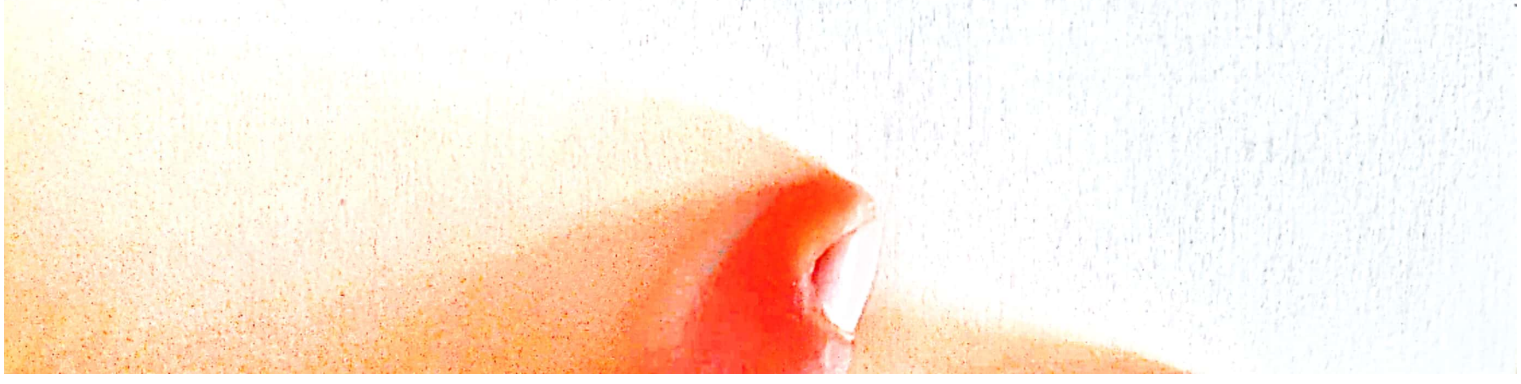

Scanned with OKEN Scanner

GRAMATICA LUI RADU TEMPEA

Împotriva tuturor exagerărilor de care pot fi acuzaţi latiniştii, ei au meritul de a fi cei dintîi care s-au gîndit la alcătuirea de gramatici şi dicţionare. Au perseverat în această direcţie şi au stimulat cercetarea filologică.

Prin activitatea lor, foarte susţinută, ei au menţinut interesul pentru studiul gramaticii şi al lexicologiei şi au influenţat, vreme aproximativ de o sută de ani, pe toţi cei care s-au lăsat atraşi de aceste preocupări, indiferent de şcoala căreia aparţineau.

Deschizătorul de drumuri, şi în această direcţie, este Samuil Micu, autorul celei dintîi gramatici tipărite, creatorul ortografiei latineşti care se va menţine, în diferite cercuri, pînă după 1900, cel dintîi român care caută să stabilească mai multe legi fonetice privitoare la transformările suferite de o serie de sunete, în trecerea lor de la latină la limba română.

Scrisă în latineşte *(Elementa linguae daco-romanae sive valachicae)*, cartea lui Micu a apărut la 1780, la Viena, cu o prefaţă de Gh. Şincai, şi a avut meritul că a scos în evidenţă originea latină a limbii noastre, origine contestată, pînă atunci, de o serie de istorici străini.

Această gramatică a fost republicată, de G. Şincai, la 1805, cu unele modificări :

„Ediţia din 1805 se deosebeşte de cea din 1780 mai mult în privinţa ortografică. Pe *a* îl scrie cu *á*, iar pe *ă* cu *a ;* pe *î* îl înseamnă cu *â, ê, î ;* diftongul *oa* îl scrie cu *oa*, nu cu *o*“ [1].

Tot de la Ionaşcu aflăm că în locul pronumelui *eu* apare, în ediţia din 1805, *io, mene* este înlocuit cu *mine*. În schimb, în locul acuzativului *pe*

---

[1] *Romulus Ionaşcu — Gramaticii români. Tratat istoric despre evoluţiunea studiului gramaticei limbii de la 1757 pînă astăzi*, Iaşi, Institutul de arte grafice N. V. Ştefăniu et Co., 1914, p. 57.

noii, apare arhaicul *pre noi*. Şincai scrie *sînt, ieşti, e, sîntem, sînteţi, sînt*, forme populare în care principiul ortografic pare să fie cel fonetic, în locul latinismelor *sent, eşti, e, sentem, senteţi, sent*, din prima ediţie a lui Micu.

Pînă la 1780 n-am avut decît gramatici manuscrise şi ele dovedesc existenţa preocupărilor respective, în ţările noastre. Se citează, de obicei, o asemenea gramatică datînd din septembrie 1757, provenită de la Dimitrie Eustatie Braşoveanul [2], ori aceea a lui Macarie [3], alcătuită cam în acelaşi timp. Acestea au fost considerate, pînă acuma, drept cele mai vechi încercări de gramatici. Se pare, însă, că s-au descoperit, în vremea din urmă, şi altele, anterioare celor pomenite. E vorba, bineînţeles, tot de lucrări în manuscris, care se păstrează în Biblioteca Academiei R. S. R.

Toate gramaticile pomenite, precum şi multe altele, despre care va fi vorba, au fost descrise în lucrarea, deja citată, a lui Romulus Ionaşcu. Unele dintre ele au atras şi atenţia altor cercetători, pe care îi vom pomeni, de asemenea, acolo unde va fi cazul.

Cartea lui Ionaşcu este şi rară şi învechită. Autorul face mai mult o descriere rezumativă a fiecărei gramatici, insistă asupra terminologiei, fără a ne da, peste tot, o imagine completă a acesteia, arată în ce măsură unii autori mai vechi i-au influenţat pe cei care au venit după dînşii.

O probă evidentă asupra caracterului „învechit" al cărţii lui *Ionaşcu* găsim în studiul recent, al unui cercetător tînăr, asupra preocupărilor gramaticale ale lui I. Budai-Deleanu, publicat în *Omagiu lui Iorgu Iordan* [4] (p. 333) :

„Cît de puţină atenţie s-a acordat acestui aspect al operei lingvistice a scriitorului, ca şi întregii opere de altfel, ne-o demonstrează aventura filologică a lui R. Ionaşcu care, citind titlul manuscrisului *Temeiurilor...*, a confundat pe III cu M, pe E cu O şi fără să mai continue silabisirea, a obţinut în loc de *Temeiurile gramaticii româneşti, Memoriile gramaticii româneşti*".

O privire istorică a dezvoltării gamaticii la noi ne-a dat, în ultima vreme, academicianul Iorgu Iordan, în a doua ediţie a cărţii sale *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Ministerului Învăţămîntului, 1956, p. 749—783. Capitolul acesta nu este, în intenţia academicianului Iordan, decît o completare, istorică, la manualul său de gramatică descriptivă. Din cauza

---

[2] *Romulus Ionaşcu* — op. cit., p. 6—31. Cf. şi *Iosif Pervain, Dimitrie Eustatievici* — *Studia Universitatum Victor Babeş et Bolyai*, Tomus III, nr. 6, series IV, fasciculus 1, p. 27—47.

[3] *Romulus Ionaşcu* — op. cit., p. 11—16.

[4] *Ion Gheţie* — *Prima gramatică românească modernă*, volumul omagial citat, p. 333—343.

aceasta, autorul nu se opreşte decît la momentele mai importante din istoria gramaticii româneşti, la acele care au determinat anumite curente şi care, deci, au dominat concepţia uneia sau mai multor generaţii de specialişti, „numai asupra acelor lucrări gramaticale româneşti (relativ puţine la număr) care prezintă un interes deosebit privite din punctul de vedere istoric sau din acela al nivelului ştiinţific atins de disciplina noastră în momentul de faţă“ (p. 749).

Prima gramatică românească, tipărită (în limba latină, cum am spus), nu se găseşte în bibliotecile din Iaşi [5]. Din această cauză va trebui să mă rezum numai la spusele altora despre dînsa şi să nu pot face aprecieri personale decît în măsura în care ar trebui corectate o serie de afirmaţii ale celor care s-au ocupat de această carte.

În *Introducere* la *Istoria filologiei române*. Bucureşti, 1895, Lazăr Şăineanu caracterizează în felul următor activitatea lui Samuil Micu şi a Şcolii Ardelene :

„A trecut un secol, de cînd părintele Samuil Klain de la Sad şi Marele Vistier al Principatului Valahiei, Ianache Văcărescul, publicară, la scurte intervale şi independent unul de altul, primele lucrări gramaticale asupra limbii române. Anii 1780 şi 1787, cînd apărură *Elementele limbii daco-române* şi *Observaţiile asupra Gramaticii româneşti* sînt date memorabile în istoria filologiei române.

Din primul moment se accentuează un mod de a vedea fundamental diferit în cercetarea materialelor limbii şi această divergenţă se perpetuă în timp de un secol, constituind o barieră neînvinsă între două direcţiuni gramaticale extreme.

Una se afirmă mai întîi cu zgomot, reuşeşte mulţumită unor apucături erudite a cîştiga o parte inteligentă a naţiunii şi, tocmai în momentul cînd ajunge singură dominantă, sucombă, lăsînd puţine urme durabile. Cealaltă, cu o înfăţişare mai modestă, trece la început aproape neobservată, se continuă în tăcere cu Eliad şi Golescu, apoi, dispreţuită cîtva timp, revine iarăşi la onoare ; prezentul îi aparţine şi e sigură de viitor.

Pe cînd Văcărescu, observator conştiincios, se mărgineşte la înregistrarea obiectivă a faptelor lingvistice, călăuzindu-se de uzul, ce-l consideră ca unicul criteriu în materie de limbă ; Klain şi urmaşii lui introduc în filologia română principiul subiectivismului, împrospătînd procederile (sic !) analogiştilor antici şi adoptînd ideile filozofice ale secolului al XVIII-lea despre caracterul artificial al graiului.

[5] Nu se găseşte nici ediţia a doua de la 1805, îngrijită de Gheorghe Şincai.

Acest mod de a vedea unilateral justifica în aparență orice inovațiune. Gramaticul, din simplu observator, devenea legislatorul suprem al limbii, ce o putea reforma după placul sau vederile sale. De aici o tendință sistematică de ameliorări din ce în ce mai radicale : cu cît gramaticul poseda mai multă erudițiune, cu atît mai îndrăzneață devenea opera-i de transformare lingvistică. Lucrul ajunse acolo, încît evoluțiunea finală nu mai recunoaște punctul de plecare : lipsindu-i în cele din urmă orice măsură și înlăturînd cu dinadinsul orice sprijin temeinic, clădirea, ridicată după vederi subiective, rămase planînd în vid și se spulberă la prima ciocnire cu realitatea" (p. 1—2).

Pentru Samuil Micu limba română nu-i decît o corupțiune a limbii latine. El susține că prin stricarea unui cuvînt latin se poate obține forma corespunzătoare, acelui cuvînt, din limba noastră.

Ideea de bază a etimologiștilor, care constă în apropierea cît mai mare a formei cuvintelor românești de forma lor latinească, apare cu totul clară la Micu. El era atît de convins că se găsește pe drumul cel adevărat, încît nu-și dădea seama că această metodă poate duce la ruperea limbii noastre în două, poate ușura crearea unei limbii artificiale, neînțeleasă de popor.

Micu, întocmai ca majoritatea latiniștilor, n-a înțeles că la baza limbii noastre stă latina populară, nu cea clasică. Apropierea sistematică a limbii române de aceasta din urmă, raportarea formelor noastre la cele corespunzătoare din latina clasică nu făcea decît să accentueze greșeala în care alunecase Micu.

Strădaniile lui au fost, în mare parte, zădărnicite din cauza sistemului ortografic pe care l-a creat, bazat, în prea mare măsură, pe principiul etimologic. Așa cum au arătat unii specialiști mai vechi, tendințele pronunțat latiniste ale lui Micu și, bineînțeles, ale urmașilor săi au îngreuiat mult înțelegerea textelor respective.

„Sunetele *ă* și *î* le înlătură din scris, dînd totdeauna vocalele corespunzătoare din latină : scrie astfel : *camp, pane, barbat, fen,* în loc de *cîmp, pîne, bărbat, fîn.* Cu privire la consoane urmează același sistem, căutînd să redea felul de scriere din latină : de aceea îl vedem introducînd forme ca *glacie, cauall, claue, rogacione, eli* etc., în loc de *ghiață, cal, cheie, rugăciune, ei,* pentru ca, firește, originea latină a lor să pară mai evidentă. Reforma ortografică era deci preocuparea lui de frunte și ea pleca de la credința că limba noastră trebuie să-și reia aspectul latin prin felul cum e scrisă, revenind la caracterul ei original" (Ovid Densusianu, *Literatura română modernă,* 1925, p. 32).

Scanned with OKEN Scanner

Elementele lui Micu au, totuşi, meritul de a fi pus în circulaţie o sumă de idei, de a fi atras atenţia, străinilor, asupra limbii şi poporului nostru. Influenţa lor nu a fost numai imediată (cum se vede din *Istoria Daciei transalpine*, a lui Sulzer, Viena, 1781, II, 154 urm., din *Gramatica* lui Molnar, Viena [6], din *Gramatica* lui Radu Tempea, Sibiu, 1797 etc.), ci şi de lungă durată. Am arătat, deja, că ortografia lui Micu stă la baza celor mai multe dintre sisteme, pînă după 1900.

Se justifică, aşadar, întru totul afirmaţia academicianului Iordan :

„Cu toate lipsurile ei, *Gramatica* lui Micu trebuie socotită ca o realizare vrednică de atenţie, şi nu numai pentru vremea în care a apărut. Pe lîngă faptul că este prima gramatică tipărită a limbii noastre, ea are meritul de a fi servit multor străini, cunoscători ai limbii latine, să înveţe româneşte şi mai ales să-şi dea seama de originea latină a limbii române“ [7].

Cu toate greşelile săvîrşite de Micu, el are meritul de a fi stabilit primele legi fonetice în limba română. Să ne oprim la cîteva, după cartea pomenită a lui Romulus Ionaşcu, p. 18—19, şi după D. Macrea, *Lingvişti şi filologi români*, Bucureşti, 1959, p. 28 :

A neaccentuat *ă ; capra* ⟩ *capră.*

A, e, i, înainte de *n, mb, mp.*, se fac în *î : pane, camp, amblu, coperement, imperat* ⟩ *pîne, cîmp, îmblu, coperemînt, împărat.*

E şi *o* accentuaţi se prefac în *ea* şi *oa,* cînd în silaba următoare se află *a* sau *e,* de exemplu *porta, mortem, sorte* ⟩ *poartă, moarte, soarte.*

E accentuat, înaintea lui *n,* se schimbă în *i,* dacă în silaba următoare se află *e* sau *i,* de exemplu : *bene, cuvente, dentem* ⟩ *bine, cuvinte, dinte.*

O accentuat, urmat de *n, mp, mb,* s-a prefăcut în *u,* de exemplu *montem* ⟩ *munte.*

O neaccentuat, în aceeaşi situaţie, s-a prefăcut în *u,* de exemplu *compar, dominica* ⟩ *cumpăr, duminecă.*

G şi *c,* înainte de *e* şi *i,* se prefac în *gi, ci : cruce, cine, legi, geme.*

L, între două vocale, s-a prefăcut în *r : mola* ⟩ *moară.*

L, urmat de *i,* plus altă vocală, s-a înmuiat şi apoi s-a schimbat în *i : liepure, muliere, filiu* ⟩ *iepure, muiere, fiu.*

---

[6] Nu trebuie uitat nici *Friedrich Diez,* cu *Grammatik der romanischen Sprachen* (1836—1843), care se conduce, în primul rînd, după cartea lui Micu. De fapt, după unele lucrări de popularizare şi după unele manuale inspirate din cartea lui Micu, cum a arătat *Werner Bahner* în revista *Limba română,* nr. 1, 1968, p. 1—10.

[7] Op. cit., p. 751.

Scanned with OKEN Scanner

T, urmat de *i*, plus o accentuat, s-a prefăcut în *ci*: *rogacione, inclinacione* › *rugăciune, închinăciune*. *Ct, cs, gn* › *pt, ps, mn*: *lactem* › *lapte*; *coxa* › *coapsă*; *lignum* › *lemn*.

T, d şi *s*, înaintea lui iod, se transformă în *ţ, z, ş*: *tibi* › *ţie*; *dies* › *zi*; *resina* › *răşină*. *Cl* şi *gl* se transformă în *chi, ghi*: *clavem* › *cheie*; *glacies* › *ghiaţă*.

Am reprodus numai legile fonetice mai cunoscute şi acceptate, în general, de toată lumea. Pe lîngă acestea mai avem şi altele, dar nu mai insist asupra lor.

Ideile lui Micu, referitoare la limba noastră şi mai ales la ortografie, au fost răspîndite şi prin intermediul celei dintîi cărţi româneşti tipărite cu litere latine (*Carte de rogacioni*, 1779), a cărei a doua ediţie, amplificată, avea să apară la 1801, la Sibiu, sub titlul *Acathist sáu cárte cu múlte rugatsuni pentru evlaviea fiesteqvarui crestin*.

Introducerea ediţiei din 1801, a acestei cărţi, prezintă o valoare deosebită, fiindcă aici şi-a exprimat Micu ultimul său punct de vedere asupra ortografiei. Dar atît din cauza caracterului nefilologic al cărţii, cît şi din motivul că tendinţele latiniste se accentuează pe măsură ce ne îndepărtăm de apariţia primelor lucrări care stau la baza Şcolii Ardelene, admiratorii şi urmaşii lui Micu s-au condus tot după cele afirmate în *Elementele*... de la 1780. Va fi contribuit la aceasta, poate, şi faptul că sistemul ortografic de la 1780 a fost popularizat, înainte de 1801, prin gramaticile lui I. Molnar şi Radu Tempea, eventual prin lucrările unor străini care, la rîndu-le, nu mai puteau renunţa la ceea ce au afirmat în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea. Pentru aceştia din urmă, problema se pune şi în alt mod: neştiind româneşte, ei nu aveau posibilitatea să ia cunoştinţă de modificările produse, între timp, în concepţia lui Micu-Şincai.

În introducerea cărţii de la 1801, Micu se arată mai conciliant decît la 1779, 1780. El introduce diftongul *oa*, în locul lui *ó* (*noastre*, nu *nóstre!*), renunţă, în general, la consoanele duble şi recomandă să se scrie *an*, nu *ann*; le păstrează doar acolo unde este nevoie, ca, prin ajutorul lor, să atragă atenţia asupra pronunţării vocalei precedente: *pannura* (= *pănură*), *vennin* (*nu vănin!*), *inn* (nu *în!*). Sînt introduse semne speciale pentru *ş* (=*shi*), şi *ţ* (=*tzi*). Autorul întrebuinţează şi unii termeni slavoneşti, neîntîlniţi în prima ediţie a cărţii: *slovă* (alături de *literă*), *glas* (alături de *son*), *glasnică* (în loc de *vocală*).

Spre deosebire de gramatica lui Văcărescu, alcătuită independent de *Elementele* lui Micu-Şincai, Radu Tempea s-a inspirat atît din acestea, cît şi din manualul lui Molnar (Morariu), *Deutsch-Walachische Sprachlehre*..., Wien, 1788,

Molnar însuşi era influenţat, la rîndu-i de cartea lui Micu-Şincai, aşa cum au arătat Romulus Ionaşcu [8], Giorge Pascu [9], Ovid Densusianu [10] etc.

Că Micu, Molnar şi Văcărescu l-au influenţat pe Tempea, în alcătuirea *Gramaticii* sale, nu mai încape nici o îndoială. Toţi trei sînt citaţi în *Cuvîntare înainte* şi din fiecare putem urmări măcar cîte o idee trecută în lucrarea lui Tempea. Marea asemănare între *Gramatica* [11] de la 1797 şi modelele sale latiniste a fost deja subliniată, în mai multe rînduri, începînd cu primii ani ai secolului al XIX-lea pînă în vremea din urmă. S-a insistat mai puţin asupra

---

[8] „În prefaţă, Morariu aminteşte de *Gramatica* lui Micu, lăudînd-o. Spune că a lăsat la o parte toate cercetările istorice etimologice, deoarece acestea trebuie să figureze mai mult în o gramatică amănunţită, ştiinţifică, decît în o gramatică populară" (*Gramaticii români*, p. 43). „Fondul gramaticii este luat aproape întreg de la Micu, cu cîteva excepţiuni..." (p. 44). În capitolul referitor la fonetică... „reproduce unele din legile fonetice descoperite de Micu, fără a face comparaţie cu limba latină. La declinări, pînă şi substantivele date ca exemple (tată, cîne, domn etc.) de declinat sînt luate după Micu" (p. 44). „La numerale pe lîngă cele cardinale, ordinale, multiplicative, mai are şi numerale colective (o pereche, o duzină, un sfert). De aici încolo urmează în totul pe Micu" (p. 44). „La adverbele citate de Micu (p. 55—56) mai adaugă adverbiile de cantitate (mult, puţin, atîta, destul, de prisosit), adverbiile calităţii (cu voie, nebucuros, dinadins, cu bine, neplăcut), adverbiile de intensitate (încet, înfricoşat, aşa, mai bine, de abia)" (p. 45). „Sintaxa, de asemenea, e luată întocmai după Micu împreună cu exemple cu tot" (p. 45).

[9] În *Istoria literaturii române din secolul XVIII*, III, *Epoca lui Clain, Şincai şi Maior*, Iaşi, 1927, p. 26, *Giorge Pascu* susţine, nici mai mult nici mai puţin, că Molnar a transpus, în nemţeşte, cartea lui Micu-Şincai. Cf. şi p. 31, unde sînt reproduse cuvintele lui *Gheorghe Şincai* din prefaţa celei de-a doua ediţii a *Elementelor* (1805): „După opt ani, adică la anul 1788, Domnul Ioan Molnar de Müllerscheim, revăzînd aceeaşi gramatică a noastră (de la 1780) şi completînd-o a tipărit-o la Viena în limbile nemţească şi românească". Giorge Pascu consideră această lucrare drept a doua ediţie a *Elementelor* lui *Micu-Şincai*, iar ediţia, scoasă numai de Gheorghe Şincai, la 1805, ar fi, după el, a treia: „Această ediţie este în realitate a treia, a doua fiind *Deutsch-Valachische Sprachlehre*, publicată de *Molnar* la Viena în 1788" (p. 31). Nu putem stărui prea mult asupra acestui amănunt, dar trebuie spus că punctul de vedere al lui Pascu nu poate fi împărtăşit.

[10] Cf. *Literatura română modernă* I, Bucureşti 1925, p. 70: „...gramatică întocmită după planul celei a lui Micu şi Şincai (cu inovaţii de scriere ca *ae* pentru *î*, *dsch* pentru *ge*, *tsch*, pentru *ce* etc.) şi avînd mai mult un scop practic".

Pe lîngă caracterul „popular" al gramaticii lui Molnar (vezi Romulus Ionaşcu, p. 43) sau, după expresia lui Densusianu, „practic" acest manual se mai deosebeşte de cel al lui Micu-Şincai şi prin altceva. În primul rînd, ortografia lui Molnar are un caracter pronunţat fonetic, faţă de cea a lui Micu-Şincai. Gramatica sa e completată de un dicţionar german-român. Nu trebuie neglijat faptul că Molnar pune, înaintea lui Paul Iorgovici, problema neologismului şi a terminologiei ştiinţifice şi preţuieşte, într-o măsură cu totul apreciabilă pentru vremea lui, limba populară.

[11] *Gramatica românească alcătuită de Radu Tempea directorul scólelor neunite naţionalicești prin marele prinţipat al Ardealului*, Sibiu, 1797.

rolului pe care l-a putut avea Enăchiță Văcărescu asupra elaborării, *Gramaticii* lui Tempea. De aceea cred necesar să pun aici față în față cele două definiții ale lui Văcărescu (una în proză și alta în versuri !), cu cea pe care o găsim la Tempea :

„Gramatica este meșteșugul cuvîntului care arată construcțiul sau syndaxis, adecă alcătuirea părților cuvîntului și ortografia cu care să poată neștine a scriere bine și meșteșugește" (p. 1) [12].

Definiția aceasta este reluată, în poezie, la p. 167—170 :

„Gramatica este meșteșugul ce-arat' alcătuire
Și toți printr-însa pot afla veri ce povățuire.
Ș-a scrie încă într-ales cu reguli arătate,
Pă toți învață d-ale ști fără greșală toate.
Și versuri înmeșteșugite arată d-a să face,
Siliți-vă a o-nvăța sau faceți cum vă place".

Definiția lui Tempea (p. 195) pleacă, cu siguranță, de la primele două versuri reproduse din *Observațiile...* lui Văcărescu :

„Gramatica e meșteșug ce arat alcătuire,
Și prin trînsa pot afla toți povățuire".

Cu toate că Tempea se bazează, în primul rînd, pe *Elementele* lui Micu-Șincai, cum am arătat deja, în privința terminologiei, pe care nu i-o puteau pune la îndemînă latiniștii precedenți din moment ce n-au scris în românește, el continuă stări de lucruri mai vechi și menține, în mare măsură, terminologia de origine slavă, curentă în epoca respectivă. Cred că nu greșim cînd afirmăm că Tempea a fost influențat, aici, în primul rînd, de gramatica lui Văcărescu.

El se folosește, pretutindeni, de *slovă* (p. 2, 48, 50, 53, 57, 82, 177, 194, 197, 199, 200, 205, 206, 208, 209, 211) și niciodată de cuvîntul latinesc corespunzător, *literă*. Spune *glasnică* (p. 3, 63, 197, 199, 201, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 212) și *glăsuitoare* (p. 3) vocalei și *neglasnică* (p. 3, 29, 30, 61, 62, 164, 197, 198, 200, 201, 205, 206, 207, 208) consoanei. Alături de latinescul *silabă* (p. 2, 4, 55, 63, 64, 87, 128, 164, 198, 205, 206, 207, 208, 209, 210) apare și *slovenire*, cu același sens : „din glasnice și neglasnice să naște syllaba sau slovenirea ; adecă : cînd o slovă glasnică să împreună cu una sau cu mai multe neglasnice răspunzîndu-se deodată să numește syllabă : adecă : ac, arc, trag" (p. 4).

De asemenea, întîlnim la Tempea și termenul *slog* : „Grăirea să cuprinde din cuvinte, cuvintele din syllabe sau sloguri, slogurile din slove" (p. 2, 208) ;

---

[12] *Observații sau băgări de seamă asupra regulelor și orînduelelor gramaticii românești adunate acum întîi dă Dumnealui Ienache Văcărescu...*

„De dreaptă întrebuinţarea slovelor în scrisoarea syllabelor (adecă slogurilor) şi cuvintelor“ (p. 194).

Autorul explică în felul următor termenul în discuţie :

„Numele *slog* este nume sîrbesc, care la scurtata prosodie în bucvare s-au obicinuit a să pune, însă româneşte curat să numeşte syllabă, trăgîndu-să de la maica limbii noastre, unde să zice sillaba“ (p. 2).

Alături de *cuvîntul* latinesc apare şi *vorba* slavă. Confuzia noţiunilor denumite cu aceşti termeni nu trebuie pusă numai pe socoteala lui Tempea, ci pe a epocii însăşi. În adevăr, nu trebuie să uităm că, în această vreme, *cuvîntul* are pe lîngă înţelesul lui de astăzi şi pe acela de propoziţie. Alături de exemple ca :

„Din syllabe să face *cuvîntul* care este dintru una sau mai multe syllabe alcătuit, precum din syllaba *ta* şi *tăl se* naşte cuvîntul *tatăl* (p. 4), în care substantivul în discuţie are sensul de azi [13], avem şi altele unde se vede, bine, că el are sens de propoziţie. Vorbind despre «trebuinţarea slovelor mari», Tempea indică, pe lîngă alte cazuri, şi pe acela în care literele mari se folosesc «după fieştecare *cuvînt*, adecă : Cinstiţi pre toţi oamenii» (p. 196)“. Aici cuvîntul este sinonim cu propoziţia, cum se poate vedea şi din exemplul subliniat. Tot aşa *vorba* este cînd parte de vorbire (p. 6), cînd propoziţie :

„Din *cuvinte* să face *vorba*, care este din mai multe cuvinte alcătuită [14]. Pentru acest de-al doilea sens, al lui *vorbă*, Tempea se mai foloseşte de *construcţie* (vezi paginile indicate în nota imediat precedentă) şi de *întocmirea vorbii* (p. 176, 177).

Pe lîngă terminologia de origine slavă, pe care vom vedea că o foloseşte pe scară mai largă Văcărescu, în *Gramatica* lui Radu Tempea întîlnim şi cuvinte greceşti, curente în epocă, dintre care unele ni s-au păstrat, întocmai, pînă în momentul de faţă, altele au căpătat alt înţeles, eventual altă formă. Deşi e vorba, în general, de termeni curenţi, ne vom opri la cîţiva dintre ei atît pentru a vedea cum îi defineşte autorul, cît şi pentru a marca, în istoria gramaticii româneşti apariţia lor [15]. Sîntem într-o perioadă în care se pun bazele terminologiei ştiinţifice în limba noastră şi n-ar fi potrivit să trecem cu vederea tocmai peste cea referitoare la gramatică şi limbă.

După ce autorul stabileşte, chiar la pagina 1, definiţia gramaticii :

„măiestria a pricepe limba românească, a scrie, şi a grăi bine, să numeşte gramatică, sau învăţătura grăirii“, el explică termenul în felul următor :

---

[13] Cf. şi p. 2, 7, 194.

[14] Cf şi p. 176, 177, 179, 181, 183—184, 216.

[15] Ne referim, se înţelege, la „apariţia“ acestor termeni în lucrările scrise în limba română. Unii dintre ei au existat, fără îndoială, şi mai înainte şi au fost întrebuinţaţi cu siguranţă în şcolile greceşti din ţările noastre.

„Gramatică sau Γραμματϊκη este nume grecesc care să trage de la Γραμμα ce să zice slovă, iar τεχνη (măiestrie); aşa dară atît cît măiestria grăirii, sau a vorbirii".

„Diftongus[16] este cuvînt grecesc alcătuit din σϊο (duo) şi φτογγοσ (glăsuitoare), adecă: σϊοφτογγοσ (duoglăsuitoare) sau glasnice" (p. 3).

În loc de morfologie, autorul nostru se serveşte de etimologie (p. 5, 6), termen menţinut după începutul secolului al XX-lea. Ion Slavici, spre exemplu, îşi subintitulează primul volum din *Gramatica limbii române* (Bucureşti, Minerva, 1914), singurul apărut, de fapt, *Etimologia*.

Tempea o defineşte în felul următor:

„Numelè etimologhia este cuvînt grecesc, alcătuit din το ετυμον ce să zice chiar ivire a unuia lucru şi λογοδ cuvînt" (p. 5).

„Syntaxis vine de la συντασεϊν ce să zice alcătuirea laolaltă" (p. 5).

„Syntaxis este cuvînt grecesc care însemnează alcătuirea cuvintelor osebite laolaltă cu bună întocmire" (p. 172).

„Ortografia (care vine de la cuvîntul grecesc ορτοσ drept şi γραφη scriŞoare) este o învăţătură, a scrie cuvintele drept, şi cele scrise bine a le răspunde, a le despărţi, şi prin cuviincioasele semne a le osebi" (p. 194).

Frecvenţa terminologiei slave şi greceşti este foarte scăzută în raport cu cea de origine latină. Conducîndu-se după Micu-Şincai, în ale căror *Elemente* el nu întîlnea decît terminologia cu care operau latinii, Tempea n-a făcut în cele mai multe cazuri, decît să o transpună pe aceasta în limba română. În calitatea lui de latinist, şi anume de latinist care cel dintîi scrie o gramatică în limba noastră, Tempea va folosi multe cuvinte care nu se vor putea impune, vor rămîne ca simple încercări curioase.

Pentru a nu se îndepărta, prea tare, de modelele latineşti pe care le avea în faţă, el indică, în paratenză, în toate cazurile, şi cuvîntul latinesc corespunzător celui românesc. Procedeul se impunea, fără îndoială, şi din motivul că unii dintre termenii ştiinţifici folosiţi de Tempea erau întrebuinţaţi, acuma, pentru prima dată, în limba română scrisă.

Tendinţa latinizantă este vizibilă, la Tempea, în special în terminologie. Altfel, gramatica sa este alcătuită pe baza limbii vorbite, pe care o foloseşte la tot pasul[17].

---

[16] La plural, diftonghi (p. 207).

[17] Faptul acesta nu trebuie să surprindă pe nimeni. Să nu uităm că toţi latiniştii din secolul al XVIII-lea, precum şi cei din primele decenii ale secolului următor, sînt puternic influenţaţi de aspectul vorbit al limbii noastre. Studierea amănunţită a elementelor populare, întîlnite în operele primilor latinişti, ar putea duce la concluzii interesante, care ar schimba, măcar parţial, părerile curente asupra rolului pe care l-au avut aceşti cărturari, nu numai în dezvoltarea culturii româneşti, ci şi în formarea limbii noastre literare.

Scanned with OKEN Scanner

Fiind printre primii care sînt puşi în situaţia de a mînui o terminologie proprie limbii noastre, Tempea recurge, adesea, la forme foarte puţin deosebite de cele latineşti. Deşi cunoştea gramatica lui Văcărescu, pe care o şi citează, se vede că amestecul terminologiei de origini diferite din *Observaţiile...* cărturarului muntean l-a derutat, într-o oarecare măsură, şi l-a făcut să nu o întrebuinţeze decît cu mare rezervă.

Lucrul acesta nu rezultă, direct, din *Gramatica* lui Tempea, dar îl putem desprinde din următorul citat, în care autorul explică traducerea fiecărui termen în latineşte pentru uşurinţa învăţării limbii latine de către cei care ar fi înclinaţi să facă acest lucru :

„...fiindcă la fieşcare parte şi cap al acestei gramatici, am adăogat şi terminurile latineşti, ca cînd ar începe orice român a învăţa limba latinească mai bine şi mai cu lesnire să pótă pricepe, şi învăţa" (f. 5).

Nu încape nici o îndoială că în această explicaţie se ascunde, de fapt, tendinţa autorului de a apropia, cît mai mult, limba noastră de limba latină, de a merge pe un drum pe care îl străbătuse, înaintea lui, Samuil Micu.

Influenţa directă a lui Micu asupra lui Tempea se desprinde din rîndurile imediat următoare celor citate mai sus :

„Nici să te miri iubite cetitorule căci am schimbat sau scurtat unele cuvinte, care pînă acum într-alt chip s-au răspuns, căci în originalul limbii nóstre mai întîi aşa s-au răspuns, trăgîndu-să de la latină, în de pildă : *sore* (latin : *sol)* în loc de *sóare, omeni,* (lat. *homines)* nu *oameni, duo* (lat. *duo)* nu *doao,* şi altele" (f. 5).

Aspectul cît mai apropiat al cuvintelor româneşti de cel pe care îl aveau ele în limba latină cît şi, mai ales, reluarea aproape a aceloraşi exemple ne indică influenţa incontestabilă a lui Micu asupra lui Tempea.

Substantivul şi adjectivul sînt înglobate în categoria mare a numelor.

„Numele este cuvîntul care însemnează o persónă, sau un lucru, sau feliul unui lucru, şi priimeşte la sine articolul : adecă : *om, tată, mînă, cal, bun* şi primind la sine articul să face : *omu-l, tată-l, mină-a, calu-l, bunu-l.*

Numele sînt de duo feluri, adecă : starnice (substantiva) sau mutarnice (adjectiva).

Numele starnic este care nici creşte, nici scade, ci pururea asemenea prin sine, şi în sine fără de mutare stă : *om, lemn, carte, apă, pîine*" (p. 16).

Despre numele starnic ni se vorbeşte la p. 10, 16, 17, 174, 178, 179, 190, 193, iar despre cel mutarnic la p. 16, 17, 174, 175, 185, 190, 193.

În cadrul substantivului, autorul distinge nume însuşite (sau osebite !) prin care trebuie să înţelegem substantivele proprii (p. 17, 175, 195 [18], nume de

[18] El cunoaşte, totuşi, şi termenul nume proprii (p. 24, 175, 195).

obște (apelative propriu-zise, substantive comune, p. 17), nume cuprinzător, substantive colective (p. 17—18), numele neamului, nume proprii de popoare (p. 18), „numele țării sau a patriei și a moșiei, adecă a locului unde este, ca: ardelean, muntean, moldovean roman" (p. 18). Pentru diminutiv, Tempea se folosește de termenul nume micșorător [19] (p. 18). El spune creștere derivării cu sufixe augumentative și scădere celei cu sufixe diminutivale (p. 63—64).

Dacă nu uităm că diminutivul este nume micșorător constatăm o atitudine consecventă, la Tempea, în folosirea terminologiei de specialitate.

Referindu-ne, acuma, la adjectiv constatăm, mai întîi, că autorul definește comparația în felul următor:

„Comparația este un cuvînt care însemnează alcătuirea unui lucru cu altul, ca să știe cu cît este unul mai mare, mai mic, mai mult, sau mai puțin în ceva lucru decît altul" (p. 64).

El insistă asupra faptului că numai adjectivele se pot compara:

„A să comparălui; adecă: să crească sau să scază să pót numai numele cele mutarnice, iară cele starnice nu, că omul (care este nume starnic) totdeauna este om, și poate să fie mai mare, mai tare, mai bun, mai rău, mai înțelept, mai prost, iară nu mai om. Așa lemnul tótdeauna este lémn, și póate să fie mai móale sau mai vîrtós, mai grós sau mai supțire, iar nu mai lémn" (p. 64—65).

Gradele de comparație sînt numite treptele comparațiii (p. 75).

„Cea dintîi să chiamă pozitiv sau temeialnică, pentru că este temeiul celorlalte" (p. 75); „cea de a doua se chiamă comparativ sau alăturătoare, pentru că alăturîndu-se un nume cu alt nume, sau un lucru cu alt lucru intră sau scade întru acel lucru pentru care faci alăturare" (p. 75); „cea de a treia treaptă să zice superlativ sau covîrșitoare pentru că sau în creștere sau în scădere covîrșáște, cît ori mai mult ori mai puțin nu póate să fie și aceasta să face cînd înaintea numelui mutarnic să pune *prea* [20], *fóarte* sau *cu totul*; adecă: *prea bun, cu totul bun, foarte bun, foarte mare, prea mare, prea mic*" (p. 76).

Să se observe că Tempea nu înregistrează, aici, nici superlativul relativ, format cu *cel mai*, nici pe cel absolut, de nuanță populară, întîlnit mai ales în Transilvania, format cu ajutorul lui *tare*.

La p. 6, unde ni se înșiră părțile vorbii (adică ale vorbirii !), autorul nu pomenește nimic despre numeral:

„Vorba în limba românească, precum și în cea grecească și talienească, are noao părți, adecă: articolul, numele, pronumele, verbumul, partițipiumul, prepoziția, adverbiumul, coniucția și interiecția".

---

[19] Explicat, în paranteză, prin *Nomen Diminutivum !*

[20] În procedeul de formare a superlativului constatăm atît influențe culte, cît și populare. *Prea*, pe care îl întîlnim în mod exclusiv la *M o l n a r* (*Deutsch-Walachische Sprachlehre*, Viena, 1788, p. 107), nu poate fi decît popular.

E adevărat că la pagina 96 el vorbeşte de numerii din limba noastră, pentru care distinge mai multe categorii şi anume :

temeinice, (cardinale) (p. 96, 97—100),
rînduitoare, (ordinale) (p. 96, 100—101),
numărătoare, (număralia) (p. 96, 101),
înmulţitoare, (multiplicative) (p. 96, 101),
potrivitoare, (proporţionalia) (p. 96, 101),

Nici Budai-Deleanu nu înregistrează, printre părţile vorbirii, numeralul [21]. Spre deosebire de Tempea, şi de alţi autori contemporani, autorul *Ţiganiadei* nu vorbeşte nici de articol.

După spusele lui Gheţie (p. 337) : „Numeralul nu e tratat nicăieri, nici în *Fundamenta...*, nici în *Temeiuri...* Singura menţiune a acestei părţi de cuvînt o găsim în comentariul *Ţiganiadei* [22], unde autorul notează că *prim e adiectivă numerală*".

Tempea vorbeşte, în schimb, întocmai ca alţi numeroşi autori de gramatici de un *partiţipium*, numit în altă parte *partiţipia* (p. 185).

Articulul, pe care îl mai întîlnim şi la p. 7, 8, 172, 173, etc., este numit şi încheietură (p. 7).

El este hotărîtor (p. 8, 12, 173, 174, 175, 177, 179, 180, 181) sau nehotărîtor (p. 8, 172). Articolul hotărîtor este, după Tempea : *l, le, a, oa, ea.*

Pronumele (p. 10, 77), cu varianta pronumenul (p. 21, 77) este de mai multe feluri şi anume :

personal sau făţesc (p. 77, 78—80, 191)
posesiv sau stăpînitor (p. 77, 81—83, 175)
demonstrativ sau arătător (p. 78, 84—87, 175). La p. 27, 28 şi 174 este numit numai arătătornic şi arătător, bineînţeles ca determinative ale lui pronume.
interogativ sau întrebător (p. 78, 88—90)
relativ sau răducător (p. 78, 90—92)
impropriu sau neînsuşit nehotărît (p. 78, 92—95)
reţiproc (p. 81).

Din prima categorie a pronumelor (personale sau făţeşti !) rezultă că persoanei (gramaticale), pe care autorul o întrebuinţează o singură dată (p. 159), i se spune şi faţă (p. 87, 102, 103, 159 etc.).

Chiar acolo unde apare persoana, termenul nu e singur, ci însoţit de sinonimul, mai frecvent atunci : „a treia persoană sau faţă".

---

[21] *I. Gheţie* — lucrarea citată, *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 336.
[22] Cf. *Ţiganiada*, III, strofa 77, notă.

Întrebuințarea ultimului iese cu deosebire în evidență la verb, în special la p. 107, unde citim :

„Tot numărul are trei fețe, la care se deosibesc gramaticește unile de altile, adecă :

În numărul singurătec :

față dintîi eu
faţa a duoa tu
faţa a treia el.

În numărul multoratec :

faţa dintîi noi
faţa a duoa voi
faţa a treia ei".

Verbumul sau verbul (p. 6, 58, 102, 180), plural verburi (p. 150, 155, 183) este numit și grai, plural graiuri (p. 156, 183), după cum pentru ideea de timp (p. 103), autorul se servește și de vreme (p. 102). În loc de mod, pe care îl întîlnim rar (p. 103) apare mai ales chip (p. 103) :

chipul arătării (indicativ) (p. 103, 109),
chipul poruncirii (imperativ) (p. 103, 111, 182),
chipul poftirii (optativ) (p. 104, 111),
chipul împreunării (conjuctiv) (p. 104, 111),
chipul nehotărîrii (infinitiv) (p. 104, 113),

Ca și în cazul numeralului, pe care am văzut că autorul nu-l trece printre părțile vorbirii, cînd le înșiră, la p. 6, vedem și aici cum Tempea nu vorbește decît de cinci chipuri ale verbului, dintre cele opt. În altă parte, însă, le întîlnim și pe celelalte, fără cea mai mică explicație, pierdute printre timpuri sau „vremi". Într-adevăr apare și partițipia (p. 113, 118, 123, 141, 149) cu varianta partițipium (p. 129, 134).

și supinum (p. 113, 118, 123).
ori supinul (p. 129, 134, 141, 148).
și gerundia (p. 114, 118, 123, 129, 134, 142, 149).

Abia la sfîrșitul capitolului despre verb (p. 159—160), autorul revine asupra partițipiei și ne dă cîteva indicații, potrivite pentru fixarea punctului său de vedere, asupra acestui lucru.

Tempea vorbește de verb lucrător (activ, tranzitiv, p. 102, 184), de verb pătimitor (pasiv) (p. 102), de verburi pasive (p. 150, 155) care nu sînt, în realitate, decît verbe reflexive, de verb neutru (p. 102, 155), verb deponent (p. 103, 156), ori de verb nefățesc (impersonal) (p. 156). De asemenea, ne vorbește de verburi regulare (regulate) (p. 107), de verb ajutător (p. 108, 109, 188) sau de verb hotărît (p. 186).

Scanned with OKEN Scanner

„Verburile neutre sînt care nu să pot face passive, căci nu sînt nici lucrătoare, nici pătimitoare, ne arătînd un lucru care să mi să pótă face de altul, adecă nu pot să zic eu mă şed, ci eu şed, stau, fug şi altele“ (p. 155).

„Verburile deponénte sînt ; care în limba latinească să apleacă şi sînt numai pătimitóare, adecă passive, iară în limba românească tot ca cele lucrătóre, adecă : urmez (secvor), vorbesc (locvor), întrebuinţez (utor) şi altele“ (p. 156).

„Sînt unile graiuri, cărora nu li să pun înainte eu, tu, el şi au numai a tréa persónă a numărului, singuratéc prin tóte timpurile chipurilor arătării şi pentru aceea să numesc nefăţéşti (impersonalia), unile sînt lucrătóre (active), altele pătimitóre (passive)“ (p. 156).

Numărul singular este numit singuratec (p. 8, 9, 11, 14, 15), iar pluralul multoratec (p. 8, 9, 10, 11, 14, 15) şi, mai rar, numărul înmulţirii (p. 35) [23].

Tempea distinge numai două genuri (p. 8, 19), fămeiesc şi bărbătesc, pe care le mai numeşte şi feliul (bărbătesc sau fămeiesc) (p. 61, 62, 63, 83, 99, 180) [24].

Cazul este numit cădere.

„Căderi (casus) la români sînt numai patru, şi acelea numai în articuli, şi în pronume au loc, căci numele totdeauna nemişcat rămîne, însă fiindcă în muma limbii noastre latinească sînt şase căderi, şi noi aicea punem şase. Iară căderi să zic, pentru că acuma aşa, acuma altmintrelea cad şi să zic, adecă :

Căderea întîi arată lucrul, adecă : omul.

Căderea a doua arată a cui, adecă : omului.

Căderea a treia arată cui, adecă : omului.

Căderea a patra arată pe cine, adecă : pre om.

Căderea a cincea arată cu cine grăiesc eu, adecă : omule.

Căderea a şasea arată de la cine, adecă : de la om“ (p. 7) [25].

În locul verbului *declina* avem, la Tempea, *apleca* (9, 21, 22, 23, 26, 29, 85, 86, 89, 92, 99). Tot *apleca* apare şi în locul verbului *conjuga* (p. 102, 105, 107, 108, 124, 125, 126, 129).

Pentru declinare avem *aplecare* (p. 9, 11, 14, 15, 21, 24, 79, 84) şi, foarte rar, *declinaţie* (p. 21).

---

[23] I. Budai-Deleanu se va folosi de *multoreţ (multureţ)* şi respectiv, *singureţ* (*I. Gheţie*, lucr. cit., p. 340).

[24] Budai-Deleanu este cel dintîi lingvist român care vorbeşte despre genul neutru (sau de nici un) şi aminteşte absenţa acestei categorii din gramaticile anterioare (*Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 336).

[25] Despre cădere cf. şi p. 9, 176, 177, 181, 183, 187.

Adverbiumul (p. 6), plural adverbii (p. 163—169) are mai multe subdiviziuni și anume: adverbii din firea sa (lat. *primitiva)* (p. 163, 165) [26].

adverbii trăgătoare (derivativa) (p. 163) [27],
adverbii arătătoare locului (p. 165—166),
adverbiile vremii (p. 166),
adverbiile rîndului (p. 166—167),
adverbiile cîtimii (cantitate) (p. 167),
adverbiile feliului (calitate) (p. 167),
adverbiile lăsării și înmulțirii (p. 167),
adverbiile întrebării (p. 168),
adverbiile afirmăluirii sau a tăgăduirii (p. 168),
adverbiile înoirii (p. 168),
alte chipuri de adverbii (p. 168).

Prepoziția (p. 6, 100, 161—163, 179, 184, 185, 186, 189, 190, 191, 192, 193) este definită în felul următor:

„Prepozițiile să zic puneri înainte pentru că să pun înaintea numelui cu care să unesc, și nu să apleacă, unindu-se cu numele, cum este: întru început era cuvîntul la Dumnezeu. Aicea este prepoziția întru, și s-au pus înainte de început, altă prepoziție la, și s-au pus înainte de Dumnezeu, cu care nume să unește" (p. 161).

Coniuncția (p. 6, 169, 180), numită și grai legător (aici grai are sens de parte de vorbire, cuvînt !) are următoare definiție:

„Coniuncțiile (sau graiurile legătoare) sînt graiuri neschimbătoare, care leagă la olaltă sau împreună graiuri singure, încheeturi sau perioduri întregi" (p. 169).

La aceeași pagină găsim următoarea „Însemnare: Coniuncțiile nu sînt alta fără adverbii, însă pricina căci pórtă nume osebit, este numai pentru aceea, căci să întrebuințează la legăturile, și la olaltă împreunările graiurilor și a încheeturilor"

Coniuncțiile sînt de mai multe feluri și anume:

care iau la sine chipul arătării (p. 169),
care iau la sine chipul împreunării (p. 170),
copulative (p. 170),
disiunctive (p. 170),
adversative (p. 170),
causales (p. 170).

---

[26] Forma latinească explică fără nici o greutate termenul de adverbe primitive, întîlnit la I. Budai-Deleanu (vezi *I. Gheție*, lucr. cit., p. 337).

[27] La Budai-Deleanu: adverbe purcegătoare sau izvoreațe (Id. ibid., p. 336).

Interiecţia sau graiul simţitor (p. 6, 171) este şi ea de mai multe feluri :
interiecţii ale rugării şi îndemnării (p. 171),
interiecţii minunătoare (p. 171),
interiecţii văierătoare (p. 171),
interiecţii mulţămitoare (p. 172),
mai sînt şi altele (p. 172).

În *Gramatica* lui Tempea sînt prezente, deopotrivă, influenţa latinistă exercitată, în primul rînd, prin *Elementele* lui Micu, şi cea a graiurilor populare care pleacă de la Văcărescu. Conducîndu-se după amîndoi aceşti autori de gramatici, Tempea reprezintă, de fapt, o poziţie intermediară.

Să vedem cîteva din trăsăturile latinizante ale *Gramaticii* lui Tempea.

Cred că trebuie să începem cu traducerea întregii terminologii gramaticale în limba latină. Lucrul acesta dovedeşte, pe de o parte, influenţa lui Micu, iar pe de altă parte, nesiguranţa folosirii limbii române într-un domeniu atît de nou.

Aspectul fonetic al unor termeni este foarte apropiat de cel latinesc : syllabă, diftongus, verbumul, adverbiumul, coniucţia, interiecţia, partiţippiumul (şi partiţipia !), pronumenul (alături de pronumele !), supinum, gerundia.

Deşi susţine că în limba română există numai patru căderi (= cazuri !), autorul include în paradigmele respective şi ablativul (= căderea a şasea !) şi explică această atitudine în felul următor :

„...fiindcă în muma limbii noastre latinească sînt şase căderi, şi noi aicea punem şase“ (p. 7).

La fel procedează Tempea şi în cadrul verbului cînd, plecînd de la situaţia din limba latină, crede că poate vorbi şi în limba noastră de verbe deponente (p. 156).

Uneori autorul merge mai departe şi explică, prin optica latinistă, de ce un cuvînt apare ortografiat într-o formă deosebită de cea în care se pronunţă acesta. Un astfel de procedeu foloseşte Tempea în cazul numeralului duoi, duo :

„Precum au fost obicinuit pînă acum a să scrie doi sau doao, nu au fost bine, ci după rînduială trebuie să se scrie duoi, sau duo, căce să trage de la muma limbii noastre latineşti, duo“ (p. 97) [28].

Aceleiaşi tendinţe de a apropia, cît mai mult, limba noastră de limba latină, i se supune Tempea şi atunci cînd pledează pentru ortografieri ca *portăm, jocăm,* în locul lui *purtăm, jucăm* (p. 127), pentru *leau,* în locul lui *iau* (p. 128—129) ori pentru formele verbale *văd, şed, cad, rămîn, vin, ţin,*

[28] În conformitate cu acest principiu, autorul va scrie *duo puncturi,* în loc de *două puncte* (p. 196 şi 214), tot aşa *duo* (p. 7, 16, 75 etc...).

în locul lui *văz, şez, caz, rămîi, viiu, ţiiu* (p. 135)[29]. În sfîrşit, tot o tendinţă etimologistă îl face să afirme că „nu este bine" să se spună *durmit*, în loc de *dormit* (p. 149).

Nu poate fi invocată influenţa latinistă în cazul confuziilor de gen cînd, adică, substantive ca *rîu, curcubeu* sînt considerate ca fiind masculine, adică bărbăteşti, după expresia lui Tempea, şi nu neutre (p. 19). Explicaţia acestui fapt trebuie căutată în concepţia autorului asupra genurilor, în limba română. Din moment ce el nu admite decît două, aşa cum am văzut (bărbătesc şi fămeiesc !), e de la sine înţeles că toate cuvintele aparţinînd celui de-al treilea gen vor fi înglobate, de Tempea, la acestea.

Influenţa limbii vorbite, în *Gramatica* lui Tempea, se exercită sub altă formă decît cea latinească şi lucrul acesta se explică uşor. Din moment ce terminologia în limba naţională era atît de săracă şi, în acelaşi timp, exclusiv, de nuanţă cărturărească, cel puţin în domeniul nostru, elemente populare apar, doar, în scrisul autorului, în categoria unor exemple pentru care n-a găsit material în gramaticile anterioare etc.

Scriindu-şi *Gramatica* într-o perioadă în care limba literară modernă abia îşi găsise calea pe care avea s-o străbată şi date fiind preocupările autorului de a distinge vorbirea diferiţilor români, în funcţie de influenţele străine exercitate asupra fiecărei provincii, este de aşteptat ca în scrisul său să întîlnim, în primul rînd, particularităţi lingvistice proprii graiurilor de acasă ale autorului[30]. Ne găsim, doar, într-o epocă în care nu se poate vorbi încă de unitatea limbii noastre literare : originea locală a cărturarilor este trădată, la tot pasul, de lucrările scrise ale acestora, de particularităţile regionale incluse în scrierile lor.

Sub aspect fonetic întîlnim *tînărel* (p. 18) ; *cătran* (p. 38) ; *măidan* (p. 38) ; *pă (pe)* (p. 37, 50, 53, 57, 136) ; *şurţ* (p. 44) ; *uspăţ* (p. 44) ; *verş-verşùri* (p. 45) ; *geolgi* (p. 48) ; *jucăreie* (numai pluralul *jucărei !)* (p. 48) ; *muşinoi* (p. 47) ; *grăunţ* (p. 44) ; *Sibii* (p. 189) ; *titulă (titlu)* (p. 195) ; (limba) *talienească* (p. 6, 7) ; *direpţ* (p. 2) ; *durmi* (p. 149) ; (în preajma) *căsii* (p. 162).

Din punct de vedere morfologic trebuie remarcate forme ca : *mînzi* (plur.) (p. 35) ; *obrazuri* (p. 35) ; *ocoluri* (p. 36) şi chiar *gătejuri* (p. 35) dacă, într-adevăr, acesta din urmă nu prezintă un simplu aspect ortografic,

---

[29] Ideea aceasta va trece, mai tîrziu, la I. Eliade-Rădulescu.

[30] Constatarea aceasta rămîne valabilă şi pentru alţi contemporani ai lui Tempea care s-au ocupat de gramatică. Mă gîndesc, în primul rînd, la Paul Iorgovici, în scrisul căruia găsim destul de multe trăsături proprii graiului bănăţean.

Scanned with OKEN Scanner

fără valoare reală în limbă. Aceeași observație pentru *biciuri* (pluralul lui *bici* !) (p. 45).

Autorul indică, pentru pluralul unor substantive de felul lui *car, hotar, izvor*, numai formele *cară, hotară, izvoară* (p. 39), considerate ca singurele existente. Se știe că încă din secolul al XIX-lea, ele au pierdut locul în limba literară și nu mai au decît o întrebuințare regională.

Tot aici trebuie pomenite formele verbale ca a *compărălui* (*compară*) (p. 64, 65, 160), *usc, uști, uscă* (p. 126), *greblu* (*greblez*) (p. 126), *mîncă* (*mănîncă*) (p. 179) (alături de *mănînc, mănînci*, p. 181, 187), ori *lucru, iern, împreun*, alături de *lucrez, iernez, împreunez* (p. 128).

Poate tot regionalism, și nu arhaism, trebuie considerat, la Tempea, și verbul *custa* (p. 126) deși n-ar fi exclusă nici influența latinistă.

O situație aparte prezintă o serie de substantive terminate la *singular* în *ău* și la plural în *ăuă*[31]. Radu Tempea, este după cît se pare, cel dintîi care se oprește asupra lor :

„Iară cele ce să sfîrșesc în *ău* sau *ou*, în numărul multoratec să mută în *ao*, adecă : *părău-părao, mîngălău-mîngălao, vălău-vălao, tulău, călău, fercălău, ou*[32], *lepedeu, hinteu, năcrăvălău, țîrcălău, herestrău, hărșău, hurduzău, zărgălău*“ (p. 42—43).

Influența graiurilor populare nu se mărginește numai la „exemplele“ pe care le pune în discuție Tempea. Numeroase alte cuvinte sau fonetisme, din această categorie, întîlnim în expunerea propriu-zisă a autorului, în „limba“ pe care o folosește el însuși : bute („dă mi vin din bute“) (p. 186) ; ciuhă (p. 59) ; cloțan (p. 38) ; cotoc (*motan*) (p. 36), alături de cotoi (p. 62) ; glajă (p. 55) ; lesne (p. 180) ; muiere (p. 13, 25) ; sînt, sîntem, sînteți, sînt (p. 109) ; tistie (*dregătorie*) (p. 195)[33].

În sfîrșit, graiurile ardelenești și bănățene vor fi impus în scrisul lui Tempea derivate feminine, pe baza masculinelor corespunzătoare, ca : *grecoaie*,

---

[31] Nu poate fi vorba de o generalizare a acestor forme de plural, la toate cuvintele citate, dovadă că Tempea însuși indică numai singularul, la cele mai multe dintre ele. Pe de altă parte, unele dintre ele se integrează în categoria respectivă numai sub aspectul terminației de singular. În sfîrșit, mai trebuie spus că Tempea pune într-o singură categorie substantive ca *părău, mîngălău, hîrșău* etc., cu *hinteu, lepedeu* etc. ceea ce constituie evident, o nepotrivire din punctul de vedere al limbii de astăzi, cînd nu toate aceste cuvinte merg împreună, sub aspectul formării pluralului.

[32] Trecerea lui *ou* în această categorie ne îndreptățește să credem cu V. Arvinte, că răspîndirea terminației de plural în discuție, inovația propriu-zisă, a putut pleca tocmai de la acest cuvînt (Cf. „*SCL*“ X, 1959, p. 229 urm.).

[33] Cuvîntul este explicat de Tempea însuși : „adecă diregătorie“.

lupoaie, turcoaie, ursoaie, în locul obişnuitelor *grecoaică, lupoaică, turcoaică, ursoaică* din limba literară şi din alte graiuri. Formele de la Tempea, proprii graiurilor ardeleneşti, trebuie explicate prin analogile după *găzdoaie,* întîlnit numai în Transilvania, fără o variantă în *-oaică* şi menţionat de Tempea însuşi printre exemplele de care ne ocupăm (p. 62) [34].

---

[34] Că, în graiurile din Transilvania, este vorba de o preferinţă pentru derivatele în *-oaie,* în locul celor în *-oaică,* se poate proba şi cu *lupoaie* (în locul lui *lupoaică!*) din *Ţiganiada* lui I. Budai-Deleanu (XII, 83, 84, 85 n). Cf., de asemenea, „jocul" de copii, pe care îl cunosc din părţile Năsăudului: *Urs, ursoaie, Lup, lupoaie. Piripui de iepuroaie.*

Scanned with OKEN Scanner

FENOMENE SPECIFICE LIMBII ROMÂNE LITERARE DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Limba română literară își are începuturile în secolul al XVI-lea, într-o serie de traduceri cu caracter religios, și se dezvoltă cu deosebire în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Către mijlocul secolului al XVII-lea, traducerile religioase se îmbogățesc cu o carte de o importanță deosebită. Este vorba de *Cazania* lui Varlaam, tipărită la Iași, în anul 1643. În ea găsim prima încercare conștientă de unificare a limbii [1]. Ea este urmată de *Noul Testament* de la Bălgrad, în Transilvania (1648), iar în a doua jumătate a secolului de traducerile lui Dosoftei, în Moldova (1673, 1682—1686), și a *Bibliei de la București*, în Muntenia (1688).

Spre deosebire de secolul al XVI-lea, cînd traducerile tipărite au un caracter exclusiv religios, în secolul al XVII-lea apar mai multe lucrări cu caracter juridic, dintre care cele mai importante sînt *Cartea românească de învățătură*, în Moldova (Iași, 1646) și *Îndreptarea legii*, în Muntenia (Tîrgoviște, 1652). În același timp ia o dezvoltare neobișnuită literatura istorică, prin cronicari, în special în Moldova. În sfîrșit, de la începutul acestui secol (1620) datează cea mai veche copie păstrată a romanului popular *Alexandria*,

[1] Cartea aceasta, se pare că a avut cea mai mare răspîndire, dintre toate cîte s-au tipărit în limba română, în perioada veche. Am în vedere, se înțelege, atît răspîndirea directă a ediției de la Iași, cît și numeroasele ei retipăriri, sub diferite nume (Cf. *Florea Mureșan — Cazania lui Varlaam*, Cluj, 1944 ; *I. Lupaș — Cartea românească de învățătură*, de la 1643, într-o ediție transilvăneană la Alba Iulia în 1699, articol publicat în revista *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, oct.-dec. 1957, p. 791—806 ; *Paul Mihail — Circulația Cazaniei mitropolitului Varlaam în biserica românească*, articol publicat în același număr din revista *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, p. 820—828 ; *Paul Mihail — Știri noi privind circulația Cazaniei mitropolitului Varlaam*, în revista *Biserica ortodoxă română*, martie-aprilie 1964, p. 372—388 etc.). Calitățile literare deosebite ale acestei traduceri, ca și marea ei circulație pe tot teritoriul vechii Dacii, au făcut să crească în mod sensibil rolul ei în formarea limbii noastre literare.

Scanned with OKEN Scanner

traducere localizată de N. Cartojan. cu bună dreptate, în sud-vestul Transilvaniei.

Caracterul variat al acestor lucrări, ca şi preocupările deosebite ale celor care le-au realizat, au făcut ca limba în care ele au fost scrise să se îmbogăţească, în mod simţitor, mai ales sub aspectul vocabularului şi cel al sintaxei. Lipsa unor tradiţii îndelungate şi, probabil, şi aceea a unei cărţi cu adevărat reprezentative, care să fie cunoscută pe tot teritoriul de limbă românească, a făcut ca limba din această vreme să poarte, încă, amprenta locului din care venea traducătorul respectiv ; ea conţine suficiente elemente pentru a ne permite să identificăm, cu precizie, graiul căruia îi aparţine scriitorul respectiv [2]. Această stare de lucruri va continua şi în secolul al XVIII-lea pînă prin deceniul al IX-lea, ba pe alocuri ea se va menţine şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Lucrul acesta a dat dreptul unor cercetători din trecut să vorbească de caractere proprii limbii secolului al XVIII-lea la anumiţi scriitori a căror activitate s-a desfăşurat în secolul al XIX-lea.

Istoricii literari mai vechi, precum şi unii istorici ori unii lingvişti, au subliniat, în lucrările lor, caracterul deosebit al limbii şi literaturii noastre de după anul 1780, cu care se consideră, în general, că începe activitatea Şcolii Ardelene [3]. Punctul acesta de vedere a fost confirmat, apoi, de o serie de cercetări recente.

Ceea ce deosebeşte limba scrierilor de după această dată, de cea din lucrările anterioare, este modernizarea ei tot mai accentuată, orientarea constantă către limba latină şi limbile romanice şi abandonarea treptată, dar tot mai hotărîtă, a elementelor turceşti şi greceşti din vocabularul ei. Pentru cei care cunosc istoria limbii noastre, afirmaţia aceasta ar putea părea prea îndrăzneaţă şi, poate, puţintel hazardată din motivul că influenţele turcească şi grecească sînt susţinute, pînă la 1821, de prezenţa domnilor fanarioţi în ţările româneşti. Dacă analizăm însă limba traducerilor lui Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Ion Molnar şi, ceva mai tîrziu, pe aceea din lucrările lui Petru Maior observăm, încă de la început, prezenţa redusă a elementelor turceşti şi greceşti în aceste lucrări. Afirmaţia rămîne valabilă, se înţelege, şi atunci cînd ne referim la lucrările originale ale autorilor pomeniţi. Explicaţia acestui fapt trebuie căutată, în primul rînd, în orientarea nouă a cărturarilor ardeleni, în folosirea, deci, a unor elemente de vocabular sau de sintaxă din

---

[2] Vezi, pentru aceasta, *G. Istrate — Caracterul regional al textelor noastre vechi,* în *Studii şi cercetări ştiinţifice,* Filologie, XIV, 1963, p. 7—18 Cf. şi acest volum, p. 15—26.

[3] Vezi discuţia, referitoare la această problemă, în lucrarea lui *Gheorghe Ivănescu — Problemele capitale ale vechii române literare,* Iaşi, 1948, p. 29—36.

Scanned with OKEN Scanner

limba latină și din limbile romanice, eventual din limba germană pe care o cunoșteau, de asemenea, în mod desăvîrșit. La aceasta va trebui să adăugăm și cultivarea, tot mai sistematică, a limbii populare, element care n-a fost pus, încă, în adevărata lui lumină. Faptul că latiniștii au manifestat, în lucrările lor cu caracter teoretic mai ales, o simpatie deosebită pentru limba latină, marcată, în activitatea practică, printr-o ortografie cu caracter pronunțat etimologic, a dus la ideea că ei nu aveau nici un fel de preocupări în legătură cu limba populară. Cercetarea atentă a activității lor însă infirmă această părere și ne întărește în convingerea că toți latiniștii au cultivat, în mod consecvent, limba vorbită pe care au folosit-o fără rezervă în scrierile lor, cel puțin în prima perioadă.

Că așa se prezintă lucrurile, și nu altfel, ne stă mărturie *Lexiconul budan* (1825), operă în care elementul popular este mult mai bine reprezentat decît în *Dicționarul* lui Laurian și Massim, bunăoară, cu toate că aceasta din urmă apare cu aproximativ 50 de ani mai tîrziu (1873—1876). Vocabularul de proveniență populară a servit, apoi, latiniștilor și celor care au venit după ei la fixarea terminologiei științifice și la traducerea numeroaselor lucrări cu caracter de popularizare a științei, apărute pînă la 1830 mai ales la Buda, Brașov ori Sibiu.

Elementele turcești, pe care le găsim în lucrările latiniștilor, foarte puține de altfel, fac parte din categoria celora care au fost introduse și în Transilvania, prin intermediul bănățenilor, influențați la rîndu-le, ei înșiși, de limba sîrbă.

Cît privește elementele grecești, din scrierile ardelenilor, acestea nu fac parte din rîndul așa-numitelor fanariotisme, intrate în limba noastră începînd cu secolul al XVIII-lea [4], ci din acela al cuvintelor grecești clasice pe care latiniștii și le-au însușit prin intermediul școlii. Este vorba, așadar, de cuvinte cu caracter internațional, mai ales, care au servit, pretutindeni, la îmbogățirea terminologiei științifice.

Elementele turcești și grecești, intrate în limba din Muntenia și Moldova, se bazează, după cum se știe, pe un contact direct între românii din provinciile istorice pomenite și între turci și greci. Ele au fost sprijinite, după cum iarăși se știe, de prezența, în țările noastre, în aproape tot secolul al XVIII-lea, ca și în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, a fanarioților. Cînd după 1821 se instaurează domniile pămîntene, în Moldova și Muntenia, cele două influențe scad în mod vertiginos cum au arătat, printre alții, L. Gáldi,

[4] Ele au fost studiate, într-o lucrare fundamentală, de *L. Gáldi — Les mots d'origine neo-greque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapest, 1939.

Scanned with OKEN Scanner

în lucrarea deja citată [5], D. Macrea [6], într-o recenzie asupra acestei cărți etc. În Transilvania și Banat, unde nu se poate vorbi de o dominație fanariotă, s-a exercitat o influență grecească, de nuanță clasică, cum am spus mai sus, favorizată de preocupările clasicizante ale reprezentanților Școlii Ardelene. În ceea ce privește influența turcească, acolo, ea s-a exercitat mai mult indirect, prin intermediul sîrbilor.

O primă trăsătură a limbii literare de la începutul secolului al XIX-lea este marcată de puternica tendință de modernizare a ei, care se face simțită, în vocabular, prin împrumuturi masive de neologisme, prin crearea terminologiei științifice în toate domeniile de activitate. Această modernizare nu se opune unei tendințe, tot mai pronunțate, de folosire pe scară din ce în ce mai largă a vocabularului popular, care va servi, și el, la îmbogățirea terminologiei științifice, cel puțin în primele decenii ale secolului, pînă pe la 1830, și își va face loc, tot mai insistent și cu tot mai mult succes, în literatură. Ni se pare vrednică de semnalat constatarea că primul scriitor modern, I. Budai-Deleanu, el însuși reprezentant al Școlii Ardelene, creează o operă literară remarcabilă bazîndu-se, în primul rînd, pe aspectul popular al limbii noastre. Drumul deschis de el va fi continuat de muntenii Barbu Paris Mumuleanu, Anton Pann și, în oarecare măsură, de Eliade-Rădulescu.

În primele decenii ale secolului trecut asistăm la crearea diferitelor stiluri, care vor lua o dezvoltare cu totul neobișnuită după anii 1850—1860.

O altă trăsătură a limbii din această vreme, ca și a întregii noastre culturi, de altfel, este determinată de tendința spre teoretizare, de discuțiile largi pe teme foarte variate și, în același timp, de apariția de dicționare și gramatici. Problemele referitoare la limbă apar în tot felul de lucrări, cu caracter medical, agricol etc., ceea ce dovedește marele interes stîrnit de ele în epocă.

Legate direct de problemele cu caracter teoretic sînt preocupările pentru înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin și crearea unei ortografii unitare.

Amîndouă aceste tendințe fac parte din programul Școlii Ardelene și putem spune, fără exagerare, că cele mai multe perturbări produse în limba literară a vremii au fost provocate, în primul rînd, de aplicarea lor în practică. Lipsa unor litere, în alfabetul latin, pentru sunetele pentru care existau simboluri speciale în alfabetul chirilic (*ă, î, ci, gi, ș, ț*), a fost unul dintre motivele pentru care înlocuirea alfabetului nu s-a putut face, în mod desăvîrșit, decît abia într-o perioadă de 82 ani (1779—1861). La acest motiv trebuie să mai adăugăm și oarecare reținere conservatoare, din partea unor cărturari,

[5] P. 87—89.
[6] *Dacoromania*, X, 1941, p. 157.

Scanned with OKEN Scanner

eventual unele rezerve de natură religioasă. Propunerile de inovare veneau din partea uniților, și din cauza aceasta, ortodocșii se temeau ca nu cumva, o dată cu schimbarea alfabetului, să se introducă și unele idei neconforme cu dogmele în vigoare, așa cum s-au petrecut lucrurile, de multe ori, mai înainte, începînd cu primele texte tipărite, cînd ideile reformatoare s-au „strecurat" în textele traduse din slava veche, din maghiară ori din alte limbi, în românește.

Rezerve asemănătoare au dus și la întîrzierea fixării unei ortografii unitare. Aproape nu este autor de gramatică, ori de sistem ortografic, nu numai în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ci pînă aproape de 1890, care să nu vină cu propuneri sensibil deosebite de tot ceea ce s-a încercat pînă la dînsul. Lucrul acesta a îngreuiat enorm drumul spre unitatea limbii literare și a tulburat conștiințele tuturor cărturarilor vremii. Direcțiile lingvistice sînt nu numai foarte numeroase, ci și total deosebite unele de altele. Pe lîngă unele tendințe extremiste, în direcția unei latinizări sau italienizări cît mai accentuate, se observă, în același timp, și o tendință arhaizantă ai cărei reprezentanți se complac în întrebuințarea, în continuare, a elementelor grecești și turcești, împotriva neologismului care își face loc, în limbă, cu tot mai mare hotărîre, pe zi ce trece. Lupta aceasta, între vechi și nou, a fost subliniată adesea de scriitorii vremii, în frunte cu V. Alecsandri, mai ales în comediile sale, dar și în unele lucrări cu caracter teoretic, cum ar fi Dicționar grotesc [7].

Bătălia lingvistică nu s-a mărginit însă numai la aceste probleme. Ea a mai fost purtată și pe alte fronturi. Ca o reacție împotriva latinismului, ori a influenței grecești și a celei turcești, s-au ridicat voci pentru sprijinirea limbii franceze în școli, în dauna limbii naționale, considerată, de unii, ca incapabilă să exprime sentimentele și ideile înaintate ale vremii. Pornită dintr-o tendință cosmopolită, această acțiune nu avea sorți de izbîndă și a fost repede înfrîntă.

Cu toate că elementele înnoitoare se ivesc încă pe la 1780, ele nu se pot impune decît mult mai tîrziu, după 1830. Pînă atunci asistăm la o adevărată luptă între vechi și nou, în care tendințe cunoscute din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea se ciocnesc cu cele care se vor instaura, în mod definitiv, în limbă, abia spre jumătatea secolului al XIX-lea.

Împotriva tuturor tendințelor retrograde, a tuturor curentelor care aparțineau mai mult trecutului decît prezentului ori viitorului, s-au ridicat, spre sfîrșitul deceniului al IV-lea al secolului trecut, reprezentanții curentului

---

[7] *Vasile Alecsandri — Opere complete*, Partea a III-a, Proză, București, Socec, 1876, p. 525—545.

Scanned with OKEN Scanner

istorico-popular din jurul revistei *Dacia literară*, de la Iaşi (1840), căreia i-a revenit, în cea mai mare parte, cinstea de a contribui, din plin, la unificarea limbii literare [8], prin M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, Al. Russo, V. Alecsandri. La şcoala nouă, de la Iaşi, s-a alăturat şi munteanul Gr. Alexandrescu, autorul poeziei *Anul 1840*, publicată, după cum se ştie, în *Dacia literară*.

Numărul tot mai mare de scriitori, provenienţa lor din medii cu totul deosebite, face ca în literatura din această vreme să se folosească, în mod masiv, elemente regionale de pretutindeni. În modul acesta, limba literară modernă, care se încheagă acum în mod definitiv, se fundamentează pe elemente de limbă vorbită din toate provinciile Daciei istorice.

Aceasta explică de ce, sub aspectul vocabularului, al sintaxei şi, în general, al stilului, constatăm deosebiri de la scriitor la scriitor. Deosebirile la care mă refer nu sînt provocate, în majoritatea zdrobitoare a cazurilor, de o atitudine voită a scriitorului, de necesităţi de natură stilistică, ci de orientarea lui într-o direcţie sau alta, de faptul că s-a dezvoltat sub impresia cutărei ori cutărei influenţe politice ori s-a orientat, cu toată hotărîrea, spre poezia şi vorbirea populară.

Văcăreştii, Conachi, Vasile Aaron, Ion Barac sînt vechi şi din acest punct de vedere; aparţin, parcă, mai mult trecutului decît epocii în care au trăit, cu toată tendinţa de înnoire care se manifestă la Iancu Văcărescu, spre exemplu.

Donici foloseşte un vocabular prea sărac, aproape lipsit de neologisme.

Cezar Bolliac exagerează în întrebuinţarea neologismelor şi, în felul acesta, dă impresia, pe alocuri, că fraza lui nu-i alcătuită în conformitate cu spiritul limbii române. Ea pare mai mult o aglomerare de cuvinte, fără o unitate de sine stătătoare şi fără un înţeles bine determinat.

Alexandrescu evită atît elementul arhaic, cît şi pe cel popular. Se rezumă, de cele mai multe ori, la ceea ce găseşte în limba folosită de înaintaşi, dînd preferinţă elementului stabilit definitiv în limbă.

În sfîrşit, Bolintineanu şi Alecsandri abuzează, cel puţin în prima perioadă a activităţii lor, în direcţia întrebuinţării nejustificate a diminutivului.

Intrarea masivă a neologismului în limba noastră, în această perioadă, a provocat şi ea o mare perturbare în vocabular. Lăsînd la o parte faptul că, o bună bucată de vreme, se întrebuinţează, peste tot, numeroase cuvinte care

---

[8] Ideea a fost subliniată, în mai multe rînduri, de numeroşi specialişti. Cf., printre alţii:

— *Petru V. Hanes — Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1904, p. 161—212; vezi şi ediţia a doua a acestei cărţi, Bucureşti, 1927, p. 143—187.

— *G. Ibrăileanu — Opera literară a d-lui Vlahuţă*, Iaşi, 1912, p. 32.

nu se vor putea definitiva în limbă, trebuie arătat că multe neologisme își găsesc greu forma definitivă, că variantele înregistrate, într-o perioadă dată, nu s-au putut menține, fie din cauză că își păstrau, încă, forma din limba de origine, nu reușiseră să se adapteze la sistemul nostru morfologic, fie din motivul opus că au primit o înfățișare prea îndepărtată de etimon. Multe dificultăți de adaptare au fost provocate de schimbarea genului, de întrebuințarea unui sufix în locul altuia (cînd e vorba de verbe) etc.

Deși se impun, pe zi ce trece, fonetismele de tipul *ajunge, ajutor, împrejur, jos, judeca* etc., continuă să apară, mai ales la scriitorii de proveniență nordică [9], și variantele cu *gi, agiunge, agiutor, gios, giudeca, împregiur.* La unii dintre aceștia le întîlnim pînă după 1870.

De asemenea, trebuie semnalată lupta care se dă între variantele de tipul *rău, rîs, sînge* etc. și *reu, ris, singe,* ultimele fiind impuse, în limbă, de latiniști, de italieniști, de moldovenii care imită în prea mare măsură pe munteni, de cei care caută să reintroducă fonetismele curente în secolul al XVI-lea, în ortografia și limba din secolul al XIX-lea etc. [10]

Aceste fonetisme se mențin în limba literară pînă spre sfîrșitul secolului trecut, ajutate fiind, după 1866, și de sistemul ortografic pseudoetimologic al „Junimii", prin *Convorbiri literare.*

Sub aspect morfologic trebuie pomenit, aici, paralelismul dintre formele de genitiv-dativ feminin de tipul *limbei-limbii ; lumei-lumii ; țărei-țării* etc., paralelism care se menține pînă după mijlocul secolului, ba, pe alocuri, el preocupă pe specialiștii în lingvistică și după 1900. Este vorba, în primul rînd, de Ovid Densusianu și de unii dintre colaboratorii și elevii săi care au pledat pentru variantele cu *ei* : *limbei, lumei* etc. considerate, în general, învechite și neacceptate de ortografia actuală. În anii din urmă, punctul de vedere al lui Densusianu a fost reluat de scriitorul Victor Eftimiu [11], dar el a fost combătut, imediat, în mod foarte hotărît, de academicianul Iorgu Iordan [12].

Este mai greu, într-o prezentare cu totul sumară ca aceasta, să aducem, în discuție, și elemente de natură sintactică. Se știe, doar, că acest aspect al limbii noastre este slab reprezentat, cînd este vorba de perioada pe care o

---

[9] În primul rînd la moldovenii din nord.

[10] Cf. *G. Istrate — O problemă controversată : literarizarea,* în *Studii și cercetări științifice,* VII, 1956, p. 14. Cf. și acest volum, p. 72—85.

[11] Cf. *Gazeta literară* din 5. VII.1962, p. 6, col. 1, într-un articol intitulat *Din nou despre magia cuvintelor,* în care citim, printre altele : „Forma Republicii (cu *i*) este, desigur, cea legiferată, dar nu știu de ce mi se pare nefirească, artificială, didactică".

[12] Cf. articolul *Despre „magia" cuvintelor,* în *Gazeta literară* din 2 august 1962, p. 1, col. 4—6.

Scanned with OKEN Scanner

avem în vedere. Concluzii cît de cît sigure nu se pot trage decît pe baza unui examen adînc, în urma unei analize comparative a textelor de la începutul secolului al XIX-lea cu cele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Simplele sondaje sînt cu totul neindicate şi, de aceea, va trebui să întreprindem o cercetare mai aprofundată, să vedem dacă la argumentele de natură fonetică, morfologică, lexicală etc. putem adăuga şi unele pe care ni le pune la dispoziţie sintaxa. În situaţia de astăzi putem vorbi, în această direcţie, doar de oarecare limpezire a frazei pusă, de unii cercetători mai vechi, în mod exclusiv pe seama influenţei franceze [13]. Nu-i imposibil, însă, ca ea să fi fost determinată şi de contactul tot mai strîns, cu literatura şi limba populară şi, eventual, de familiarizarea unor cărturari cu literaturile clasice antice, greacă şi latină.

O trăsătură aparte o constituie, în limba secolului al XIX-lea, modul în care se accentuează cuvintele. Multe dintre neologisme, dar şi dintre grecisme, cunosc, o bună bucată de vreme, două variante : una în care accentul se păstrează ca în limba de origine, alta adaptată la legile de dezvoltare a limbii noastre. Ultima, se înţelege, se va impune pînă la urmă.

Este interesant de remarcat prezenţa acestor dublete pînă tîrziu de tot, la Eminescu spre exemplu, în ale cărui postume întîlnim deopotrivă : *ántic* şi *antíc* ; *cupólă* şi *cúpolă* ; *egál* şi *égal* ; *simfonie* şi *simfónie* ; *tímid* şi *timíd* ; *zefír* şi *zéfir* etc.

O mare nestabilitate în ortografie, lupta pentru înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, tendinţa, tot mai accentuată, de înlocuire a elementelor greceşti şi turceşti cu cele latin-romanice, crearea tuturor stilurilor limbii literare moderne, crearea terminologiei ştiinţifice, în toate domeniile de specialitate, orientarea, tot mai hotărîtă, spre aspectele populare ale limbii sînt caracterele care reţin, în general, atenţia specialiştilor ce urmăresc evoluţia limbii române literare în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

---

[13] Cf. *Pompiliu Eliade — De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1898.

Scanned with OKEN Scanner

O PROBLEMĂ CONTROVERSATĂ : LITERARIZAREA

Limba literară din secolul al XIX-lea se caracterizează printr-o serie de trăsături proprii, determinate de curentele contradictorii care se manifestă în această vreme, de tendința înnoitoare și de rezistența elementelor vechi, de dibuirile celor care caută drumul spre unificarea limbii. Contribuțiile limbii vechi la consolidarea limbii literare a vremii, inspirația populară cu cele trei nuanțe regionale (muntenească, moldovenească, ardelenească), precum și ivirea unor curente care se bazau pe anumite influențe străine, dau limbii scrise din secolul al XIX-lea un caracter cu totul nou față de ceea ce cunoaștem din secolele precedente. Lupta nu se dă numai pentru întîietatea elementelor populare, vechi sau neologice în limbă, ci și pentru fixarea unei ortografii unitare, asupra căreia nu puteau cădea de acord specialiștii ori scriitorii aparținînd unor curente atît de deosebite. Problemele de natură fonetică, pe care le ridică textele scrise în secolul trecut, sînt nu numai numeroase, dar și foarte importante. Unele dintre ele au constituit, și mai constituie încă, puncte de plecare în vederea explicării diferitelor aspecte din operele scrise în secolul al XIX-lea. Vreau să mă opresc, deocamdată, asupra uneia singure, care s-a impus atenției mele, cu ocazia studierii limbii din opera lui Coșbuc și care este, de fapt, una dintre trăsăturile esențiale, din punct de vedere fonetic, ale limbii scrise în secolul trecut. Ea apare, în texte, cu mult înainte, după cum vom vedea mai încolo, dar atinge apogeul în preajma anului 1840, din motive care iarăși vor fi arătate ceva mai departe. Ca să se vadă mai clar în ce măsură este vorba de o modă, în această vreme, voi recurge la exemplificări numeroase, tocmai pentru a scoate mai ușor în evidență productivitatea fenomenului de care ne ocupăm.

Fonetisme ca *reu, sin, singe, zimbet, zizanie* etc., pentru *rău, sîn, sînge, zîmbet, zîzanie,* despre care s-a discutat atîta în legătură cu poezia lui Eminescu, ne întîmpină, de multe ori, și în opera lui Coșbuc, mai înainte de 1900.

Scanned with OKEN Scanner

După această dată nu mai întîlnim decît pe *schinteia*, *schinteie* şi, mai rar, *strimt*. Înainte de a încerca o explicare a fenomenului, să vedem exemplele, cîte mi-au putut fi la îndemînă din ediţii care n-au fost, totdeauna, cele mai potrivite [1].

Încete clipe *numerînd* [2]
S'oţereşte rău bătrîna [3]
Perîndă'n sgomot toată strada [4]
Adormise la *recoare* [5]
şi-aşa *repus*
Zăcea pe ţol cu faţa-n sus [6]
Un ţipăt *resare* [7]
Rezbi-ţi-vom colosul de-aproape [8]
Pletele-i rămîn *rezleţe* [9]
Este-o crimă *resplătită* : „tu pe el, iar noi pe tine [10]
Vorbim *restit* şi ne'ngînăm răspunsul [11]
Că sînt prieteni, şi cu pumnii se isbesc să se *restoarne* [12]
Nu-i venea *resuflet* [13]
şi nu-i venea
Resufletul [14]
Copila mamei n-are *resuflet* în plămîn [15]
Celui din urmă *resuflet* de vînt, ce rămase pe cîmpuri [16]
Resuflul cald al primăverii [17]
Resună ghitara fierbinte şi'ntins [18]

---

[1] N-am putut folosi ediţiile princeps ale operelor *Sacontala* şi *Aeneis*. Pentru opera de tinereţe m-am folosit de cele trei volume scoase de *Octav Minar* (*Vatra, Romanţe şi cîntece, Poeme şi poveşti*), în care abundă greşelile de tot felul.

[2] *Fire de tort*, Bucureşti, 1896, p. 158.

[3] Ibidem, p. 66.

[4] *Balade şi idile*, Bucureşti, 1893, p. 32.

[5] *Fire de tort*, p. 60.

[6] Ibidem, p. 94.

[7] *Balade şi idile*, p. 254. Cf. şi p. 37.

[8] Ibidem, p. 160.

[9] Ibidem, p. 178.

[10] *Antologie sanscrită*, Craiova, 1897, p. 71.

[11] *Balade şi idile*, p. 189.

[12] *Antologie sanscrită*, p. 55. Cf. şi *Balade şi idile*, p. 161 : „Cu tronu-i cu tot *resturnîndu-l*".

[13] *Fire de tort*, p. 106.

[14] Ibidem, p. 111. Cf. şi p. 29 : „Şi vorba-i e tunet, *resufletul* ger".

[15] *Versuri şi proză*, Caransebeş, 1897, Biblioteca Noastră, nr. 3—4, p. 18.

[16] *Ziarul unui Pierde-Vară*, Bucureşti, Socec, 1902, p. 105.

[17] *Fire de tort*, p. 46.

[18] *Balade şi idile*, p. 147. Cf. p. 178 : „E plin pămîntul de *resunete*".

Scanned with OKEN Scanner

Sgomot fac cei *rei* şi josnici, nu cei nobili, bagă samă [19]
S'oprise pe *rezor* [20]
Şi-o cunună pe *schintei* [21]
s-a obişnuit cu răul, ca Ţiganul cu *schinteile* [22]
Şi'ndărăt toţi mari şi roşii plini de lacome *schintei* [23]

Sînt trei *schintei* cari foc cetăţii dau [24]
Schinteaua asta'ntreagă mi-o aprinse [25]
Foc mare'ncinde-adese şi-o *schinteie* [26]
Încît să nu observ că dă, ca fierul
ce-l scoţi din foc, *schintei* în juru-mi locul [27]
Şi cum *schinteia*'n flăcări se-osebeşte [28]
va da *schintei* a sa virtute [29]
răsfiră'n jur nenumăr de *schintei* [30]
Aci-i principiul, singură *schinteia* [31]
aşa'mprăştiau *schintei* şi-aceste sfere [32]
Şi vii *schintei* roiau fără de fine [33]
şi-mi zise-apoi : Şi iarbă şi *schintei* [34]
aşa *schintei* şi flori făptură nouă [35]
Spre Zori şi Peştii *schinteiaz*'acum [36]
încît va *schintea* cînd o s'o vezi [37]
Iar cînd tăcu, atîta *schinteiere* [38]
Cu ochii'nchişi el a *scrişnit* din dinţi [39]
Prin gemete *scrişnite* strivindu-i-l în dinţi [40]

---

[19] *Antologie sanscrită*, p. 36.
[20] *Fire de tort*, p. 69.
[21] *Balade şi idile*, p. 166.
[22] *Versuri şi proză*, p. 58.
[23] *Antologie sanscrită*, p. 54.
[24] *Infernul*, Bucureşti, Cartea Românească, 1924, p. 49.
[25] *Purgatoriul*, Bucureşti, Cartea Românească, 1927, p. 185.
[26] *Paradisul*, Bucureşti, Cartea Românească, 1932, p. 3.
[27] Ibidem, p. 4.
[28] Ibidem, p. 60.
[29] Ibidem, p. 150.
[30] Ibidem, p. 160.
[31] Ibidem, p. 212.
[32] Ibidem, p. 247.
[33] Ibidem, p. 264.
[34] Ibidem, p. 265.
[35] Ibidem, p. 266.
[36] Infernul, p. 93.
[37] Paradisul, p. 14.
[38] Ibidem, p. 247.
[39] *Balade şi idile*, p. 143.
[40] *Ziarul unui Pierde-Vară*, p. 135. Dacă îmi amintesc bine, cuvîntul se pronunţă cu *i*, prin judeţul Someş şi prin regiunile vestice ale judeţului Năsăud.

Scanned with OKEN Scanner

Eu stau *se* văd ce gînduri are [41]
El un Andonis, ce-adoarme Deliae pe brațul *seu* [42]
Și demni de-un tată, care e demn de-ai *sei feciori* [43]
Vrăjitul băț al *seu* și l-a adus [44]
Fatma plîngînd se duce la tată-*seu* și spune [45]
Iar treburile celorlalți patru frați ai *sei* au rămas [46]
Stau *sinurile* pline [47]
Ea are flori de crîng la *sin* [48]
Ea rumpe crini de pus la *sin* [49]
Și pe la neveste'n *sin* [50]
Hai, năprasnicule ! Iute ! *Singe* astăzi nu vei bea [51]
Și'ncet cu mîna ridicînd
Sprincenele [52]
Ce *strimte*-au fost în largul lor [53]
Plină-i *strimta* ulicioară [54]
Și-n cea mai *strimtă* roată din făclia
cea mai divină [55]
Cum stau țintiți spre om de prin *strimtori* [56]
În apă, dar, părîndu-i că vede *surizînd*
Pe-alesul ei [57]
Te-ascultă *surizînd* femeia [58]
Tăbăresc unul pe altul. Și-acum uită că sînt frați [59]
Dorul *tinăr* și pribag [60]
E *tiner* și e palid și-atît e de frumos [61]

---

[41] *Fire de tort*, p. 93. Cf. și p. 99, 161.
[42] *Vatra*. Prima ediție publicată de Octav Minar, București, Socec, f.a., p. 9.
[43] Ibidem, p. 13.
[44] *Romanțe și cîntece*. Prima ediție publicată de Octav Minar, București, Socec, f.a., p. 9.
[45] *Balade și idile*, p. 15.
[46] *Antologie sanscrită*, p. 85.
[47] *Balade și idile*, p. 42.
[48] Ibidem, p. 201.
[49] Ibidem, p. 219.
[50] Ibidem, p. 241.
[51] *Antologie sanscrită*, p. 58.
[52] *Balade și idile*, p. 154.
[53] Ibidem, p. 17.
[54] *Fire de tort*, p. 66.
[55] *Paradisul*, p. 119.
[56] *Ziarul unui Pierde-Vară*, p. 31.
[57] *Vatra*, p. 52.
[58] *Poeme și povești*, p. 24.
[59] *Antologie sanscrită*, p. 55.
[60] *Balade și idile*, p. 7.
[61] Ibidem, p. 15.

Scanned with OKEN Scanner

Pe pieptul *tiner* el şi-a pus [62]
Că sînt *tînăr* şi iubesc [63]
Ca să prade-n *ţeară* totul [64]
Şi va pierde *ţeara* mea [65]
Şi-mi închide Turcii'n *ţeară* [66]
Cald sîngele-a *ţîşnit* din lovitură [67]
Braţul ei şi-l smulg din *umer*, sfîşie cu dinţii carne [68]
Cu mîni ca reschitoarea şi-aşa de mult *urită* [69]
Traiul cînd ţi se *ureşte* [70]
Nici un nor *vezduhul* n'are [71]
Dac'o săruţi puţin ? Da *zeu* !
Cum aş voi să fiu mereu
Un vînt şi eu, în zi cu soare [72]
Cu *zimbete* şi jocuri şi rîsuri de copii [73]
Cu *zimbete* şirete [74]
Zimbindu-ţi inocenţa din sufletul întreg [75]
Ai *zimbit*, tu ce'n viaţă
N'ai avut surîs pe faţă [76]

---

[62] Ibidem, p. 42.

[63] Ibidem, p. 50.

[64] *Romanţe şi cîntece*, p. 9. Cf. şi *N. Drăganu — George Coşbuc la liceul din Năsăud şi raporturile lui cu grănicerii*, în *Serbările de dezvelire a bustului lui Gh. Coşbuc*, Bistriţa, Tipografia Naţională, G. Matheiu :

Rătăcit-a zi şi noapte preste *ţeri*, şi de-al ei drag
El plîngînd încălecase pe Cal-galben de sub soare (p. 97).
Te du în *ţeri* străine, străinului vorbeşte (p. 110).

Într-o poezie reprodusă după *Tribuna* (1888), mai găsesc la *Drăganu* şi pe *ţermur* :

Pe Argeş, pe *ţermur*, la vale ca duh
De spaimă, prin noapte şi neguri aleargă
Turbat ca un cal, negru ca zarea cea largă,
Prin stuhuri el trece mlădiu ca o vargă
Din stuh (p. 112).

[65] Ibidem, p. 10.

[66] Ibidem, p. 12. În volumul *Vatra*, p. 58, apare şi *Ţeara lui Amurg*.

[67] *Balade şi idile*, p. 142.

[68] *Antologie sanscrită*, p. 56.

[69] *Vatra*, p. 18.

[70] *Balade şi idile*, p. 67.

[71] *Fire de tort*, p. 60.

[72] *Balade şi idile*, p. 67.

[73] *Versuri şi proză*, p. 23.

[74] *Ziarul unui Pierde-Vară*, p. 89. Cf. şi *Serbările...*, p. 84 : De *zimbet* fals şi de splendori. Iar la p. 103 : *Zimbiri* calde.

[75] *Romanţe şi cîntece*, p. 98.

[76] Ibidem, p. 109.

Scanned with OKEN Scanner

Ca tată-său, și blîndă și veșnic *zimbitoare* !
Ca mă-sa ! Puișorul ! Oh, bine ce va fi
Și va *zimbi* copila cînd mă-sa va *zimbi* [77]
Zimbind crăiasa'ngînă [78]
A *zimbit* bătrînul preot [79]
Și'apoi *zimbitor* privește [80]
Cînd *zinele* cu pieptul gol
Răsar pe lunca verde [81]
A *zinelor* crăiasă [82]
Și dîndu-i *zinele*-adăpost
Trăia cu ele soră [83]
Și'n urmă *zina* s-a zbătut [84]
Dar *zinei* i-a părut de-atunci
Că i-a pierit puterea [85]
Dar *zinei* i-a părut de-atunci
Că i-a pierit norocul [86]
Sălbatica *Zin*'a pădurii [87]
Ei, parcă pe *Zină* eu nu știu s'o'nșel [88]
Iar cînd o să văd eu că *Zina* mi-e rea [88]
Pe hoața de *Zin*'a pădurii [88]
ca să bage *zizanie* între cei doi uriași [89]

Conducîndu-ne după primele ediții ale lui Coșbuc, numărul exemplelor acestora s-ar putea ridica mult. Găsesc în *Fulger* (Sibiu, 1887) următoarele : *seu, sin(ul)* (alături de *sîn* !) *suride, șepte, teu, tinăr, țeară, zimbet.*

Cel dintîi care s-a oprit, într-o lucrare tipărită, asupra unor asemenea fonetisme, pe care le întîlnim în opera lui Eminescu, și a căutat să le și explice, a fost G. Bogdan-Duică [90]. Explicația pe care ne-o dă el, însă, nu este completă, are nevoie de unele întregiri. A spune că Eminescu a împrumutat fonetisme ca *pasere, ride, sin, suride, suris, teu, zimbi(re), zimbitor* etc., de la

---

[77] *Versuri și proză*, p. 18.
[78] *Balade și idile*, p. 14.
[79] Ibidem, p. 41.
[80] Ibidem, p. 48.
[81] Ibidem, p. 47.
[82] Ibidem, p. 37.
[83] Ibidem, p. 38.
[84] Ibidem, p. 39.
[85] Ibidem, p. 40.
[86] Ibidem, p. 41.
[87] *Ziarul unui Pierde-Vară*, p. 66—67.
[88] Ibidem, p. 67. În *Serbările...*, p. 97 : Văd apoi *zine* măestre și văd alte năluciri.
[89] *Antologie sanscrită*, p. 87.
[90] *Mihai Eminescu — Poezii.* Publicate și adnotate de *G. Bogdan-Duică*, București, Cultura Națională, 1924, p. 11—13.

Scanned with OKEN Scanner

Alecsandri şi de la Bolintineanu n-ai făcut decît să arăţi că, înainte de autorul *Luceafărului*, alţi poeţi scriau la fel. G. Bogdan-Duică nu face decît o constatare, rămînîndu-ne dator cu explicaţia propriu-zisă care ne va ajuta să înţelegem de ce scriu aşa Alecsandri şi Bolintineanu şi, pe lîngă ei, atîţia alţi poeţi, mai ales din Moldova.

Înainte de a încerca această dezlegare a problemei, să vedem şi părerile altor cercetători asupra fenomenului în discuţie. Constantin Botez, în *Lămuririle* care încheie ediţia comentată de el [91], spunea : „Ca forme pe care cred că Eminescu le considera ca aparţinînd limbii literare, chiar dacă el le rostea altminteri, am lăsat următoarele, măcar că nu mai corespund limbii literare de astăzi : *rid, ris, riu-riuri, sin, surid, suris, a zimbi, zimbet*. S-ar putea obiecta că aceste forme sînt datorite numai ortografiei, căci *Convorbirile* nu însemnau niciodată pe *î* şi Eminescu adoptase aceeaşi ortografie. Lui Eminescu însă i se întîmplă deseori să întrebuinţeze pe *î* şi pe *â*, dar niciodată în cuvintele acestea. Apoi le întrebuinţează prea des în rime : *surid-închid* (*Împărat şi proletar*, p.17—20), *piramide-deschide-ride* (*Împărat şi proletar*, p. 91—93—94), *suris-vis* (*Luceafărul*, p. 41—43), (*S-a dus amorul*, p. 25—27), *ridă-ucidă* (*Rugăciunea unui dac*, p. 23—24), *riu-sicriu* (*Călin*, p. 124—125 şi *O mamă*, p. 15—16), *riurile-pustiurile* (*Revedere*, p. 33—34), *riuri-pustiuri* (*Scrisoarea III*, p. 31—32, 97—98), *sin-senin* (*Luceafărul*, p. 337—339), *sin-ţin* (*Din valurile vremii*, p. 13—14), *suspinu-mi—sinu-mi* (*Iubind în taină*, p. 12—14). În dicţionarele sale de rime : ms. 2308,3 : *ris-vis-zis-abis-trimis ;* ms. 2308,84 : *ridere-deschidere-deridere-închidere ;* ms. 2272,42 : *suridere-închidere-deridere-ucidere-deschidere*. Şi la aceasta s-ar putea obiecta că Eminescu se mulţumea adesea numai cu asonanţe, mai ales că găsim şi rimele *păgîn-bătrîn-sin* de două ori în *Strigoii*, p. 92—94 şi p. 292—294. Mi se pare însă că ar trebui atunci admise cam prea multe asonanţe şi tocmai în perioada cînd Eminescu ajunsese stăpîn pe formă, în poeziile *Rugăciunea unui dac* (1879), *Revedere* (1879), *O mamă* (1880), *Scrisoarea III* (1881), *Luceafărul* (1883), *S-a dus amorul* (1883), *Din valurile vremii* (1883), *Iubind în taină* (1883) şi de aceea cred mai degrabă că nu e vorba de ortografie, ci de o pronunţare, pe care Eminescu o considera ca literară" (p. VIII—IX).

Punctul de vedere al lui Constantin Botez, ca şi cel al lui G. Bogdan-Duică, de altfel, care am văzut că păstrează şi el aceste fonetisme în ediţia publicată, a fost combătut de Gr. Scorpan [92], care spune textual : „Chiar dacă Eminescu considera aceste forme ca literare, e sigur că el nu le pronunţa astfel,

---

[91] *Mihai Eminescu — Poesii*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1933.

[92] *Forme dialectale în poezia lui Eminescu*, în *Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide"*, III, 1936, p. 121.

ci era o simplă influenţă a ortografiei timpului". Scorpan susţine, mai departe, că editorii poeziilor lui Eminescu, în grija lor de a fi cît mai aproape de limba pe care o scria poetul, ajung la rezultate opuse „bunelor intenţii" şi menţin în text fonetisme care nu-şi găsesc „nici un sprijin în vreo rostire dialectală" (p. 122).

Într-un studiu intitulat *Limba lui Eminescu*[93], academicianul Iorgu Iordan, pornind de la constatările, cunoscute deja, ale lui G. Bogdan-Duică, în legătură cu influenţa pe care au putut-o exercita Bolintineanu şi Alecsandri asupra marelui poet, cînd e vorba de aceste fonetisme, aduce un punct de vedere nou, neluat în consideraţie de cercetătorii de pînă la el : „Lucrul pare probabil, mai ales că aceşti doi poeţi au servit lui Eminescu adolescent drept modele şi din punctul de vedere al fondului. Cum se explică însă faptul că Eminescu păstrează aceste particularităţi pînă la sfîrşitul vieţii ? Cred că se poate da un răspuns mai satisfăcător decît al lui Bogdan-Duică, la această întrebare, pe care trebuie să ne-o punem. A intervenit mai întîi familiarizarea din ce în ce mai intimă a lui Eminescu cu limba textelor vechi, unde se găseau atestate mai toate formele fonetice utilizate de el din capul locului, să zicem sub influenta înaintaşilor. Totodată însă trebuie să fi intervenit concepţia etimologică sau, mai exact, pseudoetimologică a vremii în materie de ortografie. *Convorbirile literare* înseşi au aplicat, chiar de la început, această concepţie. Dau cîteva exemple dintre acelea care interesează discuţia noastră. Vol. I (1867) : *remas, respîndit, respunde, resare, resună, sei, selbatic, suride, sin, zimbi, ride, cobori* etc. Vol. IX (1874—75) : *resări, sei, serbătoare, resplată, selbatic, resuna, riu, sin, rid, omori, hotări* etc. Vol. XV (1880—1881) : *resar, riu, sin, sting* (rimează, de mai multe ori, cu *plăng* !), *zimbi, amări* etc. Vol. XVIII (1883—1884) : *remăi, riu, sin, sting* (adj. stîng), *zimbi, suride, hotări* etc.

Dacă în primii ani conducătorii acestei reviste se conformau unei obişnuinţe ortografice foarte răspîndite, mai tîrziu ei au găsit un sprijin să zicem ştiinţific în autoritatea filologului Alexandru Lambrior, membru al Junimii şi colaborator la *Convorbiri literare*. Eminescu a fost un bun prieten cu acest învăţat, şi de aceea sîntem îndreptăţiţi, cred, să admitem că s-a lăsat influenţat de sistemul lui ortografic, mai exact spus, că, sub influenţa lui, a continuat să scrie, aşa cum se deprinsese din vremea debuturilor sale poetice.

Printre alte particularităţi ale ortografiei lui Lambrior, găsim şi pe acelea de care este vorba aici, anume *e* pentru *ă* şi *i* pentru *î* în cazuri ca cele relevate mai sus. Iată cîteva exemple din *Introducerea* la cunoscuta lui *Carte de*

[93] Extras din *Revista Fundaţiilor Regale*, nr. 5, mai 1940, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1940.

citire, ediția II : *remînea, remăşiță, respunde, resufla, strein, serman, desevîrşi, țeran, hotărit, înriurit, sin, stinge* etc. (p. 10—11).

În sfîrşit, Al. Rosetti [94], susține că ne găsim în fața unui fonetism *qui était à la mode vers la fin du XIX-e siècle, dans le roumain parlé par les gens cultivés*, părere care aduce, foarte bine, aminte de cele susținute de Constantin Botez (vezi mai sus).

Trebuie să arăt că fonetismele de care ne ocupăm au atras atenția şi lui I. Nădejde care, în *Contemporanul*, V (1887), p. 543 şi urm. le considera şi el literare (vezi Acad. Al. Rosetti şi B. Cazacu — *Probleme de fonetică în studiul limbii române literare din secolul al XIX-lea*, în *Limba română*, martie—aprilie 1955, p. 32).

---

[94] *Bulletin linguistique* X, 1942, p. 86. Cf. şi *Mèlanges de Linguistique et de Philologie*, Bucureşti, Institutul de lingvistică română, 1947, p. 352. Cf. şi *Studii lingvistice*, Bucureşti, 1955, p. 35—36. Merită să fie menționată aici şi părerea lui *Barbu Lăzăreanu* care, într-o notiță intitulată *Adnotări estetico-gramaticale* şi publicată în *Adevărul literar şi artistic* din 17 dec. 1922, p. 6, se ocupă de varianta fonetică *riul* (în loc de *rîul !*) şi se exprimă în felul următor : „Pe lîngă forma *rîu* (Academia pare-mi-se, cere să scriem *râu*), gramaticile şi vocabularele ar putea să recunoască şi existența — subalternă, dacă voiți, dar legală — a formei *riu*, cu punct, nu cu circumflex pe *i*.

O solicită, adeseori, rima :

La Eminescu :

Mormîntul să ni-l sape la margine de *riu*,
Ne pună-n încăperea aceluiaşi sicriu.

(O mamă !)

Marea şi *riurile*
Lumea şi pustiurile

(Revedere)

La Ronetti-Roman :

Şi fericit e omul a căruia vieață
Neturburată trece ca liniştitul *riu*
Ce curge printre maluri smălțate cu verdeață
Şi fundu-i oglindeşte tot cerul azuriu.

(Radu)

Viteji din alte vremuri din vechile sicriuri
Cu vremea lor se scoală şi umblă şi trăesc,
Sdrobesc cetăți şi tunuri, duc oşti prin țări şi *riuri*
Şi îmbrăcați în zale în luptă strălucesc.

(Muza Tragediei)

Panlatinizanții nu s-ar împotrivi, desigur, dezcirconflexizării din cînd în cînd a vocalei derivate *î* din *rîu*, cu atît mai mult cu cît *riul* se vede mai limpede descinzînd din izvoru-i primitiv şi murmurul lui aminteşte pînă şi pe cele mai îndepărtate cimotii gîlgîitoare de prin America de Sud şi care au dat naştere numirilor *Rio de Janeiro, Rio Grande del Norte, Rio Grande do Sul*".

Scanned with OKEN Scanner

Părerile învăţaţilor pomeniţi vedem că se deosebesc, uneori, foarte mult, între ele, şi va trebui să găsim o cale de mijloc, spre a le împăca, fiindcă în fiecare există o parte de adevăr. Să începem tot cu G. Bogdan-Duică, deoarece el este cel dintîi care s-a oprit asupra acestui fenomen la Eminescu. Spuneam că afirmaţiile lui nu conţin atît o explicare a faptelor, cît, mai ales, o constatare a lor şi mă simt dator să aduc unele lămuriri. Voi începe, dar, printr-o întrebare : Ce i-a determinat pe Alecsandri şi Bolintineanu să recurgă la asemenea forme ? Aveau ele o existenţă reală, cum susţine Rosetti, ori erau cerute numai de necesităţi de rimă, împotriva existenţei lor în vreun grai popular, cum am văzut că spune Scorpan, ori se cuvine, mai degrabă, să le punem pe socoteala cunoaşterii profunde a limbii vechi, ajutată, la Junimea, de prezenţa filologului Alexandru Lambrior, cum susţine Iordan ?

Înaintea lui Alecsandri şi Bolintineanu, sau concomitent cu ei, alţi scriitori întrebuinţează aceste fonetisme şi fenomenul a fost semnalat, mai întîi, şi explicat, de G. Ibrăileanu, care, în *Istoria literaturii române moderne, Epoca Conachi* [95] se întreba : „Cum trebuie de exemplu să scriem : *zimbet* sau *zîmbet* ? *zimbet*, pentru că în multe părţi, mai ales în Moldova, *i* = *î* ca *şi* = *şî*. La cuvinte ca *şi, ţin* etc. sigur e că trebuie să scriem *şi, ţin*, nu cu *î*, care e moldovenism. Alţii, din exces de muntenism [96], zic *singe* în loc de *sînge*". Lucruri mai interesante găsim însă la p. 118—119, ale aceluiaşi curs : „Vedem deci cuvinte populare chiar în Eliade, care a sfătuit pe scriitori să-şi literarizeze [97] limba prin cetirea cărţilor bisericeşti vechi, ceea ce însemna alungarea

---

[95] Curs litografiat, după note stenografice, de studenţii *Const. Stănescu, Gh. Stănescu* şi *Toma Măruţă*, Iaşi, 1920, p. 17—18. Ibrăileanu a revenit, mai tîrziu, asupra problemei, cu ocazia unei discuţii referitoare la ediţia poeziilor lui Eminescu pe care a îngrijit-o el însuşi (vezi *Adevărul* din 26 mai 1930, p. 1—2).

[96] Sublinierea este a mea. Ibrăileanu greşea cînd pleda pentru *zimbet* împotriva lui *zîmbet*.

[97] Termenul acesta mai apare şi la p. 161, 196 :

„Acesta (Eliade-Rădulescu) recomandă lui Negruzzi citirea cărţilor bisericeşti şi el în Muntenia a făcut acelaşi lucru ca Negruzzi în Moldova, căci şi în Muntenia era nevoie de o literarizare a limbii ; a trebuit şi aici să se corijeze limba scrisă. Aici vedem că nu limba muntenească a fost cea literară, ci atît limbii munteneşti, cît şi celei moldoveneşti, i-a servit, pentru a se literariza — ca model — limba bisericească" (p. 161).

„Aşadar cînd a început să se literarizeze limba prin citirea cărţilor bisericeşti s-au adăugat la limba literară elemente slavone, iar pe la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul celui al XIX-lea, s-au adăugat elemente greceşti" (p. 196).

Pentru fenomenul pe care-l urmăresc eu aici, *G. Ivănescu*, în *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, A. Ţerek, 1948, p. 62, plecînd de la constatările lui G. Ibrăileanu, întrebuinţează termenul mai potrivit, de hiperliterarizare.

Scanned with OKEN Scanner

fonetismelor populare din limbă, căci desliterarizarea [98] limbii a provenit din cauza intrării, în limba literară, a fenomenelor populare. Şi cu toate acestea, nici Eliade, cum vedem, nu alungase aceste fenomene. Dacă am studia limba literară a lui Costache Negruzzi şi a lui Eliade, vom vedea cum se desliterarizează limba şi apoi se reliterarizează [99]. C. Negruzzi, la început scria : *casăle* şi altele de acestea ; cu timpul ajunge să scrie *ripitor* în loc de *răpitor*, adică aşa de mult se ţinea să nu schimbe pe *i* în *î*, încît prefăcea pe *î* în *i*" [100].

Cred că Ibrăileanu avea, de asemenea, dreptate cînd susţinea (la p. 156) că : „Toată chestia limbii literare la începutul sec. al XIX-lea e reîntoarcerea la limba lui Coresi, din punct de vedere al fonetismului : a alunga tot ce a intrat din limba vie populară" [101].

Aş interveni aici numai cu o observaţie de amănunt şi anume aceea că fonetismele pe care încercau să le introducă moldovenii în limba literară, de acum un veac şi mai bine, *ris*, *sin* etc., nu sînt specifice limbii lui Coresi, chiar dacă le întîlnim, sporadic, şi la el, cît celei a textelor rotacizante şi, în epocile mai tîrzii, ele caracterizează, împotriva afirmaţiilor lui G. Ibrăileanu, mai ales limba moldovenilor, cum se va vedea ceva mai încolo. Textele acestea nu erau cunoscute la 1840, dar se cunoşteau altele, mai tîrzii,

---

[98] În altă parte, din Epoca Conachi, apare şi verbul desliterariza : „Trecem la scrierile din veacul al XVIII-lea. În acest veac, ne va interesa să vedem cum tot se desliterarizează limba. Vom vedea cum din limba literară din textele manamureşene, din cea a lui Varlaam, limba se tot împestriţează cu forme neliterare. Dar este o gradaţie între diferitele feluri de limbă. Boierii scriu literar, clericii şi mai literar ; cei din populaţia de jos mai neliterar" (p. 149). Şi aici Ibrăileanu pune o altă problemă, care a fost, de asemenea reluată de G. Ivănescu ; aceea a diferenţierii în funcţie de clasă. Alteori Ibrăileanu se foloseşte de unele „sinonime" ale acestuia, cum ar fi „stricarea" limbii literare, care constă în „invazia elementelor populare în limba scrisă" (p. 141) sau pe aceeaşi pagină, puţin mai jos : „stricarea limbii înseamnă intrarea elementelor nouă în ea". Lucruri asemănătoare găsim şi la p. 245 : „Limba bisericească e prea săracă pentru toate genurile literare, care apar în sec. al XIX-lea. Ea trebuia deci îmbogăţită. Unii vor să facă acest lucru cu ajutorul cuvintelor latineşti şi prin latinizarea celor româneşti, deci strică limba prin alungarea din sînul ei a cuvintelor adevărat româneşti, deşi de origine slavonă etc. ; alţii fac acelaşi lucru, numai că în loc de cuvinte latineşti, în locul celor româneşti, vor să pună cuvinte italieneşti". În sfîrşit, pentru aceeaşi noţiune, G. Ibrăileanu mai întrebuinţează şi verbul perverti : „Am văzut că vechea limbă bisericească se pervertise prin intrarea în ea a elementelor din graiul viu" (p. 246).

[99] Sublinierea autorului.

[100] Cf. articolul meu *Limba lui C. Negruzzi*, *Cum vorbim*, I (1949), nr. 6, p. 12—14.

[101] Nu trebuie să înţelegem greşit spusele lui Ibrăileanu, în sensul că el ar fi fost împotriva introducerii elementelor populare în limba literară. El se ridica numai contra întrebuinţării abuzive şi fără discernămînt critic a acestora.

Scanned with OKEN Scanner

influențate de ele, lucru pe care îl vom vedea, iarăși, mai departe Ibrăileanu are totuși dreptate dacă ne gîndim că moldovenii renunțau la *gi*, înlocuindu-l cu *j*, ca la Coresi. Asupra amănuntului acestuia pe care se pare că l-au observat, mai întîi, I. Nădejde (*Contemporanul*, V, sem. II, p. 548) și M. Gaster (*Crestomația română* I, Buc. Leipzig, 1891, p. XC), de la care îl va fi luat, cu siguranță, G. Ibrăileanu, care în opera citată, se oprește, de mai multe ori, asupra lui, îmi permit să dau iarăși un citat: „Acest *gi* pentru *j* e semnul caracteristic al limbii literare din Moldova, deși se găsește în parte și în textele din Muntenia" (p. 85). Autorul avea, fără îndoială, dreptate, cînd susținea acest lucru și faptul este confirmat de textele lui Eliade însuși. Într-adevăr, în *Scrierile* lui Lord Byron I, 1837, găsesc *încongiură* (p. 13, 55, 63), *încongiurat* (și *încungiurat* !) (36, 46), *împregiur* (58, 66) (și *încungiură*): „Cînd C. Negruzzi, la 1840, scrie Alexandru Lăpușneanu al său și cînd se ferește atît de tare de provincialisme, încît trece limita, atunci el alungă pe *gi* în loc de *j*" (p. 127); „Unde vom găsi pe *j* în loc de *gi*, putem spune că e o influență munteană" (p. 152) [102]. Continuînd ideea de la începutul acestui alineat, că

[102] „A (mfilotie) Hotiniu are pe *j* în loc de *gi*, deci muntenește. Alt scriitor, Alecu Beldiman, în traducerea sa *Numa Pompiliu* (1795), are și el pe *j* în loc de *gi*, are *seamă*; deci influență muntenească. Așadar, în Hotiniu și Beldiman, care scriu în preajma anului 1800, vedem influență muntenească" (p. 155).

Autorul nu spune, lămurit, în ce împrejurări renunță moldovenii la *gi*. E vorba numai de cazurile în care sunetul nostru este urmat de vocalele *o*, *u*. Din exemplele pe care le dă Ibrăileanu de mai multe ori, în cursul citat, se vede bine că și el avea în vedere tot aceste cazuri, dar nu s-a exprimat tocmai clar cînd a fost vorba de formularea fenomenului. Lucrul acesta este iarăși explicabil dacă ne gîndim că fostul profesor al facultății noastre nu dăduse redactarea definitivă acestui curs.

În ceea ce-l privește pe M. Gaster, despre care a fost vorba ceva mai sus, trebuie să mai atrag atenția asupra faptului că el nu făcea decît să constate una dintre deosebirile importante, de natură fonetică, dintre „dialectul" din Moldova și cel din Muntenia, fără să încerce și eventualele aplicări la literatura din sec. al XIX-lea sau la cea anterioară. Lucrul acesta îl va face Ibrăileanu. *Gi* (pentru *j* !) caracterizează, pînă azi, graiurile populare moldovenești, care mai influențează pe unii scriitori, cum ar fi *Otilia Cazimir — Grădina cu amintiri*, București, C.R., 1929, p. 15 (*grămăgioară !*), p. 51, 111 (*repegior*), p. 30 (*oglingioare*). *Personagiu* și *peisagiu* (*Lumini și umbre*, p. 38 !), fiind neologisme, au o situație specială; repartiția nu se face de la regiune la regiune, ci după criterii, care nu pot fi totdeauna lămurite, de la individ la individ. În opera pomenită a lui Eliade am întîlnit, de mai multe ori, pe *curagiu* (p. 6, 19, 42, 45, 47, 49), pe care însă nu l-am citat tocmai din cauza situației sale speciale, din cauza faptului că este un neologism de proveniență italienească, fără priză în limba populară. *Repegior* scrie, regulat, și M. Sadoveanu. Cf. între altele *Creanga de aur*, p. 81, *Povestiri din război*, p. 191, *Privelişti dobrogene*, p. 9, 209, *Țara de dincolo de negură*, p. 204.

nu textelor lui Coresi, ci manuscriselor rotacizante le sînt specifice fonetismele : *ris, sin, singe* etc. observ că, uneori, ele au fost păstrate și de diaconul de la Tîrgoviște-Brașov, sub impresia originalului pe care n-a reușit să-l modifice totdeauna. Așa, spre exemplu, în *Tetravanghel* (ed. Gaster, 1929 !), am găsit *țermure* alături de *țărmure* ! *țiță, singe* (alături de *sînge* !). Tot așa în *Psaltire* : *ocărire* (p. 221), *rima* (p. 15), *țiță* (p. 51). În schimb, apare în mod consecvent *rădica*, exact ca în majoritatea textelor vechi și ca în graiurile nordice actuale.

Din cele susținute de Ibrăileanu, se vede bine că intervine voința anumitor scriitori de a lupta împotriva fonetismelor care ar putea duce la unele diferențieri în limba literară. Ei luptă pentru literarizarea acestei limbi, pentru unitatea ei, și adesea depășesc limitele îngăduite. Moldovenii, în frunte

---

Nu pot trece mai departe înainte de-a pomeni aici părerile pe care le-a exprimat *Al. Lambrior (Carte de citire*, Iași, 1882, p. LXVI) asupra acestui *gi* :

„Oricît de bogat era alfabetul chirilic, tot erau sunete în limba românească pentru înfățoșarea cărora, sau trebuiau potrivite convențional semnele chirilice, sau trebuie așa de tare modoficat un semn chirilic încît să-l putem socoti chiar ca o născocire românească. Așa este pe lîngă semnul ↑, despre care am vorbit și semnul ц ce nu se află în alfabetul chirilic așa cum l-am dat aice. Semnul ц este o născocire românească făcută din ч sau din ц, prin mutarea cozii la mijloc. Alfabetul chirilic nu avea acest semn din pricină că limbile slave nu cunoșteau un sunet ca *ge, gi*, al nostru. Veacuri întregi s-au năcăjit românii scriind sunetele *ge, gi*, cînd prin гє, гн, cînd prin жє, жн, după cum se poate judeca din cuvintele românești aflate prin monumentele slave, de la întemeierea principatelor încoace (vezi studiul nostru în *Convorbiri literare*, din 1881, p. 127—130). Semnul ц apare întăiași dată într-un document slavon scris în București în 1536, în numele propriu цюрцю (vezi *Cuvinte din bătrîni*, de *Dl. Hasdeu*, I, p. 239)".

Problema a preocupat, într-un fel sau altul, și pe Eliade :

„Cum trebuie rostit pe limba noastră *j*, ca *i* sau *j*, sau ca *gi* ? adică vorbele : *judicu, juru, juratu*, cum trebuiesc citite românește *iudicu, iur, iuratu*, sau *judicu, jur, juratu* sau *giudicu, giuru, giuratu* ? sau să facem excepții și regule lui *j* ca și lui *g*, adică înainte de *i* și *e* să se citească *i*, și înainte de *a, o, u*, ca *j* sau *g* ? Cum se vor deslega aceste întrebări nu știu, și nici n-am putere a porunci ca un despot, după cum îmi face cinste D.N.M. Vorbele mele n-au fost niciodată porunci, ci eu m-am supus tot d'auna la poruncele și la glasul limbei, acolo unde am avut putere să-l înțeleg ; și cine este român se va supune și el cu mine". Dar, împotriva acestor sănătoase principii, Eliade, alunecînd pe panta unui analogism similar cu acel al lui Aron Pumnul de mai tîrziu, greșește spunînd imediat mai departe : „Nu-mi place și nici nu mă lasă cineva să zic lui *judicu iudic*, ci *judic* ; și prin urmare și pe *projectum* nu pociu să-l fac nici o dată *proiectu*, ci *projectul*. Și iar lui *j* în țara românească voi zice că corespunde cu chirilianul *j*, ca să nu se facă o mie de regule. Cînd vom ajunge însă a scrie cu literele moșilor noștri atunci scriind *projectul, subjectu, objectu*, îl va citi fiecare cum îi va plăcea și după cum va fi obiceiul pe atuncea : am zis că scriind

cu C. Negruzzi, se conduc după cei din Muntenia şi în special după sfaturile lui Eliade Rădulescu, care susţinea că fonetismul graiului muntenesc este mai aproape de cel al limbii vechi şi, deci, după acesta trebuie să ne orientăm.

De la Eliade Rădulescu a putut pleca Petru V. Haneş care, în lucrarea sa *Desvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Bucureşti, *Munca*, 1904, afirmă, de mai multe ori, că în operele scriitorilor moldoveni şi ardeleni, din această epocă, se observă o întrebuinţare exagerată a provincialismelor, spre deosebire de ale celor din Muntenia, care sînt scrise în limba literară. Cine vrea să vadă mai de aproape cum stau lucrurile va găsi exprimată, mai hotărît, părerea autorului atunci cînd e vorba de Şincai [103],

---

nasce, noi pronunţăm *naşte* şi bănăţeanul *nasce* ; asemenea şi cu cele de sus". (*Curierul de ambe sexe*, I, 1838—1840 ?, p. 34).

Autorul se dovedeşte consecvent (aş zice prea consecvent) în ceea ce priveşte aplicarea acestui principiu şi găsim exemple în traducerile pomenite din Lord Byron, I : „Ce aspru este a fi cineva *objetul* unei asemenea tinereţe" (p. 56) ; „toate *objetele* acestea în diverse culori" (p. 63). La aceeaşi pagină, ceva mai jos : „E timpu a mă întoarce la *sujetu* cînturilor melle", iar în altă parte : „să nu vezi tinerele *projete* alle unei femei ?" (p. 73) ; „am simţit umanitatea pentru un *objet* ce n-a meritat-o" (p. 76).

După Eliade, alţi numeroşi scriitori (printre ei şi Gr. Alexandrescu !) se vor opri un timp la asemenea forme care erau mai apropiate de limba franceză pe care o cultivau cu toţii.

La Eliade mai găsim, în acelaşi *Curierul*, o afirmaţie care face din el un premergător al lui G. Ibrăileanu : „Pe *j*, ce îl pronunţăm *j*, şi dumneavoastră *g*, ei (macedo-românii !) îl pronunţă cînd *g*, cînd *j*" (p. 51). Pusă, mai întîi de Eliade, această problemă a pasionat, cum era şi de aşteptat, şi pe alţii, printre care mai citez pe G. Seulescu, teoreticianul, pe plan lingvistic, al *Albinei româneşti*. Iată ce spunea el, în suplementul la nr. 51, al *Albinei* (29 iunie 1839, p. 212) : „Cuvintele derivate de la cele latine scrise cu (*j*), unii din Români, precum şi Franţezii le pronunţie cu *(j)*, d. e. *juru (juro), judicu (judico), jocu (joco)*, iar alţii le scriu cu *gi* (ǧ) ca Italienii, d. e. *giur, giudicu, giocu* ş.a., eu unindu-mă cu pronunţia celor dintîi în privire că (*j*) nu este *gi* (ǧ), tot odată supun luării aminte că nu toate cîte le scriu D-lor trebue a se scrie ※ (*j*) fără numai acele derivate de la cuvintele latine scrise cu (*j*) şi nu acele ce să detrag de la cuvintele scrise cu (*g*), d. e. nu *jur împrejur*, ce *giur împregiur (gyrus)*, asăminea *încungiur* nu *încunjur, (congyro)*, *giumătate* nu *jumătate (dimidium)*, *gios*, nu *jos (deorsum)*, *repegiune*, nu *repejune (rapidus)*".

Dacă facem legătură între felul cum scria Eliade la 1837 (poate şi mai înainte şi după această dată : *împregiur, încungiura* etc. vezi mai sus !) şi teoria lui Seulescu, de la 1839, observăm că filologul moldovean era el însuşi tributar lui Eliade, oricît ar fi încercat să combată punctul de vedere al acestuia. Cu alte cuvinte, deosebirile dintre moldoveni şi munteni scad în aşa măsură, la un moment dat, încît se pare că ei erau gata-gata să ajungă la o înţelegere desăvîrşită. Pînă la urmă, însă, drumurile lor se despart şi unii preferă formele cu *j*, pe cînd ceilalţi le cultivă pe cele cu *gi*. Spre sfîrşitul secolului trecut, însă, *j* se impune definitiv în limba literară, iar *gi* capătă, din ce în ce caracter dialectal.

[103] „Tot des se întîlnesc *provincialisme* ardelene" (p. 16).

de Conachi [104], de Gheorghe Asachi [105], ori de ardeleni în genere [106]. Muntenii chiar atunci cînd scriu cu provincialisme, susţine autorul acesta, le întrebuinţează în măsură mai mică [107].

Punctul de vedere al lui Haneş nu-i consecvent, fiindcă dacă ardelenii luaţi în totalitate întrebuinţează o „limbă provincială" (p. 100), la I. Barac „ne izbim îndată de numărul restrîns al elementelor provinciale neînţelese" (p. 105), pentru ca întregul curent popular din Transilvania să fie caracterizat prin „întrebuinţarea unei limbi înţelese de tot Românul cititor" (p. 117). Ibrăileanu cred că a fost cel dintîi care, în aceeaşi Epocă Conachi, s-a ridicat împotriva părerii lui Haneş, căreia îi opunea prezenţa în limba scriitorilor munteni a formelor iotacizate *auz, simţ, văz* etc., a unor infinitive de felul lui *a mergea*, ori a unor contaminaţii ca *făcutără, născocitără, sîntără* etc. Asemenea forme se întrebuinţează, în scris, pînă astăzi, cu intenţii ironice.

— Nu se prinde ! — strigă cei cu bei —
Te-am *văzutără* cîteştrei

---

[104] „Tot de provincialisme şi arhaisme e plin şi lexicul lui Conachi", (p. 37).

[105] „şi cum stau alături de termeni neauziţi decît prin vreun colţ sau altul al Moldovei, ele dau înfăţişare cu totul urîtă limbii lui Asachi", p. 51 ; „Cît priveşte provincialismele, trebuie să constatăm că e un rău de care nu poate fi învinuit Asachi, fiind că nu l-ar fi putut de loc înlătura. Ca ori-ce scriitor din altă parte a românismului decît din Muntenia, Asachi se găseşte de drept în inferioritate faţă de cei din ţinutul acesta. Limba din scrierile lui are ca întîi izvor limba vorbită de el, zilnic şi nici nu putea fi altfel, deoarece o asemenea condiţiune este esenţială în formarea graiurilor literare. Cum el era moldovean, limba lui scrisă avea să conţie urme numeroase de forme moldoveneşti. Pe de altă parte, limba românească literară s-a născut din dialectul muntensc, ca element fundamental — din ce cauză nu e locul aici să arătăm — şi a scoborît la rîndul de provincialisme particularităţile tuturor celorlalte dialecte româneşti. De aceea, judecat din punctul de vedere al graiului actual, graiul lui Asachi cuprinde elemente nepotrivite, neartistice. Vor fi scriitori tîrzii, mai mari decît Asachi, cari se vor găsi în aceeaşi situaţiune ca şi el, numai fiindcă n-au avut norocul să se nască şi să trăiască în Muntenia. Cu renumele lor, cu meşteşugul de a trece într-o frază armonioasă ori într-un vers sonor o expresiune moldovenească, ei vor reuşi uneori să împămîntească în limba noastră literară expresiuni necunoscute Munteniei, dar din punct de vedere al purităţii limbii ei se vor găsi totdeauna inferiori faţă de contemporanii lor de dincoace de Milcov" (p. 52—53).

[106] „Din acest procedeu rezulta pentru scriitorii transilvăneni ai curentului popular şi un alt neajuns : era întrebuinţarea unei limbi provinciale, cea ardeleană, fiindcă în ea vorbeau ei. Şi aceste două neajunsuri sînt capitale într-o limbă literară" (p. 100).

[107] „*Provincialismele* sînt mai rari la Văcărescu decît la ceilalţi" (p. 39).

Cum l-ai pornit ! — Măi !
Să-i saie ochii ? — Să-i !

T. Arghezi — *Versuri*, 184. Cf. mai încolo exemple numeroase din *Kikirezul*.

E curios cum, pînă la Ibrăileanu, nimeni nu s-a oprit asupra acestor fapte, deşi ele au fost observate încă de Eliade Rădulescu [108].

Dar provincialismele sînt mult mai numeroase, decît s-ar putea crede numai din cele ce susţinea G. Ibrăileanu, la scriitorii munteni, chiar după epoca literară de la 1840. Formele iotacizate *aprinză, ascunză, auză, ază, coprinză, crează, deschiză, împarţă, închiză, înghiţă, întinză, întrevază, pretinză, prinză, răspunză, rîză, scază, scoaţă, simţă, vază, vînză* etc., sînt generale la scriitori ca Eliade Rădulescu, Gr. Alexandrescu, Cezar Bolliac, A. Depărăţeanu, C. Donescu, Anton Pann, I. L. Caragiale, B. St. Delavrancea. Unii prozatori contemporani, ca Damian Stănoiu, dîndu-şi seama că se găsesc în faţa unui fonetism dialectal, adică neliterar, îl evită cînd vorbesc ei personal, dar îl pun totdeauna în gura eroilor lor, cînd aceştia sînt de la ţară.

Pentru că s-ar putea ca unii dintre cititorii mei să nu pară convinşi de cele spuse aici, am să mai dau şi alte exemple de muntenisme, chiar dacă ele aparţin morfologiei, sintaxei, ori lexicului, şi nu foneticii. La Iancu Văcărescu, A. Depărăţeanu, Delavrancea, C. Ardeleanu etc. întîlnim *genuchi, îngenuchia, mănuchi, păiajen, cioculeţ*. Cîteodată fenomenele acestea trec şi la scriitorii nemunteni, care se lasă impresionaţi de felul cum vorbesc bucureştenii, ori admit colaborarea cu zeţarii. În cartea lui E. Camilar, *Cordun*, găsesc *genuchiu* (p. 9, 11, 12, 19, 25, 50, 89, 91, 98, 99, 100, 101, 104), apoi *îngenuchia* (p. 77, 94) şi numai o dată *genunchiu* (20). Dimpotrivă, Tudor Arghezi scrie numai *genunchiu* deşi el însuşi ezită între *păiajen* şi *păianjen*. Sufixele *-eţ (rîuleţ), -iţă (ierbuliţă, turmuliţă)* ne întîmpină iarăşi, începînd de la Iancu Văcărescu, după cum Cezar Bolliac şi Anton Pann (vezi

---

[108] *Curier de ambe sexe 1836—1838*, Periodul I, Bucuresci, Typographia Heliade şi asociaţi, 1862, p. 369 : „Noi zicem *văz, auz, puiu*, şcl. dumneavoastră şi Ungurenii *văd, aud, pun*... şi e mai bine şi mai clasic, cu toate că în cărţile bisericeşti aveţi ca şi la noi *văz, auz, puiu*, care nu sînt altceva decît *văd-ieu, aud-ieu, pun-ieu*, prin prescurtare, şi *d*, înainte de *i* şi *e* ce se pronunţă ca *ie* se schimbă în *z* sau se pronunţă astfel". Nu-i nevoie să insist asupra falsităţii explicaţiei pe care o dă Eliade. La p. 370 citim : „Noi zicem că *m'am dus* şi dumneavoastră, şi alţi români, cu un pleonasm viţios, *m-am dusum'am*, şi nu e prea bine. Tot cu o asemenea nebăgare de seamă, unii din noi zic : *au venitără, au mîncatără*".

Rosetti !) uzează de forme pleonastice ca *umpleți-vă-ți, croiți-vă-ți, vedeți-mă-ți, cătați-le-ți, miraţi-vă-ți etc.* Foarte dese sînt formele *dupe* (pentru *după* !) și *după* (pentru *de pe*). Cf. și Eminescu în poezia *La Heliade*. Tot așa *a, aia, ale*, apoi *acilea, dîn* (pentru *din*), *dă, pă picere, tutulor, oichi, roiche* etc., apoi *de* (=care) la Líana Maxy — *Carcera lui Florea Călin*, Bucureşti, E.P.L.A., p. 3 : „Pe astea nu le știe decît vulturul în zbor și ăl *de* vrea să se avînte prin ele", apoi : „Sau nălucă se întoarce numai cel *de* are vreo pricină cu muirea lui, ori cu'n vecin !" (p. 4) ; „pe mînă aveau o cruce de aia de-i zice încîrligată" (p. 12) ; „a strîns copii și chiar pe ăi *de* trecuse pragul sburdălniciei și le-a vorbit" (p. 15) ; „Nu vezi, așa-i pedeapsa pentru ăl *di* crede'n vedenii" (p. 20).

Numeroase verbe de conjugarea a 3-a sau de a 4-a sînt trecute de unii scriitori munteni la conjugarea a 2-a : *bătea, mergea, ochia, ştergea, temea* [109], ori de la conjugarea a 3-a la conjugarea a 4-a : *scri* [110]. Interesante sînt, de asemenea, expresiile cu dublu articol : *Domnule Iancule* (Caragiale — *Kikirezul*) ; ca *spicurii necopții* (Iancu Văcărescu) ; *d'ale micile (Kikirezul) ; d'ale cicălitoarele* (C. Donescu) ; *d'ale împărăteştile ; d'astea scumpele ; d'alea lungile ;* codrul *acela năpraznicul ; d'alea înfricoşatele ; d'alea frumoasele ; d'alea înveninatele ; d'ale sănătoasele*, toate la Petre Ispirescu ; *Domnule Grecule*, la G. M. Zamfirescu [111] sau greşelile de acord [112] : toate *aduce plăcere*, la C. Do-

---

[109] Și m'ar *ochia* ciobanii cu bulgări de pămînt (Z. *Stancu — Clopotul de aur*, p. 63). Eliade și-a spus și aici cuvîntul : „Mulți, și mai toți din cei nuoi fără a se uita la firea limbei, fără a cerceta cărțile bătrînilor noștri, fără a auzi o parte de popol întreg (pe cei de peste Olt), scriu mereu *vorbea, învîrtea, citea*, scl. ; verbe al căror infinitiv se sfîrșește în *i* care în cărțile cele vechi și în gura Oltenilor se scriu și se aud *vorbià, învîrteà, citeà*, scl." (*Currierul*, II, p. 35). Se gîndea oare, autorul la formele maramureșene, numeroase la Miron Costin ?

[110] Forma aceasta *(scri !)* apare și la *George Lesnea — Poeme din Serghei Esenin*, Iași, Cartea Moldovei, 1943, p. 95, 143.

[111] tiranul *ăsta uriciosul* (*Eliade* — trad. Lord Byron, I, 74) ; *ăla micu* (*Horia Oprescu — O poveste adevărată*, Bucureşti, E.P.L.A., 1949, p. 15).

[112] *Eliade* (trad. cit.) — „Ne mai rămîne încă multe d'aface" (p. 43) „toate poate să se acopere" (p. 49) ; „ce ocupații o ține nedeslipită în insola ta ?" (p. 73) „buzele lor ce ne împle de venin" (p. 75).

Cf. și *Anton Pann — Spitalul amorului sau cîntătorul dorului*, broșura a VI, Bucureşti, 1852 : „Negre în viață toate îmi pare" (p. 109) ; „hotare ne desparte" (113) ; „toți ne spune" (p. 125).

În ultima vreme, asemenea acorduri greșite încep să se observe și în vorbirea moldovenilor. Am notat cîteva exemple pentru Bălți-Iași, după cum N. Ursu semnalează fenomenul în altă parte a regiunii noastre (Borosești, raionul Negrești).

Scanned with OKEN Scanner

nescu ; *unde stă picioarele*, la P. Ispirescu ; *Ce visuri îşi mai face bătrînii*, la Cezar Bolliac, care au sugerat, scriitorului I. Peltz, titlul unui roman [113]. În numeroase împrejurări, muntenii care se lasă influenţaţi de limba vorbită, renunţă la *h*, în cuvinte ca *haide, haimana, halva, halviţă, han, harababură, harnic, herghelegiu, herghelie, hicleană, hîrtie, hodoroagă, horbă* (=vorbă), *hotărîre, hoţie, mahala, salahor* etc. Fenomenul acesta este atestat încă de Miron Costin. Într-adevăr, în *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, întîlnim, de mai multe ori, *Praova*, în loc de Prahova (p. 104, 151, 182, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura pentru literatură şi artă, 1944), după cum îl găsim în *Gramatica* lui Eliade : *neotărît* (p. 56). Tendinţa diferenţierii dintre cele două graiuri este şi astăzi marcată prin variantele moldoveneşti *hargat, harmasar, halice* (de la Sadoveanu) faţă de munt. *argat, armăsar, alice*.

Nu se poate spune ultimul cuvînt, într-o problemă ca aceasta, aici. Aş vrea numai să atrag atenţia asupra faptului că ideea exprimată de Petre V. Haneş are mulţi aderenţi, chiar printre cei care nu sînt originari din Muntenia, şi numărul lor va creşte din ce în ce mai mult, din moment ce la Bucureşti apar toate cărţile, revistele, ziarele etc. şi acolo este centrul vieţii politice. Cultura, şi deci şi limba literară, stau sub influenţa continuă a vieţii politice, care explică întîietatea graiului muntean în formarea limbii noastre. Dar asta nu înseamnă că în Muntenia nu există *provincialisme*, ci numai că scriitorii de acolo, punîndu-se dintr-un punct de vedere aprioric, le sesizează mai greu, deoarece au convingerea că tot ce e în graiul lor aparţine limbii literare. De altfel, din afirmaţiile lui Haneş însuşi rezultă că limba unui scriitor are „ca întîiu izvor limba vorbită de el zilnic" şi nu văd cum ar putea fi privaţi de acest fapt tocmai scriitorii din Muntenia. Lăsînd la o parte unele forme populare de viitor, cum ar fi *oiu merge* ; *m-oi înţelege*, de la Iancu Văcărescu, ori lipsa articolului hotărît în cazuri ca *adevăru, anu, ceru, chipu, copilu, cursu, glasu, iadu, jocu, norocu, păru, ţăranu, zîmbetu* etc., la acelaşi scriitor, într-o epocă în care deosebirile între cele două graiuri principale nu erau prea mari, să ne oprim puţin la un cuvînt ca *uşure*, ori la fonetisme ca *deşte, rochi*, pe care le întîlnim foarte des la unii scriitori din secolul al XIX-lea, ori la unii din vremea noastră.

---

[113] *Actele vorbeşte*. Camil Petrescu intenţiona să scoată şi el o carte cu subiect asemănător : *Românii e dăştepţi*, dar, după cît ştiu, ea n-a mai apărut.

Scanned with OKEN Scanner

Contrar părerii unora care credeau că *uşure* a fost introdus în limba literară de Tudor Arghezi, la care apare relativ des [114], îl găsesc la I. Eliade (trad. cit. I, p. 72) : „un pas *uşure* se apropie de poarta masivă", la C. Donescu [115], la I. D. Negulici [116], apoi în prima ediţie a lui Alessandru Depărăţeanu [117], precum şi în numeroasele broşuri ale lui N. T. Orăşanu [118]. A fost semnalat şi într-un manuscris al lui Eminescu :

---

[114] Am luat ocara şi torcînd *uşure*
Am pus-o cînd să'mbie cînd să'njure,
Versuri, Bucureşti,
Editura pentru Literatură
şi Artă, 1943, p. 2.

Dar puntea'n salturi repezi
Se clatină'ntre mure.
O ! Punte fă-te debezi,
Şi du-mi-o-n ţărm *uşure*.
Ibidem, p. 72

Am luat pămînt sălbatic din pădure
Şi-am frămîntat cu mînă de olar,
În parte fiecare mădular,
Al fiinţei tale mici, de cremene *uşure*.
Ibidem p. 75

Vreau degetul *uşure* să-l iau, să i-l desmierd.
Orice voiesc rămîne îndeplinit pe sfert.
Ibidem, p. 84

Învăluit de umbră, el singur să murmure,
Uşure ca o frunză, adînc ca o pădure.
Ibidem, p. 144

[115] *Epistolariu. Culesu shi intocmitu astfelu — C. Donescu*, Bucureşti, în Tipografia lui Eliad, 1840, p. 9 : „Stilul trebue să fie *uşure*, dar nu şi fără şir".

[116] *Vocabularu, romanu de tote vorbele strabune repriimite pina acumu în limb'a romana, şi de toate quelle que suntu a se mai priimi d'acum înainte, şi mai allesu în sciinte*, Bucuresci, în Tipografia Collegiului, 1848, p. 107, sub *corvată*, pe care autorul îl explică în felul următor : „Navă *uşure*, mai mică de 20 de canoturi". Cam în aceeaşi vreme apare şi într-o traducere a Arhimandritului *Dionisie — Geniul Hristianismului*, Bucureşti, în Tipografia lui Iosef Kopainig, 1850, p. 6 : „nu ştiu a-şi găsi vindecarea la nenorociri aşa de *uşuri*".

[117] *Doruri şi amoruri*, Bucureşti, Typographia Naţională a lui Stephan Rassidescu, 1861 :

„*Uşurele-i* vestminte, d'azur, persemănate
De flori şi diamante, pe dînsa cînd lucesc" : (p. 115)

„Pe pleoapele-i de neauă, un somn *uşure*,
Voltige ca un flutur de nacră, pe un crin". (p. 125)

„În templu-acela mintea şi forţa omenească,
Voise-n pietatea-i profundă să unească
Pe ceruri cu pămîntul, pe om cu Dumnezeu,
Atunci era *uşure* ce este-acuma greu". (p. 185)

[118] Ca în *Trei-feţi-logofeţi* sau *Povestea lui Fîl-fîl-son*, Bucuresci, Editoru Christ Ionninu et C-ie Romanov, 1857, p. 7 :

Scanned with OKEN Scanner

Peste podul cel *uşure* Zîna Dochia frumoasă
Trece împletindu-şi părul cel de auree mătasă.

(Lit. pop. Craiova, p. 115).

Un exemplu îndoielnic, pentru că nu-l citez după ediţia întîia şi pentru că ar putea să aibă un sens feminin, să fie deci sinonim cu *uşoară*, eventual cu *uşurică*, am găsit la P. Ispirescu [119]. Presupunerea aceasta ar putea, totuşi, să nu fie, numaidecît, întemeiată, pentru că Ispirescu nu vorbeşte graiul moldovenesc, singurul în care ar putea avea loc o asemenea confuzie, dat fiind faptul că aici diftongul *eá* se reduce la *e* deschis : *ave, canape, catife, cişme, me, perde, ste* etc. Mai degrabă ea ar putea fi valabilă în cazul lui Negruzzi [120] ori al celorlalţi scriitori moldoveni, deşi nici la ei nu e cazul ;

„Fîl-fîl-son, ce îl cunoaşteţi, după cum vi-lu arătaiu
Cobora aleea'n fugă mai *uşure ca un paiu*",

în *Intemnitarile mele politice*, Bucuresci, Typographia Naţională a lui Stephan Rassidescu, 1861 : „Vă minaţi, poate, văzîndu-mă descriind într-un stil *uşure* şi comic nişte suferinţi, nişte lucruri, pe care altul în locul meu le-ar fi cîntat pe toate tonurile cele mai duioase", p. 6 ; „Dar adevărul gol nu place escentricilor noştri ; ei cer ca să-l îmbraci cu o haină cît de *uşure* oricît de falsă", p. 7 ; „Potlogeanu, cu care aveam o prea *uşure* cunoştinţă, se arăta foarte simţitor la nenorocirea mea", p. 27 ; „Apoi părea că voieşte şi o lecţiune de moral, zicîndu-mi că pentru *uşuri* indispoziţiuni, nu se cuvenea să caut a împiedeca cursul justiţiei", p. 31 ;

sau în *Calendarul lui Nichipercea* 1861 : „artileria se împarte în artilerie de cîmp, artilerie *uşure*, artilerie de cetate, artilerie zburătoare şi artilerie călăreaţă", p. 38 ; „Iar dorobanţii care se zice şi cavallerie *uşure* să încalice fără şele", p. 40 ; „Artileria *uşure* va trage cu cartofi", p. 40.

[119] *Legendele sau basmele romînilor*, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1943, p. 42 : „Aci odată sări ca o pisică de *uşure*, peste prag, de nici nu atinse pe călugăriţa pe care o furase somnul".

[120] „În junia sa se vede că fusese ibalan, căci ochii lui avea încă o *uşure* văpsea de alb albastru". *Păcatele tinereţelor*, Iassi, Tipografia lui Adolf Bermann, 1857, p. 52. Cf. şi :

„Passi lui sînt *uşuri* par'que abia calcă ş'atingu locul", în *Spicuitorul moldo-romîn*, april, mai, iuni, 1841, p. 57 :

„Dar mulţimea ce priveşte a lor luptă şi orbire.
Prea *uşure* cînd voieşte curmă orice gîlcevire.

. . . . . .

Călătorul ce porneşte dintr-o patrie iubită
Ca să-şi vadă peste ţărmuri a sa cale rătăcită,
Se mîngîie mai *uşure* dacă ştie c-a lăsat
Ţara sa în fericire, şi pe-un drum de prosperat."

Ultimele două exemple sînt luate de la *D. Daskalescu — Skrisori din Ţara Ţinţreasca şi Poezii Noue*, Iassi, Tipografia Buciumului Romanu, 1856, p. 10, resp. 22.

din context se vede bine înţelesul cuvîntului. Şi atunci explicaţia e una singură, aceea că moldovenii au împrumutat cuvîntul din scrisul muntenilor.

Petru V. Haneş [121] semnalează cuvîntul în manuscrisele lui Nicolae Bălcescu, după cum îl mai găsim la Cezar Bolliac [122], la Dimitrie Bolintineanu [123] etc. şi apoi la unii contemporani, cum ar fi Nicolae Tăutu — *Şi s'au întors pădurile'napoi*, Bucureşti, Editura de Stat, 1949, p. 17 :

„Amurgu'n munţi se prăvălea *uşure*".

Uşure poate fi totuşi socotit ca un element propriu lui Arghezi, nu numai pentru că Tiktin îl consideră ca o particularitate a graiurilor din vestul Munteniei şi din Oltenia, regiune în care se înglobează Gorjul natal al autorului *Cuvintelor potrivite*, ci şi pentru motivul că între apariţia lui la unii scriitori din secolul al XIX-lea şi citatele reproduse din Arghezi nu poate fi o relaţie de dependenţă. Vreau să spun că e mai posibil ca poetul să-l fi pus în poezie din motivul că-i era cunoscut de acasă decît să presupunem că l-a descoperit în textele mai vechi.

Mai degrabă de la Arghezi l-au luat unii scriitori mai tineri, printre care trebuie pomenită Maria Banuş [124].

---

[121] Op. cit., p. 5.

[122] *Meditaţii şi poezii*, Bucureşti, Minerva, 1915, p. 34.

[123] *Cîntece şi plîngeri*, Iassi, Tipografia Buciumului Romanu, 1852, p. 7.

[124] *Ţara Fetelor*, Bucureşti, Editura Poporului, f.a., p. 129.

O menţiune specială se cuvine să facem aici pentru cunoscuta parodie a lui *G. Topîrceanu*, intitulată, întocmai ca poezia lui Arghezi, de la care pleacă, *Blestem*, şi care începe cu versul :

„*Uşure*, prin leşia dimineţii"
Parodii originale, Bucureşti,
Cartea Românească, 1932, p. 1

Topîrceanu a sesizat bine elementele specifice lui Arghezi, căci întrebuinţează şi cunoscuta inversiune :

„Gîndul rămas în urma mea
O a ghicit zicînd pre ea".

a cărei origine trebuie căutată şi în limba veche (Grigore Ureche, Miron Costin etc.), şi în graiurile populare.

În *Scrisori romîneşti din Arhivele Bistriţei*, editate de *Al. Rosetti*, am găsit următoarele exemple : *o au mai scumpit* (p. 38) ; *o au cu(m)părat* (p. 44, 49) ; *nu o au dzis* (p. 60) ; *o au dat vornicilor* (p. 74) ; *o am trimis la dumneavoastră* (p. 74—75).

Am putea spune că Topîrceanu încearcă şi o colaborare cu modelul său, pentru că la el apare şi *picere*, formă pe care n-o găsesc în *Versuri*-le celui dintîi dar, după cum am amintit deja, apare la numeroşi scriitori munteni, începînd cu Anton Pann. Autorul n-a făcut decît să procedeze întocmai ca oricare scriitor care împrumută „maniera" altora, exagerînd anumite tendinţe. În *Note şi impresii*, Iaşi, 1920, *G. Ibrăileanu* a caracterizat foarte nimerit pe Topîrceanu, cînd a spus : „Ne gîndim la minunatele sale *Parodii*, scrise acum cîţiva ani, după ce ne dăduse multe din cele mai frumoase poezii lirice, şi în care a prins esenţa şi fizionomia atîtor scriitori şi le-a redat în chip surprinzător, prin acel gen de exagerare care

Scanned with OKEN Scanner

Cu *uşure* seamănă foarte bine *deşte*, prin faptul că este tot un provincialism muntean, foarte răspîndit la numeroşi scriitori [125].

---

constă în izolarea şi reliefarea însuşirilor caracteristice ale unui scriitor. Unele din aceste parodii scot în relief fizionomia scriitorului respectiv, mai bine decît orice critică propriu-zisă". Iată citatul din parodia lui Topîrceanu :

„În două surcele de vreasc să se facă
Picerele tale, făptură buimacă".

La sfîrşitul poeziei, după munteneştile *jucăuşe, păpuşe, uşe*, întîlnim şi un element dialectal moldovenesc, o formă palatalizată :

„Fă din el păpuşe
Să-l strivească-n uşe
Fată jucăuşe :
Să-i smulgă urechea şi ţîţele
Să-i curgă prin coate tărîţele.
Stuchi-l-lar mîţele !"

În ceea ce priveşte originea acestei forme găsesc, în *Dacoromania*, V, p. 773, nota, următoarele lămuriri : „Altceva este cînd de la *ruga* avem substantivul post-verbal *rugă*, sau de la *uşurel*, avem, în Muntenia, primitivul reconstruit *uşure*. La asemenea formaţiuni au fost totdeauna decisive cîteva modele, care, în cazul dintîi ar putea fi *fugă*, considerat ca derivat din *fugi, ducă* postverbal din *duce*, iar în cazul al doilea cuvinte ca *subţire : subţirel* (*Tiktin — Dicţionarul romîn-german* s.v.). *Uşure* nu este deci un *uşor* modificat după *uşura* sau *uşurel* — căci în cazul acesta am avea *uşur* — ci este un primitiv refăcut după modelul *subţirel : subţire*, într-o regiune unde diminutivul *uşurel*, umblă uşurel, lucru uşurel etc., se întrebuinţa atît de mult, încît simplul uşor se pierduse într-o vreme din grai".

[125] „Braţul mi se leneveşte
Fusul scapă dintre *deşte*"
I. Arghezi — Versuri, p. 136

„Priveghe dară visul din noi să-l împătreşti.
Fă-i început de coardă din fiecare *deşti*".
Ibidem, p. 145

„Un faur din bătaie ciocanul şi-l opreşte
Căci un cărbune braţu i-l muşcă şi-l ciupeşte
Îl ia, ca pe un purec, din loc, cu două *deşte*".
Ibidem, p. 167.

„Încă un pumn ! Dar fu primit în dinţi,
În ascuţişul colţilor cîineşti,
Şi zdrelit ca de dălţi la *deşti*".
Ibidem, p. 189

„Şi-n fiecare *deşti* cîte-un inel
Nu ţi l-a strîns cu mîinile lui, el ?"
Ibidem, p. 192.

„Cei de faţă vorbeau pe *deşte*
Cu el, şi bisericeşte".
Ibidem, p. 206

„Cartea veche singură se răsfoieşte,
Învăţată de boantele *deşte*".
Ibidem, p. 264

„N-au deslipit *deştele*
Nici dălţile, nici cleştele".
Ibidem, p. 269.

În colecţiile de literatură populară ale lui Gr. Gr. Tocilescu [126] Ciauşanu [127], G. F. Ciauşanu-G. Fira şi C. M. Popescu [128], varianta aceasta este foarte bine reprezentată. O găsim, de asemenea, la românii din Iugoslavia, cum se poate constata din G. Giuglea — G. Vîlsan [129], iar dintre scriitorii care se manifestă în secolul al XIX-lea, îl cunosc, printre alţii, Anton Pann [130] şi B. Şt. Delavrancea [131], după cum în secolul nostru îl are Coşbuc însuşi [132], care

„Cuvintele să nu mi le mai desmierzi,
Să nu le mai spuie agale
Buzele tale,
Să nu le mai cînte cumva
Vocea ta
Şi pe cobză *deştele*".
Ibidem, p. 305

„Ea, cu lîna între *deşte*,
Stă din lucru şi zîmbeşte".
Revista Fundaţiilor, nov. 1941, p. 231

„Inelul strecurat pe *deşti*
Sărută-l cînd ţi-l scoţi şi cînd citeşti".
Revista Fundaţiilor, nov. 1941, p. 231

[126] *Materialuri folcloristice*, I, Bucureşti, 1900, p. 95, 115, 164, 165, 189, 193, 194, 208, 213.

[127] *Glosar de cuvinte din judeţul Vîlcea*, Bucureşti, 1931, p. 22.

[128] *Culegere de folklor din judeţul Vîlcea şi împrejurimi*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1928, p. 66, 90, 134, 157.

[129] *De la Romînii din Serbia, Culegere de literatură populară*, Bucureşti, F. Göbl, 1913, p. 93, 270. La aceşti autori apare la p. 72, 74, 77, 116 şi varianta *geştile*.

[130] *Povestea vorbei*, I, Bucureşti, 1852 ; II, Bucureşti, 1953 :

„Să ţi-l spuiu anume cine l-a găsit
Din minutu'n care din *deştiu* ţi-a lipsit" (I, p. 31).

„S-ars, s-a stins într-un ceas,
Numai cu *deştul* a rămas" (I, p. 133).

Săracul mîndru zice :

„Nu sînt numai cu *deştu*-n gură ci cu mîna toată" (I, p. 162).

„S'o procopsi cînd mi-o creşte
Păr în palmă şi'ntre *deşte*" (I, p. 170).

„Numai pe *deşte*
Orice-ţi socoteşte" (I, p. 170).

„O ciupi de haină, *deştiul* legănînd
Şi sâ-â ! la dînsa ca gîsca făcînd" (II, p. 67).

„Ea-n *deşte*-l netezeşte
Să-l întinză se munceşte" (II, p. 120).

[131] *Sultănica*, Bucureşti, 1885, p. 21 : „Bătrîna turnă niţel unt de lemn în candelă, şi-şi şterse pe frunte *deştile* atinse de paharul cu iască..." ; *Trubadurul*, Bucureşti, I. G. Haimann, 1887, p. 170 : „Vine, săracul de el, milogul, s'o fi rebegit de ploaie, că e gol ca un *deşt*, ca un copil de trei ani".

[132] *Infernul*, XXIX, p. 247, versurile 85—87 :

„Tu cela ce ţesală-ţi faci din *deşte*
a zis Virgil spre unul dintre ei,
iar uneori din ele-ţi faci şi cleşte".

Scanned with OKEN Scanner

l-a împrumutat, împreună cu alte cîteva elemente lexicale ori fonetice, cum ar fi *rochi, testemel, vultúr* etc., din graiurile din Muntenia şi Oltenia.

Îl mai găsesc, de asemenea, la D. D. Pătrăşcanu [133], la George-Mihail Zamfirescu [134], în revista umoristică *Kikirezul* [135], precum şi în *Calendarul Kikirezul* [136], după cum îl au şi contemporanii Nina Cassian (*Contemporanul*, nr. 182, p. 5, col. 2) şi Mihai Beniuc (*Un om aşteaptă răsăritul*, Editura de Stat, 1946, p. 29). Se confirmă, în felul acesta, ceea ce spunea I. Nădejde undeva în *Contemporanul*, că fiecare ia cuvîntul de acolo de unde-l găseşte.

Toate menţionările acestea nu ne dau însă, nici pe departe, impresia justă asupra răspîndirii cuvîntului care se bucură de o circulaţie foarte mare. Din harta nr. 50 a ALRI, se vede că aria lui cuprinde aproape întreaga jumătate de sud a teritoriului dacoromânesc, cu excepţia Banatului, a Olteniei de vest şi a cîtorva puncte izolate din Muntenia (934, Ilfov ; 720, 980, Ialomiţa) şi Dobrogea (675, 679, Tulcea). Ea se întinde, de asemenea, spre nord, în Transilvania, pînă la Reghin, şi în Moldova, pînă la Bacău, iar izolat întîlnim cuvîntul în cîteva localităţi şi peste aceste limite. În sudul Dunării, în imediata apropiere a ariei pomenite, şi ca o continuare a acesteia, îl întîlnim la regiunea Timocului, punctele 857 şi 859, lucru cunoscut, de altfel, de la Giuglea-Vîlsan (vezi mai sus, p. 94, nota 129). Cercetări amănunţite pe teren ar putea depăşi chiar această arie, pentru că *deşte* este aproape general în Dorohoi, unde ALR nu-l înregistrează. În acelaşi timp însă, după hărţile 52 din ALRII, I, şi 103 ALRMII, I, fenomenul pare a fi mai puţin răspîndit.

O explicaţie necompletă a transformării lui *deget* în *deşt* găsim tot în *Dacoromania*, de astă dată în vol. VII, 1931—1933, p. 16 : „Cazul invers, de acomodare a unei fonice faţă de afonica următoare îl avem bunăoară în *deşt* <*deget, văst* <*văzut*". Cred necompletă explicaţia aceasta, pentru că mi se pare mult mai verosimil să plecăm de la pluralul *degete* şi nu de la forma de singular a acestui substantiv.

În sfîrşit, mai poate fi pomenit aici *roche-rochi*, pentru *rochie-rochii*,

---

[133] *Domnul Nae*, Bucureşti, H. Steinberg, 1924, p. 37 : „îmi mai ling şi eu *deştele*".

[134] *Domnişoara Nastasia*, Bucureşti, Editura Societăţii Autorilor Dramatici Români, 1928, p. 23.

[135] III, 1896, p. 243, 262, 279, 292, 303, 340, 343, 364, 498, 406, 407 etc.

[136] Anul 1897, p. 22 : „Şi popa făcu un semn din *deşte*, care însemna : şi aăla trebuie uns ?"

care apare nu numai la Tudor Arghezi [137], ci şi la o serie de scriitori mai vechi, din secolul al XIX-lea, cum ar fi Iancu Văcărescu [138], C. Donescu [139], Anton Pann [139'] N. T. Orăşanu [140], după cum îl mai întîlnim şi în proza romancierei Hortensia Papadat-Bengescu [141]. Ne găsim, aici, tot în faţa unui regio-

---

[137] „Floarea mică, iarba toată.
Sub dantela albei *rochi*,
Spre genunche ridicată
Plină-i de pîndiri de ochi".
Versuri, p. 22

„Vreau să-mi ridic privirea şi vreau să-i mîngîi ochii...
Privirea întîrzie pe panglicile *rochii*".
Ibidem, p. 84

„Îmbătîndu-se cu ochii
Îşi întoarse capul, una,
Sprintenă prin faldul *rochii*,
Şi atunci bătu şi luna".
Ibidem, p. 162

„Domnişoarei cu trei *rochi-i*
Lăcrimau rubine ochii".
Ibidem, p. 327

[138] *Colecţia din poeziile D-lui Marelui Logofăt I. Văcărescu*, Bucureşti, Tipografia lui C. A. Rosetti şi Vinterhalder, 1848 :

„Cunosc acum a cui e vina,
De ce ? Zănatecă mi-e vecina,
Ce *rochi* tot cumpără, şi *rochi* n'are ;
Viia, moşia-şi dă spre vînzare".
p. 349

„Astea s'închipuesc d'anume şapte note
Cum scrise-mi sînt nu'ntreb : goale ? Cu *rochi* ? Cu fote".
p. 356

[139] Op. cit., p. 26 : „picioare împleticite prin poalele *rochilor*".

[139'] „O femeie sărăcuţă c'o *roche* pe ea capot
Veche, ruptă, peticoasă şi cîrpită peste tot".
Op. cit., I, p. 137

„Pe muieri cunoşti din *rochi*
Şi pe hoţii după ochi".
Ibidem, II, p. 27

„Şi curvele poartă *rochi*
Dar le cunoşti după ochi".
Ibidem, p. 134

[140] *Calendarul lui Nichipercea*, 1861 : „O cucoană dobîndeşte atacuri de nerve pentru că un croitor i-a stricat o *roche*", Februarie ; „o cucoană se va îmbolnăvi de guşter, din cauza *rochilor* sale cele prea decoltate", Martie. Partea strict calendaristică din această carte nu este paginată şi de aceea singura indicaţie este numele lunii sub care apare forma respectivă.

[141] *Rădăcini*, II, Bucureşti, Naţionala Ciornei, f.a. 1938 : „Totuşi boierul Dinu avea uneori precădere, de pildă la inaugurarea unei *rochi* noi", p. 385 ; „*Rochile* îi rămăsese scurte Noricăi şi pretindea să-i facă altele pînă la glezne..." p. 386.

Cuvîntul mai apare, de asemenea, în pomenita revistă umoristică *Kikirezul*, III, 1896, p. 291, unde se observă oarecare inconsecvenţă, ca la Arghezi însuşi, de altfel, căci, alături de forma aceasta, apare şi literarul *rochie*. Forma „corectă" am întîlnit-o şi la *I. Eliade* —

Scanned with OKEN Scanner

nalism din Muntenia, foarte răspîndit şi el, dar a cărui arie n-o putem delimita cu preciziune, fiindcă nu-l întîlnim în ALR. El apare totuşi, mai rar, în scris, decît *deşte* [142] sau decît *uşure*.

În urma tuturor acestor exemplificări se impune, cred, şi mai mult punctul de vedere al lui Ibrăileanu, care, la p. 57 din op. cit., spunea : „Şi după cum nici *ista* nici *ăsta* nu e literar, ci *acesta*, tot aşa nici graiul moldovenesc, nici cel muntenesc nu e literar, ci acel din cărţile vechi religioase, către care trebuie să tindă toţi scriitorii". Să nu uităm că Ibrăileanu se referea, mai ales la aspectul fonetic al limbii noastre şi că, altfel, singur recunoaşte că limba veche este prea săracă pentru a îmbrăca toate ideile celor din sec. al XIX-lea. Cu atît mai mult ale celor din vremea noastră.

Din operele lui Lord Byron, IV, Bucureşti, 1847, p. 95. Acest singur indiciu ne arată că scriitorii din Muntenia sînt puşi, uneori, în încurcătură şi nu ştiu dacă trebuie preferată una sau cealaltă variantă ; o dovadă în plus că încearcă să înlăture provincialismele. Nu-i de mirare, în acelaşi timp, că ea apare, rar, şi la Coşbuc, sub influenţa graiului muntenesc. Asupra faptului acestuia nu mai există nici o îndoială, dacă nu uităm că-l întîlnim pe *roche* nu în opera de tinereţe a poetului, ci tocmai în *Balade şi idile*, p. 251, şi în *Fire de tort*, p. 103, primele volume tipărite la Bucureşti.

În *Kikirezul* mai apar, foarte des, forme verbale ca *adormitără, aflatără, băgatără, bălăbănitără, băutără, căchiatără, culcatără, datără, făcutără, începutără, închipuitără, încuibatără, întoarsără, lăsatără, luatără, miratără, mişcatără, plecatără, pornitără, regulatără, sculatără, sticlitără, ştiutără, tăcutără, trasără, umblatără, văzutără, venitără, vîndutără* etc., care au, totdeauna, înţelesul la plural : *au adormit, adormiseră*. Am văzut că Eliade Rădulescu le pomenea la 1838 şi că le cunoştea Cezar Bolliac. Le mai întîlnim la I. L. Caragiale, Tudor Arghezi, I. Peltz etc., întrebuinţate numai cu intenţii ironice, ca în *Kikirezul* însuşi, de altfel.

Pentru unele amănunte, v. *Iorgu Iordan — Curs de lingvistică romînească*, predat în anul 1937—1938 şi editat de Maria Mereuţă, p. 557—558. Iordan îl citează şi pe *Al. Graur — Bulletin linguistique*, III (1935), p. 178 urm. şi 182 urm. şi pe *E. Lovinescu — Istoria literaturii române contemporane*, p. 259. Dar să-i dăm, mai bine, cuvîntul :

„Deoarece am vorbit de *-ră*, care s-a răspîndit prin analogie la pers. 4 şi 5, apoi la 3, este utii să pomenim, din fugă, faptul că această finală a început a fi simţită ca o caracteristică a plurarului verbal. De aceea o întîlnim la pers. a 6-a a prezentului indicativ (în vorbirea populară din Bucureşti şi de aiurea, tot în Muntenia) : (ei) *sîntără, cîntără, faceră* etc., la pers. 6-a a imperfectului (mult mai rar) : *făceaură*, la infinitiv (în compunere cu auxiliare : *s'o ţineaură* (= s'o ţinea !), la pers. a 6-a a prezentului conjunctiv (tot cu funcţiunea de viitor) : *o să batără ;* la participiul trecut (cînd formează perfectul compus) : *a(u) spuseră, făcutără* etc. (aici la toate persoanele pluralului apare participiul în *-ră*. Chestia o discută Al. Graur — *Bulletin linguistique*, III, p. 178 urm. şi 182 urm. (articolul al doilea se ocupă de *-ră* la pers. a 3-a a perfectului simplu), care se pune din punctul de vedere al clarităţii sau diferenţierii : cu excepţia perfectului compus (unde participiul trecut în *-ră* este răspîndit la toate persoanele), *-ră* apare numai la pers. 6-a, ceea ce probează că rostul lui este evitarea confuziei cu pers. a 3-a. Se pare însă că forme în *-ră* găsim şi la alte persoane (dar tot numai pentru plural). *E. Lovinescu — Istoria literaturii române contemporane*, p. 259, citează din Damian Stănoiu (scriitor muntean !) *avemără* tot dreptul".

[142] Care am văzut că depăşeşte cu mult aria graiurilor munteneşti.

Scanned with OKEN Scanner

Oricît de mare ar fi fost influența lui Eliade, moldovenii, chiar cei mai devotați principiilor exprimate de directorul *Curierr*-ului, cum era C. Negruzzi, n-au putut renunța la unele fapte, caracteristice lor, care continuă să se bucure de o atenție specială. Să ne oprim, spre exemplu, asupra lui *gi*, la care aceștia se pare că renunțaseră în vremea *Daciei literare* tinzînd la o unificare aproape definitivă cu muntenii. Mai tîrziu, însă, fie din cauza influenței crescînde a graiului popular, ale cărui drepturi erau tot mai puternic reclamate, fie din cauza ereziilor lui Eliade, care-și trădează principiile sănătoase de pînă la 1840, atît Alecsandri, cît și Negruzzi se întorc, parțial, iarăși la *gi*, care după cum știm, e favorizat și de limba veche, exact ca formele iotacizate ale unor verbe, în Muntenia. *Întoarcerea* aceasta nu s-a făcut, nici ea, dintr-o dată, ci numai după lungi și continue frămîntări, lucru pe care-l putem verifica prin ajutorul unor opere ale scriitorilor pomeniți. Deosebit de interesant, din acest punct de vedere, mi se pare V. Alecsandri, în a cărui operă se pot observa, de-a lungul celor cincizeci de ani de activitate literară, aproape toate oscilările semnalate în limba literară a vremii. La fel stau lucrurile și cu alte fenomene. Să luăm pe *sunt*, despre care Ibrăileanu, spunea că apare pentru prima dată în nuvela *Alexandru Lăpușneanu*, în *Dacia literară*. Observ că Alecsandri scria la fel, în epoca respectivă. *Buchetiera de la Florența*, apărută, după cum se știe, în aceeași revistă, are, de asemenea, numai *sunt*. Mai tîrziu însă, și Alecsandri în *Doine și lăcrimioare*, spre exemplu, și Negruzzi în ediția 1857, scriu, în mod consecvent numai *sînt* [143]. Se pare că a intervenit aici nu numai influența graiurilor populare din Moldova, ci și însăși limba scrisă de pretutindeni, cu excepția celei a latiniștilor, bineînțeles [144]. Fără să fi putut controla, în texte mai numeroase, cum

[143] În prelucrarea intitulată *Carantina*, Comedie vodevil într-un act, pe care autorul o semnează *C. Negruțți*, Iași, în Tipografiea franțezo-romînă, 1851, predomină net punctul de vedere de la *Dacia literară*, cînd e vorba de acest cuvînt, fiindcă peste tot apare numai *sunt, suntem, sunteți*, p. 3, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 21, 23, 27, 28, 31, 34, 36 și niciodată *sînt, sîntem, sînteți*, dar apare *gi* în cuvinte ca *deagiuns*, p. 14, *gioc*, p. 23, *gios*, p. 15, *giudecată*, p. 5, 33 și e modificat în *j* doar într-un neologism ca *pasajer*, p. 7, pentru că *g+e* din limba franceză, nu putea da, la noi, decît *j*. Pasajer a intrat, sub forma aceasta, din limba franceză.

[144] Cu toate acestea, în volumul *Din poesiele lui Andreiu Mureșanu*, Brașiovu, Cu tiparîulu lui Ioane Gött, 1862, apare mai des forma populară *sînt*, decît latinismul *sunt*. Și dacă vom cerceta cu atenție operele unora dintre latiniști, mai ales ale celor de la început, vom observa că limba lor, spre deosebire de ceea ce se susține în mod curent, este plină de elemente populare, de ardelenisme. Lucrul acesta dovedește, o dată mai mult, că influența populară a fost, totdeauna, atît de puternică, încît nimeni nu i s-a putut sustrage, nici chiar adepții unor teorii extravagante, cum erau cele emise de latiniști. Influența aceasta a avut adeseori un rol hotărîtor și în ortografie. Mă gîndesc, la unele opere ale latiniștilor, care au putut apărea în mai multe ediții, cum ar fi *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*,

stau lucrurile, pot spune că în *Epistolariu*-l pomenit al lui C. Donescu, apărut la București, în tipografia lui Eliade, nu întîlnim niciodată pe *sunt* ci numai pe *sînt*. Dacă situația aceasta ar fi confirmată și de alte tipărituri făcute sub patronajul lui Eliade, ne-ar putea duce la concluzia că originea formei *sunt* la Negruzzi (și Alecsandri) ar trebui căutată în altă parte, la latiniști, spre exemplu, și nu are legătură cu influența pe care „părintele literaturii noastre" a exercitat-o asupra scriitorilor pomeniți.

La Negruzzi, care renunță la fonetismul *genunchi*, singurul întrebuințat în *Dacia literară* și-l înlocuiește cu muntenescu *genuchi*, se mai păstrează, totuși, numeroase forme moldovenești, ceea ce însemnează că literarizarea (sau hiperliterarizarea !) nu lucra în toate direcțiile, sau, altfel spus, nesiguranța în alegerea formei celei mai potrivite era cu totul serioasă chiar atunci cînd e vorba de scriitori înzestrați sub raportul limbii, cum era C. Negruzzi. Se vede de aici, foarte bine, lupta continuă, între ortografia „oficială" și limba vorbită, luptă care a luat înfățișări curioase de atîtea ori, într-o perioadă de timp relativ scurtă. Formele moldovenești, care domină în această vreme, sînt, mai ales, de felul următoarelor : *adalmaș, harmasar, bagare, balaia, barbat, bataie, calcare, calare, camaraș, camară, capitan, cararc, catană, dadacă, dascal, departa, desbara, desbracare, deșanțat, fațarnic, înaltață, lasa, magar, malai, margaritar, matasă, napaste, narav, nascare, Nastasache, nebagare, pacat, pahar, pastra, pata, patrar, rabda, rabdare, Raducanu, ragaz, ramas, rescumpara, sarac, sarindar, scapare, scalda, scaldată, spatar, supara, șatrar, Tatar, vacar, vatav* etc. ; *cuconaș, gugoși, desghina, ghine, hier, schiță, băiet, mîniet, tăiet ; ave, deie ; piste, pitrece, șidea, videa, franțozește, îmbrățoșa, înfățoșa, secriu, simțește, minciunos, părău, popușoi, rădica, stecluță, vezeteu, vicol* (care apare și în limba veche și e foarte răspîndit, pînă azi, în graiurile moldovenești de nord și în Transilvania), *bolnăvi*,

---

a lui *Petru Maior*. Ediția de la 1812, îngrijită de autorul însuși, poate fi utilizată mult mai ușor decît ediția a II-a (1834) și mai ales decît ediția a III-a (1883), în care exagerările ajunseseră pînă la limita extremă. Oricît ar fi fost de latinizant Petru Maior, el nu putea rupe definitiv cu pătura țărănească, din județul Mureș mai ales, care i-a dat material foarte prețios și pentru *Lexiconul de la Buda*, 1825. Editorii lui de mai tîrziu, orbiți de o teorie care nu avea nici o legătură cu realitatea și care cîștiga din ce în ce mai mult teren, într-un cerc restrîns, renunță la *î*, la *ă*, la *ș*, *ț*, etc., îngreuind, pînă la neînțelegere lectura unei cărți care, altfel, nu avea nimic dificil în ea. Am văzut cum Ibrăileanu remarca existența unor elemente populare la I. Eliade-Rădulescu, teoretician al limbii literare. Vom vedea, ceva mai încolo, cum un „simbolist" ca Al. Macedonschi, se va dovedi și el tributar graiurilor de acasă, tocmai în epoca în care s-ar fi crezut că influența limbii franceze e singura care se exercită asupra lui.

Mai tîrziu, alți „individualiști", orientați spre curentele decadente din apus, se vor supune acelorași forțe de neînvins ale limbii populare, care se revarsă în limba lor anemiată, și în vocea lor stinsă, ca niște uriașe fluvii binefăcătoare.

cartofă, chiup, colb, colţun, cotigi, dobzălà, hojma, încolătăci, înhortobà, înturnà, chiroşcă, laiţă, rădiu, răvaş etc. Alături de ele găsim şi unele muntenisme, nepomenite pînă acum, ca *auz, cază, scoaţă, simţă, trimiţă* etc. (care au putut fi ajutate şi de limba veche), *îngenuchia, Olghii* (alături de *Olgăi* !), *uşure, mumă, sluguliţă, uşuliţă, tutulor* [145].

Întorcîndu-ne acum la *ris, sin, singe* etc., vom observa că nu trebuie să se înţeleagă din cele spuse pînă aici că influenţa limbii vechi, invocată de Iordan, nu s-a mai putut exercita şi fenomenul ar fi fost determinat numai de tendinţa puternică de „literarizare", despre care am văzut că vorbea Ibrăileanu, cînd asemenea fonetisme apar încă din *Codicele voroneţean, Psaltirea şcheiană* etc., şi le întîlnim, sporadic, şi în alte texte, în toată perioada literaturii şi, deci, şi a limbii vechi. Ibrăileanu însuşi citează din diferite manuscrise exemple ca *omori* : „căci pe atunci (1642) se zicea *omori*", p. 108 ; *sint*, dintr-un Cuvînt *despre curăţie*, 1616, p. 138, apoi din Miron Costin, la care apare şi *înţeleg*, p. 140, *ţerii*, p. 110. Iar la p. 132, unde este vorba de *Codicele voroneţean*, citim : „Găsim încă în el forme vechi, arhiliterare [146] dacă vreţi, ca : *rebdare, respuns, reu, ris*". Această influenţă a fost totuşi limitată, în cazul lui Eminescu, dacă ne gîndim că cele mai multe texte vechi s-au publicat după ce poetul îşi încheiase cariera literară şi e greu să admitem că manuscrisele ar fi putut fi la dispoziţia scriitorilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea, iar cărţile care circulau, dintre care unele prezintă şi ele, fenomenul, n-au putut determina, singure, bogăţia mare de forme pe care o întîlnim tocmai de la Negruzzi încoace. Mai firesc mi se pare să admitem, pentru epoca de la 1840 în primul rînd, literarizarea de care vorbea Ibrăileanu, şi care a putut fi favorizată, de la caz la caz, şi de cunoaşterea limbii vechi, eventual a celei populare. Lucrul acesta mi se pare că trebuie să-l admitem mai ales din motivul că asemenea fonetisme găsim, nu numai în limba textelor rotacizante, care erau ca şi necunoscute în epoca lui Negruzzi, ci tot timpul după aceea, e adevărat în măsură poate mai redusă decît la scriitorii care formează generaţia

[145] Pe care îl are şi *Alecsandri*, în *Buchetiera de la Florenţa*, după cum apare la *M. Kogălniceanu* în *Prefaţă la A. Hrisoverghi — Poezii*, Iaşii, la *Cantora Foaei Săteşti*, 1843.

Am trecut aici, alături de fenomene fonetice, şi unele particularităţi morfologice ori lexicale, tocmai spre a scoate mai bine în evidenţă nesiguranţa de care erau stăpîniţi scriitorii noştri pe la mijlocul secolului trecut, cînd contradicţia între cum vorbeşti şi cum trebuie să scrii se accentuase puternic.

[146] Sublinierea mea. Formele acestea aveau să devie literare, după cum vedem, abia în secolul al XIX-lea şi, chiar acuma, numai pentru un timp relativ scurt. Pe de altă parte nu trebuie să uităm că Ibrăileanu putea să întrebuinţeze acest termen tocmai pentru a ne atrage atenţia asupra caracterului său arhaic. Lucrul acesta a putut duce la ideea că apariţia lui *e*, în locul lui *ă*, şi a lui *i*, în locul lui *î*, constituie o trăsătură specifică numai textelor vechi, cînd, în realitate, ea caracterizează mai ales limba scrisă din secolul al XIX-lea.

Scanned with OKEN Scanner

literară de la 1840, dar, oricît, destul de des ca să avem dreptul să conchidem că fenomenul în discuţie a fost, de la început pînă în vremea noastră, o „preocupare" permanentă a celor care au scris românește. Deosebirile dintre o epocă şi alta constau doar în intensitatea cu care se manifestă fenomenul. Din acest punct de vedere, perioada dintre 1840—1880 ocupă locul întîi în direcţia preocupărilor de aici. Dar, împotriva acestei manifestări puternice, în perioada respectivă, este limpede că înainte de imboldul pornit de la Eliade, sînt scriitori care utilizează aceste forme fie din proprie iniţiativă, fie sub influenţa latinistă care începuse să se manifeste, fie sub aceea a unor graiuri populare în care le mai întîlnim pînă astăzi. Şi dacă ne gîndim bine, toate aceste trei posibilităţi trebuie puse în legătură cu limba veche, fiindcă nu putem presupune că atunci, ori acuma, fenomenul se va fi născut în mod independent, fără vreo cauză dinafară. În al doilea rînd, continuitatea lui neîntreruptă nu poate fi interpretată decît într-un singur fel : acela anume că el a fost transmis limbii literare din secolul al XIX-lea de limba veche, dar forţa cu care se manifestă acuma îi vine şi din sprijinul altor motive, între care literarizarea care se exercită asupra unora şi influenţa graiurilor populare, pe care o observăm la alţii, mi se par cele mai importante. Nu trebuie neglijate, bineînţeles, nici influenţele latinistă şi italienistă. Ortografia lui Eliade-Rădulescu, din vremea în care considera româna şi italiana ca simple dialecte ale aceleiaşi limbi, este concludentă din acest punct de vedere ; el scrie *veduv*, *rio* etc., ca să samene cu italieneştile *vedovo*, *rio*, iar în ceea ce priveşte latinismul e destul să ne gîndim la intervenţiile lui Săulescu, la tendinţele lui de-a elimina din ortografia noastră pe *ă* şi *î* şi la recomandările repetate pentru limba veche.

Întrucît discuţia noastră este în strînsă legătură cu tendinţele generaţiei literare de la 1840 şi, în special, cu corespondenţa dintre Eliade şi Negruzzi, mi se pare interesant de urmărit exemplele spicuite din opera acestuia din urmă, în comparaţie cu acele pe care le vom întîlni în operele altor scriitori ai timpului, moldoveni ori munteni. Ediţia întîi din *Păcatele tinereţelor* [147] este, uneori, după cum am pomenit deja, muntenizată, faţă de textele publicate în *Dacia literară*, alteori autorul renunţă la formele noi şi le preferă pe cele moldoveneşti. Chiar exemplele care ne interesează pe noi, aici, nu sînt totdeauna aceleaşi, deşi deosebirile între ediţia 1840 şi cea de la 1857 nu sînt hotărîtoare. Iată-le, pe cele mai caracteristice : *aţiţa*, *cobori*, *deschizindu-se*, *hereţi*, *hotărì*, *înriurire*, *întimpina*, *mulţemire* (al. de mulţămi !), *obori*, *ocări*, *omori*, *ospeteze*, *osindă*, *osindi*, *posomori*, *recori*, *recoros*, *remînea*, *remase*, *resădi*, *resboiu*, *resbuna*, *rescoli*, *rescumpăra*, *resplăti*, *respunde*, *respuns*, *restălmăci*, *resturna*, *resuci*, *resufla*, *resuna*, *resvrăti*, *reu*, *revaş*, *ride* (al. de rîde !), *ripă*, *ris*, *riu*,

[147] Iaşi, Tipografia lui Adolf Bermann, 1857.

Scanned with OKEN Scanner

IW. 10970

schinteie [148], *scrişni*, *secriu*, *selbatic*, *septămînă* (al. de săptămînă), *serac*, *serat*, *serbătoare*, *serbătoresc*, *sermană*, *servete*, *seu*, *simbrie*, *sin*, *sirguì*, *sirmă*, *sprinceană*, *sprincenuţă*, *strebate*, *stremuta*, *strenuta*, *stinga*, *striga*, *strimbet*, *stringe*, *suris*, *ţeară* (alături de *ţară* !), *ţeran*, *ţerănesc*, *ţerm*, *ţintar*, *ţiţă* (al. de *ţîţă* !), *urit*, *vîrì*, *zepadă*, *zeu*, *zimbet*, *zină* [149].

---

[148] În *Dacia literară* am întîlnit şi *schinteeră*. Tot aşa *ripitor*, pe care am văzut că-l remarca şi G. Ibrăileanu, *strinsură*, *zerì*.

[149] Şi în *Karantina* am găsit cîteva exemple : *coborisem*, p. 3 ; *hotăriri*, p. 22 ; *hotăreşte*, p. 24 ; *hotărit*, p. 5 (alături de *hotărît*), p. 7, 33 ; *ride*, p. 35 ; *se*, p. 5, 27 ; *septămîni*, p. 27 ; *sermanul*, p. 10 ; *sermănica*, p. 6 ; *seu*, p. 5 ; *suride*, p. 29 ; *şese*, p. 27 ; *şezînd*, p. 24 ; *urit*, p. 28 ; *văzind*, p. 18, 23, 32 ; *zeu*, p. 9, 17, 24 : Chiar *pist* pentru *pst !*, p. 20, ar putea fi trecut tot aici. Şi *Spicuitorul* lui *Asachi* (vol. cit. !) ne furnizează cîteva exemple : *mulţemită*, p. 51 ; *omorit*, p. 63 ; *omoritoare*, p. 51 ; *posomorită*, p. 51 ; *recnete*, p. 55 ; *resare*, p. 53 ; *respunde*, p. 53 ; *resuna*, p. 51 ; *resunătoare*, p. 57 ; *ripoase*, p. 49 ; *seu*, p. 63 ; *stinci*, p. 49 ; *streluceşte*, p. 49, 57 ; *ţermuri*, p. 49 ; *ţiţine*, p. 61 ; *zimbire*, p. 57, 59, 61 etc. Mai curioasă este apariţia unor asemenea forme la Gh. Asachi, în acelaşi număr al *Spicuitorului : cumpeneşte*, p. 71, 76 ; *hotărit*, p. 75, 79 ; *necutezind*, p. 75 ; *paserea*, p. 71 ; *pierzind*, p. 82 ; *ripi*, p. 71 (care aduce aminte de *ripitor*, de la C. Negruzzi) ; *riu*, p. 69, 77, 80 ; *riuşorul*, p. 84 ; *seu*, p. 82 ; *sin*, p. 73 ; *spemîntat*, p. 69 ; *stirpi*, p. 75, 76, 80 ; *Valea Strimbă*, p. 80 ; *ţeri*, p. 67 ; *ţerm*, p. 65 ; *ved*, p. 71 etc. Sînt curioase aceste forme la Asachi, pentru că, înainte de 1840, el nu se lăsase influenţat de scriitorii tineri ca Alecsandri, Negruzzi şi ceilalţi. E adevărat că aceştia abia acum încep să se impună. În cunoscuta *Odă către neamul Moldaviei*, Iaşi 1822, *Asachi* scrie *răpaos*, *strămoşii* şi *strămoşilor !*, dar *strenepot*, unde *ă* s-a putut preface în *e*, prin influenţa celuilalt *e*, din silaba următoare. Găsesc cîteva exemple şi în *Albina Românească* 1833 : *Întimpina*, p. 54 ; *încrezindu-mă* p. 54 ; *instreina*, p. 13 ; *înse*, p. 13 ; *numer*, p. 13, 29, dar *număroasă*, p. 113 ; *se*, p. 113 ; *sevărşi*, p. 113 ; *stinge*, p. 54 ; *stirpitoare*, p. 54 ; *supunindu-să*, p. 13 etc. Cred că nu mai e nevoie să amintesc că la acest scriitor formele cu *ă*, *î*, sînt mai frecvente decît cele cu *e*, *i*, în epoca de dinainte de 1840, deşi contactul strîns pe care-l avea Asachi cu Săulescu îl va fi făcut pe cel dintîi să cedeze cu atît mai uşor cu cît el nu era un „teoretician" ca Săulescu şi, în al doilea rînd, punctul de vedere al lui Săulescu sprijinea preferinţele pentru limba veche ale lui Asachi. Mai tîrziu, însă, numărul lor creşte relativ mult, dovadă că ortografia vremii le prefera. Într-un exemplar din *Voichiţa de Romanie. Dramă originală istorică*, Iassi, Institutul Albinei Române, 1863, pe care autorul o semna *G. Asaky*, găsesc subliniate de G. Ibrăileanu următoarele exemple : *arătem*, p. 4 ; *însercinare*, p. 6 ; *însingerată* (alături de *sînge*), p. 6 ; *intreprinzător*, p. 15 ; *neastemperul*, p. 3 ; *omoriţilor*, p. 13 ; *redicînd*, p. 17 ; *remînea*, p. 5, 12, 16 ; *resbate*, p. 10 ; *rescumpara*, p. 9, 21 ; *respîndi*, p. 10 ; *ressuna*, p. 3, 5, 10, 19, 22 ; *resturna*, p. 13 ; *reul*, p. 16 ; *ripi*, p. 6, 7, 19 ; *se*, p. 6, 10, 13 ; *seau*, p. 8 ; *segeta*, p. 20 ; *setean*, p. 2 ; *sin*, p. 16, 20 ; *stirpi*, p. 20 ; *taberă*, p. 9 ; *ţeară*, p. 2, 8, 12, 21 ; *vezind*, p. 20. Ibrăileanu mai subliniază, în paginile acestei cărţi, şi exemple ca : *agiuns*, p. 12 ; *agiuta*, p. 17 ; *agiutor*, p. 16 ; *cungiurată*, p. 10 ; *giumatate*, p. 20 ; *giura*, p. 5, 7 ; *giurat*, p. 13 ; *giuruit*, p. 12 ; *giurui*, p. 3 ; *împregiurul*, p. 3, *încungiura*, p. 18, care reprezintă o tendinţă opusă celorlalte. Pe cîtă vreme cele dintîi vorbesc, în sensul inovaţiilor în limbă, acestea ne duc cu gîndul la limba veche şi la graiurile populare din Moldova. Primele sînt simple variante ortografice, celelalte forme reale, poate singurele existente, în vremea aceea, în vorbirea moldovenilor. Se vede, încă o dată, contra-

Scanned with OKEN Scanner

Din *Repertoriul Dramatic* [150] şi din *Doine şi lăcrimioare* [151] ale lui Vasile Alecsandri, am scos, de asemenea, numeroase exemple: *amări, aprinzind, aţiţa, chioriş, clenţeni, cobori, hotărì, întimpina, mulţemire, nestruşnică, ocări, omori, pasere, păserică* (alături de *păsărică* !), *pătrunzetor, recoritor, remînea, respîndi, resplată, respunde* (alături de *răspunde* !), *resturna, resufla, resuna, resunet, resunător, ride, ris, rizitor, scoţind, sermană, sprinceană, seu, sin* (alături de *sîn* !), *sinişor, sprincenată, strenuta, strebate, stremos, strimtoare, stringe, trimbiţă, tuşì, ţeară, ţerm, zeu, zimbi, zimbitor* [152].

La D. Bolintineanu, pe care am văzut că G. Bogdan-Duică îl punea alături de V. Alecsandri, fonetismele acestea sînt mai puţin numeroase, cred, şi din motivul că el, fiind muntean, sesiza mai uşor unde poate fi înlocuit *î* prin *i* şi *ă* prin *e* şi unde trebuie păstrate aceste sunete. Din aceleaşi motive avem exemple extrem de puţine la Eliade-Rădulescu şi, în general, la scriitorii

---

dicţia puternică sub semnul căreia se orientau scriitorii noştri, într-un moment în care se depuneau toate eforturile pentru găsirea drumului adevărat spre formarea şi, apoi, spre consolidarea limbii literare moderne.

Profesorul Gh. Agavriloaei, care a avut amabilitatea să-mi pună la dispoziţie exemplarul pomenit al lui Asachi, cu sublinierile lui Ibrăileanu, mi-a mai dat, spre consultare, *Istoria lui Numa Pompilie, al doilea craiu al Romii.* Tălmăcită din limba franţuzească, de dumnealui postelnicul Alecsandru Beldiman, Iaşi, 1820, apoi *Ritorică Română pentru tinerime,* de *D. Gusti,* Iassii, Tipografia Buciumului Roman, 1852, *Istoriea Moldovei pe timp de 500 ani. Pînă în dzilele noastre.* Tomul I, Scrisă de Post. *Manolachi Drăghiciu,* Iaşii, Tipografia Institutului Albinei, 1859; *Gh. Tăutu — Branduşe Romane, Poesii Noui,* Iassy, Imprimeria Adolf Bermann, 1868, în care am găsit, iarăşi, în cele cîteva pagini notate de Ibrăileanu, exemple de felul următoarelor: *canonisită, desăvîrşire, Dumnezeu, harăzesc, isteţime, încredinţez, însemna, învăţetorilor, mulţemi, redicînd, resuna, riul, se, seamă, seau, seu, sinul, streini, văzind* etc.

[150] Iaşi, Tipografia Francezo-Română, 1852.

[151] Paris, 1853.

[152] În opoziţie cu acestea, întîlnim *rădicare, rău, rămăşag, urît, rîu, stînge,* la care a avut rol foarte mare felul cum se pronunţă aceste cuvinte, în limba populară. Amănuntul acesta ne-ar da însă dreptul să ne întrebăm de ce limba populară n-a avut precădere şi în cazul celorlalte exemple, mult mai numeroase.

Nici ediţia de la 1875, nu-i lipsită de asemenea fonetisme: *Mirza, renchiază, sin, sprincene, streluci* etc., dar exemple foarte numeroase, cîteodată altele decît cele pomenite pînă aici, găsesc într-o operă de la sfîrşitul activităţii lui *Alecsandri* şi anume în *Fontîna Blanduziei,* apărută la Bucureşti, Socec, 1884: *adeverat, amărire, amărit, aţiţa, beut, beţul, caleu, coborind, coboritor, criveţi, deseversită, Dunerea, imperat, imprejur, in, incîntător, incet, se incoroană, indoială, indurare, inflorit, infumurat, inhama, injosire, insuşi, intinde, intinde-se* (= *întinde-se*), *isvorită, inveselit, inveli, invins, mer, Merul-ros, mesura, mesuţă, mulţemit, neimpăcat, nelucire, nenumerat, numera, 'ntelnire, osindit, oţerindu-se, pasere, pecat, per, pogorì, posomorit, presera, prinzetor, recoare, recorì, refuì, remînea, resări, resbunare, resbunător, resboinic, resboiu, rescumpăra, resfăţa, respîndì, resplată, respunde, restoacă, resuflu, resuna, resvrătire, reu, ride, ris, se, seu, selbatic, septămînă, serbătoare, sermană, sfirşi, sin, sinziene, stinga, strebun, strelucire* etc., etc., etc.

munteni [153]. O dovadă, în plus, că aşa trebuie să se prezinte lucrurile este faptul că numeroşi români, din alte provincii decît Muntenia, pronunţă *Buzeu*, în loc de *Buzău*, cum spun localnicii, şi nu numai de acuma, ci chiar din secolele trecute, pentru că forma cu *e* apare şi la Miron Costin, op. cit., p. 179.

N-am putut reciti, acuma, întreaga operă a lui Bolintineanu şi m-am rezumat numai la volumul de versuri întitulat, *Cîntece şi plîngeri* [154] în care, mă gîndesc că, cel puţin unele exemple, se pot datora nu autorului, ci celor care au tipărit cartea şi care erau, foarte probabil, moldoveni. Această rezervă a mea se poate întemeia pe un fapt, mai mult sau mai puţin sigur, şi anume pe apariţia, în textul lui Bolintineanu, a unor forme specific moldoveneşti, pe care nu le putea întrebuinţa, în nici un caz, un scriitor muntean al cărui grai de acasă se caracterizează prin tendinţe tocmai contrarii. Aşa ar fi *cucoş, părăul, rădica, scaldaţi, vijălie* etc. [155]. Iată, acum şi celelalte exemple, care confirmă teoria lui G. Bogdan-Duică şi care-l situează pe autorul poeziei *Mihnea şi Baba* în rîndul ... scriitorilor moldoveni : *arzindă, întimpinare, pasere, resbuna, respîndi, respunde, resuna* (alături de *răsuna* !), *ride* (alături de *rîde* !), *ris, riuleţ, rizător, serbătoare, seu* (şi pluralul *sei* !) (alături de *săi* !), *sin,* (alături de *sîn* !), *sprinceană, stinge, vărsind, văzind, zimbet, zimbire, zină.* În acelaşi timp întîlnim, exact ca la Alecsandri, pe *rădica, rău* etc., numai sub această formă, cu *ă,* nu cu *e.* Din textele vechi consultate în mod special pentru acest lucru, am ajuns la concluzia că *ridica* din limba literară este de dată recentă. În orice caz, în *Condicele voroneţean,* în *Tetravanghelul, Molitvenicul* şi *Psaltirea* lui Coresi nu am întîlnit decît forma cu *ă, rădica.* Tot aşa în *Psaltirea şcheiană,* în *Psaltirea în versuri* a lui Dosofteiu etc. Coşbuc însuşi nu-i consecvent în ortografierea acestui verb, nu ştie dacă trebuie să se lase influenţat de limba literară ori de graiul său de acasă, unde se pronunţă ca şi în Moldova de nord, *rădica,* formă pe care el o întrebuinţează mai des decît pe

---

[153] Mi se pare vrednic de semnalat faptul că la Eliade, în primele două scrisori trimise lui C. Negruzzi, şi publicate în *Curierul de ambe sexe* nu întîlnim decît pe *remîne, respunde, respuns* şi *ţeară,* alături de *ţară* ! Se prea poate ca aceste rezultate, la care am ajuns, să nu fie întru totul valabile din moment ce m-am folosit de ediţia a II-a a *Curierului* şi nu de cea dintîi. Fac această rezervă din motivul că, pînă astăzi, se menţin asemenea forme la unii scriitori care, dacă nu sînt munteni totdeauna, sînt stabiliţi totuşi la Bucureşti şi scrisul lor nu trădează preocupări moldovenizante.

[154] Iaşi, Tipografia Buciumului Român, 1852.

[155] Acelaşi lucru se întîmplase, cu zece ani mai devreme, cu ediţia poeziilor lui Grigore Alexandrescu, tipărită tot la Iaşi, şi în care găsim : *mulţemirea, seu, hotărì, hotărire, ride, mulţemi, omori, nemulţemire,* dar şi *(ne)mulţumire, zimbi(re), zimbet, uri, zimbi, sin, semăna, urit(i), osindi, riu, strins, stringe, zeu* (= *zău !*), (în) *stinga, pasere (păseri),* dar *pasere (păsări), selbatic, strimbătate, stinci,* dar *stînci, omoritoare, rescula, tiritoare, ripi, osindă, ţermuri, schintee, zerì, resfaţa, rindurică* (= *rîndurică*), *respunde, se* (= *să !*), *ţeri.*

Scanned with OKEN Scanner

rădica. Dintre munteni preferă pe *rădica* Gr. Alexandrescu, iar dintre moldovenii de azi M. Sadoveanu.

Pe lîngă scriitorii aceştia, care au avut cuvînt greu în formarea limbii literare şi în fixarea ortografiei de la *Convorbiri literare*, despre care a fost vorba mai sus, o sumedenie de alţi autori, şi nu numai dintre cei mărunţi, scriu la fel, de unde reiese că, fără să se fi legiferat într-un fel sau altul, se fixează la un moment dat, fie şi pentru scurtă vreme numai, formele cu *e, i*, în locul celor cu *ă, î*, dacă nu sîntem cumva, în plină desfăşurare a luptei între cele două variante [156]. Aşa de exemplu la Arhimandritul Dionisie, în traducerea pomenită din Chateaubriand [157] întîlnim : *remînea, resbunător, resboi, resbunare, respîndì, resplătitor, respunde, respuns, resturna, resuna, retăcire, serbătoare, stins, zimbet*, dar *rădica*. Tot aşa la N. Istrati [158] : *întimpina, rescumpăra, resunet, riu, se, seu, sin, sintem* (alături de *sînt* !), *sirguì, sirguinţă, sirguitoriu, văzind*.

Să ne oprim puţin şi la unii scriitori anteriori lui Negruzzi şi deci străini de influenţa pe care ar fi putut-o exercita Eliade asupra lor. G. Ivănescu [159] a arătat că fenomenul se întîlneşte şi la C. Conachi, din care citează *riu* şi *teu*.

---

[156] În această perioadă vor fi existat, cu siguranţă, unii scriitori, şi, poate, şi alţi români care nu numai scriau, dar şi pronunţau o parte dintre cuvintele respective, cu *e, i*, nu cu *ă, î*. Nu cred însă că se poate generaliza acest lucru, cum am văzut că susţine Rosetti, pentru epoca de la sfîrşitul secolului trecut.

[157] Cf. nota 2, p. 123. Şi într-o altă traducere tipărită la Bucureşti cam în aceeaşi vreme, şi în aceeaşi tipografie, a lui Iosef Copainig, găsesc cîteva probe pentru generalizarea aproape a fenomenului, la un moment dat. Este vorba de *Ierusalismul liberat. Poemă epică în două volume*. Traducţie în proză, precedată de o noticee exactă asupra vieţiei famosului ei autor *Torcuato Taso*, adornată cu portretul său, şi cu două zeci gravure împărţite pe cînturi de Atanasie N. Pîcleanu, Bucureşti, 1852. Din cîteva pagini ale volumului II, singurul pe care l-am putut consulta, am scos următoarele exemple, interesante, printre altele şi pentru motivul că în ele se reflectă numai transformarea lui *ă* în *e*, şi nu aceea a lui *î* în *i* : *remăşiţă, remînea, resbel, resbelnic, resbunător, respunde, resturna, resuna, se*. Şi *Andrei Mureşanu*, op. cit., v. nota 144, p. 98, ne furnizează cîteva exemple : *aşea, pasere, prepastie, recoare, recorì, remînea, resbel resboiu, resbunare, resfăţa, resipuri, respicat, resplată* (alături de *răsplată !*), *resplăti, respunde, respuns, reu, reutate, reutrata, rezor, sănetoasă, seau, seu, sîngerindă, şedea, şiese, teu, tiner, ţeară, ţeran, ved* etc., care ar putea sprijini ipoteza că fenomenul nostru nu-i străin de influenţa latinistă. În acelaşi timp, alte exemple vădesc o dată mai mult puternica înrîurire a graiurilor populare asupra a tot felul de scriitori, din toate timpurile, şi din toate curentele. Pentru această categorie se pot pomeni următoarele din volumul amintit al lui Mureşanu : *rătrag, sîn, sînge ;* apoi din alte categorii : *soarte, părăuţ, linişte, istorie, usc, să nu'cete (= să nu înceteze !)* etc.

[158] *Amicul Copiilor. Carte de lectură pentru scolerii săteni. Luna lui April*, Iaşii, Institutul Albinei Române, 1860.

[159] *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide"*, XI—XII, 1944—1945, p. 133.

Mă gîndesc dacă aceste forme, ca şi *aţiţa, hotărì, reu* (alături de *rău* !), *ride, secriu* (alături de *săcriu* !), *sin* (alături *de sîn* !), *singe* (alături *de sînge* !), *strinsoare, uri, urit, vîri, zimbitură* etc., pe care le-am luat din *Poesii. Alcătuiri şi tălmăciri* [160], nu sînt cumva, datorite tradiţiei grafice, fonetisme curente epocii, dintre 1840—1860, cînd se tipăreşte volumul, şi nu au legătură cu felul de a scrie al lui Conachi. Fac această presupunere în urma lecturii a numeroase scrisori şi documente rămase de la acest poet, unele în original, la Arhivele Statului Iaşi, altele în copii [161]. Ei bine, în aceste scrisori şi documente, n-am găsit nici un singur exemplu sigur pentru fenomenul pe care-l urmăresc eu aici. Cred, totuşi, că nici negarea totală a acestor fonetisme nu-i recomandabilă. Cînd în opere din aceeaşi vreme [162] întîlnim forme ca *grije* [163], *recnet, redic, respunse, tinără*, nu putem susţine cu toată hotărîrea că ele n-ar exista şi la Conachi, chiar dacă acesta nu le întrebuinţează, niciodată, în scrisorile particulare. Răspuns sigur la această întrebare ne-ar putea da numai manuscrisele poeziilor sale.

În unele texte anterioare epocii în care scrie Conachi, altele decît cele semnalate de G. Ibrăileanu şi amintite şi de mine, întîlnim exemple care dovedesc că pe lîngă cele susţinute de Ibrăileanu şi de Bogdan-Duică trebuie să admitem, şi încă în mare măsură, şi explicaţia propusă de Iordan. Numai teoriile emise de toţi aceşti învăţaţi pot explica apariţia în textele literare din secolul al XIX-lea, a unui fenomen care am văzut că ne întîmpină încă din paginile *Codicelui Voroneţean* şi, de atunci încoace, îşi dovedeşte prezenţa în tot felul de texte.

Într-adevăr, mărginindu-ne numai la ceea ce au susţinut Ibrăileanu şi Bogdan-Duică, ar însemna să lăsăm la o parte exemple ca : *ardzind, aşe, aţiţa, cădzind, cuprindzind, Dabijea, grije, groaze, îndrezni, înzedar, lăsind, Movileu, mulţemi, mulţemită, osindă, osirdie, paşe, pementean, prisecile, răspunzind, sei, serbători, siială, sii, Simedriu, singe, sint, Sirbi, Sirca, sirg, sirgui, sirguială, straje, Tomşea, trimbiţaş, trimiţind, vădzind, zeri*, de la Miron Costin, pe *sint*

---

[160] Iaşii, Tipografia lui Adolf Bermann, 1856.

[161] Păstrate de tov. C. Turcu, căruia îi mulţumesc şi în acest loc pentru că a avut bunăvoinţa să mi le pună la dispoziţie.

[162] *Întîmplările lui Telemah fiul lui Ulise*, acum întîi traduse din franţuzeşte de *G. Pleşoianul*, I, 1831, sau *Pavel şi Virginia*, traducere de *Iancu Buznea*, Iaşi 1831, în care am găsit : *întimpina* (p. 19) ; *zimbindu-să* de rîs (p. 18) ; *adresindu-să* cătră (p. 90) ; *mătuşe* (p. 90) etc.

[163] Pe care am găsit-o şi în *Psaltirea în versuri* a lui *Dosofteiu*, şi în *Ioan Baraç — O mie şi una de nopţi*, III, Braşov, 1836. Ea există şi în texte din secolul al XVI-lea. Cf. *Ov. Densusianu — Histoire de la langue roumaine*, Paris, 1914—1938, p. 75, 153, 166 ; *Al. Rosetti — Istoria limbii române*, III, Bucureşti, Editura pentru literatură şi artă, 1940, p. 92 ; VI, Bucureşti, Editura pentru literatură şi artă, 1946, p. 112, 181. Cuvîntul mai apare, de asemenea, în *Scrisorile Bistriţei*, în *Cazania* lui *Varlaam* etc.

Scanned with OKEN Scanner

din *Documentele Bucovinene* ale lui Teodor Balan [164], pe *cuprinzind, înşeleciune, ridica* (alături de *rădica* !), *singe, sirguinţă, string, trimbiţă* etc., din opera lui Vasile Aaron [165], pe *hoterì, reu, ride, risuri, sin, stringe, strinsoare,* de la Ioan Neculce, pe *pierzind, scoţind, sint* etc. de la Axinte Uricariul, pe *grije, mătase, mulţemi, nescut, rind, seu, sinătate, sintem, sinteţi, Sirbi, au strins,* din *Scrisorile Bistriţei,* pe *aşea, atitea, dinsul, grije, înmulţesc, mulţemită, nevod, ospeteze, osindi, pementesc, sigeţile* (= săgeţile), (ziua) *simbetei, singele, sint, simt, simtem, slujesc, strelucește, strimbătate, vezuse,* din *Cazania* lui Varlaam, şi atîtea altele, care ne duc la ideea unui contact permanent cu textele vechi, fără ajutorul cărora cel puţin unele, dintre aceste exemple, ar rămîne fără explicaţie ori, în cazul cel mai bun, cu una nesatisfăcătoare.

La N. Iorga, în *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene,* II, Bucureşti, Socec, 1906, găsim, de asemenea, exemple de acest fel : *audzimu* (p. 135), *înstreineze* (p. 162), *oberşi* (p. 136), *omorit* (p. 136), *osirdie* (p. 56, 204) (alături de *osărdie*), (p. 57), *se* (p. 100), *Seliște* (p. 190), *simtem* (p. 135), (Ion) *Singiorzanu* (p. 160), *Sibii* (p. 136), *ţiră* (p. 137) etc.

Că în limba veche fenomenul acesta nu este numai o problemă de ortografie, cum se pare că stau lucrurile cu textele din secolul al XIX-lea, cel puţin cu majoritatea exemplelor din aceste texte, se poate dovedi şi altfel. Dialectul megleno-român nu cunoaşte, şi n-a cunoscut niciodată, decît forma *sin* [166] pentru dacorom. *sîn,* exact ca dialectul aromân. Dacă nu uităm că meglenoromânii transformă orice *î, ă* accentuaţi în *o* deschis, sub influenţa dialectului bulgăresc din Ahîrcelebi, cum a arătat acelaşi Th. Capidan [167], şi în cuvîntul pomenit avem totuşi *i* în locul lui *o,* însemnează că el s-a fixat, de la început, aşa şi nu a mai putut avea nici un efect asupra lui fenomenul împrumutat din dialectul bulgăresc pomenit. Constatarea aceasta ne duce la presupunerea că şi în dialectul dacoromân, acolo unde-l găsim în graiurile vii, este tot de dată veche şi a stat la baza primelor texte româneşti păstrate, după cum, mai tîrziu, a influenţat, măcar parţial, pe unii dintre scriitorii la care îl întîlnim. Între timp însă, *i* s-a velarizat la dacoromâni, devenind *î,* întocmai ca *e* din care a rezultat *ă.*

În *Grai şi suflet,* V, p. 172, şi apoi în *Mélanges...,* p. 413, Al. Rosetti a arătat cum, în unele graiuri din Transilvania, se întîlnesc *singe* şi *tinăr* pentru

---

[164] IV, 1720—1745, Cernăuţi, 1938, p. 20, 21, 25 etc.

[165] *Patimile şi moartea a Domnului şi Mîntuitorului Nostru Is. Hs.,* Braşov, 1805.

[166] *Th. Capidan — Meglenoromânii,* III. *Dicţionar meglenoromân,* Bucureşti, Monitorul Oficial, f.a., p. 265.

[167] *Meglenoromânii,* I. *Istoria şi graiul lor,* Bucureşti, Cultura Naţională, 1925, p. 91—92.

Scanned with OKEN Scanner

sînge, respectiv *tînăr*[168]. Exemplele acestea pot fi simțitor înmulțite. Iată cîteva pe care le-am spicuit din primele volume ale revistei *Bulletin linguistique*. Din vol. II, 1934 : *amarit*, p. 225 ; *beutură*, p. 236 ; *omorit*, p. 231, 235 ; *sinje*, p. 216, 234 ; *stringă*, p. 217 ; din vol. III, 1935 : *aţiţa*, p. 172 ; *beut*, p. 162 ; *brinză*, p. 154 ; *mesura*, p. 163, 168 ; *ospeţ*, p. 162 ; *pecat*, p. 161 ; *pecurar*, p. 152, 153, 156, 161, 166, 175 ; *per*, p. 155, 156 ; *reu*, p. 171 ; *ride*, p. 163, 170, 171 ; *ripă*, p. 158, 171 ; *spelà*, p. 168 ; *tinăr*, p. 173 ; *tirg*, p. 152 ; *urì*, p. 154 ; *urită*, p. 152, 153, 154, 175 ; *versa*, p. 152 ; din vol. IV, 1936 : *aţiţa*, p. 160, 169 ; din vol. V, 1937 : *tinără*, p. 176, 181, 182. În *Convorbiri literare* XXXIV, 1900, p. 446—450, s-a publicat o „baladă populară din colecţia inedită" a lui Enea Hodoş, intitulată *Mirza* şi însoţită de următoarea notă : „În comuna Marginea, de unde e culeasă această frumoasă baladă, eroului i se zice *Mirza*, cum în loc de *rîd* se zice *rid*, în loc de *rîu* se zice *riu*. În alte comune din Banat i se zice *Mîrza* şi *Mărza*", p. 50. Lucruri asemănătoare găsim la Candrea, care, în *Grai şi suflet*, I (1924), fasc. 2, p. 196, spune : „Forma *rid* s-a propagat, prin iradiaţiune, în colţul de nord-est al Bănatului, din regiunea învecinată a Transilvaniei, şi s-a întins apoi departe spre apus pînă aproape de Timişoara (vezi harta 7). Dar în localităţile unde *rid* a înlocuit pe *rîd*, nu orice *rî* a devenit *ri*. În aceeaşi localitate se zice, de pildă. *rid*, dar *urît*, *ripă*, dar *rîmă*, *hotărît*, dar *amărit* etc."

Harta la care trimite autorul se găseşte la p. 188 din revista citată şi sînt urmărite, în ea, variantele cuvintelor citate chiar acum.

Substrat popular au asemenea exemple în *Ţiganiada* lui I. Budai-Deleanu.

---

[168] Cu ocazia aceasta, lingvistul bucureştean combate pe *S. Puşcariu* care, în *Dacoromania*, III, p. 379, susţine „că stîncă nu poate fi un cuvînt slav în dacoromână", deoarece, în *Psaltirea românească* tipărită la Alba Iulia, în 1651, cuvîntul apare scris, în două locuri, *stincă*, cu *i* deci, nu cu *î*. Dar, să dăm, mai bine cuvîntul lui Rosetti : „Puşcariu nu spune, însă, dacă, în restul textului, această grafie nu alternează cu grafia *stîncă* : ea ar proba, după Puşcariu, că fonetismul originar ar fi fost *stincă*, deci o vocală accentuată de timbru *i*, nu *î* ; în acest caz, este evident că nu am mai putea pleca de la un prototip cu *a* accentuat, urmat de *n*, pentru a explica pe stîncă. Vom obiecta însă acestui fel de a vedea că timbrul *i* al vocalei accentuate nu poate surprinde, într-un text din Ardeal ; în adevăr, alte texte ardelene cunosc fonetisme ca *singe*, *tinăr* etc., care corespund lui *sînge*, *tînăr*, din alte regiuni. Cu alte cuvinte, timbrul *i* în *stincă*, caracterizează graiul unei regiuni anumite a domeniului dacoromân, timbrul *i* provine dintr-un timbru anterior ; aşadar, în această regiune din Ardeal, timbrul *î* a fost schimbat în *i*. În consecinţă, fonetismul *stincă* nu probează nimic împotriva originii slave a dr. *stîncă*". Rosetti are evident dreptate, nu numai din motivul că este vorba de un fenomen popular, pe alocuri prin Transilvania, ci şi din motivul că el caracterizează, în oarecare măsură, şi textele vechi, cum s-a putut vedea din expunerea de pînă aici. Un exemplu asemănător cu *stincă*, pe care Puşcariu îl interpretează de asemenea greşit, este *smirdar* (‹smîrd) (Cf. *Dacoromania*", III, p. 690—691).

Scanned with OKEN Scanner

Eu însumi semnalam, în volumul IV.1937, al *Buletinului*, p. 66, varianta *schinteie* la Năsăud, pe care am văzut că o are şi Coşbuc. Tot acolo spuneam că acest fonetism aduce aminte de graiurile din Oltenia, în care îl găsim, de asemenea, nu numai ca substantiv comun, ci şi ca nume propriu, pe o scară relativ mare, după cum se va fi întîlnind şi în graiul muntenesc propriu-zis din moment ce, sub influenţa acestuia, l-a putut întrebuinţa C. Negruzzi, şi ne întîmpină la C. Donescu, în acelaşi an 1840 [169]. Eliade însuşi întrebuinţează verbul în vol. I al traducerii *Din operile lui Lord Byron*, p. 61 : („El aruncă o strălucitoare rază în abisul tăcut al valurilor, şi daureşte unda de senin ce tremură *schinteind*"), după cum substantivul apare la St. O. Iosif, *Poezii*, 1944, p. 9 :

„Trosneşte focul, sar *schintei*..."

Dar cuvîntul există şi în sudul Dunării, în regiunea Timocului [170], precum şi în extremitatea nord-vestică a ţării, în Ţara Oaşului [171], al cărei grai seamănă, în foarte multe privinţe, cu cel din jurul Năsăudului, de care nu este departe, şi împreună cu care constituie o interesantă arie laterală. Din graiurile Olteniei l-a putut lua poetul Al. Macedonschi, despre care s-ar fi crezut că nu are nici o legătură cu limba populară, dată fiind atitudinea lui de izolare şi tendinţa de a deveni universal, prin încercările pe care le face în limba franceză, din motivul că limba noastră nu-i putea deschide nici un fel de perspectivă dincolo de graniţele ţării. În *Literatorul* I (1880), cuvîntul acesta, ca şi altele din familia lui (*schinteietori*, de exemplu), apar foarte des, p. 3, 8, 126, 214, 355, în vreme ce formele cu *î (scînteietoare !)* sînt mult mai rare. Tot aşa se prezintă lucrurile şi în volumul al doilea (1881), din revista pomenită, în care găsim

---

[169] Op. cit., p. 29 : „şi să nu le socotească, decît ca pe nişte *schinteie*, a cărora îndeşire ajunge a fi păgubitoare".

[170] *G. Giuglea — G. Vîlsan*, op. cit., p. 57 :

„Cumnată, cumnata mea-re,
Nu-mi aşterne pingă foc,
Că sînt lemnele de pleop,
Săr *schinteile* şi mă coc
Şi-mi arde trupu cu tot".

[171] Cf. *I. Aureliu Candrea — Graiul din Ţara Oaşului*, Socec, 1906, p. 84, unde întîlnim pe *schinteuţă* „anagallis arvensis". Diminutivul există şi la Nepos, jud. Năsăud, tot ca nume de floare, şi a fost trecut şi în poezia populară :

„*Schinteuţă*, arsă-n gard
Om ca badea nu-i în sat
De frumos şi de înalt ;
Numa-n munte este-un brad.
Da ş-acela-i cioturos,
Nu-i ca badea de frumos".
Buletinul IV, p. 95

nu numai pe *schinteie*, p. 67, 259, 836, ci şi pe *uresc*, p. 259, 261, 291, 509, ori pe *remîiu*, p. 644, despre care nu pot afirma cu siguranţă dacă sînt forme dialectale oltenești ori aparţin unui capriciu al poetului, eventual aceleiaşi ortografii a timpului căreia i s-a conformat şi I. Slavici, în ale cărui *Novele din popor* [172] găsim exemple ca următoarele : *coborì, cumpenì, hotărì, luminare* (care a putut fi influenţat şi de *lumină, lumina*, deşi nu-i nevoie să căutăm argumente pentru fiecare caz în parte, cînd fenomenul vedem că-i aproape generalizat). La Năsăud se spune *lumină*, pentru *lumînare*. Cf. *Dor şi jale*, Gherla, 1920, p. 13, 18, 20 : *lumină*. Tot aşa la Scărişoara în fostul judeţ Turda [173], să *me* abaţi [174], *nehotărit, nesfirşita, ocărì, poporeni, remas, remănea, remăşiţă, reposatul, resfăţa, respăntie, resplată, respunde, respuns, resturna, resuflare, rezima, ride, Ripoasa, ris, seu, serbătoare, sfirşi, sin, stinga, strebate, strimt, stringe, suris, şease, ţeară, ţermure, ţinţar, urì, uşe, virtos, vîjie, zeu, zimbet, zimbì* etc.

---

[172] Bucuresci, Editura Librăriei Socec & Comp., 1881.

[173] Cf., *Emil Petrovici*, op. cit., p. 50.

[174] *Me*, pentru *mă*, apare ca formă unică în *Psaltirea şcheiană*, ediţia I. Bianu, Bucureşti, Carol Göbl, 1889, după cum îl întîlnim şi în alte texte vechi. Cf. A. Rosetti — *Istoria limbii române*, VI, Bucureşti, Editura pentru literatură şi artă, 1946, p. 202, unde un exemplu ca audzi-*me*, figurează ca provenind nu numai din *Psaltirea şcheiană*, ci şi din *Psaltirea Hurmuzachi*. Chiar în texte tipărite către sfîrşitul secolului al XIX-lea, fenomenul ne întîmpină, în unele din ele fiind oarecum general. Aşa stau lucrurile cu *Fontâna Blanduziei*, a lui *V. Alecsandri*, în care îl întîlnim pe *me* pentru *mă* ! la p. 18, 21, 22, 25, 29, 30, 32, 34, 36, 37, 40, 41, 44, 45, 48, 53, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 74, 88, 90, 91, 92, 97, 98, 99, 103, 108, 111, 117, 118, 121, 123, 125, 126, 127, 131, 132, 133, 136, 144, 145, 152, 154, 164, 185, 186, 195, 210. Forma corectă *mă* apare numai de două ori, la p. 62, 198. Întîlnim, de asemenea, pe *ve* pentru *vă*, la p. 72, 87, 91, 116, 142, 163, 197, 199, pe care îl găsesc şi într-o cerere pe care elevul G. Ibrăileanu o înainta, la 31 august 1887, direcţiei liceului din Bîrlad. Cf. *G. Ursu — G. Ibrăileanu şi Bîrladul. Contribuţie la formaţia spirituală a marelui critic*, Fălticeni, M. Saidman, 1939, p. 16.

Dacă pentru exemplele din *Psaltirea şcheiană* ne-am putea gîndi la influenţa graiurilor populare din Crişana, deşi harta 201 din ALRMI, I, nu-l înregistrează pe *me* decît pentru dialectul istroromân, cred că nimeni n-ar fi în stare să susţină că Alecsandri pronunţa acest cuvînt cum vedem că-l ortografiază. Cu mult mai puţine riscuri, îl putem pune pe socoteala latinismului care se vede că şi-a exercitat influenţa şi asupra unui scriitor care trecea, la un moment dat, drept cel mai „popular" dintre toţi. Voi aminti, cu această ocazie, că latiniştii înşişi nu vorbeau cum scriau. Revoluţia lor era mai mult de natură ortografică. Oricît şi-ar fi schimonosit unii dintre ei limba, între felul cum vorbeau şi între ortografie trebuie să fi fost deosebiri importante. Altfel n-ar fi fost posibilă, nici pe departe, o înţelegere între ei şi poporul de jos. Judecata pe care şi-o făceau cînd forţau ortografia trebuie să fi fost una în funcţie de viitor ; nu scriem pentru prezent, care nu va putea renunţa la limba învăţată, ci pentru cei care vor veni după noi şi care se vor deprinde cu noua ortografie prin şcoli şi prin literatura care se va scrie, de acum înainte, numai în această ortografie. Aşa s-ar putea explica de ce tendinţele extremiste se ivesc la sfîrşitul perioadei latiniste şi nu la începutul ei.

Scanned with OKEN Scanner

Existența fenomenului în graiurile din vestul Transilvaniei explică prezența lui în *Țiganiada* lui I. Budai-Deleanu, din care am notat : *amegì, areta, astezi, atița, ațițător, beut, beutoriu, călchie* (pluralul de la *călcîi* !), *dintii, întii, întiaș* (dată), *întieție, întieține, pasere, pogorì, scociorì, scoțind, sprinciană, stringe, șezind, tăbărì, tinăr* (ă), *treznet, treznì, țărină, țeran, țermure* etc.

Vrednice de semnalat mi se par, la Slavici, exemple ca : *il* (= *îl*), *îmbăta, îmbrăca, împăca, împăinjeni, împărtășire, împărți, împletitură, impodobi, împotriviri, împregiurime, împrejur, împreună, in, inainta, inainte, inalt, inapoi, înăbușită, încă, încăleca, încălzită, încărunți, încăt, incepe, incet, incetezc, incheia, inchide, inchipui, inchis, incovoia, indăretnică, indărătnici, indărătnicie, indărji, indelung, indelungat, indemînă, indesa, indoelnică, indoi, indoială, indrăzneț, indrăzni, indrepta, induioșare, înfățișare, infierbănta, infundătură, ingălbeni, ingrijare, ingrijată, ingrijire, ingrozire, inrăutăți, inrudire, însă, inseninat, insera, insfîrșit, însoțit, însoțită, inspăimănta, inspăimăntată, inspre, insura, insurătoare, înșela, înșira, întăietate, întălnire, întămpina, întămplare, întărzia, înțelege, înțelegere, înțelept, înțeleaptă, intinde, întineri, intins, întîmpina, intoarce, intre, intrenare, intreagă, intregi, intristat, intuneca, intunecoasă, învăluì, învăpăia, învăța, inveliș, invoială, isvori, își* (= *își*) etc., pentru că ele ar putea induce în eroare pe cititorul neprevenit, care n-ar fi aflat din studiile lui T. Maiorescu însuși că ne găsim în fața unei simple probleme de ortografie. Se explică, așadar, de ce colaboratorii revistei *Convorbiri literare*, nu întrebuințau, aproape niciodată, litera *î*. În locul ei apărea cînd un *i*, ca în exemplele reproduse aici din Ion Slavici, cînd un *ă* : *adănc, atăta, ăi* (= *îi*), *ăngustă, bălciu, brău, cămp, când, cântat, cărlan, cărpit, căștiga, căt, dămb, dărz, decăt, flămând, frănele, gândire, găscă, grău, hărtie, încăt, întălni, lângă, lână, mănânce, mănji, rămâne, sămbure, sânge, scândură, sfântă, stâlp, stânga, stânjen, târg, târziu* etc., pe care le-am scos din aceleași *Novele* ale lui Slavici. Dar Constantin Botez a arătat (op. cit., p. IX), că la Eminescu apar, pe lîngă formele cu *ă*, impuse de Junimea, și cele cu *î*, care reprezintă rostirea obișnuită. Întrucît am reprodus citatul respectiv cînd am discutat variantele *ris, sin, singe* etc., p. 78—79, nu mai repet cele spuse acolo, ci aduc alte exemple, din care se vede și mai bine lupta continuă pentru impunerea uneia dintre cele două variante. Iată, acum, tot ce am găsit pentru acest fenomen în primele 130 de pagini din volumul pomenit al lui Slavici : *hîrb, hotărîre, hotărîtă, intîmpina, nehotărîtă, părîul, posomorîți, să rîdă, rîdica, rîs, rîu, sfînt, sfîrșit, sîrmă, sînge, stîrni, strîmt, strînge, strîngînd (își) strînseră, vîjie, vîrf, vîrtos, vrîstă, zîmbind.*

Dacă am admite, împotriva celor susținute de I. Iordan, că formele *ris, sin, singe* etc., nu sînt simple grafii, că ele nu se datoresc, de cele mai multe ori,

Scanned with OKEN Scanner

nu realității, ci numai unei obișnuințe ortografice, ar trebui să admitem același lucru și pentru *îmbăta, îmbrăca, împăca* etc., dar aceasta ar fi o exagerare. Exemplele de felul acestora zdruncină, întrucîtva, teoria lui Al. Rosetti și scot la iveală un fapt asupra căruia am impresia că nu s-a insistat îndeajuns în studiile noastre de specialitate. Este vorba de rolul pe care l-au putut avea latiniștii în ceea ce privește stabilirea principiilor ortografice și în impunerea acestor principii pînă și la *Convorbiri literare* care știm că nu o dată i-au ironizat pe ardeleni tocmai în legătură cu aceste lucruri. Faptul este cu atît mai important, cu cît Maiorescu însuși stabilește ortografia după care se conduc junimiștii.

Dar lucrul acesta mai scoate în evidență și altceva : contradicția în care se găseau junimiștii pseudo-etimologiști (Etimologiștii înșiși erau... latiniștii !).

Într-adevăr, în studiul lui Maiorescu, intitulat *Despre scrierea limbei române* [175] citim :

„Însă pe cînd celelalte punturi ale conclusiunii se primesc de fonetiști, în privința lui *î* se vede o mare resistență. Argumentele acestei resistențe nu ne par de natură a resturna o urmare neapărată a principiului intelectual, a cărui introducere o propunem în scrierea noastră. Am constatat că *î* nu are nici o importanță gramaticală în limba română, el este numai o nuanță de umbrire mai adîncă decît după legea aflării arătată la p. 136. Pentru ce dar să se deosebească în scris ? Atunci am trebui să deosebim și toate celelalte sonuri dialectice ale limbii. Noi ne am mira de alte popoare, cănd ar comite o asemenea exagerare de fonetism. Germanii d. e. pronunță adese un ə cănd au pe e final cu *n* sau *r ; Mutter,* nu se citește *Mutter* ci deadreptul Muttər etc. Cu toate acestea nici unui German nu i-a trecut încă prin cap a pune acolo vre un semn a parte, și aceasta din cauză că acel ə, deși întrebuințat de toți și admis ca o particularitate a pronunțării germane, totuși nu este decăt o umbrire a lui *e* fără importanță logică pentru limbă. Asemenea la *st* și *sp,* cari uneori se citesc *st* și *sp,* ear alteori *șt* și *șp*. Tot așa de puțin însemnează Francezii nasalul lor înainte de *n* și *m* ; pentru pronunțare nasalul constituie o particularitate esențială a limbii franceze, dar de scris nimeni nu-l scrie.

Ei bine, sonul *î* este departe de a avea măcar aceeași intindere la Români. Fonetiștii moderni îi dau o importanță, care nu este naturală limbii noastre. Cu mai mult bun simț a păsit *Lexiconul de la Buda* pe calea contrară și ne-a arătat restricțiunea lui. Mai este de observat, zice § 6 din faimosul tractat de

[175] Apărut mai întîi în broșură aparte (1866) și reprodus în *Critice*, București, Socec, 1874. Fragmentul care ne interesează pe noi, și din care se vede bine că problema e de natură ortografică, se găsește la p. 173—179, a ediției din 1874, în broșură la p. 106—111. Textul de acolo însă nu s-a păstrat întocmai în volum ; cu atît mai puțin ortografia.

Scanned with OKEN Scanner

ortografie compus de Petru Maior, că Românii din Dacia lui Aurelian nu întrebuinţează nici o dată sonul *î*, ci numai *ъ*, ei nu zic *mîni* ca Românii din Dacia vechie, ci *mъni;* şi uşor s-ar putea desvăţa şi Românii din Dacia vechie de acest son? Atăt cel puţin este sigur, că mulţi, deşi il pronunţă, nu-l scriu nici o dată, ci întrebuinţează totdeauna litera *ъ* şi pentru *î*. În manuscriptele vechi nu se vede nicăeri *î*, ci numai *ъ*. Îmi aduc aminte că am auzit în copilăria mea vorbind oameni bătrîni, din a căror gură nu se auzea nici odată *î*...

Prin urmare, argumentele cu care susţine A. Pumnul litera *î* nu ne par destul de tari. Iacă aceste argumente:

1. *î* este o particularitate esenţială a limbii române. Fie, dar aceasta nu probează nimic pentru scris. Şi nasalul este o particularitate a limbii franceze, şi *şp*, şi *şt*. sunt particularităţi ale limbei germane; toţi le pronunţă, dar nimeni nu le scrie. Noi nu zicem, că nu trebuie să se audă sonul *î:* cine vrea, să-l tot pronunţe. Dar zicem, că nu este raţional a-l scrie cu un semn osebit şi aceasta este cu totul altceva. Alţi fonetişti, pentru a ne arăta însemnătatea lui *î* îl găsesc şi în limba latină, după cum am văzut mai sus. Dar acesta e un argument în defavoarea scrierii lui. Romanii l-au avut în pronunţare, dar totuşi n-au introdus nici o literă pentru a-l scrie. Să facem şi noi ca ei.

2. Lipsind *î*, s-ar naşte îndoială asupra înţelesului foarte multor cuvinte ce se disting numai prin diferenţa sonurilor *ъ* şi *î*. Aceasta ar fi mai grav, căndar fi adevărat. Inse Pumnul exagerează; nu sunt foarte multe cuvinte, ci togmai foarte puţine, deabia doue-trei. Căci din cele arătate de Pumnul căteva sunt aşa de rare, încăt pentru ele nu se va ivi nici o dată ocasia de a fi confundate, d.e. *mînos* (care are măni mari) şi *mъnos* (plin de mană); *rînişoară* (o bancă mică de earbă) şi *rъnişoară?* (o rană mică), *rîmuşoară* şi *rъmuşoară* — şi alte de asemenea comparaţiuni forţate de diminutive neîntrebuinţate. Dacă *î* nu are altă treabă, de căt a deosebi înţelesul acestor cuvinte, atunci ar putea dispărea fără nici o daună şi din limba românească, necum din scriere. *Rîu*, şi *rъu*, *vîr* şi *vъr*, se deosebesc în adevăr numai prin *ъ* şi *î*. Aici respundem, că numai doue, trei casuri nu probează nimic pentru stabilirea unui alfabet; asemenea confundării sunt neapărate în or ce scriere, şi nu au nici un neajuns practic, pe căt timp sunt mărginite la casuri izolate.

Singurul argument serios în favoarea insemnării deosebite a lui *î* ne pare a fi aflarea lui în formele gerundiale ale conjugării noastre: *aflînd*, *zicînd* etc. Aici tocmai este o chestie de controversă. Noue *î* şi în acest caz ne pare numai o nuanţă de umbrire a lui *ъ* şi nu-i putem ăncă atribui o valoare proprie gramaticală.

De altmintrelea punctul principal, asupra căruia insistăm, este numai principiul intelectual al scrierii în genere şi urmarea, că orice nouă stabilire de alfabet in limbile indoeuropene să îl păzească; ear căt pentru *î* aşteptăm să-l

vedem mai bine susținut de vre un fonetist destul de științific, pentru a combate cu argumente de principiu cercetarea noastră.

Deocamdată și pănă la proba contrară nu putem primi insemnarea lui *î* în alfabetul român și ne pare, că cine ar introduce o nouă literă pentru acest son, ar trebui să inventeze și litere pentru celelalte producte ale limbajului dialectic, ceea ce nu se poate, din motivele arătate în paginile precedente. Astfel remăne rezultatul, că nu este logic a primi litera *î* în scrierea română, ci sonul lui se va exprima cu același semn cu care vom conveni a exprima pe ъ.

Tot deodată însă punem aci principiul pentru viitor : in ziua, in care *î* sau unul din sonurile respinse acum de marcarea grafică, va căștiga importanță logică în limba noastră, adecă va arăta deosebirea flecționară a timpurilor, persoanelor, a genului, a numerilor sau a casurilor, in acea zi sonul cel nou a căștigat rangul unui son logic și trebue să aibă o literă aparte."

Și ca și cum n-ar fi destul de hotărît în susținerile lui de pînă aici, autorul mai spune următoarele, la p. 117 a broșurii : „Acum după ce am terminatul studiul asupra fiecărui sonu al limbei române față cu litera latină prin care trebue să fie exprimatu, suntemu in dreptu a alcătui următorul conspectu alfabeticu, inceputu și continuatu în parte la paginile 37 și 65 a acestei cărți. Pentru sonul rumănu ъ și *î* se va scrie litera *ă, e i*". (Am dat numai ceea ce ne interesează pe noi și nu întreg tabloul !)

Stăpînit puternic de situația ortografică din limbile germană și franceză, Maiorescu nu-și dădea seama că stările de acolo nu se potriveau, de loc, limbii noastre, care abia se năștea, pe plan literar, și, deci, avea nevoie de o ortografie cît mai apropiată de pronunțare, nu de una care să pledeze pentru epoca preliterară a unor sunete care își vor dovedi existența prin sfidarea oricăror sisteme ortografice latiniste ori numai latinizante, cum era al lui Maiorescu însuși.

Cu toate acestea, pentru o bucată de timp cel puțin, teoriile lui Maiorescu n-au fost combătute de nimeni la Junimea și, de aceea, nu-i de mirare că găsim asemenea exemple și în *Făt-Frumos fiiul Epei,* al lui Creangă, după manuscrisul căruia s-a făcut o copie fotografică pe care am putut-o consulta în biblioteca seminarului de literatură română veche. Deși exemplele acestea nu mai sînt așa de concludente, cum ar fi cele de la Negruzzi, spre exemplu, care au aerul a fi reale și nu simple variante ortografice, le dau totuși : *Fet-Frumos (p. 7, 9), hotări* (t) (p. 4, 5, 7), *însfirișit* (p. 7), *păriu* (p. 1), *remase* (p. 4), *respuns* (e) (p. 3, 5, 8, 9, 10), *reteze* (p. 2), *ride* (p. 1), *rizi* (p. 1) (dar *rădicându-se,* se *rădică, rădicat,* toate la p. 2), *scoborit* (p. 11), *scoțindu-l* (p. 4), *sermanul* (p. 6), *serute* (p. 2, 3), *seturat* (p. 3, 4), *seu* și pluralul *sei* (p. 1, 3, 6, 9, 10), *șese* (p. 8, 10), *țeri* (p. 5), *țiță* (p. 1), *vezduh* (p. 5), *vezîndu-se* (p. 2), *zerește* (p. 5), *zimbind* (p. 1), *zină* și *zine(le)* (p. 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10,

11). Cf. şi celelalte manuscrise reproduse prin diferitele ediţii ale operei, ori prin studiile în legătură cu autorul *Amintirilor şi poveştilor*. Dacă atunci cînd e vorba de exemple extrase din operele altor scriitori s-ar putea afirma că ne găsim în faţa unei pronunţări reale, cum au susţinut unii specialişti, nu-l văd pe Creangă pronunţînd *ride, scorborì, seruta, vezduh, zerì* etc. Cu alte cuvinte, eu văd în aceste exemple un argument în plus pentru neexistenţa fenomenului în vorbire, pentru caracterul lui ortografic. În calitate de colaborator la *Convorbiri literare*, Creangă trebuia să-şi însuşească ortografia acestei reviste, dar de aici nu rezultă că el şi pronunţa cuvintele respective cum erau scrise. Nici ceilalţi colaboratori nu pronunţau aşa.

Înainte de teoretizările lui Maiorescu, găsim aplicată teoria lui în *Ionu-Vodă cellu cumplitu*, a lui B. Petriceicu-Hăjdeu, Bucuresci, Impremeria Ministerului de Resbel, 1865, unde *î* iniţial pare aproape regulat, redat prin *i* : *imbrăţişa, impins, imprăştiat, in, incăt, inchina, incorona, infăşura, infiora, inflori, infrăţire, infrunta, insuşi, intimpinare, intinde, intuneric, invenina, inviere, invinge, invoială* etc. şi numai rareori se păstrează *îllu, încă, întăiu, întimpine*. Chiar în interiorul cuvîntului îl găsim rar (*cînd, cît* etc.), pentru că se aplică şi la Hasdeu, cel puţin în parte, principiile de literarizare ale lui Negruzzi. Dată fiind situaţia ortografiei noastre în acest timp ar fi chiar de mirare ca un om de talia lui Hasdeu, stăpîn deopotrivă pe limba latină, şi pe aceea din textele vechi ale limbii româneşti, să nu scrie : *adeverat, apera, arreta, constrins, desmormenta, înrădecina, intimpinare, inveţa, numera, pecate, remăşiţe, remînea, seu, stringe, ţearră, ţerrişoară, ţerran, ţiţă* etc. În lucrările ulterioare, autorul renunţă treptat la asemenea fonetisme, pentru ca pe la 1878, cînd apare *Limba română vorbită*, să scrie într-o limbă foarte apropiată de cea a vremii noastre. Un contact mai strîns, şi de durată, cu textele populare ori cu cele ale limbii vorbite în secolul al XVI-lea, îl va determina repede să renunţe la un sistem ortografic care nu avea nici un suport real şi să se orienteze just pe căile pe care pregătirea şi pasiunea lui puteau să-l ducă la rezultate dintre cele mai bune. Nu trebuie să uităm mai ales că atît Hasdeu, cît şi contemporanii săi au fost sprijiniţi, în aceste probleme, de ideile înnoitoare care aveau să se manifeste cu putere în paginile revistei *Contemporanul*.

Spuneam mai sus că exemple ca *imbăta, imbrăca, impăca* etc., zdruncină întrucîtva teoria lui Al. Rosetti şi mă simt obligat să aduc o precizare în sensul că teoria acestuia nu poate fi combătură în întregime, între altele, pentru faptul că o serie de exemple apar pînă astăzi, în graiurile populare de pretutindeni, după cum am văzut ceva mai sus. Mă îndoiesc totuşi, dacă în perioada de după 1870 formele *ris, rtu, zimbet* etc. şi, mai ales, *me, ve*, de la Alecsandri, erau altceva decît simple variante ortografice. Mai degrabă în prima jumătate a secolului trecut, sau, ca să fiu exact, în jurul anului 1840, aceste variante

Scanned with OKEN Scanner

au putut avea existență reală, dar și atunci foarte restrînsă, nu cum o consideră Rosetti. Ea atingea, cel mult, pe cei în al căror scris întîlnim formele cu *e, i,* în locul celor cu *ă, î,* și nici pe aceștia în toată activitatea lor, ci numai în anumite perioade, fiindcă altfel nu văd de ce Negruzzi ar fi renunțat la *ripitor,* de la 1840, înlocuindu-l cu *răpitor,* în ediția de la 1857.

Întorcîndu-ne, acum, la Al. Macedonschi vom observa că el întrebuințează și alte elemente populare din Oltenia și aș vrea să mă opresc asupra unuia singur și anume asupra exemplelor de epenteză a lui *i,* în cuvinte ca *oichiu, ureiche, veiche* etc., care sînt, iarăși, foarte dese în paginile din *Literatorul.* Această tendință populară îl stăpînea în așa măsură pe Macedonschi, încît aproape nu este poezie în care să nu întîlnim cel puțin cîte un exemplu, pentru sprijinirea acestei afirmații. Ceea ce mi se pare și mai important este faptul că, pe lîngă unele exemple curente în colecțiile de texte populare, ori în unele studii de specialitate, cum ar fi tocmai cuvintele pomenite, la Macedonschi găsim și *oaicheșe* (p. 259), ori *roichie* (p. 279, 280). Explicarea acestui fenomen a dat-o tot Al. Rosetti [176]. Cu ocazia aceasta, lingvistul bucureștean atrage atenția că Ov. Densusianu a semnalat prezența în limba scrisă a variantelor *oichiul* și *veiche* încă în prima jumătate a secolului trecut, la Grigore Alexandrescu [177]. Amintesc lucrul acesta ca să probez, încă o dată, cîtă dreptate avea G. Ibrăileanu, cînd se ridica împotriva afirmației lui P. V. Haneș, care am văzut că susținea, la 1904 [178], că numai scriitorii din Moldova și Transilvania, nu și cei din Muntenia, întrebuințează regionalisme. Pe lîngă exemplele pe care le-am dat în cursul expunerii din acest paragraf, altele numeroase ar putea întări, oricînd, părerile lui Ibrăileanu.

Nu pot să mai insist, aici, asupra acestui lucru, dar, în același timp, n-aș vrea să închei înainte de a atrage atenția asupra unui amănunt interesant. Ibrăileanu, plecînd probabil de la unele idei ale lui Eliade-Rădulescu, am văzut că observă cum bătălia mare pentru fixarea limbii literare în secolul al XIX-lea se duce și în jurul problemelor de fonetică; se caută, în vremea aceasta, ca limba literară să fie cît mai aproape, sub aspectul fonetic, de limba textelor lui Coresi. Tinzînd spre acest lucru, ea nu putea lua decît o înfățișare muntenească, ajutată cred și de teoria latinistă, care susținea etimologismul, împotriva fonetismului. Nu-i nevoie să invocăm prea multe nume în această privință. E de ajuns să pomenim pe T. Cipariu, omul cu cea mai mare autoritate, în materie de limbă, dintre toți latiniștii. Toată lumea știe cum filologul

---

[176] *Grai și suflet,* II, 1925, p. 169—173, și apoi *Mélanges...,* p. 561—566.

[177] *Poezii* ale D. *Gr. Alexandrescul,* București, Tipărite la Zaharia Karkaleki, 1838.

[178] Cf. și ediția a doua a cărții sale, apărută la București, Editura Casei Școalelor, 1926.

acesta, ca de altfel toți învățații ardeleni din epoca respectivă, punea greutate pe principiul etimologic și considera secundar rolul principiului fonetic, care ar fi fost o piedică serioasă în drumul spre unificarea limbii. Și dacă ne gîndim bine, Cipariu avea perfectă dreptate cînd susținea că în locul formelor *piatră* (Muntenia !), *pk'iatră* (Moldova !) și *pt'atră, pciatră* etc. (din Transilvania !), trebuie să ne fixăm asupra uneia singure, dacă tindem, într-adevăr, la unificarea limbii literare, dacă dorim ca această limbă să ușureze înțelegerea între oameni. Admițînd principiul fonetic ar fi însemnat, în concepția lui T. Cipariu să considerăm la fel de importante toate variantele aceluiași cuvînt și atunci am fi ajuns mai degrabă la confuzii, la diversificare, nu la unitate. Problema ortografiei, care prezintă pînă astăzi atîtea puncte nevralgice, ar risca să nu se mai rezolve niciodată. Lucruri asemănătoare am văzut că susține și Maiorescu cînd spune : „Deocamdată și pînă la proba contrară nu putem primi însemnarea lui *î* în alfabetul român și ne pare că cine ar introduce o nouă literă pentru acest son, ar trebui să inventeze și litera pentru celelalte producte ale limbagiului dialectic".

Privind lucrurile sub acest aspect, era normal să învingă formele din Muntenia, pentru că erau sprijinite nu numai de textele lui Coresi, ci de aproape toate tipăriturile vechi. Variantele din Moldova și Transilvania aveau un aspect prea dialectal, prea restrîns. Cîteva cazuri din acestea au fost de ajuns ca să dovedească „superioritatea" graiului din Muntenia, și „inferioritatea" celorlalte, și să hotărască cine dă tonul în problemele de ortografie.

După Unirea Principatelor, motive de natură economică și politică, mai puțin evidente pînă la 1859, au favorizat și mai mult particularitățile muntenești. Trebuie stăruit, iarăși, asupra faptului că, în lupta care se dă între anumite fonetisme, învingînd variantele muntenești, s-a luat în considerație oarecum și elementul estetic. Vreau să spun că limba noastră a fost fericit inspirată cînd între *chema, cheie, schilav, vulpe, vultur, bine, bivol etc.*, pe de o parte, și între *cema, ceie, cilav, hulpe, hulture, ghine, ghihol* (respectiv *bgihol*), pe de altă parte, a preferat primele variante, care pot fi și mai ușor înțelese de cei care, în vorbirea lor obișnuită, le întrebuințează numai pe celelalte. Trebuie să atrag atenția, însă, că lupta aceasta nu s-a dat între graiurile populare, ci între „dialectele" literare.

Dar de aici pînă la a confunda graiul muntenesc cu limba literară mi se pare că e o distanță destul de lungă și ea nu trebuie desconsiderată.

N-am putut controla toate textele populare să văd dacă nu s-ar descoperi și alte fonetisme de tipul *ris, reu, sin, singe* în afară de cele înșirate după *Bulletin linguistique*. ALRI, II, h. 179, ne indică, însă, o arie întinsă pe care *î*,

din *tînăr*, se pronunţă ca *i* [179], iar h. 21 din ALRI, I [180] ne arată răspîndirea lui *sprinceană* (alături de *sprînceană* !), pe care îl întîlnesc nu numai la G. Călinescu [181], ci şi la M. Sadoveanu (vezi ceva mai încolo !), T. Arghezi etc. În sfîrşit, poate că tot aici ar trebui trecută forma *streunază* pentru *strănută* !, pe care harta 21 din ALRI, I, o înregistrează într-un singur punct din Sălaj [182].

---

[179] Cf. şi harta nr. 253 din ALRMI, II, unde se impune să se ia în consideraţie nu numai varianta cu *t (tînăr)*, ci şi *cinăr*, care, de fapt, nu putea rezulta decît din cea dintîi şi nicidecum dintr-un *tînăr*. Întocmai ca *schinteie*, despre care a fost vorba mai sus, *tînăr* ne întîmpină, şi el, în sudul Dunării, cum se poate vedea iarăşi la *Giuglea-Vîlsan*, op. cit. (p. 269). *Emil Petrovici — Texte dialectale* (p. 271), îl înregistrează din Peştişani-Gorj, unde trebuie explicat ca o influenţă a graiurilor ardeleneşti învecinate. Din Oltenia s-a extins apoi şi în sudul Dunării, ştiut fiind că şi aceste graiuri sînt de provenienţă ardelenească.

[180] Vezi şi harta 34 din ALRMI, I, Sadoveanu, h. 21, din ALRMI, I : *sprincianî*, (cu î nu cu *i*, cum scrie uneori !).

[181] *Trei nuvele*, Bucureşti, Colecţia Contemporanul, f.a., 1949, p. 8, 19.

[182] Pomenesc aici şi pe *ţernă* pentru *ţărnă, ţărînă* ! pe care-l găsesc transcris numai cu *e*, la *Eusebiu Camilar*, şi în *Turmele*, p. 77, 97, 122, şi în *Negura*, p. 133, 135, 209, 262, 348, 372—373, 374, 375, 405, 440, 442 şi în *Temelia, Viaţa românească*, mai 1950, p. 57, 67, 78 (dar *ţărnă*, p. 107) ; iunie 1950, p. 27, 70 ; iulie 1950 : p. 66, 69, 74, 96, 97, 111, 113, 117, 119, 126 (dar *ţărînă*, p. 70). În *Cordun*, lucrurile se prezintă aproximativ la fel : *ţărînă* (p. 21) şi *ţernă* (p. 69), deşi nu cred că în Bucovina ar fi o pronunţare reală. Mai degrabă ne găsim, şi aici, întocmai ca la Negruzzi, în faţa... unei literarizări. Cf. şi *redice, zimbire, la Camil Petrescu — Bălcescu*, Bucureşti, Editura de Stat, 1949, p. 8, resp. 151. Ultimele două exemple prezintă interes şi pentru motivul că scriitorul este originar din Muntenia. Merită, de asemenea, să fie pomenit aici şi N. Iorga, care scria şi pronunţa, în mod consecvent, *ţeară, ţeri*, orientîndu-se, fără îndoială, după limba veche pe care o cunoştea atît de bine. *M. Sadoveanu* însuşi scrie, în *Păuna Mică*, Bucureşti, Cartea Românească, 1948, *pasere* (plural *paseri* !), p. 18, 24, 37, 40, 51, 73, 86, 88, 90, 128, 129, 171, 236, 244. Şi în lucrările anterioare autorul întrebuinţează de preferinţă această variantă. O găsim, de asemenea, sub semnătura lui, în *Flacăra*, 1 aprilie 1950, p. 1, col. 5, în vreme ce forma obişnuită *pasăre* nu apare decît o dată, p. 256, *sprinceană* (pluralul *sprincene)* p. 61, 70, 117, 182, 183, 235, 303, 307, *sprincenat*, p. 58, 185. Ultimul exemplu poate fi considerat ca un adevărat moldovenism, de vreme ce îl găsim şi în operele altor scriitori din provincia noastră, cum ar fi *Calistrat Hogaş — Pe drumuri de munte*, II, Bucureşti, 1947, p. 89, 154, 156, la care mai găsim *simbria*, p. 95, *ţeri*, p. 167, *cumpenire*, p. 191, apoi la *George Lesnea — Poeme din Serghei Esenin*, Iaşi, 1943, p. 54, 90, ca şi în *Izvod*, p. 42 141, *Otilia Cazimir — Grădina cu amintiri*, Bucureşti, 1929, p. 36, 65, 68, 75, 96, 144, 163, 205, 222, 231, 233, 237, 239, 240, 252. Idem, *Poezii*, Bucureşti, 1939, p. 141.

Alţi scriitori, şi nu numai moldoveni, întrebuinţează, de asemenea, varianta aceasta : *Saşa Pană — Cordonul sanitar*, Bucureşti, 1949, p. 10. *Vlaicu Bîrna — Minerii din satul lui Crişan*, Bucureşti, 1949, p. 20, *B. I. Alionu — Fata şi moartea* (trad. din M. Gorki !), Bucureşti, 1949, p. 3 (o formă paralelă avem la p. 5 : *ureşte*). *N. Iorga*, în *Fortrete şi comemorări : înţercat* (p. 113), *ţeranii* (p. 114), *ţerănească* (p. 110), *ţermuri* (p. 107), *zimbitoare* (p. 113), *ţeri* (p. 11, 115, 119). *Mihai Novicov — Legenda unui pustiu*, Bucureşti, 1949 (p. 9, 10) : *izvoreşte ; I. Marţian — Ardeal. Istorie şi To-*

În volumul lui I. Agîrbiceanu, intitulat *În întuneric*, am găsit exemple ca *şepcuţă*, (p. 131, 136, 137), *o ţirucă*, (p. 285), *ţiţină*, (p. 11) etc., după cum într-o lucrare scrisă de Corneliu Negulescu şi Eugen Todoran şi intitulată *Cîteva îndrumări în dialectul ardelenesc pentru a vorbi şi scrie mai corect românește* [183], găsesc exemple de felul lui *constrinsă* (p. 38), *serman*, (p. 45), *tinăr*, (p. 46), *zimbet*, (p. 47). Cercetări amănunţite, pe teren, ale graiurilor din Transilvania, ne-ar duce, fără îndoială, la descoperirea de exemple noi, care, totuşi nu pot fi prea numeroase. În ALRMI, I, mai găsesc *ţiţă*, *ţiţe* (harta 55); *ved* (harta 111), *rid* (harta 119), *să ridă*, h. 120.

Sfîrşitul activităţii lui Coşbuc, precum şi ediţiile noi din primele opere, se caracterizează printr-o scădere importantă a formelor „hiperliterarizate", pe care le întîlnim, destul de des, în tipăriturile de dinainte de 1900. Cum s-ar putea explica acest fapt? Cred că trebuie să ne gîndim, în primul rînd, la vigoarea cu care se impun curentele populare în literatura noastră, indiferent dacă ele se numesc socialist, semănătorist, ori poporanist. Principiilor latiniste, bazate pe un etimologism exagerat, pe care voiau să le impună cărturarii străini cu desăvîrşire de frămîntările populare, li se opune un fonetism sănătos, căruia îi era uşor să-l cîştige pe Coşbuc, cînd acesta cedase atît de puţin în faţa latinismului anihilator. Şi dacă exemple ca *sin*, *ris*, *rebda* etc., puteau să apară, foarte bine, într-o poezie pesimistă, de factură romantică, paseistă, ele nu se potriveau, de loc, cu vigoarea, optimismul şi realismul poeziei lui Coşbuc, în care eroii erau obligaţi să vorbească întocmai ca oamenii printre care se mişcau şi în mijlocul cărora trăiau.

Dar Coşbuc n-a fost niciodată un izolat. Caracterele pomenite chiar acum erau specifice majorităţii scriitorilor contemporani cu el şi, prin acestea, ei se deosebeau de înaintaşii prea stăpîniţi de formele latiniste ori latinizante.

În concluzie se poate spune că formele cu *e*, *i*, în locul celor cu *ă*, *î*, n-au dispărut niciodată din limba noastră scrisă, dar, în preajma anului 1840, cînd moldovenii renunţă la atîtea regionalisme numai de dragul creării unei limbi unitare, şi care de fapt era primul pas spre unitatea politică realizată abia

---

ponimie, Bistriţa, 1925, p. 2: *restimp*; *Al. Cazaban — Grija stăpînului*, Bucureşti, 1949, p. 14: *respinte*; *E. Bucuţa — Poveştile crivăţului*, Bucureşti, 1942, p. 108: *strimt*. (Într-un anunţ al administraţiei Universităţii noastre se vorbea, la 21 mai 1949, de *curăţenie* etc.; *A. Musceleanu — Sabotorii* (traducere din Anna Seghers!), Bucureşti, 1949, p. 13.

Mai interesantă este apariţia lui *sprinceană* la *T. Arghezi* în *Bilete de papagal*, I, (1928), nr. 1, p. 2, ca şi în *Versuri*, p. 83, 99, 179, 235, 259, în *Cimitirul Buna-Vestire*, p. 17, 33, 70, *Ce-ai cu mine, vîntule?*, p. 16, 45, 90, 98, 115 dar *sprîncenată* şi *sprînceană* în *Icoane de lemn*, p. 35, resp. 62.

[183] Braşov, Tip. Unirea, f.a. Date fiind preocupările din această carte, ea pare să fi fost tipărită la cîţiva ani după primul război mondial (1920—1921).

la 1859, ele cresc într-o măsură extraordinară. Aș spune că teoria propusă de I. Iordan, în legătură cu influența exercitată de limba veche, e sprijinită, în acest timp, de preocupările de „literarizare" ale moldovenilor, iar mai tîrziu, de tradiția grafică de ortografie, care la *Convorbiri literare*, spre exemplu, am văzut că era puternică, din moment ce acolo se renunța, prin glasul autorizat al lui Maiorescu, la *î*, care nu trebuia scris niciodată. Această exagerată tendință de literarizare trebuie pusă și în legătură cu trecerea de la alfabetul cirilic la cel latin. Foarte mulți români ezitau cînd erau puși în situația de a transcrie dintr-unul în altul și din motivul că pentru unele litere cirilice nu existau nici un fel de semne în noul alfabet.

Ipoteza lui Constantin Botez, pe care o va formula mai concret Al. Rosetti, nu poate fi susținută decît în măsura în care avem siguranța că unele din exemplele pomenite, *ris, schinteie, tinăr* ș.a., se întîlnesc în graiurile populare. Dacă am admite această ipoteză, în întregime, ar trebui să considerăm reale și formele *inapoi, intreg, inving* etc., pe care le-am citat din *Novelele* lui I. Slavici, lucru care mi se pare cu neputință [184], căci dacă *ă* apare, uneori, în locul lui *î*, iar alteori acesta din urmă e înlocuit prin *i*, nu însemnează că anumiți români nu cunoșteau, în a doua jumătate a secolului trecut, sunetul *î*.

Este sigur că o parte dintre cuvintele primei categorii, *ris, sin* etc., se vor fi pronunțat, de unii, așa cum sînt scrise. Dar acești unii erau, la rîndul lor, influențați de limba scrisă. Pentru explicarea satisfăcătoare a acestor fonetisme va trebui să plecăm de la limba veche, pe care se sprijină atîția scriitori, mai mari sau mai mărunți. De la Eliade Rădulescu, mai precis de la C. Negruzzi încoace, va trebui să admitem, pe lîngă influența limbii vechi, și o tendință de literarizare, de întoarcere conștientă la fonetismele de altădată, iar cînd acestea

---

[184] La Năsăud, am cunoscut o profesoară de gimnastică, de origine maghiară, care pronunța *inapoi, inainte, incă* odată etc., dar aici nu-i vorba de felul cum se reflectează limba noastră în gura minorităților naționale, ci de cu totul altceva. Am văzut, de altfel, cum Maiorescu, fără să nege existența lui *î* în limba noastră, cerea să fie înlocuit, în scris, fie prin *ă*, fie prin *i*. La Borsec, în Transilvania, unde populația este, în majoritate, de proveniență maghiară, am citit adesea afișe de felul următor : „păstrați ordinea și *curețenia*". Tot acolo am auzit unguri și evrei care spuneau *singe, tiner* etc. și lucrul se explică, în primul rînd, prin faptul că în limba lor nu există sunetul *î*. Interesant este și fenomenul opus (*i* > *î*, eventual *e* > *ă*) care apare regulat în gura unor reprezentanți ai naționalităților conlocuitoare : *împortant, împune, înforma, înstala, Rășîța* etc. Explicația este foarte aproape de cea pe care am propus-o, cînd a fost vorba de literarizare, la scriitorii moldoveni : confuzia produsă în mintea unor vorbitori, confuzie provocată de unele sunete mai puțin proprii sau cu totul necunoscute în limba maternă a vorbitorilor respectivi.

nu existau, la crearea, prin analogie, a altora noi. Acțiunea latinistă a ardelenilor și aceea italienistă a lui Eliade-Rădulescu nu trebuie uitate nici ele.

În sfîrșit, pentru unii dintre scriitori, și numai pentru o parte neînsemnată din exemplele citate, vor trebui invocate, mai ales în Transilvania și graiurile populare (Cf. *Țiganiada* !).

Împotriva celor ce se susțineau pînă acuma [185], fenomenul depășește timpul în care a trăit Eminescu și se manifestă, foarte timid însă, și în momentul de față, lucru care s-a putut vedea din expunerea de mai sus.

---

[185] Cf. *G. Ivănescu*, op. cit., p. 133 : „Literarizări, dar de altă natură, — *riu* pentru *rîu*, *teu* pentru *tău* etc., vom găsi și la Conachi și la toți scriitorii moldoveni pînă la Eminescu, inclusiv".

PREOCUPĂRI DE LIMBĂ ÎN ACTIVITATEA LUI GEORGE BARIȚIU

O dată cu moartea lui Petru Maior (1821)[1] și, apoi, cu publicarea *Lexiconului de la Buda* (1825), ideile latiniștilor nu încetează de a se manifesta, cum ne-am aștepta, ci ele iau forme deosebite, dînd naștere la numeroase „direcții" care, toate, pretind că luptă în vederea realizării aceluiași scop : crearea unei adevărate limbi literare românești.

Dacă, o bună bucată de vreme, nu se poate urmări, tocmai precis, drumul parcurs de latiniști, lucrul acesta se datorește nu numai scăderii intensității acțiunilor întreprinse și alimentate, în permanență, de ardeleni, ci și numeroaselor „școli" cu caracter de independență, între care trebuie pomenite aceea a lui Eliade și, mai ales, cea de la *Dacia literară*. Chiar în sînul mișcării latiniste încep să se distingă mai multe curente, încă din primele decenii ale secolului trecut.

În toată această vreme, ideile lui Samuil Micu, ale lui Gh. Șincai și ale lui Petru Maior continuă să preocupe pe oameni, dar ele nu stîrnesc nici un fel de „tulburare" din motivul că atenția principală se îndreaptă, pentru moment, în altă parte.

Va fi contribuit, la aceasta, fără îndoială, și faptul că, spre deosebire de întemeietorii Școlii Ardelene care au acționat numai în Transilvania și, eventual, la Buda, unde aveau obligații de natură tipografică, urmașii lor s-au răspîndit peste tot și au contribuit, prin însuși acest fapt, la „slăbirea" intensității curentului. Nu trebuie uitat că, de la o bucată de vreme, unitatea de vederi, în problemele de bază ale manifestărilor latiniste, este tot mai greu de realizat, după cum nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că, sub aspectul valorii lor, reprezentanții de acum ai curentului nu-i egalează pe cei de la început. În sfîrșit, nu trebuie uitat că, pe măsură ce trece vremea, critica îndreptată îm-

[1] S. Micu a murit în anul 1806, iar Gh. Șincai zece ani mai tîrziu (1816).

potriva latiniștilor este tot mai puternică și curentele realiste din limbă cîștigă încrederea și simpatia cititorilor.

La toate acestea mai trebuie adăugat un fapt. Se știe că primii latiniști au fost deschizători de drumuri, în mai multe direcții, și că în unele sectoare ei au obținut succese încă de la început, pe cîtă vreme în altele rezistența pe care au întîmpinat-o a fost mult mai mare. Să ne gîndim, în primul rînd, la înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, care a dat de furcă aproape tuturor cărturarilor care s-au manifestat, în țările noastre, între 1779 și 1861.

La rezervele provocate de greutățile referitoare la stabilirea unei ortografii, care, după cum se știe, erau foarte întemeiate[2], se ivesc și temeri alimentate de o serie de elemente subiective, idei religioase în primul rînd, în legătură cu transmiterea, o dată cu alfabetul latin, și a unor principii neconforme cu dogmele ortodoxe.

În stadiul de cercetare în care ne găsim nu putem să spunem ultimul cuvînt, în această probleamă, din cauză că ideile răspîndite de reprezentanții școlii latiniste sînt risipite în tot felul de publicații și se ascund, de multe ori, sub titluri care nu sugerează nici pe departe un conținut cu caracter lingvistic.

Bătălia s-a dat pe toate fronturile și cum publicațiile periodice erau puține și nu puteau cuprinde, decît sporadic, aceste preocupări, ele sînt difuzate prin intermediul diferitelor traduceri, în prefețele unor cărți cu conținut străin de preocupările filologice, în lucrări cu caracter beletristic etc. Faptul acesta nu trebuie să ne surprindă fiindcă, peste tot, cei care mînuiau limba română în scris se loveau de aceleași greutăți, indiferent de domeniile în care se manifestau; toți erau frămîntați de felul în care poate fi întrebuințată, cu mai mult folos, limba națională în scris și, în același timp, toți căutau un drum pe care urmau să fie călăuzite eforturile în vederea închegării unei limbi literare unitare. După cum este ușor de înțeles, acest drum nu era tocmai ușor de întrevăzut și așa se explică mulțimea cărărilor, adesea întortochiate, care marchează, cum nu se poate mai bine, „căutările" și „ezitările" cărturarilor noștri de acum aproximativ o sută cincizeci de ani.

Imediat după 1830 se profilează, în teoriile despre limbă, în afară de curentele care nu pot fi înglobate în cadrul Școlii Ardelene și ale urmașilor acesteia, două direcții chiar printre latiniști și anume: una care manifestă tendința de a duce mai departe exagerările cunoscute și cealaltă, mai realistă, de a le frîna, pe cît posibil, și de a îndruma cercetarea către observația directă a limbii vorbite. Vom vedea cum, în sprijinirea acestui al doilea punct de vedere, joacă un rol important școala lui Heliade-Rădulescu, pe de o parte, și curentul de la *Dacia literară*, pe de alta.

[2] Și de va sublinia Cipariu însuși, după cum se știe.

Am fi, însă, nedrepți dacă n-am recunoaște că, înaintea acestora sau, ceea ce pare că este același lucru, independent de acestea, direcția sănătoasă la care ne referim se contura în rîndul cărturarilor ardeleni și era reprezentată de cîțiva oameni luminați, despre care putem spune, fără nici o exagerare, că s-au găsit, de la început, cu picioarele pe pămînt.

Dacă G. Săulescu, în Moldova, tindea spre împingerea ideilor latiniste pînă la exces, cerînd să scriem și să pronunțăm *tempestă* în loc de *furtună*, *etă* pentru *vîrstă*, *sermonică* pentru *gramatică*, *aulă* pentru *curte*, *precă* pentru *rugă* etc., Ion Maiorescu, în Muntenia, mai întîi, și după aceea în Oltenia, ca și George Barițiu, în Transilvania, se dovedesc mai realiști, mai aproape de limba celor „vii", cum ar zice Eliade Rădulescu, și pledează pentru impunerea acesteia, în scris, fără unele apropieri forțate de limba latină sau de limbile romanice. Mai mult decît atîta, George Barițiu va căuta să scoată în evidență, împreună cu alți cărturari progresiști din epocă, elementele proprii ale limbii române, caracterele deosebitoare atît față de limba latină, cît și față de celelalte limbi romanice.

Pe același drum cu Ion Maiorescu și cu George Barițiu, călăuzit de idei sănătoase, inspirate de cunoașterea profundă a realităților populare, avea să meargă și Vasile Pop.

Ideile despre limbă ale lui Ion Maiorescu au fost urmărite, în mod special, de N. A. Ursu, care le-a prezentat într-o comunicare, în cadrul Filialei Iași a Academiei Republicii Socialiste România [3].

I. Maiorescu pledează, înaintea lui Aron Pumnul, pentru variante ca *influință* (în loc de *influență* !), *elemînt* (în loc de *element* [4]) dar, în același timp, el marchează orientarea cea mai realistă din cadrul mișcării latiniste și, lucru foarte important, dă dovadă de o informație puțin obișnuită, pentru vremea aceea, în chestiunile de filologie. Cunoștea aproape toate părerile referitoare la problemele de limbă care au fost puse în circulație, în timpul vieții sale, în Europa.

Tot N. A. Ursu a consacrat un articol și asupra activității lui Vasile Pop [5], a cărui activitate este, iarăși, bazată pe cunoașterea profundă a realităților populare.

G. Barițiu, care a întreținut legături atît cu muntenii, cît și cu moldovenii, ne este mai cunoscut. Unele dintre articolele sale referitoare la limbă au

---

[3] Preocupările lingvistice ale lui Ion Maiorescu (în *Studii și cercetări științifice — Filologie*, XII, 1961, p. 203—220).

[4] Vezi *N. A. Ursu — Preocupările lingvistice ale lui I. Maiorescu*, loc. cit., p. 209.

[5] *Părerile doctorului Vasilie Popp asupra ortografiei românești cu litere latine* (în *Studii și cercetări științifice — Filologie*, Iași, VII, 1956, fasc. 2, p. 35—49).

fost republicate în „Mica bibliotecă critică“ nr. 60, sub titlul general de *Articole literare*. O încercare de sistematizare a ideilor sale, în domeniul limbii, găsim în revista *Limba română*, VI, 1957, nr. 5 [6].

Ca toţi ardelenii din vremea sa, el concepe limba ca fiind esenţa însăşi a poporului, calitatea supremă a acestuia. Existenţa poporului nu poate fi imaginată în afara limbii şi, de aceea, el afirmă : „Fără limbi felurite nici n-ar mai fi naţii...“ [7]. În acelaşi timp, însă, el susţine că „despărţirea oamenilor prin mai multe limbi este un prea puternic zid apărător asupra planurilor pe care le-au pus unii despoţi de a subjuga şi a robi pe toată lumea...“ [8]. Ideea este exprimată, în altă formă, şi atunci cînd autorul, vorbind despre dezvoltarea literaturii la romani, spune textual : „Cea mai frumoasă înflorire a lor să isprăveşte cu începerea despotismului“ [9].

George Barițiu este călăuzit de ideea că „sătenii noştri uneori au mai bune şi mai frumoase fraze decît unii literaţi“ [10] şi că limba română este considerată, pe nedrept, săracă : „Nici nu este limba noastră aşa de lipsită de cuvinte ca să nu putem lucra cît de binişor cu dînsa, după cum se căiesc unii în gura mare ; noi sîntem săraci de aceea că nu-i învăţăm toate dialecturile“ [11]. Iar în altă parte e şi mai categoric : „Nu vă sfiiţi de cultura şi lipsele limbii noastre, credeţi-mi, prietenii mei, că nu este nici o limbă a Europei care să aibă mai multe izvoare de bogăţie“ [12] sau : „Ai noştri află vina în sărăcia limbii. Dacă însă va căuta oricare mai fără iubire de sine, va afla că vina este în capul nostru, că mai nici unii nu ne cunoaştem limba bine. S-a pomenit la noi, ca aceia, care voiesc a lucra sau a traduce în româneşte, să facă o călătorie şi să petreacă în deosebite ţinuturi pe unde locuiesc români ?“ [13].

Se pune, aşadar, peste tot, problema cunoaşterii limbii vorbite sub toate aspectele ei, şi, în primul rînd, al celui popular. George Barițiu şi-a dat seama, de la început, că singurul fundament sigur pe care se poate clădi, fără motive

---

[6] *Vasile Netea — Ideile despre limbă ale lui George Barițiu pînă la 1848*, p. 49—63.

[7] *Limba română*, VI, 1957, p. 51.

[8] Ibidem, p. 51.

[9] *Articole literare*, p. 35.

[10] *Articole literare*, ESPLA, 1959, p. 17.

[11] Ibidem, p. 29.

[12] Ibidem, p. 41—42.

[13] *Articole literare*, p. 59. George Barițiu îşi dădea seama că cunoaşterea graiurilor unei limbi are importanţă deosebită şi pentru autorii de dicţionare : „Ferice de noi că ni s-a dat a ne cultiva limba într-un veac în care cu ajutorul tiparului putem culege din osebite părţi şi unghiuri ale românimei toate cuvintele şi frazele, încît ca mîne am putea să ne bucurăm de un lexicon general, care să ţie toată visteria Limbei înlăuntrul său“ (*Articole literare*, p. 101).

de îngrijorare, o limbă literară românească, era acesta. El relua, aşadar, pe alt plan, experienţa pe care o folosise I. Budai-Deleanu la realizarea celei dintîi creaţii artistice de valoare din literatura noastră, şi îndemna pe contemporanii săi la studierea asiduă a limbii naţionale, încredinţat fiind că, în felul acesta, lupta pentru impunerea ideilor sănătoase va fi mai uşor cîştigată.

Plecînd de la exemplul lui Eliade şi Negruzzi, în legătură cu corespondenţa referitoare la problemele de limbă, Bariţiu iniţiază şi el, în *Foaia literară*, o *Corespondenţă între doi ardeleni* [14] *asupra ortografiei*. El invită pe contemporanii săi la o dezbatere în problemele ortografiei, despre care susţinea că se caracterizează printr-o mare lipsă de unitate. Pînă atunci declară că se va conduce după cărţile bisericeşti [15] şi după ideile bucureştenilor, dar arată o înţelegere deosebită pentru elementele slave din limba noastră : „Cărţile bisericeşti şi reformele ce le face Societatea literară din Bucureşti le cam ţin de îndreptariuri ; consecvent nu sînt întru toate, ştiu ; slavonismurile, tocmai toate nu le poci lăpăda cum voiesc exaltaţii noştri“ [16].

Ideile ortografice ale lui G. Bariţiu se bazează pe un compromis între fonetism şi etimologism : „Voi să scriu cum şi vorbesc“, dar nu un anumit dialect, „ci singur acela care mai place urechilor mele, care însă foarte mult se apropie de limba cărţilor bisericeşti“. „Voi să iau etimologia, deducerea, derivaţia zicerilor de îndreptariul ortografiei. Aceasta o păzesc toate neamurile, aceasta sîntem datori să o păzim şi noi“... „În scrierea zicerilor streine şi împrumutate voi păzi analogia zicerilor curate româneşti“ [17].

Cu toate că el este tributar concepţiei lui Eliade şi Negruzzi, în privinţa originii limbii literare în textele bisericeşti [18], cum s-a putut observa din unele citate reproduse deja, Bariţiu pune temei deosebit pe limba populară, cum s-a văzut mai sus, şi preţuieşte, la dreapta-i valoare, înaintea lui Alecsandri, poezia populară, despre a cărei frumuseţe ne aduce mărturii revelatoare :

---

[14] Cei doi ardeleni sînt George Bariţiu şi Timotei Cipariu !

[15] Ideea este împrumutată de la Eliade şi de la Negruzzi.

[16] Articole literare, p. 24.

[17] După *N. A. Ursu — Preocupările lingvistice ale lui Ioan Maiorescu*, loc. cit., p. 206. Autorul este tributar, aici, concepţiei lui Paul Iorgovici. Se ştie că marele cărturar bănăţean a exercitat o influenţă deosebit de puternică şi asupra lui I. Eliade Rădulescu, care i-a republicat, în *Curier de ambe sexe*, gramatica de la 1799 (confer, periodul II, 1838—1840, ediţia a II-a, p. 79—117).

[18] Eliade însuşi împrumutase această idee din lucrările lui Petru Maior, căruia îi este tributar şi în alte direcţii. Scriitorul muntean era sub influenţa lui Maior şi atunci cînd susţinea că deosebirile dialectale din cadrul limbii noastre se explică prin originea locală, diferită, a coloniştilor romani care s-au aşezat în Dacia, după cucerirea ei de către Traian. Va trebui să spunem, însă, că Petru Maior a influenţat şi în mod direct pe George Bariţiu, nu numai prin intermediul lui I. Eliade-Rădulescu.

Scanned with OKEN Scanner

„Această poezie cu atît ne este nouă mai binevenită, cu cît poetul s-a ţinut mai mult de formele vorbirii norodului. Cîntec sătenesc din Ardeal este acesta, unde, cu îndrăzneală poci să zic, că să află de aceste mai multe decît ori în care altă parte a românimei. Originale cum sînt, culegîndu-le, din gura secerătoarelor, torcătoarelor şi a maicelor ce-şi leagănă pruncii, adormindu-i cu horile sale, ai putea să scrii tomuri întregi“ [19].

În altă parte, subliniază bogăţia şi frumuseţea poeziei populare şi încearcă să pună în lumină modul în care se reflectă în ea caracterul specific al unui popor : „Dorul inimii noastre, mai de multe ori descoperit, este, că, doar pe încetul se vor scula bărbaţi, cari nu îşi vor pregeta a culege odată cîntecile Osianilor şi barzilor româneşti originale, neschimbate, neatinse, cum se află în gura poporului, în munţi, în văi, la şesuri şi ori unde. Să vedem care naţie ne va întrece cu aceste. Cine nu ştie cum că în cîntecele, în povestirile, în jocurile, obiceiurile, ţeremoniile unei naţii se află mai cu deosebire trăsăturile adevăratului caracter ?“ [20]

Întîlnim, în sfîrşit, în opera lui Bariţiu, şi o luare hotărîtă de atitudine împotriva cosmopoliţilor care nu erau în stare să înţeleagă frumuseţea poeziei populare, însoţită de o apreciere menită să pună şi mai mult în lumină ataşamentul său faţă de creaţia populară : „...Mulţi care pînă acum credeau că delicatele lor urechi s-ar profana dacă ar asculta vre-un cîntec poporal..., se mai îmblînziseră, adică cam pe cît se spune, dacă va fi adevărat, că s-au domesticit fiarele la ascultarea muzicii lui Orfeu“ [21].

Spre deosebire de latiniştii de dinaintea lui, şi de cei contemporani cu dînsul, Bariţiu nu exagerează nici rolul limbii latine, în dezvoltarea limbii noastre, nici pe cel al limbilor romanice. El pune o greutate deosebită tocmai pe caracterul independent al limbii române, pe elementul distinctiv pe care i-l conferă legile sale proprii de dezvoltare şi susţine că : „regulele practice pentru poezia noastră se cuprind în sînul limbii şi nu este prea greu a le descoperi. La aceasta ne putem ajuta cîtva şi cu analogia celorlalte limbi romanice, dar mai mult cu citirea tuturor încercărilor poetice mai bune din cîte au ieşit la noi pînă astăzi“ [22] sau în altă parte : „...este o urîtă rătăcire a se încerca cineva să tragă limba noastră după arta metrică a altor limbi şi cu atît mai puţin după măsurile latine. Limba latină, cum ne e cunoscută la toţi, prin cultivarea sa şi prin imitarea elinei s-au întocmit şi în privinţa

---

[19] *Articole literare*, p. 43—44.
[20] *Articole literare*, p. 44—45. Afirmaţia aceasta a fost făcută în ianuarie 1839.
[21] *Articole literare*, p. 114 (decembrie, 1849) !
[22] *Articole literare*, p. 75.

aceasta după regulele osebite, care limbii noastre sînt pe atît de streine, pe cît ne e de familiară partea cea mai mare din scheletul vorbelor latine“ [23].

Şi, ca şi cum n-ar fi fost destul de explicit, autorul revine cu exemplificări menite să convingă şi pe cititorul cel mai puţin încrezător în teoria emisă :

„Gîndească cineva numai la acea împrejurare că în vreme ce limba latină a adaos la marele număr al substantivelor şi adjectivelor de declinaţia a doua şi a treia şi a patra cîte un *s* sau *m* (*dominus, signum, sensus, tempus*), limba română nu numai se feri de acel *s* ori *m*, ci amuţind şi pe *u* totdeodată prescurtă asemenea cuvinte (*domn, semn, simţ, timp*), făcîndu-le din bisilabe, unisilabe, din treisilabe, bisilabe, aşa făcu şi cu verbii (*laudo-laud, audio-aud* ş.a., ş.a.). Cu asemenea prefacere trebuia neapărat să se schimbe atît tonul, cît şi preţul silabelor într-o limbă şi într-alta.

Ceea ce am zis de limba latină în privinţa măsurilor silabice putem aplica în formă de regulă generală şi în privinţa prozodiei italice, franceze, spaniole şi cu atît mai vîrtos în privinţa altor limbi nicidecum înrudite cu română, care toate îşi au a lor regule prozodice mai stabile sau mai nesigure, din care deşi unele se potrivesc cu ale noastre, aceasta însă e numai ca prin întîmplare“ [24].

Caracterul ştiinţific al discuţiilor şi argumentărilor lui Bariţiu în problema originalităţii limbii noastre atît faţă de limba latină, cît şi faţă de cele romanice, nu-l poate opri de a respinge, cu toată ponderea necesară dar şi cu siguranţa că se găseşte pe o poziţie justă, pe cei care, ca J. K. Schuller, căutau să combată latinitatea limbii române [25].

George Bariţiu pune o greutate deosebită în cunoaşterea şi cultivarea limbii pe studiul gramaticii [26] şi pe instruirea prin şcoală [27]. În acelaşi timp, el arată că o bună pregătire nu se poate reduce numai la cunoştinţele cuprinse în manuale [28] şi îşi exprimă îngrijorarea pentru puţinătatea cărţilor bune în limba română [29]. Îl preocupă problema traducerilor din alte limbi şi sfătuieşte pe cititorii săi să se străduiască să transpună în româneşte operele respective, în forma cea mai apropiată de original, fără să falsifice ideile autorului, dar şi respectînd, întru totul, „armonia limbii noastre“ [30].

---

[23] *Articole literare*, p. 79.
[24] Ibidem, p. 81.
[25] *Ce limbă este limba românilor ?* (în *Articole literare*, p. 46—51).
[26] *Articole literare*, p. 29, 99.
[27] Ibidem, p. 40—41.
[28] Ibidem, p. 55—56.
[29] Ibidem, p. 52—53.
[30] Ibidem, p. 27—28, 57—58, 58.

Scanned with OKEN Scanner

Observator atent al realității înconjurătoare, cunoscător profund al limbii populare, după care și-a modelat-o pe a sa proprie, George Barițiu a știut să evite exagerările latiniste, atît de frecvente în vremea lui, și, prin publicațiile pe care le-a condus, să contribuie într-o măsură pe care n-o putem aprecia îndeajuns la consolidarea limbii noastre literare moderne.

El a îndeplinit, în Transilvania, rolul pe care l-au avut Eliade-Rădulescu în Muntenia și Kogălniceanu cu Negruzzi în Moldova. Semnificativ este faptul că a știut să și-i apropie pe toți acești trei deschizători de drumuri, să le difuzeze ideile înaintate și să se pună în slujba unei mari cauze comune, alături de ei.

Ca și în problemele de istorie literară, ori în cele de teorie a culturii, George Barițiu se dovedește, și în privința limbii, un cărturar progresist care cunoaște, cum nu se poate mai bine, limba poporului pe care-l reprezintă, respectă, în general, legile ei de dezvoltare și nu se lasă ispitit de tendințele extravagante, atît de cunoscute în această epocă, pe care nu le-au putut învinge majoritatea cărturarilor vremii.

George Barițiu este un Kogălniceanu al Transilvaniei, extrem de lucid în problemele majore ale vremii sale și străin de cea mai neînsemnată umbră de șovinism. A pune, în vremea lui, alături interesele poporului român cu cele ale poporului maghiar, împotriva clasei stăpînitoare, ținînd, tot timpul, partea celor mulți împotriva unei minorități beneficiare, ni se pare un lucru de importanță deosebită, cu ecouri puternice în vremea noastră.

Într-un veac în care elementul subiectiv întunecă, în general, dreapta judecată, George Barițiu s-a evidențiat printr-o obiectivitate rar întîlnită și printr-o orientare hotărîtă spre realitățile populare. Ochii lui erau deschiși spre viitor și sîntem încredințați că dacă ar fi fost contemporan cu noi ar fi contribuit, într-o măsură apreciabilă, la promovarea culturii noastre de tip popular, ca și la dezvoltarea limbii literare, pe baza variantei ei vorbite.

Activitatea lui George Barițiu se înscrie pe linia tradiției progresiste a cărturarilor din trecut și recunoaștem în el un înaintaș în fața căruia ne plecăm fruntea, în semn de respect și adîncă venerație.

Scanned with OKEN Scanner

VASILE ALECSANDRI ŞI LIMBA LITERARĂ

Sînt puţini scriitorii care au contribuit, într-o măsură mai mare decît Alecsandri, la ridicarea poporului lor, care au stat în centrul preocupărilor majore ale acestuia, vreme de cincizeci de ani, şi au împins, în permanenţă, carul progresului pe un drum inexistent pînă la dînşii, creat în întregime de ei.

Unii istorici literari, ca şi unii critici, fac abstracţie de epoca în care a scris Alecsandri şi-l compară, în afară de timp, cu scriitorii mari care i-au urmat. Este un procedeu nepotrivit şi, fără îndoială, dezavantajos pentru scriitor. Poetul nu rezistă, din acest punct de vedere, nu numai unei comparaţii cu Eminescu, dar nici uneia cu Coşbuc, cu Octavian Goga, cu Tudor Arghezi, ori cu Lucian Blaga. Încadrat în epocă, însă, judecat sub aspectul aportului său pe toate planurile, se poate afirma fără exagerare că el îi depăşeşte pe toţi urmaşii săi, în sensul că niciunul n-a făcut atîta, la vremea lui, cît a realizat Alecsandri. De pe această poziţie trebuie interpretate şi strofele cunoscute din Epigonii lui Eminescu.

Opera lui Alecsandri a îndeplinit o funcţie deosebit de importantă în epoca în care a fost scrisă şi nu poate fi înţeleasă la justa ei valoare decît în măsura în care o raportăm la vremea în care a apărut şi ţinem seama de obiectivele pe care le-a avut în faţă scriitorul.

Cei care diminuează importanţa operei lui uită că marii clasici, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, n-au apărut decît ca o continuare a activităţii literare, culturale, sociale şi patriotice a lui Alecsandri. Aşa cum Dunărea nu poate fi concepută făcînd abstracţie de ceea ce este ea pînă la intrarea pe pămîntul românesc, tot aşa literatura noastră naţională, ca şi istoria culturală modernă, ne apar de-a dreptul mutilate fără Alecsandri. Mai mult decît atît. El este izvorul însuşi. Pînă la 1839, cînd îşi începe activitatea scriitorul nostru, lucrările originale lipseau aproape cu desăvîrşire ; cu

Scanned with OKEN Scanner

foarte puține excepții, nu aveam decît orientări unilaterale, improvizații și, mai ales, multe imitații după modele străine. Și dacă în poezie exista totuși, un început promițător prin Eliade, Cîrlova și, mai ales, prin Grigore Alexandrescu, în teatru și în proza propriu-zisă putem spune că Alecsandri n-a cunoscut nici un fel de înaintaș în afară de creația populară. Filonul de aur al limbii și literaturii române se putea compara cu acele ape de munte, cum sînt unii afluenți ai Bistriței ori ai Moldovei, care își arată numai din cînd în cînd strălucirea argintului lor ochiului călătorului ori luminii soarelui. Asemenea ape sînt Sabasa ori Suha și cu ele poate fi asemănat, cel puțin pînă la un punct, scriitorul ardelean I. Budai-Deleanu, primul autor de lucrări literare create sub impresia profundă a geniului folcloric românesc și a limbii noastre populare. Întocmai ca apele pomenite, autorul *Țiganiadei* s-a arătat lumii pe la începutul secolului trecut și a dispărut o bună bucată de vreme, ca și cum ar fi intrat în pămînt. Opera lui avea să fie cunoscută abia în anul 1877, după publicarea ei în revista *Buciumul român* din Iași.

Alecsandri a fost mai norocos. „Apele" stîrnite de dînsul n-au mai fost silite să-și taie drum pe sub pămînt, de unde ne-ar fi putut trimite doar ușoare ecouri îndepărtate, ci și-au format o albie statornică și au început să strălucească, cu o lumină mereu mai mare, soarelui viitorului, constituindu-se în ax principal de energie creatoare și în punct de plecare pentru limba română literară modernă.

Este greu de stabilit o ierarhie în rîndul meritelor numeroase pe care și le-a cîștigat Alecsandri în multipla și îndelungata sa activitate. El a creat și în versuri și în proză. Este unul dintre ctitorii necontestați ai teatrului românesc. A cîntat frumusețile patriei și vitejia ostașilor noștri, popularizîndu-le, a pus umărul la realizarea unirii din 1859 și la crearea independenței statului în 1877, a descoperit, a colectat și a difuzat, atît în țară, cît și în străinătate, poezia populară [1], orientînd întreaga literatură pe o cale nouă, a contribuit mai mult decît toți contemporanii săi la crearea limbii noastre literare, a fost unul dintre făuritorii României moderne. Prin opera sa, ca și prin activitatea politică, ne-a făcut cunoscuți peste hotare și a contribuit la consolidarea legăturilor dintre frați (moldoveni, munteni, ardeleni). El este cel dintîi poet național, în sensul complet pe care trebuie să i-l dăm acestui termen.

Cuvintele pe care Alecsandri le folosea la caracterizarea operei lui C. Negruzzi i se potrivesc lui însuși, fără nici o deosebire :

---

[1] La un moment dat a alcătuit chiar o gramatică în vederea cunoașterii de către străini a limbii noastre (*V. Mircesco — Grammaire de la langue roumaine*, Paris, 1863, XXIV+179 pagini). Cf. *I. Șiadbei — Alecsandri gramatic*, în *Limbă și literatură*, II, 1956, p. 313—318.

„Pentru a judeca şi a preţui meritul unui autor, trebuie a cunoaşte bine timpul în care el a scris, gradul de cultură a limbii în care a fost el îndemnat a scrie şi dificultăţile de tot soiul, prin care geniul său şi-a făcut drum, pentru ca să iasă la lumină“ [2]. Şi ceva mai departe el exprimă, în mod şi mai hotărît, ideea care îl stăpîneşte :

„A sosi pe lume într-o ţară liberă şi civilizată, este o mare favoare a soartei ; a găsi în acea ţară o limbă cultă şi avută, pentru a-şi exprima ideile şi simţirile, este un avantaj imens pentru cei chemaţi a culege lauri pe cîmpul înflorit al literaturii. Un geniu muzical are facilitatea de a produce efecte admirabile de armonie, atunci cînd el posedă instrumente perfecţionate ; un cultivator harnic şi priceput are posibilitatea de a produce mănoase recolte pe locuri deschise, ce au fost nu demult acoperite cu păduri spinoase ; însă dacă meritele acelui muzic şi ale acelui cultivator sînt demne de laudă, nu se cuvine oare cunună de lauri acelui care a inventat şi perfecţionat instrumentele armoniei, nu se cuvine un respect plin de recunoştinţă curajosului pionier care a abătut pădurile sălbatice şi a pregătit pămîntul pentru holdele viitorului ?“ [3]

Epoca în care a trăit Alecsandri nu era una obişnuită. Ea se caracteriza prin mituirea, pe faţă, a funcţionarilor de toate categoriile, prin schingiuirea ţăranilor şi a ţiganilor [4] de pe moşii, prin organizarea, pe scară naţională, a descompunerii morale prin beţie, a intentării de procese împotriva răzeşilor moldoveni, a acelei pături ţărăneşti care a jucat un rol atît de mare în istoria patriei noastre şi, în special, în păstrarea independenţei Moldovei.

Era epoca peste care „fanariotismul suflase o ceaţă bizară“ [5] şi impusese ciocoismul, acea plagă care avea proprietatea de-a transmite, celui stăpînit de ea, secretul de-a fi „mare cu cei mici şi mic cu cei mari“ şi care „primea, zîmbind, insulte cît de grave şi chiar palme, fără a simţi nevoie de vreo satisfacere“ [6], numai din dorinţa de parvenire.

Era vremea în care „o mare parte din ideile, simţirile şi principiile moderne, care au prins rădăcină adîncă în societatea noastră, erau litere moarte, ba chiar lipseau şi cuvintele din limbă pentru exprimarea lor“ [7], iar „românismul avea un înţeles insultător pentru tagma evghenistă, căci o apropia de clasa locuitorilor de la ţară : român e ţăranul, eu sînt boier moldovean“.

---

[2] *Opere complete*, III, *Proză*, 1876, p. 573.
[3] Ibidem, p. 574.
[4] Ibidem, p. 580.
[5] Ibidem, p. 588.
[6] Ibidem, p. 589.
[7] Ibidem, p. 591.

A fost şi el, ca Negruzzi, „luminat de razele soarelui occidental" în acea „societate semi-orientală în care se găsea" [8] şi în care se „stăvilea zborul gîndirii" [9] prin ordine venite dinafara hotarelor ţării, într-o vreme în care, tot după expresia lui, „literele latine erau tot aşa de cunoscute în neamul latin al Românilor, ca şi hieroglifele egiptene sau ca semnele alfabetului chinez" [10].

Era vremea în care „se pierdea în umbră, în părăsire, în ignoranţă poporul !... poporul şerbit boierescului, poporul pe capul căruia toţi erau stăpîni, toţi : vătavi, arendaşi, proprietari, slujitori, cenuşeri, ţîrcovnici, revizori, sameşi, ispravnici, judecători, directori, miniştri, Domn, Sultan şi Împărat !... poporul supus la beilicuri, supus la biruri, supus la dare de flăcăi la oaste, supus la bătaie cu biciul, supus la supliciul fumului prin temniţe, expus la toate capriciile crude ale soartei, la toate mizeriile morale şi fizice, plecat la toţi, fie indigeni sau străini, sărăcit, înjosit, cuprins de groază din copilărie pînă la moarte, şi neapărat de lege nici măcar în contra crimelor" [11].

Era vremea în care Alecsandri descria, în culori sumbre, viaţa oamenilor din oraşul Iaşi, al acestui oraş care era, totuşi, capitala Moldovei de atunci :

„Iaşii seamănă foarte mult cu un boier îmbrăcat în haine scumpe şi încungiurat de ţigani cu stremţe. Centrul său aşezat pe zarea unui deal este compus din case mari şi frumoase în care domneşte luxul, cînd dimpotrivă mahalalele lui împrăştiete pe coastele acelui deal sînt acoperite mai mult de bordeie acoperite cu stuh, unde zace sărăcia. Capul poartă coroană şi picioarele sînt goale !" [12]

Locuitorii oraşelor de atunci i se păreau pierduţi, scriitorului, pentru cauza mare a poporului nostru.

Că nu era vorba de o atitudine întîmplătoare ci, dimpotrivă, problema preocupa în mod foarte serios pe cărturarii vremii, rezultă şi din mărturiile unor contemporani ai lui Alecsandri, cum ar fi Negruzzi, care, într-o scrisoare către Gheorghe Asachi, datată 21 iulie 1838, se exprima în felul următor :

„Trebuie să ştii, domnul meu, că noi sîntem de o fire foarte deşanţată : ne place a maimuţi pe streini şi a ne defaima pe sine. Aşadar, am fost pe rînd turcomani, grecomani, sau domnul ştie ce încă ; acum, din mila lui Dum-

---

[8] Ibidem, p. 574.
[9] Ibidem, p. 575.
[10] Ibidem, 1876, p. 577.
[11] Ibidem, p. 577—578.
[12] Ibidem, p. 110.

Scanned with OKEN Scanner

nezeu, sîntem francezomani ; poate curînd vom trece şi Manha [13] în vreun balon aerostatic, şi atunci ne vei vedea anglomani" [14].

După cum spuneam, însă, ceva mai sus, Alecsandri, ca de altfel şi ceilalţi contemporani ai săi influenţaţi de ideile *Daciei literare,* nu pierde încrederea în forţele poporului său şi, dimpotrivă, subliniază importanţa pe care trebuie să o aibă în viitor masele anonime :

„Această observare m-ar despera asupra caracterului nostru, dacă n-aş şti că ea se atinge numai de o mică parte a societăţii româneşti ; căci ţăranii, carii, slavă Domnului ! alcătuiesc cel mai mare număr, nu şi-au părăsit niciodată obiceiurile, nici limba, nici portul, deşi tristele întîmplări ce au trecut peste ţară au apăsat mai mult asupra lor" [15].

Scriitorul îşi exprima îngrijorarea nu numai faţă de starea în care se găsea limba naţională, ci şi, mai ales, faţă de sprijinul pe care îl acorda statul în vederea emancipării ei :

„Limba păstrată cu sfinţenie de strămoşii noştri şi de popor devenise un *tutti frutti,* împestriţat cu vorbe greceşti, turceşti, ruseşti şi franţuzeşti" [16].

Era vremea în care „Asachi se încercase a funda o tipografie şi un jurnal : *Albina românească* ; însă acea tipografie zăcea în nelucrare, din cauza lipsei de materie şi biata *Albină* era condamnată a culege miere numai din florile grădinii domneşti. Îi era oprit de a deştepta opinia publică, care pe la 1840 se prezenta în ochii guvernului sub forma unui monstru ameninţător ; dar îi era permis şi chiar impus a relata numai ceremoniile de la Curte..." [17].

Scriitorul şi-a dat seama, în urma acestor triste constatări, că totul trebuie orientat spre realităţile populare, spre limba şi literatura poporului, singurele în stare să înlăture răul şi să creeze condiţiile necesare atît pentru fundamentarea unei literaturi cu adevărat naţionale, cît şi pentru o limbă literară unitară.

Poezia populară, pe care el cel dintîi a pus-o în lumină, era culeasă din regiunile de munte ale Moldovei, din zona estică a Carpaţilor şi Subcarpaţilor răsăriteni, de acolo unde moldovenii se găseau în contact permanent atît cu ardelenii, cît şi cu muntenii. Aşa se explică numeroasele cuvinte nemol-

---

[13] Canalul Mînecii.
[14] *Păcatele tinereţelor,* Bucureşti, 1959, p. 262.
[15] *Opere complete,* III, *Proză,* 1876, p. 105.
[16] Ibidem, p. 592.
[17] Ibidem, p. 595.

dovenești [18], cele mai multe de proveniență ardelenească, întîlnite în această poezie, prin ajutorul căreia scriitorul n-a contribuit numai la „românirea" limbii noastre literare, la scoaterea ei de sub influența „babiloniei lingvistice" de care era amenințată, ci și la procesul de unificare a acestei limbi inițiat, după cum se știe, în paginile vestitei reviste ieșene *Dacia literară* (1840).

Nouă, celor de astăzi, ni se pare că limba literară pe care o vorbim a fost aceeași de la început, că ea n-a constituit o greutate pentru scriitorii de acum o sută și ceva de ani. Adevărul este, însă, cu totul altul. Pînă în preajma anilor 1840—1848 exista o limbă neformată încă, fără norme acceptate de toată lumea, pe de o parte, plină de grecisme și turcisme, iar pe de altă parte, supusă unei adevărate invazii neologice. Această stare de lucruri este reflectată, cum nu se poate mai bine, în cea dintîi încercare dramatică a lui Alecsandri, în *Iorgu de la Sadagura*, care a fost scrisă în anul 1844. Boierimea veche, ruginită în idei de mult depășite și într-un conservatorism exagerat, se încăpățînează în folosirea unor elemente turcești și, mai ales, grecești, cum ar fi : *afcademie, aferim, arhon, clironom, carnacsî, farfastîc, helbet, işala, kefali, kir, melaholie, vadeà* etc., ori a utilizării pe scară largă a unor sufixe de origine greacă : *comprometarisi* [19], *declinarisi, ecrazarisi, educarisi, flatarisi, închietarisi, ofensarisi, reflectarisi, refuzarisi, siuportarisi, suvenarisi, 'aminti'* ; *cornoratos, diavolos, filozofos, ispravnicos, Ghingos, 'Gîngu'* (nume propriu), *patriotismos* etc. Tineretul epocii recurge, tot mai des, la limba franceză, după cum întîlnim și reprezentanți ai limbii germane. Ca o ultimă trăsătură care pledează în sensul „babiloniei lingvistice", din epocă, trebuie subliniate numeroasele cuvinte stîlcite, în vorbirea străinilor care nu ne cunosc, decît în mod cu totul aproximativ, limba țării. Exagerările puriste nu intraseră, încă, în acea vreme, în atenția lui Alecsandri.

Scriitorul a știut să înlăture, cu pricepere, ceea ce începea să aparțină trecutului și să promoveze noul. Cu toate că nu se poate vorbi, în opera sa, de o diferențiere categorică, în funcție de conținutul fiecărei bucăți, observăm,

---

[18] Cum sînt următoarele : *birău* (primar) (p. 47, 48) ; *Bîrgău* (p. 365) ; *Braşeu* (p. 53) ; *cătană* (soldat) (p. 294—296) ; *făgădar* (crișmar) (p. 41, 42) ; *muiere* (p. 122, 158, 243) ; *muieruşcă* (p. 53) ; *stavă* (p. 314) ; *stăvar* (p. 314) etc. Toate trimiterile se fac la volumul de *Poezii populare*, București, 1866.

[19] Ion Diaconescu nu are dreptate cînd consideră aceste derivate ca fiind introduse, în limba noastră, sub impresia limbii franceze (vezi *Analele Universității C. I. Parhon*, vol. 18, 1960, p. 359). Franțuzești, mai bine-zis latino-romanice, sînt numai cuvintele de bază (*compromite, declina, educa* etc.), sufixul este specific grecesc, după cum știe toată lumea. Derivatele acestea, care pleacă de la un neologism recent și de la un sufix „vechi", sînt printre puținele elemente de dimbă care ne ajută să „localizăm" întoomai cum, mai tîrziu, ne ajută, la același lucru, anumite neologisme stîlcite din comediile lui Caragiale.

totuşi, cum în *Doine* predomină cuvintele populare ; grecismele şi turcismele ne întîmpină în unele piese de teatru, în care autorul vizează boierimea ruginită şi conservatoare ; în *Buchetiera de la Florenţa*, ca şi în cutare fragment din *Călătorie în Africa*, de altfel, întîlnim numeroase italienisme [20], iar elementele de origine franceză apar, mai ales, în notele de călătorie, acolo unde ne vorbeşte scriitorul însuşi ; în *Legende* şi, în general, în literatura de inspiraţie istorică, găsim arhaisme, iar latinismelor li s-a făcut loc în *Rusaliile* şi în *Dicţionar grotesc*, acolo, adică, unde scriitorul a fost pus în situaţia de a lua atitudine împotriva unor elemente care nu-şi găseau justificare în limba literară modernă [21].

Într-un fel sau altul, Alecsandri foloseşte, aşa cum am văzut, elemente de limbă din toate straturile. Pe unele dintre ele le întrebuinţează numai în funcţie stilistică, numai cu scopul de a ridiculiza pe cei care nu ştiu să le evite, din vorbirea lor, pe altele îşi fundamentează însuşi procesul său de creaţie. În orice caz, el era conştient că limba trebuie să apară diferenţiată, în funcţie de diferenţierea care există în societate, şi, de cele mai multe ori, procedează în consecinţă. În acest sens trebuie înţeleasă următoarea afirmaţie a scriitorului : „Limba întrebuinţată pînă acum de traducătorii dramelor franceze şi germane este o macaronadă ridicolă şi indigestă, care displace auzului şi nimiceşte interesul pieselor, fie cît de bine jucate. Toate personajele vorbesc acelaşi jargon bursuflat : marchizul ca ciubotarul, prinţesa ca spălătoriţa, cardinalul ca vizitiul, împăratul ca bucătarul..." [22] El cere, cu alte cuvinte „o limbă conformă cu caracterul fiecărui personaj, precum şi cu naţionalitatea lui şi cu timpul în care trăieşte" [23].

Este cu totul caracteristic, din acest punct de vedere, modul în care Alecsandri a ştiut să strecoare, în una din cele mai reuşite bucăţi în proză dintre cîte ne-a lăsat [24], o critică hotărîtă şi foarte realistă, a sistemului lingvistic al lui Eliade, din perioada de după 1840 : „Şi trebuie să mărturi-

---

[20] Cîteva extrase din volumul de *Proză* de la 1876 : *barcarolă* (p. 320), *cantatriţă* (p. 96, 404), *ducă* (duce) (subst. ; p. 319, 321), *excelenţă* (p. 324), *gondolă* (p. 319, 320), *locantă* (p. 313, 314, 324, 341, 364, 366, 375, 395, 396, 402, 404, 427), *locantier* (p. 314), *madonă* (p. 319), *mandolină* (p. 319, 320), *padre* (p. 316, 317), *razzia* (razie) (p. 399), *Santa Maria* (p. 317), *sinior* (p. 313, 314, 315, 316, 317, 324), *tarantelă* (napolitană !) (p. 354), *veturin* (p. 91, 313), *iluminat a giorno* (p. 410), *sotto voce* (p. 345).

[21] Pentru eventuale amănunte să se vadă articolul lui C. *Dimitriu — Aspecte ale vocabularului în teatrul lui Alecsandri*, publicat în *Iaşul literar*, iulie 1965, p. 76—80.

[22] *Vasile Alecsandri — Teatru. Comediile.* Ediţie comentată de Alexandru Iordan, Editura Scrisul Românesc, Craiova, f.a., p. 42.

[23] Ibidem, p. 44.

[24] Este vorba de *Istoria unui galbîn.*

sesc că el ajunsese la o ghibăcie atît de măiastră în măsluirea cărţilor, încît ar fi meritat cu toată dreptatea o odă escamotofilă în soiul acelei adresate d-lui Rodolfo de d. Eliad, marele amiratore della prestidigitazione.

Paraoa — (Boldind ochii) Ce cuvinte sînt aceste ?

Galbînul — Aceste sînt cuvinte dintr-o nouă limbă românească ce se descopere acum la Bucureşti.

Paraoa — Dar escamotofil ce bazaconie este ?

Galbînul — Escamotofil e văr primar cu braçalba, cu lungumbra şi frate de cruce cu Bròscăòetaurie şi cu impercaicoifagi a d-lui Aristia.

Paraoa — Nu le înţeleg.

Galbînul — Te cred ; dar ian întreabă pe croitorii lor dacă înţeleg cuvintele teşmecherii şi haram, şi să vezi că ţi-ar răspunde : nu te capisc, sau nu te cuprind" [25].

Într-un pasaj pe care îl extrag din cunoscutul *Dicţionar grotesc*, în care Alecsandri pune în gura politicianului de ieri forme caracteristice latiniştilor aberanţi, scriitorul nostru se dovedeşte nu numai un precursor al satirei necruţătoare a lui Caragiale, ci şi al pamfletului nimicitor al lui Arghezi. Cu toţii şi-au îndreptat săgeţile, în perioade diferite ale culturii noastre, împotriva tendinţei de artificializare a limbii, împotriva abaterii ei de la matca statornică a izvoarelor populare. Dar nici unul n-a contribuit la înlăturarea răului în măsura în care a făcut-o Alecsandri, pentru că el singur a trăit în momente de răscruce istorică în care urma să se decidă victoria bunului simţ asupra sistemelor pedanţilor. După ce cumpăna a fost înclinată, nu i-a mai venit greu lui Caragiale să dea lovitura de moarte monstrului rămas numai cu două capete din şapte cîte avusese iniţial, şi cu atît mai mult a fost uşurată acţiunea întreprinsă de Arghezi, în zilele noastre, cînd îngrijorarea era mai mult pentru trecut decît pentru prezent : avea o valoare retrospectivă. Dar să vedem citatul lui Alecsandri :

„Această terminare [26] s-a furişat pe nesimţite în convorbirea română şi a năvălit mai cu seamă în ziaristică şi în elocvenţa parlamentară. Ea dă graiului o intonare ţiuitoare, care produce în urechi o gîdilire nesuferită ; prin urmare îi este cu neputinţă a găsi calea inimei.

---

[25] *Opere complete*, III, *Proză*, 1876, p. 15—16. Nu intră în intenţia noastră şi studierea limbii din opera lui Alecsandri, ci numai atitudinea teoretică a scriitorului. Se înţelege că, pentru o mai uşoară prezentare a acesteia, am recurs, uneori, la exemple. Caracterele specifice limbii din opera poetului au fost prezentate în două articole succesive, de *Ştefan Munteanu — Limba literară în opera poetică a lui Vasile Alecsandri*, publicate în revista *Orizont* (octombrie 1965, p. 3—13, şi noiembrie 1965, p. 67—72).

[26] E vorba de sufixul *-(ţ)iune*.

În zadar un june țiunist ar căuta să înduioșeze pe îngerul adorării sale, zicîndu-i cu glas tremurător : «Ah ! Doamnă *apariţiunea* d-voastră mă aduce într-o *emoţiune*... mă pătrunde de o *sensaţiune*... mă pune într-o *confuziune*... cît nu pot să vă fac o *declaraţiune* demnă de... etc., etc.».

Îngerul și-ar freca urechile cu mîinile sale trandafirii și ar cădea numai de cît în spasmuri.

Camera deputaţilor și Senatul răsună adeseori de țiuituri și mai accentuate. De pildă : «Domnilor ! *Cestiunea* a dat loc la multe *discuţiuni* în *secţiuni*, și la mai multe *interpelaţiuni* asupra *interpretaţiunii constituţiunii*. *Protestaţiunile* majorităţii au produs adîncă *senzaţiune* în sînul *reprezentaţiunii* naţionale și ele au cauzat frecvente *întreruptiuni* în *discuţiunea propoziţiunii* ministeriale... etc., etc.»“ [27].

Dar, ca și cum aceste intervenţii nu i s-ar părea suficiente, scriitorul se ridică împotriva sufixului în cauză și în teatrul său și anume în *Rusaliile*, prin gura lui Galuscus, vrednic de milă prin modul său de exprimare : „Domnule, am ascultat toate *aberăciunile* cîte le-ai debitat fraţilor români și fac aici *declărăciune* că eşti un perturbator. Dumneata nu urmezi *instrucciunilor* guvernului... urmezi *inspirăciunei* unor utopişti...“ [28]. Și imediat mai departe, un exemplu și mai grăitor, cînd Răzvrătescu îl întreabă (pe Galuscus !) : „Ai adus banii contribuţiei ?“ ; acesta răspunde : „Las'că ţi-oi da eu *contribuciune*.

Eşti pentru *năciune*
O *perturbăciune*,
Abominăciune,
Și *ecsecrăciune !*
Om făr de *răciune*
Plin de *aberăciune*,
Duci la *perdiciune*
Pe biata *năciune*“ [29].

Furat de „frumuseţea“ limbii lui Galuscus, Răzvrătescu însuși este influenţat de acest mod de exprimare, în răspunsul pe care i-l acordă :

„*Ciune, ciune, ciune*,
Du-te-n *năibăciune !*
Eşti o *scăpăciune*
Din *Balamuciune*“ [30].

[27] *Opere complete*, III, *Proză*, 1876, p. 532—533.
[28] *Vasile Alecsandri — Opere complete. Teatru*, II, Bucureşti, 1875, p. 718.
[29] Id., ibid., p. 718.
[30] Id., ibid., p. 718.

Să se observe în ce măsură limba acestor eroi ai lui Alecsandri aduce aminte de „pedanții" din schițele ori din teatrul lui Caragiale. În vorbirea „junelui țiunist" se poate ușor întrevedea apariția iminentă a lui Rică Venturiano, „studinte în drept și publicist".

N-am urmărit aici, se înțelege, toate aspectele luptei pe care Alecsandri a dus-o împotriva ideilor latiniste. Ele au fost prezentate într-un articol special, de Petre E. Zugun, *Alecsandri și purismul* [31].

Ca o măsură de prevedere împotriva sufixelor substantivale latinești de origine recentă, Alecsandri recurge, în mod deliberat, la derivatele formate pe baza infinitivului lung al verbelor. Iată numai o parte din exemplele extrase de mine, din volumul al III-lea al *Operelor complete (Proză)*, apărut, la București, în 1876 : *admirare* (p. 31, 52, 163, 183, 233, 235, 269, 305, 328, 329, 355, 360, 405) ; *adorare* (p. 532) ; *amărîre* 'amărăciune' (p. 510) ; *aspirare* (p. 575, 576, 584, 588, 597, 598) ; *atragere* 'atracție' (p. 414) ; *clocotire* 'clocot' (p. 253) ; *contribuire* 'contribuție' (p. 533) ; *conversare* 'conversație' (p. 394) ; *declarare* (de amor) (p. 539, 403) ; *dedicare* 'dedicație' (p. 97) ; *demonstrare* (p. 358, 403) ; *destinare* (p. 351) ; *distingere* 'distincție' (p. 365) ; *dizertare* 'convorbire, dizertație' (p. 182, 353) ; *fortificare* (p. 293, 340, 367) ; *improvizare* (p. 413, 427) ; *inspirare* (p. 125, 462) ; *invitare* (p. 298, 409) ; *împrumutare* (p. 484) ; *înturnare* (p. 30, 600) ; *lătrare* (de cîne ! [32]) (p. 366) ; *meditare* 'meditație' (p. 116, 242) ; *mergere* 'mers' (p. 579) ; *navigare* 'navigație' (p. 281) ; *nechezare* 'nechezat' (p. 417) ; *nereușire* 'nereușită' (p. 507) ; *obosîre* 'oboseală' (p. 89) ; *observare* 'observație' (p. 5, 24, 47, 105, 134, 290, 303, 332, 403, 421, 518, 540, 579) ; *persecutare* 'persecuție' (p. 507) ; *poftire* 'poftă' (p. 229) ; *producere* 'producție' (p. 602) ; *promitere* 'promisiune' (p. 590, 598) ; *privire* [33] 'privință' (p. 35, 37, 106, 133, 187, 196, 197, 203, 207, 236, 273, 280, 287, 384, 510, 585, 594, 602) ; *regretare* 'regret' (p. 364, 542, 574) ; *reprezentare* 'reprezentație' (p. 514) ; *satisfacere* 'satisfacție' (p. 415) ; *sfătuire* 'sfat' (p. 76, 208) ; *sforăire* 'sforăitură' (p. 363) ; *sperare* 'speranță' (p. 54, 59, 73, 77, 80, 83, 90, 97, 156, 183, 203, 218, 220, 221, 223, 236, 237, 252, 263, 268, 269, 319, 330, 342, 344, 358, 367, 406, 435, 534) ; *strigare* 'strigăt' (p. 282) ; *sunare* 'sunet' (p. 590) ; *suspinare* 'suspin' (p. 7) ; *șerbire* 'șerbie' (p. 579) ; *temere* 'teamă' (p. 575) ; *terminare* (p. 532, 533) ; *zuruire* (p. 7).

---

[31] *Iașul literar*, iulie 1965, p. 62—70.

[32] Alături de *lătrat* (p. 371).

[33] Alături de *privință* (p. 377).

Am afirmat, mai sus, că Alecsandri recurge, în mod deliberat, la variantele infinitivale numai ca să nu fie nevoit să le utilizeze pe cele formate după procedee latiniste. Iată, acum, justificarea teoretică a acestei atitudini :

„Nici un poet cu talent şi cu simţul armoniei nu îndrăzneşte a se servi de *ţiune* în versuri. Pentru ce dar în proză ? Să fie oare acest *ţiune* ca o manta de vreme rea ? Pentru ce asemenea *umiliaţiune* pe capul lui ? Pentru că are un ce displăcut, care produce tonuri discordante în armonia limbii ; pentru că oricît de gramatical să fie *ţiune*, românul îi preferă alte terminări [34] care îi sună mai bine la auz ; aşa mai ales se împacă el cu *admitere* decît cu *admisiune*, mai voios cu *proclamare* decît cu *proclamaţiune*, mai mulţumit cu *contribuire* decît cu *contribuţiune* etc., etc." [35].

Alecsandri n-a avut totdeauna dreptate. Alături de atitudini ca aceea menţionată imediat mai sus el condamnă o serie de forme ca *onoare*, *preşedinte*, *şedinţă*, în locul cărora propune pe *onor* [36], *president* [37], *seanţă* [38]. Într-o epocă în care neologismele invadează pur şi simplu limba noastră literară, scriitorul n-a găsit, în toate împrejurările, drumul cel mai just. Meritul lui constă, totuşi, în faptul că de cele mai multe ori a propus soluţii juste şi, în acelaşi timp, a pledat pentru apropierea limbii literare de vorbirea poporului.

Alt exemplu din care rezultă că Alecsandri a dat interpretare mai puţin fericită fenomenelor de limbă este cel în legătură cu recomandarea formelor verbale de tipul *ei adun*, *ei joc*, în loc de *ei adună*, *ei joacă*, pe care scriitorul le-a susţinut pe plan teoretic [39] şi le-a folosit pe scară largă în opera sa beletristică.

Cu toată lupta necruţătoare împotriva sistemelor lingvistice, cu toată pornirea împotriva latiniştilor extremişti, Alecsandri nu se sfieşte să pledeze, el însuşi, pentru latinitatea limbii noastre, ori de cîte ori i se pare că există o intenţie, din partea cuiva, de a ne lua ceea ce-i al nostru, de a nega ceea ce nu ne poate fi contestat, ca în citatul de mai jos :

---

[34] Să se observe că, pînă şi în acest caz, scriitorul evită sufixul *-(ţ)iune* şi îl înlocuieşte cu *-are*, nu zice, adică, *terminaţiune*, ci *terminare*.

[35] *Opere complete*, III, *Proză*, Bucureşti, 1876, p. 533. În ediţia de la 1875—1878 a *Poeziilor* sale am găsit şi *Cuprindere*, în loc de *Cuprins* (=Tablă de materii).

[36] Ibidem, p. 528—530. Cf. şi *Perpessicius* — *Alecsandri şi limba literară* (în lucrarea colectivă *De la Varlaam la Sadoveanu*, Bucureşti, 1958, p. 225—226, precum şi în volumul *Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, II, 1958, 1962, Bucureşti, 1964, p. 36—37).

[37] *Opere complete*, III, *Proză*, 1876, p. 544.

[38] Ibidem, p. 544.

[39] Cf. *Grammaire de la langue roumaine*, Paris, 1863, p. 46 *(ei adun !)*, 51 *(ele zbor)*.

„Eu sînt român. Împăratul Traian a venit în vechime cu multă putere de a învins pe daci, locuitorii ţării acesteia. Toată averea mea este o casă, un cîmp, o fîntînă, un car, o vacă, doi boi de jug şi un cal. Am o femeie bună, frumoasă şi lucrătoare. Ea nu lasă furca din mîini cît e ziua de lungă, nici nu pierde din ochi fiul ce ne-a dat Dumnezeu etc., etc.“ [40].

Toate cuvintele din alineatul de mai sus sînt fie de origine latină, fie formate pe terenul limbii noastre, din cuvinte moştenite. Alecsandri se dovedeşte, aici, un vrednic urmaş al lui I. Eliade-Rădulescu [41] şi un precursor al lui B. P. Hasdeu [42], Sextil Puşcariu [43], acad. Iorgu Iordan [44] etc.

Şi scriitorul continuă cu următoarele consideraţiuni :

„De ajuns sînt aceste cuvinte ca să dovedească, domnilor, că poporul ce grăieşte astfel e de neam latinesc“ [45].

Alecsandri a avut norocul, mărturisit de el însuşi, de a-şi vedea împlinite toate visurile tinereţii. Drumul parcurs în vreme de 50 de ani de creaţie literară i-a dat o perspectivă puţin obişnuită. În ţara noastră, în aceşti 50 de ani, s-au străbătut căi de secole. Bătrîneţea scriitorului a fost, într-adevăr, una fericită. „Regalitatea literară“, de care vorbea Nicolae Iorga [46], după expresia cunoscută a lui Eminescu, era una reală.

Limba poporului se revărsase, ca o adevărată binefacere, peste întregul teritoriu al literaturii naţionale şi poetul, eliberat de îngrijorarea de care se dovedise a fi stăpînit la începutul activităţii sale, îmbrăţişa, în formularea de mai jos, nu atît un deziderat pentru viitor, cît o stăpînită încredere pe care nu ţi-o poate da decît siguranţa datoriei împlinite :

„Limba este tezaurul cel mai preţios pe care-l moştenesc copiii de la părinţi, depozitul cel mai sacru lăsat de generaţiile trecute şi care merită a fi păstrat cu sfinţenie de generaţiile ce-l primesc. Ea este cartea de noblеţe, testimoniul de naţionalitate al unui neam, semnul caracteristic prin care membrii aceleiaşi familii se recunosc, în marea diversitate a popoarelor din lume, lanţul tainic ce-i leagă împreună şi-i face a se numi fraţi, altarul îm-

---

[40] *Opere complete*, III, *Proză*, 1876, p. 198.

[41] *Opere*, II, 1943, p. 197, 204.

[42] *Etymologicum Magnum Romaniae*, I, Bucureşti, 1886, p. LI—LIV.

[43] *Limba română*, I, Bucureşti, 1940, p. 190—195.

[44] *Observaţii cu privire la limba lui Eminescu* (în *Viaţa românească*, aprilie—mai, 1964, p. 190—197).

[45] *Opere complete*, III, *Proză*, 1876, p. 198.

[46] În *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*, p. 131—169, există un întreg capitol intitulat *Regalitatea literară a lui Vasile Alecsandri*.

prejurul căruia toţi se adună cu inimi iubitoare şi cu simţire de devotament unii către alţii“ [47].

Aşa cum activitatea lui Alecsandri în domeniul limbii şi literaturii poate fi caracterizată de propriile-i cuvinte scrise la adresa lui Negruzzi, tot aşa, altădată, scriitorul, plecînd de la o comparaţie între rolul poetului, în genere, şi cel al fluierului popular, nu face decît să ne pună la dispoziţie un fragment din autobiografia sa literar-culturală :

În poiana verde am găsit un fluier
Şi i-am zis în treacăt : „O ! fluier pierdut,
Ai avut odată mult maiestru şuier,
Care uimea lumea ş-acum eşti tăcut.

Astfel şi poetul viu în tinereţă
Gingaş, cu iubire, dulce a cîntat
Dar i-a plecat fruntea trista bătrîneţă
Şi i s-a stins glasul ş-a rămas uitat.“

Fluierul răspunse : „Frate, frăţioare,
A sosit amurgul, jalea ne-a cuprins.
Dar a noastră soartă e mulţămitoare
Am cîntat o doină şi e de ajuns“ [48].

Întocmai ca în această poezie, anii s-au aşternut, grei, peste activitatea multilaterală a lui Alecsandri. Ei n-au putut opri, însă, şi nici nu vor fi în stare să oprească ecourile de trezire a conştiinţei naţionale răspîndite în *Doinele* şi *Lăcrămioarele* sale, în *Pasteluri*, în *Legende* ori în *Ostaşii noştri*, ca şi în teatrul pe care l-a clădit singur, aproape în întregime, ori în proza care continuă să ne placă şi să ne încînte.

Cine nu citeşte, oare, şi azi, cu emoţie, cuvintele rostite de Iorgu de la Sadagura, într-un dialog cu Kiulafoglu, acum 125 de ani ?

„Kiulafoglu — Ha, ha, ha... la teatro moldovenesco !... Nu ţi-e mila se dai părale de zeaba, ca se vezi niste baeţi care nu stiu nici se vorbesca macar... şi se asculţi niste piese ca vai de ele ?

Iorgu — Dac-ar giudeca toţi ca dumneata, domnule, apoi teatrul naţional nu s-ar putea întemeia niciodată în ţară ; dar, slavă domnului ! sînt persoane care ştiu să preţuiască greutăţile unei scene începătoare ca a noastră ; care nu se ruşinează de a merge să vadă piese naţionale, şi care, în sfîrşit,

---

[47] Cf. *Convorbiri literare*, 1876, p. 137 *(Din albumul unui bibliofil !)* Cf. mai înainte, spusele lui *Ciparíu*, din *Discursul inaugural la înfiinţarea „Asociaţiunii transilvane“*.

[48] *Fluierul* (în vol. *Vasile Alecsandri — Mărgăritărele*, Biblio teca şcolarului, 1962, p. 281).

iertînd greşelile actorilor, îi încurageză şi le dă agiutorul cuviincios... Acele persoane sînt vrednice de toată lauda şi teatrul naţional le va fi întotdeauna recunoscător“ [49].

Şi de data aceasta, Alecsandri se întîlneşte cu C. Negruzzi care, în aceeaşi scrisoare către Gheorghe Asachi afirma :

„Îmi rămîne a vorbi de teatrul naţional, început iarăşi subt a d-tale priveghere, şi prin care ne-ai arătat că limba noastră nu e mai puţin primitoare de armonie decît italiana. Sărmanul teatru ! El semăna cu pruncul mic, frumuşel nevinovat şi — bolnav de strîns (iartă-mi, mă rog, această comparaţie băbească) ; şi unde avea trebuinţă de o bună căutare, de-abia ivindu-să şi-au stîrnit în cap o droaie de duşmani straşnici şi puternici : jumătate de lojile rangul I, parte din benoaruri [50], ba încă duşmănia asupra lui începu a molepsi şi lojile de sus, şi amerinţa de a se sui pînă la paradis“ [51].

Două pagini mai departe, C. Negruzzi pune idei asemănătoare în gura unui „tînăr poet român“ :

„Pînă acum nu sînt nebună ca să hotărăsc să merg
La un loc unde bacalii şi cizmarii toţi alerg.
Fi donc [52] cu astă idee poate vrei ca să glumeşti,
La Paris se dau vreodată vodevile româneşti ?
Caliope, Andronescu se pot socoti actori,
Vrednici ca să mulţumească nişte nobili privitori ?
Ş-apoi ce să vezi acolo ? Să asculţi pe un actor,
Care face româneşte declaraţii de amor !
Quelle horreur ! [53] au ei idee ce va să zică bonton ?
N-ai auzit, soro dragă, că lui Jean îi zic Ion !“ [54].

Autor deosebit de fecund în aproape toate genurile literare, Alecsandri ne-a lăsat o operă în care a ştiut să facă să se reverse apa vie a poeziei populare sub impresia căreia literatura noastră naţională continuă să întinerească pe măsură ce trec anii şi ne maturizăm.

Iată de ce recunoaştem în el pe unul dintre cei mai strălucitori deschizători de drumuri în literatură, în teatru, în formarea limbii române literare şi iată pentru ce amintirea lui va rămîne sfîntă încă multă, foarte multă vreme, în inimile şi cugetele tuturor locuitorilor acestui pămînt.

---

[49] *Opere complete, Teatru*, III, Bucureşti, 1903, p. 944.
[50] Lojă de jos într-un teatru, în rînd cu parterul (<fr. *baignoire*).
[51] *Costache Negruzzi — Păcatele tinereţelor*, Bucureşti, 1959, p. 261.
[52] Ei, asta-i !
[53] Ce grozăvie !
[54] *C. Negruzzi*, vol. citat, p. 263.

Scanned with OKEN Scanner

EMINESCU ŞI LIMBA POPULARĂ

Începuturile activităţii lui Eminescu sînt, după cum se ştie, tributare înaintaşilor săi. Dar pe măsură ce trece vremea şi pe măsură ce poetul cîştigă în experienţa poetică, aceste ecouri devin din ce în ce mai slabe, unele dintre ele dispar cu totul, iar altele pot fi întrevăzute numai cu mare greutate.

Istoricii literari mai vechi s-au oprit mai ales la cîteva nume, care au fost mereu pomenite în legătură cu dezvoltarea poetică a lui Eminescu. Cele mai cunoscute dintre ele sînt Alecsandri şi Bolintineanu. Cîteva dintre încercările de tinereţe ale celui care a scris *Împărat şi Proletar*, interesante mai ales pentru urmărirea evoluţiei artistice a poetului, aduc aminte de primul scriitor pomenit, după cum unele procedee pe care le întîlnim chiar după 1870 amintesc mai ales de Bolintineanu. Influenţele acestea nu trebuie considerate ca ceva exclusiv din partea lui Alecsandri şi Bolintineanu, ci, mai ales, ca nişte procedee specifice epocii literare de dinainte de Eminescu, în care s-au remarcat cei doi poeţi pomeniţi, întrucît ei erau exponenţii de frunte ai mişcării literare din vremea aceea, în sensul că aceasta se manifesta, cu deosebire, prin ei.

O poezie ca *De-aş avea*, apărută în *Familia*, 1866, aduce aminte atît prin ritm, cît şi prin marea mulţime de diminutive, de *Doina* lui Alecsandri, lucru observat, de altfel, de unii reprezentanţi ai criticii literare :

„De-aş avea şi eu o floare
Mîndră, dulce, răpitoare,
Ca şi florile din Mai,
Fiice dulci a unui plaiu.
Plaiu rîzînd cu iarbă verde
Ce se leagănă, se pierde,
Undoind încetişor,
Şoptind şoapte de amor ;
De-aş avea o floricică

Scanned with OKEN Scanner

Gingaşă şi tinerică,
Ca şi floarea crinului
Alb ca neaua sînului,
Amalgam de-o roz-albie
Şi de una purpurie,
Cîntînd vesel şi uşor
Şoptind şoapte de amor ;
De-aş avea o porumbiţă
Cu chip alb de copiliţă,
Copiliţă blîndişoară
Ca o zi de primăvară ;
Cîtu-ţi ţine ziuliţa
I-aş cînta doina, doiniţa,
I-aş cînta-o-ncetişor,
Şoptind şoapte de amor".

Titlul poeziei lui Eminescu este el însuşi împrumutat din poezia lui Alecsandri, unde cuvintele acestea apar aproape în fiecare strofă, lucru pe care Eminescu l-a observat imediat şi de aceea le-a pus în fruntea poeziei sale, păstrîndu-le şi la începutul fiecărei strofe. În felul acesta se observă şi mai bine ce-i datoreşte Eminescu lui Alecsandri. Iată acum şi un fragment din poezia acestuia.

„Doina, doiniţă !
De-aş avea o puiculiţă,
Cu flori galbene-n cosiţă,
Cu flori roşii pe guriţă ;

De-aş avea o mîndrulică,
Cu-ochişori de porumbică
Şi cu suflet de voinică ;

De-aş avea o bălăioară
Naltă, veselă, uşoară
Ca un pui de căprioară ;

Face-m-aş privighetoare,
De-aş cînta noaptea-n răcoare
Doina cea desmierdătoare ;

Doina, doiniţă !
De-aş avea o puşculiţă
Şi trei glonţi în punguliţă
Şi-o surioară de bărdiţă ;

De-aş avea, pe gîndul meu,
Un cal aprig ca un leu,
Negru ca păcatul greu ;

Scanned with OKEN Scanner

De-aş avea vreo şapte fraţi,
Toţi ca mine de bărbaţi
Şi pe zmei încălecaţi ;

Face-m-aş un vultur mare,
De-aş cînta ziua, la soare,
Doina cea de răzbunare.

Cuvinte ca *plaiu* sau expresii ca *şoptind şoapte de amor* sînt şi ele dovezi concludente că Eminescu îl cunoştea bine pe Alecsandri. De la el a luat unele procedee de versificaţie cum ar fi întrebuinţarea, la persoana a treia plural, a unei forme care este proprie persoanei I singular : „Cu rîuri de foc şi cu poduri de-argint, Cu ţărmuri de smirnă, cu flori care *cînt*" (*Mortua est*, p. 27—28). Procedeul acesta este foarte întrebuinţat de Alecsandri, în poeziile sale, şi apariţia lui a fost ajutată de faptul că verbele de conjugarea a doua şi a treia, precum şi unele care aparţin conjugării a IV, nu deosebesc, sub aspect formal, cele două persoane pomenite (eu *văd* — ei *văd* ; eu *fac* — ei *fac* ; eu *merg* — ei *merg* ; eu *duc* — ei *duc* ; eu *scriu* — ei *scriu* ; eu *tac* — ei *tac* ; eu *pot* — ei *pot* etc.). Ne găsim, cu alte cuvinte, în faţa unui fenomen de „analogie".

Alteori, numeroase adjective formate din participii prezente (*căzînde, descrescînde, dorminde, fugindă, gemîndul, imitîndă, lucinde, mugindă, murinde, pălindă, resăltîndă, rîzîndă, săltîndă, suspinîndă, şoptinde, tremurînde, vibrînde, vuindă* etc.) sau ritmul, iarăşi specific, aduc aminte de Bolintineanu :

„N-oiu uita vreodată, dulce Bucovină,
Geniu-ţi romantic, munţii de lumină,
Văile în flori,
Rîuri *resăltînde* printre stînce nante
Apele *lucinde*-n dalbe diamante
Peste cîmpii-n zori"

(La Bucovina, Familia, 1866).

Un exemplu asemănător apare şi ceva mai tîrziu în *Epigonii :*

Măşti *rîzînde*, puse bine pe-un caracter inimic.

Trebuie spus că aceste forme au început să fie, iarăşi, din ce în ce mai cultivate, nu atîta în literatura propru-zisă, cît în presă.

În ceea ce priveşte ritmul lui Bolintineanu şi tonalitatea elegiacă din unele poezii, cum ar fi *O fată tînără pe patul morţii*, care se vede că l-a impresionat în mod deosebit pe Eminescu, se observă în *Mortua est*. În alte poezii se resimte prezenţa tehnicii poetice a lui Eliade-Rădulescu, a lui Si-

hleanu etc. Cine s-ar putea îndoi că, în începutul versului al zecelea din poezia *La Heliade*, publicată în revista *Familia*, în iunie 1867, nu se întrevăd felul de lucru şi procedeele celui omagiat ? :

„Plăcută-i *à* ghirlandă."

Eminescu era foarte tînăr atunci şi încerca să-şi arate admiraţia pentru opera literară „a bardului bătrîn" prin tocmai procedeele caracteristice acestuia. În aceeaşi vreme, în alte împrejurări, el nu se dă în lături de-a întrebuinţa latinisme ca *popol, stelă* etc., ori neologisme alese fără prea mult discernămînt, întocmai cum procedau numeroşi scriitori mai vîrstnici din vremea aceea.

Cu timpul, Eminescu nu mai este tributar înaintaşilor săi şi experienţele lui de laborator se orientează, tot mai hotărît şi tot mai statornic, spre izvoarele permanente ale împrospătării literaturii şi limbii literare, spre poezia populară, fără ajutorul căreia e greu de bănuit cum s-ar fi dezvoltat talentul lui Eminescu. Din poeziile lui de tinereţe, în care această reîmprospătare nu se constată încă, nu s-ar fi putut bănui întorsătura atît de neaşteptată pe care a luat-o arta lui poetică.

Foarte curînd poetul distinge drumurile care s-au „bătut de mai-nainte" şi caută să-şi creeze unul propriu care, însă, nu trebuie înţeles greşit. Poeţii de dinaintea lui au împrumutat totul fără prea mult discernămînt, au luat şi ce era bun şi ce era mai puţin potrivit şi, mai ales, n-au ştiut cum să dozeze, în limba lor proprie, elementele populare, pe de o parte, neologismele, pe de altă parte. Din cauza aceasta, atît Alecsandri, cît şi Bolintineanu s-au învechit repede şi foarte puţine versuri ale lor mai rezistă unei critici cu adevărat ştiinţifice, în vremea noastră. Oricît ar fi fost de mare aportul pe care-l aduceau ei în formarea limbii literare, prin împrospătarea cu elemente populare, lipsa de măsură i-a împins spre sentimentalism şi marea abundenţă de diminutive împrumutate din anumită poezie populară a plăcut numai o scurtă perioadă de timp, pentru a deveni apoi o adevărată piedică în ceea ce priveşte formarea limbii literare.

Nu-i, în cele ce spun, un reproş la adresa scriitorilor anteriori lui Eminescu. Epoca lor nu putea face mai mult. Faţă de generaţiile mai vechi, ei înşişi au parcurs un drum lung. O singură generaţie nu putea duce lucrurile mai departe în primul rînd pentru motivul că nu erau încă pregătite condiţiile pentru acest lucru. Literatura noastră a fost scrisă la început de reprezentanţi ai boierimii. Aceştia vorbeau de obicei greceşte sau franţuzeşte. Limba

Scanned with OKEN Scanner

populară n-avea nici un fel de trecere în ochii lor, nu era considerată capabilă să exprime idei înalte şi sentimente puternice.

Scriitorii din vremea lui Alecsandri, ei înşişi franţuziţi în mare parte, nu reuşesc să se identifice cu aspiraţiile poporului între altele, din cauză că între ei şi masele populare stăteau o mulţime de piedici, dintre care aceea provocată de limbă nu era cea mai puţin importantă. Dacă mai adăugăm că această apropiere nu era dorită în mod sincer totdeauna, de clasa de sus, vom înţelege şi mai uşor de ce au mers lucrurile atît de greu.

Nu trebuie să uităm iarăşi că literatura noastră modernă datează de abia din jurul anilor 1800 şi într-o perioadă atît de scurtă, în condiţiile de dezvoltare de atunci, nu se puteau face toate. Nu puteau exista scriitori mari într-o literatură care era în fază, într-o literatură care nu cunoştea meşteşugul scrisului şi în care lipsa de cultură era atît de evidentă. Literatura noastră a avut de luptat într-o jumătate de secol cu o mulţime de piedici, între care una foarte importantă era lipsa unei limbi comune. Limba vie de după 1800 era neglijată de scriitorii cu preocupări grecizante, iar limba veche, a textelor religioase şi a cronicilor, nu mai corespundea ideilor, care-şi făceau loc tot mai puternic şi la noi în urma revoluţiei de la 1789 şi a ascensiunii burgheziei în apus. Din cauza aceasta, toţi scriitorii de pînă la Eminescu se risipesc în căutarea expresiei celei mai potrivite pentru gîndirile şi sentimentele lor ; ei îşi cheltuiesc cea mai mare parte din energie pentru formarea unei limbi literare.

Lupta se dădea de fapt pe două fronturi. Se urmăreau două lucruri importante. Influenţa străină, foarte puternică la un moment dat, trebuia asimilată, dar, în acelaşi timp, era necesară şi o înviorare din interior, care nu putea veni decît din partea poporului, din limba naţională.

Încercări de emancipare de sub influenţa străină s-au făcut în repetate rînduri. Este destul să pomenim pe Kogălniceanu şi pe colaboratorii lui de la *Dacia literară,* care cer literatură originală, nu traduceri, cer inspiraţia sănătoasă în locul sensualismului dulceag. Tot aceştia pun, cei dintîi, problema unei limbi literare unice, în care să nu se scrie nici moldoveneşte, nici muntenească, nici ardelenească. Ideea venea prin C. Negruzzi de la munteanul Eliade-Rădulescu, prin corespondenţa literară bogată care a avut loc între ei, şi nu-i o simplă întîmplare că Negruzzi reuşise, încă la 1840, să scrie într-o limbă aproape identică cu cea de azi. Ca dînsul scriau şi Alecsandri şi Kogălniceanu. Toţi trei renunţă la fonetisme ca *gioc, gios,* prea moldoveneşti, şi le înlocuiesc prin munteneştile *joc, jos.* Tot aşa scriu *sunt* în locul popularului *sînt.*

Scanned with OKEN Scanner

Dar, în momentul în care Eliade, căzut în cunoscutele-i rătăciri italieniste care nu erau decît reflectarea, pe plan literar, a viitoarei lui trădări politice, părăseşte vechile-i principii atît de sănătoase, exprimate mai întîi în *Gramatica* de la 1828, şi cînd aceste rătăciri se dezvoltau paralel cu cele ale latiniştilor din Transilvania, atît Negruzzi, cît şi Alecsandri se întorc la formele lor moldoveneşti *sînt*, *gioc*, *gios* etc., întîrziind, în felul acesta, formarea unei limbi literare unice. Prima ediţie a operelor lui Negruzzi (Iaşi, 1857) are mai multe moldovenisme decît textele publicate în revista *Dacia literară* (1840), iar în operele complete ale lui Alecsandri (tipărite la Bucureşti, 1875), ele apar, de asemenea, în mod consecvent.

Dacă scriitorii anteriori lui Eminescu erau dezorientaţi în privinţa formării limbii literare, nu-i de mirare că şi el va fi aproape toată viaţa în căutarea „cuvîntului ce exprimă adevărul", dar, spre deosebire de ceilalţi, înzestrat cu o viziune clară şi ajutat şi de unele împrejurări speciale, va reuşi să pună bazele limbii unice, să şteargă asperităţile dintre moldoveni, munteni şi ardeleni, care se dezvoltau pînă atunci într-un sens prea strîmt regional, şi să contribuie şi la unificarea sufletească a poporului nostru, unificare condiţionată în foarte mare măsură şi de acest „instrument de dezvoltare" care este limba.

Dacă s-a emancipat relativ repede de unele forme nepotrivite şi de fonetismele cu caracter prea dialectal, se datoreşte, în primul rînd cunoaşterii profunde a limbii noastre, sub toate aspectele şi, în acelaşi timp, din toate epocile. Colecţia de poezii populare a lui Eminescu, care s-a păstrat în manuscris, cuprinde texte din toate regiunile. Şi Moldova şi Muntenia şi Transilvania (cu Banatul şi Crişana) sînt bine reprezentate în manuscrisele respective. Lucrul acesta arată tocmai efortul continuu al poetului pentru ajungerea la o limbă unică şi la o literatură adevărată, lucru pe care, de altfel, îl mărturiseşte singur în *Notiţe bibliografice* (*Timpul*, 1880), cînd spune :

„Dar o adevărată literatură trainică, care să ne placă nouă şi să fie originală pentru alţii, nu se poate întemeia decît pe graiul viu al poporului nostru". Este interesant de observat că poetul nostru nu merge, aici, cu junimiştii, ci tocmai cu inamicii acestora, cu reprezentanţii principiului fonetic în ortografie, printre care un loc de frunte ocupă B. P. Hasdeu, împotriva unor rezerve pe care le formulează poetul în altă parte (vezi mai încolo !). Părerile acestor învăţaţi sînt vrednice de semnalat, chiar dacă ele au fost formulate după apariţia celor mai valoroase poezii ale lui Eminescu pentru motivul că alţi specialişti se dovedeau, cam în aceeaşi vreme, adepţi ai conceptului limbă de clasă. Ne vom opri numai la afirmaţiile lui B. P. Hasdeu, nu numai din motivul că la el lucrurile sînt expuse mai clar decît la ceilalţi, ci şi pentru

Scanned with OKEN Scanner

faptul, important şi el, că autorul combate cu hotărîre rolul pe care l-au atribuit unii specialişti grăbiţi [1] aristocraţiei : „Popor ! iată ceea ce deosebeşte pe ştiinţa limbii, născută în secolul nostru, de acele studii lingvistice de altădată, care n-au lipsit pe ici pe colea nici chiar în negura veacului de mijloc. Oare de ce nu s-a putut plăsmui această ştiinţă în minţile cele semizeeşti ale unor uriaşi ca Aristotel sau ca Bacon ? De ce ? — fiindcă oricare naţiune ceva mai înaintată se credea pe atunci a fi prea superioară celorlalte mai puţin dezvoltate şi fiindcă în fruntea fiecărei naţiuni se păuna cîte o clasă socială rădicată cu mult mai pe sus de straturile cele de jos, crezîndu-se datoare a le dispreţui şi a nu le băga în seamă, după cum strălucitul păun — se zice — nu se uită niciodată la picioarele sale, căci sînt aspre şi întunecoase. Sub o asemenea aristocraţie între naţiuni şi sub o asemenea aristocraţie între clase, orice altă ştiinţă sau artă putea să propăşească, dar nu lingvistica, al cărei material brut se află mai-mai întreg în cătune, în colibe, în bordee, nu în palaturi“ (*Etymologicum Magnum Romaniae*, II, p. XII).

„Ştiinţa limbii urmăreşte cu stăruinţă evoluţiunea vorbei nu într-o seamă de capete alese, nu în individualitatea cutare sau cutare, nu în cercuri sociale restrînse, ci tocmai în popor mai pe sus de toate“. (*ibid*, p. XIII).

Acest grai viu avea să înlăture nu numai influenţele unui Alecsandri ori Bolintineanu, ci şi pe cele latiniste introduse în scrisul poetului prin şcoala pe care a făcut-o şi, în primul rînd, prin profesorul său Aron Pumnul. Din aceleaşi motive, Eminescu va renunţa la o serie de neologisme pe care le întîlnim în poeziile sale de tinereţe şi pe care le va înlocui cu o serie de termeni împămînteniţi de multă vreme. În acelaşi timp, prin comparaţia pe care o poate face, pe baza tuturor textelor pe care le avea la îndemînă, renunţă şi el, întocmai ca cei de la *Dacia literară*, la fonetismele prea moldoveneşti cu deosebirea că nu se va mai întoarce la ele niciodată. În manuscrisele lui găsim destule dovezi că poetul a fost preocupat serios de aceste probleme încă de prin anii 1871—1872, cînd se pregătea să ţină, în Maramureş, o conferinţă despre pronunţie. El căuta să înlăture ce i se părea prea dialectal, indiferent

---

[1] *M. Gaster — Chrestomaţie Română*, I, Bucureşti, 1891, p. LXXXVIII :

„Dacă urmăreşte cineva textele reproduse din cărţile tiparnice bisericeşti uşor va putea constata aci în literatura română, acelaşi mers al dezvoltării limbistice ce ni-l prezintă celelalte limbi literare, şi adică : după fluctuaţiuni şi nehotărîri naturale la început, limba literară se fixează cu încetul şi capătă o formă hotărîtă. *Cu cît dezvoltarea literară este mai mare, cu atît mai mult devine limba literară o limbă artificială, deosebindu-se din ce în ce mai mult de limba propriu-zisă a poporului*“.

Nu mai este nevoie să insist asupra greşelilor pe care le făcea autorul în aceste rînduri, ele sînt evidente pentru oricine.

dacă era vorba de Muntenia, de Moldova sau de Transilvania. După ce arată cîteva pronunţări greşite din provinciile amintite, poetul continuă :

„Fiecăruia dintre noi i-ar fi ruşine să pronunţe rău nemţeşte, româneşte ba. Bărbaţii noştri din Transilvania — cei de litere chiar — nu pronunţă adeseori mai bine decît oamenii din satul lor natal. Silescu-se oare profesorii de prin gimnaziile româneşti ca să-nveţe junimea a-şi pronunţa bine limba lor natală ? Poate — dar nu credem ; căci dovada vie e junimea din Universităţi, care adeseori îşi face o mîndrie din aceea că pronunţă cum se pronunţă în provincia lor respectivă. Cum am mai spus — nu face nimărui o crimă din străinisme, cum nu facem din pronunţia rea, însă pe cît avem încă vreme, să ne silim prin şcoli, de nu în casă şi-n viaţa publică, de-a introduce o *pronunţie generală*", iar în altă parte, în legătură cu întrebuinţarea limbii în teatru, citim : „pronunţia pe scenă trebuie să fie pretutindinea una şi aceeaşi, cea naţională, căreia ardelenii îi zic «frumoasă»". „Nimic n-ar fi mai ciudat decît un teatru ai cărui membri să aibă fiecare o coloratură diferită în pronunţie".

Dar Eminescu nu se rezumă la a face constatări de natură teoretică. Toate aceste afirmaţii caută să le pună în practică. Pentru un om de sensibilitatea lui, pentru un poet care a suferit pentru toată lumea, se punea, în mod cu totul deosebit, şi problema formei care trebuia să fie la înălţimea ideilor pe care el căuta să le exprime.

Maxim Gorki a spus că mulţi dintre oameni gîndesc mai frumos decît se pot exprima. Eminescu reuşeşte, împotriva acestui adevăr, după o trudă îndelungată de căutare, să găsească expresia cea mai potrivită şi să înlăture aproape cu desăvîrşire deosebirea dintre forţa cu care gîndea şi mijloacele de exteriorizare a acestor gînduri. Stăpînit de ideea că imaginile din sufletul său sînt superioare puterii de a le exprima, poetul nu se dă bătut şi face toate încercările, combină cuvintele în toate felurile, pînă găseşte forma care i se pare cea mai potrivită. Şi cu aceasta intrăm într-o altă problemă, aceea a manuscriselor lui, a variantelor aceleiaşi poezii.

În nr. 11 din *Viaţa Românească* (noiembrie 1949), într-un articol intitulat *Ediţiile lui Eminescu*, Pericle Martinescu face, la pag. 144, următoarea afirmaţie :

„De mai multe ori, chiar după ce o poezie apărea în vreo revistă a timpului, poetul transcria bucata într-un caiet nou, cu gîndul, fără îndoială, de a-l pregăti pentru volum. Poate acestui gînd scump, dar nerealizat, se datoresc cele mai multe variante rămase în cele 43 caiete de la Academie".

De fapt, lucrurile nu stau tocmai aşa. Spusele lui Martinescu ar putea fi adevărate cînd diferitele manuscrise ale aceleiaşi poezii ar fi identice şi n-ar fi *variante* pe aceeaşi temă. Dacă de la un manuscris la altul există deosebiri, de cele mai multe ori importante, nu trebuie să vedem în numărul

Scanned with OKEN Scanner

lor decît dovada unei sforţări permanente de îmbunătăţire a textului respectiv, sforţarea de a egala exprimarea cu gîndurile care stăpîneau sufletul poetului. Şi afirmaţiile mele se pot verifica uşor dacă încercăm să analizăm felul în care a lucrat poetul, dacă urmărim evoluţia lui artistică de la prima variantă a unei poezii, care e, de multe ori, embrionară, şi forma definitivă, la care autorul a ajuns numai după stăruinţe îndelungate şi continui. Să luăm, spre exemplu, versurile fiului de domn din Scrisoarea a III-a, a căror origine pleacă din literatura populară, în care găsim variante de felul următoarei :

„Trimite-mi, mîndră trimite
Ce-o fi-n sat la voi mai verde :
Cosiţa, pletele
Ochii şi sprîncenele...
Că şi eu, mîndră, ţi-oi trimite
Ce-o fi-n cătane mai verde :
Chivăra şi penele
Ochii şi sprîncenele
Ochii şi guriţa..."

(Convorbiri literare, 1 noiembrie, 1888)

În manuscrisele poetului există mai multe variante, între care următoarea nu pare a fi cea dintîi în ordine cronologică :

„De din vale de Rovine
Grăim dragă cătră tine
Nu din gură ci din carte
Că îmi eşti aşa departe
Îţi trimit şire-ncurcate
De l-aşa străinătate
Scrisă cu lacrimi de-a mele
Pe de laturi
Cu banaturi
La mijloc
Pară de foc
Şi te rog puică te rog
Să-mi răspunzi c-un dar napoi
Ce-i mai mîndru pe la voi
Sînii tăi ce sînt ai mei
Şi-o creangă de flori de tei
Ochii tăi cei mîngăioşi
De dragoste secetoşi
Că şi eu trimite-voi
Ce-i mai mîndru pe la noi
Oastea mea cu flamurile
Codrul şi cu ramurile
Coiful nalt cu penele
Ochii cu sprincenele

Şi să ştii că-s sănătos
Că mulţumind lui Hristos
Te sărut doamnă frumos".
(Perpessicius — *M. Eminescu — Opere*,
II, p. 375

Într-o altă variantă, poetul lasă la o parte unele din versurile de mai sus şi păstrează numai ce i se pare caracteristic, după cum renunţă şi la unele expresii cu caracter regional :

„Din cîmpie din Rovine
Scriem carte către tine
Carte-n patru colţurele
Scrisă cu lacrimi de-a mele
Pe de laturi cu banaturi
La mijloc pară de foc
Să-mi trimiţi Doamnă măiastră
Ce-i mai mîndru-n valea voastră
Codrul cu poienele
Ochii cu sprîncenele
Că şi eu trimite-voi
Ce-i mai mîndru pe la noi
Coiful nalt cu penele
Ochii cu sprincenele
Şi să ştii că-s sănătos
Că mulţumind lui Cristos
Te sărut, Doamnă, frumos."
(Perpessicius — *M. Eminescu — Opere*,
II, p. 302)

Poetul este nemulţumit şi de această variantă şi continuă să îmbunătăţească textul, înlocuind mereu cuvintele care nu i se par potrivite sau renunţînd la versurile prea comune pentru că, am mai spus lucrul acesta, influenţa literaturii şi a limbii populare se prezintă cu totul altfel decît la scriitorii anteriori. Eminescu se fereşte de construcţiile din bucăţi ; el sudează elementele, între ele, în aşa chip, încît numai printr-un examen foarte atent putem descoperi ce-i popular în poezia sa. Ba mai mult, în opera sa stau alături cuvinte populare cu neologisme îmbinate în aşa fel, încît aproape nu-ţi dai seama de lucrul acesta pentru că într-adevăr, şi unele şi altele, sînt întrebuinţate cu măsură şi, mai ales, dozate într-un mod cum nu se putea mai potrivit. Spre deosebire de spontaneitatea scriitorilor precedenţi, Eminescu pune foarte mult meşteşug în definitivarea poeziilor sale şi nu-i de mirare că sonetul *Veneţiei* a fost refăcut de aproape douăzeci de ori şi că toate celelalte poezii cunosc măcar cinci-şase variante fiecare. Nu mă pot opri de a cita aici formele prin care a trecut un vers din poemul *Luceafărul* pînă să ajungă la cunoaşterea noastră : „O luminoasă fată", „Fecioară preacurată", „O pasere de fată", „O dalie de fată", „Un giuvaer de fată", „Un ghiocel de fată",

Scanned with OKEN Scanner

„Un vlăstărel de fată", „O mult frumoasă fată", „Un grangure de fată", „Un soi frumos de fată". Pînă la urmă a fost acceptată varianta cunoscută : „O prea frumoasă fată", care este, de fapt, cea mai simplă, dar și cea mai expresivă dintre toate, cea mai apropiată de forma populară. Așa lucra Eminescu. Fiecare vers al său era turnat de mai multe ori. Cea mai mică nemulțumire a poetului ducea dalta într-un sens invers, în acela care „mutila" imperfecțiunea și care nu permitea intrarea, în public, decît a lucrului pentru care s-a depus un efort egal cu bucuria pe care ți-o provoacă vederea acestui lucru. La pag. XXXV a primului volum din *Opere*, Perpessicius stăruie asupra valorii documentare, asupra „stîngăciilor" pe care le întîlnim în unele încercări de tinerețe cum ar fi acele traduceri din Fr. Schiller, din care aș vrea să reproduc, aici, o singură strofă, pentru lămurirea cititorului interesat :

„Acum stau pe podu-ți vecie-nfricoșată
Pe podul tău pustiu.
Primește-mputerirea-mi fortunei adresată
Ți-o înapoiez neatinsă și nedisigilată
De fericire-n lume nemica eu nu știu."

Numai cine va putea parcurge, cu mintea, drumul pe care l-a străbătut Eminescu de la această încercare pînă la cele mai bune realizări ale sale își va putea da seama de truda pe care a depus-o poetul la construirea nemuritorului monument pe care l-a ridicat limbii noastre naționale. Numai acela va putea înțelege cuvintele lui Mihai Beniuc (*Flacăra*, 24 februarie 1951, p. 2, col. 6) : „Eminescu a muncit cum rar s-a mai pomenit" sau pe cele ale lui A. Fadeev : „Înțelegerea importanței pe care o prezintă munca cheltuită pentru crearea unei opere a fost proprie tuturor scriitorilor mari din trecut, fără nici o excepție". (*Veac Nou*, 11 martie 1951, p. 1, col. 6). „Pentru a-și stăpîni în chip desăvîrșit limba maternă, Lev Tolstoi se ocupa în primul rînd cu studierea minuțioasă a lexicului limbii ruse, care datează de veacuri, iar pe de altă parte cu dezvoltarea istorică a limbii. El studia toate izvoarele care ajută la înțelegerea modului în care s-a îmbogățit acest lexic și cum continuă el să se îmbogățească" (ibid., p. 1, col. 7). La fel proceda Eminescu și ca el au lucrat I. L. Caragiale, Ion Creangă, George Coșbuc etc., iar dintre contemporani, marele, incomparabilul Mihail Sadoveanu.

Se spune în general că Eminescu preferă formele dialectale moldovenești și rimează *brat-spațiu, brațe-față, colț-bolți, păreți-istet* etc. Lucrul acesta e adevărat numai că nu trebuie să-l înțelegem greșit ; dacă poetul recurge la asemenea rime, e bine să se știe că nu face lucrul acesta din imposibilitatea găsirii altora mai potrivite, cît din nevoia de varietate și, în același timp, nu trebuie să uităm că procedeul nu începe de la Eminescu. Toți poeții moldoveni, în frunte cu Alecsandri, precum și o parte dintre munteni (ca Anton

Scanned with OKEN Scanner

Pann), lucrau la fel ; nu-i vorba, aici, de un fenomen dialectal moldovenesc, cît de unul popular în genere. Iată, aşadar, o dovadă că Eminescu nu lucra izolat, singularizîndu-se, ci continua o preocupare mai veche în limba noastră scrisă, iar dacă rimele pomenite erau puse numai pe seama lui, asta provenea de acolo că mai toţi criticii literari mai vechi au studiat în special numai opera lui Eminescu şi nu au putut constata ce aducea acesta nou şi ce datora înaintaşilor.

Cîteodată Eminescu întrebuinţează moldovenisme ca *tăiet, băiet, plăce,* apoi viitorul popular *oiu face* etc. Dacă observăm bine, nu-i greu de văzut că aceste moldovenisme pe care poetul le întrebuinţează pînă la sfîrşitul vieţii exprimă o stare sufletească specială. Ele apar, de obicei, atunci cînd e nevoie să se arate o atmosferă de intimitate, cînd poetul aproape uită de preocupările sale şi, furat de amintire sau de frumuseţea lucrului, se lasă antrenat de mediu, sugerînd toate acestea şi în scris. Cînd, dimpotrivă, această atmosferă de intimitate nu mai există, dispar şi formele moldoveneşti şi în locul lor întîlnim altele culte, *aprinză, minţă, vază, auză, pătrunză, şază, trimiţă* etc., asupra cărora e greu să ne pronunţăm. Nu ştim dacă ne găsim în faţa unor muntenisme ori, mai degrabă, a unor arhaisme, întocmai ca în cazul lui *văzum,* sau a substantivelor şi adjectivelor în *-e : aripe, large, lunge* etc., existente şi în literatura imediat precedentă. Este cunoscută pasiunea lui Eminescu pentru literatura veche în care căuta, deopotrivă, sentimentele mari pentru a le opune prezentului atît de mic, cît şi cuvinte rare pe care spunea că singură poezia este capabilă să le repună în circulaţie :

„Arhaismii poate că-i va încetăţeni cu încetul poezia, dar numai ea, căci e un drept exclusiv al ei de a revivifica colorile limbii prin vorbe desgropate din mormîntul trecutului. Astfel Goethe dă lui Faust prin arhaismi, în vorba şi în forma verbului, coloritul cel bizar al evului-miez, colorit pe care Schiller n-a înţeles a-l da lui Wallenstein al său", după cum altă dată, într-o scrisoare adresată lui Maiorescu, spunea :

„Am adunat multe vechituri, manuscripte şi tipărituri vechi româneşti, pe care le-aş lua bucuros cu mine. Această împrejurare îmi scumpeşte călătoria, dar mi-ar salva materialele spre a-mi putea umplea timpul liber cu adunarea de cuvinte şi locuţiuni. Începe a mi se face clar că limba românească este într-adevăr bogată, posedă un număr de sufixe vii, ba chiar şi cantitate. În hîrţoage vechi am descoperit mai multe timpuri care au fost uitate, apoi conjuncţii, prepoziţii şi adverbe, şi chiar două moduri noi, deşi defective. S-ar putea strînge material pentru o sintaxă românească. Numai timp şi linişte. Da, cine le-ar avea.

Cheia pentru fonologia românească îmi pare de asemenea sigură. Legile noastre fonetice sînt cele vechi slave, care însă sînt neobişnuit, ba chiar de

mirare aproape de cele romanice, aşa încît contopirea lor în limba română este naturală. Din *Columna* am înţeles limpede că d-l Hasdeu pricepe în mod practic vechea slavonă, dar în ce priveşte fonetica face greşeli cu totul elementare. Lucrul mi s-a părut curios, căci dacă el ar fi cunoscut fonologia slavonă, i-ar fi fost uşor să pună la locul lor pe etimologişti şi să rezolve definitiv chestiunea ortografică" (*Poezii*, ediţie îngrijită de *Constantin Botez*, Scr. Rom. XXIII—XXIV).

Pe lîngă simpatia nedesmînţită pentru limba veche, care nu-i altceva decît o variantă a limbii populare actuale, vedem că poetul ia atitudine hotărîtă contra rătăcirilor latiniste, sprijinindu-se tocmai pe fonetică. Principiul fonetic, în ortografie, Eminescu l-a mai susţinut şi alte dăţi, mai ales cînd era vorba de stările de lucruri din Transilvania, unde etimologiştii erau la ei acasă. Dar, despre acest lucru, ceva mai încolo. Deocamdată să continuăm cu părerile poetului asupra limbii secolelor trecute şi să vedem rolul pe care îl joacă ea în formarea limbii literare moderne :

„Importanţa scrierilor acestora nu se poate stabili teoretic şi de dinainte, ea se vede abia în curgerea vremii şi se schimbă după punctele de vedere, care predomineză la studiul lor. Netăgăduită este însă valoarea lor stilistică şi lexicală. *Stilistică*, căci nu sînt scrise sub influenţa limbilor moderne, cel puţin nu a celei franceze, şi se găsesc în ele locuţiuni care încep a dispărea în limba de astăzi şi se înlocuiesc prin şabloane de fraze străine dezvoltării de pînă acum a limbii noastre ; *lexicală*, prin mulţimea de cuvinte originale, pe care scriitorii bisericeşti şi laici, siliţi să recurgă la proprii mijloace, le întrebuinţează în compunerile lor".

Din aceste citate, foarte clare în felul lor, se va înţelege fără greutate, cred, că în poeziile populare, Eminescu nu intenţiona să „rivalizeze" cu Alecsandri, cum s-a susţinut în istoria şi critica literară (D. Murăraşu—*M. Eminescu, Literatura populară*, p. 27, 54), ci el aduna acest material pentru a fi prelucrat în opere originale, fie sub aspectul conţinutului, fie sub cel al formei, fie, mai ales, sub amîndouă aceste aspecte. Dovadă că aşa stau lucrurile avem faptul că în *Curierul de Iaşi* din 5.I.1877, în articolul intitulat *Despre revistele literare din provincie*, cere să fie respectată „icoana locului prin culegerea exactă a formei lor caracteristice ale gîndirii poporului", după cum cîţiva ani mai tîrziu (1880), în pomenitele *Notiţe bibliografice* din *Timpul*, el va scrie „Cu toate consideraţiunile de decenţă literară, am dori ca mai cu seamă elementele literaturii populare, să se adune fără scădere şi nealterate..."

Cînd era vorba ca acest material să fie trecut în opere literare, el era cîntărit şi selectat în toate chipurile. Amănuntul acesta este iarăşi caracteristic pentru felul cum lucra Eminescu. Un om cu atîtea cunoştinţe ca el,

Scanned with OKEN Scanner

un poet cu vădite preocupări filologice, în ale cărui manuscrise abundă tot felul de regionalisme, mai ales din Transilvania (*bărnace, birău, borneu, brîncă, catană, cipcă, clop, copîrşeu, drumuţ, făgădău, goz, hasnă, lepedeu, păcurariu, răgute, rît, ruguţ, strin, ţipa* etc.), regiune pentru a cărei limbă a avut totdeauna o grijă deosebită, este foarte prudent cînd e vorba să întrebuinţeze în lucrările sale proprii acest material şi se opreşte numai la cuvintele pe care le înţelege toată lumea, înlăturînd pe cele cu un caracter prea regional, eventual lipsite de o expresivitate proprie, de ceea ce trebuie să se înţeleagă prin *estetică*, în sensul bun, ştiinţific, al acestui cuvînt. Lucrul acesta dovedeşte mai mult decît orice grija pe care o avea Eminescu pentru publicul căruia i se adresa şi dorinţa de a fi înţeles :

„De ce nu voiu pentru nume, pentru glorie să scriu ?
Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu ?"

Poetul nu rămîne numai în cadrul acestor preocupări, ci dă atenţia cuvenită şi neologismelor pe care, oricît îi era de dragă şi de apropiată limba populară, nu le consideră inutile, atîta vreme cît nu sînt întrebuinţate în mod abuziv. Prin această atitudine, Eminescu era un adept al progresului în cultura şi civilizaţia umană :

„Cum e procedura noastră întru primirea cuvintelor latine ? Totdeauna extremitară. Unul primeşte *en gros*, altul de fel. A primi în locul unei vorbe româneşti bune, una latină ca să însemneze tot aceeaşi, nu ni se pare consult — a primi un sinonim care, însemnînd aceeaşi, înseamnă totuşi altceva, o altă nuanţă a înţelesului, asta însemnează a-şi înavuţi, a-şi înnobila limba. O expresiune *mai multe* înţelesuri e mizerie, *mai multe* expresiuni pentru *un* înţeles, e copilărie, *mai multe* expresiuni însă pentru *mai multe* înţelesuri, deşi sinonime e adevărată avuţie a limbii. Şi această avuţie o recomand cu deosebire inovatorilor noştri". Pe drumul acesta pe care poetul l-a străbătut cu atîta greutate dar, în acelaşi timp, şi cu satisfacţia rară de a supune materia brută şi a o transforma artistic, avea să păşească în urmă-i cu aceeaşi strălucire, Mihail Sadoveanu.

Eminescu condamnă pe scriitorii care nu reprezintă societatea în mijlocul căreia s-au dezvoltat şi caută să se izoleze de ea, dacă nu cumva sînt neputincioşi în a se integra în ritmul care singur dă un sens vieţii :

„Faţă cu cea mai mare parte din scriitorii noştri moderni ţi se impune simţămîntul că ei nu sînt pentru public, nici publicul pentru ei, în fine că ei nu sînt inele în lanţul continuităţii istorice a culturii noastre, ci cum s-ar zice extra muros. Şi asta e soarta oricărei culturi importate atît de nefireşte ca a noastră", iar în altă parte, ca o concluzie la cele spuse pînă acum,

Scanned with OKEN Scanner

cîteva rînduri caracteristice în care se vede atitudinea poetului în problema cosmopolitismului :

„Fiecare vorbeşte şi scrie limba sa pentru sine, nu pentru străini. Cînd limba, în urma dezvălirii ei fireşti, va cuprinde în comoara ei scrieri însemnate prin ştiinţă sau prin frumuseţă, atunci străinul, ce va avea nevoie de dînsa, va învăţa-o nepoftit de nimeni."

Nici nu s-ar putea spune lucruri mai cuminţi decît acestea, iar dacă vom observa, iarăşi, că poetul nu rămîne nici aici la simple afirmaţii, ci realizează şi în practică toate susţinerile sale teoretice, vom înţelege pe deplin rolul pe care l-a jucat Eminescu într-un moment dat în formarea limbii literare, pentru care luptă din răsputeri pe toate fronturile, fie cu ocazia comentării ediţiilor unor scriitori [2], fie în completarea unui necrolog [3], fie salutînd principiile sănătoase de îndreptare pe care le observă manifestîndu-se în presa din Transilvania.

Dacă în ceea ce priveşte ideile propriu-zise Eminescu a fost de cele mai multe ori mai degrabă cu privirile întoarse spre trecut decît să fi fost progresist, dacă, sub influenţa clasei dominante, s-a îndepărtat de idealurile din tinereţe şi s-a mulţumit să intervină cu hotărîrea care-i era caracteristică numai foarte rar, în problemele de limbă a văzut foarte clar întotdeauna, încît putea să declare cu conştiinţa împăcată şi fără nici o mustrare de cuget : „Eu din parte-mi am cîntărit orice cuvînt" (G. Ibrăileanu — *Epoca Eminescu*, p. 226).

Cîntărirea aceasta constă mai ales în faptul că deşi atît vocabularul poetului, cît şi sintaxa aparţin limbii populare, nu se mai observă în opera lui, ca în aceea a înaintaşilor, elementul direct, ci acesta este total asimilat cu elementele recente pe care poetul le înlocuieşte, totuşi, uneori, de la variantă la variantă (*Gr. Scorpan — Însemnări Ieşene*, iulie 1938, p. 76—77), ca şi cum s-ar teme de nesinceritatea celor care le întrebuinţează în vorbirea

---

[2] „Astăzi, cînd ziare, profesori, ba pînă şi o Academie şi-au pus în cap să stîlcească graiul românesc, singurul liman şi adăpost împotriva limbii păsăreşti, practicată de gazetari, sînt fără îndoială scrierile celui mai bun prozaist român (C. Negruzzi) şi ale celui mai mare poet al nostru (V. Alecsandri)."

[3] „În Bucureşti a repausat cunoscutul profesor şi membru al Academiei I. C. Maxim. Cu greu ne-am putea hotărî să păzim zicătoarea latină *De mortuis nil, nisi bene*. Intenţiile sale vor fi fost desigur bune şi patriotice, deşi nu putem susţine acelaşi lucru despre scrierile sale. E destul a pomeni de colaborarea sa la Dicţionarul fantastic al Academiei, al cărui singur principiu a fost : de a nu lăsa neschimbat nici un cuvînt românesc, pentru a arăta că filologul închinase viaţa minţii sale unor idei rătăcite. În privinţa acestui dicţionar însuşi părintele canonic Cipariu a declinat onoarea de a-l fi inspirat cumva în tendinţele sale. Şi filologul din Blaj a şi avut dreptate să decline asemenea onoare, căci gramatica sa, desigur o lucrare foarte serioasă, n-a îndreptăţit pe nimenea la clădirea babiloniei academice."

lor obişnuită, ca şi cum ar fi mereu urmărit de eroii care i-au inspirat poezia intitulată *Ai noştri tineri*, care :

„Vorbesc pe nas, ca saltimbanci se strîmbă,
Stîlpi de bordele, crîşme, cafenele,
Şi viaţa lor nu şi-o muncesc, — şi-o plimbă.
Şi-aceste mărfuri fade, uşurele,
Ce au uitat pînă şi-a noastră limbă
Pretind a fi pe cerul ţării : stele."

(Viaţa Românească, oct. 1949, p. 192).

Cunoscător profund al limbii populare de pretutindeni, încă din epoca în care însoţea diferitele trupe teatrale prin ţară sau îşi făcea studiile în Bucovina ori în Transilvania, cititor pasionat al textelor vechi, în care caută tocmai ceea ce lipsea limbii scriitorilor de dinaintea lui, pe care-i preamăreşte în *Epigonii*, minte luminată în întrebuinţarea neologismelor, Eminescu era omul cel mai potrivit să pună bazele limbii literare moderne. El reuşeşte să îmbine cuvintele într-un fel propriu, făcînd să se îmbogăţească nu numai sensul respectiv, ci înnoind şi expresia prin înlăturarea a tot ce o ţinea pe loc sau îi dădea un caracter prea obişnuit. Răstoarnă imaginile vechi şi creează altele noi, conştient fiind că singurul lucru care nu se poate împrumuta este tocmai felul în care trebuia să se exprime. El dezgroapă cuvinte vechi care dau prospeţime operei, iar din limba populară alege iarăşi ce-i mai rar şi mai viguros. Renunţînd la diminutivele de care s-a făcut atîta abuz înaintea sa, el renunţa, de fapt, la un mod copilăresc de versificaţie, care nu se mai potrivea cu epoca lui, şi punea, pe neaşteptate, probleme de om nou şi în limba noastră căreia îi dădea un caracter de maturitate.

Şi nu-i de mirare că în vreme ce bătrînii şi unii îmbătrîniţi din vremea lui căutau pete în soare acuzîndu-l pe poet de „greşeli grosolane de gramatică" (*Viaţa Românească*, dec. 1949, p. 245) sau de faptul că înşiră „unele după altele cuvinte, care nu produc nici un sens, sfidînd gramatica şi analiza logică" (Ibid., p. 246), tineretul dintre anii 1880—1900 vede în Eminescu pe adevăratul său îndrumător căruia îi urmează mai ales în această gramatică în sensul că după el nu vom mai avea decît în cazuri cu totul excepţionale scriitori ilizibili, ca înainte de 1870. Toţi scriu într-o limbă curată. Şi cînd Al. Odobescu îl pune printre „stelele" pe care le întunecă „luceafărul" Alecsandri, poetul nu suferă prea mult, fiindcă el se cunoştea mai bine decît îl cunoşteau contemporanii săi, şi va răspunde tuturora prin cunoscuta poezie intitulată *Criticilor mei :*

Scanned with OKEN Scanner

„E uşor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai a spune
Înşirînd cuvinte goale
Ce din coadă au să sune ;

Dar cînd inima-ţi frămîntă
Doruri vii şi patimi multe,
Şi-a lor glasuri, a ta minte
Stă pe toate să le-asculte,

Ca şi flori în poarta vieţii
Bat la porţile gîndirii,
Toate cer intrare-n lume
Cer veşmintele vorbirii.

Ah ! atuncea ţi se pare
Că pe cap îţi cade cerul
Unde vei găsi cuvîntul
Ce exprimă adevărul ?"

Alegînd din întreg tezaurul lexical al limbii noastre cuvintele cele mai potrivite, Eminescu a ştiut să le combine într-un mod cu totul propriu şi le-a pus să exprime, cu o forţă nebănuită, nu numai prospeţimea izvorului de munte, ci şi măreţia fluviului nestăpînit. În versurile lui răsună deopotrivă cîntecul dragostei umane, evocarea unui trecut în care patriotismul nu era vorbă goală, revolta împotriva proastei orînduiri sociale, precum şi bucuria de a trăi în mijlocul naturii.

Toate acestea ne dau, cred, dreptul să încheiem prezentarea noastră cu cuvintele lui G. Ibrăileanu (*Note şi impresii*, Iaşi 1920, p. 180) :

„Iar dacă ne gîndim la calitatea profundă a lirismului său, dacă ne gîndim la faptul că Eminescu a apărut într-o literatură începătoare, fără tradiţii, fără modele, fără limbă artistică, fără limbă literară fixată ; dacă ne mai gîndim că el a avut de luptat cu mizeria, cu boala, cu obtuzitatea mediului şi răutatea oamenilor, dacă mai adăugăm că opera lui, creată în condiţii aşa de grele, a fost înfăptuită pînă la vîrsta de treizeci şi trei de ani, pînă la vîrsta cînd un poet de o aşa puternică gîndire abia începe să devină ceea ce e menit să fie, atunci poate avem dreptul să spunem că Eminescu este cel mai mare liric modern", că el a ridicat limba noastră la rangul de limbă artistică şi că elementul fundamental al acestui măreţ edificiu este limba şi literatura poporului român.

Scanned with OKEN Scanner

LIMBA POSTUMELOR LUI EMINESCU

Cercetătorii operei lui Eminescu, tot mai numeroşi pe zi ce trece, au meritul de a fi restabilit, în mare măsură, textul pe care poetul însuşi ni l-ar fi transmis dacă ar fi avut răgazul să-şi pregătească, singur, ediţia apărută în decembrie 1883.

Ei au identificat, de asemenea, numeroase izvoare de care s-a servit Eminescu, au fixat coordonatele culturii sale şi, intrînd în laboratorul poetului, au încercat să descifreze meşteşugul unic care stă la baza celei mai reprezentative creaţii poetice româneşti. Au coborît, adînc, în trecut şi au călătorit spre toate punctele cardinale cu scopul de a culege şi a pune alături verigile risipite ale unui lanţ care, singur, ne poate da imaginea veridică a relaţiilor scriitorului cu literaturile străine, cu folclorul autohton şi cu filozofia vechilor popoare, din Egipt pînă în India, din strălucitoarea Grecie pînă în nordul întunecat. S-a mers atît de departe, uneori, pe această linie, încît G. Ibrăileanu spunea, cu dreptate, la cursurile sale de la Universitatea din Iaşi, că, în dorinţa lor de a-l scoate pe Eminescu un om foarte învăţat, cercetătorii respectivi îi neagă, fără să-şi dea seama, inventivitatea, îi pun în umbră originalitatea. Ideea a fost reluată de G. Călinescu, atît în *Opera lui Mihai Eminescu,* II, p. 5—129, cît şi în unele lucrări ulterioare, printre care trebuie pomenită, în primul rînd, aceea intitulată *Cultura lui M. Eminescu* [1], care nu este, de fapt, decît o amplificare a capitolului respectiv din volumul apărut în 1935.

Acelaşi Ibrăileanu afirma, în prefaţa ediţiei de *Poezii* (1930), că :

„Dacă nu ne transpunem în vremea lui Eminescu, dacă, spre a-l judeca, nu ne umplem de spiritul vremii aceleia, dacă nu pornim de la scrisul de atunci, nu putem înţelege bine că limba lui poetică, stilul lui, arta lui sînt

[1] Publicată în *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor,* V (1956), p. 243—377.

făurite de el pe de-a-ntregul... că orice vers al lui Eminescu este o întrebuinţare nouă a limbii române şi o orchestraţie nouă a muzicii ei“ [2].

Aprecierile lui Ibrăileanu merg, apoi, mai departe: „Limba lui poetică, făurită de el numai în cîţiva ani, este tot atît de frumoasă ca şi a lui Hugo sau Verlaine — la care au contribuit sute de ani de cultură şi literatură — are toate calităţile: muzica unuia ca şi plasticitatea celuilalt, şi ceva pe care nu-l putea avea decît limba unui poet genial de la începutul unei literaturi: frăgezimea expresiei, abia dezgropată din pămîntul încă nelucrat“ [3].

Din deceniul al treilea al secolului nostru, cercetătorii activităţii lui Eminescu nu s-au mai oprit numai la problemele de critică şi istorie literară, eventual la cele de textologie; ei s-au orientat, din ce în ce mai sistematic, şi spre studierea limbii poetului [4].

Din iniţiativa regretatului academician Tudor Vianu, de la care ne-au rămas mai multe studii substanţiale asupra lui Eminescu, au început cercetările referitoare la elaborarea unui *Dicţionar Eminescu,* apărut în 1968, în care au fost înregistrate toate cuvintele din opera antumă a poetului.

Încercăm, în cele ce urmează, să identificăm de unde vine preferinţa poetului pentru anumite forme, cuvinte ori fonetisme, în perioada de tinereţe cînd cititorul poeziilor sale nu putea bănui pînă unde va ajunge zborul începătorului influenţat, în perioada respectivă, nu numai de Eliade-Rădulescu, D. Bolintineanu ori V. Alecsandri, ci şi de unii scriitori mărunţi de care istoria literară nu se ocupă decît cu totul tangenţial. Vom observa, de asemenea, cum încă de acum, laboratorul eminescian captează izvoare din cele mai variate, şi mai îndepărtate, spre a le transforma în uriaşe fluvii binefăcătoare ce se vor revărsa peste cîmpiile viitorului şi vor fecunda pămîntul proaspăt desţelenit al literaturii noastre moderne. Nimic din ceea ce existase mai înainte nu-i rămîne necunoscut şi, în plus, poetul explorează, aşa cum, de altfel, au arătat alţii, înaintea mea, nu numai literatura imediat precedentă, ci şi textele vechi şi graiurile populare. Toate împreună vor

---

[2] p. 6.

[3] p. 6—7.

[4] Vezi *G. Istrate — Eminescu şi problemele limbii* (în *Iaşul literar,* XV, 1964, nr. 5, p. 75—78), unde se dau informaţii bibliografice. La cele indicate acolo, trebuie adăugat substanţialul articol al academicianului *Iorgu Iordan — Observaţii cu privire la limba poeziilor lui Eminescu* (în *Viaţa românească,* XVII, 1964, nr. 4—5, p. 190—197), precum şi cele ale lui *G. I. Tohăneanu — Valori stilistice ale întrebuinţării timpurilor în poezia lui M. Eminescu* (în *Limba română,* XIII, 1964, nr. 3, p 183—195) şi, respectiv, *Limba poeziilor lui M. Eminescu din perioada 1865—1869: Lexicul* (în *Analele Universităţii din Timişoara, Seria Ştiinţe filologice,* I, 1963, p. 147—179). Cf. şi *G. Ivănescu — Problemele limbii lui Mihail Eminescu* (în *Orizont,* I, 1964, nr. 5, p. 101—107).

Scanned with OKEN Scanner

contribui la realizarea celui mai măreț monument care a fost ridicat, pînă acuma, limbii noastre naționale.

Substantivul *argint*, ca și adjectivele *argintos, argintoasă, argintiu* (cu varianta *argenteu !*), la care putem adăuga și verbul *arginti*, sînt cunoscute din literatura anterioară lui Eminescu, ba chiar avem impresia că unii scriitori din această vreme, cum ar fi Bolintineanu, bunăoară, folosesc „argintul" și acolo unde ar fi nevoie de un metal mai puțin prețios și, eventual, mai dur.

Eminescu preia această moștenire și-i amplifică posibilitățile imagistice [5] :

„Te văd ca o umbră *de-argint* strălucită
Cu-aripi ridicate, la ceruri pornită,
Suind, palid suflet, a norilor schele
Prin ploaia de raze, ninsoare de stele.

O rază te-nalță, un cîntec te duce,
Cu brațele albe pe piept puse cruce,
Cînd torsul s-aude l-al vrăjilor caier,
Argint e pe ape și aur în aer.

Dar poate acolo să fie castele
Cu arcuri de aur zidite din stele,
Cu rîuri de foc și cu poduri *de-argint*,
Cu țărmuri de smirnă, cu flori care cînt".

(Mortua est !)

„Neguri albe, strălucite
Naște luna *argintie*,
Ea le scoate peste ape,
Le întinde pe cîmpie".

(Crăiasa din povești)

„Stele rare din tărie cad ca picuri de *argint*
Și seninul cer albastru mîndru lacrimile-l prind".

(Călin)

Cu tot numărul mare de exemple din opera antumă, el rămîne neînsemnat față de ceea ce întîlnim în poeziile de tinerețe, ale poetului și, în general, în opera pe care ne-a lăsat-o sub formă nedefinitivată, în manuscris.

---

[5] Toate citatele la care nu se indică, în mod special, volumul, provin din *M. Eminescu — Opere*, IV, *Poezii postume*, București, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1952.

Faptul acesta se explică și prin cultul pe care tînărul Eminescu l-a manifestat pentru înaintașii săi direcți, din literatura română, dar și prin atmosfera romantică, atît de proprie poetului. Se știe că imaginile și comparațiile în componența cărora intră substantivul *argint*, cu întreaga familie din care face parte, sînt deosebit de cultivate de către toți poeții romantici. Numărul mare de exemple, întîlnite în opera lui Eminescu, este determinat, printre altele, și de sensurile multiple ale cuvîntului în această perioadă, sensuri care, cel puțin în parte, sînt legate de marea răspîndire a cuvîntului.

În laboratorul artistic al lui Eminescu găsim, de pe acuma, asocieri rare și alăturări îndrăznețe de cuvinte :

„Cînd crivățul cu iarna din Nord vine în spate
Și mătură cu-aripa-i cîmpii întinse late,
Cînd lanuri *de-argint* luciu pe țară se așternd,
Vînturi scutur aripe, zăpada norii cern..." (p. 81).

„Ș-ale preoților cîntec sună-n arfe de *argint*". (p. 114)

„Și-acuma luna *argintește* tot Egipetul antic". (p. 114)

„A fi rîu e-o fericire, căci în nopțile-*argintie*
Cîte grații tăinuite se descopăr, i se-mbie
Și ascultă cu iubire tot ce valurile-i mint". (p. 120)

„Repede luntrea aleargă spintecînd *argintul* apei. (p. 127)

„Ș-un gigantic lac formează într-a cărui sîn din soare
Curge aurul tot al zilei și îl împle de splendoare,
De poți număra în fundu-i tot *argintul adunat*". (p. 128)

„Luntrea cea de lebezi trasă, mai departe, mai departe,
Fuge pe-albele oglinde ale apei și se-mparte
Sub a luntrei plisc de cedru în lungi brazde de *argint*". (p. 128) [6]

„Coamele flutur'c'*argintul*,
Ca la lebede se-ndoaie gîtul lor, iară pămîntul
Abia-atins e de picioare potcovite cu-aur roș ;" (p. 129)

„Și-n cîmpii unde mii rîuri *s-argintesc* plane ș-adînci." (p. 130)

„Ale zorilor grădine clar se văd strălucitoare,
Cu boschetele de roze și cu crinii de *argint*." (p. 132)

---

[6] Versurile apar fără nici o schimbare, și într-o strofă de la pagina imediat următoare (129).

„Și din curtea *argintie* zorile rîzînde ies." (p. 132)

„Într-o dulce și umbroasă, viorie atmosferă,
Se ridică dintre lunce, cu-a ei cùpole de ceară
Închegate ca din umbră verde și *argint* topit." (p. 132)

„Ca o negur'*argintie* barba lui flutură-n soare." (p. 134)

„Lunci albastre lucitoare
Se deschid ca loc de luptă în păduri de nori ș-*argint*." (p. 135)

„Pletele-albe cad c'*argintul* pe-umere-n fir îmbrăcate." (p. 136)

„Vînturînd stelele roșii prin *argintul* neguros,
Ele lunecă frumoase prin îmflarea sîntă-a strunii." (p. 136)

„Iar cînd cîrduri cuvioase stelele se mișcă-ncet
Intră-n domele de neguri *argintii*, multicoloane." (p. 138)

„Cupele — țeste de dușman — albe, netede, uscate,
În *argint*, cu toarte de-aur prea maestru ciselate." (p. 139)

„Reci și triști petreceau soții ; iarna-n zilele-i eterne
Văl de-*argint* peste pustiuri ca lințoliu îl așterne." (p. 142)

„Acolo decid ei moartea Romei și o scriu în rune,
Presun de *argint* și zale pun pe caii ca furtune —
Astfel se gătesc de ducă pentru drumu-ndelungat." (p. 143)

„Se uită-n stele, -n lună, ce ca un vis de-*argint*
Cu fața ei cea blondă lungi nourii sfîșie
Și visuri lungi gîndirea i-o-mbată și i-o mint." (p. 158)

„Pe-oglinda cea neagră, profundă și largă
Încet încet pare o umbră de-*argint*." (p. 165)

„E vînăt la față ca mărgăritarul,
Pe albii lui umeri aripi se desfac
Și luciu c-*argintul* îi este talarul." (p. 165)

„Și dus el se simte în lumi luminoase,
În corure sfinte, prin stele-auroase
Aude cum sună aripa de-*argint*." (p. 166)

„Cetățile mari răspîndite-s în soare,
Palate de-*argint* se ridic gînditoare
Și regii sînt îngeri cu aripi de-*argint*." (p. 167)

„Cînd ca un vis *argenteu* plutește blonda lună
Prin marea-albastră-n ceruri, prin somnoroșii nori." (p. 172)

Scanned with OKEN Scanner

„Și haine *argintie* coprind membrele sale." (p. 172)

„Cine-ar fi, oare, umbra aceea *argintie*." (p. 172)

„Îmi place cum îmi place o umbră *argintie*." (p. 174)

„Și-n inimă-i aude un dulce glas de-*argint*
Ca sunetu-unui clopot prin noapte aiurind." (p. 176)

„Unde isvoară albe murmură cu sfială
Și scapăr' *argintie* lovindu-se de prund." (p. 318)

„Nourii, insule de fier, de aur, d-*argint*." (p. 460)

„Reci și triști petrec soții, căci iarna-n vremi eterne
Văl de *argint* de ghiață cîmpiilor așterne." (p. 465) [7]

Într-o situație asemănătoare se găsește *bălai, bălaie* pe care îl întîlnim, de asemenea, mai des în postume decît în opera definitivă.

„Cînd soarele arde și ceru-i văpae,
Pe-a lacului valuri profunde *bălae*." (p. 18)

„În vis mă arde soare și cerul e văpae,
Pe lac barca e-mpinsă de valuri care merg,
Iar undele-i uimite, profunde și *bălae*
Reflectă-n ele țărmii-se-ntunecă, se șterg..." (p. 84)

„În fereastra despre mare
Stă copila cea de crai
Fundul mării, fundul mării
Fură chipul ei *bălai*." (p. 246)

„Ar vrea ca să mai vadă colibele de paie
Prin stînce încuibate, ce mai că se prăval'
Cînd luna dintre nouri, crăiasa cea *bălaie*,
Se ridica prin codri din fruntea unui deal." (p. 319)

„Cobori adorato ! pe inimă cazi-mi,
Bălaia ta frunte pe umăr să-mi razimi." (p. 325)

„Să văz cum mîna ta îndoaie
În arc o ramură de fag
Și ca Diana cea *bălaie*
Îți faci în codru mîndru prag." (p. 428)

---

[7] Vezi mai departe și exemplele *argintos, argintoasă*, în cadrul derivatelor în *-os, -oasă*. În *Poezii*, 1964, p. 79 ; pădure de *argint !*

„Pe părul lor — mărgăritare-n boabe
Bălai și moale ca și auru-n spice
Scînteie în umbră ale lor podoabe." (p. 452)

„Deci iute, în luna *bălae*
În vechiul crevat și în paie." (p. 492) [8]

Sub influența unor scriitori care au contribuit la conturarea personalității poetice a lui Eminescu, cum ar fi Eliade, dar și datorită faptului că unele fenomene lingvistice muntenești deveniseră literare, la un moment dat, întîlnim, în postume, fonetisme și elemente de vocabular pe care nu le-a păstrat nici Eminescu, în perioada maturității sale, nici limba literară de mai tîrziu, din cauza caracterului lor pronunțat dialectal :

„Onorie-mpăratul mai mult iubea *acușa*
De cît cetatea Roma — pe Roma cățelușa." (p. 267) [9]

„În munți ce puternici din codri *s-ardică*." (p. 156)

„Fantastic bătrînul *s-ardică* și blînd
În aer înalță puternica-i vargă." (p. 165)

„Cînd poala ș-*o ardică*, de pulpa-i vezi, stăpîne,
Tu nu surîzi cu rîsul cel lacom și murdar." (p. 220)

„Din pragu-i să se uite la munte cum *s-ardică*
Cu fruntea lui cea stearpă pierzîndu-se în nor." (p. 319)

„Băiet de-ai fi tu încă, la mine să te-*ardic*,
Să te privesc cu gene pe jumătate-nchise." (p. 323)

„În față li-i luna, prin șuet de șoapte
S-*ardică* pe cer curcubee de noapte..." (p. 329)

„Căci nu-i s-*ardice* bolțile de granit,
Un Michel-Angelo nu-i să facă iar
Ziua din urmă." (p. 372)

„Încet te-*ardici* și sufli-n lumînare..." (p. 380)
„Și-atunci sufletul visează toat'istoria străveche,
Glasuri din trecut străbate l-a prezentului ureche
Din a valurilor sfadă prorociri se *aridic*." [10] (p. 114)

---

[8] Întocmai ca *argint, argintos*, etc., *bălai, bălaie, bălăioară* apar în mod frecvent la *D. Bolintineanu* — *Poezii* ediție îngrijită de *D. Popovici*, Craiova 1941, p. 219, 258, 271, 300, 301, 305, 331.

[9] Cf. și *Poezii*, 1964, p. 93.

[10] Cf. și *Poezii*, 1964, p. 39.

Scanned with OKEN Scanner

„Atuncea focu-mi spune poveste-*a* mai frumoasă." (p. 81)

„*Aide* acum să luptăm." (p. 507)

„*Aide* mergi iubire chioară, mergi la Maria, dă-mi pace." (p. 533)

„*Aide*, Mimi, mergi acuma... să veniţi cînd v-oi chema." (p. 534) [11]

„Un tunet cutremură lumea-n temei.
Venea parc'o oaste călare de zei...
Cu-a lui *erghelie*-nspumată de cai,
Vuind vine mîndrul al mărilor crai." (p. 327) [12]

„Lîngă tine-ngenunchiată, *muma* ta steteà-n uimire." (p. 191)

„N-auzi nici glas de *mumă*, nici a preoţilor psalme..." (p. 362)

„Ard turnurile-n vînturi — de vaetele *mumii*." (p. 368)

„Iar adevărul, ca şi păcatul *mumii* Eve,
De faţă-i pretutindeni şi pururea aiève." (p. 387) [13]

„Atunci la ruga ne-nţeleptei *mume*,
Zîna privi adînc şi trist ca s-o priceapă." (p. 453)

„...a pus pe *muma* vîntului să toarcă viaţa prin viaţă." (p. 460)

„Străbuna miază noapte, a visurilor *mumă*
Ce-n nori visează stele şi fericiri în lume." (p. 465) [14]

---

[11] Alături de *haide*, care apare cîteva versuri mai jos, pe aceeaşi pagină :
„*Haide*, Mimi, pleac-acum
Dă-ne pace..."

[12] Varianta aceasta, fără *h* iniţial, caracterizează, întocmai ca *aide* de mai sus şi ca *oardă* de mai jos, vorbirea muntenilor. Deşi este vorba de un fenomen care nu s-a impus în limba literară, îl întîlnim relativ des în momentul de faţă la unii scriitori.

[13] Exemplu repetat, cu modificări cu totul neînsemnate, la p. 539 :

Cînd adevărul, ca şi păcatul *mumei* Eve,
De faţă-i pretutindeni şi pururea aieve.

Valentin Sofroni, lector la Catedra de limba română, îmi atrage atenţia asupra faptului că Eminescu va fi preferat varianta *mumă* şi din cauza caracterului ei arhaic. De altfel, ea se încadrează bine în exemplele date, unde subiectele sînt luate din trecut, eventual din basme (*mumii* Eve, *muma* vîntului, *muma* visurilor etc.). Dacă nu uităm, apoi, că în *Tetravanghelul* lui *Coresi*, tipărit la Braşov în 1560—1561, *mumă* este singura variantă şi *mamă* nu apare niciodată, ne apare şi mai sigură împrumutarea de către Eminescu a variantei pe care o discutăm, din limba veche şi nu din graiurile sudice actuale. Tot *mumă* apare şi în *Intrebare creştinească* (p. 8), prima carte românească a lui *Coresi* (1559), după cum l-am întîlnit şi în *Psaltirea* lui *Coresi* (ed. Hasdeu, 1881), p. 134.

[14] Vezi şi *Poezii*, 1964, p. 136, 174.

Scanned with OKEN Scanner

„Căci eretic tiranul, ce Crucii se închină
Cînd *oardele*-i barbare duc moarte și ruină". (p. 218)

„Sălbatecele *oarde* să curgă rîuri-rîuri
Din codri răscolite, stîrnite din pustiuri." (p. 434) [15]

„Peste podul cel *ușure*, zîna Dochia frumoasă
Trece împletindu-și părul cel de-aùree mătasă." (p. 127) [16]

Altă situație au variantele *descri* :

„Cine-ar ghici v'odată cum că șade
Un demon crud în suflet de noroi ?
Cu vorba înger însă eu săracul
Mă voi scuti de a *descri* — pe dracul." (p. 204)

În aceeași situație se găsește și verbul *a scri* [17], pe care îl mențin, în operele lor, unii scriitori originari din Muntenia, pînă tîrziu de tot; uneori pînă în vremea noastră.

Cînd versificația nu poate fi rezolvată pe cale normală, Eminescu nu se sfiește de-a întrebuința pînă și unele construcții nedefinitivate în limba literară, în care nu este respectat acordul dintre singular și plural, ca în graiul muntenesc :

„*Ramurile se-ntrețese.*" (p. 129) ;
„*Cînd unii țese haina vremei*" (p. 249).

Formele unice, pentru singular și plural, întîlnite mereu înainte de Eminescu, pînă la primele texte din secolul al XVI-lea, continuă să apară la autorul *Luceafărului*, nu ca realități ale vorbirii contemporanilor, ci ca o mărturie a preferințelor sale literare, preferință menținută, adesea, și în poeziile tipărite în timpul vieții. Alteori, deși există în poezia sa forme speciale pentru cele două numere, apare, totuși, la plural, varianta pe care sîntem obișnuiți s-o întîlnim la singular :

„Cînd acea pasăre cîntă lumea rîde-n bucurie,
Pe-umărul cel alb o-așează și coboară-n *văi aurie*,
Unde-a rîului lungi unde printre papură răsun'." (p. 127)

---

[15] În *Poezii*, 1964, p. 33, am întîlnit un exemplu asemănător : *otar*.

[16] Cuvîntul acesta îl vom întîlni, mai tîrziu, la Tudor Arghezi și, după el, la o serie de scriitori din generația lui M. Beniuc și a Mariei Banuș. Eminescu însuși l-a împrumutat de la înaintași, în primul rînd de la Eliade (Cf. *Contribuții*, I, 1956, p. 61).

[17] Cf. și *D. Bolintineanu* — *Poezii*, ed. cit., p. 150, și, mai înainte, la *Heliade Rădulescu* — *Contribuții*, I, 1956, p. 62.

„Cînd soarele arde şi ceru-i văpaie
Pe-a lacului *valuri profunde bălaie.*“ (p. 18)

„În vis mă arde soare şi cerul e văpae,
Pe lac barca e-mpinsă de valuri care merg,
Iar undele-i uimite, *profunde* şi *bălae*
Reflectă-n ele ţărmii — se-ntunecă, se şterg...“ (p. 84)

„Învie codru ! duhuri cu suflet de miresme
Zburaţi prin crenge negre ca *străvezie iesme.*“ (p. 306)

„*Templele vechie* pustie rămîn.“ (p. 372)

„Am azvîrlit în laturi greoaie, *veche cărţi,*
Cari privesc viaţa din mii de mii de părţi.“ (p. 386) [18]

Observăm în perioada de început a activităţii lui Eminescu, unele preferinţe ori trăsături ale limbii literare, care nu ni s-au păstrat, cum ar fi eliziunea lui *e*, procedeu împrumutat de la scriitorii munteni [19] :

„Dulce copilă, suflet de rouă,
Inimă *d-aur,* ochi de senin,
Răpeşte-mi viaţa, dă-mi alta nouă,
Varsă amorul într-al meu sîn.“ (p. 457)

„Luna *d-aramă* ce fuge prin nouri de fier.“ (p. 460)

„Nourii, insule de fier, de aur, *d-argint...*“ (p. 460)

După modelul scriitorilor anteriori, reprezentanţi ai limbii vechi, sau ai celei moderne, Eminescu se foloseşte, adesea, de *va* şi *vra* (în locul lui *vrea !*) [20].

„Cînd pe talie-i pun braţul,
Ea se frînge, *va* să scape,
Dar o trag mereu spre mine,
Mai aproape, mai aproape.“ (p. 235)

---

[18] Vezi alte exemple în *Poezii,* 1964 : *neguri alburie* (p. 146) ; *plînsorile pustie* (p. 77) ; *satele pustie* (p. 92) ; *roze roşie* (p. 156) ; *umbre străvezie* (p. 95) ; *picioarele lui vechie* (p. 88, 96) ; Mii de *fire viorie* (p. 130).

[19] Şi aici trebuie pomenit, în primul rînd, numele lui D. Bolintineanu, la care fenomenul în discuţie apare neobişnuit de des. El este, de asemenea, foarte frecvent la Grigore Alexandrescu.

[20] Iată un exemplu din *Cazania* lui *V a r l a a m,* ediţia 1943, p. 206 : „Şi te duce unde nu veri tu, ce acolo unde *va* el“. Corneliu Dimitriu, lector la Catedra de limba română, îmi atrage atenţia că la Coresi este cu totul caracteristică construcţia *va* + *conjunctivul,* spre deosebire de alţi cărturari din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, la care ea apare numai sporadic.

Scanned with OKEN Scanner

„De ce cu ochi-încremeniți sub bolte
De marmur-tu-l privești cu spaimă crudă ?
Pîndești ca leii, fruntea ta asudă
Și pumnu-ți *vra* mînia-i s-o dezvolte." (p. 248)

„Căci ce-i poetu-n lume și astăzi ce-i poetul ?
La glasu-i singuratec s-asculte cine *vrà*.
Necunoscut strecoară prin lume cu încetul
Și nimene nu-ntreabă ce este sau erà..." (p. 262)

Dacă exemplele imediat precedente au fost impuse, în limba literară a secolului al XIX-lea, de către munteni, întîlnim la Eminescu și o trăsătură specifică scriitorilor moldoveni, care nu s-a menținut nici ea după perioada 1880. Este vorba de transformarea lui *e* neaccentuat în *i*, în prefixul *des*. Fără să-și dea seama de componența cuvintelor în discuție, moldovenii au aplicat, și aici „legea" cunoscută graiului lor, după care orice *e* neaccentuat se transformă în *i*. Exemplele sînt foarte răspîndite la Alecsandri, atît în edițiile mai vechi, cît și în cea de la Socec (1875), considerată, în genere, ca fiind definitivă [21]. Din postumele lui Eminescu am scos doar următoarele :

„Venin e sărutarea păgînei zîne Vineri,
Care aruncă-n inimi săgețile-ndulcirii,
Disbărbătează mintea cu vălul amăgirii —
Deci în zădar ți-i gura frumoasă, ochii tineri." (p. 261)

„Te miri atunci, crăiasă, cînd tu zîmbești, că tac :
Eu idolului mîndru scot ochii blînzi de șerpe,
La rodul gurii tale gîndirile-mi sînt sterpe,
De cărnurile albe eu fălcile-ți *disbrac*." (p. 260)

„Dureri și ani, și toate îmi *disdàun*
Aceste vise-aievea la vedere :
Mă mir cum în Olimp se mir-un faun." (p. 210)

„E un străin aice... și ca mărgăritarul
E fața lui cea albă, de-argint îi e talarul,

---

[21] Dau aici numai pe cele întîlnite în *Doine și lăcrămioare*, Paris, 1853 : *disbraca* (p. 16), *discînta* (p. 12, 39, 40, 236), *discîntare* (p. 76), *discoperi* (p. 96), *disfășura* (p. 11), *disfrîna* (p. 194), *dismeți* (p. 97), *dismierda* (p. 12, 57, 75, 88, 89, 91, 97, 101, 145, 225), *dismierdare* (p. 15, 66, 112, 120, 126, 145, 239), *dispărți(re)* (p. 143, 163, 204), *displeti* (p. 11), *dispoia* (p. 100), *disrobi* (p. 188), *disvăli* (p. 32). Corneliu Dimitriu mă informează că în *Teatrul* lui *Alecsandri*, variantele, cu *dis-* sînt concurate de cele cu *des-* : *dișelat* (I, p. 209) ; *distroini* (II, p. 396) ; *disroși* (II, p. 427) ; *disvăli* (II, p. 354) ; *disvăduvi* (II, p. 569) ; *disholtei* (II, p. 569) ; *disleșina* (III, p. 1, 139), alături de *desrobit* (I, p. 85) ; *descăpățînà* (I, p. 64) ; *desleșina* (II, p. 461) ; *desclironomisi* (II, p. 759) ; *desnădăjduire* (I, p. 245) etc. Toate trimiterile sînt la ediția din 1875.

Pe umerii de marmur aripe se *disfac,*
Pe fruntea lui, în păru-i, flori roşie de mac...“ (p. 310)

„În urmă-i o uşă-n balcon se deschide...
Prin flori se arată o gură ce rîde...
Cu faţa ascunsă în păru-i, şirată,
De-amoru-i prostatec aşa se *disfată.*“ (p. 331)

„Un semn abia ce poate, ce *distaină*
Din chipul nostru vorbe ce arăt ?“ (p. 490) [22]

În sensul unei caracteristici aproape generale, pentru limba literară a vremii, trebuie interpretate formele de plural *timpi* (alături de *timpuri !)* (p. 133), *trăsuri* (în loc de *trăsături)* (p. 164) şi *vremi* (alături de *vremuri)* (p. 152, 191, 465).

Opera definitivă a poetului, ca şi limba literară, de mai tîrziu, de altfel, a păstrat şi pe *timpi* şi pe *vremi* (alături de *timpuri* şi de *vremuri !*). În schimb *trăsură, trăsuri,* a fost înlocuit, în mod definitiv, de *trăsătură, trăsături,* pentru evitarea omonimiei, cu siguranţă, cu numele vehiculului atît de cunoscut şi de răspîndit nu numai în limba literară, ci şi în vorbirea de pretutindeni. Ulterior, nici *timpi* n-a mai fost utilizat, în limba literară, decît cu valori speciale : *timpi morţi.*

Din limba veche şi, în general, de la scriitorii de dinaintea lui va fi luat Eminescu, şi nu exclusiv din graiul muntenesc, atît formele verbale iotacizate de tipul *să aprinză, să ascunză, să auză, să cază, să crez, să cuprinză, eu să închiz, mă încrez, să minţă, să pătrunză, eu pierz, să prinză, să scoaţă, eu şeş, să vază, eu văz* etc.[22'] cît şi preferinţa construcţiilor cu *au,* neobişnuit de des întîlnite în scrisul său. Este vorba de adverbul *au* şi nu de conjuncţie. În toate exemplele care urmează avem un adverb :

„*Au* nu ştiu ei cu toţii
Că dacă vor seca a mea durere
Cu mîngîieri — atuncea şi izvorul
de cînturi va seca...“ (p. 104)

„De ce te temi ? *au* nu eşti tu cu mine ?
Las' ploaia doar' să bată în ferești —
Las' vîntul trist prin arbori să suspine,
Fii liniştită tu ! Cu mine eşti.“ (p. 243)

---

[22] Aceste variante se întîlnesc, mai rar, şi în proza poetului : „O minte, care azi aprobă ceea ce-a *dizaprobat* ieri, care *dizaprobă* ce-a aprobat“ (p. 212) ; „E unul şi acelaşi punctum saliens, care apare în mii de oameni, *dizbrăcat* de timp şi spaţiu, ...“ (p. 215). Ele se menţin, de asemenea, şi în *Poezii,* 1964, p. 77 *(discleştat),* p. 17, 22 *(dismeţit),* p. 56 *(se distaină),* p. 36 *(distinde),* p. 95 *(distramă).*

[22'] Cf. şi *Poezii, 1964 : arză* (p. 180), *să auză* (p. 166), *pătrunză* (p. 140, 142, 215), *să şază* (p. 154), *să trimiţă* (p. 150), *să vază* (p. 147).

„Şi totuşi, totuşi scumpo... de nu te-aş fi văzut
Au astă bogăţie de-amor aş fi avut ?“ (p. 272)

„*Au* preferi vr-un oraş din cele-nchinate prin Attal ?“ (p. 402)

„*Au* nu eşti tu la înălţime
Ca steaua veşnicului pol ?“ (p. 427)

„Sunat-a moartea aspră... tu-n lume ce aştepţi ?
Au vrei tu ca poporul român să îl deştepţi ?
În van îţi e chemarea şi cîntecul în van :
Necată-i Românimea pe a lumei oceàn.“ (p. 471)

„Ci stinge-te odată, o, stea fără de nume !
Au vrei să-mi dispuţi oare tu sceptrul peste lume ?“ (p. 471)

Tot din limba veche ne vin variantele unor adverbe sau pronume, care se deosebesc de cele literare fie prin „înlocuirea“ lui *i* prin *e* (*aice, atunce, nicăire, nimănuie, nimene*), fie prin lipsa lui *a* final (*aieve, altuie, încalte, nimene* etc.) :

„*Aice* e fîntîna cea plină de mărire,
De sînta pietate, de-al patriei amor ;
Aice-i eroismul ce trăznet de-ngrozire
Fu duşmanilor ţării sfărmînd trufia lor.“ (p. 55)

„Din insulele sfinte străbat cîntări ferice,
Noroc şi desperare le văd unite-*aice*...“ (p. 310).

„Ce ştie el că sunt dureri cînd zice
Că-ntr-al lui suflet armonii răsun —
Căci armonie-i orice plîns *aice*,
E-o împăcare plînsul... e un bun.“ (p. 490)

„Şi es trei călări ce se mişcă uşor,
Ei stătuse sub pat pîn'*aice*.
Le-urmează un cor cîntător-sunător
De chipuri possace şi mice.“ (p. 492)

„Iar adevărul, ca şi păcatul mumii Eve
De faţă-i pretutindeni şi pururea *aieve*.“ (p. 387)

„Cînd adevărul, ca şi păcatul mumei Eve,
De faţă-i pretutindeni şi pururea *aiève*.“ (p. 539)

„Eu nu cred în nimica şi nu cred blîndei gure
Ce-mi minte fericirea... Te du ! Te du *aiure* !“ (p. 310)

„*Atunce*
Simţi-vei duioasele munce,
Cu care-al meu suflet în flamă
Te chiamă." (p. 308)

Atunce
O undă în braţe-ţi m'arunce,
Căci ştiu a iubi eu prea bine
Delfine." (p. 308)

„Da, ghicitori, enigme. Ce ştia el pe-*atunce*
De-a vieţii grea enigmă, de anii furtunoşi ?
În lacu-adînc şi neted, în mijlocul de lunce,
Părea că vede zîne cu păr de aur roş." (p. 321)

„Ei stau uimiţi. Giafer pe scări se suie,
Încet cu mîna uşa o descuie,
Se uită-nluntru şi-o minune vede
Cum ca să vadă n-a fost dat altuie." (p. 406) [23]

Arenă în loc de *nisip*, este, şi el, mai degrabă arhaic decît regional, chiar dacă îl mai păstrează încă unele graiuri din Transilvania ori din extremitatea nord-vestică a Moldovei. Înclin să cred acest lucru din cauză că, în momentul de faţă, cuvîntul ne este cunoscut numai pe o arie foarte puţin întinsă şi, în al doilea rînd, oricît de bun cunoscător al graiurilor populare va fi fost Eminescu, este greu de presupus că îi erau familiare toate sinonimele regionale care denumesc, or denumeau, o noţiune. Dimpotrivă, cînd e vorba de textele vechi, transmise prin intermediul scrisului, e mai uşor de presupus că îi erau mai cunoscute poetului, mai ales dacă avem în vedere marea lui pasiune pentru tot ce ne vorbeşte de trecut :

„Dar nu !... Din lumea-mi neagră tu zbori în calea ta ;
Sub pasul tău pe *arenă* de aur vei călcà
Cînd eu pierdut în noapte-mi nimic nu mai sperez,
Ci veşnic te visez." (p. 26)

Spre limba veche ne duce şi prezenţa lui *bărbat(ă)*, cu valoare adjectivală :

„Din lungul horelor amestecate
Barzii ridic' a lor glasuri *bărbate*." (p. 31)

„Ea la gard se duce iarăşi
Să privească iar la idol, cu-a lui pas de maiestate,
Creasta roşă, pieptu-n care inima *bărbată* bate." (p. 225) [24]

---

[23] Cf. şi *de-a purure*, în *Poezii*, 1964, p. 208.

[24] Alte exemple asemănătoare întîlnim în *Poezii*, 1964 : zilele-mi *copile* (p. 8) ; lumina (ta) *fecioară* (p. 141).

Scanned with OKEN Scanner

La exemplele de iotacizare înşirate mai sus n-am pus pe cele de tipul *tu pai, el saie* etc. pe care trebuie să le considerăm deosebite şi ca aspect în sine şi ca răspîndire teritorială. Ele nu caracterizează numai regiunile sudice ale ţării (ca *auză, vază* etc.), ci şi vorbirea din judeţele Bistriţa-Năsăud, Cluj etc., fapt cunoscut, în general, de toată lumea :

„Şi în ordinele-eterne mişc'asupra-i universul
Oceànele-i de stele. Ce ironic li e mersul !
Cesare ! cît *pai* de mare — şi ce mic în adevăr !" (p. 141)

„*Răsai* din a ta noapte, copilă mult iubită." (p. 310)

„De-aceea taci şi încă bine *pae*-ţi
Că nu te regalăm, cum ştim, cu beţe :
Făclie nu-i nemţescul tău opaiţ." (p. 339)

„*Răsai* asupra mea, lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc d'odinioară ;" (p. 361)

„Sbori cu şase cai ca vîntul şi *răsai* ca Aurora." (p. 362)

„Toiagul meu s-atinge încet de vîrful stemei
Regeşti, şi pentru dînsa te chem — dacă trăieşti,
O Sarmis, Sarmis, Sarmis ! *răsai* de unde eşti." (p. 415)

„Te miră de gîndirea-ţi, *răsai* la al tău glas,
Încremeneşte galben la propriul tău pas." (p. 420)

„Sunt însetat de somnul pămîntului s-adorm,
Încît numai de nume îmi pare că exist...
Tu doar *răsai* c-un zîmbet în visul meu cel trist !" (p. 432)

„Şi cînd *răsai* nainte-mi ca marmura de clară
Iar ochii tăi ce mîndri scîntee în afară." (p. 436)

„Tu numai dulce îmi *răsai*
Şi blîndă-ntotdeauna,
Cu al tău dulce chip bălai
Din valuri de mare, cu luna." (p. 543)

„Deodată luna-ncepe din ape să *răsae*
Şi pîn' la mal durează o cale de văpae." (p. 408)

„Să fie sara-n asfinţit
Şi noaptea să înceapă ;
Răsae luna liniştit
Şi tremurînd din apă." (p. 448) [25]

[25] Variantele acestea se menţin şi în opera definitivă a poetului după cum rezultă din acelaşi volum de *Poezii*, 1964 : *tu răsai* (p. 118, 119, 123, 176, 185, 210, 228) ; *să saie* (p. 90). Cf., de asemenea, şi *„tu-mi cei"* (p. 179). Împotriva răspîndirii lor teritoriale, variantele acestea trebuie să fi fost împrumutate de Eminescu tot de la un scriitor reprezentativ de dinaintea lui, cum ar fi Eliade-Rădulescu (vezi *Contribuţii*, I, 1956, p. 61).

Scanned with OKEN Scanner

„S-a stins. De-aceea însă ar vrea încă odată
Să vadă lunca verde, departe valea-n flori,
Unde ades de braţu-i, în noaptea înstelată,
Şedea pe stînca neagră *spuindu-i* ghicitori." (p. 320)

„În van cu mîni uscate se roagă, *ţiind* strana,
De-asupra lui cu aripi întinse stă Satana." (p. 218)

„Călugărul şade *ţiind* de mînă chipul, ce stă în picioare." (p. 313)

„Pe ochi *ţiind* o mînă făcliile-şi întind,
La sfîntul foc din mijloc cu toţi şi le-aprind." (p. 415)

Substantivele şi adjectivele feminine cu forme vechi de plural sînt menţinute, şi ele, într-o măsură mult mai largă decît în opera antumă a poetului, ori de cîte ori lucrul acesta este cerut de tehnica versificaţiei :

„Şi prin tufele de mături, ce cresc verzi, *adînce,* dese,
Păsări îmblînzite-n cuiburi, distind penele alese,
Ciripind cu ciocu-n soare, giugiulindu-se cu-amor." (p. 112)

„Peste văile *adînce* repezite-n regioane
Nourate, stau ţinute templele multicoloane." (p. 116)

„În orbitele-*adînce* frumoşii ochi ce-ncîntă,
Pierduţi în visuri mîndre, priveam fără de ţintă." (p. 410)

„Şi preoţi tainic murmurau
Adînce rugăciuni
Şi clopote se auzeau
Vuind încet şi lin." (p. 494)

„Prin unde din *aripe* dînd." (p. 5)

„Cînd lanuri de-argint luciu pe ţară se aştern,
Vînturi scutur *aripe,* zăpadă norii cern." (p. 81)

„Pe umerii de marmur *aripe* se desfac,
Pe fruntea lui, în păru-i, flori roşie de mac..." (p. 310)

„Nu vezi că moartea-întinde umbroasele-i *aripe* ?
Nu vezi ? poporul doarme ! O clipă... două clipe
Şi pe-a naţiunei frunte al morţii rece vis
Va sta-n Eternitate — cît lumea în abis." (p. 471)

„Prin el cimpoiul skytic porneşte dulcea-i larmă
Trezind greioiul ropot de danţ, căci la un loc
Toţi oaspeţii mai tineri loveau *baltage*-n joc." (p. 417)

„Și zeii mîngîind *lungele barbe*." (p. 104)

„Pe scări de marmur ne suim cu toții :
Și morți-și caut' prin coloane soții.
Sunt tineri unii ca iubirea moartă,
Iar alții au *barbe* albe ca preoții." (p. 214)

„Și flori și *crenge* și stele
În ciuda mea taine îmi spun
Ah ! cum le-aș smulge pe toate
Să fac din ele cununi." (p. 99)

„*Crenge* lin îndoaie Eros — schimă face, ce văzînd-o
Ele-urmează în tăcere abia apa sfîșiind-o..." (p. 119)

„*Crenge* rele imitează pîn' și zgomotul de guri
A cărărilor pierdute de pe valea cu izvoare." (p. 120)

„Platanu-mpodobește el ca pre o mireasă
Și spînzură în *crenge* gherdamuri mult frumoasă." (p. 267)

„Duhuri cu suflet de miresme
Zburați prin *crenge* negre ca străvezie iesme." (p. 306)

„Printre *crenge* strălucesc
Pete de lumină,
Peste vîrfuri care cresc
Trece luna plină." (p. 483)

„Eu o urmez prin galerii înalte.
Izvoare vii din vase stau să salte
Și lîngă ele nimfele de marmur,
Făpturi cerești unor măiestre *dalte*." (p. 214)

„Din cupa mea de aur bea aurora,
S-între seninul blîndei *dimineți*
În pieptul tău." (p. 107) [26]

„Trăiam în doina trist'a voinicului de munte,
În visul țării *drage*, în stîncele-i cărunte." (p. 468) [27]

„Să înnalț munții Greciei, scînteind muiați de soare,
Cu *dumbrave* prăvălite peste coaste rîzătoare." (p. 116)

---

[26] Nu ne găsim în fața unei forme de plural aici. Dar un genitiv-dativ în *-e* ne arată, limpede, că și pluralul nearticulat suna tot așa pentru Eminescu. Cel puțin în anumite situații.

[27] Cu aceeași observație pe care am făcut-o și în nota imediat precedentă.

Scanned with OKEN Scanner

„Din coloanele de dealuri se întind văile pline
De *dumbrave*, de izvoare și de rîuri cristaline." (p. 118)

„Printre luncile de roze și de flori mîndre *dumbrave*
Zbor gîndaci ca pietre scumpe, zboară fluturi ca și nave." (p. 125)

„Umbra verde claroscură
Și mirositorul aer, fluvii ce sclipinde cură
În adîncile *dumbrave* printre țărmii plini de flori." (p. 129)

„Și fără porți sînt sfintele *dumbrave*." (p. 209)

„Pluteam pe-un rîu. Sclipiri bolnave
Fantastic trec din val în val,
În urmă-mi noaptea de *dumbrave*,
Nainte-mi domul cel regal." (p.294)

„Și insulele mîndre și de *dumbrave* pline
Par sarcofage nalte plutind pe-unde senine." (p. 307)

„Pe maluri de rîuri ce scapără line,
El vede castele cu arcuri senine
De marmură albă ascunse-n *dumbrave*.
În cer mișcă norii auritele nave..." (p. 328)

„Apunerea cerească părea de roze ninsă,
Ca pîsla păreau albe *dumbravele* sub dînsa." (p. 537)

„Iar lîngă vechi *fîntîne* de lume date-uitării
Privesc în iarba-nnaltă sirepii albi ai mării." (p. 420)

„Tu ! — ea zise — ce frumos ești, rege al lumei de *găine*." (p. 226)

„În curînd alte *găine* al ei nimb l-întunecà." (p. 229)

„Duse de zèfirii de prin *grădine*,
În coruri nimphele cîntă la hore." (p. 28)

„Lumina se-mprăștie, în pînză luminoasă
Pe merii plini cu floare-n *grădinele* adînci." (p. 83)

„Nilu-n fund *grădine* are, pomi cu mere d'aur coapte." (p. 115)

„Iar în mijloc de *grădine*, într-o luncă de verzi portocale
Nalță-se ca într-un flor învălit palatul Selenei." (p. 179)

„Pătate de-*ndoiele* a vieții tale vise." (p. 323)

„Din durerea unui secol, din martiriul lumi-*ntrege*
Răsări o stea de pace, luminînd lumea și cerul..." (p. 192)

„Să arză tulpine
Întrege de brazi,
Căci astăzi ne vine
Eroul viteaz,
Ne vine Ştefan cel Mare." (p. 545)

„Va răcori bolnava fierbinţeală
Şi stavilă la *lacrime* va pune
C-o sărutare..." (p. 104)

„Frig şi insomnie, *lacrime* şi boală." (p. 365)

„Privi-te-voi cu ochii în *lacrime* fierbinţi...
O marmură, aibi milă de-a mele rugăminţi !" (p. 430)

„L-am iubit cu mii
Lacrime fierbinţi
Şi cu atît de vii
Rugăminţi." (p. 440)

„În mii de *lumine* ferestrele ard." (p. 28)

„Ochii ? Cîte dulci imagini au sorbit a lor lumine !" (p. 45)

„Se-nmormîntează-n caos întins fără de fine,
Zburînd negre şi stinse surpatele *lumine*." (p. 63)

„Doar atunci cînd prin *lumine*
M-oi sui la Dumnezeu,
Veţi gîndi şi voi la mine
Cum am fost în lume eu." (p. 73)

„Înger cu *lumine*
De-un adînc noroc..." (p. 80)

„În mii de *lumine* ferestrele-i ard." (p. 97)

„Şi atuncea peste ape faţa sfînt'a lunei pline.
Îşi ridică discul splendid în imperiul de *lumine*." (p. 119)

„Ale rozelor *lumine* împle stînca cu roşeaţă." (p. 125)

„Umede tremur *lumine* pe boltirea cea albastră." (p. 127)

„Umerii, cu-a lor *lumine*, par de aur moale blond." (p. 133)

„Tu mi-ai deschis a ochilor *lumine*,
M-ai învăţat ca lumea s-o citesc." (p. 239)

Scanned with OKEN Scanner

„Se-nmormîntează-n chaos întins fără de fine,
Căzînd negre și stinse surpatele *lumine*." (p. 302)

„Nu mă iubi ! Ca robul să fiu pe lîngă tine,
De-i trece-n jos pleca-voi a ochilor *lumine*." (p. 435)

„Prin nopți tăcute,
Prin *lunce* mute,
Prin vîntul iute,
Aud un glas ;" (p. 25)

„Din prund înalță trunchii lor arinii
În *lunce* risipiți, sub stînci ce pică
Izvoare sar prin mușchii rădăcinii." (p. 209)

„În lacu-adînc și neted, în mijlocul de *lunce*,
Părea că vede zîne cu păr de aur roș." (p. 321)

„Nainte-i o lume-i deschisă
Cu aer văratec pe *lunce* de visă..." p. 328)

„Suspendă lampe mari ca niște albe *lune*." (p. 107)

„Caravane de sori regii, cîrduri lungi de blonde *lune*." (p. 121)

„Tufele cele de roze sunt dumbrave-ntunecoase,
Presărate ca cu *lune* înfoiete ce s-aprind ;" (p. 125)

„Jăraticul să-l potol, să-l sfarm cu *lunge* clești,
Să cuget basme mîndre, poetice, povești." (p. 81)

„Și zeii mîngîind *lungele* barbe." (p. 104)

„Cu valuri înstrunită-n *lunge rînduri*" (p. 207)

„Languroase *lunge* gene" (p. 426)

„Și dau cadențe de nespus
Durerii tale *lunge*," (p. 443)

„Știu că tu-nșirînd anii pe-a vieții *lunge* fire
Tu nimicești trecutul în urmele lui chiar", (p. 472)

„Iar femei cu *lunge* gene
Rîd în taină și privesc" (p. 477)

„Și es călări ce se mișcă ușor,
Ei stătuse sub pat pîn'aice.

Le-urmează un cor cîntător-sunător
De chipuri possace şi *mice*." (p. 492)

„Ei caut'adevăr — găsesc *minciune*." (p. 208)

„E rău numai că ziua staţi pe mîncat şi bere
Şi sara pe *minciune*..." (p. 221)

„De *mîne* diafane nu vezi duse prin aer
Colo făclii de smoală..." (p. 311)

„Atunce
Simţi-vei duioasele *munce*,
Cu care-al meu suflet în flamă
Te chiamă." (p. 308)

„Pe murii albi marmorei s'urc pilastre,
Ce netezi, roşi, *oglinde* de purpură,
Reflectă frunze verzi şi flori albastre." (p. 210)

„De vor trece într-o viaţă
Doruri multe-ndefinite :
Or privi sub flori albastre
Aste *pagine* citite" (p. 501)

„Oricît fii mlădioasă, oricum fie-al tău port,
Şi blîndă ca un înger de-ai fi cîntat în *psalme*
Sau dacă o heteră jucînd băteai în palme,
Priveam de o potrivă c-un rece ochi de mort." (p. 260)

„Că-n lupanar văzut-o-aţi jucînd, bătînd din palme
Şi o să-mi par' un înger, în gîndul lui cu *psalme*." (p. 272)

„Primindu-l cu *psalme* şi ramuri
Plecaţi-vă neamuri." (p. 359)

„N-auzi nici glas de mumă, nici a preoţilor *psalme*." (p. 362)

„Ce-i lumea asta mă întreb acuma
Au nebunit-au, sau domneşte ciuma ?
De-acopăr moartea, *ranele* hidoase
Cu rîs, cu-amorul, cu beţii, cu gluma ?" (p. 217)

„Îmbrac a lumei fapte în mantie de flori,
Pun peste-a lumei *rane* canzonul zîmbitoriu," (p. 467)

„Cum dînsul din proprii *rădăcine*,
Din planul vieţii sale ascuns în colţu-obscur
Îşi creşte trunchiul aspru" (p. 64)

„Cu de ghirlănzi uriașe copaci, din a lor *rădăcine*
Pînă la vîrfii din nori cu liane încolăciți-s," (p. 179)

„Ai scos din *rădăcine* marea s-o-mproști în soare,
Ai vrut s-arunci în chaos sistemele solare..." (p. 302)

„Colo în depărtare e valea lui natală,
Cu codri plini de umbră, cu *rîpe* fără fund," (p. 318)

„În nnaltele albastrele *sale*," (p. 99)

„În jurul meu iluminate *sale*" (p. 215)

„Din *sale* depărtate pătrunde zvon de armă." (p. 417)

„Prin *salele* pustie un om în neagră haină
Temîndu-se de pașii-i, se strecură în taină." (p. 421)

„Permisu-ne-am noi sărbători aici sus
De cînd părăsiși aste *sale*." (p. 492)

„Dar vai ! cînd intră-n *salele*
Mărețe, nalte, reci,
Pe-un sarcofag întins, văzu
Copila ce-a iubit." (p. 494)

„Din nor ce trece,
Din luna rece,
Din visuri *sece*,
Văd un obraz." (p. 25)

„De unde-albastre *scîndure*-s urnite." (p. 206)

„Copile sunt cu ochi rotunzi și negri,
Cu flori de aur, de smarald — cu *stînce*
De smirnă risipită și sfărmată
În bulgări mari." (p. 94)

„Și din turmele de *stînce*, risipite cu splendoare
Pe-ntinsori de codri negri rupți de rîuri sclipitoare,
Vezi oraș cu dome albe strălucind în verde crîng." (p. 118)

„Acolo Dochia are un palat din *stînce* sure," (p. 123)

„Spărgînd prin *stînce* albia lor strîmbă
Se legăn' line și fac valuri crețe." (p. 247)

„Ce loc ! Bătrîne *stînce* ridic' a lor schelete
De piatră, ce de valuri și vîntu-s sfîșiete ;" (p. 307)

„Ar vea ca să mai vadă colibele de paie
Prin *stînce* încuibate, ce mai că se prăval," (p. 319)

„Privesc oraşul — furnicar —
Cu oameni mulţi şi muri bizari,
Pe *strade* largi cu multe bolţi,
Cu cîte-un chip l-a stradei colţ." (p. 194)

„Oraşul pe ape-i al zeilor nordici,
Cu *strade* de temple, cu dome şi portici," (p. 330)

„Ochii i-s plini de lacrimi ce nu le înţelege,
Cu buze-abia deschise îmi spune blînde *şege*." (p. 82)

„Iar popoarele-şi îndreaptă a lor suflete măreţe,
A lor fapte seculare, uriaşele lor *vieţe*,
După căi prescrise-odată de gîndirea-ăstui-popor." (p. 122)

„Moarte şi viaţă, foae-n două feţe :
Căci moartea e izvorul de *vieţe*,
Iar viaţa este rîul, ce se-nfundă
În regiunea nepătrunsei ceţe." (p. 217)

„Secerătorul tău l-ai pus la trudă
Şi snopi de *vieţe* sunt a lui recolte ;
Pentru-al lui cap ai înfruntat revolte
Şi astăzi simţi că strîngi la piept pe-o Iudă." (p. 248)

„Pieirea, Doamne Sfinte, căzù în orice colţ,
Inveninînd pre însuşi izvorul de *vieţe*." (p. 358) [28]

Cîteodată apar, în formă asemănătoare, şi unele substantive neutre :

„Sărută,-mbrăţişează el propria făptură
Şi l-ale ei *genunche*-şi dă sufletul pe gură." (p. 268)

Un interes mai mare prezintă o altă categorie de forme de plural pe care G. Bogdan-Duică, în *Introducere* la Mihai Eminescu, *Poezii*, Cultura Naţională 1924, p. 7—8, le punea pe socoteala influenţei lui Timotei Cipariu şi, în general, pe aceea a latiniştilor din secolul al XIX-lea cînd, în realitate, mi se pare mai normal să le atribuim influenţei directe a limbii vechi, pe care poetul o cunoştea atît de bine sub toate aspectele. De fapt, cu excepţia lui *pasure*, în care avem o schimbare de desinenţă (de la *paşi*, la *pasuri*) în

[28] Aceste forme de plural se menţin, în mare măsură, şi în poezia publicată în timpul vieţii lui Eminescu : *adînce* (p. 93), *aripe* (p. 183), *barbe* (p. 87), *fîntîne* (p. 226), *gure* (p. 38), *inime* (p. 83, 114), *întrege* (p. 84), *lacrime* (p. 117), *large* (p. 150, 155), *limbe* (p. 144), *lumine* (p. 92, 184), *lunge* (p. 154), *muzice* (p. 166), *panglice* (p. 165, 170), *vieţe* (p. 161).

Scanned with OKEN Scanner

toate celelalte cazuri avem un *-e*, în locul lui *-i*, întocmai ca în cazul exemplelor din categoria imediat precedentă :

„Și dus el se simte în lumi luminoase,
În *corure* sfinte, prin stele-auroase
Aude cum sună aripa de-argint." (p. 166)

„Ș-aduc cîrnăciorii, jamboanele mici
Și păsări și pești și *fripture* pitici" (p. 493)

„Și a lumi *'ncheeture* parcă le auzi trăsnind ;" (p. 134)

„... scîrție hodorogind de-ai crede, că lumea
Stă să-și iasă din vechile-i veșnice *încheeture*." (p. 197)

„Cum cerul sus se-ndoaie și stelele-și așterne,
O boltă răsărită din *negure* eterne," (p. 418)

„Prin hala cea mare cu *pasure* line,
Ei trec și prin bolte săpate'n granit,
Ei intră-ntr-o sală cu miroase plină ;" (p. 165)

„Și apele mișcă în *pături* plane
În funduri visează a lumei icoane." (p. 328)

„Și din ruini de ghiață reci *vînture* respir,
Ce turbur marea tristă prin lungul ei delir." (p. 465) [29]

În sfîrșit a treia categorie o constituie o serie de forme de plural, de la unele substantive neutre în *-uri*, care în vremea lui Eminescu erau relativ răspîndite dar, între timp, au fost înlocuite cu altele terminate în *-e*, eventual în *-ii* sau chiar în *-îie* :

„Dar printre fum și lupte în cercul de lumină
Se văd cerești *casteluri*..." (p. 55)

„Pe capul meu și-ntoarce *destinurile* sale" (p. 158)

„A tale lacrimi crude, a tale crude chinuri
Îi schimbă poate-n taină prescrisele *destinuri* ?" (p. 299)

„Și prin negrele icoane unor zile fără *frîuri*,
Unde viața e-o scîntee, unde sînge curge-n rîuri." (p. 145)

„A țărilor lungi *frîuri* puternic le ținea." (p. 152)

[29] Cf. și *dărmături*, în *Poezii*, 1964, p. 49 și *vinure*, tot acolo (p. 14).

„Dar viața are multe alunecușuri rele,
Prea-mbie pe oricine cu chipul ei cel drag
Și *frîurile* lumii să i se pară grele,
Din mîni el să le scape la al domniei prag ;“ (p. 154)

„Stejarii cei rupți sunt podețe pe rîuri,
Lumina de fulger cărări îi arat',
Deși cerul lasă a vîntului *frîuri*
S-asvîrle toți norii de-a muntelui *brîuri*,
El trece la astrul ce luce curat.“ (p. 157)

„Și grindini cu ghiață ca *ghemuri* ca rodii
Se sparg de a stîncelor coaste de fier“ (p. 156)

„Și cuminți frunzele toate își comunică *misteruri*.“ (p. 120)

„Aeru-i văratic, moale, stele izvorăsc pe ceruri,
Florile-izvorăsc pe plaiuri a lor viață de *misteruri*,“ (p. 126)

„În vremi de mult trecute, cînd stelele din ceruri
Erau copile albe cu părul blond și des
Și coborînd pe rază țara lor de *misteruri*
În marea cea albastră se cufundau ades ;“ (p. 152)

„Genii beau vinu-uitării, cînd se cobor din ceruri ;
Deschise-ți-s, nebîndu-l, a lumilor *misteruri*.“ (p. 160)

„Tu, taina nopții mele, tu blond copil din ceruri,
Cu glasul tău ca glasul duioaselor *misteruri*,“ (p. 311) [30]

„Luna înspre ea îndreaptă *pasuri* luminoase-ncete,
Diadem de topiți aștri arde-n blondele ei plete.“ (p. 126)

„S-apropie cu *pasuri* modeste, line, rare
Și umil îngenunche pe treapta de la tron :“ (p. 155)

„Cu sunetul de *pasuri* s-aducă pasul numa,“ (p. 306)

„Uimit cavaleriul cu *pasuri* pripite,
Îmbla prin umbroase cărări nisipite ;“ (p. 324)

„Douăsprezece *pasuri* răsună...“ (p. 358)

„Noaptea scînteiază cu-a ei mii de stele,
Varsă raze slabe *pasurilor* mele.“ (p. 364)

[30] Apare însă și varianta *mistere* (p. 228).

„Da, cînd a fost copilul să se nască,
Opri Orion ale sale *pasuri*
Ca soarta-n lume el să i-o croiască." (p. 451)

„O noapte condensată, în veci neperitoare,
Ca noaptea din *sicriuri*..." (p. 501)

„Rubine, *smaralduri*, astfel presărate,
Sălbatec-o face la față s-arate..." (p. 328)

„Neantul se întinde
Pe *spațiuri* deșerte, pe lumile murinde." (p. 302)

„Stejari prăvăliți peste rîuri cumplite
Și *stanuri* bătrîne cu mușchi coperite ;" (p. 156)

„Pe cînd soarele deschide porți de aur peste *stanuri*,
Într-o scenă infinită se deschid păduri și lanuri." (p. 508)

„Valuri rîd și-ntunecoasă mînă lumea lor albastră
Repezind luntrea bogată pe *șiroiurile* lungi." (p. 128)

O situație specială prezintă, sub aspectul pluralului, substantivul *vis*, care, pe lîngă formele obișnuite, *vise* și *visuri*, întîlnite, cîteodată, chiar în aceeași strofă, apare și sub o a treia formă, populară, *visă*, care nu este, de fapt, decît o variantă „neliterară" a lui *vise* :

„De-odată... se schimbă-n noaptea cea largă
Privirea... Nainte-i o lume-i deschisă
Cu aer vărătec pe lunce de *visă*..." (p. 328)

Cîteva forme de plural, „încercate" de Eminescu în postumele sale nu s-au putut încetățeni în limbă. Este vorba, aici, fie de substantive care nu cunosc, în mod obișnuit, o formă de plural, fie de altele a căror variantă folosită de Eminescu nu este cea corespunzătoare și, în consecință, nu s-a menținut în limba literară. În cazul primului exemplu care urmează trebuie să fac, iarăși, observația că e vorba de un genitiv-dativ singular pe baza căruia putem deduce că și pluralul suna la fel :

„Lumea din încheeture vor s-o scoață, din țîțîne
Să o smulgă, s-o arunce în sbucnirea nouei *eri*." (p. 145)

„Lava de *evi* [31] grămădită o reped adînc în cer," (p. 140)

[31] În *Dicționarul limbii române literare contemporane*, II, p. 226, ni se indică un plural *evuri*, care, însă, nu apare, niciodată, în citatele reproduse acolo. Pretutindeni întîlnim numai singularul *ev*, ceea ce pledează, de fapt, pentru inexistența unei forme de plural *evuri*. Aceeași formă de plural revine și în *Dicționarul limbii române moderne* (p. 282).

Scanned with OKEN Scanner

„Un popor de zei le trecem, căci prin *evi* de veşnicie
Auzim cetatea sfîntă cu-nmiita-i armonie..." (p. 142)

„Într-un cran uscat şi palid ce-l acoperi cu o mînă,
Evi întregi de cugetare trăiesc paşnic împreună," (p. 146)

„Altfel nu-nţeleg cum tînăr de-o mie de *evi* eşti." (p. 198)

„Cu glasul lui ce sună adînc, ca de aramă,
El noaptea cea eternă din *evii*-i o rechiamă," (p. 418)

„Dacă deschide-n *evi*-i el buza cu mînie
Şi stelele se spulber ca frunzele de vie ;" (p. 418)

„Ci-n *evii* tăi, Zamolxe, tu n-ai creat vre-odată
Un chip mai blînd, mai gingaş, decît ăst chip de fată." (p. 419)

„Auzi prin *frunzi* uscate
Trecînd un rece vînt," (p. 342)

„Se pare cum că este al mării Dumnezeu,
Blînd îngînat de *lebezi* în mîndrul visul său." (p. 310)

„Urmează-mă în luntrea ce dusă e de *lebezi*
Pe undele oceanici, ce furtunoase, repezi
Ne-or duce-n depărtare..." (p. 313) [32]

„Vei răsufla *miroase* dulci de crin," (p. 107)

„Pe perini lungi culcate-s hurii
Şi din căţui de-argint copăr *miroase*
Cu fum albastru formele picturii" (p. 214) [33]

„Veşnicia cea bătrînă, ea la lumi privea uimită.
Mii de ani cugetă-n *mite* la enigma încîlcită
Care spaţiul i-o prezintă cu-a lui lumi şi cu-a lui legi ;" (p. 122)

„Ele trec pustiul mîndru şi-apoi se coboară-n mare,
Unde *mitele* cu-albastre valuri lungi strălucitoare,
Înnecînd a mele gînduri de lungi maluri le risip." (p. 147)

---

[32] Forma aceasta nu-i singura, se-nţelege, în postumele lui Eminescu. Alături de ea apare, mult mai des, şi *lebede*.

[33] Variantă menţinută de poet atît în *Proza literară* (p. 246), cît şi în opera de maturitate (Cf. *Poezii*, 1964, p. 103).

Forma aceasta de plural concurează pînă în momentul de faţă, pe *mirosuri*. Populară fiind, ea a intrat în unele locuţiuni şi faptul acesta a făcut să se menţină şi în limba literară. O întîlnim, relativ des, în opera lui M. Sadoveanu.

Scanned with OKEN Scanner

„C-ochi adînci şi plini de *mite,* i-au trimis în cer să sboare," (p. 148)

„Spun *mite* — zice singur — că orice om în lume
Pe-a cerului nemargini el are-o blîndă stea,
Ce-n cartea veşniciei e-unită cu-a lui nume,
Că pentru el s-aprinde lumina ei de nea ;" (p. 158) [34]

„Frumos au ars în flăcări prinosul de pe vatră,
Pe cînd intrară *oaspii* sub bolţile de piatră." (p. 417)

„Care mormînt de rege, ce mausoleu de piatră
Ce laur, ce avere pot s-aibă aşa *onori* ?" (p. 500)

„Eu nu pot să le dau lefuri,
Nici *onori,* nici pensiune." (p. 501)

„Coroană, aur, glorii, cîntare şi comori,
Istorie şi nume, iubire şi *onori*
Sînt basmele ce-nconjur, rîzînde chipul meu :" (p. 502)

„Printre stîlpii suri s-arată coifuri mîndru aşezate
Pe pletoase frunţi divine — *pavezi* de-aur ridicate,
Lănci ce fulgeră în soare, arcuri ce se-ntind în vînt." (p. 135)

„Făclii de smoală sînt înfipte-n stîlpi şi-n muri
Luminînd halele negre, armuri albe şi curate,
Atîrnate de columne, lănci şi arcuri răzimate
De păreţi — *pavezi* albastre strălucind pe stîlpii suri." (p. 138)

„Constelaţii sîngeroase ale boltelor albastre
Zugrăvi-vor a lor cale spre imperiile voastre,
Fluvii cu de *pavezi* valuri înspre Roma curgători." (p. 140)

„Mi-am zidit monument, decît acel de fier
Mult mai trainic şi mai nalt ca *piramizi* cereşti ;" (p. 518)

„Ca-n ziua, care lumii te dete, în tării
Sta soarele în crugu-i spre-a saluta *planeţii* ;" (p. 340) [35]

„Cu de ghirlănzi uriaşe copaci, din a lor rădăcine
Pînă în *vîrfii* din nori cu liane încolăciţi-s," (p. 179)

---

[34] Forma aceasta se menţine şi ea, uneori, şi în opera de maturitate a lui Eminescu (vezi *Poezii,* 1964, p. 27, 50). La *D. Bolintineanu* — *Poezii,* ed. cit., p. 243, am întîlnit şi un plural *restele,* în loc de *resturile.*

[35] Formă menţinută şi în opera definitivă, după cum se poate vedea din *Poezii,* 1964, p. 139, 144.

Mult mai des întrebuințează poetul pluralul *sori*, pe care nici vorbirea obișnuită, nici limba literară nu-l cunosc ; substantivul *soare* face parte din categoria cuvintelor considerate ca neavînd o formă de plural, în limba noastră. În poezie, însă, lucrurile se prezintă puțin altfel. Așa se explică prezența formei respective și la Eminescu.

„Caravane de *sori* regii, cîrduri lungi de blonde lune
Și popoarele de stele, universu-n rugăciune,
În migrație eternă de demult s-ar fi pierdut." (p. 121)

„Și atunci apare Roma în uimita omenire.
Gînduri mari ca *sori*-n caos e puternica-i gîndire." (p. 122)

„Răsculatu-s-a-Universul contra globului din aer ?
Stelele-n oștiri se mișcă ? Împărații *sori* se-ncaer ?
Moare lumea ? Cade Roma ? Surpă cerul pe pămînt ?" (p. 134)

„Într-un colț de cer e vară
Și pe scările de-ivoriu unii dintre zei coboară —
Străluceа-n noaptea bătrînă fețele ca palizi *sori*." (p. 143)

„Univers, rîuri de stele — fluvii cu masse de *sori* ; (p. 146)

„În oceàn de stele, prin *sori*, nemărginire,
El îmblă, risipește gîndirile prin somn ;" (p. 162)

„Căci *sorii* scriu timpu-n acest univers." (p. 167)

„Cu *sori* pare plouată urbea-antică." (p. 209)

„Cerul cu *sorii* lui decade,
Tîrînd cu sine timpul cu miile-i decade." (p. 302)

„El mînă în uitare a veacurilor turmă
Și *sorii* îi negrește de pier fără de urmă." (p. 418)

„Eu vin din centrul lumei încoronat de *sori*
Preced pe mîndrul, (naltul), frumosul viitoriu," (p. 474)

„Să curgă *sori*
Secoli la vale
Pe a ta cale" (p. 482) [36]

Formele arhaice de vocativ sînt prezente, și ele, în opera lui Eminescu și le întîlnim chiar atunci cînd e vorba de cuvinte intrate recent în limbă:

[36] Formă de plural menținută și în opera definitivă a poetului, cum rezultă din același volum de *Poezii*, 1964, p. 34, și folosită, ulterior de o serie de scriitori contemporani. Am înregistrat-o, în ultima vreme, la *Ana Blandiana — Persoana întîia plural*, p. 35.

„În orice ființă este, deși nu știi, *ascete*.
Nu poți să ștergi viața, cu-al gîndului burete..." (p. 313)

„Pe cît mai am în pieptu-mi, un pic măcar de sînge,
În inimă cît fibra din urmă va trăi,
Avare, ele-n sine icoana ta vor strînge,
Cu dînsa împreună și ele vor muri !" (p. 276)

„Cînd lumea-amar de visu-acesta rîde :
Nu e femeia ce crezi tu, *nebune*,
Și chipul care inima-ți l-închide
Nu este-n lume." (p. 189)

„Nu cerceta zadarnic, *nefericite*... Taină
E frumusețea vieții-mi și-a sufletului haină." (p. 313)

„Cîte-o stea întîrziată stinge izvorul ei mic.
Timpul mort și-ntinde membrii și devine veșnicie.
Cînd nimic se întîmpla-va pe întinderea pustie
Am să-ntreb : Ce-a rămas, *oame*, din puterea ta ?
— Nimic !" (p. 149)

„Oricît te scuturi, *oame*, nu-ți poți ieși din piele
Căci te fac jucăria zburdălniciei mele." (p. 313)

„Și lugubru el îi zice : — «fugi sau mori tu, *ticăloase* !»" (p. 277)

Sub influența limbii vechi, revin în opera lui Eminescu o serie de derivate cu ajutorul unor sufixe devenite, în perioada modernă a limbii noastre, neproductive sau, ceea ce este cam același lucru, nemaifolosite în împrejurările la care ne referim. Derivatele pe care le am în vedere au, prin definiție, caracter arhaic :

„Ramurile se-ntrețese, crengile se împletesc,
Frunza deasă smălțuiește nalta, verdea *boltitură*,
Rîu-n veșnica lui umbră în adînc suspină, cură...
Pe-a lui maluri înflorite cai în umbră rătăcesc." (p. 129)

„...n-a pus condițiunile vieții în alte lumi, ci a legat-o de fundul negru al pămîntului de care a legat gîndirea geniului și *cerșitura* săracului..." (p. 460)

„Ca un roș fir de jeratic culmi de munte sînt tivite
Lunga lor *fulgerătură* în senin a-ncremenit." (p. 119) [37]

---

[37] Cf. și *Proza literară*, p. 206 : „Lumea-n sine rămîne un problem, înlăuntrul căruia se rătăcește cîte o rază slabă, cîte-o *fulgerătură*, pe care cugetătorul adînc o-ncremenește pe hîrtie".

În proza poetului apare și *zugrăvitură* (p. 215), pe care îl va relua, mai tîrziu, George Coșbuc.

Scanned with OKEN Scanner

„Cînd rîzi, pe a ta gură
Amorul a descins,
Orice *prepuitură*
De-odată s-a şi stins ;“ (p. 547)

„Cu cele-ndulcitoare a oamenilor glasuri,
Cu *zicături* s-asamăn şi glasul cel de pasări.“ (p. 267)

Adverbul *odinioară*, cu înţelesul general de *odată*, fără referire la trecut, provine şi el din limba veche :

„De s-ar lăsa pe sînu-i din cer vr-*odinioară*,
El ar simţi că-nluntru-i cu ceru-ntreg coboară
Şi-ar cadenţa durerea-i pe-al veacurilor mers
C-un univers de-asupră-i şi-n el c-un univers.“ (p. 423).

Se observă, bine, că adverbul în discuţie ne duce, mai degrabă, spre viitor decît la acţiuni care s-au săvîrşit în trecut.

Din limba veche, dar şi de la unii scriitori imediat anteriori, ca Grigore Alexandrescu ori ca Alecu Donici, provine fonetismul *priivi* (cu doi *i* !) :

„În zidirea cea antică sus în frunte-i turnul maur.
Magul *priivea* pe gînduri în oglinda lui de aur.“ (p. 114)

„Albe sunt ca neaua noaptea, faţa înnecată-n raze
Priiveşte însuşi cerul dintre nouri să le vază :“ (p. 143) [38]

Acelaşi lucru se poate spune şi despre variante *pre* (p. 122, 267, 358, 398, 410) şi *preste* (282, 288), în locul lui *pe* şi, respectiv, *peste*.

În schimb, *pin* (p. 463, 465, 491, 495, în locul lui *prin* (p. 25, 28, 72, 99, 179, 209) şi *pintre* (p. 469, 483) în locul lui *printre* (p. 125, 129) pledează pentru o influenţă a graiurilor populare.

Pe socoteala limbii vechi vom pune construcţiile genitivale cu de :

„Pe cărările *de codru*“ (p. 128)

„armiile *de zei*“ (p. 136)

„Deasupra *de lume*, deasupra *de nori*“ (p. 156),

„în fund *de pămînt*“ (p. 164),

„La *mijloc de aer*“ (p. 172),

„Iar în *mijloc de grădine*“ (p. 179),

[38] Cf. şi *Poezii*, 1964, p. 38.

Scanned with OKEN Scanner

„Străfulgeră-n umbră-i *de valuri bătaie*“ (p. 324),

„Ce-n vîrfuri *de dealuri* acum se iveşte“ (p. 324),

„*De-mpărat* frumoase fete“ (p. 128),

„În jur *de soare*“ (p. 491),

„În *mijloc de cale*“ (p. 468),

„*În mijloc de lunce*“ (p. 321),

„*În murmurul de viespii*“ (p. 319) etc. [39]

deşi nu este exclusă nici influenţa unor limbi moderne prin ajutorul cărora exemplificăm, în primul rînd, construcţia aceasta în opera lui Grigore Alexandrescu, să zicem, ori a altui scriitor anterior lui Eminescu în ale cărui preocupări nu stau, pe primul plan, limba şi literatura populară.

Din graiul său de acasă a luat fonetisme ca *avè*, în locul lui *avea* (p. 489, 492, 495), *băiet* (p. 323, 354), *camară* (p. 544), *cămeşoi* (p. 199), *gré* (p. 494), *îmbla* (p. 158, 162, 163, 167, 264, 295, 415), *îmblet* (p. 523), *îmfla* (p. 197, 414, 418), *împlea* şi *împlè* (p. 125, 173, 196, 250, 263, 269, 294, 318, 356, 363, 367, 391, 415), *înfoiet* (p. 125), *magar* (p. 351), *mamaie* (p. 352, 353), *mlădiet* (p. 127), *mulţămi* (p. 264), *narav* (p. 419), *roşă* (p. 263), *rumăn* (p. 131) [40], *streşină* (p. 326), *sfîşiet* (p. 307), *spăriet* (p. 327), *şerpe* (p. 416, 422), *vedè* (p. 499), *vrè* (p. 492, 493), *vicol* (p. 430), *vicolos* (p. 402), *vorbareţ(ă)* (p. 99, 120, 266, 509).

Eminescu încearcă în postume valoarea „poetică“ a numeroase elemente de vocabular, împrumutate din graiuri, cum ar fi :

„Nici îl cunosc, nici am de el v-un *baiu*,“ (p. 511)

„Din franceză mai că n-ai ştiut nici *bechi*, [41]
Doamne cum nu ai un dascal, să te tragă de urechi,“ (p. 533)

„În şolduri *boiul* ţi-l îndoi ş-ai vrea să-mi scapi din mînă.“ (p. 186)

„Haine noi cari la îmblet
Lin de trupu-ţi se lipesc
Şi arată cu-a lor cute
Boiul tău împărătesc,“ (p. 523) [42]

---

[39] Cf. şi *Poezii*, 1964, *poala de codru* (p. 88) şi *fund de munte* (p. 89).
[40] Alături de *rumen* (p. 123).
[41] Cf. şi *V. Alecsandri — Teatru*, II, p. 421, şi III, p. 1157.
[42] Cuvîntul revine şi în *Poezii*, 1964, p. 75.

Scanned with OKEN Scanner

„Însă-s eu de vină... c-umplut-am de nouri pahare
Cu apele mării adînci, *boite* cu roșă lumină." (p. 197)

„Din Sybaris vei strînge bătrîni cu bărbi *boite*,
Ca neamului să-i dee naravuri mai sporite," (p. 419)

„El jură că nu, și cere *botișor* de împăcare." (p. 226)

„O, poezie mîndră — o, *buiguit* nerod !" (p. 220)

„Ce vă certați cu noaptea și *buiguiți* cu luna ?
De-ți face-o, de nu-ți face-o... tot una e, tot una." (p.258)

„Istoria omenirii cu regi de poezie,
Cu regii de războaie e ca și un poem ;
Dar totuși rog divina ca depărcior rămîie
De corpul meu nevrednic — nu-mi vine la *cherem* [43]" (p. 220)

„Nu, nu ! Ca din întîmplare, ca dincolo rătăcită,
Să mă afle cumva noaptea și să-mi caute *chichiță*." (p. 225)

„Dactilu-i *cit*, trocheele sînt stambe,
Și-i diamant peonul, îndrăznețul.
Dar astăzi, cititori, eu vă vînd iambe
Și mare n-o să vi se pară prețul." (p. 205)

„Ani întregi mereu citește spre a ști cum se cuvine,
Cu ce chip, din *cit* și lînă iese petele mai bine." (p. 519)

„Cînd eram Vodă la Moldova
Hălăduiam pe la Cotnariu.
Vierii toți îmi știau slova
Ș-aveam și grivne-n buzunar." (p. 350)

„Cu mînile rîneșe mereu galbenul *hlei*," (p. 499)

„'N patu-i de pîclă-nfoiată,
Regele-ntinde bătrînele-i membre și *horăește*," (p. 198)

„Și rădăcinile munților mari se cutremură falnic
De *horăitul* bătrînului crai." (p. 198)

„Cetăți *hrentuite* pe țări plutitoare," (p. 330)

„Greoaie *hurducă* pămîntu-n picior,
Prăval' de pe umeri pădurile lor." (p. 327)

---

[43] Cf. și *V. Alecsandri — Teatru*, II, p. 840.

„Şopteşte : vînt falnic furtuna o-*nhaţă*,
Aripele-i leagă-o bagă în stînci,
Acolo cu lanţuri o leagă de braţe ;“ (p. 164)

„Cojocul l-anină
El de cuptor... ciubote descalţă şi negrele-*obiele*,
Cît două lanuri arate le-ntinde la focul Gheenei
Să se usuce...“ (p. 198)

„Du-l pe ţărmul vechi al mării,
Fă-l călugăr trist şi slab,
Îl închină lin uitării,
Dă vieţii alt *prohab*,
Du-te ! Du-te !“ (p. 304)

„Încet, încet,... să ne culcăm în *raclă*,
Încet de pe pămînt ne-om furişa.
O stinge a privirei tale faclă,
Închide ochii tăi... aşa, aşa.“ (p. 184)

„Intri-nuntru, sui pe-o treaptă,
Nici nu ştii ce te aşteaptă.
Cînd acolo ! sub o faclă
Doarme-un singur rege-n *raclă*.“ (p. 293)

„Acum, acum ea iarăşi prin tremurînde facle
Coboară scări de piatră a uriaşei *racle*...“ (p. 311)

„O, stingă-se a vieţii fumegătoare faclă,
Să aflu căpătîiul cel mult dorit în *raclă !*“ (p. 388)

„O ladă nu-i — este o *raclă* [44]
N'urmează nime — nici o faclă
Şi nici un preot — lîngă templu.“ (p. 497)

„Ca o făclie stinsă de ce mereu să fumegi
De ce mereu aceleaşi gîndiri să le tot *rumegi*
Şi sarcina de gînduri s-o porţi ca pe un gheb,“ (p. 385)

„Cu şiruri de dome, *steclind* de ninsoare,“ (p. 330)

„Haina ta cea minunată
Nu-i în *stative* ţesută,“ (p. 523)

„Armeano-grec, lingău cu două feţe,
Îţi ad'aminte ce aveai în *straiţi*
Cînd pietre numărai la voi în pieţe.“ (p. 339)

[44] Să se observe că, în toate cazurile, *raclă* se găseşte în rimă cu faclă.

„Aceşti umeri voit-au să duc' a lumei soarte
Şi azi acopăr trenţe şi rasa de *şieac*" (p. 175)

„Am aprins şi eu luleaua
Şi jertfesc lui tata Brahma,
Lingă mine-un *şip* cu Kümmel
Ş-o bucată de păstramă." (p. 489)

„O, om, oglind'a lumei cu capul *şui* şi sec,
Cu creierul ca ceaţa, cu coaste de berbec," (p. 220)

Sub influenţa graiurilor populare, ca şi sub aceea a unor limbi străine, poetul se foloseşte, adesea, de construcţii cu prepoziţia *la*, similare cu cele de dativ :

„Neted iese de sub mînă-i un întreg,
Ce *la lume* îşi arată palida-i, eterna-i fire," (p. 121)

„Arderea lor arată, *la lumea* ce-i admiră,
Că ziua e aproape..." (p. 475)

„Voi să ridic palatul *la două dulci sorori,*
La Muzică şi Dramă..." (p. 462)

„Şi mă închin *la tine...*" (p. 469)

„Întinse mîna neagră *la trecători...*" (p. 499)

Construcţiile acestea apar, încă din primele decenii ale secolului trecut, şi la scriitori (vezi *Contribuţii,* I, 1956, p. 14, 62) şi se menţin pînă în vremea noastră (Cf. I. Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Bucureşti, 1948, p. 285).

Nu se poate spune cu certitudine, în cazul lui Eminescu, de unde a luat fonetismul *cură (curge)* (p. 129, 213) [45], cînd el caracterizează, deopotrivă, limba veche şi graiurile ardeleneşti.

Aceeaşi observaţie în legătură cu *dainâ,* pentru *doină* (p. 458) deşi, de data aceasta, putem susţine cu mai mare probabilitate originea lui din graiurile populare.

Tot aici se poate cita *direpţ* (p. 350), pentru *drept*, care este atît de răspîndit în textele noastre vechi de toate felurile, dar caracterizează, iarăşi pînă în momentul de faţă, anumite graiuri ardeleneşti, ori *rumpe* (p. 257, 312, 419) [46], care apare alături de *rupe* (p. 261) [47].

---

[45] Cf. şi *Poezii,* 1964, p. 58.

[46] Şi în *Poezii,* 1964, p. 73, 74, 117. El apare, totuşi, în mod obişnuit, la *D. Bolintineanu — Poezii,* ed. cit., p. 235, 236, 304.

[47] La p. 253 întîlnim ambele forme, în acelaşi vers : Se *rumpe* suflet, mi se *rupe* sîn.

În schimb, *neaua* (p. 93, 104, 107, 108, 125, 130, 131, 142, 143, 144, 146, 193, 465, 491, 504), pe care îl întîlnim, mai rar, sub forma *nea* (p. 152, 158, 172), nu poate proveni decît din graiul crișcan, ca și *steauă*, a cărui formă „lungă" (nearticulată) ne indică aceeași origine (p. 8, 10, 19, 48, 158, 189, 202, 270, 463, 465, 473, 504).

Pe seama unei influențe ardelenești putem pune și pe *uscă* (pentru *usucă*) (p. 118) [48] și *vost'* 'vostru' (p. 486). Tot așa *mîncă, mînce* (p. 506), în loc de *mănîncă, mănînce*.

Despre alte cuvinte sau forme putem spune, cu siguranță, că vin din limba veche, întrucît graiurile populare nu le mai cunosc de loc, sau apar numai foarte rar în vorbirea actuală.

„Și răzimat pe spată al zeilor *fiastru*
Privea-n ochii miresei al cerului albastru." (p. 417) [49]

„Eu voi cînta de fală ca leul ce-a *învis*,
Iar tu lucește pală al deșteptărei vis !" (p. 476)

„Și-ți lasă-n suflet un amar
Și în gîndiri asemeni,
Căci o iubire în zadar
Cu moartea-i *sor* de gemeni." (p. 442) [50]

Cu și mai mare siguranță putem afirma că aparține limbii vechi un cuvînt ca *fur*, pe care îl cunoaștem exclusiv din textele religioase :

„— De ce așa de trist, obscur ?
— Ah ! un nemernic mi-a furat
Poemul meu neimprimat !
— Sărmanul *fur* !" (p. 200)

„E *furul* cel de morți" (p. 498) [51]

---

[48] Cf. *Poezii*, 1964, *eu mă usc* (p. 18).

[49] Ibidem, p. 77.

[50] În schimb *sororă* (p. 29), *suroră* (p. 309) trebuie raportate la influența limbii latine din secolul al XIX-lea. Mă gîndesc că *sor* însuși ar putea să fie rezultatul unei influențe literare, întrucît îl întîlnim, înaintea lui Eminescu, la scriitori ca Grigore Alexandrescu, D. Bolintineanu, ori V. Alecsandri. Ultimii, în special, au exercitat o puternică influență asupra lui Eminescu, tocmai în perioada anterioară anului 1870. Cf. și C. Conachi, ed. 1856, p. 191, 239.

[51] Și în *Poezii*, 1964, p. 11.

Scanned with OKEN Scanner

Din limba veche a luat poetul deprinderea de a deriva cu ajutorul prefixului *ne* înlocuit, în cea mai mare parte, în limba literară din timpul său, prin neologismul romanic *in* :[52]

„Frumosu-i ca *nealții* și numele-i e : Moarte !“ (p. 161)

„Supus doar ca *nealții* la suferințe grele
Unind cu ele știrea nimicniciei mele.“ (p. 299)

„Supus doar, ca *nealții* la suferințe grele,
Unesc cu ele știrea nimicniciei mele.“ (p. 513)

„Sufletu-mi în vecia-i atras de-a ta chemare,
Din noaptea *neființei* înfiorat apare...“ (p. 311)

„Spun mite — zice singur — că orice om în lume
Pe-a cerului *nemargini* el are o blîndă stea,“ (p. 158)

„În astre mari *nemargini* unde gîndiri ca stele
Lin înfloresc, miriade s-amestecă, contrag ;“ (p. 161) [53]

În altă ordine de idei, poate fi citat, aici, *sofă*, în loc de *sofà* (p. 203), care ne dovedește încă o dată, că *à* final este subminat de autoritatea pe care o are *ă*. Acest exemplu aduce aminte de *beleauă*, de la Budai-Deleanu, de *halcă* de la Coșbuc, de *dură*, *șăndrămă*, din graiul moldovenesc de nord, pe care le-am discutat în altă parte [54].

Sofă revine, din cînd în cînd, atît în *Proza literară* [55], cît și în poezia de maturitate a lui Eminescu. Iată un exemplu, din *Noaptea :*

„Noaptea potolit și umed arde focul în cămin
Dintr-un colț pe-o *sofă* roșă eu în fața lui privesc“.

Sămsun (p. 508), cu *ă* în locul lui *a* neaccentuat și cu *u* în locul lui *o*, trebuie considerat ca un ardelenism voit, împrumutat de Eminescu și pentru a face o concesie latiniștilor, dar și pentru a tachina, fără răutate, pe unii ardeleni

---

[52] Vezi *G. Istrate — Incontinuu* (în St. C. Lg., XI, 1960, p. 528).

[53] În proza literară a lui Eminescu, am găsit exemple ca *neconștiu* (p. 227) și *neenergia* (p. 253).

[54] Cf. studiul *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale* (St. C. Lg., VI, 1955, p. 119—120). Poate fi citat aici și *taftă*, pentru *taftà*, devenit popular în graiul moldovenesc și folosit, în scris, încă în opera lui I. Creangă. Aceeași variantă, cu *ă* în locul lui *a*, apare, cu mult înaintea lui Creangă, în *Istoria lui Imberie, fecior împăratului al Proveții*, text tradus, din grecește, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (vezi *Cărțile populare în literatura românească*, București, 1964, vol. II, p. 19).

[55] Vezi pag. 234, 259.

cu care era în relații de prietenie. Procedeul acesta va fi folosit întocmai de Caragiale, în corespondența sa cu prietenii de peste munți.

Imperativul *scoli* poate fi citat, mai mult cu titlu de curiozitate, alături de *cobori*, pe care îl întîlnim mai des în scrisul lui Eminescu :

„*Scoli*, ea zise, tînărul soț trezindu-și
Scoli să nu-ți dea somnul de veci de unde
N-aștepți." (p. 401)

Înaintea lui Panait Cerna, Eminescu folosește, în poezie, varianta *zee*, în loc de *zeiță*, (p. 10, 189, 270, 287, 437, 461, 462) [56] și, tot așa înaintea lui Sadoveanu, recurge la sinonimele *omăt*, *neauă*, *zăpadă* pe care le întîlnim, pe toate trei, în aceeași bucată, uneori, ca în *Memento mori*.

O atenție specială merită cele două variante fonetice ale substantivului *viață*, care duc, așa cum observa Vasile Alecsandri în legătură cu alte exemple paralele [57], la posibilități mai mari de lucru pentru un poet care nu neglijează „diferențele" respective.

În cazul nostru e vorba de două pronunțări deosebite, care fac ca substantivul în discuție să poată avea cînd două, cînd trei silabe. Eminescu se folosește de această diferență nu numai în poezia de tinerețe, ci și în toată activitatea sa.

Cînd academicianul George Călinescu se declara de acord, în *Prefață* la M. Eminescu, *Poezii*, Editura Națională — Ciornei, 1938, p. 11, cu una dintre cele două variante ortografice ale cuvîntului viață, el nu se gîndea să unifice două stări de lucruri bine distincte, ci numai să înlăture o inconsecvență din ortografia acelei vremi.

Într-adevăr, nu-i greu de văzut că substantivul în cauză are numai două silabe în exemplul :

„O, moartea-i un chaos, o mare de stele,
Cînd *viața*-i o baltă de vise rebele"

(Mortua est!)

și trei în sonetul *Veneției*, strofa :

„S-a stins *viața* falnicei Veneții
N-auzi cîntări, nu vezi lumini de baluri ;
Pe scări de marmură, prin vechi portaluri
Pătrunde luna, înălbind pereții."

Cuvîntul apare de sute de ori în poezia lui Eminescu și faptul că el are două variante n-a făcut decît să ușureze munca poetului.

[56] Vezi și *Poezii*, 1964, p. 17. Cf. *D. Bolintineanu — Scrieri alese*, Ediție îngrijită de D. Popovici, Craiova, 1941, p. 51.

[57] Cf. *Doine și lăcrămioare*, Paris, 1853, p. 244.

Formele de plural *braţă* [58], *hotară* [59], *izvoară* [60], *popoară* [61], *visă* [62], aveau, în vremea lui Eminescu, şi mai au încă, o valoare generală în vorbirea populară. În acelaşi timp, nu trebuie să uităm că în *Gramatica românească*, a lui Radu Tempea (Sibiu, 1797), apar, pentru plurarul feminin, numai variantele terminate în *ă : cară, hotară, izvoară* (p. 39) [63] şi niciodată cele în *e*, din limba literară de azi. În opera lui C. Conachi (ediţia 1856) apar, de asemenea, numai variantele cu *-ă : braţă* (p. 236, 280), *părăuţă* (p. 32), *popoară* (p. 45) etc.

Nu acelaşi lucru se poate spune despre *reţe*, pluralul lui *raţă*, care caracterizează numai anumite graiuri din nord, în primul rînd pe cele moldoveneşti, în sensul cel mai larg cu putinţă [64].

„Şi trestia cea-naltă vuind de vînt mai tare...
La glasu-i asculta el ca basme triste, dulci,
Cînd *reţele* din codru pe creţii apei clare,
Scăldîndu-se prin papuri lăsau pe valuri fulgi", (p. 321)

Articolul posesiv *a*, formă aproape unică pentru cele patru variante din limba noastră literară, nu caracterizează nici numai limba lui Eminescu, nici numai graiul moldovenesc. L-am întîlnit la tot felul de scriitori, moldoveni şi munteni deopotrivă, de dinainte de Eminescu :

„Ridicînd frumoasă, sîntă, cătră cer *a* sale mîne". (p. 191)

„Ţi-asamăn fruntea unei vii paragini
Şi vînt şi pleavă sînt *a* tale scrieri,
De zei lipsite, vai ! *a* tale pagini". (p. 251)

„Demonic-dureroasă era acea simţire —
Dureri iar nu plăcere *a* tale sărutări..." (p. 263)

„Ai fi ucis şi capul şi inima din mine
Dacă-n *a* tale laţuri eu m-aş fi prins mai bine." (p. 539)

„Cu-*a* tale vorbe vane pierdut-am seri ori zile...
M-ai speriat adesea cu-*a* tale gînduri goale..." (p. 264)

„În mantia răcelii mă-nfăşur dar şi tac —
A mele zile toate în şiruri le desfac" (p. 539)

---

[58] p. 240, 243, 418.
[59] p. 417.
[60] p. 239, 300, 318, 324, 412, 417.
[61] p. 302, 340.
[62] p. 328.
[63] Cf. şi *Poezii*, 1964, unde am întîlnit *izvoară* (p. 36, 79, 88, 135, 141), *pahară* (p. 26, 161) şi *popoară* (p. 37, 85).
[64] Varianta specific moldovenească este, de fapt, *răţă(le)*. Eminescu foloseşte, aici, mai mult o variantă pe care o întîlnim, în mod obişnuit, în Bucovina.

Eminescu menține, sub influența scriitorilor anteriori, infinitivele lungi în funcție substantivală. Ușoara preferință pentru ele este o caracteristică a limbii literare din a doua jumătate a secolului trecut și ea constituie, adesea, un mijloc de rezistență împotriva formelor, în — *iune*, impuse de latiniști : [65]

„Încolo voievozii, boiarii după treaptă
Șoptesc cu *admirare* în barba înțeleaptă" (p. 417)

„Cetăți vechi, popoare mîndre stau sub falnica-i *domnire*
Și Cesarii-mpart pămîntul în senatul cel de regi." (p. 122)

„Că tot ce e-n viață cade-n a ta *domnire*," (p. 472)

„Și-acele cînturi pline
De-amor, de *inspirare*, le îndreptai la mine
Și am urmat cîntării..." (p. 312)

„Cu cîtă *inspirare* eu, cu cît înnalt ceresc avînt
Apropiam de gura mea acest păhar din cînd în cînd !" (p. 424)

„Munții lungi își clatin codrii cei antici și-n *răsunare*
Prăvălesc de stînci căciule, salutînd întunecat ;" (p. 134)

„Codri-adînci și-ntunecoși
Clocotesc de lungul freamăt și de-a armelor *sunare*." (p. 135)

„Tu îi iubești atîta încît îi strîngi de gît...
Și-i faci s-admire geniul — *sunarea* unei oale —
Și limba ta de flăcări și plină de urît". (p. 220)

„În curgerea de ape, pe-a frunzelor *sunare*,
În dulcele-nmiitul al paserilor grai", (p. 319)

„Răsună pămîntul de tropotul des,
De-atîtea oștire de munte, de șes,
Răspunde *sunare* din nouri ;" (p. 547)

„Poate-urmează-a arfe-antice *suspinare*-aeriană,
Poate că în văi de chaos ne-am pierdut de mult... de mult." (p. 121)

În cazuri cu totul rare, întîlnim asemenea forme și în poezia definitivă. Iată un exemplu din *Înger și demon :*

---

[65] Cf. *D. Bolintineanu — Poezii*, ed. cit., p. 242 *(insultare)* ; p. 337, 349 *(suferire)* ; p. 147 *(surîdere)* ; p. 235 *(suspinare)*. Fenomenul pare a fi mult mai răspîndit întrucît, înaintea lui Bolintineanu, îl întîlnim la *Barbu Paris Mumuleanu* (Cf. *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, I, 1956, p. 10) : *însurare, liniștire, suferire* ; la *C. Conachi — Scrieri alese*, 1963 : *lăcrămare (plîns)*, p. 159 ; *liniștire*, p. 111 ; *măsurare (măsurat)*, p. 159 ; *nesăturare*, p. 106.

Scanned with OKEN Scanner

„În cele gînduri negre mai nici a muri nu-l lasă.
Cum a intrat el în viață ? Cît amor de drept și bine.
Cîtă sinceră frăție adusese el cu sine ?
Și răsplata ? *Amărîrea*, care sufletu-i apăsă."

și un altul din *Epigonii :*

„Și ca Byron, treaz de vîntul cel sălbatic al durerii,
Palid stinge Alexandrescu sînta candel-a *sperării*,
Descifrînd eternitatea din ruina unui an".

Cf. și *Proza literară*, p. 267 : „O *vaietare* adîncă, deșartă s-auzi prin bolțile coridorului din depărtare".

Numeroase exemple în care gerunziul apare în funcție adjectivală aduc aminte de o serie de scriitori anteriori lui Eminescu, printre care locul întîi i se cuvine lui D. Bolintineanu. Nu vom uita că, înaintea acestuia ori concomitent cu dînsul, procedeul a fost folosit, pe scară mare, de Anton Pann.

„Noaptea înamorată de luna *apuindă* se grăbește a o urma
pe cealaltă hemisferă." (p. 461)

„Tu roșind să rîzi gentilă,
Eu s-apăs fruntea-mi *arzîndă* între piepții albi, rotunzi" (p. 41)

„Din stelele *căzînde*, din văile-n ecouri" (p. 463)

„În trențele-i *curgînde* și rezimat de muri." (p. 499)

„Ca gînduri palide din oare dalbe
Sboară *dantîndele* ființe albe," (p. 28)

„Și din amestecul de vise dalbe,
Dintre *dantîndele* ființe albe,
Iese cum cîntecul dintre suspine
Regina albelor nopții regine." (p. 32).

„Vă vărsați icoanele voastre în Tibur,
Nori, zugrăviți pe cîmpie umbre *fuginde*,
Tu, măreție a nopții, a mării, a lumei
Împle Italia." (p. 196)

„În fund se văd ruinele încă *fumegînde* a unui sat de colibe..."
(p. 58)
„În fund pe un deal se vede ruina încă *fumegîndă*
a unui sat de colibi ;" (p. 470)

„...arată la ruina *fumegîndă* a satului..." (p. 471)

„Și în muri de frunzi *lucinde*, și în scări de flori pendente
Și în poduri legănate de zefire somnolente
Dintr-un arbore într-altul edera trece măreț." (p. 132)

inv. 109740

Scanned with OKEN Scanner

„Nu cîntecul undei *murinde* pe luciul mărei senin," (p. 35)

„Nimicul, linţoliu se întinde
Pe spaţiuri deşerte, pe lumile *murinde* !" (p. 63)

„Marea valur'le să-şi mişte şi să tremure *murindă*" (p. 149)

„O, mă iubeşte numai, te rog cu fiinţa-ntreagă
Precum o stea *murindă* la univers se roagă." (p. 312)

„Acolo te-aşteaptă *rîzîndele* zori
Pletindu-ţi coroană de stele." (p. 34)

„Şi din curtea argintie zorile *rîzînde* ies" (p. 132)

„Umbra verde claroscură
Şi mirositorul aer, fluvii ce *sclipinde* cură
În adîncile dumbrave printre ţărmii plini de flori." (p. 129)

„Ce se-mpreună-n aer, care se parg în nori,
Care răsfrîng în valuri *spumînzi* şi gemători," (p. 173)

„Trăiam în doina trist'a voinicului de munte,
În visul ţărei drage, în stîncele-i cărunte,
În rîurile-i cari *spumînde* din munţi gem,
Într-a colibei triste întunecos blestem." (p. 468)

„Ea-nchide *surîzîndă* lungi genele ei plînse
Şi glasul ei e cîntec în line tremurări," (p. 82)

„E fiinţa-mi *tremurîndă*
Care trece-n infinit," (p. 32)

„Pe-a istoriei mari pînze, umbre-a sclavelor popoare
Prizărite, *tremurînde* trec — o lungă acuzare, —
Tîrînd sufletul lor veşted pe-al corupţiei noroi." (p. 140)

„Eu stau uimit şi palid... mîna-mi involuntară
Se mişcă *tremurîndă* pe coardele de fier," (p. 172)

„E partea cea mai bună, mai pură şi mai sfîntă
Ce într-o noapte albă, pe-o rază *tremurîndă*
Părăsi lemnul putred," (p. 173)

„Şi dureri scînteetoare
Şi tablouri înfocate
Vor pătrunde *tremurînde*
Aste suflete curate." (p. 150)

„Cîntînd pe a mea arfă sălbatecă, *vibrîndă*,
Am pus în ea o parte a sufletului meu“ (p. 173)

„Ţări bogate şi-nflorite, mări *vuinde*-n adormire,
Cetăţi vechi, popoare mîndre stau sub falnica-i domnire.“ (p. 122)

„Să ascult *zburînde* ginii
Vocea oaselor uscate
Şi a umbrelor păcate“ (p. 461) [66]

De la Bolintineanu [67] va fi luat Eminescu şi substantivul *armie*, pe care îl „combină“, uneori, nepotrivit :

„Şi-n zenit opri oştirea-i peste *armia* romană.“ (p. 135)

„E semnalul cel de luptă între-*armiile* de zei“ (p. 136)

„În zenit stau zeii Romei în auritele lor straie,
Lăncile şi-ncrucişează privind *armia* din văi ;“ (p. 137)

„El mîn'oştiri de nori contra mării... ş-*armia*-i neagră,
Ruptă pe-ici pe colea de-a soarelui roşă lumină
Şiruri lungi fug repede grei pe cerul cel verde.“ (p. 197) [68]

Caracterizată mai ales prin marele număr de împrumuturi, de la scriitorii anteriori, limba poeziilor lui Eminescu, din această perioadă, conţine un procent important de latinisme şi italienisme, pe care le va înlătura, cu totul din limba literară a epocii, satira necruţătoare a lui I. L. Caragiale şi orientarea neşovăitoare către realităţile populare din limbă :

„Codri-adînci şi-ntunecoşi
Clocotesc de lungul freamăt şi de-a armelor sunare.
Armia : Cu noi e Roma — *Acvilele*-i ard în soare.“ (p. 135)

„În zădar Marte s-aruncă spre a sparge şiruri dace
Şi în van fulgeră Joe supra coifelor *audace*,
Neclintiţi stau ş-unii ş-alţii în măreaţă lupta lor.“ (p. 136)

„Se sting una cîte una vieţile Ducilor Daci ;
De pe scaune cad pe piatra rece, sură, ce podeşte
Sala. — Toţi, toţi pîn-la unul. Unul încă tot trăieşte,
Arde sînta lui coroană, fulger' ochii lui *audaci*.“ (p. 139)

---

[66] Cf. alte exemple din *Proza literară*, p. 247 (ferestrelor *lipsinde*) ; p. 251 (*tremurîndă*), precum şi din *Poezii*, 1964, p. 7 (colibele *dorminde*) ; p. 8 (vinele *vibrînde*) ; p. 11 (liră *vibrîndă*) ; p. 18 (căzînde *stele*) ; p. 27 (lebăda *murindă*) ; p. 29 (măşti *rîzînde*) ; p. 73 (*surîzîndă* ; mînă *tremurîndă*) ; p. 57 (cercuri *tremurînde*).

[67] Cf. *Poezii*, ed. cit., p. 146, 149.

[68] Cf. şi *Poezii*, 1964, p. 97 : *armii* grele de furnici.

„Era vremi acelea, Doamne, cînd gravura grosolană
Aiuta numai al minţii zbor de foc cutezător...
Pe cînd mîna-ncă copilă pe-ochiul sînt şi arzător
Nu putea să-l înţeleagă, să-l imite în icoană." (p. 191)

„Păcat numai c-amoru-i stinge sisteme-ntegre,
Întorsu lui omoară p'oricine l-a-ascultat,
Seducător trimite plăcerile-*alegre*
Şi de asculţi cîntarea-i geniu-ţi e sfărîmat." (p. 161)

„Ca cerbul ce s-*alţă* în creştet de stînci,
Urmat de săgeat'arzătoare,
E calul ce sare prăpăstii adînci
În zboru-i puternic şi mare," (p. 28)

„Răpiţi paharele cu palma,
Iar pe pahar se strîngă pumn
Şi să cîntăm cu toţi de-avalma
Diac tomnatec şi *alumn* ;" (p. 353)

„Stelele toate *angeli* îi par,
Angeli cu aripi strălucitoare,
A căror inimi tremurătoare
Candele d'aur nouă mi-apar." (p. 12)

„Copilă, *angel* de înnălţare
Lipeşte-ţi sînul de capul meu,
Dispare lumea de sub picioare
Mergînd la dreapta lui Dumnezeu." (p. 457) [69]

„Nepăsător la toate, de lume *apostat*,
A vieţii osteneală o simt şi n-o combat." (p. 513)

„Apoi este şi drept, cuminte,
Ca proşti să ducă greul, *astuţii* să domnească." (p. 60)

„Dar nu se poate încă... căci corpul meu de lut
Un sclav greoi şi rece — e sclav — dar e *astut*." (p. 175)

„Invidia şi ura botează-le virtuţi,
Numeşte brav pe gîde, isteţi pe cei *astuţi*," (p. 301)

„Care mormînt de rege, ce mausoleu de piatră
Ce laur, ce avere pot s-aibă aşa onori ?
Ăsta-i sensul virtuţii în astă lume *atră*,
Ăsta-i lumina, gloria şi mîngîierea ei." (p. 500)

[69] Cf. şi *Proza literară*, p. 236, 256.

„Să cînt cum samănă de rău, impulsul
În corp de înger, sufletul diform ?
Ironiei lui Byron să-i simt pulsul
Ori autorului ce-a scris Marion de Lorme ?
Să descriu nopți romantice ? — *Avulsul*
Ce apele plîngînd le-aruncă — adorm
Chiar îngerii — și în azur muiete
Curg stele de-aur dulci și-mprăștiete ?“ (p. 203)

„Cîntă cu doliul, ce-l varsă *belele*
cînd plîng de-amor,
Să creadă lumile, să creadă stelele
că-i tactul lor.“ (p. 29)

„Cum zboară îngerii din stele-n stele,
Barzii zbor, flutură printr-a lor *bele* ;“ (p. 31)

„Astăzi însă nu-s ca *flama* cea profană și avară,
Inima mi-e sîntă astăzi, cald și dulce-i pieptul meu,“ (p. 41)

„Atunce
Simți-vei duioasele munce, [70]
Cu care-al meu suflet în *flamă* [71]
Te chiamă.“ (p. 308)

„Acuma stau pe podu-ți, vecie-nfricoșată —
Pe podul tău pustiu :
Primește-mputerirea-mi *fortunei* adresată,
Ți-o napoez neatinsă și nedisigilată —
De fericire-n lume nimica eu nu știu.“ (p. 14)

„Cum călăul greu se-ndeamnă la un cap d'*imperator*“ (p. 141)

„Numai singur asupra lumei în pace,
Nepăsător tămîii și laudei voastre
Învăluit în maiestatea tăcerii
Stă'*mperatorul*.“ (p. 196)

„Vezi-l atins de umbra gîndirilor regii !
Vorba-i va să fie o rază-n lume ;
Orele lui sunt izvoare la anii istoriei,
Salve-*Imperator*.“ (p. 196)

---

[70] Cuvîntul acesta aduce aminte de vocabularul poeziei lui C. Conachi, autor la care apar numeroși termeni cu valoare concretă în locul celor abstracți de la scriitorii de mai tîrziu.

[71] În *Proza literară*, cuvîntul se mai întîlnește de asemenea (p. 255, 257), după cum apare și în *Poezii*, 1964, p. 19.

„Astăzi inima-mi este o rădăcin'uscată,
Gîndirea mea o toamnă ca gîndul unui mort,
Sunt ca un *imperator* [72] cu fruntea devastată :
De mult nu știu nimic de imperiul ce-l port." (p. 484)

„Aha !... cu bucurie el trase la lumina
De lună tot sicriul... ridic'a lui capac
Și... și în loc s-atingă cu mîna lui *impie*
Cadavrul... fața-i cade pe pieptul lui..." (p. 499)

„Ochii cei cuminți de fată
Sau a junelui privire
De visare *îngrecată*," (p. 501)

„Auzi-l ! cel sălbatec cum lîngă *muri* turbează,
Încinge-mi a mea spadă și doliul îșî lasă !" (p. 17)

„În castelul trist și mare,
Ce se-nalță rece, sur,
Cu fantasticul lui *mur*," (p. 22)

„... cu *muri* parte risipiți..." (p. 58)

„Și-a *murilor* muche și creștetu-i nalt
De nouri și ani se-ncăruntă," (p. 97)

„Prin poarta îngustă din *murii*
Grădinei..." (p. 99)

„Și bolțile-n *muri*,
Și stîlpii sunt suri," (p. 101)

„Mai stă-nrădăcinată-n munți de piatră,
Cu *murii* de granit, cu turnuri gote,
Cetatea-mi veche Sarmisegetuza ?" (p. 1o5)

„...*murii* cei albaștri
Ai mării, desfăcuți în două-mi lasă
Privirea într-un labirint de neauă ;" (p. 107)

„Babilon, cetate mîndră cît o țară, o cetate
Cu *muri* lungi cît patru zile, cu o mare de palate" (p. 111)

---

[72] Cuvîntul acesta apare, din cînd în cînd, și în poezia contemporană. Cf. *N. Tatomir — Tainicul arhipelag*, p. 99. Dacă Eminescu a renunțat, ulterior, la el, e cea mai bună dovadă că i-a intuit caracterul artificial și vetust. Cu atît mai nepotrivit pare într-o poezie de astăzi, fie ea și satirică.

Scanned with OKEN Scanner

„*Mur* pe *mur*, stîncă pe stîncă — o cetate de giganți — ;“ (p. 113)

„În zădar rugați peirea — *muri* se năruie și cad !“ (p. 116)

„În oraș lumini ca stele presărate-n mii de *muri*...“ (p. 119)

„Și deși călătorește pe-a lor vîrfuri, totuși *murii* —
Bolțile groase de frunze — a lui raze nu străbat.“ (p. 129)

„Și în *muri* de frunzi lucinde, și în scări de flori pendente
Și în poduri legănate de zefire somnolente —
Dintr-un arbore într-altul edera trece măreț.“ (p. 132)

„Reflectată-n mii oglinde de pe *muri* și din plafond.“ (p. 133)

„Sarmisegetuza-ajunge norii cu-a *murilor* colți“ (p. 138)

„Decebal (palid ca *murul* văruit în nopți cu lună)
Se arată în fereastră și-și întinde alba mînă.“ (p. 139)

„Au unit stîncă pe stîncă, *mur* pe *mur* s-ajungă-n ceruri.“ (p. 148)

„În sala cu *muri* netezi de-o marmoră de ceară“ (p. 152)

„Din *muri*, din stîlpii netezi, stindardele de fală
Desfășurate tremur la zgomotul ivit.“ (p. 153)

„Și *murii* netezi, roșii, de marmură curată
Lumina lunii blînde în sală o resfrîng.“ (p. 159)

„Pilastri de aur pe *muri* se coboară.“ (p. 165)

„Bea — zice — atunci somnul din *muri* se coboară
Și ochii-ți sărută cu dulce surîs ;“ (p. 166)

„Pe jumătate *murii* și stîlpii și-i înclină
Și stă-n curînd să cadă de vreme sfărîmat.“ (p. 170)

„Atunci el se retrage în *muri* de mănăstire
Și capul și-l confundă-ntr-a lumei sfinte cărți.“ (p. 175)

„Pe *murii* în risipă o candelă subțire
Chilia înnegrită lumină.“ (p. 176)

„*Muri* cu oglinzi de diamant, ce lucesc mai clare ca ziua.“ (p. 180)

„Triste ca aerul bolnav de sub *murii* afundați.“ (p. 191)

Scanned with OKEN Scanner

„Privesc orașul — furnicar —
Cu oameni mulți și *muri* bizari“ (p. 194)

„Eu pasu-ndrept colò înspre căruntii
Gigantici *muri* ce-n cîmpi îi sădi firea.“ (p. 208)

„Pe *murii* albi marmorei s-urc pilastre“ (p. 210)

„Pe lucii *muri* auritele pilastre“ (p. 214)

„Și luna *murii* lungi albește,
Cu umbră împle orice colț.“ (p. 294)

„Colo și-nnalță sur
Castelul lung și rece fantasticul lui *mur*.“ (p. 305)

„E ca și cînd răsare în jur întunecată
De-a *murilor* colosuri...“ (p. 306)

„Stîlpii și *murul* fărîmat
Stau în curînd să cadă...“ (p. 307)

„În falnicii *muri*,
Prin aspru arcate boltiri de fereastră,
Priveai o lumină ca cerul albastră.“ (p. 326)

„...cu *muri* parte risipiți...“ (p. 470)

„Cînd dușmanii sfarmă-n porți
Și pe *muri* se suie,“ (p. 483)

„În trențele-i curgînde și rezimat de *muri*“ (p. 499) [73]

„Cînd un *popol*
Începe a fi nobil și generos în cuget,
Atunci a lui cădere și moarte sunt aproape,
Căci numai răul are puterea de-a trăi.“ (p. 62).

„Da-i cumplit să vezi un *popol* osîndit să fie mare
Chiar în rău, că mereu crește rușinoasa-i degradare
Și nici moartea nu-i trimite ne-nduratul Dumnezeu.“ (p. 141)

„Astfel secoli de-ntuneric țin în lanțuri d'umilire
Spiritul, ce-adînc se zbate într-a *populilor* fire,
Spiritul, ce-a vremei fapte, de-ar eși le-ar face prav.“ (p. 144)

---

[73] Cf. și volumul de *Proză literară*, p. 217, 222, 223, 224, 226, 228, 229, 233, 245, 246, 248, 266 și *Poezii*, 1964, p. 36, 57.

„Cum negustorii din Constantinopol
Întind în piață diferite mărfuri,
Să iee ochii la Efenzi și *popol*," (p. 205)

„În lumea spăimîntată venit-a însă-o zi
Cînd Dumnezeul urei în iadu-i asurzi,
Cînd *popolul* puteric [74] de jugu-i desfăcut
Și-aduse atunci aminte ce fuse în trecut." (p. 468)

„Nu știai că destinul cu vocea-i de aramă
În fruntea unui *popol*, ca să domnești te chiamă," (p. 469)

„A morții albă pară
Adoarme orice *popol*, ce astăzi e să moară !..." (p. 471)

„Vezi tu, zice umbra, pe-a hăului vale :
Pămîntul cu munți-i ce fumegă stins,
Cu mări adormite ce murmură-n jale ;
Dorm *populii*, țări și cetățile sale.
De-asupră-ți oceanul de stele întins." (p. 167) [75]

„Prin șir de codri, *palmi* nălțați în soare" (p. 209)

„El e mai cuminte
Întrepid *prudite*," (p. 519)

„Stă sus martirul lumii ce-i Dumnezeu *putinte*,
Iar jos l-a lui picioare mormîntul umilit." (p. 55)

„Caravane de sori *regii*, cîrduri lungi de blonde lune
Și popoarele de stele, universu-n rugăciune,
În migrație eternă de demult s-ar fi pierdut." (p. 121)

„Vezi-l atins de umbra gîndirilor *regii !*" (p. 196)

„Prin *regia* gîndirii ne-nființate trece
Și moaie-n lac de visuri aripa lui cea rece." (p. 298)

„Înfășurat în slava-mi — simțeam că nu trăiesc
Decît numai în basmu și-n cîntec bătrînesc,
În mintea cea uitită a unor strănepoți,
Ce *spurii* și nemernici, slăbiți și idioți,
Făcea pe ciocoimea căzutului Fanar,
Cu mintea cea vicleană, cu sufletul avar." (p. 467—468)

---

[74] Cf. *împuterire*, pentru *împuternicire* (p. 14).

[75] Întîlnim în același timp, se înțelege, și forma literară *popor* (p. 62, 217, 358, 471), precum și, mai rar, arhaicul și popularul *norod* (p. 194, 252, 358).

„Iar, tu, interpretă-a cereştilor plîngeri,
Credeam că eşti chipul ce palida *stelă*
Aruncă pe-o frunte de undă rebelă,
Pe valul amar." (p. 35)

„Cum eşti tu nimeni n-o ştie. Întrebările de tine,
Pe-a istoriei lungi unde, se ridică ca ruine
Şi pe valuri de gîndire mitici stînce se *sulev* ;" (p. 148)

Cele două influenţe pomenite vor fi impus, alături de termenul consacrat *stea*, pe care am văzut că Eminescu îl întrebuinţează, uneori, în manieră latinistă, *stelă*, şi pe *astru* :

„Şi din a nordului frunte plin se-nalţă-*astrul* polar" (p. 142)

„Deşi cerul lasă a vîntului frîuri
S-azvîrle toţi norii de-a muntelui brîuri,
El trece la *astrul* ce luce curat." (p. 157)

„Abia au vreme-a pierde puternicii lor *astri*." (p. 160)

„Pămîntul departe-ntr-un punct s-a contrage
Căci lumi de departe în puncte se schimb,
Dispar a pămîntului visiune vage,
A stelelor ţară curată se trage,
Aleargă, trăieşte a *aştrilor* timp." (p. 167)

„De-asupra vedea stele şi dedesuptu-i stele,
El zboară fără preget ca tunetul rănit ;
În sus, în dreapta-n stînga lanurile de stele
Dispar. El cade-un *astru* în caos azvîrlit." (p. 168)

„E-un om, care pe dînsa nefericit se ţine
Dar nu-i nefericirea în stea, ci e în el,
Dar soarta lui schimba-voi, din rău oi face bine
Cobor acum în *astru*-mi să-l mîngîi şi pe el." (p. 169)

Forma de plural *astri* (cu *s*, în locul lui *ş* !), pare să fie reală, în această vreme, cum reale erau, şi mai sînt în unele graiuri populare [76], *albastri*, *săhastri*, *povesti*, *vesti*. Tot aici trebuie încadrat şi neologismul *pilastri* :

---

[76] La Năsăud, în nordul Transilvaniei, spre exemplu, unde se mai menţine şi pluralul *sasi*, pentru *saşi*, întocmai ca în cronicile moldoveneşti, în care mai întîlnim şi *persi*, pentru *perşi*, şi *rusi*, pentru *ruşi*. În secolul al XIX-lea, fenomenul pare mai răspîndit, întrucît îl întîlnim şi la Grigore Alexandrescu. *I. Fischer*, ultimul editor al *Poeziilor* acestuia, se exprimă în modul următor : „Am păstrat, ori de cîte ori le-am întîlnit, formele *albastri*, *fosti*, *ministri*, *nostri*, *vostri* frecvente în acea epocă". (*Opere*, I, 1957, p. 58).

„Abia părăsesc unii a domei mari *pilastri,*
Abia părăsesc cerul şi înfloritu-i cort,
Abia au vreme-a pierde puternicii lor *astri*“ (p. 160)

„*Pilastri* de aur pe muri se coboară“. (p. 165)

Cîteva neologisme nu şi-au găsit încă forma sub care se vor definitiva în limba literară.

„Se naşte-acum pe-o minută *armistiţ*“. (p. 227)

„Şi în rîsuri nesfîrşite, *artificiă* de glume,
În vorbiri spirituale“, (p. 228)

„Veninu-amărăciunei şi ani-mi pustiiţi
În cumpănă uşori-s pe lîng'al tău *capriţ*“ ; (p. 269)

„Iar dacă liberate planetele cu-ncetul
Ar reintra în viaţă în vechile lor legi,
Fiinţele lor nouă priveasc' atunci *cometul,*
Neliniştind cu zboru-i veciile întregi“. (p. 322)

„Într-un *cran* săpat ca-n piatră fierb gîndirile-i de fier.“ (p. 145)

„Într-un *cran* uscat şi palid ce-l acoperi cu o mînă,
Evi întregi de cugetare trăiesc paşnic împreună“, (p. 146)

„De sub manta-i neagră scoate un *cran* de mort“ (p. 473)

„Arătînd un *cran*“. (p. 501)

Varianta aceasta, nedefinitivată, în limba literară, apare şi în proza lui Eminescu :

„...toată scena ţi s-aşează-n cap
ş-auzi opera urlîndu-ţi în *cranul* deşert...“ [77]

„Ecoul boltelor răspunde cu clocot la rîsul lui cumplit,
şi *cranul* cel mort parcă rînji din sicriu...“ [78]

„— Nebun ori eşti lunatec — bătrînul murmurează...
E visul tinereţii, e sete de amor.
Îngerul tău e-o rază şi trupul ei un nor...
La cîntecul tău *eco* răspunde plîngător
Şi tu-mpopulezi marea cu suflete de raze
Şi stelele de cînţec le împli visător.“ (p. 173)

[77] Vezi volumul *Proză literară*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1964, p. 210.
[78] Ibidem, p. 231.

„A dreptății aspră rază în popor adînc pătrunde,
Zilele de îngrozire s-a contras într-un *fantom*". (p. 145)

„Din ruinele gîndiri-mi o, răsari, clar ca un soare,
Rupe vălur-le d'immagini ce te-ascund ca pe-un *fantom* ;" (p. 147)

„Ăst om urît ce are atîta bucurie
Cînd ar vede că arde o casă, piere-un om,
Ce milă îl pătrunse, de stă-n nedumerire
Și clatină în vînturi cumplitul lui *fantom.*" (p. 499)

„— Nu mi-i greu, căci ești în stare
Să sfărîmi ca un... copil
Jucăria-ncîntătoare
A frumosului *idil*". (p. 527)

„Mulți copii bătrîni crezut-au cum că ei guvernă lume,
Nesimțind că-s duși ei singuri de un val fără de nume,
Că *planetul* ce îi poartă cugetă adînc și sfînt". (p. 148)

„Pe fruntea lui cea ninsă de aur diadem —
Părea c-așteaptă-a morții întunecos *problem*". [79] (p. 153)

„O cupă cu otravă, un glonte, un *pumnar*
Ne scapă de-o potrivă de-o lume de amar". (p. 388)

„El vine cu pași siguri
Și pe *pumnaru*-și scapă Brigbel mîna regală.
Din tron pe jumătate cu furie se scoală...
Nebunu-nnalță dreapta, se uită lung la el —
Cu mîna pe *pumnaru*-i încremeni Brigbel". (p. 418)

„O inima mea lașă, de ce-nlemnești în sîn,
Sfîrșește ! Și *pumnarul* îmi scap-acum din mîni..." (p. 421) [80]

„Și în urmă-le-o vecie din nălțimi abia văzute
Și din sure văi de chaos colonii de lumi pierdute
Ar fi izvorît în rîuri într-un *spați* despopulat ;" (p. 121)

„În ăst *spați* nu-i adevărul". (p. 148)

---

[79] Cf. și volumul de *Proză literară*, ediția citată :
„Un semn că pentru o minte mare totu-i *problem*, iar pentru 75 de dramuri de creier totu-i sigur" (p. 206) ;
„Dar mie mi se pare că unde-i un *problem* e și dezlegarea lui" (p. 215).

[80] Exemplul acesta putea fi discutat, cu aceeași îndreptățire, și în cadrul influențelor latină și italiană.

„A anilor *spaț* le destină un soare :
La una-i mai mic și la alta mai mare
Căci sorii scriu timpu-n acest univers". (p. 167)

Nesiguranța care stăruie încă în fixarea unor neologisme, ori a unor cuvinte vechi, în timpul lui Eminescu, se oglindește și în exemple ca următoarele :

ea afectă (= *afectează*) (p. 226) ; *aplană* (p. 99) ; *se aplană* (prez. indic.) (p. 143, 465) ; *te aplană* (p. 473) ; *să alinezi* (p. 424) ; *s-alintează* (p. 145) ; *ei coloră* (p. 137, 142, 159) ; *ele se concentră* (p. 145) ; *să consol* (p. 430) ; *set constelă sara* (p. 137) ; *danță* (*dansează*) (p. 28) ; *defilă* (*defilează*) (p. 186) : *el destină* (prez. p. 155, 167) ; *eu disprețui* (prez., p. 285) ; *exilă* (*exilează*) (p. 186) ; *ei guvernă* (p. 113, 148) ; *imaginã-ți* (p. 11) ; *interpretă* (*interpretează*) (p. 35) ; *n-o invențtă* (prez. p. 147) ; *împilă* (*împilează*) (p. 186) ; *o-mpodoabă* (p. 508) ; *se-mpuțin* (p. 113) ; *mă-namor* (p. 189) ; *se-namoră* (prez., p. 159) ; *se-ncăruntă* (p. 27, 97) ; *să-ncet* (p. 39) ; *să-nceți* (p. 436) ; *înceată* (p. 64) ; *încoardă-ți* (p. 190) ; *(se) încoroană* (și *încorună* !) (p. 63, 119, 302) ; *se încreață* (p. 68) ; *(el o) încredință* (prez., p. 266) ; *încunună* (p. 190) ; *(eu să) îngenunchiu* (p. 426) ; *el îngenunche* (p. 155, 175) ; *se-ninimă* (prez., p. 29) ; *ei înmormîntă* (p. 208) ; *să-nmormînte* (p. 141) ; *o-nsenină* (p. 7) ; *(te) însenină* (p. 69, 85, 93, 142, 306, 465) ; *să-nstrun* (p. 106) ; *nu înstrună* (prez., p. 120) ; *întoană* (p. 228) ; *(ei o) învenină* (p. 223) ; *ele se-nvîrt* (p. 417) ; *lumină* (*luminează*) (p. 17, 203, 210, 223, 476) ; *să-i lumine* (p. 228) ; *tu lumini* (p. 466) ; *ea netează* (*netezește*) (p. 546) ; *s-oglindă* (p. 3, 142, 306, 324, 473) ; *plană* (*planează*) (p. 474) ; *să-l potol* (*potolesc*) (p. 81) ; *(se) prăvăl* (p. 159) ; *să se risipe* (p. 103) ; *să ruine* (p. 197, 198) ; Și făr *să se rușine* (p. 499) ; *scîntee* (*scînteiază*) (p. 324) ; *să o serv* (*servesc*) (p. 513) ; *sigilă* (*sigilează*) (p. 186) ; *se zvîrcole* (p. 305) ; *el o tămîie* (*tămîiază*) (p. 226) ; *tronă* (*tronează*) (p. 63, 142, 302, 465) ; *vibră* (*vibrează*) (p. 161, 162, 233).

Nu trebuie să dăm cuvîntului „nesiguranță" sensul lui întreg cînd este vorba de Eminescu. Vom avea în vedere că, de multe ori, poetul recurge la forme necorespunzătoare, din necesități de versificație, din nevoia de a putea reprezenta ideea poetică așa cum și-a propus inițial. Această observație mi se pare cu deosebire valabilă cînd este vorba de postume, de piese în care poetul se găsește într-o continuă căutare a acordurilor celor mai potrivite. Din materialul prezentat, pînă aici, s-ar putea cita numeroase exemple de așa-numite „licențe poetice", pe care Eminescu le-a preferat formelor corecte. Supunînd unei lecturi atente materialul cuprins în postume ai, de multe ori, certitudinea că poetul punea la încercare diferitele variante fonetice sau lexicale tocmai spre a surprinde capacitatea lor de a acoperi ideea care trebuia realizată, pe de o parte, ca și posibilitatea realizării versului de care avea nevoie, pe de

Scanned with OKEN Scanner

altă parte. Aici mi se pare că trebuie căutată explicaţia apariţiei, în opera lui Eminescu, a unor forme verbale nesufixate chiar atunci cînd nu-i vorba de neologisme. Se va spune că fenomenul caracterizează unele graiuri populare, în special pe cele din Transilvania, şi Eminescu, cunoscător profund al limbii noastre, ştia lucrul acesta. Dar printre exemple avem unele care nu sînt caracteristice vorbirii la care ne-am referit şi, atunci, nevoia realizării unor versuri trebuie şi mai mult luată în consideraţie. Este cazul exemplelor de felul următorului :

„*Să brazde* pe-a lui faţă decretul ei amar" (470) [81]

Dacă exemplele în care lipseşte sufixul sînt foarte numeroase, cum se poate vedea din lista mea incompletă, totuşi, „greşeala" inversă, cu adăugarea sufixului acolo unde acest lucru nu este necesar, eventual cu înlocuirea unui sufix prin altul, o întîlnim mult mai rar :

„Nebun ori eşti lunatec — bătrînul *murmurează*..." (p. 173)

„Nu vezi tu cum momiţica *repetează* la cuvinte
Ce le-aude de la dînsul, de la tine..." (p. 534)

„Al valurilor cîntec pe el îl *salutează*" (p. 170)

„În manta-i înfăşurat visază,
Al valurilor zgomot ţişnind îl *salutează*" (p. 310)

În locul unui sufix verbal apare celălalt.

„De n-ar fugi-nfidelul... O de ar sta mereu
Să oglindez întrînsul adînc sufletul meu" (p. 174)

„Şi sălcii sfinte mişcă a lor frunză
De-argint de-asupra apei şi *se oglindează*
În fundul ei..." (p. 94)

„Cînd marea cea adîncă cu miliarde valuri
Pe placa-i *oglindează* înveselite maluri" (p. 465)

„E-un om a cărui visuri la bere tot *ţintează*", (p. 478)

Pentru cei care ar fi înclinaţi să creadă că acest procedeu este întîlnit, în mod exclusiv, în secolul al XIX-lea, cînd asistăm la o introducere masivă a neologismului în limba noastră, îmi permit să amintesc că el exista încă în

[81] Trebuie subliniat faptul că şi acest procedeu a putut fi împrumutat, de Eminescu, de la unii scriitori anteriori şi mă gîndesc, iarăşi, în primul rînd, la D. Bolintineanu şi, înaintea acestuia, la Heliade-Rădulescu (Cf. *Contribuţii*, I, 1956, p. 62).

secolul al XVII. Într-o traducere a lui N. Milescu am întîlnit verbul să *învredniceză*, în loc de să *învrednicească* (vezi *Limbă şi literatură*, VII, 1964, p. 70).

Poetul accentuează, adesea, cuvintele, într-un fel care nu-i cel obişnuit, tocmai pentru a atrage atenţia asupra „valorii" pe care le-o acordă, eventual pentru a pune în lumină originea lor.[82] Libertatea pe care şi-o permite, în asemenea împrejurări, este determinată, în primul rînd, de necesităţi de versificaţie. Aşa stînd lucrurile, se înţelege că variantele accentuate normal, ca în limba literară, se întîlnesc şi ele în poeziile de tinereţe ale lui Eminescu, şi încă în proporţie sensibil mai mare, fapt care va uşura impunerea lor definitivă în opera de maturitate a poetului :

„Tu numai îţi pui vorba şi gîndul la cîntari.
Tu numai vrei a-ntrece *caràcterele* mari", (p. 391)

„Eu îmi iubesc copiii cu *ègală* iubire !" (p. 16)

„Nu crede tu că eu sunt cuiva *èmul*
Cînd cîntul meu se-mbracă fel de fel :
Ici în terţine suspinînd, vedemu-l", (p. 283)

„De-ngădui tu ca eu să-nchin poemul,
Precum viaţa mea ţi-am închinat-o,
Dispreţui hula ori şi cărui *èmul* :" (p. 285)

„Nu spune-un basmu numai poetul cel vorbăreţ[83]
De *èroul* Odissev cel mult meşteşugareţ". (p. 226)

„Să cînt cum samănă de rău, impulsul
În corp de înger, sufletul diform ?
Iròniei lui Byron să-i simt pulsul..." (p. 203)

„Şi deodată zi se face, un *ocèan* de lumină" (p. 129)

„Şi de vînt scutură grele *òmătul* trandafiriu" (p. 126)

---

[82] Procedeul a fost folosit şi înaintea lui Eminescu de *Grigore Alexandrescu*, spre exemplu, în al cărui volum de *Opere*, I, 1957, am întîlnit printre altele : *académie* (p. 309) ; *castór* (p. 320) ; *cristal* (p. 140) ; *diádemă* (p. 80) ; *mártir* (p. 79) ; *murmúr* (p. 75) ; *origină* (p. 67) ; *panórama* (p. 106) ; *tragédie* (p. 177, 191). Cu excepţia lui *murmúr*, toate celelalte cuvinte de mai sus îşi păstrează, la Alexandrescu, accentul din limba de origine (greacă sau franceză).

[83] Cuvîntul acesta, avînd un accent deosebit de cel al majorităţii vorbitorilor limbii noastre, nu figurează în lista pe care o urmărim aici, din motivul că el reprezintă o realitate în graiul moldovenesc. Alături de Eminescu îl preferă şi M. Sadoveanu.

„Urmați în calea voastră mulțimii de absurzi
Și compuneți *simfonii* [84] și imnuri pentru surzi", (p. 219)

„Plecînd spre pămînt ochii ei *tìmizi* se-namoră
În pămînteşti ființe..." (p. 159)

„Priviri trimite, *tìmide*, șirete,
Cînd unui tont, ce o privea avan,
Cînd unui ghiuj cu mintea căpietă", (p. 202)

„O boabă e de spumă, un creț de val, un nume,
Ce *tìmid* se cutează în veacul cel de fier". (p. 262)

„Și-ți dă un aer *tìmid*, suferitor, plăpînd,
Nemărginit de gingaș, nemărginit de blînd". (p. 286)

„E *tìmid*, abia ochii la tine și-i ridică,
El vorbe cumpănește, nu știe ce să-ți zică", (p. 290)

„Își pleacă ochii *tìmizi* și el a stat pe loc..." (320)

„Vezi tu, eu te-aș vrea *tìmid*, un blînd băiet, să-mi spună
Cu ochii plini de visuri zadarnice povești". (p. 323)

„Dar iar cu dulce glas îți împle gura
Atunci cînd Amor *tìmid* trece praguri !" (p. 356)

„Ce mîini subțiri s-apucă de perdele
Și într-o parte *tìmide* le trag !" (p. 375)

„Pînă ce aria dispare, trece...
O rază *tìmidă* în ziua rece". (p. 98) [85]

„Stîncă *ùrcată* pe stîncă, pas cu pas în infinit
Pare-a se urca" (p. 129)

„Simt *zèfiri* cu-aripi de fiori
Muiate în miros de flori", (p. 3)

„Par aromatele suflete line
Duse de *zèphirii* de prin grădine", (p. 28)

---

[84] Accentul acestui cuvînt nu este marcat grafic, dar încadrarea lui în context ne arată că Eminescu îl pronunța, în acest caz, *simfònii*.

[85] În *Poezii*, 1964, p. 49, am întîlnit și pe *tìran !* El nu are acentul marcat, dar lectura „corectă" a versului ne impune să-l pronunțăm astfel.

El utilizează, pe scară largă, paralelismele de tot felul, în funcție de necesitățile de versificație pe care le-am pomenit. Așa spre exemplu, *àntic*, alternează cu *antíc*, *arbor* cu *arbóre*, *arfă* cu *arpă*, *aghiazmă* cu *aiasmă*, *atóm* cu *àtom*, *aur* cu *aŭr*, *aurèe* cu *aúree*, *caos* cu *chaos*, *caotic* cu *chaotic*, *caut* cu *cat*, *chinuie* cu *chinuiește*, *claustru* cu *claŭstru*, *cerul* cu *ceriul*, *confesia* cu *confesiunea*, *cólo* cu *coló*, *coroană* cu *coronă*, *cumplit* [86] cu *cúmplit*, *cupólă* cu *cúpolă*, *domă* cu *dom*, *laŭr* cu *laur*, *orologiu* cu *orlogiu* etc.

Chiar unele cuvinte vechi ne întîmpină sub aspecte fonetice deosebite. În această situație se găsește *basmu* (p. 174, 266, 318) [87], alături de *basmă* (p. 211) ; *nime* (p. 207, 338, 339, 351, 497, 525), alături de *nimeni* (p. 287) ; *numa* (p. 138, 241, 287, 337, 355, 499, 525, 534), alături de *numai* ; *tocmai* alături de *tumma* (p. 478) etc., ca să nu mai vorbim de exemple ca *dea* și *deie*, întîlnite în același vers :

„Dar cînd s-o prind, ea n-a voit să steie
Ci într-o parte-ntoarse dulcea-i față ;
Pîndind, cu ochii mă-ntreba isteață :
Să-mi *dea* o gură ori să nu-mi mai *deie* ?“ (p. 336)

Toate acestea reflectă, pe lîngă unele deosebiri între vorbitorii diferitelor regiuni ale țării, și stadiul în care se găsea limba română literară în a doua jumătate a secolului trecut. În același timp trebuie subliniată valoarea deosebită pe care o atribuie Eminescu diferitelor timpuri verbale, în funcție de conținutul poeziei ori a stării sufletești în care se găsește eroul respectiv. Problema aceasta a stîrnit un deosebit interes în rîndul specialiștilor noștri, de la academicienii Iorgu Iordan [88] și Tudor Vianu [89], la Grigore Scorpan [90] și, în anii din urmă, la Valentin Sofroni [91] și G. I. Tohăneanu [92].

---

[86] Presupun că acolo unde nu-i marcat accentul, cuvîntul respectiv se accentuează exact ca în limba literară.

[87] Sub aspect pur formal, varianta aceasta merge împreună cu *cinismu*, în loc de *cinism*, din *Poezii*, 1964, p. 154, cu observația că, de data aceasta, ne găsim nu în fața unui cuvînt intrat de multă vreme în limbă, ci în fața unui neologism.

[88] *Stilistica limbii române*, București 1944, p. 140—169.

[89] *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, București, ESPLA, 1957, p. 209—253.

[90] *Forme dialectale în poezia lui Eminescu* (în *Buletinul Institutului „Alexandru Philippide“*, Iași, III, 1936, p. 117—137). Despre valorile stilistice ale timpurilor verbale vezi, în special, paginile 131—137. Problema a fost reluată de *Scorpan* și în *Graiul moldovenesc. Tendințe Fonetice. Expresivitate.* (în același *Buletin*, XI—XII, 1944—1945, p. 424—471).

[91] *Sinonimia unor forme verbale — procedeu al măiestriei artistice, la Eminescu* în *Studii și cercetări științifice, Filologie*, XIV, 1962, p. 155—166.

[92] *Valori stilistice ale întrebuințării timpurilor în poezia lui Eminescu* (în *Limba română*, XIII, 1964, nr. 3, p. 183—195).

În cadrul alternanţelor fonetice mai trebuie pomenită, aici, varianta *prav*, pentru *praf*, cerută foarte probabil, de necesităţi de rimă :

„Cum sub stînci, în întuneric, mărunţăile de-aramă
A pămîntului, în lanţuri ţin legat şi fără teamă
Sufletul muiat în flăcări a vulcanului grozav,

Astfel secoli de-ntuneric ţin în lanţuri d-umirile
Spiritul, ce-adînc se zbate într-a populilor fire,
Spiritul, ce-a vremei fapte, de-ar eşi le-ar face *prav*". (p. 144)

„E demn a ta frunte să poate corona,
Robit universul să-i fie — Madonna !
Îngăduie celui din urm' al tău sclav,
Plîngînd să-ţi sărute al urmelor *prav*". (p. 325) [93]

În schimb *vrav*, în locul lui *vraf*, întîlnit în interiorul versului, reflectă o realitate a graiurilor nordice care au constituit, după cum se ştie, primul nucleu a limbii de care s-a folosit Eminescu :

„Apoi te uiţi rîzînd la cîte-o filă :
Viclean te bucuri de-ale noastre-ntreceri,
Privind prin *vrav* prostia immobilă". (p. 333)

O pagină mai departe, strofa este reluată, în altă poezie, cu modificarea primului vers :

„Apoi le răsfoieşti filă cu filă
Viclean te bucuri de-ale noastre-ntreceri,
Privind în *vrav*, prostia immobilă". [94]

Într-un singur exemplu, Eminescu recurge la „lungirea" vocalei *u* pentru a putea realiza un vers :

„Pe cînd din fundul mării Nordul, străbunul rege,
Cu *visuuri* de astfel lungi nopţile-şi petrece" (p. 465)

Interesantă este situaţia pronumelui relativ *care*, cu cele trei variante întîlnite, alături, în textele eminesciene de care ne ocupăm. Forma cea mai răspîndită este, cea literară, impusă astăzi peste tot *(care)* ! Pe lîngă ea însă întîlnim şi un *cari* (cu *i* sonant !), specifică graiului moldovenesc, în care *e* neaccentuat se transformă în *i*. Valoarea acestei variante este identică cu cea

[93] Varianta aceasta apare şi în *Poezii*, 1964, p. 30, de data aceasta în interiorul versului, nu în rimă.
[94] Cf. şi *Poezii*, 1964, p. 106.

a lui *care* ; are, ca și acesta, două silabe și îndeplinește aceeași funcție de singular și plural, chiar dacă în exemplele care urmează însoțește, întotdeauna, numai substantive care au formă și îndeplinesc funcție de plural :

„Astfel Grecia se naște din întunecata mare,
Poartă-n ceruri a ei temple ș-a ei sarcini de ninsoare,
Cer frumos, adînc-albastru, străveziu, nemărginit ;
Din coloanele de dealuri se întind văile pline
De dumbrave, de izvoare, și de rîuri cristaline,
Cari lunec' zdrumicate pe-a lor bulgări de granit". (p. 118)

„Fluviul a ieșit din codri, în cîmpii fără de fine,
Cari verzi și înflorite, mîndre-n soare se întind". (p. 129)

„Iar de pragu-i sunt unite nalte scări de negre stînci,
Cari duc adînc în valea cea de-acol-abia văzută
Și-n pădurile umbroase cu-adîncimi necunoscute
Și-n cîmpii unde mii rîuri s-argintesc plane ș-adînci". (p. 130)

„Tricolorul plin de sînge e-mplîntat în baricade,
Clopotele url-alarmă pe Bastilia ce cade
Și poporul muge falnic, ca un ocean trezit ;
Sfarmă tot și pe-a lui valuri, ce le urcă cu mîndrie,
El înalță firi cumplite, *cari*-l duc, o vijelie,
Să îngroape sub ruine, ce-n picioare a strivit". (p. 145)

„Poți răspunde la-ntrebarea ce pătrunde-a noastră fire,
La enigmele din *cari* ne simțim a fi compuși ?" (p. 148)

„Greșeli de aste-n lume se-ntîmplă adesea multe
Și-ncurcă-a veșniciei mult înțeleptul plan.
Găsești în lume oameni cu mințile oculte
Cari cunosc a lumii gîndire de titan" ; (p. 160)

„Am azvîrlit în laturi greoaie, veche cărți,
Cari privesc viața din mii de mii de părți
Și scrise în credința, că lumea tot se schimbă
Cu deslegări ciudate și cu frînturi de limbă". (p. 386)

„Sunt ursitori *cari* din cer sosite
Revars-asupra-i zarea aurorii,
Cu cîte daruri lui i-au fost menite." (p. 452)

„Haine noi *cari* la îmblet
Lin de trupu-ți se lipesc
Și arată cu-a lor cute
Boiul tău împărătesc." (p. 523)

Alături de varianta literară și de cea care caracterizează vorbirea moldovenească apare și un *carĭ* (cu *i* consonant !), pe care unii cărturari au încercat să-l impună, în limba literară, ca formă specială de plural :

„*Carĭ* se-ntind albi că zăpada și cu straturi argintoase,
Oferindu-i flori de aur și viole-ntunecoase ;" (p. 125)

Cîteodată, cele două variante în *-i* ne întîmpină în același vers :

„De-aceea voi ca dînsul pe fiul meu să-nveţe
Carĭ cărări a vieţi-s deșarte, *carĭ* măreţe". (p. 154)

Derivatele în *-os, -oasă* ne dovedesc că poetul nu se emancipase, cu totul, de influenţa înaintașilor săi, între care mă gîndesc, în acest caz, în primul rînd la D. Bolintineanu [95] :

„Demonic-dulce, *amoros*, spasmotică, febrilă" (p. 187)

„Într-un loc crăpată-i bolta, cu-a ei streșin-*arboroasă*
Și printr-însa-n cer vezi luna trecînd albă și frumoasă." (p. 125)

„Și luna-i a cerului scut *argintos*" (p. 96)

„Lebede *argintoase* aripele-ntinzînd
Veneau sfîșiind apa..." (p. 169)

„ţinut de-*argintoase* columne" (p. 180)

„Lîngă rîuri *argintoase*..." (p. 123)

[95] Iată numai o parte din aceste exemple extrase din ediţia, pomenită deja, apărută la Craiova sub îngrijirea lui D. Popovici : *amoros* (p. 98, 260, 263, 275) ; *apos* (p. 121, 308) ; *argintos* (p. 131, 135, 152, 216, 249) ; *auros* (p. 112, 163, 239, 303) ; *azuros* (p. 315) ; *bucuros* (p. 153) ; *călduros* (p. 149, 151, 296) ; *credincios* (p. 211) ; *duios* (p. 254) ; *dureros* (p. 326) ; *fieros* (p. 291) ; *fălos* (p. 146) ; *fioros* (p. 332) ; *fricos* (p. 152) ; *fulgeros* (p. 147) ; *furios* (p. 290) ; *furtunos* (p. 154, 232) ; *graţios* (p. 251, 255, 274, 275, 281) ; *hidos* (p. 146, 363) ; *întunecos* (p. 282) ; *lucios* (p. 268) ; *luminos* (p. 149, 212, 281) ; *luxos* (p. 287) ; *maiestos* (p. 349) ; *mărinimos* (p. 346) ; *melodios* (p. 263) ; *mintos* (p. 211) ; *mlădios* (p. 316) ; *neguros* (p. 106, 120, 154) ; *noptos* (p. 236) ; *noros* (p. 171, 236, 289) ; *pletos* (p. 97, 131) ; *purpuros* (p. 84) ; *respectos* (p. 346) ; *roos* (p. 177) ; *ruşinos* (p. 251) ; *stelos* (p. 177) ; *strălucios* (109) ; *turburos* (p. 106) ; *umbros* (p. 85, 118, 267, 274, 290) ; *undos* (p. 151, 302) ; *voios* (p. 115, 153, 209, 210, 266, 268) ; *voluptos* (p. 251, 303, 317).

Bolintineanu va fi împrumutat el însuși aceste derivate, de la scriitorii anteriori, la care sînt, de asemenea, bine reprezentate. Iată cîteva exemple, deosebit de caracteristice, din opera lui *Barbu Paris Mumuleanu* (*Contribuţii*,..., I, 1956, p. 16) : *flămînzicios, flecăros, frăgetos, întristăcios, jindios, mojicos, umetos*. Și altele de la Heliade-Rădulescu (ibid., p. 64) : *aburos, fruntos, grozăvos, întristăcios, lutos, noptos, oţelos, plîngeros, povăros, primăvăros, rubinos, seninos, umedos, undos*. Am notat, de asemenea, cîteva și din prima ediţie a operei lui *C. Conachi — Poezii. Alcătuiri și tălmăciri*, Iași, 1856 : *ciudos* (p. 126), *colburos* (p. 266), *meșteșugos* (p. 277), *mintios* (p. 255), *pericios* (p. 287).

„și ca straturi *argintoase*..." (p. 125)

„Prin o mreajă *argintoasă* — ..." (p. 126)

„Pe cînd sălcii *argintoase* tremur sînte peste rîu." (p. 126)

„Pod de pînză diamantină peste *argintosul* rîu" (p. 127)

„Și prin haine *argintoase* străbat membrele-i ușoare" (p. 127)

„Luna e plină de raze — sub căldura-i — *argintoase*,
Orice stea e-o piatră scumpă — iară florile focoase". (p. 127)

„Pe-acolo noaptea răsare blonda lună *argintoasă*" (p. 130)

„în monastirea lunei cu-*argintoasă* colonadă" (p. 133)

„Sau palate *argintoase* unde zori trăiesc în coruri". (p. 133)

„Pletele *argintoase* pe umerii-i cădea" (p. 153)

„Bătrînu-n manta-i albă înfășurat visează
Iar lebede-*argintoase* luntrea bogată trag." (p. 170)

„De spînzură prin ramuri de sălcii *argintoase*
O'ntreagă'mpărăție în cuib legănător", (p. 319)

„Arată-te-n haina de albă mătasă
Ce pare-ncărcată c-o brum'*argintoasă*", (p. 325)

„Mînați de gigantul cu barb'*argintoasă*", (p. 327)

„Subțirile neguri păreau pînzărie
De drum'*argintoasă*, lucind viorie" ; (p. 328)

„Cum luna *argintoasă* albă zîmbind răsare
Din înstelata mare !" (p. 480) [96]

„Păr blond deschis, de aur și mătasă,
Grumazii albi și umeri coperia,
Un strai de-argint strîns de-un colan *auros*
Strîngea mijlocul ei cel mlădios !" (p. 77)

„În corure sfinte, prin stele-*auroase*
Aude cum sună aripa de-argint". (p. 166)

[96] În *Proza literară*, la p. 276, 285.

„Şi să vă-nşele veşnic l-am îmbrăcat frumos
Cu nopţi senine-n stele, cu soare *auros*". (p. 502) [97]

„Un pod din pînza lor *diamantoasă*,
Legîndu-l dincolo de alţi copaci". (p. 94)

„Transparînd prin *diamantoasă* fină de paingăn pînză,
Monastirea alb'a lunei ce prin lumi va să s-ascunză", (p. 132)

„Luna e plină de raze — sub căldura-i — *argintoase*,
Orice stea e-o piatră scumpă — iară florile *focoase*
Giuvaeruri umezite cu luminile adînci". (p. 127)

„Ş-acum luceşti ca steaua fatală peste mări
Pe gîndurile mele... şi treci aşa frumoasă
Ca marmura de albă, cu gene *lăcrimoase*", (p. 423)

„Şi sub arborul cel gros
Şi în umbra deasă
La mormîntul *marmoros*
Doamna cea frumoasă." (p. 484)

„În fundul cel umed al mării turbate,
În lumea-i *noptoasă*, în sînu-i de-amar,
Luceşte o steauă în piatră schimbată,
În mărgăritar". (p. 19)

„Eu vin din miază-noaptea *steloasă*, nevăzută,
Care răsfrînge astrii în marea ei cea mută," (p. 464)

„Şi gîtul ăstui înger ar vrea ca să-l cuprinză,
Cu el să zboare-n ţara *steloasă* şi întinsă." (p. 158)

„Vei coborî tu singur în viaţa-ţi sufletească
Şi vei dura în spaţiu-i *stelos* nemărginit." (p. 162)

„Nu-i găină rîndunica, — rîndunoiul nu-i cucoş
Necredinţa lor ştiută-i, aspri, răi, *tiranicoşi*,
Ei trezesc viaţa-n inimi şi apoi o învenină." (p. 223) [97']

---

[97] *Cf. şi Proza literară*, p. 277.

[97'] Presupun că poetul a plecat, mai degrabă, de la un model românesc şi a derivat cuvîntul în discuţie de la *tiranic* + *os* şi nu de la etimonul grecesc. Un sprijin în susţinerea acestui punct de vedere avem în marele număr de derivate, în *-os*, *-oasă* în perioada patruzecioptistă a literaturii noastre, precum şi în faptul că influenţa grecească era definitiv înlocuită cu cea franceză încă înainte de jumătatea secolului trecut.

„Pe drumuri
Cireşi în floare scutură zăpada
Trandafirie a-nfloririi lor,
Vîntul le mînă, *văluros* le-nnalţă,
De flori troiene în loc de omăt
Şi sălcii sfinte mişcă a lor frunză“ (p. 94)

Ne vine greu să admitem că unele derivate rare, pe care le întîlnim în postumele lui Eminescu, ar fi creaţii personale ale poetului. Nu sîntem încă în măsură să cunoaştem toate cuvintele şi formele întrebuinţate, în scris, pînă în a doua jumătate a secolului trecut, după cum ne lipsesc mijloacele prin care am putea identifica, în mod sigur, în toate cazurile, existenţa, ori măcar răspîndirea precisă a cutărui cuvînt rar, ori a cutărei forme neimpuse încă în limba literară.

Aşa cum substantivul *cerime* din cele două citate de la Eminescu :

„În catapeteasma lumii soarele să-ngălbenească,
Ai pieirii palizi îngeri dintre flacăre să crească
Şi să rupă pînz-albastră pe-a *cerimei* întins cort.“ (p. 149)

„C-un rai întreg de visuri, *cerimea* înstelată
De cugetări înalte cu dînsu-i îngropată,“ (p. 188)

apare încă pe la 1854, într-un almanah din Bihor[98] tot aşa *caracudesc* (p. 517), *caracudistic* (p. 508), *cucoşească* serenadă (p. 223), *cucoşime* (p. 230), *cucuvai*, în locul lui *cucuvea* (p. 458), *găinărime* (p. 229), *luptaş* (luptător) (p. 136), *nisipiş* (p. 114, 119), *nemţărime* (p. 495), *omenime* (p. 192, 522), *spiniş* (p. 471), *stelnic* (derivat din stea !) (p. 167), *stîncime* (p. 126, 134), *umilic* (în expresia „zdrenţe umilice“ !) (p. 141) etc. trebuie să fie împrumutate fie de la înaintaşi, fie de la unii contemporani.

Dacă în lista anterioară găsim *cucuvai*, pentru *cucuvea*, deci un masculin în locul femininului din limba literară, întîlnim, în alte locuri din opera lui Eminescu, preferinţă pentru variantele feminine, în dauna celor masculine sau, în orice caz, forme de feminin necunoscute limbii literare :

„Eu am ştiut — *profetă* vrăjitoare —
S-atrag cu-a tainelor şi-a basmei rază
Poeţi cu inimi ceruri-doritoare.“ (p. 211)

„Las-să orbesc privindu-i, iar tu, ascultă-ncoace
Cum stă la sfaturi marea cu stelele *proroace*
Şi codri aiurează...“ (p. 411)

---

[98] *Diorile Bihorului. Almanac naciunal, de la Sotietatea de Leptura a Junimei Romane studinte de la scolele oradane*, Oradea Mare, cu tiparul lui Aloisiu Tichy, MDCCCLIV, p. 6 (sub semnătura lui V. Iutiu), 114 (într-un text semnat I. R. ...).

„Limba-i îmblă, ascuțită ca la vechea-i *protectriță*“ (p. 229)

„«Un scaun pentru bard» — și-n scaunul nalt
De piatră, cu *sprijoanele* lui nalte
Eu m-aș simți că-s uriaș.“ (p. 104) [99]

„Ea ca mînza *tretină*-n cîmp se joacă,“ (p. 400)

Poetul nu ne dă răgaz să tragem vreo concluzie, în acest sens, căci un nou masculin neobișnuit zdruncină concluziile la care, eventual, am ajuns pe baza exemplelor anterioare :

„Soarte-avem nefericită — îi răspunse-atunci bătrîna :
Nu-i găină rîndunica, *rîndunoiul* nu-i cucoș“. (p. 223) [100]

În poezia postumă a lui Eminescu întîlnim substantive neutre, de tipul *alin*, *dezbin*, *învăț*, *sclipit*, *vărsat*, în locul femininelor de azi, pe care le va cultiva cu deosebire, George Coșbuc [101] și, după el, o serie de scriitori contemporani, ori de cîte ori vor avea nevoie de un cuvînt mai „scurt“ la construirea unui vers :

„Rămîi în dulce-*alin*
Lîngă izvorul alb,“ (p. 495)

„Astfel doar aș preface durerea-mi fără nume,
Dezbinul meu din suflet într-un *dezbin* de lume.“ (p. 434)

„Care din zei ațință al *dezbinului* foc între dînșii ?“ (p. 515) [102]

„Neavînd *învăț* și normă,
Fantazia fără formă
Rătăcit-a vai ! cu mersul :
Negru-i gîndul, șchiop e viersul.“ (p. 292)

„A lor dulci și moi icoane
Împlu văile de lacrimi, de-un *sclipit* împrăștiet.“ (p. 138)

---

[99] Această formă, pe care o întîlnim și în *Proza literară*, p. 255, pledează pentru un singular *sprijoană*, existent, pînă în momentul de față, prin Transilvania și întrebuințat de Eminescu însuși, în același volum de *Proză literară*, p. 277. Primul scriitor la care o întîlnim se pare că este I. Budai-Deleanu.

[100] Pentru modul de formare a acestui cuvînt, cf. *vidroi* (în lucrarea *Din viața Deltei Dunării*, 1958, p. 371).

[101] Vezi *G. Istrate — George Coșbuc* (în *Cum vorbim*, I, 1949, nr. 2, p. 5).

[102] Trei versuri mai sus, pe aceeași pagină, citim :
„Din acea zi cînd cearta făcu *dezbinarea* amară.“

„O voință-atît de mare-ntr-o putere-atît de mică,
Grămădind nemărginirea în *sclipitu*-unui atom." (p. 147)

„De sub scuturi de fier negru arcurile-ntind în bouri
De se năruie văzduhul de-al săgeților *vărsat*." (p. 135)

De la scriitorii de dinaintea lui a împrumutat Eminescu unele construcții de tipul *ele se adun* (p. 114) ; *ei se plec* (p. 51) ; *pîraiele scapăr* (p. 327) etc., considerate literare în prima jumătate a secolului trecut, dar căzute în desuetudine după aceea. M-am ocupat de ele și altă dată, în 1951, în articolul intitulat *Eminescu și limba populară* [103], cînd am explicat apariția și răspîndirea lor, în limba literară, ca rezultat al analogiei pe baza faptului că la unele verbe nu există deosebire formală, în afara pronumelui, între persoanele întîi singular și a treia plural : *eu fac — ei fac ; eu scriu — ei scriu ; eu merg — ei merg ; eu citesc — ei citesc ; eu sînt — ei sînt ; eu dorm — ei dorm* etc. Această stare de lucruri a creat, în mintea unor vorbitori, posibilitatea generalizării identității dintre cele două persoane : *eu cînt — ele cînt ; eu zbor — ele zbor* etc. și așa se explică răspîndirea relativ largă a fenomenului în limba literară a secolului al XIX-lea [104].

În postume întîlnim, relativ des, acorduri îndrăznețe, cum sînt *ape oceanici* (p. 116) ; *unde obraznici* (p. 120) ; *gîndiri arhitectonici* (p. 113) ; *plăceri molatici* (p. 112) [105] etc., pe care poetul le va menține și în poezia sa de maturitate.

---

[103] *Iașul nou*, nr. 1—2, 1951, p. 129. Cf. și acest volum, p. 146.

[104] Și de data aceasta Eminescu a putut pleca de la modele precise din opera lui Alecsandri, ori din aceea a lui Bolintineanu. Iată cîteva din poeziile acestuia din urmă, ediția citată :

Toți *păstorii se cobor* (p. 227).
Și *dorințele zbor* dulce (p. 230).
Rozele pe crini *îngîn* (p. 234).
Relele se schimb în bine
Lacrimile se fac flori,
Nopțile se schimb în zori (p. 235).
Și *orbii* chiar *se bucur*... (p. 250).
Mai plăcut ca focul *zilelor ce zbor* (p. 260).
Ochii mei în foc se scald (p. 321).
Priviți aceste templuri *ce secolii ruin* (p. 344).

Înaintea lui Alecsandri și Bolintineanu le întrebuința, în mod curent, Barbu Paris Mumuleanu (vezi *Contribuții*, I, 1956, p. 12).

[105] *Plăceri molatici* apare și la *Bolintineanu* — *Poezii*, ed. cit., p. 147.

Prezența unora dintre exemplele discutate și în proza lui Eminescu, nu numai în ciornele poeziilor sale, pledează pentru circulația lor mai mult sau mai puțin generală, în epocă, și sprijină ideea că cele mai multe constituie împrumuturi, fie de la înaintași, fie de la contemporanii săi. Nu poate fi vorba, așadar, de creații personale de cuvinte, fonetisme ori forme. În același timp, pierde terenul ideea că numai necesități de versificație le-ar fi impus, în postume. În proză, Eminescu nu era constrîns de nevoile ritmului sau ale rimei să le întrebuințeze.

În general, trebuie subliniat faptul că numeroase cuvinte vechi și populare, pe care le întîlnim în mod curent în ciornele lui Eminescu, sînt frecvente și la Alecsandri ori Bolintineanu, după cum multe latinisme și italienisme existente la dînsul provin de la I. Heliade-Rădulescu, Timotei Cipariu, Aron Pumnul etc.

În același timp vom spune că, pe măsură ce trece vremea, poetul renunță atît la neologismul fără rezonanță poetică deosebită, cît și la cuvîntul prea neobișnuit și, eventual, dificil pentru cei mai mulți dintre cititorii săi. Renunțarea treptată la neologism și înlocuirea lui prin cuvinte stabilite de multă vreme în limbă poate fi urmărită, cu ușurință, pe baza variantelor succesive ale aceleiași poezii și lucrul a fost demonstrat, printre alții, de către Grigore Scorpan în unele dintre lucrările sale. De aici a putut decurge, apoi, ideea că Eminescu este împotriva neologismului în poezie, că neologismul fiind mai sărac în conținut decît cuvintele vechi este impropriu pentru poezie. Ideea nu mai poate fi susținută, se înțelege, în momentul de față, și toată lumea este de acord că problema nu poate fi discutată abstract și la modul general. Prezența sau absența neologismului, în vocabularul poetic, este în funcție de conținutul respectiv, fapt care poate fi verificat și cu ajutorul poeziei lui Eminescu. Dacă în *Călin,* spre exemplu, neologismele sînt puține din cauza caracterului de basm al poeziei și al plasării acțiunii ei în trecut, în *Scrisoarea a II-a,* în schimb, ele sînt mult mai numeroase, iar arhaismele, bine reprezentate în *Călin*, lipsesc cu desăvîrșire din cealaltă poezie citată aici.

A cules poezie populară de pretutindeni și, cu ajutorul textelor populare și al vorbirii românilor din toate provinciile istorice, și-a dat seama de unitatea limbii noastre. Lucrul acesta l-a îndreptățit să folosească, deopotrivă, în opera sa, moldovenisme, ardelenisme și muntenisme, la care a adăugat elementele de limbă veche, extrase din psaltiri și din cronici.

Prelucrarea măiestrită a folclorului i-a oferit prilejul unic de a deschide drum nou în limba literară.

Trebuie corectată afirmația după care Eminescu ar fi constituit, în literatura noastră, o apariție spontană, meteorică, fără legătură directă cu activitatea înaintașilor imediați, după cum nu trebuie să vedem în opera lui nu-

Scanned with OKEN Scanner

mai „marea revărsată în afluenți, dispersată în zeci de afluenți inverși ce brăzdează teritoriul literaturii românești“ [106]. Poezia lui dă impresia unui fluviu în care se varsă toate izvoarele teritoriului de limbă românească. Aceasta înseamnă că opera lui, arta pe care a realizat-o, este suma nu numai a gîndirii și a sensibilității veacului din care face parte poetul, ci și a tuturor cuceririlor observate la înaintași.

Cultivînd diminutivul, în activitatea de tinerețe, Eminescu nu face decît să preia o metodă pe care o cunoaștem de la Alecsandri și Bolintineanu. Dar prin jurul anilor 1870 el renunță la această particularitate prea populară, pentru ca, printr-o sinteză proprie, să ajungă la preluarea pe plan superior a tuturor elementelor limbii existente pînă la el. Lucrul acesta este realizat cu atîta meșteșug, cu atîta finețe, încît numai adevăraților specialiști îșI mai dau seama de izvoarele folclorice ale cutărei poezii.

Nu avem în vedere, aici, nici bucata *Ce te legeni, codrule?* nici *Revedere (Codrule, codruțule)*, nici *La mijloc de codru des*, scrise intenționat în ritm popular. [107] Ne gîndim la *Luceafărul*, la *Călin* etc., în care numai preferința pentru un cuvînt vechi ori a unuia popular, în locul unui neologism curent în epocă, ne indică preocupările poetului. Este adevărat că nu trebuie neglijate nici mediul din care provin „eroii“ lui Eminescu, nici epoca în care se „desfășoară“ acțiunea.

Urmărind cu atenție tematica din opera sa observăm că împotriva unor influențe din Alecsandri, el nu se mișcă într-un cadru strîmt moldovenesc.

Spre deosebire de Alecsandri din a cărui poezie reținem versuri ca:

„La Moldova-i dulce soare“

ori aprecieri ale poeziei populare cum ar fi:

„Eu de cîte ori aud doina, parcă
aud Moldova plîngînd“;

Eminescu se mișcă, încă din tinerețe, într-un cadru mult mai vast și nu putem trece cu vederea că, încă la 1867, ne dă o poezie intitulată: *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie.*

El evocă, fără îndoială, și vremea lui Ștefan cel Mare „zimbrul sombru și regal“, dar, în același timp, își alege subiectul din istoria Munteniei pentru realizarea uneia dintre cele mai semnificative capodopere ale sale, *Scrisoarea a III-a.*

---

[106] *Tribuna*, 11.VI. 1964, 1, col. 1.

[107] Și pentru care Eminescu însuși a dat indicația: „În formă populară“!

Nu putem uita, apoi, atenţia pe care o acordă Eminescu problemelor Transilvaniei, nu numai în articolele politice ori în preocupările sale folclorice, ci şi în creaţia artistică propriu-zisă. Acţiunea din *Geniu pustiu* se desfăşoară peste munţi, iar unele manuscrise poetice, printre care Mureşanu, ne indică preferinţele sale statornice pentru Ardeal şi ardeleni.

Viziunea largă a lui Eminescu, grija sa permanentă pentru soarta întregului său popor, îl duc, implicit, la folosirea unei limbi care nu poate fi decît o sinteză, istorică şi geografică, a limbii poporului însuşi, din trecut şi de astăzi, de la Dunăre pînă în munţii Maramureşului.

Drumul pînă la această realizare artistică, unică, trece prin manuscrisele nedefinitivate ale poetului. Acolo „a cîntărit" el pentru prima dată fiecare cuvînt în parte şi i-a descoperit faţete noi, sensuri necunoscute altora. Acolo a încercat primele acorduri pe care le va include, mai tîrziu, în marea simfonie pe care o cîntăm cu toţii, astăzi, şi care ne dă posibilitatea să exprimăm cu profunzimea şi claritatea de rigoare gîndurile cele mai adînci şi sentimentele cele mai înalte. Fără Eminescu, limba noastră literară ar fi rămas la jumătatea scării pe care a înălţat-o, prin el, pînă la treapta cea mai de sus.

Scanned with OKEN Scanner

O LECTURĂ GREȘITĂ ÎN OPERA LUI CREANGA

Toți cei care s-au ocupat de editarea operei lui Creangă au avut de întîmpinat greutăți pe care n-au știut să le învingă totdeauna. Voi pomeni, aici, doar două care mi se par deosebit de importante și anume : lipsa manuscriselor scriitorului și deosebirile care există între textul publicat în revista *Convorbiri literare* și cel din prima ediție a poveștilor humulești eanului, tipărită, în parte, înaintea morții lui Creangă. Această neconcordanță, între cele două „ediții" ale operei scriitorului nostru, a dat mult de gîndit editorilor și, uneori, i-a pus la încercări grele. Dacă unii dintre ei și-au dat seama de imposibilitatea restabilirii textului inițial și, deci, s-au arătat foarte prudenți în a propune modificări, alții au crezut că lucrurile sînt mult mai simple și, de la caz la caz, au procedat „moldovenizînd" sau „muntenizînd" textul lui Creangă. Atît unii, cît și ceilalți erau stăpîniți de subiectivism și nu aveau în vedere un amănunt deosebit de important, anume acela că scriitorul era un artist desăvîrșit care dădea fiecărui cuvînt, fiecărei forme gramaticale și fiecărui fonetism valori stilistice deosebite, că el era departe de scriitorii care procedează cu totul simplist și nu sînt în stare să depășească, în ceea ce privește exprimarea, posibilitățile graiului lor de acasă. Creangă era, nici vorbă, moldovean și prețuia într-o măsură neobișnuită graiul din regiunea Neamțului. Aceasta nu ne dă, însă, dreptul să credem că el nu accepta, în scrisul său, nimic din ceea ce nu aparținea acestei regiuni. Nu putem crede, de asemenea, nici faptul că scriitorul tindea la înlăturarea particularităților locale, din limba sa, și că ținea să-și „literarizeze" limba. Au fost editori și, cîteodată, și critici literari, care au susținut unul sau altul din punctele de vedere exprimate mai sus. Ei pretindeau că ar fi găsit formula cea mai potrivită a „reconstituirii" textului original al lui Creangă. Erau, fără îndoială, mînați spre acesta de nevoia de a justifica atitudinea față de operă, în vederea editării ei. Problema mi se pare, însă, ceva mai complicată și nu poate fi rezolvată printr-o simplă paranteză. Ca să putem ajunge la un text cît mai apro-

Scanned with OKEN Scanner

piat de cel pe care Creangă însuşi ni l-ar fi dat este nevoie de studierea atentă a operei scriitorului şi de meditare îndelungată. Trebuie să cunoşti, în acelaşi timp, sistemele ortografice ale vremii şi, bineînţeles, ideile care stau la baza elaborării lor.

Nu este în intenţia mea să mă opresc la diferitele variante ale aceluiaşi cuvînt în ediţiile succesive ale operei lui Creangă. Nu voi înmulţi numărul celor care au pledat pentru moldovenismul scriitorului sau împotriva acestui moldovenism, ci mă voi opri la un exemplu foarte simplu, căruia puţini i-au dat importanţă, dar care este de natură să falsifice intenţiile scriitorului nostru, în special, şi al tuturor povestitorilor în general. Este vorba de formula medială, de basm, pe care o întîlnim, de mai multe ori, în *Harap Alb :*

„Se cam mai duc la împărăţie
Dumnezeu să ne ţie
Că cuvîntul din poveste
Înainte mult mai este".

Această formulă apare la toţi povestitorii populari şi fiecare dintre noi o cunoaşte din lecturi sau din auzite. Din cauza aceasta, surprinde modificarea pe care a suferit-o în cele mai multe din ediţiile lui Creangă. Observaţia pe care o fac se bazează pe un control atent, al textului respectiv, în ediţiile curente ale operei scriitorului nostru. Atît la G. T. Kirileanu [1] (p. 85, 90, 94, 101, 105, 112, 125), cît şi la academicianul G. Călinescu [2] (p. 195, 198, 202, 208, 212, 218, 230), Editura de Stat, 1949 (p. 227, 231, 235, 241, 245, 251, 263), ori la Giorge Pascu, în ediţia 1933 (p. 221, 229, 238, 249, 257, 270, 296) etc., versul al treilea din textul nostru a fost modificat prin „transformarea" conjuncţiei *că* în *ca*. Procedînd aşa, editorii respectivi dau a înţelege că în locul unei forme gramaticale pe care am putea-o înlocui prin sinonimele *fiindcă, pentru că, din cauză că* etc., trebuie pusă conjuncţia *ca* şi, în consecinţă, să citim :

„Se cam mai duc la împărăţie
Dumnezeu să ne ţie
Ca cuvîntul din poveste
Înainte mult mai este".

Prezentat în felul acesta, textul este confuz şi dă impresia unei comparaţii ale cărei elemente ar fi versurile al doilea şi al treilea. În eventualitatea unei asemenea interpretări, versul ultim este absolut inutil ; el nu are nici o legătură cu restul textului. Trebuie, dimpotrivă, să admitem şi să generalizăm, în toate edi-

[1] *Ion Creangă — Opere*, Ediţie critică cu note, variante şi glosar de *G. T. Kirileanu*, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă, 1939.

[2] *Ion Creangă — Opere*, Ediţie îngrijită, prefaţă şi glosar de acad. prof. G. Călinescu, Bucureşti, ESPLA, 1954.

ţiile viitoare, cealaltă lectură, cu *că*, deoarece înţelesul aceleia este foarte clar şi nu dă cîtuşi de puţin de gîndit.

Cum se explică, oare, această greşeală pe care nu trebuie să i-o atribuim lui Creangă ? Eu cred că este vorba de o influenţă ortografică. Se ştie că povestitorul nostru şi-a publicat lucrările în paginile revistei *Convorbiri literare*. Se mai ştie, de asemenea, că în ortografia acestei reviste nu existau semne speciale pentru sunetele *ă* şi *î*, că Titu Maiorescu, influenţat de curentul latinist, se ridicase împotriva sunetelor respective încă în prima sa lucrare, intitulată *Despre scrierea limbii române* şi publicată la Iaşi în anul 1866 [3]. Convorbiriştii scriau, întocmai ca latiniştii, *a* şi citeau *ă*, eventual *î*, după împrejurări, dovadă, printre altele, manuscrisele unor scriitori realişti care pronunţau, nici vorbă, ca şi noi, dar îşi însuşiseră ortografia *Convorbirilor*, din moment ce îşi publicau operele în paginile acestei reviste.

Întorcîndu-ne la „formula" noastră, trebuie să spun că ea a fost modificată chiar în paginile *Convorbirilor* sau, ceea ce e acelaşi lucru, sub impresia ortografiei acestora. *Povestea lui Harap Alb* a fost publicată în numărul de la 1 august 1877. În toate cele şapte locuri, unde apare textul nostru (p. 176, 178, 180, 183, 185, 188, 195), avem *ca*, în locul lui *că*. De aici s-a reprodus textul în toate ediţiile viitoare şi greşeala strecurată în *Convorbiri* n-a putut fi înlăturată nici pînă astăzi. Editorii operei lui Creangă au fost puşi în încurcătură şi de alt fapt. Prima ediţie a *Poveştilor*, aceea tipărită la Iaşi în anul 1890, a menţinut textul acesta (p. 199, 207, 216, 228, 236, 248, 275) exact în forma pe care o cunoaştem din *Convorbiri*.

Cîţiva din editorii mai vechi ai operelor lui Creangă şi-au dat seama de nepotrivirea pe care am semnalat-o şi au corectat textul lui Creangă introducînd pe *că*, în locul lui *ca*, din ediţiile anterioare. Aşa au procedat D. Marmeliuc (p. 205, 210, 216, 223, 228, 236, 252) şi Giorge Pascu, în ediţia din 1934 [4] (p. 63, 67, 71, 77, 81, 88, 101), dar ei n-au reuşit să impună forma corectă, înlocuind-o definitiv pe cealaltă.

Am semnalat această nepotrivire şi am propus corectarea formei pomenite nu numai din cauză că mi s-a părut că în felul acesta servesc adevărul şi, deci, pe Creangă însuşi, ci şi din dorinţa de a fi evitate asemenea lecturi nepotrivite din ediţiile noi pe care le pregătesc editurile, în momentul de faţă. Mi s-a părut că este momentul ca marii noştri clasici să fie prezentaţi publicului cititor într-o formă cît mai apropiată de aceea pe care ei înşişi ar fi dat-o dacă ar fi avut răgazul să se îngrijească singuri de alcătuirea ediţiei definitive a operei lor.

---

[3] Vezi acest volum, p. 111—116.

[4] *Ion Creangă — Poveşti*, Ediţie adevărată de Giorge Pascu, Bucureşti, 1939.

Scanned with OKEN Scanner

NUMELE MIC AL POETULUI COȘBUC

Cea dintîi problemă de natură fonetică pe care o ridică studierea limbii lui Coșbuc este aceea a pronunțării și ortografierii numelui său de botez. Toate cărțile, precum și toate articolele, versurile ori scrisorile rămase de la poet sînt semnate *George* și nu *Gheorghe*. Tot așa procesele verbale ale societății de lectură, a elevilor, *Virtus Romana Rediviva*, al cărei președinte fusese, nu sînt semnate decît *George*, formă pe care o întîlnim, deseori, în periodicele vremii.

Dacă respectăm ortografierile *Alecsandri, Densusianu, Hasdeu, Kogălniceanu, Kreţulescu, Kalinderu, Negruzzi, Pann, Pillat, Quintescu, Rosetti, Russo, Vissarion* etc., pentru motivul că respectivii așa obișnuiau să-și scrie numele, lucrul acesta trebuie să fie luat în considerație și la Coșbuc, cu atît mai mult cu cît în județul Bistrița-Năsăud, de unde era el originar, nu pronunță nimeni *Gheorghe*, ci numai *George* [1].

Se știe că palatalizarea lui *b* duce la alte rezultate acolo, decît în Moldova, și avem nu un *(b)ģ*, ci un *bğ̆*.[2] Deci *abğ̆ę, albğ̆, albğ̆i, albğ̆ină, bărbğ̆* (pentru care vezi, harta 39 din ALRMII, I), *bărbğ̆iie* (hărțile 34, din ALRMI, I și 50 din ALRMI, I), *bğ̆icaș, bğ̆iduș, bğ̆et (și bğ̆ată), bğ̆iholiță, bğ̆ilì, bğ̆ineță*[3]

---

[1] Cf. *Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide"*, IV (1937), p. 82.

[2] Vezi, printre altele, *Buletinul* citat, p. 68, 69—70, 89, 96; *Bulletin linguistique*, VI (1938), p. 180, 187, 193, 198, 207, 208, 209, 210, 213, 220, 229; *Emil Petrovici — Texte dialectale*, Sibiu—Leipzig, 1943, p. 96, 97, 101.

[3] *Bine* nu palatalizează niciodată la Năsăud. Din harta 323, a ALRMII, I, ar reieși că adverbul acesta păstrează labiala intactă, de cele mai multe ori, și în restul țării, cu excepția unui punct din Crișana (346), cinci din Transilvania (130, 141, 162, 192, 574), două din Muntenia (723, 791) și trei din Moldova (414, 531, 605). După cît mi se pare, însă, cred că subiectele anchetate n-au dat totdeauna răspunsul just și, în Moldova spre exemplu, palatalizarea trebuie să fie mult mai răspîndită. Dacă harta aceasta ar fi în concordanță cu situația reală, ar însemna că între Moldova, care știm că palatalizează prin excelență, și Muntenia,

care, în mod obișnuit nu palatalizează, nu există decît o deosebire cu totul neînsemnată. Se cunosc numeroase cazuri cînd oamenii de la țară se feresc să pronunțe anumite cuvinte ori sunete în felul lor obișnuit, atunci cînd stau de vorbă cu un necunoscut, mai ales dacă acesta este orășean. Cred că aceasta este situația cu harta *bine*. După o anchetă sumară, pe care am făcut-o în rîndul studenților Facultății noastre de filologie, am ajuns la concluzia că, în afară de fostele raioane Fălticeni și Suceava, în care predomină formele cu *b* păstrat, *ghine* este pretutindeni cunoscut și ceea ce mi se pare important, aria lui depășește frontierele Moldovei propriu-zise, pentru că îl întîlnim și în județul Brăila. Dacă în nordul provinciei noastre, *ghine* nu-i singura formă, cum se pare să stau lucrurile în regiunile din sud, și forma nepalatalizată e relativ bine reprezentată, mai ales în părțile Fălticenilor și ale Sucevei, ne-am putea gîndi la o influență a graiurilor de peste munți care este vizibilă și în alte împrejurări, mai ales cînd e vorba de Bucovina propriu-zisă. Am văzut că la Năsăud se spune numai *bine*.

Trebuie să mai aduc o informație în legătură cu acest adverb. Există un caz în care, chiar cei care palatalizează, în mod obișnuit, pronunță *bine*, nu *ghine*, și anume atunci cînd e vorba de starea materială a cuiva ; nu se spune *e ghine*, ci *e bine*, are situație, stare materială bună. Așa se prezintă lucrurile în fostul raion Dorohoi și în unele părți ale fostului raion Vaslui. Poate și în alte părți. *Bine* cîștigă teren și în răspunsul la o întrebare ca următoarea : Ce mai *faci* ? la care nu se răspunde *ghine*, ci *bine*.

[4] Pe care îl întîlnesc și în textele populare din regiunea Suceava. Cf. *Alexandru Vasiliu — Povești și legende*, București, Cultura națională, 1928, p. 159 : „Care cum le pușca, le *dubğe* bine de pene și pune penele în desagi", ducru care nu poate surprinde pe nimeni din moment ce în această provincie, după cum am amintit deja, avem atîtea alte infiltrații ardelenești, care pot fi ușor descoperite cu ajutorul ALR, cu cel al textelor dialectale și chiar cu operele literare ale unor scriitori din partea locului, cum ar fi *Eusebiu Camilar*. La acest autor, într-un fragment din volumul al II-lea al trilogiei *Negura*, publicat în *Flacăra* din 9 aprilie 1949, găsesc, la p. 14, col. 1—4, numele propriu *Georgina*, în care se reflectă, fără îndoială, o rostire dialectală dusă acolo de numeroșii bejenari din secolele trecute. La Bilca, lîngă Rădăuți, palatalizarea lui *b* se prezintă în exact aceeași fază ca la Năsăud, cu deosebirea că aici cuprinde și unele cuvinte, printre ele *bğine*, pe care graiul lui Coșbuc nu le cunoaște decît cu labiala intactă.

Documentele istorice vorbesc adesea de unii ardeleni, a căror situație materială detestabilă îi obliga să-și părăsească căminurile și să ia calea pribegiei. Să se vadă, pentru acest lucru, printre altele, *Arhiva someșană*, care apărea la Năsăud, în perioada dintre cele două războaie mondiale, precum și *I. Nistor — Bejenari ardeleni în Bucovina*, Extras din *Codrul Cosminului*, II, 1925, sau o lucrare mai veche a acestuia : *Emigrările de peste munți*, București, Academia Română, 1915. Numeroase antroponimice, pe care le întîlnim în Bucovina, vorbesc în sensul originii ardelenești a celor ce le-au purtat ori le mai poartă încă. Iată cîteva dintre ele : *Arcălean, Ardelean, Bilegan, Bîrgăuan, Borșan, Bretean, Cerghizan, Chirleșan, Dumitrean, Gălățan, Ghirișan, Ilovan* (*Ilva*, pronunțat, de fapt, *Iluua*, întocmai ca *Salva-Saluua*. Cf. N. *Drăganu — Toponimie și istorie*, Cluj, *Ardealul*, 1928, p. 87—91 ; Idem, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticei*, București, Academia Română, 1933, p. 471), *Leșan, Lușcan, Monoranu, Mintiuan, Moroșan, Nimigean, Rîpan, Rognean, Someșan, Ungurean, Vărărean*.

śerbğ (pluralul lui *cerb*, dar şi pers. a 2-a sg. a verbului a *fierbe !*)[5] *grăbğì*, *ibğiş* (şiru) *ierbğì*, *ibğì*, *întrebğì* (pentru care vezi harta 25 din ALRMII, I), *jibğ*, *limbğì*, (harta 61 din ALRMII, I), *neğobğ*, *obğală*, *obğelì*, *orbğì* (cf, harta 16 din ALRMII, I), *orbğ*, *orbğiţe*, *orbğiş*, *plimbğì*, *plumbğì*, *plumğì* (ş-o *plumbgit* o măsă), *poşumbğì* (pe care îl întîlnim şi la Emil Petrovici, op. cit. p. 97), *porumbğì* (v. ALRII, I, harta 265 : cuşca *porumbğilor !*), *porumbğiţă*, *robğì*, *robğiţe*, *slabğì*, *slăbğì*, *slibğiţe*, *Săbğiş*, *strîmbğì*, *ştimbğ*, *ştirbğì* (care poate fi uşor verificat cu ajutorul hărţii nr. 69 din ALRI, I, şi mai ales, cu 102 din ALRMI, I, unde se vede că punctele 215, 217, 218, 223, 259 şi 360, toate din judeţul Bistriţa-Năsăud, nu cunosc decît forma cu *bğì*, pentru pluralul lui *ştirb*. În punctul 268, în care nu s-a pus această întrebare, situaţia este, de asemenea, aceeaşi !), *ştirbğì*, *trimbğiţă*, *trîmbğiţă*, *vrabğiţe*, *zbğiera*, *sbğiş*, *sbğicuţ*[6], *zbğişì*, *zdrobğì* etc.

Dar sunetul ğ apare, în locul lui ģ, nu numai ca un rezultat al palatalizării lui *b*, ci şi acolo unde *ģ* este originar. Se poate spune că palatalizarea, sub forma aceasta, a fost posibilă numai datorită faptului că lui *ģ*, din alte părţi, îi corespunde, pe la Năsăud, un *gi*[7]. Cu excepţia cîtorva neologisme (*ghips*, *ghi-*

Mi se pare vrednic de amintit că problema părăsirii locurilor vechi, cunoscută aşa de bine din istorie şi determinată de nevoia pe care o simţeau locuitorii respectivi de a-şi îmbunătăţi situaţia economică, de a ieşi de sub controlul stăpînului care nu le mai dădea dreptul să respire în voie, şi de a duce o viaţă mai omenească, a ispitit şi pe unii scriitori, între care trebuie pomenit, iarăşi, *Eusebiu Camilar*, cu romanul său *Turmele*, Bucureşti, Editura de stat, 1946.

[5] *Emil Petrovici*, op. cit., p. 96, 101 ; *Bulletin linguistique*, VI, p. 209—210.

[6] Pe care-l găsim iarăşi la *Vasiliu*, op. cit., p. 45 : „Şi avea mama un *zbgicuţ* în mînă". Autorul acesta dă, în glosar, p. 263, şi un *zărbgit* pe care-l traduce prin „sărit din minte", „*zărghit*", şi la care nu mai este vorba de o palatalizare, ci de un fenomen de analogie : lui *(b)ģ*, din Moldova, îi corespunde un *bğ* din Bucovina. La *Eusebiu Camilar — Negura*, I, Bucureşti, Editura de stat, 1949, p. 404, am găsit şi *zărdit* : „Cum ai să mori, majur Iolampie ? Eşti *zărdit* ? Pînă aici nici un tun nu bate. Împotriva avioanelor avem adăposturi..." Ca şi *bğ* pentru *bģ*, fenomenul acesta este specific graiurilor din Transilvania şi am mai vorbit despre el în *Buletinul*, IV şi VII—VIII (p. 55, resp., 294—297). Fonetisme ca *Dorde* pentru *George*, *din* pentru *vin*, se întîlnesc, la tot pasul, în graiurile de peste munţi. Avem şi o paralelă a acestui fenomen : *k' > t' : t'ęie*, *tema* etc. Un *d* în locul lui *g*, apare încă la Dosofteiu, în cuvintele *zdărîia*, *zdărîetură*, Cf. *Constantin Lacea — Untersuchung der Sprache der „Viaţa şi petrecerea svinţilor" des Metropoliten Dosoftei, in Fünfter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1898, p. 142.

[7] În *Bulletin linguistique*, volumul citat, p. 214, găsesc un *Dălbgidanu*, ca nume de loc, în Prundul Bîrgăului.

veciu, ghivint) ori a unor împrumuturi din limba germană (*aghent, gheneral*[8], *răgăment* etc.), *g* este necunoscut în graiul năsăudean şi, prin urmare, nejustificat într-un nume care nu poate suna decît *George*.

Numeroase cuvinte care în limba literară, şi în celelalte graiuri, au *g*, la Năsăud nu cunosc decît varianta cu *gi*: *arhangel, giață, gem*[9], *gerdan, Gerla, getuşi gilotină*[10], *gimberi, gimp* (*e*), *gimpos, gin, Ginda, gindă, gintură, giont*, (*e*) *vangele* etc. Existenţa fenomenului acestuia se poate uşor verifica, tot cu ajutorul ALR. Să se vadă, în special, hărţile 52 din ALRI, I. 80 din ALRMI, I ; 293 din ALRI, II ; 330, 441 din ALRMI, II ; 53, 59, 123, 190, din ALRII, I. Într-o scrisoare din 17 martie 1886, adresată lui I. Slavici, poetul însuşi vorbeşte de limba *magiară*[11]. Într-o altă scrisoare pe care Coşbuc o trimite fratelui său Aurel, întîlnim adjectivul *bgiată*[12], care îndreptăţeşte şi mai mult ortografierea unică *George*. În sfîrşit, unele poezii, în care apare acest nume, indică, şi ele, aceeaşi pronunţare :

---

[8] Referindu-se la situaţia din Moldova, *Sextil Puşcariu — Limba Română*, I, Bucureşti, Editura pentru literatură şi artă, 1940, p. 295, explică fenomenul ca o influenţă a limbii ruse. În Bucovina, unde apare de asemenea (Cf. *Eusebiu Camilar — Negura*, p. 14, 214, 304, 310, 336), el se datoreşte, ca şi în Transilvania, influenţei germane, dar ne putem gîndi, pe alocuri, şi la o influenţă rusă, ca în Moldova. În *Turmele*, n-am găsit decît pe *reghiment* (p. 43).

[9] Cf. *Emil Petrovici*, op. cit., p. 101

[10] Cuvînt necunoscut în popor, dar foarte răspîndit în pătura cultă, datorită şcolii El arată vigoarea cu care se întinde fenomenul în discuţie, chiar atunci cînd e vorba de elemente care n-au pătruns în limba oamenilor fără cultură, despre care se ştie că se disting prin „acomodări" şi uzează într-o măsură atît de mare de analogie. Fenomene asemănătoare se observă mereu, în tot felul de împrejurări. Mă mărginesc aici la un singur exemplu, pe care-l găsesc, la *I. Iordan — Limba română actuală*, Bucureşti, Socec, 1948, p. 27. „O accentuat are tendinţa, la neologisme, să devie *oa*, cînd în silaba următoare se află un *ă* sau un *e*: *ipohoandră, pedagoagă* ş.a. Aceasta dovedeşte că cuvintele nouă, pe măsură ce se răspîndesc, încep a fi asimilitate cu cele vechi, lucru firesc, pe care-l constatăm mereu de-a lungul evoluţiei limbii noastre."

[11] *I. E. Torouţiu — Studii şi documente literare*, III, Bucureşti, 1932, p. 214. Numele localităţii din care era trimisă această scrisoare este *Herina*, nu *Harina*, cum o transcrie Torouţiu şi, după el, *G. Călinescu — Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, Editura pentru literatură şi artă, 1941, p. 517. Cf. totuşi, scrisoarea pomenită imediat mai jos, unde numele satului respectiv este transcris, de asemenea, *Harina*, sub influenţa limbii maghiare. Vezi *Dacoromania*, IV (1924—1926), p. 501.

[12] *Arhiva Someşană, Revistă istorică culturală*, Năsăud, 1926, nr. 5, p. 40. În volumul de tinereţe, *Poeme şi poveşti*, Bucureşti, Socec, f.a., pe care l-a publicat *Octav Minar*, am găsit, la p. 67, şi numele propriu feminin, *Angelină*, care, la Nepos, de exemplu, se pronunţă *Angilina*, iar în *Divina Commedia* apar *evangelie* şi *evangelic*, care nu trebuie puse pe socoteala influenţelor greacă şi italiană, cum înclină unii să creadă, din moment ce ele se integrează perfect în tendinţele arătate pînă aici.

„*George* cată-n văi și vede
. . . . . .
„*George-n* munte pumnii-și strînge [13].
„Dar și-n munte *George* pune
Plumbii sub scăpărătoare [14]
„Dar *George*-al nostru cum o duce ?[15]
„Și *George* nu mai vine [16]

Probele aduse infirmă, cred, și teoria romantică a unor profesori care susțineau că poetul scria, într-adevăr, *George*, dar, sub influența limbii germane, care era puternică în Transilvania, pronunța și deci, cerea și altora, să-i pronunțe numele *Gheorghe*.

---

[13] *Balade și Idile* — București, Ed. Socesc & Comp., 1893, p. 23.

[14] Ibidem, p. 29.

[15] Ibidem, p. 85.

[16] *Fire de tort* — București, Ed. Librăriei școalelor, C. Sfetea, 1896, p. 6.

Scanned with OKEN Scanner

PĂRERILE LUI COȘBUC DESPRE LIMBA LITERARĂ

Dacă, în Moldova și Muntenia, preocupările referitoare la limba literară încetează de a mai fi pe primul plan, spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, așa cum a arătat G. Ibrăileanu în una din ocaziile cînd a vorbit despre Eminescu [1], lucrul acesta nu se întîmplă și în Transilvania unde literatura beletristică a apărut ceva mai tîrziu decît în Principate. Într-adevăr, dacă lăsăm la o parte pe Budai-Deleanu, a cărui epopee a fost publicată abia la anul 1877, ori pe Ion Barac și pe Vasile Aaron, scriitori fără o valoare literară deosebită, nu putem vorbi de preocupări beletristice, în Transilvania, decît după anul 1870, cînd apar primele nuvele ale lui Ion Slavici, sau după 1880, cînd își începe activitatea George Coșbuc.

Apărută în condiții deosebite de cele din Principate, literatura Transilvaniei continuă să se resimtă de preocupări la care scriitorii din Muntenia și Moldova renunțaseră în această vreme, întrucît le considerau rezolvate în mod definitiv.

Una dintre aceste probleme este aceea a limbii literare. Cu tot declinul latinismului, și împotriva succeselor repurtate de scriitorii care se inspiraseră din graiurile populare, existau încă în Transilvania numeroși cărturari cărora le erau scumpe ideile reprezentate, în epocă, de Timoteiu Cipariu.

Scriitorii din Transilvania nu se puteau desprinde de aceste idei, manifestate cu putere sporită de la 1780 pînă după 1900. Pentru ei, problema limbii se confunda cu însăși ideea existenței poporului. Limba era considerată ca fiind elementul fundamental, singurul pe care dușmanii poporului român n-au fost în stare să-l răstoarne, în tot decursul istoriei. Ea a fost „fortăreața" care a rezistat chiar și atunci cînd toate „redutele" căzuseră în mîinile inamicilor poporului nostru.

---

[1] Cf. *Spiritul critic în cultura românească*, ed. II, 1922, p. 157.

Scanned with OKEN Scanner

Format în acest mediu, Coşbuc rezumă, el însuşi, tendinţele înaintaşilor săi ardeleni : „Limba e cea mai puternică legătură a unui neam. Ea e sufletul neamului, e firea şi fiinţa lui. Aceleaşi vorbe nasc în noi, aceleaşi gînduri, iar toţi cîţi au aceleaşi gînduri — ori şi cum se numesc ele : aspiraţiuni naţionale, idealuri, năzuinţe — merg pe aceeaşi cărare, biruiesc aceleaşi piedici, şi au aceiaşi duşmani : ei fac un neam, unul şi nedespărţit“ [2].

Autorul *Baladelor şi idilelor* a manifestat o preocupare permanentă pentru problemele de limbă. Părerile sale, în această direcţie, au fost exprimate, fie în paginile ziarelor şi revistelor *Tribuna, Epoca, Românul, Vatra, Noua revistă română, Viaţa literară* etc., fie în diferite prefeţe sau introduceri, pe care el le-a acordat, cu largheţă, ori de cîte ori i-au fost cerute. Dintre volumele sale, mai puţin cunoscute, merită să fie menţionat aici, în afară de cel citat deja, *Dintr-ale neamului nostru*, nesemnificativ, totuşi, şi *Versuri şi proză* [3]. În manuscrisele poetului, păstrate în Biblioteca Academiei R. S. R., găsim, de asemenea, cîteva menţiuni referitoare la problemele limbii.

Nu intră în intenţia mea să analizez toate părerile lui Coşbuc în legătură cu limba noastră, deşi unele dintre ele prezintă un interes deosebit. Nu-i mai puţin adevărat că, alteori, poetul nu face decît să popularizeze idei exprimate, de alţii, înaintea lui. În sfîrşit, va trebui să mai spun că întîlnim, la el, şi afirmaţii care nu rezistă unei analize temeinice a lucrurilor. Faptul nu trebuie să ne surprindă. Coşbuc n-a fost lingvist, ci un simplu amator, care a ridicat o serie de probleme mai mult cu intenţia de a ajunge la o rezolvare pentru el însuşi, nu pentru publicul căruia i se adresa.

Iată de ce am crezut nimerit să mă opresc, aici, doar la părerile exprimate în paginile revistei *Viaţa literară*, din 1906 [4]. Această alegere a mai fost determinată şi de alt fapt. În articolele citate găsim exprimate ideile lui Coşbuc asupra limbii literare. Spre deosebire de alte dăţi, cînd poetul se mărgineşte la o simplă informare sau la popularizarea unei idei, de data aceasta el formulează păreri personale. Lucrul merită să fie subliniat, din mai multe puncte de vedere. Ardelean fiind, Coşbuc nu îmbrăţişează punctul de vedere exprimat de N. Iorga şi de la şcoala lingvistică de la Cluj după care limba noastră literară s-ar fi format pe baza graiurilor din nordul ţării [5]. Mutat încă din anul 1889, la

---

[2] *Dintr-ale neamului nostru*, Bucureşti, 1903, p. 86.

[3] Caransebeş, 1897.

[4] *Provincialismele scriitorilor noştri* (19 feb. 1906) ; *Pentru limba românească* (19 martie 1906) ; *Cărţile bisericeşti* (16 aprilie şi 7 mai 1906).

[5] Vezi *Analele ştiinţifice ale Universităţii Al. I. Cuza*, Iaşi, III, 1957, p. 89—90.

Scanned with OKEN Scanner

Bucureşti, el nu „împrumută" nici teoria Bianu-Densusianu în care se vorbeşte de originea munteneacă a limbii literare [6], ci caută să ajungă la un punct de vedere personal, pe baza analizei limbii operelor literare, de pînă atunci. Părerile lui Coşbuc, exprimate cu toată claritatea, n-au fost luate în consideraţie de nici un cercetător al istoriei limbii noastre literare [7]. Ele coincid, în general, cu părerile pe care le-au exprimat Philippide şi Ibrăileanu şi, după ei, academicianul Iordan [8]. Nu avem, însă, nici un argument să susţinem că poetul nu ar fi fost influenţat, în părerile sale, de Alexandru Philippide [9]. N-am întîlnit, nicăieri vreo menţiune în acest sens.

În calitatea sa de reprezentant al limbii populare, Coşbuc combate în primul dintre articolele citate pe cei care se arătau îngrijoraţi de intrarea în limba literară a „provincialismelor". El susţine că atîta vreme cît limba noastră literară nu este încă fixată, noi nici nu putem şti ce este şi ce nu este provincialism : „Nu ştim care cuvinte se pot numi, fără drept de apel, provincialisme şi care nu". Poetul mai susţine că noi abia în vremea lui „ne începem literatura şi tradiţiile ei sînt puţine şi... unilaterale, pe teren bisericesc şi istoric", că lupta împotriva provincialismelor este provocată de imitarea stărilor de lucruri din apus, în special a celor din Franţa, unde tradiţia literară este veche şi limba literară de mult formată. Închegarea limbii nu se poate face, spune Coşbuc, decît adunînd „elemente" de pretutindeni. Cele două operaţii care se impun nu pot fi concepute decît în ordinea : „culege" şi apoi „alege". La formarea limbii trebuie să contribuie elemente adunate de pe întreg teritoriul pe care se vorbeşte românește. Nu se poate recomanda să se dea preferinţă anumitor regiuni, în dauna altora ; numai cei „neorientaţi" susţin că limba noastră literară îşi are originea în graiul muntenesc :

„Ce este, deci, învinuirea noastră reciprocă în literatură că unul ori altul aduce cuvinte provinciale în limbă ? În care limbă ? În cea care se formează acum ? Dar cu ce să se formeze dacă nu cu elementele pe care şi le adună de pretutindeni ? Firește, unii neorientaţi cred că limba literară ni-e formată şi constituită, iar baza ei ar fi graiul muntenesc. Aceştia au să ţipe grozav împotriva moldovenismelor şi ardelenismelor şi mai ştiu eu împotriva ce, nu pentru alt motiv, ci, numai fiindcă acestea nu sînt muntenisme. Frumos criteriu de a face

---

[6] Cf. *Analele* citate, p. 81—89.

[7] *Gavril Scridon* n-a epuizat problema (*Coşbuc despre limba literară*, în *Limba română*, ianuarie—februarie 1956, p. 43—51).

[8] Vezi *Analele* citate, p. 90—91.

[9] Învăţatul lingvist ieşan şi-a formulat clar punctul de vedere în lucrarea sa *Istoria limbii române, I. Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, p. 9.

selecțiune, între elementele unei limbi, care este și trebuie să fie una și de toți românii înțeleasă, nu numai de o parte dintre ei".

Muntenilor care sînt înclinați să considere provincialism tot ce nu-i curent în vorbirea lor de acasă, ca și cărturarilor de proveniență orășănească care încearcă să respingă, din limba literară, tot ce provine din mediul rural, deci ceea ce depășește cunoștințele lor, poetul le răspunde că „neștiința" nu poate fi judecător.

În cel de-al doilea articol publicat în *Viața literară (Pentru limba românească)*, poetul constată că limba noastră n-a avut, niciodată, condiții prea bune de dezvoltare.

El subliniază rolul important al scriitorilor în formarea limbii literare și susține, cu dreptate, că diferitele curente lingvistice din secolul al XIX-lea n-au făcut decît să întîrzie dezvoltarea și cultivarea limbii. Afirmația lui Coșbuc este, însă, prea categorică și nu poate fi împărtășită în totul. Ne vine foarte greu să credem că „de pe urma acestor încercări nu ne-am ales cu nimic", după cum nu putem accepta ideea potrivit căreia cronicarii n-ar fi contribuit la formarea limbii noastre literare [10], din cauză că ei reprezentau în limbă „aspectul obișnuit în vorbirea zilnică" și că se gîndeau numai la ce trebuiau să spună, nu și la felul cum era nevoie să se exprime. Oricît am avea în vedere că „scopul lor a fost altul, cel istoric, nu cel literar", și că letopisețele nu s-au tipărit decît foarte tîrziu, nu se mai îndoiește nimeni, în momentul de față, de contribuția lor la formarea limbii noastre literare. O serie de cercetări recente au scos în evidență, într-un mod foarte clar, valoarea literară a unora dintre cronicile noastre [11].

Coșbuc susține, cu dreptate, că biserica nu mai avea prestigiu, în problemele limbii, la începutul secolului nostru, că școala nu ajuta la cultivarea și dezvoltarea limbii din cauza orientării ei greșite, după cum nu ajutau nici „saloanele literare", a căror existență era mai mult de natură teoretică. În Ardeal, ele erau

---

[10] „Și pe atunci, însă, cei ce se «osteneau» de a ridica proasta limbă românească erau necăjiții de cărturari și scriitorii. Mai ales cei bisericești, și poate că numai ei... Cu mult mai puțină vrednicie au arătat scriitorii de cărți de petrecere, adică de «povestiri lumești». Și jos de tot stă meritul cronicarilor".

Fără să pot dovedi cu ceva afirmația mea, sînt înclinat să explic preferința lui Coșbuc pentru textele religioase prin influența exercitată, asupra lui, de Eliade, Negruzzi și, eventual, de Gaster. Va trebui, să observ, însă, în același timp, că nici unul din autorii pomeniți chiar acum nu formulează atîtea rezerve cu privire la rolul cronicarilor în formarea limbii literare.

[11] Cf. *Iorgu Iordan — Introducere* la *Ion Neculce — Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte*, București, 1955; *Al. Rosetti — Studii lingvistice*, București, 1955, p. 18, 32; *Al. Andriescu — Contribuția marilor cronicari moldoveni și munteni la formarea limbii noastre literare, Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza"*, Iași, III, 1957, p. 97—141.

Scanned with OKEN Scanner

cu desăvîrşire necunoscute, în Bucovina erau nemţeşti şi, deci, nu serveau limba naţională, iar în Muntenia şi Moldova, limba română nu se bucura de cinstea cuvenită :

„Cei zece mii de-asupra ai obiditului neam românesc au în dispreţ limba valahă şi o vorbesc numai de nevoie cu servitorii care, din întîmplare, sînt români, căci şi aceştia sînt aleşi tot din neamuri străine şi aduşi de prin Franţa şi din insula Britanilor. Saloanele româneşti... n-au nici o stimă de literatura noastră, de obiceiurile noastre, de nici o manifestare a vieţii româneşti. Ele nu numai că ne refuză orice ajutor şi, deci în chip negativ, ne fac răul, dar în chip pozitiv ne sînt duşmane prin stăruinţa de a batjocori năzuinţele naţionale şi de a zădărnici interesele ideale ale statului românesc. Fapta saloanelor noastre merge pînă la trădarea de neam... În loc să fie pîrghia cea mare întru ridicarea limbii româneşti ele sînt veşnicul pumnal în mîna nesocotitului".

Poetul constată că ne lipsesc şi societăţile literare, iar dacă avem o Academie, aceasta „n-a putut produce nici o mişcare în literatură". Coşbuc nu credea, prea mult, nici în teatru, al cărui rol îl diminuiază cînd susţine că acesta nu poate da publicului decît aceea ce el însuşi împrumută din literatură. Dar a ştiut, în schimb, să pună toată greutatea cuvenită pe rolul scriitorilor :

„Şi rămân singuri scriitorii, fără ajutor dintr-o parte şi batjocoriţi dintr-alta, singuri ei ca să se ostenească a dezvolta şi a îmbogăţi limba. Puţină putere, chiar cînd am fi un neam cu mult mai mare şi mai cult. Ce să facă ei mai mult decît ceea ce-i iartă tristele împrejurări, şi cum să se dezvolte literatura pe toate ale ei tărîmuri, cînd toată putinţa îi este luată" ?

Să ne oprim, acum, şi la cele două articole intitulate *Cărţile bisericeşti*, apărute în numerele din 16 aprilie şi 7 mai 1906, ale revistei *Viaţa literară*.

Împotriva admiraţiei nelimitate, a poetului, pentru limba veche bisericească, el formulează tot felul de obiecţii asupra traducerii textelor religioase din vremea sa. Am văzut, ceva mai sus, cum Coşbuc atrăgea atenţia asupra rolului scăzut pe care îl avea biserica, în problemele limbii literare, la începutul secolului nostru. Plecînd de la această idee, exprimată în articolul precedent, el se ridică împotriva limbii din textele bisericeşti, traduse în vremea sa :

„Retipăritorii, necontrolaţi de opinia publică, au rătăcit şi au alunecat, în ce priveşte limba, aşa de rău, încît într-adevăr rămîi mîhnit şi indignat de «refacerile» şi «îndreptările», mai totdeauna smintite, ale vechilor texte". Vorbind mai departe, de traducerea unui molitvenic, al cărui titlu era schimbat în *Orariu*, Coşbuc îşi manifestă nemulţumirea faţă de text, spunînd că „ar fi putut să fie o comoară de aur pentru un nou dicţionar al lui Massim şi Laurian..."

El combate stilul vulgar, lipsit de valoare artistică şi de sentimentul poetic necesar unui text modern, şi condamnă „limba păsărească a cărţilor pe care le publică însuşi Sf. Sinod". Se ridică, de asemenea, împotriva „amestecăturii" pe

Scanned with OKEN Scanner

care „ți se pare că au creat-o, în multe locuri, tipurile din piesele lui Caragiale". În sfîrșit, în privința vocabularului mai recomandă traducătorilor, contemporani cu el, să se ferească de : „Neologisme de acelea pe care le respinge cu dispreț literatura noastră, franțuzisme fără nici un drept de viață, formațiuni noi de care ți se sbîrlește părul și latinisme cu accepțiunea falsă..."

Teoriile lui Coșbuc despre limbă sînt strîns legate de activitatea poetică a scriitorului. El a știut să combine elementele populare cele mai autentice cu arhaismele aproape dispărute și cu cuvintele legate de moștenirea clasică greco-romană. La acestea adaugă, cînd împrejurările o cer, și o serie de neologisme în a căror întrebuințare pune, de asemenea, pricepere și măsură. Înspirîndu-se din mai multe direcții și prețuind deopotrivă toate izvoarele pe care le utilizează, fără părtinire, el reușește să realizeze un lucru unic în literatura noastră. Provenit din mediul rural, evită regionalismul. Cultivat la școala marilor clasici, împrumută din operele acestora, numai cu mare sgîrcenie, ceea ce nu contravine gustului său de reprezentant al oamenilor de la țară. În poezia lui de tinerețe găsim o serie de regionalisme, cerute de conținutul bucăților respective, care nu sînt decît basme versificate. În unele traduceri, cum ar fi *Aeneis*, avem arhaisme și regionalisme cerute de atmosfera istorică a cărții, iar în *Divina Comedia*, operă care pune bazele literaturii italienești, abundă neologismul. Poezia originală, în schimb, operează aproape exclusiv, cu cuvinte de bază cunoscute pretutindeni, de toată lumea. Sentimentele de aici sînt generale și, prin urmare, exprimarea lor nu cere nici un fel de diferențiere sub aspectul vocabularului. Localizarea și datarea în poezie se impun abia în momentul în care este vorba de împrejurări deosebite de cele obișnuite, atunci cînd, folosind numai vocabularul curent, scriitorul ar risca să prezinte într-o formă necorespunzătoare epoca și eroii pe care îi are în vedere. Numai în aceste ocazii sînt necesare arhaismele și provincialismele propriu-zise.

Părerile lui Coșbuc, despre limba literară, nu se întemeiază pe elemente subiective, dictate de interese de grup sau de originea locală a scriitorului. Ele au fost formulate pe baza observației directe, în urma studierii textelor literare din diferite epoci, după un lung proces de meditare. Mi s-a părut că nu poate fi lipsită de interes reîmprospătarea lor, într-o vreme în care aproape toți lingviștii români sînt preocupați de originea limbii noastre literare și cînd, la teoriile existente în această problemă, se adaugă, mereu, altele noi. Un punct de vedere unitar nu va putea fi stabilit înainte de a se analiza, la rece, și de a se confrunta cu minuțiozitate toate părerile cunoscute pînă acuma cu realizările artistice ale celor mai reprezentativi dintre scriitorii noștri.

Coșbuc are meritul necontestat de a sta și din acest punct de vedere în fruntea scriitorilor din generația lui.

Scanned with OKEN Scanner

PROBLEME DE LIMBĂ ÎN VARIANTELE UNOR POEZII ALE LUI COȘBUC

Procesul de creație la Coșbuc a atras prea puțin atenția specialiștilor, pînă în momentul de față. Spre deosebire de Eminescu, la care variantele poeziilor sale au fost comentate și discutate pe larg, Coșbuc n-a stîrnit acest interes.

În mare măsură, lucrul se explică prin necunoașterea manuscriselor poetului năsăudean. Pînă nu demult, nici nu se știa de existența unor asemenea piese. Chiar astăzi, problema nu poate fi pusă în același fel ca la Eminescu. După cîte știu, manuscrisele celor mai valoroase poezii ale lui Coșbuc nu ni s-au păstrat.

Altă deosebire între Eminescu și Coșbuc, din acest punct de vedere, este următoarea. Coșbuc și-a tipărit, singur, opera în volume, în timpul vieții, și a redus, astfel, la minimum valoarea manuscriselor, aproape le-a desființat; ele nu mai pot prezenta interes decît din punctul de vedere al istoriei literare, al curiozității care ne îndeamnă să știm cum lucra poetul, și nicidecum din punctul de vedere al unui editor care trebuie să stabilească textul „definitiv" al unei poezii.

În sfîrșit, voi aminti, aici ca un al treilea punct deosebitor între Eminescu și Coșbuc, concepția pe care ne-am fondat-o noi toți, de multă vreme, că autorul *Baladelor și idilelor* compunea cu foarte mare ușurință, dădea poeziilor sale forma definitivă dintr-o dată și, în felul acesta, ele nu cunosc variante. Mulți au crezut, și poate mai sînt unii care continuă să creadă, că mai aproape decît de Eminescu ar fi Coșbuc de Vasile Alecsandri, sub raportul întîrzierii asupra textului. Ca și acela, se spunea, „poetul țărănimii" nu lucra cu ciorne.

Studierea atentă a operei celor doi scriitori duce, însă, la alte concluzii.

Nu am nici răgazul, nici intenția să mă ocup și de Alecsandri. Mă voi opri numai la cîteva poezii ale lui Coșbuc, apărute în primul său volum *Balade și idile* (1893).

Studiind, cu ani în urmă, limba poeziei lui Coșbuc, am fost ispitit la un moment dat să compar textul din volumele tipărite cu același text al unor poezii

Scanned with OKEN Scanner

publicate, mai înainte, în diferite reviste. De la început trebuie să spun că modificările aduse în forma poeziilor sînt, cu deosebire, vizibile în primul volum şi ele devin tot mai puţin însemnate în *Fire de tort* (1896) şi în *Ziarul unui Pierde-Vară* (1902). Se vede că poetul a procedat în felul acesta atît din motivul că era necunoscut, şi vroia să se prezinte în faţa publicului cît mai bine, cît şi din motivul că, în vremea aceea, nu atinsese încă culmea meşteşugului său.

Pentru volumele de la 1896—1902 rămîne absolut valabilă mărturisirea poetului făcută cu ocazia apariţiei *Firelor de tort,* cînd se exprima în felul următor despre poeziile cuprinse în acest volum :

„În concepţiunea lor, în metru, în ritm, n-am schimbat nimic : sînt publicate aşa cum le-am scris atunci. Am păstrat chiar şi rimele, de aceea se găsesc şi rime slabe în unele poezii. Tot ce-am schimbat e cîte un cuvînt provincial, ori cîte o expresiune care azi nu-mi mai place“ [1].

Prima poezie din volumul *Balade şi idile* este *Noapte de vară.* Ea a fost tipărită, iniţial, în *Lumea ilustrată,* I, 1892, p. 208. La publicarea în volum, poetul i-a adus însemnate modificări de natură calitativă. El înlătură elemente care duc la situaţii singulare, întîmplătoare, şi caută să surprindă, să impună atenţiei noastre, ceea ce este general în viaţa satului, ceea ce caracterizează, într-adevăr, atmosfera rurală în care s-a deşteptat şi a crescut poetul însuşi. Renunţă la expresiile prea comune şi caută exprimarea desăvîrşită, în care forma să se subordoneze perfect conţinutului. Artist în toată puterea cuvîntului, el tinde la crearea de versuri cărora nimeni să nu fie în stare să le reproşeze ceva din punct de vedere tehnic.

Spre deosebire de Eminescu, la care întîlnim şi asonanţe, alături de numeroase rime rare, la care nimeni nu s-a putut gîndi înaintea lui, Coşbuc nu sacrifică niciodată rima. Ba s-ar putea spune că, cel puţin uneori, el recurge la elemente regionale numai pentru a obţine realizarea formei dorite.

Prin punerea în lumină a acestei deosebiri, între cei doi poeţi, nu intenţionez, cîtuşi de puţin, să reduc ceva din valoarea excepţională a operei lui Eminescu. El continuă să rămînă un caz unic, în literatura noastră, un mînuitor neîntrecut al limbii, neegalat de nimeni pînă în momentul de faţă şi, de ce n-am spune-o, greu de egalat şi în viitor. Am vrut numai să arăt cîtă dreptate au avut cei care au subliniat în ce măsură urmăreşte Eminescu reliefarea ideii poetice, chiar cu sacrificiul formei [2], spre deosebire de Coşbuc, în concepţia

---

[1] *Fire de tort,* p. 169.

[2] Cf. *G. Călinescu — Opera lui Mihai Eminescu,* IV, 1936, p. 224 : „Poeziile lui Eminescu sînt pline, e adevărat, de incorectitudini gramaticale, dar contemporanii n-au înţeles că aveau de a face cu un mare poet care nu voia să sacrifice ideea. Cetirea celor mai necultivate poezii eminesciene dă această încredinţare că dacă am atinge cîtuşi de puţin fraza poetică spre a o îndrepta ea s-ar strînge şi ar muri“. Cf., de asemenea, şi p. 223, 225.

căruia tehnica este pusă pe același plan cu ideea poetică, dacă nu cumva mai presus de aceasta, cel puțin uneori.

Întorcîndu-ne, acum, la poezia citată, vedem, mai întîi cum poetul a modificat versul al treilea din prima strofă și s-a decis pentru lectura :

„*Zboară* mierlele-n tufiș"

în loc de :

„*S-ascund* mierlele-n tufiș"

cum era în revista pomenită. Modificarea, neînsemnată la prima vedere, mi se pare, totuși, importantă din motivul că verbul „a zbura" exprimă precis ideea pe care a urmărit-o poetul și ne duce, în mod implicit, în mediul respectiv. Dimpotrivă, „a se ascunde" nu se referă atît la viața păsărilor, cît la aceea a oamenilor și, în consecință, poate provoca unele nedumeriri în mintea cititorilor.

Modificări mai mari au fost făcute în strofa a doua a poeziei. Ea avea, în revistă, următoarea formă :

„*Caru-mpovărat de muncă*
Trece-ncet și scîrțîind,
S-aud turmele mugind
Iar flăcăii vin pe luncă
Dăulind".

Singularul substantivului *car*, ca și verbul *trece*, care exprimă o acțiune momentană [3], nu pot crea impresia de continuitate și de intensitate a muncii, a vieții de țară, ci, mai degrabă, duc la ideea unui fenomen întîmplător. Cu totul alta este impresia produsă de întrebuințarea aceluiași substantiv la plural și de înlocuirea verbului *trece* cu *vin*, care nu mai duce la ideea de sfîrșit, ci, dimpotrivă, ne lasă să înțelegem că procesul este neîntrerupt ; carele se urmează unele pe altele subliniind, în mod elocvent, una din ocupațiile de bază ale locuitorilor de la țară.

În versul al treilea, plasarea verbului la început nu subliniază, în măsură suficientă, desfășurarea acțiunii în mediul rural ; e mai mult o constatare fără sublinierea ideii de loc. În forma definitivă, cu trecerea substantivului la începutul versului, i se dă acestuia importanța cuvenită și se pune în lumină alt aspect al mediului rural. Vom mai constata că *dăulind*, din ultimul vers, este confuz în primul rînd pentru motivul că se găsește în descîntece și în colinde cu

[3] Sînt și cazuri în care acest verb exprimă o acțiune care durează : „Oltul *trece*, din Transilvania în Țara Românească, pe la Turnu-Roșu", dar, în mod obișnuit, verbul în discuție exprimă acțiuni momentane.

alt sens, cu acela de *a se văieta, a se căina, a jeli* [4]. Înlocuirea lui prin *hăulind*, care exprimă cu precizie ideea urmărită şi nu dă posibilitatea să se producă nici cea mai mică confuzie, este foarte bine venită.

În sfîrşit, trebuie să mai observ că în prima ei redactare, strofa dădea impresia că e construită din bucăţi, că acţiunile prezentate acolo se desfăşoară independent una de alta, fără nici o legătură între ele. Dimpotrivă, în redactarea definitivă, venirea carelor nu poate fi imaginată singură, neînsoţită de mugetul turmelor şi hăulitul flăcăilor. Aceste „fragmente" contribuie, în chip fericit, la conturarea tabloului, a cărui veridicitate este determinată tocmai de valoarea pe care o are fiecare dintre cele trei aspecte pomenite în alcătuirea întregului. Legătura dintre părţi este subliniată şi prin înlocuirea lui *iar* cu *şi* (versul al patrulea !) :

„Care cu poveri de muncă
Vin încet şi scîrţîind ;
Turmele s-aud mugind,
Şi flăcăii vin pe luncă
Hăulind."

Lipsa de legătură între ideile exprimate se observă şi în strofa următoare (a treia !) căreia poetul i-a adus, iarăşi, o serie de modificări :

„Vin neveste de la rîu ;
Şi cu spice blonde-n plete
Şi cu flori de cîmp la brîu
Vin cîntînd un stol de fete
De la grîu."

Vedem, mai întîi, cum primul vers lasă impresia că ar fi „lipit" ; nu-i legat nici de strofa anterioară, nici de cea din care face parte. „Spicele blonde", în plete, ca şi „florile de cîmp", la brîu, din versurile imediat următoare, nu sînt de natură să ne impresioneze nici prin justeţea ideii pe care o exprimă, nici prin valoarea artistică. „Stolul" de fete (din versul al patrulea !) singularizează acţiunea, o limitează, dă impresia a ceva izolat. Introducerea pluralului *stoluri*, în varianta din volum, are acelaşi rol pe care am văzut că trebuie să-l atribuim pluralului *care*, din prima strofă :

„Cu cofiţa, pe-ndelete,
Vin neveste de la rîu ;

[4] Sensul acesta apare chiar în poezia lui Coşbuc şi poetul nu putea păstra cuvîntul, aici, cu alt înţeles.

Și cu poala prinsă-n brîu
Vin cîntînd în *stoluri* fete
De la grîu."

În strofa a patra semnalăm înlocuirea lui *chiot* prin *vuiet*. Primul substantiv duce la ideea unui anumit zgomot, pe care nu-l poate produce decît omul [5]. *Vuietul*, în schimb, este mult mai cuprinzător, mai în conformitate cu mișcarea variată din mediul rural. El poate însemna, în același timp, zgomotul pe care-l produc apele în tălăzuirea lor, sunetul produs de vînturile mari pe deasupra pădurilor, huruitul carelor în mișcare etc. Sensul figurat al acestui cuvînt poate denumi și unele zgomote omenești, cum se poate vedea din *Dicționarul* citat, II, p. 473 (sub *huiet* !), dar trebuie să spun, și aici, că e vorba de un sens nu numai recent, ci și secundar.

Versul următor :

„Și ca norii fumul iese"

a fost refăcut, în întregime, din motivul că comparația fumului cu norii nu duce la nici o idee fundamentală a vieții de sat, nu integrează acțiunea aceasta în celelalte acțiuni obișnuite, permanente, ale satului. Ea ne face să ne gîndim doar la cantitatea momentană a fumului, eventual la forma pe care o are acesta la ieșirea din coș.

Ultimele trei versuri din strofa a cincea :

„Și-ntuneric s-a lăsat
Muncitorii după cină
S-au culcat,"

constituie o simplă informație, aproape prozaică, fără nimic poetic în ea. În redactarea-i definitivă, strofa accentuează într-o formă superioară ideea de liniște [6], care se instaurează încetul cu încetul și pune stăpînire pe sat, iar omul, simplă parte a întregului, nu face decît să se supună ordinii firești. Ca element component al naturii, el se integrează aceleia, ca în atîtea alte poezii ale lui Coșbuc :

„Muncitorii s-au culcat.
Liniștea-i acum deplină
Și-a-nnoptat".

În versul al doilea din strofa imediat următoare :

„Iar opaițele-au *pierit*",

---

[5] De la acest sens s-a desprins, apoi, și unul figurat, care este recent și nu are decît valoare stilistică (vezi *Dicționarul limbii române literare contemporane*, I, p. 413).

[6] Substantivul acesta nu apare în prima variantă.

poetul a renunțat la verbul subliniat și l-a înlocuit cu *au murit* din motivul că „stingerea" opaițelor nu s-a produs în împrejurări neprevăzute, neașteptate. Numai în aceste situații se recurge la verbul a *pieri*, eventual la substantivul *peire*, *perire*.

Luna care iese plină din brădet, nu-i *luminoasă*, ca în prima variantă, ci *gînditoare*. Poetul a observat că primul adjectiv nu aduce nimic nou, că ideea exprimată prin el este implicată în substantivul însuși și, atunci, a căutat alt epitet care s-a dovedit mult mai expresiv, în primul rînd din motivul că n-a mai fost întrebuințat de nimeni, pînă la Coșbuc, pe lîngă substantivul *lună*. Poetul nu s-a referit la posibilitatea lunii de a gîndi, ci la efectul pe care ea îl produce asupra poeților. Aceștia gîndesc sub impresia lunii. Adjectivul din varianta definitivă a putut fi cerut și de substantivul *frunte*, cu care se asociază atît de bine tocmai din motivul că sub ea se găsește... sediul gîndirii.

Mai departe, în strofa a opta, a fost modificat versul :

„*Cîntă silhele de brad*"

în :

„*Sună codrii* mari de brad."

Silha (sau *sihla* !) nu este un element determinant nici în natură, nici în viața poporului nostru. Ea nu apare prea des nici în poezia populară. Codrul, în schimb, se întîlnește la tot pasul. De aici a trecut, apoi, și la numeroși poeți culți. El reprezintă, în concepția poporului nostru, forța, bărbăția, rezistența în fața furtunilor și a năvălirilor. Numai sunetul lui poate aduce aminte de glasul domol de clopot, care pune stăpînire pe tot peisajul. El simbolizează, în mai mare măsură decît cîmpul, decît terenul neacoperit, legătură dintre om și natură.

Fericită este și înlocuirea verbului *cînta*, prin *suna*. Cel dintîi nici nu se asociază cu *silha*, cu *codrul*. *Suna*, în schimb, prin înțelesul lui general, poate acoperi, la nevoie și înțelesul exprimat de *cînta*.

Ultima strofă a poeziei a suferit modificări în versurile 2—4 :

„Numai dorul mai colindă,
Că-i dor tînăr și pribeag :
Acu-i vremea, cînd în prag
Ese-ncet să se cuprindă
Drag cu drag".

Nu ne mai oprim asupra tuturor modificărilor fiindcă, și așa, am stăruit poate prea mult asupra unei singure poezii. Nu poate fi trecută, însă, cu vederea, ortografierea, în volum, a adjectivului *pribeag :*

Scanned with OKEN Scanner

„Dorul tînăr și *pribag*"

cu atît mai mult, cu cît îl întîlnim, sub forma aceasta, și în alte locuri.

„Să-mi pun capul pentr-o Lină
Să mă fac un om *pribag* ! ?
Ieși din neguri, lună plină,
Să mă vezi la Lina-n prag !"
(Minioasă — Balade și idile, p. 9).

„S-alerge fără țintă, nebun, un om *pribag*,
Să fugă să se știe departe de-acest prag
Al casei locuite de cea mai rea femeie."
(Fragment, Ibid., p. 144)

„De dorul cui și de-al cui drag
Să-mi plîngă sufletul *pribag*,
Întreaga noapte nedormind,
Ca s-aud roibii [7] tropotind,
Să sar din pat, s-alerg în prag,
Să te cuprind !"
(Moartea lui Fulger, Ibid., p. 150).

„Și nu mă-ntrebi, ce plîns nebun
Am plîns de-atunci ? O, cum s-adun
În vorbe-atîta gînd *pribag*,
Și cum să-ncep... O, dă-mi toiag.
O cît ești de frumos și bun
Și cît îmi ești de drag !"
(Ideal — Fire de tort, p. 161).

„Venit-a și norocul din alte lumi *pribag*,
Și-abia sosit, el grabnic re-ntorsu-s-a din prag !"
(Sacontala, p. 76).

Peste tot, cuvîntul discutat se găsește în rimă cu *prag*, *drag*, și, o singură dată, și cu *toiag*. Este interesant de subliniat faptul că ultimul cuvînt nu l-a „obligat" pe Coșbuc să recurgă la forma literară, cu diftong, ci, consecvent cu principiile sale, a preferat să se conducă, și de data aceasta, după *drag*, pe baza căruia a putut menține forma regională a adjectivului în discuție. Atît în nordul Transilvaniei, cît și prin Maramureș, cuvîntul nostru sună, pînă în momentul de față, *pribag*, *pripag*, cum l-am auzit eu însumi de foarte multe ori. Pentru Maramureș găsesc o indicație, în acest sens, și la Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, p. 159, 230.

Alte exemple, în care poetul preferă un regionalism de dragul „tehnicii" și al preciziunii în exprimare, se găsesc în *Rea de plată* :

[7] Transcris, greșit, *robii !*

„Şi iată-mă săracul,
Să-i duc o *poştie* sacul
Pe-un singur sărutat !"
(Balade şi idile, p. 34) [8]

în *Crăiasa zînelor :*

„Crăiasa vine iar. Zărind
Frumoasa *jucăree,*
Aprinşii ochi mai mult s-aprind
De dorul să i-o dee".

În varianta iniţială a acestei poezii, publicată în *Tribuna,* V, 1888, nr. 229, p. 913—914, substantivul subliniat mai apare o dată la forma de plural *(jucărei !),* în primul vers din strofa :

„«Ce ai tu, Ano ?» — *«Uite ce-i !»*
Crăiasa schimbă feţe,
Că n-a văzut în viaţa ei
Inel, şi ce mîndreţe !"

Cuvintele subliniate înlocuiesc, în ultima redactare, tocmai pluralul indicat mai sus.

Este greu de spus ce l-a determinat pe Coşbuc să recurgă la această modificare. Nu poate fi vorba numai de tendinţa de a elimina un fonetism regional fiindcă am văzut că acelaşi fonetism este păstrat în altă strofă a poeziei *Crăiasa zînelor.* Mai degrabă trebuie să ne gîndim la altceva. Substantivul în discuţie nu exprima, cu toată claritatea, ideea urmărită de Coşbuc. *Jucărie* poate însemna foarte multe lucruri şi pronunţarea cuvîntului nu ne duce cu gîndul la inelul cu care *Ana* ţinea, cu orice preţ, să cîştige sufletul crăiesei. Mult mai convingător este, în asemenea cazuri, procedeul celălalt : prezentarea obiectului însuşi, fără a-l numi.

Va trebui să mai spun că unele necesităţi de versificaţie îl vor fi determinat, şi ele, pe Coşbuc să recurgă la această schimbare, după cum nu trebuie să uităm că acelaşi cuvînt revenea, tot în rimă, cîteva strofe mai jos.

Poezia aceasta, despre care atît Gherea [9] cît şi I. Breazu [10] au cuvinte de lăudă, este, şi ea, foarte instructivă pentru urmărirea procesului de creaţie la Coşbuc. Din compararea celor două „variante" pe care le cunoaştem, se vede,

---

[8] *N. Drăgan* — în *Serbările de dezvelire a bustului lui G. Coşbuc,* Bistriţa 1926, p. 92, vorbeşte de „menţinerea" acestui regionalism, deşi el nu apare în prima variantă a poeziei (*Tribuna,* 15/27 dec. 1891, p. 1119).

[9] *Studii critice,* II, Bucureşti, 1956, p. 200, 255.

[10] *Studii literare,* IV (1948), p. 205.

încă o dată, grija cu care poetul urmărea înlăturarea oricărei imperfecțiuni de formă în vederea realizării totale, dacă mă pot exprima așa.

Privită în ansamblu, poezia *Crăiasa zînelor* este rezultatul unei munci pe care poetul a desfășurat-o, cu deosebită grijă, pe toate planurile. El elimină, deopotrivă, din prima variantă, strofe sau fragmente de strofe nerealizate în întregime, neologisme nepotrivite cu atmosfera de basm a poeziei și cu plasarea acțiunii în trecut, elemente regionale de limbă care puteau duce la ideea că palatul zînelor s-ar găsi în Transilvania poetului, după cum modifică, în întregime sau numai în parte, construcția a numeroase versuri.

Să vedem, pe rînd, cîteva exemple concludente.

În varianta din 1888 a poeziei găsim, după primele patru versuri, următorul adaos la care poetul a renunțat ulterior, fără nici o pagubă pentru unitatea textului :

„Frumoase, ca speranțe vii,
Cu trup ca nea de Faur,
Cu părul blond, cu ochi căprii,
Cu haine prinse-n aur !"

Culoarea albă, a zăpezii, nu era o noutate în caracterizarea frumuseții femeii, în vremea în care scrie Coșbuc. Comparația fusese întrebuințată, chiar în mod abuziv, de mulți poeți anteriori. Cealaltă comparație, „ca speranțe vii", bazată pe neologismul *speranță*, nu-i deloc coșbuciană : dă impresia că ar aparține altcuiva.

La fel a renunțat Coșbuc la următoarele versuri, plasate în *Tribuna*, după actuala strofă a patra :

„Obrajii ei — un alb de fulgi
Și-un roș de curcubee,
Pe cap un văl de gingaș giulgi
Fantastic i se-ncheie".

Prima variantă conținea cîteva neologisme pe care poetul le-a eliminat, fie prin renunțarea la versul întreg, fie prin înlocuirea cuvîntului respectiv.

Versul al doilea, de la începutul poeziei, avea următoarea formă în prima redactare :

„Și-n *reverii* se pierde"

Cuvîntul subliniat a fost înlocuit prin *gînduri dulci*, expresie mai proprie decît *reverie* pentru situația în care se găsea... uraganul :

„Orcanul însuși stă domol
Și-n *gînduri dulci* se pierde
Cînd zînele cu pieptul gol
Răsar pe lunca verde."

Scanned with OKEN Scanner

Neologismul eliminat este prea vag şi, aş zice, nepotrivit cu caracterul sălbatic, neprimitor, al uraganului pornit numai spre rele, spre distrugere. *Gînduri dulci*, dimpotrivă, subliniază îmblînzirea inimii aceluia, în faţa frumuseţii necontestate a zînelor. Cuvintele preferate de Coşbuc sînt proprii acestei stări de lucruri, ele reuşesc să ne facă să „vedem" cum uraganul poate fi învins nu printr-o forţă asemănătoare cu aceea de care dispune el însuşi, ci prin apariţia fetelor „pe lunca verde". Nu ne găsim în faţa unui procedeu unic la Coşbuc. Avem şi alte exemple asemănătoare, în care anumite elemente ale naturii sînt dominate, învinse, cel puţin pentru moment, sau înduioşate de cele ce văd pe pămînt. Să ne amintim numai de cunoscuta strofă din *Nunta Zamfirii :*

„A fost atîta chiu şi cînt
Cum nu s-a pomenit cuvînt !
Şi soarele mirat sta-n loc,
Că l-a ajuns şi-acest noroc,
Să vadă el atîta joc
Pe-acest pămînt."

sau de versurile următoare din *Moartea lui Fulger :*

„Miraţi şi de răsuflet goi
Văzîndu-ţi chipul de război
Să stee îngeri-nlemnit ;
Şi orb de-al armelor sclipit
S-alerge soarele-napoi
Spre răsărit !"

Primele patru versuri din strofa a doua :

„Vezi tu departe-n răsărit
Aprins lucind ca focul
Palatul lor ? Împrejmuit
Cu zid de-argint e locul".

au rezultat din varianta cu mult inferioară pe care o găsim în *Tribuna :*

„Nu vezi tu zid de-argint, cu porţi
Cioplite în roş ca focul ?
Ca sufletele celor morţi
Atît de piu e locul."

Versurile :

„Venea cu părul rîurînd
Rîu galben de mătasă"

se prezentau şi ele, la început, într-o formă mult mai puţin realizată :

„Venea cu părul rîurînd
Fuior blond de mătasă."

Scanned with OKEN Scanner

Cine ar putea susține că între varianta din *Tribuna :*

„Și dîndu-i zînele-adăpost
Trăia cu ele soră.
De-atunci cu ele-n rînd a fost
La jocuri și la horă.
Dar într-o zi, crăiasa, ea
De Ana dă cu ochii,
Inel avînd, Ana-și făcea
De joc în poala rochii."

și cea din volumul tipărit la 1893 :

„Și dîndu-i zînele-adăpost
Trăia cu ele soră.
Dar într-o zi a fost ce-a fost,
Că ea n-a mers la horă !
Avînd inel, ea se juca
Stînd singură-ntr-o vale :
Pe-acolo Doamna se plimba
Și-a dat de Ana-n cale."

nu-i evidentă, fără putință de îndoială, superioritatea ultimei ?

Sînt multe asemenea deosebiri și nu ne putem opri la toate ; nu avem de gînd să reproducem întreaga poezie, sub formele ei deosebite, de la 1888 și 1893, dar nu putem renunța, totuși, la încă două-trei exemple prin ajutorul cărora sperăm să convingem pe toată lumea de superioritatea textului preferat de poet, introdus în primul său volum de versuri.

De la varianta :

„A treia zi pe mal de rîu,
Privind în valuri creți,
C-un brîu se juca Ana, brîu
În fel de fel de fețe.
Îl ia crăiasa-n mîni, isteț
În copcii să-l închidă,
Cum stă pe trup ! Cum strînge-n creți
Purpurul din hlamidă !"

s-a ajuns la strofa desăvîrșită, vrednică de cel mai mare făuritor de versuri :

„A treia zi, privind în lac
Copila, ca-n oglindă,
Cerca și nu putea pe plac
Un brîu pe trup să-și prindă
Crăiasa vine iar. Grăbit
S-a-ncins atunci crăiasa,
Și cît de strîns i s-a lipit
De caldul trup mătasa !"

Scanned with OKEN Scanner

iar din versurile :

„Şi cît de neted o prindea ?
Schimbat s-afla enormă,
Că-n larg vestmînt e toată ea
Un trup fără de formă."

au rezultat

„Mai naltă pare, şi-n umblat
Mlădie ca o vargă,
Ea simte cît de rău i-a stat
În haina ei cea largă."

În sfîrşit, în locul strofei :

„«Ce-i asta !» — «Salbă !» Ard răzleţ
Mărgeanuri roşii-n pară,
Şi n-ai fi dat d-ajunsul preţ
Al salbei, dînd o ţară.

«Şi cui o dai tu ?» Pătimaş
Zîmbind crăiasa-ngînă.
«Ţi-o dau şi ţie, de mă laşi,
Să te sărut, stăpînă !»"

avem, în prima redactare, următoarele versuri nesudate în măsură suficientă, conţinînd elemente de limbă nepotrivite atmosferei (cf. *nebuna)* şi cu vădite influenţe eminesciene :

„«Ce-i asta ?» — «Salbă !» Viu lucesc
Mărgeanuri cît dau pară,
Şi lanuri înflorite cresc
Şi scad şi s-aprind iară.

«Aş vrea s-o am !» Şoptea din grai,
Privind-o ca nebuna.
«Ţi-o dau eu, Doamnă, dacă-mi dai
O gură, numai una !»"

De notat, pe lîngă alte scăderi ale acestei variante, prezenţa substantivului *doamnă,* în locul lui *stăpînă* din redactarea definitivă. Să nu uităm că e vorba de o femeie nemăritată, fapt subliniat de Coşbuc în ultimul vers din strofa a doua :

„Şi toate sînt fecioare."

În varianta de la 1888, *doamnă* ţine locul lui *stăpînă,* şi în celelalte două versuri cunoscute şi anume acolo unde-i vorba de inel :

Scanned with OKEN Scanner

„Ți-l dau eu, *Doamnă*, de mă lași
Să te cuprind odată !“

și acolo unde ni se vorbește de scena cu brîul :

N-aveau mirării fine
„Ți-l dau eu, *Doamnă*, de mă culci
La noapte-n pat cu tine !“

Întrebuințarea curioasă a cuvîntului *doamnă*, în această împrejurare, își găsește explicația în stările de lucruri din graiul vorbit în nordul Transilvaniei, unde se întîlnește, pe alocuri, pînă în momentul de față, la adresa unei fete cu școală, în locul substantivului *domnișoară*, în expresii ca : „am o fată doamnă“ sau în unele poezii populare :

„De-aș trăi pînă la toamnă,
Să mă-nsor, să iau o *doamnă*.“

În unele versuri la care poetul a renunțat, sau pe care le-a modificat, am găsit neologisme ca *piu, purpur, hlamidă, enormă, fine* etc. rare, în general, în toată poezia de inspirație rurală și, deci, cu atît mai nepotrivite într-un text a cărui origine folclorică nu poate fi contestată [11].

Coșbuc a înlocuit, aici, și unele elemente regionale de limbă, fonetisme sau cuvinte propriu-zise, deși am văzut că pe *jucăree* l-a menținut, într-unul dintre cele două cazuri, din necesități de versificație. El renunță la *nea* (pentru *zăpadă !*), înlocuiește pe *lovit* (prin *potrivit* !), pe *prunci* (prin *copii*). Tot așa nu mai întrebuințează pe *căprii* (pentru *căprui* !) și nici pluralul *pălmi* (în locul căruia apare literarul *palme !*).

Din aceste exemple nu rezultă, însă, că poetul ar fi procedat întotdeauna așa. În multe alte împrejurări, el a păstrat „vorba de acasă“.

Graiului de acasă al poetului i se datoresc fonetismele *arhangel, brață, desculța, durmi, ficior, mustră (=mostră !), părău, povoi, pustîu, rădica, rump, sînt, stîngi* (în rimă cu *frîngi !*), *țîn, țîntă, țîțîni, vătav, vreu, zăbăvi* etc. care se mențin, de foarte multe ori, și în redacția definitivă nu numai în variantele inițiale ale poeziilor sale. Același lucru se poate spune și despre unele cuvinte regionale, ca *băndurică, capău, cioareci, drumar, fain, ghiordan, glajă, hinteu, hurlup, laz, lălăi, lăturean, ol, parapleu, pieptar, pînzătură, sălhui, sălhuietic, stavă, struț, troahnă* etc., pe care Coșbuc le introduce în text ori de cîte ori i se pare că nu există „sinonime“ literare care să exprime cu aceeași precizie noțiunile respective ori, ceea ce însemnează același lucru, îl obligă să recurgă la ele din motive de ordin tehnic.

[11] Cf. *I. Breazu*, loc. cit., p. 205—211.

Scanned with OKEN Scanner

Am văzut că poetul nu procedează în toate împrejurările în felul acesta şi că, în alte situaţii, el renunţă la variantele „populare" şi le preferă pe cele „culte". În afară de exemplele date, deja, să ne mai oprim la cîteva.

Versul al doilea din strofa penultimă a poeziei *Rugămintea din urmă* a fost modificat în acest sens şi de la

„Mai tulburi *i s-or* face"

s-a ajuns la :

„Mai tulburi *se vor* face"

după cum strofa a II-a din poezia *La oglindă* (p. 90) a suferit importante transformări. Versurile 3—6 au fost aproape total refăcute, înlocuite :

„Dintîi salba cea cu *potori*
Şi pui brîul, pui inelul,
Şi pe după spate-*nchiotori*
Testemelul."

În ultima strofă din *Calul dracului* (p. 93), *obsiga* este înlocuită prin *momîie*, împotriva faptului că cele două cuvinte nu sînt sinonime.

În general, poetul se străduieşte să realizeze o formă cît mai perfectă. Iată, în poezia *Romanţă* (p. 59), cum versul penultim din strofa întîia :

„*Dar stelele-n ceruri albastre*"

devine :

„*Dar stelele bolţii albastre*"

din motivul că culoarea albastră nu caracterizează *stelele*, ci *bolta*.

În aceeaşi poezie (strofa a doua, versul 5), s-a ajuns de la :

„Pe *mal stăteau cîrduri* de fete"

la

„Pe *ţărm erau stoluri* de fete"

fiindcă e vorba de *mare* (care are *ţărm !*), nu de *rîu* (care are *maluri !*) [12]. Nici *cîrdul* nu era bine plasat ; el ar fi fost potrivit dacă poetul s-ar fi referit la animale, nu la oameni.

În sfîrşit, în strofa a treia, care este şi ultima, în versul al patrulea, neologismul *invidie*, puţin cunoscut în vremea în care şi-a scris Coşbuc poezia şi

[12] Distincţia aceasta nu se mai face în mod categoric, dar Coşbuc respectă, şi aici, realitatea graiului său de acasă. Cf. poeziile *Mama*, *Cîntecul fusului*, *În miezul verii*, *Dragoste-n-vrăjbită*, *Costea*, *Vîntoasele*, *Prutul* etc.

sărac în conținut semantic, a fost înlocuit prin popularul *patimă*. Înlocuirea aceasta ni se pare cu atît mai potrivită, cu cît conținutul poeziei lui Coșbuc nu se leagă direct de prezența neologismului [13]. Așa se și explică de ce îl întîlnim rar în opera poetului, și cîteodată, nu fără o anumită valoare stilistică, ca în următorul *Cîntec* :

„Și-atunci cînd rîzi *aristocratic*
Cu veșnicul tău *mon-ami*,
Ah nu-nțelegi, *sublimă* doamnă.
Cu ce *plaisir* te-ași pălmui !"
(Balade și idile, p. 217).

Modificări importante au suferit și poeziile *Mînioasă, Nu te-ai priceput, Fatma, Nunta Zamfirei, Fata morarului, Rada, Trei, Doamne, și toți trei, La oglindă, Numai una, Carol IX, Fresco-Ritornele, Vară* etc.

Semnificativă mi se pare modificarea strofei a șasea din poezia *Trei. Doamne, și toți trei* (p. 83—86), prin înlocuirea perfectului cu prezentul, pe de o parte, și prin întrebuințarea articolului hotărît, în locul celui nehotărît, pe de altă parte. Strofa inițială (*Tribuna*, VIII, 1891, nr. 126) avea un caracter de poveste. Faptul, prezentat la trecut, dădea impresia unei întîmplări de mult consumate, care nu mai poate emoționa pe nimeni. Pe de altă parte, neologismul *caporal*, folosit cu articolul nehotărît, nu exprima decît parțial situația în care se găsea tatăl celor trei feciori :

„*Un caporal* îi iese-n prag
«Ce-mi face Radu», el întreabă,
De Radu *i-a fost* mai cu grabă,
Că Radu *i-a fost* cel mai drag."

În redactarea definitivă, strofa se prezintă în felul următor :

„*Căprarul* vechi îi iese-n prag
«Ce-mi face Radu ?» El [14] întreabă,
De Radu-i *este* mai cu grabă,
Că Radu-i *este* cel mai drag.
«E mort ! El a căzut la Plevna
În cel dintîi șirag !»"

---

[13] Nu am în vedere, aici, traducerea *Divinei Comedii*, unde neologismele, cerute de conținutul lucrării, sînt extrem de numeroase, și nici traducerile de la începutul activității lui Coșbuc, din perioada năsăudeană, cînd, de asemenea, conținutul textelor respective cerea folosirea neologismului și nu justifica întrebuințarea elementului regional, cum se va întîmpla în faza imediat următoare, aceea a *Tribunei*, cînd poetul versifică basmele auzite acasă.

[14] Era mai bine *el* (cu literă mică !).

Scanned with OKEN Scanner

Dacă articolul hotărît individualizează, după cum se ştie, pe cel în cauză şi dă prestigiu spuselor vorbitorului [15], verbele puse la prezent dramatizează acţiunea. Deşi moartea celor trei feciori aparţine trecutului, tatăl lor abia acum află nenorocirea, abia acum trăieşte evenimentul. Pe de altă parte, *căprarul* se confundă cu regimentul însuşi şi vorbele lui nu pot fi puse la îndoială, informaţiile primite de la el sînt absolut sigure. Verbele întrebuinţate la prezent ne dau impresia că flăcăii abia au murit, că pot fi văzuţi etc.

Dacă modificările făcute în textul strofei de care ne-am ocupat, din poezia *Trei, Doamne, şi toţi trei* au fost cerute numai de nevoia de preciziune, de o mai mare claritate în expunere, alteori schimbările sînt provocate şi de anumite situaţii din viaţă, de anumite dorinţi a căror traducere în fapt depăşeşte voinţa omului. Este cazul strofei a cincea din poezia *La oglindă,* ale cărei ultime patru versuri se prezentau în felul următor, în *Convorbiri literare,* XXIV, 1890 (p. 43—46) :

„Te-am numai pe tine fată,
Nu te dau ca să fii dată :
Cui te dau are să-mi fie
Om odată !“

Poetul şi-a dat repede seama că formularea :

„Cui te dau are să-mi fie
Om odată“

nu poate fi menţinută, din motivul că mama afirma o dorinţă pe care ea nu era în stare s-o ducă la îndeplinire ; ea nu dispunea de puterea necesară pentru a determina „soarta“ fiicei sale, alegîndu-i omul cel mai potrivit. În volum, versul păstrează „hotărîrea“ mamei, dar îi limitează, acesteia, posibilităţile de a interveni :

„Cui o dau voiesc să-mi fie
Om odată.“

Verbul *voiesc* este aproape sinonim, în acest vers, cu *doresc* la care Coşbuc se va fi gîndit, desigur, dar l-a evitat, probabil, nu numai din motivul că

[15] Lucrul acesta este atît de cunoscut, încît nu mai cred necesar să insist asupra lui. Toţi autorii de gramatici îl-au subliniat. Îmi permit, totuşi, să-l trimit pe cititor la următoarele rînduri ale lui *Arghezi :* „Nu ştiu cum şi nu ştiu de ce, dar sînt critic de artă, şi *nu sînt unul din criticii de artă, sînt criticul de artă* (cu *ul*), adică ăla, adică ăsta, adică eu. Sînt cel mai, sînt superlativ“ (*Bilete de papagal,* p. 19). Cu toată deosebirea dintre cele două texte, dintre atitudinile celor doi scriitori, nu-i greu de văzut că rolul articolului, funcţia lui stilistică şi gramaticală e aceeaşi.

Scanned with OKEN Scanner

este mai vag decît celălalt, ci și din cauză că nu era popular, cum nu este nici astăzi, în graiul din nordul Transilvaniei.

Modificările aduse de Coșbuc poeziilor sale sînt, așa cum am spus, de natură calitativă. În absolut toate împrejurările, varianta mai apropiată de noi, în timp, este superioară. El cunoștea foarte bine limba noastră din trecut și de astăzi, din nord și din sud, din apus și din răsărit. Nici un alt poet român nu poate fi apropiat, în mai mare măsură, de Eminescu, din acest punct de vedere.

În majoritatea cazurilor, modificările nu sînt provocate numai de tendința de perfecționare a versurilor, sub aspect tehnic, ci și de folosirea cît mai proprie a fiecărui cuvînt. Urmărind procesul de creație al scriitorului sîntem înclinați să acordăm tot creditul spuselor sale din 1896 [16] :

„Mi s-au făcut imputări stătătoare mai ales la forma poeziilor mele. Că nu așa se exprimă poporul cum mă exprim eu în versuri. Fără îndoială că nu ; și fără îndoială că așa ! Dar în treaba asta să-mi dea voie toți criticii prezenți și viitori, să le ignorez poveștele. Eu îmi cunosc graiul părinților mei ; iar în chestiunea unei limbi literare populare pricep și eu ceva, și-apoi voi fi avînd doar și eu măcar un dram de sentiment artistic în ce privește graiul. Iar dacă e vorba, că nu așa își manifestează poporul ideile și sentimentele, cum le manifestez eu — da, aici primesc povețe, dar trebuie să fiu convins întîi că înșiși criticii știu, știu cu siguranță, cum își manifestează poporul ideile și sentimentele, căci eu mi-am dat foarte multă trudă să știu, și-am citit și citesc toate poeziile populare care se publică pretutindeni : și pe cele din Maramureș, ca și pe cele din Bucovina, ca și pe cele din Macedonia. Știu și eu, și asta o știu foarte bine, ce spune românul în poezia lui".

---

[16] *Fire de tort*, p. 169.

VOCABULARUL POEZIEI LUI COȘBUC

Drumul ascensiunii literare și al desăvîrșirii creației lui Coșbuc cunoaște cîteva etape bine distincte, marcate nu numai de tematica pe care o urmărește scriitorul, ci și de vocabularul pe care îl întrebuințează. Se înțelege că este vorba, peste tot, de o concordanță desăvîrșită între conținut și formă, realizată, adesea, prin reveniri asupra textului, prin republicări etc.

Primele sale încercări literare se rezumă, după cum se știe, la o serie de traduceri din limbile clasice ori din germană. Ele au fost considerate, în general, simple exerciții și cele mai multe ni s-au transmis numai datorită celor trei studii ale lui Nicolae Drăganu, [1] de vreme ce revista, în exemplar unic, *Muza someșană* nu s-a păstrat decît fragmentar. Se vede bine că poetul nu-și găsise, încă, drumul lui atît de caracteristic și influențele înaintașilor sînt mai mult decît vizibile atît în construcția frazei, cît și în folosirea unor fonetisme ori forme proprii epocii. Reținem, însă, faptul că, sub raportul vocabularului, tînărul poet nu cade nici în regionalism și nici nu este tributar latinismului, cum ne-am aștepta. Sublinierea are deosebită valoare dacă nu uităm că George Coșbuc este primul poet, în sensul adevărat al cuvîntului, provenit din Transilvania. Budai-Deleanu nu poate intra în considerațiile noastre, din cauză că *Țiganiada* avea să fie tipărită abia la 1877, aproximativ trei sferturi de veac de la compunerea ei,

[1] *Coșbuc poetul liceului grănițeresc din Năsăud* (în *Transilvania*, LII, 1921, oct.—dec., nr. 10—12, p. 837—860); *George Coșbuc la liceul din Năsăud și raporturile lui cu grănicerii*, Bistrița, 1926, 80 de pagini (extras din *Anuarul liceului grăniceresc „George Coșbuc" din Năsăud*, pe anul 1925/26; *Din cele dintîi încercări poetice ale lui G. Coșbuc* (în revista *Arhiva someșană*, nr. 5, 1926, p. 11—27).

cînd n-a mai putut influența pe urmași, iar Andrei Mureșanu este cunoscut, în general, printr-o singură poezie *(Răsunetul)*.

În toată activitatea de tinerețe, Coșbuc nu recurge decît la un singur latinism, *fine*, în loc de *sfîrșit*, care, de fapt, era foarte răspîndit pretutindeni, în a doua jumătate a secolului trecut, nu numai în Transilvania :

„Nici seclul lui Zapolia
Nu te-a răpus pe tine,
Nici oarbele partide
Și intrigi fără *fine*“ [2]

„Putere-aș despre ele vorbi destul, ci-n *fine* [3]
Mă tem că o să cadă prepusuri peste mine.“

„Tot mai mult și tot mai tare, tot mai strîns pînă ce-n *fine* [4]
Din subiectele-nrudite un subiect comun devine.“

Un asemenea „împrumut“ se explică, fără îndoială, atît prin influența directă exercitată de profesorii din școală, într-o vreme în care poetul nu-și formase, încă, o concepție proprie în privința limbii, cît și prin lecturile din scriitorii reprezentativi ai epocii.

Mur și *gintă*, din poezia *Non omnis moriar*, pot fi considerate ca aparținînd manierei de lucru a lui Timotei Cipariu, din moment ce poezia îi era dedicată marelui cărturar din Blaj. Coșbuc a procedat aici cam în felul în care tînărul M. Eminescu, în poezia *La Eliade*, a caracterizat activitatea poetică a „bardului bătrîn“ mai ales prin procedee lingvistice proprii autorului *Sburătorului* :

„Nu *murii* țin pe-o *gintă* căci *murii* pot să cadă ;
Nu oamenii fac neamul căci ei se nasc și mor :
Bărbații numai poartă putere și dovadă,
Dar nu prin fier și lance, ei nu învîng prin spadă,
Ci-nving prin mintea lor.“[5]

Latinismele, mai numeroase, din ultima perioadă a activității poetului, întîlnite mai ales în *Divina Comedie*, sînt folosite, în primul rînd, pentru crea-

---

[2] *Serbările de dezvelire a bustului lui Gh. Coșbuc*, Bistrița, 1926, p. 39.

[3] Ibidem, p. 45.

[4] Ibidem, p. 46.

[5] *Sămănătorul*, IV (19 iunie 1905), p. 425. Poezia a fost scrisă, de fapt, la 1887, cu ocazia morții lui Cipariu, și reprodusă, în *Semănătorul*, cu ocazia centenarului nașterii sale.

Scanned with OKEN Scanner

rea unei atmosfere speciale, ca şi italienismele. Din această categorie fac parte : *cimiteriu* [6], *exiliu* [7], *Fortuna* [8], *frater* [9], *imperator* [10] etc.

Aceeaşi atmosferă specială, deosebită de tot ce găsim în celelalte opere ale lui Coşbuc, impune, în *Divina Comedie*, exemple ca : *inspiraţiune* [11], *intenţiune* [12], *interdicţiune* [13], *împiedecămînt* [14], *întîmplămînt* [15], *judecămînt* [16], *moralminte* [17] etc.

Dar, cu excepţia unor asemenea abateri, foarte puţine, de altfel, poetul foloseşte, în prima sa perioadă de creaţie, un vocabular literar, dovedindu-se familiarizat cu operele scriitorilor din Muntenia şi Moldova. Tematica traducerilor de acum se rezumă la subiecte morale din literatura germană, cu caracter de fabulă, şi la teme erotice din literatura clasică latină, mai ales.

Pentru asemenea subiecte nu-i nevoie, după cum se ştie, de un vocabular special. Şi iubirea şi tendinţa moralizatoare sînt realităţi pe care nu le întîlnim doar într-o singură epocă ; pe planul vocabularului, aceasta însemnează că vor fi evitate elementele particulare şi se va da preferinţă celor cu caracter general. Sentimentele omeneşti, care nu se schimbă de la perioadă la perioadă, se exprimă în cuvinte simple şi, în general, puţine, cunoscute de toată lumea. Aici nu există nici culoare locală, nici atmosferă istorică şi, prin urmare, nu au ce căuta nici regionalismele, nici arhaismele. La un scriitor cu pregătirea şi orientarea lui Coşbuc vor lipsi, de asemenea, şi neologismele. Întregul său vocabular de acum este cel al limbii populare, trecut prin optica omului cu şcoală. Cu alte cuvinte, nu ne vom aştepta la particularităţi fonetice proprii unei anumite regiuni, în cazul nostru celei a Năsăudului.

Iată, acum, un singur exemplu caracteristic de folosire a vocabularului, în această primă perioadă din activitatea poetului :

---

[6] *Paradisul*, p. 75, 234.

[7] *Purgatoriul*, p. 168 ; *Paradisul*, p. 261. Apariţia cuvîntului în *Georgice* (p. 46), nu contravine criteriului stabilit. Şi acolo era nevoie de atmosferă de epocă şi, în al doilea rînd, traducerea aceasta datează din perioada în care Coşbuc se hotărîse să ne dea o traducere a *Divinei Comedii*.

[8] *Infernul*, p. 131.

[9] *Sămănătorul*, mai 1902, p. 391. În volum, poetul îl va înlocui cu *popă*.

[10] *Purgatoriul*, p. 148 ; *Paradisul*, p. 160.

[11] *Purgatoriul*, p. 252.

[12] *Paradisul*, p. 228.

[13] *Purgatoriul*, p. 24.

[14] *Purgatoriul*, p. 256.

[15] *Paradisul*, p. 288.

[16] *Paradisul*, p. 194.

[17] *Purgatoriul*, p. 275.

Scanned with OKEN Scanner

„Vino cu mine ! Tînăr sînt eu,
Tu eşti frumoasă, floare de nalbă !
Noaptea voi face-o să-ţi fie albă,
Din stele roşii face-ţi-voi salbă,
Brîu îţi voi face din curcubeu
Să te cunoască îngerii soră !
De te vor prinde zilele-n horă,
Cea mai frumoasă zînă vei fi
Şi-a lor crăiasă îţi va găti
Rochii de purpur din Aurora."[18]

O dată cu terminarea liceului, poetul intenţionează să se stabilească la Cluj dar ajunge, pînă în cele din urmă, la Sibiu, în redacţia *Tribunei*. Datorită orientării sigure către literatura şi limba populară a ziarului lui Slavici dar, poate, şi din cauza unor motive personale, Coşbuc părăseşte, aici, domeniul traducerilor şi se dedică poeziei originale. Nostalgia Năsăudului îl determină să versifice basmele auzite pe Valea Someşului ori pe Sălăuţa şi constatăm că, o dată cu această schimbare, în orientarea lui apar elemente noi în vocabular, întrucît cel cunoscut pînă acum nu i se mai părea satisfăcător. Inspirîndu-se din literatura populară şi adresîndu-se, în primul rînd, unor cititori din mediul rural, Coşbuc păstrează, de multe ori, în prelucrările de acum, elementul regional cu ajutorul căruia subliniază proveniența dintr-un anumit mediu al eroilor săi din această vreme. La toate acestea mai trebuie adăugat un fapt. Elementele la care ne referim nu aveau numai un caracter regional oarecare ; ele erau proprii vorbirii de acasă a poetului, ceea ce însemnează că îl ajutau la crearea unei anumite atmosfere de intimitate. Prin ele, Coşbuc comunica direct cu flăcăii şi fetele de acasă cu care nu se mai putea vedea, ca în vremea cînd era încă la Hordou ori la Năsăud. În felul acesta, poetul se simţea mai aproape de şezătorile pe care le părăsise ori de clăcile în care va fi auzit unele dintre poveştile pe care le-a versificat şi, apoi, le-a publicat în ziarul lui Slavici.

Cu toate că regionalismul este relativ răspîndit, în această parte a poeziei lui Coşbuc, el nu se găseşte concentrat în cîteva versuri dintr-o poezie dată, ci e distribuit cu destulă zgîrcenie, ceea ce face să găsim numai cu mare greutate un exemplu concludent, ca în cazul poeziilor din prima tinereţe. L-am descoperit, totuşi, în bucata *Atque nos*, în care elementul regional se îmbină, în mod fericit, cu cel mitologic şi folcloric :

„Văd pe Sfînta Luni în codru, păzind tainicele *bercuri*
Cu izvor de apă vie, văd apoi pe Sfînta Miercuri
Povestind cu şapte stele ; adunînd neguri şi ploi
Şi-mpărţind viscole-n lume-eu zăresc pe Sfînta Joi.

[18] *Romanţe şi cîntece*, p. 1—2.

Aici văd pe Sfînta Vineri, lîngă muntele de *glajă*,
Culegînd flori de *boscoane*, ierbi de farmec pentru vrajă
Şi-n poveşti cu *Zodiacul* ţinînd Sfîntul Soare-n loc ;
Văd pe Sfînta Marţi cum rîde şi descîntă de noroc
Şi-alungînd pe baba Dochia desvăleşte primăvara,
Şi pe fete mai isteţe le-nspăimîntă cu marţi seara." [19]

după cum întîlnim un altul şi mai potrivit în parodia *Un Pipăruş modern :*

„Achim Cotor pricepe sfatul !
El zvîrle plosca la amar,
Ia uşa-n cap să fugă — dar
Pe uşi Savinca-a pus lăcatul !
Achim e-n *păruială* iar !
Oh, mare doamne, fie-ţi milă !
Hămbar şi *laiţ*, *sucitor*
Şi lemne, *cute*, cleşte, pilă,
Şi *blide*, linguri, *podişor*
Şi cofă, fuse, *răschitor*
Şi fier de pluguri şi *cobilă*,
Şi-toate-n capul lui Cotor !
Şi pumni, şi pălmi, şi trîntitură,
Prăjini părechi după părechi,
Şi-l trag de păr şi de urechi,
Şi-l bat cu mături peste gură,
Şi-n fel şi-n formă mi-l întind
Şi-l *ciuciură*, şi-l trag, şi-l pişcă,
Prin păr îi găuresc morişcă,
De nas cu cleşte roşi îl prind,
Şi-l opăresc, şi-l bat ca *napul*,
Şi-i sparg cu *laboşele* capul !" [20]

Numărul elementelor regionale, pe care poetul le va abandona cu timpul, este mai mare, se înţelege, în activitatea de dinainte de 1890, în special în versurile cu inspiraţie populară din perioada *Tribunei*, din care mai notăm : *băndurică, bărbănoc, beteag, de-abrust* (= *dintr-odată, pe neaşteptate*), *capău, căpeneag, a se ciudi, drumar, drumul ţării* (= *şosea naţională*), *fain, fetie, găzdac, găzdoaie, glajă, huc, mejdă, minteni, modru, năfrămuţă, ol, păcurar, a se purta* (= *a se grăbi*), *rocoină, sălaş, sălhui* (= *sălbatic*), *slatină, staul, stavă* (=*herghelie*), *struţ* (= *buchet*), *trohnă* (pronunţat, de fapt, în partea locului, *troahnă*), *veselos, vinars* (=*rachiu*), *zadie* (= *catrinţă*).

---

[19] *George Coşbuc — Vatra*, prima ediţie publicată de *Octav Minar*, Bucureşti, f.a., p. 5.

[20] *George Coşbuc — Versuri*, 1961, p. 561—562.

Scanned with OKEN Scanner

Anii de la *Tribuna* au fost consideraţi drept cei mai roditori din toată activitatea poetului. Coşbuc însuşi declară acest lucru, undeva[21]. Începînd cu 1887 şi, mai ales, cu 1888, cînd personalitatea scriitorului, se poate spune, era definitiv conturată, elementul regional se împuţinează tot mai mult pînă dispare cu totul. Poezia *Crăiasa zînelor*, a cărei inspiraţie folclorică este în afară de orice îndoială, nu mai conţine nici un singur element regional şi putem spune că ea marchează începutul celei de-a treia etape, în activitatea poetului. Sîntem în anul 1888. Un an mai tîrziu apare *Nunta Zamfirei* şi, apoi, una după alta, poeziile care vor alcătui, la 1893, volumul *Balade şi idile*. În continuare, poetul merge mai departe şi, cu acelaşi vocabular lipsit de regionalism, de arhaism şi de neologism, compune bucăţile cuprinse în *Fire de tort*, volum apărut în 1896, dată cu care, de fapt, putem încheia această a treia etapă, cea mai importantă din întreaga activitatea a poetului, întrucît acum apar cele mai multe dintre capodoperele sale originale.

Să ne oprim, pentru exemplificare, numai la prima strofă din *Doina*:

„Copilo, tu eşti gata
De-a pururea să plîngi !
Şi cînd eşti tristă, Doino,
Tu inima ne-o frîngi.
Dar nu ştiu cum, e bine
Cînd plîngi, că-n urma ta
Noi plîngem toţi, şi-amarul
Mai dulce ni-e aşa.
Şi toate plîng cu tine,
Şi toate te-nţeleg,
Că-n versul tău cel jalnic
Vorbeşte-un neam întreg."

Între timp, Coşbuc se stabileşte la Bucureşti. Aceasta însemnează, printre altele, că intră în contact direct cu o serie de scriitori reprezentativi, printre care Caragiale şi Vlahuţă, că aderează la principiile unei limbi literare unice, nu fără o serie de rezerve pe care le va formula abia la 1906, în cele trei articole publicate în *Viaţa literară*[22]. Tematica din *Balade şi idile*, ca şi cea din *Fire de tort* este dominată de iubire şi, ca atare, se poate dispensa de regionalisme şi de arhaisme. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că poetul atinge, tocmai în această perioadă, maturitatea artistică. Toate aceste împrejurări fac

---

[21] Cf. volumul *Versuri şi Proză*, Caransebeş, 1897, p. 9, precum şi *Al. Husar* şi *Georgeta Dulgheru — Coşbuc văzut de contemporani*, p. 2.

[22] Vezi *G. Istrate — Părerile lui Coşbuc despre limba literară* (în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, 1958, p. 443—447), precum şi în acest volum, p. 237—242.

Scanned with OKEN Scanner

ca, în poezia sa de acum, să avem limba literară cea mai realizată din întreaga lui activitate.

Nu se poate spune, se înţelege, că n-ar exista şi unele neologisme, în limba pe care o întrebuinţează poetul acuma. Ele se întîlnesc, dar sînt cu atîta zgîrcenie distribuite în text, încît cititorul neavizat va trece peste ele aproape fără să le observe. Poetul n-a uitat nici o clipă că publicul lui nu este format din „cei zece mii de deasupra", ci de masa mare a cititorilor cu care se solidarizează, în toate ocaziile, şi al cărei purtător de cuvînt este în întreaga sa operă.

Este vrednic de semnalat faptul că, în această vreme, Coşbuc ia atitudine, în cîteva rînduri, împotriva filfizonilor şi a celor care încearcă să se îndepărteze, într-o formă sau alta, de mulţimea anonimă care este, totuşi, făuritoarea istoriei. Introducerea cîtorva neologisme, în text, se face, în aceste împrejurări, cu oarecare ostentaţie şi sublinierea lor ne indică, cum nu se poate mai bine, dispreţul total al poetului pentru lumea respectivă, ca în *Cîntecul* ce urmează :

„Ah, cît eşti de frumoasă, doamnă,
Cînd stăm de vorbă amîndoi,
Dar mai ales cînd spui *blazată*
Că viaţa asta e noroi.

Mi-arăţi *briliantata* mînă
Şi obositul cap ţi-l pleci —
Eşti întruparea frumuseţii
Visată de poeţii greci.

Tu mă omori cu ochii *nobili !*
Răceala ta m-a fermecat,
La foşnetul cel cald al rochii
Dintr-un copil mă simt bărbat.

Şi-atunci cînd rîzi *aristocratic*
Cu veşnicul tău *mon-ami,*
Ah nu-nţelegi, *sublimă,* doamnă,
Cu ce *plaisir* te-aş pălmui !" [23]

În 1896, anul apariţiei celui de-al doilea volum de poezie originală, poetul se întoarce, am putea spune în mod definitiv, la munca de traducător. După republicarea, în acelaşi an 1896, a poemului *Mazepa* tipărit, iniţial, în *Tribuna,* în anul 1888, urmează *Antologie sanscrită* (1897), *Sacontala* (1897), *Aeneis* (1897), *Georgice* (1906), *Parmeno* (1908), *Don Carlos* (1910). Poetul lucra, în acelaşi timp, la traducerea *Divinei Comedii* a cărei tipărire avea să

[23] *Balade şi idile,* 1893, p. 217.

Scanned with OKEN Scanner

începă la șapte ani după moartea lui, precum și la traducerea *Odiseei* lui Homer, care a văzut lumina tiparului abia în septembrie 1966, în cadrul centenarului nașterii scriitorului.

Faptul că în această perioadă mai publică și poezie originală și anume *Ziarul unui Pierde-Vară (1902)* și *Cîntece de vitejie* (1904), nu are importanță prea mare pentru vocabularul folosit de Coșbuc. Interesant este, însă, altceva. Spre deosebire de cele trei etape precedente, cînd am constatat o trăsătură fundamentală, unică, de data aceasta nu mai poate fi vorba de un vocabular unitar pentru simplul motiv că aproape în fiecare carte citată avem altă tematică, altă epocă istorică și altă orientare. Avem în vedere, se înțelege, traducerile și nu cele două volume de poezie originală (1902—1904). Nu vom putea stabili puncte de apropiere între *Sacontala, Aeneis, Georgice* și *Divina Comedie*, fiindcă în fiecare din aceste cărți avem altă lume și în funcție de această lume, alt vocabular. *Sacontala* este un poem de dragoste a cărei acțiune se petrece cu mii de ani în urmă, la depărtări de mii de kilometri. Sentimentul care stă la baza ei i-a permis poetului să folosească o limbă cît mai accesibilă, ca în etapa întîi, ori cea de-a treia :

„Nici sfinte legi,
Nici drepturi nu cunoașteți, nimic, voi sarbezi regi !
Poporul vi se-nchină, și el vă dă dreptate,
Iar voi, orbiți, vă credeți trup fără de păcate.
De n-ați fi voi puternici, și dac-ar fi deștept
Poporul, să vă spună ce crede el de drept,
Voi ați vedea că-n urmă cenușă vă rămîne :
Ieri slavă, azi părere, prostie însă mîne,
Aceasta-i munca voastră.
Tu rîzi, că ți-e ușor !
Hai mamă, hai acasă ! De ce mai stăm ? Mi-e dor
De codri, de căscioara pe țărmurile văii,
Acolo unde veșnic departe ne sînt răii ;
Acolo, unde-i totul creat să-l înțelegi
Și cerul ne scutește de fiare și de regi !“

(ed. I, 1897, p. 135)

O observație asemănătoare putem face și cu privire la vocabularul din *Antologie sanscrită*, unde de asemenea lipsesc arhaismul și regionalismul :

„Acela ce și-n fericire
Nu-și pierde capul și-i cinstit,
Cel ce rămîne umilit
Cînd are-avere și mărire,
Și-acel ce-și ține jurămîntul
Și față cu dușmanii săi :
Tu dă-mi tovarăși pe-acești trei
Și-ți biruiesc cu ei pămîntul !“

(ed. I, 1897, p. 32)

Scanned with OKEN Scanner

În *Aeneis* avem înfățișată tot o epocă istorică îndepărtată, aceea de după războiul troian, cînd Aeneas fuge și cucerește, prin luptă, pămîntul italic pe care va lua naștere, apoi, poporul roman. Aici e vorba de obiceiuri specifice altei epoci, de terminologie militară ieșită din uz. Poetul trebuia să sublinieze că acțiunea se petrece în trecut. El a recurs, așadar, la arhaisme, iar cînd acestea nu l-au satisfăcut, le-a înlocuit cu elemente regionale. Procedeul nu-i este propriu numai lui Coșbuc ; l-au mai folosit, înaintea lui, Al. Odobescu, B.P. Hasdeu, M. Eminescu etc., iar după el, M. Sadoveanu.

Cu riscul de a fi mai puțin convingător mă opresc și aici la un exemplu, deși, după cum ușor se înțelege, e mai dificil să descoperim un fragment, redus ca întindere, în care să putem prezenta cititorului mostrele cele mai potrivite atît sub aspect arhaic, cît și regional :

„Iată, cu lungile-odăi, deschise-năuntru palatul
Unde și Priam trăit-a și regii bătrînelor timpuri !
Gloată de-oșteni se zăresc de pază la pragul intrării.
Însă palatu-n adînc zguduit e de guri în amestec.
Umblet de-avalma se vede *tutindeni,* și-odăile goale
Urlă de plîns de femei, și spre stele se-nalță *strigarea.*
Mame, cu groază țipînd, năvălesc prin întinsele *ganguri,*
Stîlpii-i cuprind și rămîn cu gura lipită de dînșii.
Pirhus pătrunde cu soți *ahileici.* Și nu-l mai oprește
Nici un zăvor și nici înșiși străjerii. Sub desul berbece
Frînge-se poarta și-n țăndări se sparg izbitele *bîrne.*
Rumpe puterea cărări, se-nglotesc și răstoarnă pe-ai noștri,
Intră *tutindeni* și repezi sosind se revarsă *tutindeni*“

(*Aeneis*. ed. a II-a, 1898, p. 42).

Traducerea aceasta ne mai pune la îndemînă o serie de arhaisme ca : *aiept* (= *aruncătură, lovitură*), *cest* (lat. *caestus*) mănușă sau curea garnisită cu fier cu care se băteau atleții romani și greci la pugilat (cum e azi boxul ! —) (*Scriban,* p. 261), *fată fecioară, greime* (= *greutate*), *încurare, într-acoace, întraporà* (*calul*), *învesti* (= *îmbrăca*), *luptaci* (= *luptător, viteaz*), *mînaci* (*om care mînă caii ; cal care aleargă bine*), *plean* (*pradă de război*), *rîurà* (*a curge ca un rîu, a se revărsa*), *vintre* (=*pîntece, burtă*). Vom observa însă, că în *Eneida* arhaismul nu este numai de natură lexicală, ci el este marcat și prin numeroase forme ori fonetisme specifice limbii din secolul al XVI-lea.

Mai numeroase sînt regionalismele : *bîrnă, bozgoane* (*farmece*), *chiezaș* (*girant*), *cioareci* (*pantaloni țărănești, din pănură*), *gang* (*coridor*), *găleată, ghiordan, godac, grindei, grumaz, înfulica, lălăi* (*a cînta fără cuvinte, a zice la, la, la*), *năimi* (*a angaja, a tocmi*), *podi* (*a dușămi*), *ponor, stavă,* (*berghelie*), *stăvar* (*berghelegiu*), *știrici, teleagă, veselos.*

Scanned with OKEN Scanner

În *Georgice,* Coşbuc avea nevoie de termeni speciali din domeniul agriculturii. Ne găsim, deci, în faţa unor elemente regionale de tip deosebit care au, pînă la un punct, şi caracter de „terminologie ştiinţifică". Poetul nu putea realiza traducerea respectivă fără asemenea vocabular. Conştient sau nu, el a procedat întocmai ca primii traducători români, care din nevoia de a crea o terminologie ştiinţifică naţională au plecat de la realităţile din limba populară. Iată, acum, cum a transpus el, în româneşte, unul din sfaturile pe care Virgil le dădea agricultorilor romani :

„Trebuie-acum să-ţi arăt şi-uneltele ce-are ţăranul,
Fără de care nu-i nici o putinţă să ari şi să seceri.
Fierul, dintîi, al strîmbului plug şi *grindeiul* puternic,
Cară cu umblet greoi şi greu ferecate şi trainic,
Alte-apoi multe mai mici *celeice* coşuri de *mlajă,*
Grape din leasă mai cer, şi sfînt-a lui Bachu lopată.
Toate-nainte cu mult le pui la-ndemînă cu grijă,
Demnă mîndrie de-aştepţi în sfînta lucrare-a cîmpiei.
Ulmu-n păduri, cu multă putere-ndoindu-l de tînăr
Strîns se-nconvoaie luînd a plugului gîrbovă formă ;
Oişte acestuia-i pui, de-opt palme-n lungime, şi-n urmă
Plazul cu două spinări şi-acestuia două *cormane.*
Jugul cioplești din teiul uşor, din fagul puternic
Cornul cu care *dirigi,* din spatele plugului, fierul.
Toate le-ncerci dintîi atîrnîndu-le-n fumul din vatră.
Multe poveţe-aş putea s-aduc din bătrînele vremuri,
Silă de nu ţi-e s-asculţi şi sfaturi de-acestea mărunte.
Aria-ntîi, c-un gros *tăvălug* netezeşte-o, şi-n urmă
Bine-ntăreşte-o cu lut frămîntat, *muruindu-l* cu mîna.
Altfel ori cresc buruieni ori crapă şi-o macină colbul
Şi-ai felurite necazuri atunci ; adese măruntul
Şoarece-şi face sub arie cuib şi *mişună* pune,
Alte ori sapă culcuş vreo cîrtiţă-n orbul ei umblet,
Afli prin găuri broscoi ori alte-urîţenii pe cîte
Naşte-le negrul pămînt ori scoate prin vraful de boabe
Gîrgara pui, sau, plină de grijile vîrstei, furnica. [24]

Se înţelege că aici arhaismele sînt mult mai puţin numeroase decît regionalismele şi, lucru vrednic de semnalat, nici unul nu este nou faţă de ceea ce am întîlnit în *Eneida.* [25] Cîteva dintre ele au, încă, prin Transilvania, şi caracter regional, nu numai arhaic *(agest, ir, vintre).*

---

[24] Ediţia din 1906, p. 10—11.

[25] Am notat doar pe *agest, aieptà* (p. 38), *cest* (p. 52), *fată fecioară, fur* (p. 67), *greime, ir, înnăscut, mînaci, rîura, vintre.*

În schimb, regionalismul ne întîmpină mult mai des : *araci, brăzdar, brusturi, canură, cireadă, colb, cosor, facie, firez, floare pucioasă, furcoi, grapă de leasă (și grapă de mlajă !), hoștină, hrănace, lăzui (a defrișa pădurea cu scopul de a folosi locul respectiv pentru agricultură), măzăriche, miriște, mișună* (subst.), *mițe* (pl.), *obrintì, obsigă, ogorî, ogrinji, par, pădurețe (fructe), păstru (lapte pus pe iarnă), pir, pîrloagă, plaz, ploscă, potroacă, priian, răsadniță, rîșniță, roiniță, rost, runc, săpoi, sitișcă, stupină, suveică, șuștar, tăun, tăvălug, teară (război de țesut), teleagă, vrej.*

O situație oarecum aparte avem în *Odiseea* unde arhaismul se îmbină, în mod fericit cu regionalismul. Pînă la un punct s-ar părea că lucrurile se prezintă la fel ca în *Aeneis*. Dar o analiză mai atentă ne duce la ideea că deosebirile de limbă dintre cele două traduceri sînt mai importante decît apropierile pe care am fi înclinați să le stabilim. Privită în totul, *Odiseea* se citește mai ușor decît *Eneida* nu numai din cauza caracterului ei mai literar, ci și din motivul că în limba pe care o folosește poetul aici n-a fost obligat să recurgă, în aceeași măsură, la cuvinte cu caracter tehnic care, orice s-ar spune, îngreuiază lectura. Caracterul de poveste al *Odiseei* ca și versul scurt, de care se servește Coșbuc, ne lasă impresia că ne găsim în fața unei lucrări originale și nu a unei traduceri. Impresia aceasta este întărită, se înțelege, și de modul propriu al lui Coșbuc de a adapta conținutul oricărei mari lucrări din literatura universală la împrejurările specifice de la noi. Așa se explică de ce parcurgem, adesea, strofe întregi fără să ne atragă atenția vreun cuvînt neobișnuit ca în pasajul următor, din cartea a VI-a, în care Nausica îl sfătuiește pe Ulise cum să procedeze spre a cîștiga simpatia și, în același timp, ajutorul de care avea absolută nevoie, din partea părinților ei, spre a se putea întoarce acasă :

„La vatră lîngă foc ea, răzimată
De-un stîlp, întoarce sprintena-i îndrea
Cu lîna cea de purpură curată,
Și multe roabe torc pe lîngă ea.
Un tron aici, la vatra luminată,
Întors spre sfîntul foc, tu vei vedea,
Și tata-n tron, căruntul și seninul
Și-un zeu părînd, tăcut își soarbe vinul.

Deci treci pe lîngă tată-meu și-l lasă ;
Dar mamei la genunchi să-i cazi plîngînd,
Și-n pace-apoi vei fi trimis acasă,
Ori unde-o cas-a ta vei fi avînd.
De vezi că ei de plînsul tău îi pasă,
Vegheat poți să hrănești nădejdea-n gînd

Scanned with OKEN Scanner

Că iar vedea-ți-vei pragul locuinții
Și dulcea țară-n care-ți dorm părinții". [26]

Și mai convingătoare sînt versurile în care Odiseu, ajuns la palatul lui Alcinou, își descrie locurile copilăriei din Itaca, a căror amintire îi sfîșie inima, și apoi povestește nenorocirile prin cîte a trebuit să treacă după plecarea de la Troia.

Poetul împrumută, aici, legendarului erou sentimente proprii celor ce au trăit în secolul al XIX-lea, lăsîndu-ne impresia că ne găsim în fața unui personaj literar autentic românesc, din anume operă a cutărui scriitor patruzecioptist :

„Din țara cea cu-apusuri uimitoare,
Din Itaca sînt eu. Și-un munte sfînt,
Nerit, e-n ea, cu culmi răsunătoare.
Din josul ei deci multe-ostroave sînt
Și toate-un pîlc, spre-amiazăzi și soare.
Zachint și Same cel cu sterp pămînt
Și mîndru Dulichiu ; deoparte însă,
Mai mică, ea-i spre apus, nu-n mijloc strînsă.

Dar crește buni flăcăi, deși-i săracă,
Și nici un loc pe lume n-am aflat
Ca țara mea așa de mult să-mi placă !
O, cît vru Circe-n mîndrul ei palat,
Cît vru Calipso zîna să mă facă
Să stau la ele să le fiu bărbat !
Dar niciodată, n-au putut, vezi bine,
S-abată sufletul semeț din mine.

Căci nu-i nimic mai dulce pe sub soare
Decît părinții dulci și țara ta !
Chiar și avînd averi nemuritoare
Și-n larg palat întraurit de-ai sta,
Cînd ești străin, străinul loc te doare !
Deci dar-acum să-ncep a-ți arăta
Ce tristă-ntoarcere-mi torsese Joe,
De cînd plecai cu-ai mei din arsa Troie". [27]

Și limba din poemul *Mazepa* comportă oarecare discuție. Cu toate că datează din anul 1888, cînd a fost tipărit în *Tribuna*, el nu se integrează nici în caracterele specifice etapei a doua, celei de la *Tribuna*, adică, nici celei imediat următoare cînd apar principalele poezii originale din motivul că poetul folosește, aici, pentru prima dată pe scară mare neologismul, în dauna arhais-

[26] *Od.*, I, p. 137.
[27] *Od.*, I, p. 184—185.

Scanned with OKEN Scanner

mului, ori a regionalismului din alte opere. Nefiind vorba de basme versificate, poetul şi-a dat seama că nu-i poate aduce nici un fel de serviciu elementul regional, după cum deosebirea faţă de tematica din *Balade şi idile* ori din *Fire de tort* l-a condus la ideea că nici materialul lingvistic folosit la alcătuirea operei originale nu se potriveşte cu conţinutul poemului de care ne ocupăm. Epoca relativ apropiată, în care a trăit Byron, l-a oprit să recurgă la arhaisme şi, atunci, republicînd lucrarea, în broşură, în anul 1896, aş spune că o integrează, singur, în etapa marilor traduceri care începe tocmai cu acest an. După limbă, locul acestui poem ar fi alături de *Sacontala* şi *Antologie sanscrită*, lipsite şi ele, după cum am văzut, de regionalisme şi arhaisme.

Dacă ţinem seama, însă, de mărturisirea pe care Coşbuc o făcea în anul 1896, în fruntea plachetei pe care o tipărea la Craiova, lipsa arhaismului şi a regionalismului s-ar putea explica şi altfel. Poemul a fost scris în anul 1884, şi numai tipărit în 1888. El aparţine, aşadar, primei etape cînd poetul utiliza o limbă mai mult sau mai puţin literară. Dar fiind vorba de epoca în care scriitorul se căuta pe sine e lesne de înţeles că observăm, în scrisul său, oarecare nesiguranţă, oarecare fluctuaţie. Aşa se face că pe lîngă cîteva arhaisme, cum ar fi *hatman, luptaci, muncă (chin!), neprietin, pedestru, pierì, ploscă, spahiu, străjer* şi pe lîngă unele regionalisme : *cergă, cură (curge), merinde, nea, ocol (ogradă), stavă*, ne întîmpină, pentru prima dată în mod masiv, neologismul : *abate, admirà, amor, apare, armată, armătură, avînt, baionetă, bal, boltă, capriciu, castel, cavaler, cavalereşte, circ, condamnà, confirmà, conte, contesă, contimporan, contrazice, convenire, curtean, damă, descinde, descrie, disperare, disperat, dispreţ, dispune, distrà, dominà, dramă, elogiu, emblemă, etate, eter, exprimà, fals, fanatic, fantastic, fantazà, fantomă, fatal, fidel, fine, finì, geantă, glorie, idee, ideal, imaginà, imperiu, infinit, ironie, laşitate, laur, lavină, mantà, membru, metresă, mister, modă, mur, naţiune, nerv, odă, odor, onorà, orizont, pag, parlament, pensiune, perfid, pilot, platonic, precaut, principat, protector, recomandà, repaus, recreator, regret, resalutà, revistă, revoltat, sală, salt, saltà, satiră, semizeu, sentinţă, serv, sire, spectacol, sperà, sperare, speranţă, spion, sumbru, suprem, surîs, tablou, uman, unic, van, violent.*

Divina Comedie se caracterizează, ca nici o altă lucrare a lui Coşbuc, printr-o limbă în care predomină neologismul. Faptul acesta poate fi explicat în felul următor :

1. Vechimea relativ mică a operei în discuţie în raport cu cea a *Eneidei*, spre exemplu, îl obliga pe traducător să renunţe la elementele arhaice legate de un conţinut deosebit de cel al cărţii lui Dante. Nemaifiind o atmosferă de război nu puteau fi folosite cuvintele absolut necesare în traducerea *Eneidei*.

Scanned with OKEN Scanner

2. Faptul că Dante marchează începuturile limbii italiene moderne l-a dus pe Coşbuc la ideea, justă, că ne găsim în faţa unei lucrări de renaştere, fără legătură directă cu epoca veche. Un scriitor care abandonează limba latină, în care s-a scris pînă atunci, şi realizează o operă monumentală în limba vie a poporului, nu poate fi considerat decît modern.

3. Vom spune, apoi, că preocupările cărturarilor bisericeşti din apus cuprindeau, în trecut, o sferă mai largă decît a celor din ţările noastre. Mai aproape de curentele înnoitoare, biserica catolică s-a dovedit mai puţin conservatoare, cel puţin pe plan formal, decît cea ortodoxă. Lucrul acesta a făcut ca preocupările religioase din *Divina Comedie* să nu mai poată fi îmbrăcate în materialul *Cazaniilor* şi *Psaltirilor* noastre ortodoxe.

4. Urmărind, cu toată atenţia, ataşamentul lui Coşbuc faţă de „marele şarlatan" florentin, nu-i greu de văzut că poetul român vedea în *Divina Comedie*, una dintre cele mai mari realizări artistice din toate literaturile lumii, iar în autorul ei pe creatorul prin excelenţă, model impus în afară de timp şi spaţiu. Aşa stînd lucrurile, Coşbuc a înţeles să-i transpună opera, în româneşte, prin mijloacele cele mai accesibile iubitorului de literatură din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi din primele decenii ale secolului nostru.

5. În sfîrşit, apropierea mare dintre limba noastră şi limba italiană, pe de o parte, şi asemănarea acestora cu limba latină, pe de altă parte, i-au permis lui Coşbuc să tindă şi mai mult la o diferenţiere de vocabular, între traducerile anterioare şi aceasta, diferenţiere care, pe plan lingvistic, se traduce, de fapt, printr-o continuă tendinţă de apropiere a eroilor lui Dante de vremea noastră, prin folosirea consecventă a neologismului latino-romanic.

Toate acestea justifică numărul neobişnuit de mare de cuvinte moderne introdus de Coşbuc în această operă, cînd se ştie că în celelalte creaţii ale sale aproape le evită.

Iată ce am putut nota, doar din primul volum al traducerii lui Coşbuc (*Infernul*, 1925), sub raportul neologismului : *abate, abis, acuză, adorà, albie, alchimie, amant, ambii, amic, amor, angelic, antic, ardoare, arsenal, artă, asediu, aspect, atac, atent, atenţie, augur, autoritate, avar, avid, azuriu, bestial, bestie, bolgie*[28], *cardinal, carnal, carnaval, cauză, citadelă, clipă, club, comun, concede, conducător, confinii, confuz, conlucrare, constrînge, consumà, con-*

[28] Noţiunea respectivă nu este denumită numai cu acest cuvînt, pe care se pare că nimeni nu l-a folosit înaintea lui Coşbuc în afară de *Maria P. Chitiu*, la care apare tot într-o traducere a *Divinei Comedii*, deci tot sub influenţa lui Dante. Numărul sinonimelor de care se serveşte poetul este mai mare decît pentru oricare altă noţiune : *cerc* (p. 90, 115, 238, 252) ; *cotet* (p. 216) ; *genune* (p. 173—174, nota) ; *ponor* (p. 3, 90, 97, 98, 123, 133, 154, 156) ; *puţ* (p. 270) ; *rîpă* (p. 179, 205, 261) ; *scoică* (p. 70) ; *vale* (p. 50, 164, 165, 179, 199, 204, 254, 260, 266) ; *văgăună* (p. 54, 269).

Scanned with OKEN Scanner

știință, contact, contradicție, contrapunct, convenì, convins, contur, corespunde, credul, crimă, culpă, curtenie, curios, daună, decan, defect, delfin, delicat, desbărà, desbinà, demn, descinde, desmembrà, desonoare, despoporà, destilà, destin, deveni, dibaci, diform, discerne, discordie, disperat[29], *dispreț*[30], *dispune, distilà, distincție, distinge*[31], *distins, distrugător, distruge, distrus, divers, divin, divizà, dom, duce* (subst.), *dubiu, egal, elogiu, emisfer, enorm, eretic, eroare, escadron, etate, etern, executor, extrem, fabulos, faimă, faimos, fals, fatal, far, favor, ferm, feroce, fidel, fine, fior, flagel, formulă, fortuna, fraudă, ftizic, garnisit, gelatină, gelos, gentil, geniu, gintă, glorie, grație, guvernà, imbold, impiu, indignà, infam, infamie, infern, infernal, ingeniu, ingrat, inimic, injust, intrigă, invidie, înfiorare, întrema, jubilar, jun*[32], *just, lectură, legal, limb, liră, literat* (adj.), *loial, magism, maiestru, maistru, mantie, marchiz, măcel, mărinimos, membru, meridian, miser, mizerie, monstru, mortal, mul (catîr)*[33], *mutilà, natal, nedemn, negà, nobil, normă, nud, obscur, ofensă, oficiu, onest, onoare, onorà, opune, origine, oroare, paralizie, patern, perfect, perfecțiune, perfid, permutà, pervers, pestilență, picanterie, pilot, plastru, pol, precaut, preget, pregetà, prevedeà, prevestire, prezinte, procesiune, promite, propice, prudent, purpuriu, rebel, recità, regat, respect, revedea, rimă, sancțiune, sacru, sceptru, sclav, scuzà, scuză, secol, secret, seduce, sentință, semicerc, separa, ser*[34], *serv, sicul, signal, silvestru*[35] (nu *sălhui*, ca în volumele precedente !), *sincer, sol, spațiu, sperà, speranță, sperjur, spirală, spirit, splendoare, stagnà,*

---

[29] Și sub forma *desperat*.

[30] Cuvîntul apare și cu *e*, în locul lui *i* : despreț.

[31] Cf. și varianta *destinge* (p. 204).

[32] Cuvîntul poate fi și arhaic și regional.

[33] În graiurile populare, din Transilvania, avem *mulă !*

[34] La pagina 288 (cîntul al XXXIII-lea), apare *sir* !

[35] Cuvîntul a suferit o singură modificare, față de italienescul *silvestro*, din original. E vorba de înlocuirea lui *-o*, final, prin *-u*, din cauză că el nu este propriu nominativului românesc, în nici o împrejurare. În cîntul al XX-lea al *Infernului*, și anume în ultimul vers (p. 172), poetul folosește și pe *silva*, în locul românescului *pădure*. Întrucît este vorba de un cuvînt care n-a existat, niciodată, în limba română, nu l-am trecut în lista propriu-zisă a neologismelor, ci l-am menționat doar în această notă. Tot aici trebuie să pomenim de forma bologneză *sipa*, în loc de *si*, care ne întîmpină în cîntul al XVIII-lea, p. 152, și poate și *votru*, în același cînt, p. 152. Alteori, însă, traducătorul îl menține pe *si*, fiindcă e vorba de caracterizarea unor personaje dintr-o regiune unde elementul dialectal citat mai sus este necunoscut (cîntul al XXXIII-lea, p. 285).

Coșbuc a păstrat, în traducerea sa, și pe florentinul *scîrnă*, preferat în locul corespondentului românesc, socotit prea vulgar (cîntul al XXVIII-lea, p. 236). Îl găsim și în poezia lui Arghezi (I, p. 232). Atît Coșbuc, cît și, mai ales, Arghezi au fost influențați, în privința folosirii acestui cuvînt, și de existența lui în anumite graiuri ale limbii noastre, nu numai de o anumită influență străină.

Scanned with OKEN Scanner

stindard, superb, suprem, suveran, tenace, testà, transmutà, uman, umil, univers, urbe, van, vanitos, vapori, vibrație, viciu, vizieră, vulgar.

În raport cu elementul neologic, în *Divina Comedie* arhaismul este extrem de redus, iar regionalismul aproape inexistent. Iată cam tot ce a putut fi luat de poet, din limba veche, sub aspectul vocabularului: *aori, caznă, căznire, ci, cumplire, fugace, fur, furătură, genune*[36], *gintă (ginte)*[37], *halcă, harță*[38], *județ (judecată), lucoare, păsà (trece, merge), plean, purcede, silă (putere), soț (tovarăș, însoțitor), tinde, vintre (pîntece)*[39], iar numărul regionalismelor este, încă, și mai scăzut: *altinde, brîncă (mînă)*[40], *corhană, cur(g)e (alerga), gîrliciu, mainte, ortac, par, ponor, pripor, rîurel, tăun.*

Problemele deosebit de complicate ale transpunerii în românește a capodoperei lui Dante l-au obligat pe Coșbuc, tocmai pentru a nu se îndepărta prea mult de atmosfera din original, să păstreze, adesea, cuvinte italienești nemaifolosite în limba română de pînă la el. Era singura posibilitate care-i mai rămăsese după ce nici limba veche, nici graiurile nu-i putuseră pune la dispoziție un corespondent românesc capabil să acopere în întregime noțiunea exprimată de cutare vorbă italienească. Procedeul acesta fusese utilizat și mai înainte de alți traducători, printre care vom cita aici pe

---

[36] Spre deosebire de scriitorii moldoveni (C. Hogaș, M. Sadoveanu etc.), Coșbuc n-a putut lua acest cuvînt decît din textele vechi, nu din graiuri.

[37] Existent în textele vechi, cuvîntul are și caracter neologic. Varianta *ginte*, însă, pare a fi arhaism sigur. În același timp, trebuie să mai adăugăm că neologismul a putut fi luat, deopotrivă, din preocupările cărturarilor latiniști, ori din limba italiană. Personal aș înclina, în majoritatea cazurilor, spre aceasta din urmă, cu atît mai mult, cu cît Coșbuc se folosește și de varianta *ginte*, pe lîngă *gintă*. Nu trebuie să uităm, de asemenea, faptul că, uneori cel puțin, cuvîntului românesc *gintă, ginte* îi corespunde, în *Divina Comedie*, *gente* (vezi p. 196, spre exemplu). Va trebui să ținem seamă de circulația lui *gintă, ginte* și la unii scriitori anteriori lui Coșbuc, cum ar fi Andrei Mureșanu, V. Alecsandri, M. Eminescu etc. Cu alte cuvinte, vom spune că nu e vorba, peste tot, de o împrumutare a lui *gintă, ginte* din latină, ori din italiană, ci, de multe ori, un scriitor mai tînăr îl menține, în opera sa, și din motivul că îi este cunoscut de la predecesori. Presupunerea aceasta este cu atît mai valabilă, cu cît atmosfera din *Divina Comedie*, ușura, prin definiție aș spune, păstrarea unui cuvînt cu aspect latinesc sau italienesc.

[38] Cunoscut și în graiurile populare.

[39] ALR îl înregistrează ca fiind existent, încă, în unele graiuri ardelenești. Cuvîntul mai apare și la unii scriitori contemporani, cum ar fi *Arghezi* (vezi *Scrieri*, I, p. 204; III, p. 106; *Icoane de lemn*, p. 61; *Poarta neagră*, p. 9; *Cimitirul Buna-Vestire*, p. 43; *Pagini din trecut*, p. 88) și *Sadoveanu* (*Opere*, I, p. 630; X, p. 208, 244; XIII, p. 892; XV, p. 487; XVI, p. 106; *Mărturisiri*, p. 166). La Sadoveanu, cuvîntul apare, adesea, articulat, *vintrea* cum nu l-am mai întîlnit în alte părți. Să fie, oare, vorba de influența lui *burtă* care, și el, se întîlnește foarte des sub forma articulată?

Pe la Năsăud există și derivatul *vintriș* — de-a hoarța.

[40] Alături de *braț* (p. 214).

Scanned with OKEN Scanner

Maria P. Chitiu, de la care avem o traducere integrală a *Infernului* [41] şi a *Purgatoriului* [42]. Comparînd cele două traduceri între ele ne dăm uşor seama de arta lui Coşbuc. Nu numai numărul redus de italienisme, ci şi modul cum poetul le plasează în frază, ne lasă impresia că ne găsim în faţa unor cuvinte vechi, în limba noastră, cunoscute de toată lumea. În orice caz, cititorul neprevenit sau cel care nu-i familiarizat cu studiile de lexicologie română va putea distinge numai cu greutate prezenţa unui italienism în traducerea lui Coşbuc. Dovadă că aşa stau lucrurile este faptul că un cercetător de talia lui Ramiro Ortiz, pune, de mai multe ori, pe seama originalului lui Dante cuvinte vechi româneşti din traducerea lui Coşbuc, întîlnite şi în opere anterioare.

Cu totul altfel stau lucrurile cînd e vorba de traducerea Mariei P. Chitiu. Deşi nu este lipsită nici aceasta de calităţi, mai ales dacă o raportăm la epoca în care a fost efectuată, ne izbeşte, acolo, nu numai numărul mare de italienisme, ci şi modul lor de adaptare. Nu odată ai impresia că te găseşti în faţa unui text care aparţine mai mult limbii italiene decît celei române.

Nu putem pune, aici, faţă în faţă, fragmente mai mari din cele două traduceri spre a vedea în ce măsură se deosebesc între ele, din acest punct de vedere. Vom extrage, însă, cîteva italienisme impuse de original, în prima versiune românească, sub influenţa originalului, pe care Coşbuc nu le mai menţine în traducerea sa : *gia (deja, în trecut, odată* etc.), *dispelat (fără păr, chel), arenă (ţărînă, nisip), vapoare (aburi), merda, putana, cupid (bogat), tempestă (furtună), scortă (escortă), argine(le) (stavilă, obstacol)* etc., şi vom compara o singură terţină *(Infernul,* XVI, p. 73—75), în cele două traduceri româneşti şi în originalul italian :

„La gente nuova e i subiti guadagni
Orgoglio e dismisura han generata,
Fiorenza, in te, si chè tu già ten piagni.“

La Maria P. Chitiu :

„Gintea nouă şi subitele cîştiguri, *orgoliu* şi esces *au generat în tine Florenţă, aşa că gia tu te plîngi.“* [43]

La Coşbuc :

„Poporul nou şi iuţile cîştiguri
te fac fără de cumpăt şi-ngîmfată,
Florenţo,-ncît te sbaţi acum în friguri !“

---

[41] Craiova, 1883.

[42] Craiova, 1888.

[43] Am subliniat cuvintele care marchează dependenţa incontestabilă faţă de originalul italian.

Scanned with OKEN Scanner

Prin traducerea magistrală a unora dintre cele mai semnificative capodopere ale literaturii universale (*Sacontala, Odiseea, Eneida, Divina Comedie*), Coşbuc n-a demonstrat numai posibilităţile infinite ale limbii noastre naţionale, care poate exprima cu aceeaşi forţă şi frumuseţe tot ce s-a gîndit şi s-a exprimat în literaturile lumii, de la începuturile lor pînă în vremea în care a trăit poetul, ci şi puternica tradiţie milenară a poporului român care a dovedit, în acest fel, că poate fi un autentic moştenitor nu numai al culturii greco-romane, din bazinul mediteranean, ci şi al celei din îndepărtata Indie, izvor străvechi de poveşti fermecătoare care au delectat atîtea generaţii.

Dacă nu neglijăm faptul că aceste mari traduceri, ale lui Coşbuc, rivalizează cu cele mai bune care există în lume, ajungem la concluzia, cu totul îmbucurătoare, că arta scriitorului român şi limba noastră naţională au trecut un examen strălucit, prin care s-au făcut cunoscute pretutindeni. Bucuria este sporită de faptul că asemenea succese presupun exerciţiu îndelungat şi familiarizarea cu problemele tratate. Realizările mari ale poetului nostru constituie o verigă importantă dintr-un şir nesfîrşit de victorii, cîştigate cu spada sau cu condeiul, care justifică trecutul şi viitorul poporului român. Ele fac parte integrantă din ceea ce numim istoria României socialiste.

Privind în ansamblu vocabularul lui Coşbuc constatăm că poetul a folosit întocmai ca Eminescu, mai înainte, şi ca M. Sadoveanu, după dînsul, tot ce i s-a părut potrivit, indiferent de epoca din care provenea şi indiferent de aria geografică în care se încadrează cuvîntul respectiv în momentul de faţă.

Cunoaşterea profundă a limbii noastre, sub toate aspectele ei, l-a pus pe Coşbuc în situaţia de a introduce în poezia sa numeroase cuvinte nemaicunoscute limbii literare de dinaintea lui. Criticii şi istoricii literari s-au grăbit să facă din el un „creator" de cuvinte, dînd termenului subliniat caracter absolut. Dar, aşa cum a arătat George Călinescu vorbind despre Eminescu, de o asemenea creaţie nu poate fi vorba. Poetul se va înscrie în rîndul marilor creatori din a doua jumătate a secolului al XIX-lea printr-o magistrală întrebuinţare a limbii poporului, prin asociaţii îndrăzneţe şi noi, la care nimeni nu s-a gîndit înaintea lui, printr-o stăpînire a formei care continuă să ridice semne de întrebare pentru toţi mînuitorii de condei şi pentru toţi cititorii de literatură.

El este mare prin „dezgroparea" a numeroase cuvinte din textele vechi ori din graiuri şi nu prin plăsmuirea de cuvinte noi, inexistente pînă la el. Într-o limbă ca a noastră, în care formarea cuvintelor se bazează, în primul rînd, pe derivarea cu sufixe şi cu prefixe, şi nu pe compunerea propriu-zisă ca în limbile germană, rusă, maghiară, nici nu poate fi vorba de o „creare" în sensul dat cuvîntului de criticii şi istoricii literari la care ne-am referit.

Scanned with OKEN Scanner

Stăpîn pe toate secretele limbii naţionale, Coşbuc a ştiut să facă diferenţierea necesară între operele pe care ni le-a lăsat, în funcţie de conţinutul lor deosebit, şi să pună în lumină elementul fundamental cu ajutorul cuvîntului propriu, în fiecare caz în parte. De la o temă la alta, poezia sa îmbracă alte aspecte şi cititorul are certitudinea că se găseşte în faţa unui mare poet care, întocmai ca Eminescu mai înainte, îşi adună materialul lingvistic nu numai din toate regiunile locuite de români, ci şi din toate epocile istorice. În felul acesta, scriitorul nu este numai un mare clasic al literaturii noastre, ci şi poetul cel mai popular dintre cîţi avem pînă în momentul de faţă, acela care a intrat mai adînc în conştiinţa maselor de pretutindeni.

În valea superioară a Someşului Mare, pe la Năsăud şi împrejurimi, nu există ţăran cu care să nu poţi închega o discuţie plecînd de la poezia lui Coşbuc. Lucrul acesta constituie, fără îndoială, proba cea mai evidentă nu numai a caracterului profund popular al acestei poezii, ci şi a desăvîrşitei îmbinări dintre conţinut şi formă. Coşbuc a găsit, pentru majoritatea împrejurărilor la care s-a referit în opera sa, cuvîntul ce exprimă adevărul, cuvîntul care merge direct la inima cititorului, permiţîndu-i acestuia să înţeleagă precis situaţia de la care a plecat scriitorul, în momentul creaţiei sale, şi încercînd aceeaşi emoţie artistică pe care a trăit-o poetul însuşi. Altfel spus, Coşbuc a reuşit să comunice, în toate cazurile, cu forţa proprie artistului adevărat, ideile şi mai ales sentimentele care i-au pus condeiul în mînă.

Scanned with OKEN Scanner

IBRĂILEANU DESPRE LIMBA LITERARĂ

Activitatea criticului Ibrăileanu s-a desfăşurat pe mai multe planuri şi este sarcina actualilor cercetători ştiinţifici să stabilească aportul pe care autorul *Spiritului critic* l-a adus în diverse domenii, să arate contribuţiile îndrumătorului şi animatorului *Vieţii româneşti* la dezvoltarea nu numai a literaturii şi criticii literare româneşti, ci şi a întregii noastre culturi, în primele trei decenii ale secolului în care trăim.

Ibrăileanu a fost critic literar cu autoritate, a fost istoric literar cu vederi înaintate, conducător de reviste, îndrumător neobosit al scriitorilor tineri, profesor inegalabil etc. Toate aceste activităţi sînt mai mult sau mai puţin cunoscute. Dar el s-a manifestat şi în alte domenii, asupra cărora specialiştii nu s-au oprit, cu toată atenţia, pînă în momentul de faţă.

În rîndurile care urmează vreau să vorbesc despre părerile lui G. Ibrăileanu asupra limbii literare. Atrag atenţia, de la început, asupra faptului că ne găsim în faţa unor preocupări de lungă durată, în activitatea criticului, dar cum ele n-au fost concretizate în lucrări speciale, cîteodată au rămas numai în cursurile netipărite ale autorului şi, bineînţeles, n-au depăşit cercul prietenilor lui Ibrăileanu sau cel al auditorilor săi.

Preocupările lui Ibrăileanu în această direcţie îl apropie şi mai mult de epoca noastră şi imaginea pe care ne-o putem face despre el este nu numai deosebit de cuprinzătoare, întrucît aproape nimic nu i-a scăpat din ceea ce urmărim noi astăzi, ci şi mereu mai vie, mai actuală, mai luminoasă. Figura lui Ibrăileanu se impune tot mai mult în ochii celor ce l-au cunoscut, şi sîntem, pe zi ce trece, mai încredinţaţi că am avut în el un om de o valoare neobişnuită, o personalitate complexă şi deosebit de vie, una dintre cele mai strălucite dintre cîte au ilustrat vreodată o catedră universitară din ţara noastră.

Preocupările referitoare la limbă, în opera lui G. Ibrăileanu, pun în lumină o latură puţin cunoscută din activitatea marelui critic.

Scanned with OKEN Scanner

Spre deosebire de majoritatea contemporanilor săi, care nu puteau depăşi domeniul istoriei şi criticii literare, G. Ibrăileanu, plecînd de la unele afirmaţii ale înaintaşilor săi (I. Heliade-Rădulescu, Asachi, Al. Russo, M. Eminescu, M. Gaster, L. Şăineanu etc.), ori de la cele ale unor colegi de la Universitate, cu care a colaborat şi la *Dicţionarul Academiei* (Al. Philippide), caută să-şi clădească o concepţie nouă pe materialul pus la dispoziţie de aceştia. Pentru el, problema limbii literare nu poate fi neglijată nici o clipă de istoricul şi criticul literar. Ibrăileanu pleacă de la ideea că scriitorii noştri, de la începutul secolului al XIX-lea, au fost conştienţi de greutatea pe care trebuiau s-o învingă în ceea ce priveşte formarea limbii literare şi, de aceea, el „judecă" activitatea acelora tocmai în funcţie de împrejurările în care au trăit, de momentul în care au scris, în funcţie de neexistenţa unei limbi literare formate, precum şi în funcţie de existenţa unor sisteme ortografice haotice, care erau de natură să întîrzie unificarea limbii.

Într-un studiu intitulat *Preocupări lingvistice în opera lui G. Ibrăileanu* şi publicat în *Viaţa Românească*, XXVIII (1936), nr. 4—5, p. 45—55, academicianul Iorgu Iordan a analizat cîteva dintre părerile lui Ibrăileanu referitoare la limbă. Mă voi strădui să nu repet ce s-a spus acolo şi să scot în evidenţă, pe cît va fi posibil, alte aspecte din activitatea criticului. [1]

Academicianul Iordan stăruie, în studiul pomenit, asupra următoarelor idei :

1. Limba noastră literară nu-i formată numai pe baza graiului muntenesc, ci pe baza tuturor graiurilor daco-româneşti.

2. Unificarea limbii literare române a avut loc aşa de tîrziu, printre altele, din motivul că noi n-am avut, decît foarte tîrziu, o ortografie unitară.

3. El se ocupă, de asemenea, de studiile lui Ibrăileanu în care se analizează : *a)* poezia *Vara*, de George Coşbuc ; *b)* Versificaţia lui Eminescu. *c)* Numele proprii din opera comică a lui Caragiale.

Spre deosebire de toţi istoricii şi criticii literari de pînă la el, Ibrăileanu explică apariţia atît de tîrzie a literaturii noastre moderne, ca şi nesiguranţa de care dau dovadă scriitorii de dinainte de 1840, prin lipsa unei limbi literare, prin greutăţile pe care scriitorul nu poate să le învingă, de la început, nu din cauză că nu ar şti ce are de spus, ci, mai ales, din motivul că nu găseşte dintr-o dată cum trebuie să spună ceea ce intenţionează să ne comunice.

Primul curs de literatură română, pe care Ibrăileanu l-a predat la Facultatea de litere şi filozofie din Iaşi, cunoscut mai ales prin subtitlul său,

[1] Mă voi strădui, de asemenea, să nu repet ceea ce a spus despre activitatea lui Ibrăileanu, în această direcţie, G. Ivănescu, în teza sa de doctorat (*Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi 1948).

Scanned with OKEN Scanner

Epoca Conachi, este un model de cercetare literară în funcție de limba pe care o au sau nu la dispoziție scriitorii unei anumite epoci. Se poate spune că fundamentul acestui curs este axat pe formarea limbii literare, pe ideea că scriitorul nu găsește mijloacele necesare de a exterioriza ceea ce simte și ceea ce gîndește.

Ibrăileanu citează, în mai multe locuri, pe Grigore Alexandrescu, care s-a exprimat atît în poezie [2], cît și în proză [3] asupra sărăciei, asupra neprelucrării limbii noastre. Mărturisirea aceasta, a scriitorului muntean, este folosită de Ibrăileanu pentru explicarea operei tuturor scriitorilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Iată cum se exprimă în legătură cu activitatea lui Constantin Conachi :

„Conachi e influențat mai ales de clasicii decadenți și acolo unde n-are simțire adevărată, pune multe *ohuri* și *ahuri*, iar cînd e serios, limba e ridicolă. *Ceea ce a împiedicat pe Conachi de a fi un poet mare e limba* ; dacă el ar fi tradus în altă limbă, ar ieși cîteva poezii chiar bune. Unele din ele, prin fondul lor, prin chinul suferit de poet, aduc aminte de *Nopțile* lui Musset. Prima poezie a lui Conachi din ediția de la 1887 e : *Cine-i amoriul*, cum ar fi *Ce-i amorul* a lui Eminescu, care însă nu-i așa personală ca a lui Conachi. *Din citirea poeziilor acestora se vede cum limba bisericească, întrebuințată de el, e prea săracă pentru poezie ; apoi cum Conachi, avînd nevoie de unele idei nouă, pentru care nu erau încă neologismele, e silit să creeze cuvinte, deși el e contra lui pămîntomăsură* «geometrie», *pămîntoscriere*, «geografie» etc. Pe lîngă asta Conachi, prin însăși firea lui, e greu. Poezia *Cine-i amoriul* e cam ridicolă ; dar tradusă, se vede din ea că Conachi se analizează". [4]

Din citatul de mai sus observăm cum Ibrăileanu nu se mulțumește numai cu constatarea că poetul Conachi nu are o limbă corespunzătoare sentimentelor de care este stăpînit, ci își explică insuficiența acesteia prin limba bisericească, prea săracă pentru ideile sec. al XIX-lea și, în același timp, arată posibilitățile de îmbogățire, de închegare a limbii literare (nevoia introducerii neologismelor),

---

[2] *Gr. Alexandrescu — Opere*, 1, *Poezii*. Ediție critică, note, variante și bibliografie de I. Fischer, București, ESPLA, 1957, p. 170 :

„La toate-ai fost norocit ; nu cred c-atît izbuteai,
De-ai fi avut să formezi limba în care scriai ;
Dar veacul te-a ajutat ; în vremea cînd te-ai născut,
Stilul era curățit și drumul era făcut.
Altfel e-n țară la noi : *noi trebue să formăm*
Să dăm un aer, un ton limbii în care lucrăm
Pe netrecute cărări loc de trecut să găsim.
Și nelucrate cîmpii de ghimpi să le curățim."

[3] Prefața ediției din 1847. Vezi citatul ceva mai încolo.

[4] *Epoca Conachi*, p. 329—330.

după cum, în altă parte, va sublinia nevoia orientării spre literatura și limba populară și spre literatura veche a cronicarilor :

„Am spus altă dată că scriitorii din acea vreme n-aveau o limbă literară ; aceasta a fost una din lipsurile de care au suferit ei mult. De ce azi toți scriitorii scriu bine ? De ce în Franța e tot așa ?... pentrucă este o limbă literară (vorbesc de formă numai). Limba literară lipsea atunci pentrucă și tradiția lipsea. În prefața de la 1847, Alexandrescu spune acest lucru : «Dacă literatura noastră n-a produs nici un cap de operă, care să poată sluji de model netăgăduit : acelea nu ies decît în literaturile formate și în limbile statornicite, după cum o știu mai cu osebire toți acei care scriu, și prin urmare cunosc influența ce are limba asupra stilului». Vedem că-și dă seama la 1847 de lipsa unei limbi și a unei tradiții literare. Același lucru îl spune și în *Epistola către Voltaire*". (*Epoca Alecsandri*, 1927, p. 103).

„Curentul popular este important, cum am văzut pentru limbă, pentru literatură și chiar pentru cultura claselor culte. Dar n-a fost numai limba literaturii populare un element pentru formarea limbii literare, de asemenea nici pentru cultura claselor înalte, ci și limba bisericească și literatura veche a cronicarilor au contribuit la acest lucru" (*Epoca Alecsandri*, 1927, p. 252).

Iată, așadar, indicate cu precizie izvoarele care stau la baza limbii române literare moderne.

Rolul limbii populare l-a preocupat pe Ibrăileanu în mod permanent, atît în polemicile sale cu muntenii, cît și în cursurile universitare, unde subliniază, adesea, contribuția scriitorilor moldoveni în această direcție :

„Curentul poporan, adică cunoașterea literaturii populare și utilizarea ei ca îndreptar pentru literatura cultă, s-a născut în Moldova. Eliade, cînd recomandă lui Negruzzi procedeul de a-și forma limba literară, vorbește de unificarea dialectelor, de limba bisericească, dar de limba poeziei populare nu ; și n-a vorbit nicăirea. Și foarte multă vreme acest curent n-a fost măcar cunoscut aiurea." (*Spiritul critic*, 13—14). [5]

„Din poezia populară s-au luat cuvinte pentru duioșie, natură, ... cuvinte care lipseau în limba bisericească și care nici prin neologisme nu se puteau exprima, pentru că neologismele îs reci. În primele poezii originale ale lui Alecsandri găsim o limbă populară, apoi stilul simplu, aranjarea cuvintelor din punct de vedere logic și estetic. Poezia populară născută așa de spontan și în gura unor oameni care știu așa de bine românește, și-ntr-un suflet așa de sincer, era natural să aibă un stil estetic..." (*Epoca Alecsandri*, 1927, p. 235).

---

[5] Trebuie menționată aici părerea lui Lazăr Șăineanu asupra lui Eliade și a colaboratorilor acestuia, întrucît autorul *Influenței orientale* gîndea exact ca Ibrăileanu. Cf. lucrarea *Ioan Eliade-Rădulescu ca gramatic și filolog*, București, 1892, p. 30—31.

Scanned with OKEN Scanner

Nimeni n-a scris pagini mai frumoase ca Ibrăileanu despre poezia populară. Nimeni ca el şi ca maestrul Sadoveanu, alt moldovean, n-a adus un elogiu mai cald, mai meritat, anonimului genial care a creat *Miorița*: „Dacă ne gîndim la *Miorița* de pildă, putem spune că nici un poet cult n-a putut încă întrece pe poetul popular anonim" (*Note şi impresii*, p. 67) sau, în altă parte:

„Coşbuc, desigur, se ridică uneori pînă la poezia populară. Eminescu, poate, chiar pînă la *Miorița*". (*Ibidem*, p. 74.) [6]

Pe lîngă *limba populară*, despre care a fost vorba mai sus, *limba literară* se îmbogăţeşte prin ajutorul arhaismelor şi prin neologisme. Ibrăileanu credea, întocmai ca Eliade Rădulescu, C. Negruzzi, T. Cipariu şi, mai tîrziu, G. Coşbuc, că limba literară este, în foarte mare măsură, continuarea limbii vechi bisericeşti, despre care spunea că, la început, era mult mai unitară decît în secolul al XIX-lea, cu excepţia vocabularului deosebit de la regiune la regiune.[7] Întocmai ca înaintaşii săi, pomeniţi mai sus, Ibrăileanu nu punea greutate pe limba cronicarilor din cauză că aceştia n-au reuşit să-şi tipărească lucrările; cronicile lor rămînînd în manuscris n-au putut circula şi deci n-au influenţat pe scriitorii de mai tîrziu [8].

„*Limba literară de azi e limba veche*, sau cel puţin aceasta e baza ei. În acele trei veacuri (sec. XVI—XVIII) s-a format o limbă literară în cărţile bisericeşti, nu în cronicari, care *scriau limba vorbită* sau aproape vorbită de ei; apoi cronicile nu s-au tipărit, deci n-au circulat. Cărţile bisericeşti, însă, au fost tipărite, deci au circulat, şi erau scrise într-o formă fixată".[9] (*Epoca Conachi*, p. 13.)

Ibrăileanu, însă, îşi dădea seama, împotriva aprecierilor pe care le făcea, că limba bisericească era prea săracă, îi lipseau termenii necesari pentru o mulţime de noţiuni, idei, sentimente proprii secolului al XIX-lea şi, din cauza aceasta, limba literară trebuia să recurgă, pe lîngă elemente proprii, şi la neologisme.

---

[6] Ideea aceasta va fi exprimată mai tîrziu şi de un nemoldovean, de T. Arghezi: „Mi-aş permite afirmaţia incomodă că poezia „cultă" încă nu a putut să ajungă nivelul *Mioriţei* decît poate cu *Luceafărul* marelui nefericit Eminescu", *Contemporanul*, 29 oct. 1954, p. 1, col. 4.

[7] *Epoca Conachi*, p. 20—21.

[8] Cf. *Epoca Conachi*, p. 13, şi *Epoca Alecsandri*, p. 54—56.

[9] Părerea aceasta nu poate fi, nici vorbă, împărtăşită. Rolul cronicarilor, prin numeroasele copii ale manuscriselor rămase de la ei, a fost destul de important pentru dezvoltarea limbii noastre literare. De lucrul acesta şi-a dat seama Ibrăileanu însuşi cînd, vorbind despre nuvela lui Negruzzi *Alexandru Lăpuşneanu*, se exprima în felul următor: „Această limbă se datoreşte citirii cărţilor bisericeşti şi *cronicelor*..." (*Epoca Alecsandri*, p. 54—56).

Scanned with OKEN Scanner

Este interesant de menționat că Ibrăileanu procedează, în analizarea situației, ca un adevărat lingvist. El constată că, în trecut, limba noastră nu dispunea de cuvinte ca *materie, imaginație, fantazie* [10] etc., din cauză că vorbitorilor de atunci le lipseau noțiunile respective, nu reușiseră să se ridice încă la abstractizare. În secolul al XIX-lea, românii sînt puși să mînuiască cuvinte noi, în care se reflectă „starea de civilizație și cultură" [11] din acea vreme. Faptul acesta duce, însă, la „stricarea" [12] limbii, la modificarea ei în vocabular și sintaxă.

„Stricarea" limbii, la care se referă autorul, trebuie înțeleasă ca o perturbare provocată de introducerea masivă a unor elemente noi în limba literară. Acestea sînt cerute, în cea mai mare parte, de necesitatea de a exprima tot ce gîndim și simțim, în forma cea mai potrivită, dar acomodarea cuvintelor acestora la sistemul limbii noastre, asimilarea lor totală, nu se poate efectua fără oarecare zguduire, fără o tulburare care, de multe ori, nu este numai aparentă.

Procesul a fost explicat, într-o măsură oarecare, de Ibrăileanu însuși, într-o altă lucrare :

„Din punctul de vedere al modificării limbii literare, neologismele prezintă o problemă asemănătoare cu aceea care ni se pune cînd este vorba să alegem cuvîntul muntenesc sau moldovenesc. În adevăr, după cum avem *curte* și *ogradă* tot așa avem *nație* și *națiune*, *concesie* și *concesiune*, *chestie* și *chestiune*. Este evident că într-o limbă literară fixată nu ar putea să existe ambele forme. Ambele forme nu pot rămîne decît numai atunci cînd ele denumesc noțiuni deosebite, ca *porție* și *porțiune* etc.

Uneori neologismul are două forme, din altă cauză. De pildă *influență* și *înrîurire*. Primul este cuvînt străin. Al doilea, tot neologism, este creat în chip arbitrar în sînul limbii române prin analogia celui străin. Nici acestea nu pot rămîne, amîndouă, într-o limbă fixată. Alteori pe lîngă neologismul direct există unul alcătuit prin utilizare, cu înțeles schimbat și forțat al cuvîntului românesc, ca *icoană* pentru și alăturea de *imagine*. Și aici trebuie să rămîie numai unul.

Sau unele șovăiri ca *costă* și *coastă* (verbul *a costa*), *triumfă* și *triumfează* etc.

În sfîrșit, nu mai dăm alte exemple, pentru că aici nu facem un studiu asupra neologismelor. Acum, ce va rămîne în limba literară ? *Nație* ori *na-*

---

[10] *Epoca Conachi*, 1909, p. 53.
[11] *Ibidem*, p. 53.
[12] *Ibidem*, p. 125.

Scanned with OKEN Scanner

țiune ? Influență ori *înrîurire ? Imagine* ori *icoană ? Costă* ori *coastă ?* Se pare că *nație, influență, imagine* și *costă...*" (*Cultură și literatură*, p. 74—75).

Trebuie să atrag, aici, atenția asupra unui lucru pe care Ibrăileanu l-a neglijat în mod intenționat. Cînd el pune problema rămînerii, în limba literară, a unei singure variante fonetice ori a unui singur sinonim, dintr-un grup mai mare, are în vedere, nici vorbă, „normele" limbii literare și nu trebuie să-l acuzăm că nu și-ar fi dat seama de necesitatea, în anumite împrejurări, a celeilalte variante, cînd lucrul este cerut de nevoia unei expresivități deosebite, a funcției stilistice pe care, eventual, ar avea-o aceasta. Nu trebuie să presupunem, deci, că Ibrăileanu nu se gîndea la utilizarea ambelor variante în literatură și că el ar fi pledat împotriva sinonimelor și variantelor fonetice, în orice împrejurare.

Pentru a preveni eventualele nedumeriri ale unora, Ibrăileanu explică necesitatea introducerii neologismelor în limba noastră atît în cursul pomenit (p. 36—37), cît și în broșura intitulată *Cultură și literatură* (p. 74) :

„De ce sîntem nevoiți a introduce neologisme ? din cauza naturii limbii românești : Noi nu putem crea cuvinte nouă prin compunere ori prin derivare, ca limba rusească, sau ungurească chiar. În aceste limbi chiar termenii științifici sînt traduși în cuvinte băștinașe.

La noi acest lucru nu se poate, pentru că limba românească e o *limbă analitică*. S-au făcut încercări și la noi ; Aron Pumnul a vrut să excludă toate neologismele și să le înlocuiască cu cuvinte românești, dar a ajuns ridicol. De aceea recurgem la neologisme, care îmbogățesc limba și ne dau o limbă bună pentru știință sau filosofie ; dar pentru poezie ele nu-s folositoare. Cît timp neologismele nu vor intra în sînul limbii noastre, cît timp ele tot vor fi *simțite* ca neologisme, limba poetică tot săracă va fi. Cît timp neologismele nu vor ajunge ca cuvintele slave din limba noastră care-s considerate ca românești, ele nu vor fi întrebuințate în poezie, mai ales în cea lirică. Un neologism într-o poezie lirică ne face o impresie rea ; la Eminescu găsim cîte unul, în considerațiile filosofice, și de aceea nu face impresie rea" (*Epoca Conachi*, p. 36—37).

„Neologismele propriu-zise, — nu mai este nevoie să le luăm apărarea, fiind numele lucrurilor și ideilor introduse din țările civilizate, mulțimea lor este semnul unui import de bogată cultură străină. Limba română, în deosebire de limba germană, rusă ori ungurească, neputînd crea decît foarte greu cuvinte din sînul ei, este natural să se îmbogățească cu neologisme" (*Cultură și literatură*, p. 74).

O afirmație care va trebui corectată este aceea că neologismele nu sînt indicate pentru poezie. Ibrăileanu credea că aceste cuvinte nu pot fi întrebuințate decît în proză și chiar arată că ele sînt foarte bine venite în *Dan* al

Scanned with OKEN Scanner

lui Vlahuță [13], dar fac notă discordantă în poezie, chiar dacă Eminescu întrebuințează unele din cînd în cînd. El pleca, fără îndoială, de la ideea că neologismul, nefiind cunoscut de toată lumea, n-a avut răgazul să-și îmbogățească conținutul afectiv și din cauza aceasta nu poate transmite stări sufletești, sentimente etc., ca un cuvînt vechi. Ibrăileanu era sub impresia ideii că neologismul este „rece" și, deci, se potrivește în lucrările omului de știință, dar nu și în poezie. *Dan* al lui Vlahuță, carte de analiză psihologică, poate fi considerată ca aparținînd unui om de știință, nu unui poet.

„În versuri e foarte greu de introdus neologisme, sau se pot întrebuința, dar cu mare cumpătare, nu ca în proză sau în știință. Așadar, scriitorul român are o limbă poetică mai săracă decît scriitorii străini. El nu poate întrebuința orice cuvînt pentru ceea ce simte ; pe cînd unul francez poate întrebuința orice cuvînt din limba lui, afară de cuvintele tehnice" (*Epoca Conachi*, p. 29).

Rezerva lui Ibrăileanu, exprimată în rîndurile de mai sus, nu ni se pare valabilă astăzi. Începînd cu poezia lui Eminescu și mai ales referindu-ne la activitatea unor urmași ai acestuia, de la Macedonschi și Anghel, pînă la Tudor Arghezi, constatăm că neologismul nu numai că nu distonează în poezie, dar el este, în foarte multe împrejurări, absolut necesar. Poezia românească nu se rezumă doar la inspirația rurală sau la sentimente proprii omului simplu. Există și o poezie a orașului, a omului cu viață intelectuală bogată, o poezie de idei, care nu se poate realiza numai cu ajutorul elementelor de limbă populară. De altfel, chiar primii scriitori români au folosit, în poezia lor, și neologisme : Eliade, Grigore Alexandrescu, Cîrlova etc. Ibrăileanu însuși a arătat, altă dată, că poezia lui Conachi suferă din cauză că autorul nu s-a folosit de neologisme. [14]

Pentru a încheia cu acest aspect al problemei să ne oprim, o clipă, la rolul traducerilor pentru dezvoltarea limbii literare.

„Un alt mod de a îmbogăți limba literară este facerea de traduceri din literaturile străine. Chiar așa s-a procedat la început ; Eliade știm că a tradus foarte multe cărți străine. Traducînd ești silit să traduci în limba proprie tot ce e și cum e în autor. E un fel de exercițiu de a-ți aminti tot ce știi din limba românească, din toate subdialectele, de toate cuvintele care există și le întrebuințezi. O traducere te face să alergi la toate elementele limbii românești, atît în spațiu, adică din toate subdialectele, cît și în timp, adică din vechime și pînă azi. Deci traducerile îmbogățesc limba, pe lîngă că aduc noi opere literare" (*Epoca Conachi*, p. 37—38)

---

[13] Împotriva lui P. V. Haneș (*Studii de literatură română*, București, f.a., p. 153 și următoarele. Să se vadă în special p. 169 și 171).

[14] Vezi mai sus citatul referitor la poezia *Cine-i amoriul ?* (p. 4).

Scanned with OKEN Scanner

Problema limbii îl interesează pe Ibrăileanu nu numai în legătură cu apariţia limbii literare moderne, în secolul al XIX-lea, ci şi în legătură cu primele texte scrise în româneşte.

Spre deosebire de majoritatea filologilor (istorici literari şi lingvişti) care şi-au exprimat părerea că limba noastră scrisă îşi are originea în graiul muntenesc, prin Coresi, ori în graiul din Maramureş şi din nordul Transilvaniei, prin textele rotacizante, Ibrăileanu îşi însuşeşte punctul de vedere exprimat de Al. Philippide, G. Coşbuc, C. Hogaş, şi, în parte, de M. Gaster, după care limba noastră literară îşi are originea în toate graiurile din nordul Dunării [15].

Merită să subliniem faptul că acest punct de vedere este acceptat, în momentul de faţă, de majoritatea specialiştilor.

„Lipsa unei limbi literare fixate este una din mizeriile culturii noastre. La noi încă se poate scrie şi *curte* şi *ogradă*, şi *pîine* şi *pîne* etc., căci amîndouă cuvintele sau amîndouă formele sînt egal de literare, deoarece *nici graiul „moldovenesc", nici cel „muntenesc" nu pot avea pretenţia de limbă literară.* Limba noastră literară are ca bază limba veche bisericească, iar aceasta n-a fost graiul vreunei regiuni, *ci limba formată prin contribuţia graiurilor tuturor ţinuturilor locuite de români,* graiuri mult mai asemănătoare acum patru sute de ani şi tot mai mult diversificate pe urmă" (*Cultură şi literatură*, p. 68—69).

„Aşa dar limba literară s-a format prin colaborarea tuturor graiurilor româneşti, iar desăvîrşirea se va face tot pe această cale" (*După războiu*, p. 45).

„Şi după cum nici *ista*, nici *ăsta* nu e literar, ci *acesta*, tot aşa nici graiul moldovenesc, nici cel muntenesc, nu e literar..." (*Epoca Conachi*, p. 57). [16]

Ideea va fi reluată, cu altă ocazie, în legătură cu procedeul folosit de Eminescu pentru îmbogăţirea mijloacelor sale de exprimare [17], eventual atunci cînd va vorbi de contribuţia scriitorilor ardeleni la definitivarea limbii noastre literare. [18]

„Un scriitor care s-a adresat tuturor subdialectelor româneşti, este Eminescu ; el a umblat şi a călătorit prin mai toate provinciile locuite de români, avea conştiinţa naţională, şi de aceea întrebuinţează cuvinte din toate dialectele. *El a procedat cam în felul cum s-a format vechea limbă literară*" (*Epoca Conachi*, p. 34).

---

[15] „... Limba vorbită de toţi românii a devenit limbă literară (*Epoca Conachi*, p. 101). Cf. şi *Cultură şi literatură*, p. 68—69 ; şi iarăşi *Epoca Conachi*, p. 57. Trebuie să atrag atenţia că Ibrăileanu n-a ajuns dintr-o dată la părerea exprimată aici, că multă vreme a oscilat. Putem chiar spune că, la început, era mai degrabă adeptul teoriei emise de Nicolae Iorga, după care limba literară îşi are originea în textele maramureşene, şi numai cu timpul îmbrăţişează celălalt punct de vedere, căruia îi rămîne credincios pînă la sfîrşit.

[16] În ediţia din 1909, p. 52.

[17] *Epoca Conachi*, p. 34—35.

[18] *Cultură şi literatură*, p. 69—70.

Scanned with OKEN Scanner

„Unificarea limbii literare trebuie să se facă prin colaborarea tuturor graiurilor. Aceasta au înțeles-o scriitorii din veacul trecut, și nimeni n-a spus-o mai bine decît Eminescu.

Atît scriitorii munteni, cît și cei moldoveni au încetățenit în limba literară comună forme din graiul provinciei respective. Mai în urmă și unii scriitori ardeleni, ca Coșbuc și Goga, au dat limbii literare unele expresii din poeziile lor" (*Cultură și literatură*, p. 69—70).

Trebuie să subliniem aici faptul că, pe cînd bucureștenii (I. Bianu, O. Densusianu, P. V. Haneș, N. Cartojan, acad. Al. Rosetti, acad. G. Călinescu, J. Byck și, acum în urmă, acad. A. Graur) susțin că limba literară a fost fondată și s-a dezvoltat pe baza graiului muntenesc, pe cînd clujenii (S. Pușcariu, Al. Procopovici, N. Drăganu) cred că rolul acesta l-au jucat textele rotacizante, scrise în graiul din nordul Transilvaniei și din Maramureș, ieșenii se dovedesc mai puțin subiectivi [19]; ei nu pun nici un pic de patriotism local în explicarea problemei și consideră, după cum am văzut, că toate graiurile daco-românești au contribuit la închegarea și la dezvoltarea limbii literare. Punctul acesta de vedere a fost susținut, cu deosebită hotărîre, de Ibrăileanu, atît la cursurile sale universitare, cît și în diverse publicații la care a colaborat. El se sprijinea, întocmai ca Philippide, pe o serie de nume mari de scriitori, fără contribuția cărora nu poate fi concepută limba literară. Este vorba de Varlaam, Dosoftei, toți marii cronicari, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Al. Russo, M. Eminescu, I. Creangă, M. Sadoveanu, la care pot fi adăugați ardelenii I. Slavici, G. Coșbuc, Goga etc.

Împotriva acestei argumentări, Ibrăileanu recunoaște că graiul muntenesc este mai apropiat de limba literară, decît celelalte, dar arată că lucrurile nu stăteau tot așa în trecut. Coresi nu a impus decît fonetismul muntean, nu și formele, sintaxa ori lexicul. Acesta din urmă, în special, este altul de la regiune la regiune. Preponderența graiului muntenesc asupra celorlalte se resimte începînd cu secolul al XIX-lea, în special în a doua jumătate a acestui secol, cînd *presa*, *teatrul*, *viața politică* (cu creatorii ei !), *scriitorii*, *armata*, *moda* etc., se dezvoltă sub influența Capitalei, care este în Muntenia. [20]

---

[19] O singură dată Ibrăileanu se pare că depășește această modestie și anume atunci cînd, în *Literatură și societate* (*Opera lui Vlahuță*, p. 32), trece în revistă realizările, în acest domeniu, ale muntenilor, pe de o parte, și ale moldovenilor, pe de altă parte, la cultura și literatura noastră : „La crearea limbii literare contribuie mai mult Moldova, căci ea, prin curentul poporan și prin bogăția de idei și sentimente, aduce mai multe resurse, un mai mare contingent de cuvinte și forme".

[20] Se pare că J. Byck nu împărtășește acest punct de vedere (vezi *Gazeta literară*), dar el nu aduce argumente, ci face numai simple afirmații, pe care nu ne putem sprijini.

Scanned with OKEN Scanner

„Dar vorbirea munteneasca mai este avantajată şi de unele împrejurări neliterare, care decurg din faptul că Bucureştii sînt capitala ţării. Limba din Bucureşti are prestigiul limbii unei capitale, şi unele persoane din Moldova au snobismul de a vorbi „munteneşte". Limba aceasta este apoi a ziarelor care o răspîndesc zilnic în toată ţara. Limba aceasta este în cea mai mare parte a cărţilor didactice, pe care învaţă copiii din ţara noastră. Este limba generalizată în lumea militarilor şi în lumea actorilor. Pe lîngă acestea, foarte multă lume din toate unghiurile ţării se duce adesea la Bucureşti cu afaceri. În sfîrşit, cea mai mare parte din scriitorii noştri se stabilesc mai devreme sau mai tîrziu în Bucureşti şi se influenţează în scrisul lor de vorbirea de acolo, aşa încît graiul muntenesc are preponderenţă în chiar operele literare, adică în operele acele prin care mai ales contribuie la limba literară toate vorbirile româneşti" (*Cultură şi literatură*, p. 72—73). [21]

Ibrăileanu arăta, de asemenea, că graiul muntenesc cunoaşte foarte multe elemente dialectale şi nu tot ce găsim în el poate deveni literar. O serie din aceste particularităţi sînt urmărite pe bază de texte populare, culese tocmai de munteni (*Graiul nostru*) şi semnalate la unii scriitori din secolul al XIX-lea. [22]

Limba noastră literară a fost ţinută pe loc şi nu s-a putut dezvolta mai devreme din cauza lipsei unei ortografii unitare. Ibrăileanu a arătat că trecerea de la alfabetul chirilic la cel latin a creat un adevărat „haos" [23] şi că acest haos a dus la ideea că fiecare individ poate să-şi creeze un sistem ortografic propriu, că nerespectarea regulilor ortografice oficiale, departe de a expune pe cel în cauză, ca pe unul ce nu ştie să scrie, îl consacră ca pe autorul unui nou sistem. Ibrăileanu se declară pentru ortografia fonetică şi pledează pentru o simplificare a ei, prin eliminarea semnelor şi accentelor inutile, precum şi pentru înlăturarea lui *â* :

„După introducerea literelor latine a început un haos în scrierea limbii, care n-a încetat cu totul nici pînă astăzi. Greutatea de a adopta alfabetul latin la sunetele limbii române, tendinţele lingvistice datorite curentelor politico-naţionale, ignoranţa, arbitrariul personal sau de coterie, etc. au dat naştere la tot felul de ortografii.

Neexistînd o singură ortografie de la care orice abatere să fie semn de incultură, neştiinţa nici unui sistem ortografic din cele dominante nu putea trece drept o ruşine, un lucru infamant, într-o ţară unde era o aşa anarhie

---

[21] Ideea aceasta a putut fi împrumutată de Ibrăileanu de la Alexandru Philippide, care o exprimase clar în *Principii de istoria limbii*, p. 9.

[22] *Epoca Conachi*, p. 116.

[23] *Însemnări literare*, 29 iunie 1919, p. 15. Cf. *Cultură şi literatură*, p. 84.

Scanned with OKEN Scanner

ortografică. La rigoare, agramatul putea beneficia și el de dreptul de a avea o scriere personală" (din *Însemnări literare*, anul I, nr. 20, 29 iunie 1919, p. 15).

În *Epoca Conachi*, Ibrăileanu ridică și cîteva probleme de amănunt, care ne ușurează explicarea unor particularități lingvistice din operele scriitorilor din secolul al XIX-lea, după cum în volumele sale tipărite se dovedește a fi preocupat și de felul cum își însușesc străinii limba noastră.

Ca să exemplificăm afirmațiile de mai sus vom spune numai că Ibrăileanu a văzut just unele aspecte ale literarizării (*ă* > *e*, *î* > *i* ; *reu, rebda, ripitor, sin, ris* etc.) cînd a explicat fenomenul prin tendința moldovenilor de a scrie după model muntenesc. Tot așa a avut dreptate cînd pentru localizarea unui text a plecat de la paralelismul *gi* (Moldova) — *j* (Muntenia) și a susținut că înlocuirea lui *gi* (la moldoveni) prin *j* ridică problema influenței graiului muntean asupra celui moldovenesc și invers.

În ceea ce privește cealaltă problemă, în legătură cu însușirea limbii noastre de către străini, Ibrăileanu a observat cum aceștia se trădează în primul rînd prin întrebuințarea articolului. Ei întrebuințează forma nearticulată a unui substantiv, în locul celei articulate, și invers.

Ideile lui Ibrăileanu despre limbă nu s-au bucurat de o circulație prea mare, tocmai din motivul că autorul lor le-a lăsat risipite prin diverse publicații la care a colaborat, ori în cursurile sale netipărite. Ele pot fi, însă, organizate într-un sistem propriu, și prezentate, în forma aceasta, publicului de astăzi. Multă vreme aceste idei n-au fost cunoscute decît de elevii direcți ai lui Ibrăileanu. Istoricii și criticii literari nu s-au lăsat antrenați într-o asemenea discuție din motivul că era vorba de preocupări care depășeau domeniul lor de activitate, iar lingviștii considerau că aceste contribuții, venite din partea unui nespecialist, nu pot prezenta un interes prea mare.

Iată, însă, că după mai bine de treizeci de ani de la moartea criticului, ideile sale contribuie în mod hotărîtor la lămurirea unora din problemele de bază ale limbii noastre literare. Ele întineresc în gîndurile altor generații și fac să se simtă prezența spiritului critic moldovenesc, pe care Ibrăileanu l-a analizat mai temeinic decît oricine, în dezbaterile referitoare la originea limbii noastre literare.

Ideile fostului nostru profesor, risipite cu atîta dărnicie în rîndurile auditorilor și cititorilor săi, au rolul de a stabili legătura între ieri și azi, de a lega firul unei tradiții pe care sîntem datori să o continuăm popularizînd-o și ducînd-o mai departe.

Scanned with OKEN Scanner

VOCABULARUL OPEREI LUI M. SADOVEANU

Dacă ne referim la primele scrieri în limba română, constatăm o adevărată sărăcie, a lor, sub aspectul vocabularului. Unii specialişti din trecut au arătat cum o noţiune care era exprimată de autorii slavi, după care s-au condus traducătorii români ai vremii, cu ajutorul a 12 cuvinte a fost transpusă, în româneşte, cu un singur „sinonim" care, se înţelege, nu putea acoperi multitudinea de înţelesuri din originalul slav. [1]

Sărăcia aceasta nu era determinată numai de lipsa cuvintelor respective din limba noastră ci, mai ales, de necunoştinţele celui care traducea, precum şi de domeniul restrîns la care se referă tipăriturile şi manuscrisele care ni s-au păstrat din sec. al XVI-lea. Se cuvine să menţionăm, aici, şi lipsa de tradiţie, a scrisului, în limba noastră, în acea vreme. Dovadă că aşa trebuie să interpretăm lucrurile şi nu altfel, este faptul că, la mai puţin de o sută de ani de la tipărirea cărţilor lui Coresi, mitropolitul Varlaam, în Moldova, şi Simion Ştefan, traducătorul *Noului Testament de la Bălgrad* (1648), în Transilvania, realizează, în lucrările lor, o limbă superioară din toate punctele de vedere, cu folosirea, pe scară relativ largă, a numeroase sinonime.

Începînd cu aceşti doi traducători, elementul popular din limbă îşi face loc tot mai mult în scris şi, datorită cronicarilor şi cărţilor populare, el trece pe primul plan încă în secolul al XVII-lea. Este vorba, se înţelege, de o întrebuinţare practică, fără preocupări teoretice, deocamdată. Lărgirea preocupărilor cărturarilor vremii duce, implicit, şi la îmbogăţirea substanţială a vocabularului. La cuvintele populare se adaugă numeroase elemente cărturăreşti, de origini diferite. Cele mai multe sînt de provenienţă slavă, în textele bisericeşti, şi de origine turcească în cronici. Miron Costin, Neculai Costin, Stolnicul

---

[1] Vezi *I. A. Candrea — Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII*, I, Bucureşti, 1916, p. XI.

Constantin Cantacuzino şi, mai ales Dimitrie Cantemir aduc, în scrierile lor, numeroase neologisme. Cu toate acestea, limba noastră continuă să păstreze un caracter arhaic. „Modernizarea" ei se va produce, aşa cum se ştie, abia după apariţia Şcolii Ardelene cînd se creează o terminologie ştiinţifică şi se poate vorbi de o preocupare conştientă de îmbogăţire a vocabularului limbii române cu ajutorul neologismelor. Rolul diferitelor manuale, precum şi al cărţilor de popularizare, în domenii foarte variate de activitate, a fost deosebit de important pentru dezvoltarea limbii noastre moderne.

Multe idei ale latiniştilor vor sta la baza concepţiei lui Eliade Rădulescu, despre limbă, şi vor contribui în măsură apreciabilă nu numai la o mai rapidă închegare a acesteia, ci şi la uşurarea drumului ei spre unificare.

Din rîndul ardelenilor se desprinde primul scriitor modern al literaturii noastre, I. Budai-Deleanu, adevărat artist şi sub aspectul folosirii vocabularului în operele literare. Deşi nu avea modele româneşti după care să se conducă, I. Budai-Deleanu a ştiut să dozeze, în *Ţiganiada,* în aşa fel materialul de limbă încît s-a impus ca un adevărat premergător al marilor clasici, din a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi al celor din secolul nostru.

În *Ţiganiada* lui I. Budai-Deleanu se îmbină pentru prima dată, în mod fericit, într-o operă literară, elementele de vocabular de proveniență populară cu arhaismele şi neologismele.

Către mijlocul secolului trecut, scriitorii de la *Dacia literară* duc mai departe acest procedeu pe care îl vom mai întîlni, după aceea, la Al. Odobescu, şi, în sfîrşit, la M. Eminescu şi la George Coşbuc.

Scriitorul Sadoveanu, asupra căruia intenţionăm să ne oprim în expunerea de faţă, are, aşadar, înaintaşi iluştri.

Folosind experienţa acestora şi cunoscînd limba română sub toate aspectele ei, atît în trecut, cît şi astăzi, el pune, totdeauna, în concordanţă desăvîrşită conţinutul operei literare cu forma ei şi realizează, în proza artistică, ceea ce, mai înainte, realizase în poezie, Mihai Eminescu.

Acuzaţiile, pe care i le-au adus unii critici literari mai vechi, în legătură cu abuzul de arhaisme şi cu evitarea neologismului, în scrisul său, nu au nici un fel de valabilitate dacă ţinem seama de conţinutul fiecărei cărţi în parte.

Într-adevăr, i s-a reproşat lui Sadoveanu, în mai multe rînduri, că evită neologismul în opera sa literară. La o cercetare atentă a vocabularului sadovenian observăm, însă, că afirmaţia aceasta nu are un suport real.

Cei care i-au făcut această critică, ca şi cei care l-au acuzat că abuzează de arhaisme sau de regionalisme, n-au adus probe în susţinerea afirmaţiilor lor. Criticii respectivi n-au pus în legătură forma operelor marelui scriitor cu conţinutul lor. Aşa cum avea să arate autorul însuşi, vorbirea ţăranilor din opera sa nu este aceeaşi, de la epocă la epocă. Vocabularul celor de la începutul

Scanned with OKEN Scanner

secolului este mai sărac decît al celor pe care ni-i zugrăveşte în perioada dintre cele două războaie şi, mai ales, spre sfîrşitul acestei perioade. Bogăţia vocabularului celor de la 1940, să zicem, faţă de cei de la 1900, este determinată, în primul rînd, de pătrunderea neologismelor în vorbirea ţăranilor.

Lucrul acesta a fost mărturisit de Sadoveanu însuşi, în mai multe rînduri. Iată cum se exprima, în 1951, într-un articol intitulat *Ceva despre meşteşugul scrisului*, pe care l-a publicat în *Flacăra* din 14 iunie, p. 1, col. 4—5 :

„...Încă nu s-a isprăvit în limba noastră vorbită şi scrisă chestia neologismelor. Încă nu s-a fixat definitiv glosarul limbii literare, pentru că nu e complect.

Acum zece, ori doisprezece ani a fost foarte aprigă lupta pentru acceptarea sau respingerea neologismelor. S-au găsit unii retrograzi care să susţie purismul limbii populare. Erau fără îndoială împotriva progresului. Se ştie că limba e în necontenită prefacere.

Poporul nostru nu putea rămîne pe loc cu vorbirea lui arhaică. Odată cu lucrurile ori noţiunile nouă, el acceptă şi etichetele lor, adică vocabulele străine ce exprimă aceste lucruri şi noţiuni nouă. În cursul veacului acestuia poporul nostru a luat cunoştinţă de o mulţime de noutăţi pe care le aduce tehnica. Chiar în timpul pe care îl trăim noi acum — timp de construire a socialismului — poporul nostru intră în contact cu o serie întreagă de fenomene şi noţiuni, deci de cuvinte nouă care îi îmbogăţesc vocabularul.

Nu se ştia, acum zece ani, la ţară, ce este un tractor, ce e agrotehnica. Acum se ştie. Cu cît poporul se ridică din punct de vedere cultural şi tehnic, cu atît limba lui se îmbogăţeşte. Acolo unde poporul nu are termenul care să îmbrace lucrul nou, e necesar să accepte neologismul. De aceea, ţăranul are *telegraf, telefon, gară, tren, vagon, avion, radio* şi alte sute şi sute de cuvinte pe care i le-au adus noutăţile veacului. De asemeni şcoala i-a dat cuvinte nouă pe care el le întrebuinţează pe lîngă cele vechi. De pildă *nădejde* şi *vreme* au alături pe *speranţă* şi *timp*. Ţăranul întrebuinţează *speranţă* şi *timp* fără a lepăda *nădejdea* şi *vremea* care rămîn în expresiile fixe. Se zice *om de nădejde, bună vreme, de vreme ce*, etc. Lîngă *speranţă* şi *timp* care poate se vor diferenţia, vor rămînea statornic în expresii vechile cuvinte : *nădejde* şi *vreme*.

Deci neologismele în vorbirea poporului şi în limba literară au un rost şi întrebuinţarea lor cu socoteală nu poate aduce decît folos. Neologismul necesar nu strică limba, ci o îmbogăţeşte.

Să nu se întrebuinţeze neologismul în locul unui cuvînt românesc care exprimă precis acelaşi lucru. În loc de *inimă* să nu spunem *cord*, chiar în medicină. *Cordial* însă e bun. *Salutări cordiale* : mai bun decît *salutări din inimă*. Un cuvînt în loc de trei..."

Conştient de valoarea literaturii pe care o scrie, şi de rolul ei în dezvoltarea limbii literare, Sadoveanu nu se lasă influenţat de nici un fel de intervenţii, în această ordine de idei, şi îşi urmează drumul cu o siguranţă uimitoare, încă de la început [2].

Am spune că fluviul în care se adună toate apele teritoriului de limbă românească nu poate fi tulburat de pumnul de ţărînă pe care îl aruncă, asupră-i, călătorul nemulţumit care vrînd să treacă pe celălalt mal, nu ştie unde poate fi găsit vadul ori podul respectiv.

Scriitorul nu-şi arată nemulţumirea faţă de asemenea atitudini, ci lăsînd să se înţeleagă că preopinenţii ar putea avea dreptate, subliniază valoarea *documentară* a operei sale, sub aspectul limbii, dacă cea *artistică* îi este contestată ori chiar interzisă :

„Întîmplîndu-mă să fiu din categoria cea osîndită [3] şi avînd a mă îngriji la timp de popasul ostenelilor mele, am cugetat că o operă destul de lungă e mai puţin împovărătoare dacă e bine rînduită ; face faţă mai bună în rafturile bibliotecii şi poate scuti şi de truda lecturii ; *totuşi celor curioşi li s-ar oferi astfel evoluţia nu numai a temperamentului unui om, ci şi a limbii ce se oglindeşte în scrisul lui.* De la 1900 pînă astăzi şi limba vorbită, nu numai cea scrisă, a trecut prin schimbări remarcabile. Iar de douăzeci de ani... vocabularul capătă altă amploare şi o rezonanţă nouă. *Într-o perioadă încă haotică a limbii noastre literare, scriitorul acesta poate aduce măcar un serviciu documentar*“ [4].

Nu trebuie să uităm că în primele cărţi ale lui Sadoveanu, unde subiectele erau împrumutate din trecutul îndepărtat, ca în *Şoimii*, ori din mediul rural în care au trăit bunicii şi părinţii autorului, neologismul nu avea ce căuta.

Scriitorul, care s-a documentat nu numai asupra evenimentelor la care se referă, ori asupra obiceiurilor vremii, ci şi asupra limbii pe care o foloseau oamenii, atunci, nu putea să pună neologisme nici în gura fraţilor Potcoavă şi a tovarăşilor lor de luptă, nici în a eroilor din *Povestiri*, *Crîşma lui*

---

[2] Cf. spusele lui *G. Bogdan-Duică*, în *Răspuns la discursul de recepţie*, la Academia Română, în *Poezia populară*, Bucureşti, 1923, p. 18 : „*Povestirile* de la 1904 ne-au descoperit aproape toate caracterele operei d-tale, semn că ele izvorau dintr-o precoce formă definitivă a firii d-tale poetice“. Cf. şi cele spuse de *N. Iorga* — *Istoria literaturii româneşti contemporane*, II, Bucureşti, 1934, p. 109, precum şi mărturiile lui Sadoveanu însuşi : „Deşi eu însumi nu puneam deosebit preţ pe producţiile mele, îmi aduc aminte perfect de simţirea ce am avut la vestea şi la consolările amicului meu. *Eram absolut sigur de mine în acel moment şi, dacă era o scădere, mă aflam dispus să o atribui cititorului, nu autorului*“ (*Anii de ucenicie*, Bucureşti, 1944, p. 245).

[3] Să lucreze, adică, mai mult decît alţii.

[4] *Opere*, I, 1940, p. IX.

Scanned with OKEN Scanner

Moș-Precu și *Dureri înăbușite* [5]. Atunci cînd, numai doi ani mai tîrziu, el își alege eroii dintre intelectualii tîrgurilor moldovenești nu va sta nici o clipă la îndoială în întrebuințarea neologismului. Folosirea lui, pe scară apreciabilă, în lucrarea *Insemnările lui Neculai Manea*, așa trebuie explicată.

Este vorba, așadar, nu de o întrebuințare la întîmplare a limbii noastre și, în special, a vocabularului ei, ci de o atentă adaptare a formei la conținut, pe care scriitorul a întărit-o, adesea, și prin atitudini teoretice.

Să ne oprim, deocamdată, la un singur asemenea exemplu, extras dintr-un articol publicat, mai întîi, în *Scînteia* [6] și reprodus, după aceea, în volumul *Mărturisiri* [7].

„Adăugiți frumuseților naturii și măestria de a zugrăvi oameni, limba savuroasă cuprinzînd comorile depozitului popular. Cum s-ar putea da în limba noastră dulceața și scînteierea unei exprimări care în original trebuie să fie o încîntare continuă ? În vorbirea populară din *Serile în sat la Dikanka* nu-i îngăduit să intre nici un neologism care ar aminti altă lume și altă viață decît aceea pe care ne-o înfățișează Panko, prisacarul hohol, nici o zicală și nici un proverb care nu și-ar afla corespondentul valabil în limba noastră. Stilul lui Nicolai Gogol cuprinde taine și nuanțe care ar trebui pătrunse și apropiate spiritului și sufletului nostru. Încă din tinereță am simțit acest lucru în cărțile lui Gogol și am visat desfătarea dumnezeiască a originalului. Mă aflu, față de ce întrevăd în acest excepțional artist, într-o necontenită neliniște și căutare în mine însumi a misterului creației lui."

Mai putem acuza, oare, pe scriitor, că într-o asemenea împrejurare nu se folosește de neologisme ? Răspunsul nu poate fi decît negativ.

Într-o situație asemănătoare se găsesc multe din cărțile de început ale autorului.

Alții au crezut că se cuvine să-i reproșeze prezența *arhaismului* sau a *regionalismului* [8] în cărțile sale. Dar nici aceștia n-au putut invoca motive temeinice în vederea susținerii punctului lor de vedere.

---

[5] Comparînd textul primei sale ediții din *Șoimii* cu acela din retipăriturile ulterioare constatăm că autorul, foarte tînăr la apariția acestei cărți, lăsîndu-se influențat de limba contemporanilor săi, a introdus și cîteva neologisme. Ele erau potrivite pentru cultura autorului și pentru epoca în care scria, dar nu aveau nimic comun cu atmosfera și realitățile Moldovei din a doua jumătate a sec. al XVI-lea. Dîndu-și seama de această neconcordanță, autorul a intervenit, ulterior, în textul *Șoimilor* și a înlocuit neologismele în cauză cu alte cuvinte.

[6] *Incomparabilul Gogol* (în *Scînteia* din 10 martie 1952, p. 3, col. 3).

[7] P. 588—593. Titlul articolului *N. Gogol*. Citatul, la p. 592—593. Cf., mai înainte, și volumul *Evocări*, în care găsim citatul la p. 218.

[8] Cf. *Ovid Densusianu — Evoluția estetică a limbii române. Epoca contemporană*, IV, 1937—38, p. 158—185.

Scanned with OKEN Scanner

Cele mai multe dintre criticile formulate se explică prin studierea parțială a operei sadoveniene și printr-o atitudine greșită în fața problemelor limbii, prin concepția dominantă, pînă nu demult, că între limba *scriitorului* și cea a *eroilor* săi nu trebuie să existe deosebiri.

Într-adevăr, pînă aproape de vremea noastră, a dominat și în problemele limbii concepția „estetică", după care vorbirea din *Hanu-Ancuței* cu cea din *Nicoară Potcoavă* ori *Frații Jderi* și cu cea din *Ochi de urs* ori *Cazul Eugeniței Costea* nu poate fi decît absolut unitară, sub toate raporturile. Cu alte cuvinte, în limba scriitorului, după părerea acestor specialiști, nu trebuie să se facă deosebire între vorbitorul din secolul al XV-lea și cel de azi, între pădurarul Pecineaga din *Nopțile de Sînziene*, ori Moș-Hau, primitivul, din volumul *Nada florilor* și eroii de tipul Constanței Corbeanu, din *Paștile blajinilor*, care își mai aduce aminte de limba mamei sale doar atunci cînd este obligată să schimbe cîteva cuvinte cu oamenii de serviciu. [9]

Pentru cercetătorii la care mă refer nu au înțeles nici deosebirile existente între volumele *Povestiri*, *Depărtări*, *Ochi de urs* ori *Valea Frumoasei* și *Mitrea Cocor* ori *Aventură în Lunca Dunării*, volume în care autorul a subliniat anumite caractere locale, în funcție de originea deosebită, și sub acest aspect, a eroilor din cărțile pomenite, ori din mediul în care se desfășoară acțiunea acestora, după cum nu se poate explica nici amestecul de cuvinte ardelenești, moldovenești și muntenești, în *Ostrovul lupilor*, ori toponimia atît de nestatornică, în Dobrogea, pe care scriitorul a lămurit-o, el însuși, în una din cărțile sale mai vechi :

„În alte părți ale continentului, toponimia se moștenește de la un neam la altul : În limba nouă, vocabulele vechi sună ciudat și plăcut. Aici catastrofele periodice au spulberat tot ; după furtună, colbul s-a așezat iar, și veneticul, uitîndu-se cu ochi mirați la pustia din juru-i, a dat nume nouă apelor, cîmpiei și colinelor. Numele de azi, din preajma ruinelor nobile ce se dezgroapă, sînt îndeobște turcești și tătărăști" [10].

Toponimia respectivă este determinată, se înțelege, de populațiile deosebite care au locuit Dobrogea, de la epocă la epocă :

„În aceste pături suprapuse de oseminte, au aprins focuri de popas și strămoșii noștri daci, care aduceau oamenilor de la miază-zi lînă și grîu. Au așezat apoi stăpînire romanii. Au risipit după aceea tăciuni și sînge hoardele

---

[9] „Am stat la îndoială dacă trebuie ori nu să mă mai întorc într-o țară cu care nu mai am nici o legătură. Un simplu fapt, cu totul neînsemnat în aparență, trebuia să mă hotărască. Două femei, dădacele mele, ne însoțiseră în străinătate. Am vorbit cu dînsele vreme de zece ani *limba lor* și le citeam gazetele din țară, care căzeau nedesfăcute de pe biroul tatălui meu" (*Opere*, XIV, p. 53).

[10] *M. Sadoveanu* — Opere, XVI, p. 10.

Mongoliei, năzuind, din foamete, spre asfințit. Au pus iar liniște autocratorii de la Bizanț, pînă ce au năboit dintr-o parte tătarii și dintr-alta turcii. S-a așezat țintirim peste țintirim și vatră peste vatră. Cele din urmă valuri omenești au lăsat gunoaie de urmași ce stau încă în ființă, față în față" [11].

Dacă în pasajele imediat precedente autorul se referă cu deosebire la trecut, ne putem opri, un moment, la o subliniere pe care o găsesc în altă carte cu subiect luat din Dobrogea, și anume la *Priveliști dobrogene*, unde constatările autorului privesc, în primul rînd, momentul în care a fost scrisă această operă (1914) :

„Da' trăiesc în satul ista, boieri dumneavoastră, cinci neamuri de oameni : trăiesc români, trăiesc bulgari, pe urmă sînt sași, sînt și lipoveni și talieni... bașca grecii, armenii, turcii și tătarii, cari sînt presărați în toate părțile : piper și sare în bucate". [12]

„Mahmudia e un sat de două mii de suflete. În aceste două mii de suflete sînt cuprinse toate națiile Dobrogei : români și bulgari, ruși, turci și greci, tătari și armeni. Moscheia își înalță minaretul lîngă turnul bisericii creștine" [13].

Alt erou al lui Sadoveanu, din același volum, face următoarea reflecție :

„Trecutul acestor locuri e un tablou imens cu perspective nesfîrșite, și Dobrogea aceasta din ce în ce mai mult îmi pare un cimitir...". [14]

Modul în care scriitorii se folosesc, în operele lor, de limba poporului n-a atras decît de puțină vreme atenția specialiștilor.

Pînă în momentul de față nu există un punct de vedere unitar asupra aspectelor care trebuie luate în considerare. Se poate spune, însă, cu destul de multă siguranță, că pentru punerea în lumină a contribuției unui scriitor la formarea ori la închegarea limbii noastre literare ne interesează în mai mică măsură înregistrarea și clasarea faptelor de limbă decît valorile noi pe care scriitorul le stabilește pentru diferite forme, expresii ori cuvinte. Cu alte cuvinte, acolo unde Ovid Densusianu [15] găsea că M. Sadoveanu folosea un procedeu nejustificat și, în consecință, nerecomandabil, noi vedem una dintre calitățile excepționale ale marelui scriitor care a contribuit, într-o măsură cu

---

[11] *Opere*, XVI, p. 8. Idei asemănătoare găsim și în unele lucrări anterioare, cum ar fi *Depărtări*, București, 1930, p. 60 : „În colțul acesta, și țărmul și marea au ceva sălbatic. Cu toate acestea de mii de ani omul și-a făcut aici așezarea. Despre greci și bizantini și turci se știe ceva. Dar înaintea grecilor vor fi fost alții și alții pînă în fundul vremii, la locuitorii peșterilor".

[12] *Priveliști dobrogene*, București, „Minerva", 1914, p. 10.

[13] Ibid., p. 217—218.

[14] Ibid., p. 224.

[15] Cf., cursul citat, p. 158—185.

Scanned with OKEN Scanner

totul neobişnuită, nu numai la îmbogăţirea vocabularului limbii române, ci şi la crearea unui stil propriu, atît de caracteristic.

Vocabularul scriitorilor n-a fost studiat decît cu totul sporadic, de către specialiştii noştri. În orice caz, nici unul dintre scriitorii mari nu s-a bucurat de o cercetare monografică, din acest punct de vedere. Încercări parţiale există dar toate se resimt de lipsa unei tradiţii în acest domeniu, a cercetătorilor noştri [16]. De cîţiva ani se lucrează la un „dicţionar" complet al limbii din poezia lui Eminescu [17], aşa cum cercetătorii sovietici au elaborat o lucrare similară privind limba lui Puşkin [18] şi sîntem informaţi că pregătesc, acuma, una pentru vocabularul operei lui Maxim Gorki. Tot aşa lingviştii maghiari au început lucrările privitoare la întocmirea unui dicţionar al poeziei lui Petöfi [19].

Va trebui să spunem, şi aici, că, de foarte multe ori, scriitorul nu face decît să se conformeze unor tendinţe latente, existente în limbă, pe care le pune în lumină printr-o întrebuinţare fericită, dîndu-le, în acelaşi timp, nu numai o valoare deosebită, ci şi putere de circulaţie.

Este cunoscută afirmaţia lui Eminescu, în legătură cu dezgroparea elementelor arhaice şi repunerea lor în circulaţie [20].

Se ştie, de asemenea, cum Sadoveanu însuşi a mărturisit, adesea, măsura în care creaţia sa, în limbă, se datoreşte poporului care a creat această limbă, şi poeziei noastre populare, pe de o parte, precum şi marilor artişti din trecut, pe de altă parte, pe care scriitorul i-a invocat adesea, numindu-i dascăli ai săi :

„Unii dintre cei care au sălăşuit ori sălăşuiesc în această incintă [21] au putut privi c-un ochiu indiferent această artă primitivă, alţii au judecat-o destul de aspru. Mă simt întrucîtva mulţămit că înaintaşul meu [22] n-a fost dintre aceştia. *Trebuie să fac mărturisirea de credinţă că poporul este părintele meu literar ; că trecutul pulsează în mine ca un sînge al celor dispăruţi...*" [23]

Altădată, vorbind despre „autorul" *Mioriţei*, Sadoveanu spunea :

---

[16] Cu toate că, din anumite puncte de vedere, vocabularul cîtorva scriitori străini s-a bucurat, mai ales în Franţa, de cercetări de ansamblu.

[17] Cf. *Tudor Vianu — Dicţionarul eminescian* (în volumul *Jurnal*, 1961, p. 180—185).

[18] Словарь языка Пушкина, АН СССР. Институт языкознакзя. Т. I, 1956, (А-Ж), Т. II, 1957 (З-Н), Т. III, 1959 (О-Р), Т. IV, 1961 (С-Я).

[19] Cf. *M. Gáldi, Lászlo — Mutatvány a készülö* Petöfi *— szótárból*, 1958.

[20] Vezi *G. Istrate — Eminescu şi limba populară*, în *Iaşul nou*, martie, 1951, p. 139 şi acest volum, p. 155 ; „Arhaismii poate că-i va încetăţeni cu încetul poezia, dar nu numai ea, căci e un drept exclusiv al ei de a revivifica colorile limbii prin vorbe dezgropate din mormîntul trecutului".

[21] Este vorba de Academia Română.

[22] Ion Caragiani.

[23] *Poezia populară*, p. 7.

Scanned with OKEN Scanner

„Acest dintâi mare poet al limbii noastre a dat dintr-odată valoare nemuritoare întregului peisagiu. N-a cîntat nici vitejii, nici slavă, ci simţindu-se element al naturii veşnic nouă, a privit moartea fără cutremur, ca pe-o eliberare şi pe-o înoire..." [24]

Şi mărturisirile de acest fel sînt foarte numeroase. Să ne mai oprim la cîteva :

„Timidul, concentratul, blajinul Iosif era îndrăzneţ. Vorbea cu entuziasm despre baladele noastre bătrîneşti, şi mai ales despre acea misterioasă şi nepreţuită *Mioriţă*, care e fără pereche în toate literaturile". [25]

„Valabil, din mărturisirile mele de credinţă pe care le făceam eu atunci lui Spiru Haret, a rămas numai elogiul poeziei nescrise a pămîntenilor noştri. Era în ce spuneam eu dragoste şi credinţă şi această poziţie a mea a rămas neschimbată pînă azi.

Nu mai cred, de pildă, în binefacerile legii agrare de la 1864 ; dar în arta populară voiu crede pînă la asfinţitul meu". [26]

„De la Ion Neculce şi pînă la Creangă a curs vreme îndelungă : aproape două veacuri. Şi în unul şi în altul simţesc însă sufletul cel veşnic al neamului. Şi la unul şi la altul găsesc caracterele specifice ale poporului nostru. Şi unul şi altul au înflorit pe aceste plaiuri şi au scos la soare vechile comori. Amîndoi au făcut parte din acea familie de oameni rari şi ciudaţi care ies din cînd în cînd de pe drumurile obşteşti şi se răzleţesc cîntînd... Ca şi ei, odinioară, cîte un păstor necărturar se înălţa pe aripi de gînduri şi de visuri, cîntînd sfios frumuseţea veşnic schimbătoarelor lucruri şi jalea scurtei şi trecătoarei vieţi. Aici e panteonul meu literar, simplu şi rustic, fără podoabe ca natura, însă măreţ ca şi dînsa. *Simţindu-mă al acestui popor şi al trecutului şi ucenic al acestor mari înaintaşi — le închin lor clipa solemnă de acum, în care o adunare aşa de aleasă pe ei îi cinsteşte în umila mea operă*". [27]

„Cugetarea ascuţită şi puţintel sceptică, pe care o găsim în proverbe, expresia colorată şi plastică, alternanţa de zîmbet şi tristeţe, tot sufletul poporului, variat ca o primăvară de la noi, — le găsim în cel dintîiu povestitor artist al nostru, Ion Neculce, — care nu e un mare cărturar cum au fost Costineştii, şi care vorbeşte ca un răzeş sfătos de odinioară. Năcazurile săracei Moldove, Neculce le-a avut scrise în inima lui, cum spune însuşi. În marginile limbii simple şi înţelepte, a adunat în cronica lui comori de frumuseţe artistice.

---

[24] *M. Sadoveanu* — *Opere*, XVI, p. 610.

[25] *M. Sadoveanu* — *Amintiri despre Şt. O. Iosif*, în *Însemnări literare* nr. 2, 10 febr., 1919, p. 10.

[26] *M. Sadoveanu* — *Opere*, XVI, p. 607.

[27] *Poezia populară*, p. 13—14. Cf. şi *Evocări*, p. 16—17 ; *Opere*, XIX, p. 249—250.

Letopiseţul său mi-i carte de căpătăiu, şi de cîte ori îl deschid mi se umple sufletul de plăceri rare". [28]

„Ca şi poezia populară, opera lui Ion Neculce nu este îndestul de bine cunoscută şi îndeajuns de preţuită. Ca şi poezia populară, paginile frumoase ale lui Ion Neculce trebuie să fie un îndreptar pentru toţi acei care ţin, în ţara noastră, un condei în mînă. Istoria trecutului nostru Neculce a avut-o „scrisă în inima lui", cum singur zice. Ca să fim şi noi, ca el, ai neamului nostru, trebuie să ţinem neîntrerupt legătura cu tot ce-i caracteristic şi frumos în trecutul nostru literar, cu izvoarele vii. Să ne începem ucenicia literară de la popor şi de la dumnealui Ion Neculce, biv-vel-vornic în Ţara de Sus". [29]

„Din copilărie am avut dragoste mare pentru opera lui Creangă. Găseam poate în poveştile şi povestirile lui graiul înflorit al mamei, poezia de expresii a Moldovei ; mă simţeam cu el aşa de bine, ca şi cu unul din vechii povestitori care mi-au încîntat copilăria în seri de iarnă la vatra cu jar ; simţeam pătrunzîndu-mă blîndeţea nesfîrşită a peisagiului moldovenesc, glasul patriei întregi vibra în opera lui şi mă fermeca, aşa cum nu m-a fermecat nici un alt scriitor vreodată" [30].

Mărturisirile acestea, ale scriitorului, n-au rămas neobservate de interpreţii operei sale şi unii dintre dînşii au căutat să descopere filiaţia în textele înseşi ale lui Sadoveanu.

Aşa, bunăoară, G. Bogdan-Duică, în analiza pe care o face în *Răspunsul academic* pomenit deja, oprindu-se la bucăţile *Povestea cu Petrişor* şi *Povestea cu iepurii,* conchide : „Despre aceste două poveşti este destul să spun că trec chiar dincolo de Ion Creangă, adică înaintea lui, care mersese pe acelaşi drum, dar nu aşa de gingaş ca urmaşul său". [31]

Cum eroii lui Sadoveanu tînjesc, în general, după anii de demult [32] şi se referă, mereu, la tinereţea pierdută, ne aşteptăm ca, sub aspectul vocabularu-

---

[28] *Poezia populară,* p. 9, în *Evocări,* la p. 12, în *Mărturisiri* la p. 98, în *Opere,* XIX, la p. 244—245.

[29] *M. Sadoveanu — Ion Neculce, scriitor artist,* Focşani, 1936, p. 50. Cf. şi *Opere,* XIX, p. 498.

[30] *M. Sadoveanu — Evocări,* p. 100.

[31] *Poezia populară,* discurs rostit la 9 iunie 1923, în şedinţa solemnă..., de Mihail Sadoveanu, cu răspunsul d-lui G. Bogdan-Duică, Bucureşti, Cultura Naţională, 1923, p. 28.

[32] O justificare a acestei atitudini găsesc în următoarele rînduri ale lui Paul Georgescu : „La Mihail Sadoveanu, povestirea istorică n-a fost niciodată un refugiu din faţa problemelor arzătoare ale vremii. Ea este o pledoarie despre superioritatea morală a poporului asupra bicisniciei marii moşierimi, o pledoarie despre drepturile ţărănimii asupra pămîntului acaparat de moşierime" (*Încercări critice,* I, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1957, p. 16). Acelaşi critic, intr-o altă lucrare a sa, vorbind despre Nicolae Bălcescu, se exprima în felul următor : „Marele Bălcescu, evocînd trecutul glorios al poporului său

lui, să întîlnim, în vorbirea lor, atît o serie de cuvinte dispărute, între timp, din limbă, cît şi unele care ni s-au păstrat numai regional, pe arii destul de restrînse cele mai multe, eventual cu sensuri noi faţă de limba din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Punem la un loc exemplele pentru ambele categorii : *aburcà, adăstà, agestru, ai (= usturoi), ajuna(re), alai, asaul, astrucà, au (= sau ; oare), buciumaş, buluc, bulucì, calic (= invalid, mutilat), carte (= scrisoare), catapultă, certà (= bate), colun, contăş, contenì, crunt (= însîngerat), cucon (= prunc, copil), dajdie, dare, diată, dragoman, druşcă, faur, feredeu, fiastru, flintă, fur (= hoţ, tîlhar), genune, ghindă de sîneaţă, ghionder, ghiordan, haìn (= trădător), haìni, halcà, hotnog, iscoadă, împăcăciune, încurà, într-acoace, judeţ (= judecător), junghi (= jungher), kitai, lucoare, mişel (= nenorocit), muiere, oblicì, ostie, pală (= paloş), pită, plean, poghiaz, priveală, prunc, purcede, răvaş, sacaluş, săneaţă, soaţă, sotnic, sotnie, soţie (= însoţitor, tovarăş), stol de oaste, stolnic, varvar, vià (= a trăi).*

Aici trebuie adăugate şi numele vechi ale lunilor, fie că este vorba de cuvinte propriu-zise, fie că ne referim numai la unele aspecte fonetice de natură arhaică : *brumar* — noiembrie [33], *brumărel* — octombrie [34], *faur* — fe-

---

aflat în suferinţă, nu era de fel paseist sau retrograd, ci, dimpotrivă, revoluţionar, căci el (folosind un anumit trecut într-un anumit prezent) introducea istoria ca dinamita sub o stîncă pentru a face să explodeze viitorul" (*Păreri literare*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1964, p. 22).

[33] *M. Sadoveanu — Opere*, I, p. 28 ; II, p. 85. Cuvîntul se păstrează, încă, în unele graiuri populare atît sub forma *brumar, cît şi brumaŕu maŕe* (Cf. *O. Densusianu — Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, Socec, 1915, p. 172, într-un context unde avem şi alte denumiri vechi ale lunilor anului : „După Crăsiun vine luńa lu cărindar, dup'aia să puńé faur, dup'aia marţ, după marţ prçer, după prçer să puńe mai, după mai şirişeŕ şî după şirişeŕ cuptoŕ, pă urmă agúst, după agúst răpşiuni *brumar*, sîn doi brumari, unu mic şi unul maŕe, ş'apăi vińe Andreá". Într-un alt text, pe care îl găsesc tot la *O. Densusianu*, în aceeaşi lucrare (p. 197), cuvîntul apare într-o poezie populară :

„Frunză verd'e d'alunică,
Primăvara-i noaptea mică,
Pînă-n luna lu brumaŕ,
C'atuncea-s nopţîle mari :
Dorm cu mîndra cît îm plaĉe
Şî zîuă nu să mai faĉe".

Într-o lucrare recentă, *Nume vechi ale lunilor în limba română pe baza Atlasului Lingvistic Român* (*Cercetări de lingvistică*, IX, 1964, p. 283—300), *Rodica Orza* ne dă informaţii mai bogate asupra acestei probleme. Într-adevăr, în afară de numirile citate mai sus (unele cu uşoare modificări fonetice, cu mar fi *făurar*, în loc de *faur*), mai întîlnim acolo şi pe *florar* — mai (p. 283, 287, 288), *făuroaie* (p. 286) şi *ferecar* (p. 286) — februarie, *gerar* (p. 283, 285) — ianuarie, *mărţişor* (p. 286) — martie, *măsălar* (p. 283, 289) şi *gustar* (p. 289, 290) — august.

[34] *Opere*, I, p .172, 409, 586 ; II, p. 448. Cf. nota imediat precedentă, unde avem *brumaŕ* mic.

Scanned with OKEN Scanner

inv. 109740

bruarie [35], *cireşar* — iunie [36], *dechembrie* — decembrie [37], *florar* — mai [38], *ghenar* — ianuarie [39], *mart* — martie [40], *mărţişor* — martie [41], *răpciune* — septembrie [42], luna *Cumpenei* — septembrie [43], luna *Scorpiei* — octombrie [44], *Săgetătorul* — noiembrie. [45]

Scriitorul a fost acuzat de oarecare moldovenizare, prin intermediul limbii (fonetică şi vocabular mai ales).

Răspunsul care se impune, aici, este acela că nu există scriitor în limba căruia să nu se infiltreze şi elemente regionale. Nu este nici o noutate în a afirma că oricare cititor atent poate identifica, în mare, cel puţin, regiunea din care provine cutare sau cutare scriitor, numai cu ajutorul particularităţilor de limbă întîlnite în opera sa.

E îndeobşte cunoscut că localizarea acţiunii dintr-o operă literară şi, uneori, datarea ei, se pot pune în lumină prin simpla subliniere a unui cuvînt specific sau a unui fonetism propriu vorbirii respective.

Lucrul a fost demonstrat, în ultima vreme, de Tudor Vianu, care a subliniat valoarea documentară a limbii din opera lui I. L. Caragiale, cu ajutorul căreia localizăm acţiunile, întocmai ca în opera moldoveanului I. Creangă dar, în plus, datorită unor elemente specifice de limbă, putem şi data această operă, ceea ce nu se întîmplă cu *Poveştile* ori cu *Amintirile* lui Creangă. [46]

Localizarea acţiunii, cu ajutorul limbii, sublinierea apartenenţei unui erou la graiul dintr-o regiune sau din alta sînt procedee obişnuite şi la Sadoveanu.

Regionalismul îşi are, aşadar, justificarea perfectă, în aceste împrejurări.

---

[35] *Opere*, II, p. 318. Vezi şi nota 33.

[36] *M. Sadoveanu — Opere*, I, p. 51 ; V, p. 506, 555. Cf. şi nota 33.

[37] *Opere*, II, p. 264, 276, 463 ; XIX, p. 278.

[38] *Opere*, I, p. 212. Informatorul lui Ovid Densusianu (vezi nota 33 de la pagina precedentă !) nu cunoştea acest termen din moment ce nu-l indică, într-un context unde toate celelalte luni ale anului sînt indicate numai după numirea veche. Într-adevăr, cu excepţia lunii *mai*, toate celelalte îi sînt cunoscute numai sub denumirea ieşită, astăzi, din uz.

[39] *Opere*, I, p. 496.

[40] *Opere*, II, p. 319.

[41] *Opere*, X, p. 619. La O. Densusianu, op. cit., apare termenul curent, încă, în Transilvania : *mărţişor*.

[42] *Opere*, V, p. 412, p. 413. Vezi, şi pentru acest termen, nota 33 de pe pagina precedentă.

[43] *Opere*, XII, p. 102.

[44] *Opere*, XII, p. 102.

[45] *Opere*, XII, p. 102.

[46] Cf. *Aspecte ale limbii şi stilului lui I. L. Caragiale*, în vol. *Probleme de stil şi artă literară*, p. 87—114.

Scanned with OKEN Scanner

În funcție de mediul social, ori geografic, din care autorul își alege eroii, vocabularul său este altul de la carte la carte.

Alături de numeroasele „moldovenisme", întîlnim și multe „muntenisme" ori „ardelenisme" : moldovenisme : *acareturi, aciuà, bageà, bahnă, batcă, bejenì, bejenie, beldie, bîtcă, bocceà, bocluc(uri), boi (= înfățișare), boì, boiște, bojdeucă, bold, boliște, boncăluì* [47], *boroană, boroni, bortă* [48], *brăhni, brănțălui, brudină, brumăriu, budăi, buhai, bujeniță, casap, casîncă, căsăpie, cergă* [49], *chersin, chilotă, cimotie, cinchì, ciobacă, ciolan (obadă la roată), cioveie* (și *ciuvăi* !), *clondir, cobăi, colțuni, coromîslă, cortel, cotiugă, crivat, culișer* [50], *draghină, dughiană, dugliș, fachie* (și *făchie* !), *fecior boieresc, garafă, hang, (cu) hapca, harbuz, (pere), harbuzești, harapnic, hartan, hăituială, hîrjonì, hlei, hlizì, hobot, holercă, hudiță, hultan, hulub, h(u)lube, iușcă, întrulocà,* (o) *leacă, megieș, melesteu, mezin, nahlap, păpușoi, perj, pestelcă, pîrloagă, plod, potroc, pretălui* [51], *probozì* [52], *prostire, prubuluì, prujì, puhă, raclă, sineală, siniliu, stambă, stamboală, standoale* (pl.), *strujeni* (pl.), *suhat, șieac, șleah, știubei, tain, temnic, tohoarcă, toloacă, zemnic* ; muntenisme : *aci, acilea, acușica, ai* (= *hai*), *aia, aialaltă* „*al* de-a murit" [53], *alicì, aoleo !, arman, ăl(a), ăsta, bă, borțoasă, cevașilea, chilim, chindie, ciob, cipici, cobiliță, coșmagă, cucumea, decinde, deșcă, dimie, erete, fitece, gorgan, jivină, a se lepădà, maică, muică* (*mamă*), *neică, nițel, nițeluș, nițică, piftie, pogon, porumb, povarnă, puț, roibuleț, spelbă, sugărice, surată, taică, treanță, țigănete, vipie, vîlnic, vîntuleț, zimbil ; ardelenisme : aburcà, acție, adăstà, agestru, ai* (= *usturoi*), *aldiù, astrucà, ba, batîr, beteag, beteșug, bicaș, bizuì, bleștì, blid, bolînd, boltă* (= *prăvălie*), *borească* [54], *boscorodi, bozgoane* [55], *brîncă, buiac, buiecie, cantă, cătană, cătănie, ceteră, ceteraș, ciondănì, ciocîrtì, ciopor, ciufulì, ciurdă, clisă* [56], *cloambă* (*și clomb !*), *clomburel, clop, contenì, corfă, coștei, crumpene, cruși, cucuruz, cuglărie, cuhnie, culină, cvartir, dărăb, doamnă, domn, dohot, drușcă, dubălar, duhănì, fain* [57], *faur, fărădecît, foale* (*condică*) *funduară, gătà, glajă,*

---

[47] La fel de răspîndit și în Transilvania de nord.

[48] Și în Ardeal, alături de *hudă* și de *gaură*.

[49] Curent și în vorbirea din Transilvania !

[50] În Transilvania de nord : *coleșer !*

[51] Curent și în graiul din Transilvania de nord.

[52] Aceeași observație.

[53] *Opere*, II, p. 564, 567, 589.

[54] Mai înainte, la Anton Pann !

[55] Și la Coșbuc, alături de vb. *bozgonì !*

[56] Introdus, în literatură, de I. Budai-Deleanu.

[57] Cuvîntul există și în Moldova și în Bucovina, fie ca o infiltrație ardelenească, fie ca un împrumut din limba populațiilor de limbă germană.

Scanned with OKEN Scanner

gornic, gratulà, hiribe (pl.), *holtei, holteie, hoştand, lemnuş* (= *chibrit*), *mainte, mierţă, mintean, morb, muiere, mumă* [58], *musai, ningău, no, notarăş, oblicì, paparadă, paradaisă, pălincă, pănură, pită, pitoance, prunc* [59], *stavă, ştraf, tarniţă, tău, tomniţă, trişcă, tuna* (*dracu în el !*), *ţidulă, ţipa* (*a alunga, arunca, da afară*), (o) *ţîră, ţug* (*tren*), *vangor, vinars, vremuì* [60], *zamă.*

Acolo unde autorul nu face decît să transpună, în limba noastră, opere ale unor scriitori din literatura universală, el renunţă atît la arhaisme, cît şi la regionalisme. Este cazul traducerilor din Turgheniev — *Povestirile unui vînător* [61] — sau, mai ales, a celor din Guy de Maupassant [62] în care vocabularul folosit este mult mai unitar decît în cea mai mare parte din opera originală, din motivul că, în traduceri, nu era în situaţia nici de a moldoveniza, nici de a arhaiza. Afirmaţia este şi mai valabilă cînd ne referim la unele lucrări cu caracter teoretic, nu beletristic, cum ar fi *Natura operei de artă* sau *Producerea operei de artă,* traduse, amîndouă, după H. Taine [63].

Lipsa regionalismului şi a arhaismului, în original, impune menţinerea acestei situaţii şi în traducerile efectuate de Sadoveanu. Vom întîlni, însă, mai ales în traducerea *Povestirilor* lui Turgheniev o serie de cuvinte cu caracter tehnic, specifice nu atît cadrului, restrîns, în care se petrece acţiunea, cît atmosferei generale proprii unei ţări, în cazul nostru Rusiei, pe care autorul le-a menţinut, în traducerea sa, cum vom vedea ceva mai încolo.

Scriitorul ocoleşte regionalismul şi arhaismul şi în unele opere originale, nu numai în traduceri, dacă faptul acesta duce la o mai mare concordanţă între conţinut şi formă.

Se pare că aceasta este situaţia în una din creaţiile sale din prima perioadă a activităţii, *Duduia Margareta,* apărută la 1908.

Mediul din care sînt recrutaţi eroii, prezenţa unei femei străine, lipsa contactului cu masele ţărăneşti, ca şi aceea a preocupărilor pentru trecut, atît de obişnuită în alte cărţi ale lui Sadoveanu, contribuie, împreună, la folosirea unui vocabular comun, propriu, în general, vorbitorilor dintr-o singură categorie socială.

---

[58] Cuvîntul apare, în forma aceasta, în mod curent, atît în textele vechi, cît şi în operele lui Octavian Goga şi ale lui Lucian Blaga.

[59] Foarte răspîndit în textele vechi, de unde l-au împrumutat, mereu marii scriitori. Ultimul poet la care îl întîlnim în mod frecvent este Tudor Arghezi.

[60] Frecvent şi în partea nordică a Moldovei şi, poate, şi în Muntenia, din moment ce îl întîlnim şi în opera lui I. L. Caragiale.

[61] *I. S. Turgheniev — Opere,* I, traducere de M. Sadoveanu, Bucureşti, 1954.

[62] *Guy de Maupassant — Povestiri alese.* Traduceri de M. Sadoveanu, ed. III, Bucureşti, f.a., Cartea Românească (255 p.).

[63] *Despre natura operei de artă,* Bucureşti, f.a., Biblioteca Minerva, nr. 70 ; *Despre producerea operei de artă,* Bucureşti, f.a., Biblioteca Minerva, nr. 90.

Scanned with OKEN Scanner

Se explică, aşadar, de ce apar, în această carte, *porumb* [64] în loc de *păpuşoi, zăpadă* [65] în loc de *omăt, porumbei* [66] în loc de *hulubi.*

Se înţelege că afirmaţia referitoare la restrîngerea vocabularului, prin neîntrebuinţarea regionalismului şi arhaismului, într-o serie de cărţi, nu trebuie considerată în mod absolut. Nu trebuie să ne surprindă faptul că, împotriva constatărilor de mai sus, întîlnim în lucrarea menţionată *pasuri* în loc de *paşi,* spre exemplu, o formă gramaticală arhaică, aşadar, întocmai cum în *Oameni din lună* întîlnim alte forme de plural depăşite, în gura unor eroi proveniţi din mediul orăşenesc, familiarizaţi, prin urmare, cu neologismele curente în epoca lor. Este vorba de *documenturi* [67] şi *etajuri* [68] care amintesc, ca şi *pasuri,* de procedee şi tendinţe proprii limbii noastre pe la jumătatea secolului trecut şi, după aceea, pînă în preajma anilor 1900.

Dar nu numai *Duduia Margareta* poate fi citată din acest punct de vedere. O carte ca *Trenul fantomă,* neinclusă în ultima ediţie din *Opere,* se înscrie în acelaşi plan şi explicaţia acestui fapt este uşor de găsit : autorul îşi poartă eroii, ei înşişi oameni cu şcoală în cea mai mare parte, prin medii cărturăreşti şi numai rar ne întîlnim şi cu reprezentanţi ai limbii vorbite la ţară. Acestora din urmă li se datoreşte prezenţa, în volum, a puţinelor cuvinte „neliterare", cum ar fi : *boccea* [69], *bolişte* [70], *hartan* [71], *hăituială* [72], *hulub* [73],

---

[64] *M. Sadoveanu* — *Opere,* IV, p. 26.

[65] Ibidem, p. 36.

[66] Ibidem, p. 37. Dacă *păpuşoi* şi *omăt* sînt aproape generale în opera lui Sadoveanu, dacă ele ne întîmpină, în mod obişnuit, în toate cărţile cu inspiraţie rurală, cu eroi netrecuţi prin şcoală, *hulub* apare mai rar ; el este simţit ca fiind regional şi mulţi eroi ai lui Sadoveanu îl evită. Lucrul acesta face ca *porumbel* să apară, în vorbirea eroilor marelui scriitor, mult mai des decît *porumb (păpuşoi)* ori *zăpadă.* Dacă, totuşi, avem impresia, uneori, că această distincţie este mai mult de natură teoretică decît practică, faptul se datoreşte, în primul rînd, circulaţiei reduse a lui *hulub,* în raport cu *păpuşoi* şi, mai ales, cu *omăt.* Ultimul cuvînt, de altfel, nici nu este un moldovenism propriu-zis, cum se poate vedea din *S. Puşcariu* — *Limba română,* I, 1940, p. 214—215, harta 18 ; el caracterizează, aproximativ, întreaga jumătate de nord a Daciei, cu excepţia vestului, unde se foloseşte *nea. Păpuşoi* este un moldovenism tipic, folosit de toţi vorbitorii acestei provincii istorice, iar *hulub* poate fi considerat un simplu regionalism a cărui arie de răspîndire este mult mai mică decît cea a lui *păpuşoi,* spre exemplu.

[67] *M. Sadoveanu* — *Opere,* VII, p. 697.

[68] Ibidem, p. 690.

[69] *M. Sadoveanu* — *Trenul fantomă,* p. 11.

[70] Ibidem, p. 5, 93.

[71] Ibidem, p. 66.

[72] Ibidem, p. 23.

[73] Ibidem, p. 12, 32, p. 107.

Scanned with OKEN Scanner

neneacă [74], *strajă* (pe aceeaşi pagină cu *sentinelă*) [75], *tohoarcă* [76], ori a celor cîteva fonetisme regionale : *airoplan* [77], *Andrian* [78], *a apruba* [79], *bencheturi* [80], *bîrăuri* [81], *coraj* [82], *halice* [83], *ista* [84], *puşcà* [85], *santineaua* [86]. În acelaşi timp, subliniem prezenţa, în această carte, a unui număr extrem de mare de neologisme. Iată lista lor aproape completă : *abandona, absent, absurd, acalmie, accepta, accent, acces, acord, acumulà, adaptà, admiraţie, adresă, aglomeraţie, agreabil, alternanţă, alternativ, amabil, amant, ambulanţă, ameninţà, amic, amorf, aparenţă, apel, aportà, aptitudine, arbitrar, arbore, argument, argumentà, arieregardă, armistiţiu, armoniza, asociaţie, atent, atenţie, atitudine, atmosferă, automat, automatism, automobil, aversiune, bandaj, batalion, binoclu, birou, bizar, blasfemie, bobină electrică, bolid, brusc, burghez, burghezie, cabină, campament, campanie, canonadă, capriţios, caracteristic, caracteriza, caricatural, cartier, cast, cataclism, catastrofă, categorie socială, celebritate, celebru, civilizat, cochet, comandă, comentà, comentar, comic, compartiment, compătimì, competinţă, completa, comun, comunicare, comunicaţie, concentrat, concert, concluzie, condamnà, condamnare, condamnat, condescendenţă, confirmà, confiscà, confundà, confuziune, conjugal, consecinţă, consolà, consumà, conştiinţă, contact, contorsionat, contractà, contrariat, contur, convenì, convenţie, convoi, convorbire, convulsie, convulsiv, coridoraş, crispat, cuirasă, culuar, curiozitate, debarcader, decent, declamator, declarà, declinà, decorà, decoraţie, deducţie, defilà, delicat, deliciu, demnitate, denunţà, deparazitare, deranjà, desinfectant, destin, destinde(re), detaşat, devastat, deveni, dezamăgit, dezechilibru, dezertà, dezertor, dezinfectant, dialectică, digerà, discurs, disperare, disperat, dispoziţie, dispreţ, dispută, distincţie, divagaţie, divizie, divorţ, dizolvà, domiciliu, dublu, duel, echilibru, educaţie, efect, electoral, elegant, element, eliberà, eliberat, emisiune, emoţionat, emoţiune, energie, enigmă, entuziasmat, escaladà, eschivà, escortă, eşec, etern, etuvă, eufemism, eveniment, evocà, evocare, evoluat, execuţie, exercità, explicà, exploadà, explorare, explozie, expulzare, extern,*

---

[74] Ibidem, p. 39.
[75] Ibidem, p. 43, 45.
[76] Ibidem, p. 123.
[77] Ibidem, p. 32.
[78] Ibidem, p. 102, 113.
[79] Ibidem, p. 14.
[80] Ibidem, p. 92.
[81] Ibidem, p. 79.
[82] Ibidem, p. 99.
[83] Ibidem, p. 22.
[84] Ibidem, p. 102.
[85] Ibidem, p. 40.
[86] Ibidem, p. 71.

Scanned with OKEN Scanner

extraordinar, extrem, extropiat, fantasmagorie, fantastic, fantomatic, fantomă, fardà, febră, filà, furier, garanție, generație, gentil, gesticulà, glorie, grație, grav, gravitate, halucinant, heteroclit, imaginà, imaginație, imagine, imediat, imens, imobilizà, imperceptibil, impiegat, important, impresie, improvizat, impulsiune, impune, incendiu, incomod, inconștient, incursiune, inert, inextricabil, independent, indiferență, infirmerie, influent, inform, informà, informație, inscripție, insomnie, instinct, instinctiv, intens, intensitate, intenție, interioruri, interveni, intrigă, inventà, investigație, invitație, ireal, ironie, înteți, întreprindere, leal, lectură, legalizà, literar, literatură, lojă manșetă, marțial, mascà, melancolic, melodic, meschin, misterios, mizerabil, mizerie, modest, modulație, monoton, multiplu, muribund, obiecție, observație, operație, opresiune, orchestră, ordonanță, organizà, palid, paranteză, parlamentare, pasager, pasionant, peisagiu, penibil, pensulă, permite, pesmet, planton, pneumonie, politeță, portofoliu, posibil, postură, preocupare, primitiv, probabil, profil, proiectil, proiector, proiecție, protecție, protestare, providențial, prudență, pudoare, pudră, pulsà, razzie, răsfrîngere, real, reaminti, recent, rechiziție, rechiziționà, reclamà, recomandà, reconstituì, reculege, recunoaște(re), reface, reflectà, relativ, reluà, reluare, rememorà, reptilă, reprezentație, resemnare, resort, respect, retoric, revenire, ritmic, rudimentar, rustic, sacadat, sacrificiu, salon, salvat, sanitar, secret, semnal, semnificativ, sentiment, sentinelă[87], *senzație, serviciu, sever, severitate, siluetă, simpatie, soră de caritate, spectacol, speculant, spirală, straniu, subordonat, sumbru, surprins, surprinzător, toaletă, tranziție, tratație, turpitudine, umanitate, unanim, urgent, vanitate, vertiginos, vibrà, vibrare, vilegiatură, violent, viteză, viziune.*

Dacă în cazul *Trenului fantomă* ne-am putea explica, măcar în parte, preferința pentru neologism a scriitorului și prin epoca în care a fost scrisă cartea (după anul 1930 !) sau, mai bine zis, de acest lucru l-ar putea acuza, pe autor, criticii nemulțumiți de faptul că în alte cărți ale lui Sadoveanu neologismele apar mult mai rar, se mai poate cita, aici, o altă carte, apărută încă în 1922, în editura *Viața românească*, la Iași, în care neologismul este, de asemenea, foarte bine reprezentat. Este vorba de *Pildele lui Cuconu Vichentie*, republicată numai parțial în ultima ediție de *Opere*[88] : *abate, abominație, abonat, absolvent, absolut, absorbant, absurd, activitate, acut, admirà, admi-*

[87] Alături de *strajă*, pe care îl întîlnim pe aceeași pagină.

[88] Volumul al XIX-lea, p. 125—127 ; 130—132 ; 135—142 ; 148—155 ; 161—164 ; 166—168 ; 177—184 ; 189—196 ; 228—236. După cum se vede din paginile indicate, cartea nu și-a mai păstrat caracterul unitar. Pe lîngă faptul că nu a fost retipărită decît pe jumătate, aproximativ, trebuie să mai spun că ceea ce a fost inclus în ediția de *Opere* a căpătat caracterul unor scrisori, al unor „intervenții" de sine stătătoare, risipite printre alte bucăți care alcătuiesc penultimul volum al ediției.

Scanned with OKEN Scanner

raţie, administrator, administraţie, afluenţă, agreabil, agricol, alarmă, alee, aliat, alianţă, amabil, amanetà, amator, ameliorare, ameninţa, ameninţare, amiral, amor, amuzà, analfabetism, anarhie, anarhizat, anemiat, angajà, angajament, angrenaj, anonim, apanaj, aparat digestiv, apare, apariţie, apartament, aplaudà, aprecià, aprobà, aptitudine, arbitrar, argument, argumentare, armonios, artă, articol, artificial, artist, ascensiune, asediu, asistà, asistenţă sanitară, aspect, aspiraţie, atent, atentat, atenţie, atitudine, auroră, autohton, automat, automobil, autonom, avîntat, baghetă, banal, banieră, beneficiar, binoclu, blazon, bolşevism, briliant, brutalizà, bulevard, burghez, cabotin, campanie, campion, candidatură, cantitate, capitulà, caracterizà, cardinal, carieră, castă, cataclism, catastrofal, catastrofă, categorie, categorie socială, celebru, central, cenzură, cetăţean, chestie, cinematograf, civilizà, civilizat, civilizaţie, clandestin, clasă, cochetă, condescendenţă, colet, colonie, combinaţie, comic, comite, comod, comparabil, compact, compartiment, compensaţie, complet, complicat, compromis, comptuar, comunicà, comunism, comunitate, concentrà, concluzie, condiţie, conflagraţie, conflict, confort, confortabil, confrerie, congestionat, consecinţă, conservator, consilier, consolidà, constatare, constitui, constituţional, consumà, consumator, consumaţie, conştiinţă, contemplà, continuà, continuare, contorsiune, contribui, convenţional, conversaţie, conviv, convoi, convulsiune, corectiv, corespunzător, corolar, corupţie, costum, cotidian, credit, crimă, crispat, criză, cronometru, cronometric, cultură, curent, curiozitate, curios, cuviinţă, debarcà, declamator, decret, deficit, definitiv, delicat, delicateţă, deliciu, demisie, demnitar, democratizare, democraţie, demonstrà, deposedà, deputat, deraiere, desăvîrşire, descentralizare, desnădejde, despotism, desrobi, destin, destinde, destinat, destinaţie detectiv, determinism, devenì, dezastru, dezbatere, dezertor, dezerţiune, deznodămînt, dezolare, dezolat, dezorganizare, dezvoltà, diferenţă, diferenţia, diferenţiare, dificil, diplomat, diplomatic, discreditа, discurs, discuţie, dispreţ, dispreţui, distragere, divers, divin, docil, document, doliu, domestic, dramatic, dramatizà, eclipsă, economic, economiceşte, educaţie, egal, elastic, electoral, electricitate, elegant, elegie, element, eliberà, eliberare, eliberat, emblemă, eminamente, eminent, emisiune, emoţionà, energie, enigmă, enorm, entuziasm, epidemie, etapă, etern, etichetă, eveniment, evocà, evoluţie, excepta, excepţional, exclamaţie, exemplu, existà, expatrià, expedià, expediere, expediţie, explicà, explicaţie, exploatà, exploatator, expoziţie, expresiv, expulzat, expresie, exprimà, extaziat, extrage, extraordinar, extrem, ezitare, facultate, fantastic, fantomă, fatal, fecund, fecundare, fenomen, film, final, fineţă, firav, flegmatic, foileton, formidabil, franjuri, frazeologie, funcţionare, funcţie, funcţie socială, funcţionărime, funebru, furnituri, generator, generaţie, generos, germen, graţie, grav, gravità, gravitate, grimază, guvern, guvernantă, halucinà, heteroclit, ideal, ignorant, ignoranţă, iluminat,

Scanned with OKEN Scanner

ilustrare, iluzie, imaculat, imaginație, imediat, imens, imită, imperialism, impilare, implorà, important, importanță, imprimà, impulsiune, imputare, inamic, incomensurabil, inconștient, incult, indestructibil, indiferent, indiferență, indignà, indignare, indiscrețiune, individ, industrializà, inerent, inexorabil, inferior, infern, infinit, infirmitate, injurie, instinct, instalație, instantaneu, instituție socială, instrument, inteligent, inteligență, interes, interesà, interesant, interior, internațional, intervenì, intrigă, intuiție, invalid, invariabil, invazie, ironic, încîntà, întreprindere, judicios, juvaer, laborator, lamentare, lapidà, latifundiu, liber, libertate, lințoliu, local, logic, lojă, magnat, manifest, masonerie, material, maximum, mecanică, mediocritate, mediocru, melancolic, melancolie, memento mori, memorie, meschin, metaforă, mileniu, ministru, miraj, misterios, mizerie, mobilizare, modern, mondial, monumental, moralizator, multiplicare, nație, național, naționalitate, necesar, necesitate, neutru, nevroză, nivelare, nobil, noblețe, nostim, obligatoriu, observa, oligarhie, onest, onoare, onorà, opoziție, oprimà, oracol, organism social, organizà, orînduire socială, oroare, ostil, palid, palpità, paradoxal, paranteză, parazitism, parlament, parolă, parvenit, pasionat, patrie, patriot, patriotism, pavà, peregrinație, perfecționat, periferie, permanent, perpetua, perpetuare, personaj, piedestal, politeță, politicianism, politicos, posesor, precedent, prejudecată, preocupare, prestigiu, pretenție, pretențios, prevenitor, primordial, primitiv, primitivitate, principiu, privilegiu, probabil, proces, producție, proeminent, progres, proiect, proprietar, protector, protecționist, protestà, provocare, prudent, puls, pulsație, radiogramă, radios, rafinà, rarisim, readuce, reapare, reclamă, rectificare, redutabil, reflecție, reformator, reformă, refugiu, regalitate, regn, regretà, relatà, relativ, rentier, renunțare, replicà, reprezentant, reprezentativ, reproșà, resemnà, respect, respectabil, resursă, retoric, revendicare, revoltă, rol, romantic, sacrilegiu, salvà, sanatoriu, savant, scorie, scrupul, secret, select, selecta, sentiment, serios, seriozitate, sever, sex, sfidà, siestă, siluetă, simptom, sinistru, sistem, social, socializa, societate, sombru, sonată, specie, spectacol, speculator, speculație, speculă, splendid, stereotip, suav, subzità, succes, succesiune, superior, superioritate, superstiție, suportà, suprapopulat, suprapus, suprem, suprimà, suprimare, surprinzător, surpriză, suveran, tendință, teribil, teritorial, tezaur, toaletă, tom, total, transformà, tranșà, tranziție, turbulent, uimitor, ultim, uman, umanitar, umanitate, unanim, uniform, uniformă, uniformizà, unitate, universal, urnă, uzină, vag, van, viață socială, violent, violență, volant.

Oricît s-ar părea de curios nici în *Șoimii* nu se poate pune problema abuzului de arhaisme și regionalisme. Am arătat altă dată că, împotriva acuzației pe care i-o aduce Ovid Densusianu [89], M. Sadoveanu nu folosește, în

[89] *Evoluția estetică a limbii române*, 1937—1938, p. 158—185.

Scanned with OKEN Scanner

această lucrare de început, decît foarte puține arhaisme propriu-zise. Este adevărat că întîlnim, în schimb, un număr apreciabil de elemente turcești, cele mai multe existente în limbă pînă în momentul de față. Nu întîlnim nici regionalisme stridente și, cel puțin în *Prolog*, autorul dă dovadă că nu ocolește neologismul. În continuare, însă, în restul cărții, parcurgem, uneori, zeci de pagini, fără să ne întîmpine un singur neologism. Autorul a arătat, în repetate rînduri, cum se explică „ocolirea" neologismului într-o parte din opera pe care ne-a lăsat-o și nu e cazul să ne oprim aici asupra argumentării sale întru totul întemeiată. Cum se face, totuși, că de data aceasta el se dovedește mai mult decît prudent și în folosirea arhaismului, împotriva faptului că este vorba de un roman istoric ? Cum se explică marea deosebire, sub acest raport, dintre *Șoimii* și celelalte romane istorice (*Zodia Cancerului, Frații Jderi, Nicoară Potcoavă*) ? Cred că trebuie să ne gîndim, în primul rînd, la lipsa de experiență a scriitorului, la 1904, la o cunoaștere aproximativă a limbii din secolul al XVI-lea.

Cînd scriitorul își recrutează eroii din alte medii decît cele obișnuite, cînd inspirația lui nu se mai mărginește numai la satele din preajma Siretului și a Moldovei, la lumea tîrgurilor noastre, ori la episoadele din istoria națională, se înțelege că acest lucru se oglindește și în limba eroilor săi.

Într-o carte ca *Olanda*, apărută în anul 1928 și retipărită în volumul al IX-lea, din *Opere*, întîlnim nu numai o serie de neologisme, cum ar fi : *asolament* [90], *cariola* [91], *dancing* [92], *havană* [93], *homard* [94], *incurie* [95], *kermesă* [96], ori termeni legați direct de stările de lucruri din acea țară : *burgmaistru* [97], *florin* [98], *graf* [99], *grahturi* [100], *gulden* [101], *iog-hurt* [102], *polder* [103] (pl. *poldere*), *prinț-consort* [104], *wiking* [105], dintre care unele nemenționate în dicționarele curente ale limbii noastre, ci și multe cuvinte care n-au aparținut niciodată

---

[90] *M. Sadoveanu* — *Opere*, vol. IX, p. 277.
[91] Ibidem, p. 286.
[92] Ibidem, p. 255.
[93] Ibidem, p. 300.
[94] Ibidem, p. 315.
[95] Ibidem, p. 343. Cf. și volumul *Mărturisiri*, p. 172.
[96] Ibidem, p. 242, 332, 333, 335.
[97] Ibidem, p. 232, 235, 334.
[98] Ibidem, p. 310, 316.
[99] Ibidem, p. 308.
[100] Ibidem, p. 259, 293.
[101] Ibidem, p. 306.
[102] Ibidem, p. 257, 258.
[103] Ibidem, p. 219, 222, 250, 251, 252, 263, 276, 286, 291, 295, 316, 327, 329.
[104] Ibidem, p. 265.
[105] Ibidem, p. 281.

Scanned with OKEN Scanner

limbii române, luate de-a dreptul din limba olandeză, din franceză, din germană sau din engleză : *Delimaatschappij* [106], *maakelar* [107] (mecler, — curtier) ; *mijnheeren* [108], *stoomvaartmaatschappijen* [109], *tabakmaakelar* [110], *bruyère* [111], *diseur* [112], *entrées* [113], *faire-part* [114], *hors-d'oeuvres* [115], *tout-à-l'égout* [116], *verboten* [117], *„times is money"*.[118]

Acelaşi lucru se poate spune despre *Creanga de aur*, în care întîlnim, de asemenea, unele cuvinte care nu ne mai întîmpină în alte opere ale lui Sadoveanu, cum ar fi : *axion, catisma, chivorion, cubuclion, decheneu, ghineconit, kefaliot, maglabit, papias, patric (iu), piramidion, policandelon, saghion, vasilisă, vasilevs* etc., cerute, toate, de mediul în care se petrece acţiunea cărţii.

Şi în alte cărţi ale lui Sadoveanu avem situaţii asemănătoare, în privinţa vocabularului, cînd eroii respectivi nu provin din mediul rural şi, mai ales, au preocupări de natură generală care corespund, adică, nu numai împrejurărilor de la noi, ci se potrivesc stărilor de lucruri din toată Europa, dacă nu din toate continentele. Cel mai potrivit exemplu, din acest punct de vedere, mi se pare a-l constitui cartea *Soarele în baltă* sau *Aventurile şahului*, apărută, iniţial, în anul 1933 şi inclusă în al XI-lea volum din *Opere*.

Academicianul Iorgu Iordan a observat cum în anumite capitole ale cărţii acesteia (V, VI), „unde se povestesc întîmplări şi se înfăţişează oameni din Italia", întîlnim o serie de italienisme [119], pe care nu le mai găsim, decît cu totul sporadic, în restul capitolelor cărţii citate, ori în alte opere ale scriitorului, cum ar fi *osterie* [120], *excelentissim* [121], *ilustrissim* [122], *serenissim* [123], *se-*

---

[106] Op. cit., p. 323, 324.
[107] Ibidem, p. 323.
[108] Ibidem, p. 317.
[109] Ibidem, p. 314.
[110] Ibidem, p. 258.
[111] Ibidem, p. 289.
[112] Ibidem, p. 332.
[113] Ibidem, p. 268.
[114] Ibidem, p. 338.
[115] Ibidem, p. 268.
[116] Ibidem, p. 313.
[117] Ibidem, p. 327.
[118] Ibidem, p. 340.
Să se vadă o adevărată terminologie „socială", pentru limba olandeză, la p. 337, al. 3.
[119] *Studii şi articole închinate lui Mihail Sadoveanu*, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1952, p. 49.
[120] *Opere*, XI, p. 610, 611, 613, 620.
[121] Ibidem, p. 619, 623.
[122] Ibidem, p. 610.
[123] Ibidem, p. 624.

Scanned with OKEN Scanner

nior [124], *halebardier* [125]. La acestea aş mai adăuga, din aceleaşi capitole, pe *cardinal* [126], *ducat* [127], *eminenţă* [128], *excelenţă* [129], *ilustru* [130], *impietate* [131], *incomensurabil* [132], *inefabil* [133], *infidel* [134], *monsenior* [135], *prelat* [136], *respectabil* [137], *suprem* [138] sau, din alte capitole ale cărţii, pe *comediante* [139], *dinar* [140], *directrice* [141], *invicibil* [142], *Scàcco matto* (= *şah matt*) [143], *seniorie* [144], *tragediante* [145] etc., chiar dacă unele dintre ele pot deriva şi din altă limbă decît italiana. Atmosfera generală a cărţii, ca şi cele două capitole la care ne-am referit şi în care ni se prezintă întîmplări şi oameni din Italia, ne dau dreptul, cred, să le punem şi pe acestea pe seama influenţei italiene, cel puţin în situaţia concretă a acestui volum.

Mediul deosebit în care se desfăşoară acţiunea acestei cărţi, pe capitole, întîmplările legate de anumite împrejurări care au avut loc în ţări dintre cele mai îndepărtate ne explică prezenţa unor cuvinte ca *fachir* [146], cînd eroul se referă la stări de lucruri din India, ori *fermier* [147], cînd ne găsim în America, *basileus* [148], cînd e vorba de cultura, sau în general, de atmosfera vieţii greceşti,

---

[124] Ibidem, p. 619, 620, 623, 624. Cf. şi p. 651.
[125] Ibidem, p. 626.
[126] Ibidem, p. 611, 612, 617, 618, 619, 624, 625, 626, 628.
[127] Ibidem, p. 618, 624, 625, 626, 627.
[128] Ibidem, p. 612, 618, 625, 626, 627, 628, 649, 650.
[129] Ibidem, p. 612, 613, 614, 616, 620.
[130] Ibidem, p. 612, 627.
[131] Ibidem, p. 617.
[132] Ibidem, p. 620. Cf. şi p. 648.
[133] Ibidem, p. 617.
[134] Ibidem, p. 617, 628.
[135] Ibidem, p. 618.
[136] Ibidem, p. 611, 612, 626.
[137] Ibidem, p. 619.
[138] Ibidem, p. 620.
[139] Ibidem, p. 573.
[140] Ibidem, p. 592.
[141] Ibidem, p. 649.
[142] Ibidem, p. 647.
[143] Ibidem, p. 575.
[144] Ibidem, p. 604. Cf. mai înainte, la V. Alecsandri, tot cînd e vorba de Italia.
[145] Ibidem, p. 574. Nu mai este nevoie să atrag atenţia că această listă este cu totul incompletă. Numărul neologismelor din *Soarele în baltă* este cu mult mai mare. Nici italienismele propriu-zise nu se reduc la ceea ce am notat eu aici. Putem adăuga altele, extrase din diverse alte opere ale scriitorului.
[146] Ibidem, p. 646.
[147] Ibidem, p. 661, 662.
[148] Ibidem, p. 592.

Scanned with OKEN Scanner

baron, cînd acțiunea se petrece la Viena, *elixir* [149], *extaz* [150], *expresis verbis* [151], *homo-artifex* [152], *incredul* [153], *omnipotență* [154], *omniștiință* [155] etc., atunci cînd este nevoie să se pună în lumină cunoștințele, în probleme de limbă, ale jucătorilor de șah, din Europa, în perioada dintre cele două războaie mondiale. Este vorba, se înțelege, în primul rînd, de cei care fac caz de asemenea cunoștințe.

Aspectul vocabularului de aici corespunde atît declarației pe care o face unul dintre eroii cărți : „Binevoiește a lua la cunoștința dumitale, stimate Liviu Mihailovici, că domnia mea, acesta care mă aflu de față, nu numai că am cetit toate cărțile speciale, dar am umblat și în toate țările Europei, luptîndu-mă cu toți șahiștii tuturor națiilor. Am eu un catastif, în care se cuprind partidele pe care le-am jucat. Am rostit formula sacramentală în toate limbile. Italienilor le-am spus : *Scàcco matto* ; spaniolilor : *Xaque y mate* ; francujilor : *Echec et mat* ; englezilor *Chech mate* ; nemților : *Schach Matt*“ [156], cît și constatărilor altuia dintre eroi : „Eu am tras spre mine cîteva din cele aproximativ o sută de tomuri, examinîndu-le de aproape. Erau tratate de șah și colecții de reviste în felurite limbi europene. Legătura lor, în marochin castaniu, cu cifrele și armele domnului Cantaraga, era o frumuseță“. [157]

La toate neologismele citate se cuvine să mai adaug pe *amic* [158], latinism compromis către sfîrșitul secolului al XIX-lea tocmai datorită întrebuințării lui abuzive și, mai ales, folosirii într-o serie de situații nepotrivite. Întocmai ca substantivul *muiere,* căruia Sadoveanu i-a dat valoarea lui veche, menținută și în vorbirea populară din Transilvania, *amic* a fost repus în drepturile sale și apare fără nici o nuanță peiorativă.

În sfîrșit, printre neologismele din această carte un loc aparte trebuie acordat lui *automedon* și lui *facondă,* două substantive pe care le mai întîlnim și în alte cărți ale scriitorului, dar nu sînt înregistrate în nici unul dintre dicționarele curente ale limbii române, nici măcar în *Dicționar de neologisme.* Faptul acesta ne pune în situația de a le prezenta în citate, cîte unul, pentru fiecare, din cartea de care ne ocupăm, iar celelalte din alte lucrări ale lui Sadoveanu :

---

[149] Ibidem, p. 654.
[150] Ibidem, p. 654.
[151] Ibidem, p. 633.
[152] Ibidem, p. 663, 665.
[153] Ibidem, p. 646.
[154] Ibidem, p. 629.
[155] Ibidem, p. 629.
[156] Ibidem, p. 575.
[157] Ibidem, p. 578.
[158] *Opere,* XI, p. 581, 660, 673, 675, 676.

Scanned with OKEN Scanner

„Mă mișcam într-o căruță modestă, trasă de doi cai destul de slabi, pe care-i mîna un țăran de la Prepelița. Lucrul cel mai de căpetenie în înfățișarea acestui *automedon* nu era atît barba lui zbîrlită, din care priveau ochi rotunzi și spăriați, cît căciula, pe care o purta în dricul verii". [159]

„Pasagerul înțelese de ce-i așa de spornică faconda *automedonului*". [160]

„Numai o trăsură veche, cu niște cai cuminți și un automedon sfătos te poate conduce în trecut". [161]

„Trufia mea de om pe care îl cheamă cu totul altfel decît «domnu» Ioniță mă împungea să dau uneori replici îndoielnice *automedonului* nostru, ceea ce îl îndemna pe el să aibă acele căutări piezișe pe care i le observasem și reflexii *in petto* pe care i le bănuiam". [162]

„Dacă își închipuie cineva că întîmplările pe care le-am înșirat pînă aici sînt expresia curată a boierului meu orheian, se înșală. Nimic și nimeni n-ar putea reproduce coloarea, *faconda*, jocul și patosul acestui artist. Ceea ce încerc să pun eu aici e cu totul palid". [163]

„Ceva mai tîrziu, am cunoscut în București pe unii din foștii redactori ai revistei *Viața nouă*. Scînteia între ei Gh. Becescu-Sylvan, cu *faconda*-i neobosită și captivantă". [164]

Alte numeroase neologisme, cum ar fi *adversar, afabil, amabil, amator, amuza, armonie, beretă, campion, cardinalic, combinație, conspirație, delectà, devotament, divertisment, eleganță, eminent, excelent, extraordinar, final, gravitate, ilustru, iluzoriu, incorigibil, invariabil, memorabil, neonest, onest, onorà, onorat, partener, patrimoniu, penitent, precedent, privilegiu, proiectà, puritate, redutabil, reputație, resort, resursă, respectabil, revanșă, semnificativ* etc., ne permit să ne facem o idee justă asupra caracterului vocabularului din *Soarele în baltă*.

Caracterul general al limbii din această carte, cu abundență de neologisme și cu lipsa, aproape desăvîrșită, a elementelor regionale și a arhaismelor, va putea fi subliniat, cred, în toată claritatea sa cu ajutorul unui citat, cum ar fi următorul :

„Că domnul baron de Kempelen întorcea resorturile automatului cu o cheie pe care i-o introducea prin spate, era adevărat, însă nu era greu de înțeles că făcea asta numai ca să încurce lucrurile. Un resort putea pune în mișcare

---

[159] Ibidem, p. 567—568.

[160] *Opere*, XII, p. 495.

[161] *Opere*, XIV, p. 452.

[162] *Opere*, XVI, p. 21.

[163] *Opere*, XI, p. 605. La acest exemplu, din *Soarele în baltă*, mai am, doar, unul singur, din *Noptile de sînziene*, reprodus imediat mai sus, sub *automedon*.

[164] *Anii de ucenicie*, ediția 1944, p. 191.

brațul și degetele ; putea pune în mișcare buzele, căci automatul își mișca buzele pronunțînd «șah» ori ,«mat» ; însă partida în sine, organism viu și de sine stătător, desmințea acest truc. Chiar dacă aveau și resorturile rol pentru ochi și pentru a impresiona vulgul, atenția filosofului trebuia să meargă către fenomenul spiritual. Ar fi fost tot așa de uimitor dacă piesele, printr-o putere proprie, s-ar fi mișcat singure pe o tablă izolată. Însă atunci domnul de Kempelen, s-ar fi expus să fie ars pe rug ca vrăjitor. Combinațiile materiale deci păreau a fi comandate mai mult de prudență. Era însă probabil să fie și altceva. Celebrul Cagliostro dovedise cui voise a-l crede că, în științele oculte, a fost totdeauna prezentă preocuparea de a alcătui un asemenea monstru, un simulacru uman, cu mult superior omului, deoarece e deșertat de pasiuni și se mișcă precis și sigur ca un astru. Un asemenea simulacru poate fi alcătuit în vederea serviciului domestic, poate fi alcătuit, ca în împrejurarea de față, ca să joace șah și să fie invincibil ; poate fi alcătuit și în vederea amorului. Nefericitul care a încercat această primă realizare, un anume Molitor, savant ascetic și absurd de la Padova, a pierit nebun, arzîndu-și propria operă de care se amorezase. Avînd ca funcțiune absolută dragostea fizică, păpușa dezlănțuia asupra creatorului ei o tiranie înfricoșată. Ceea ce oamenii numesc în limbaj curent demoni și diavoli, nu sînt decît asemenea tentative ale savanților care vor să facă lui Dumnezeu concurență. Operele lor produc în lume apariții sporadice, n-au însă decît un destin infim. Eterni nu pot să fie decît ticăloșii oameni, care sînt legați de divinitate printr-un complex de fenomene, și îndeosebi prin facultatea de a se reproduce. Absurditatea lor aparentă, adică mariajul materie-spirit, opune logicei și morții o forță incomensurabilă, pe cînd creațiile unilaterale și demonice sînt cu totul efemere. O asemenea creație e ca un vînt care sună și trece, ca o licărire de apă în amurg, ca un ecou între stîncile munților ; e Mephisto ademenind pe Faust, e curtezana care intră cu mișcări legănate în chilia schivnicului din Tebaida. O asemenea apariție a avut fiecare dintre noi o dată în viață. Nu ne-am oprit asupra ei din pricina logicei. Demonii, adică homunculii, adică născocirile absurde ale savanților eretici, au existat în toate timpurile, și vor mai exista.

Deci slujitorul domnului baron de Kempelen n-avea altă funcțiune decît să joace șah, punînd în uimire și stupefacție curtea marii împărătese Maria Tereza. Cum îl întorcea baronul cu cheia pe la spate, cu zgomotul caracteristic al ornicelor cărora li se remontează greutățile, automatul își pleca ochii asupra tablei și a pieselor. După cîteva clipe de aparentă meditație, ridica domol brațul drept, îl îndrepta asupra piesei pe care voia s-o apuce, o prindea strîns între degete și o ducea la locul cuvenit. S-au găsit adversari lipsiți de seriozitate care au încercat mișcări anume greșite, ca să încurce jocul. Automatul nu permitea nimic din toate acestea. La cea mai ușoară greșală contra regulei,

Scanned with OKEN Scanner

clătina capul cu nemulțămire, punea piesa mișcată greșit în locul unde trebuia să steie și-și juca și el apoi lovitura. Cînd, după o mișcare neașteptată, dar profundă ca o problemă, automatul mormăia cuvîntul «șah», partenerul avea tot dreptul să se simtă înfiorat. Ca o forță fatală, cădea apoi vorba «mat». Instinctiv jucătorul ridica ochii cu spaimă. Era, în articulația hotărîtă a păpușii și în ochii ei ațintiți, ceva într-adevăr drăcesc". [165]

Trebuie să mai spunem, în sfîrșit, că, datorită unora dintre eroii cărții, ca și locului unde se desfășoară acțiunea cîtorva capitole, găsim, pe lîngă altele, și cîteva cuvinte rusești, cum ar fi *droșcă* [166], *troică* [167], *zacuscă* [168], ori unele fonetisme modelate după limba rusă, ca : *moschicesc* [169], *persienesc* [170], *rosienesc* [171], după cum tot aici trebuie adăugate și numele proprii alcătuite după moda rusească, „moda provinciei", cum afirmă unul dintre eroii cărții [172] și care face plăcere altui erou, cum se vede cîteva pagini mai departe [173]. Aceste nume sînt *Grigore Alexandrovici* [174], *Temistocle Arcadievici* [175], *Elisabeta Gavrilovna* [176] și *Liviu Mihailovici* [177].

Elementele regionale sînt ca și inexistente, în această carte. În afară de *păpușoi*, pe care îl întîlnim o singură dată [178], în afară de *șală*, în loc de *sală*, care ne întîmpină, de asemenea, numai într-un singur citat [179], mai putem

---

[165] *Opere*, XI, p. 646—648.

[166] Ibidem, p. 568, 573.

[167] Ibidem, p. 568.

[168] Ibidem, p. 577, 580, 666, 582—583, 583.

[169] Ibidem, p. 568.

[170] Ibidem, p. 589, 591.

[171] Ibidem, p. 568.

[172] „Vreau să aud din gura dumitale numele meu și al tatălui meu, potrivit cu moda provinciei" (*Ibidem*, p. 571).

[173] „...mi-a plăcut... felul cum își spun unii altora pe nume" (Ibidem, p. 581).

[174] Ibidem, p. 581, 587, 588, 593, 598, 599, 669, 678.

[175] Ibidem, p. 571, 574, 575, 577, 578, 582, 605, 668, 669, 677, 678, 679.

[176] Ibidem, p. 579, 580, 666, 676, 678, 679.

[177] Ibidem, p. 570, 575, 578, 580, 581, 587, 666, 667, 669, 670, 674, 678.

[178] Ibidem, p. 678.

[179] «Amîndoi de proporții impunătoare, Burlă și Bonciu se așezau la o masă, care trebuie să fie acum în muzeul comunal, și jucau partide lungi, meditînd profund cu bărbia rezemată în pumn, pe cînd galeria din jur păstra o liniște respectuoasă. Această galerie era compusă și ea din figuri neuitate ale vechiului Iași. Se aflau acolo profesorul Nestianu, bătrînul profesor Novleanu, cuconu Ghiță Botez poreclit *Șală*, Oestersetzer și Șmilovici. Aceștia din urmă n-aveau alt titlu de glorie decît șahul : erau cei mai tari amatori din capitala Moldovei, pe cînd ceilalți aveau renume și-n viața publică. Cuconu Ghiță era faimos printr-un discurs neuitat, la o întrunire publică :

— Noi toți, domnilor, se adresase domnia sa întrunirii, noi toți care ne aflăm în această *„șală"*.

pomeni doar de *prunc*, răspîndit, în limba literară, în tot felul de texte, din secolul al XVI-lea pînă azi, şi forma verbală *lese*, în loc de *lase*, în acelaşi citat cu *şală* (vezi nota 179).

Aceeaşi „sărăcie" şi în domeniul arhaismului unde eu am notat numai pe *fiastru* [180], pe *jungher* [181], şi pe *rigă* [182], în loc de *rege*. La acestea se mai pot adăuga *norod*, *nădejde*, *nădăjdui*, *papirus*, *pierì*, *prostime*. Va trebui subliniat faptul că atît *pieri*, cît şi *prunc* şi, eventual *prostime*, continuă să aibă caracter regional şi arhaic.

Neînsemnat este şi numărul diminutivelor şi al onomatopeelor, mai ales dacă îl raportăm la cel al neologismului.

Împotriva numărului mare de arhaisme şi de elemente regionale din *Fraţii Jderi*, întîlnim şi numeroase neologisme. Iată ce am găsit la pag. 969—983, în capitolul în care solii Veneţiei vin în Moldova : *admirà*, *admirator*, *adresà*, *adversar*, *agent*, *amforă*, *amic*, *amical*, *anarhie*, *anecdotă*, *argumentà*, *armură*, *artilerie*, *ascetic*, *astrolog*, *ataca*, *atmosferă*, *autohton*, *autoritate*, *bal*, *cameră*, *cancelarie*, *categorie*, *celebru*, *cercetător*, *ceremonial*, *compliment*, *comunicà*, *comunicare*, *condiţie*, *conduce*, *consacrà*, *consiliu*, *continental*, *contingent*, *cultură*, *cultivat*, *curent*, *curtean*, *destinaţie*, *devotament*, *devotat*, *diplomaţie*, *disciplină*, *divin*, *dominican*, *energic*, *eveniment*, *există*, *expediţie*, *experienţă*, *fermentà*, *garnizoană*, *gest*, *gran (signor)*, *ideal*, *iluminare*, *iluzie*, *improvizà*, *impune*, *informà*, *instrui*, *interes*, *interesà*, *interpret*, *intrigă*, *invazie*, *june*, *legitim*, *logică*, *madonă*, *membru*, *mistic*, *modest*, *muzică*, *naiv*, *natural*, *nobil*, *nobilime*, *observà*, *onoare*, *orient*, *original*, *osterie*, *palid*, *participare*, *particular*, *particularitate*, *penel*, *personal*, *pictor*, *portret*, *preludiu*, *preocupare*, *pretendent*, *primitiv*, *principe*, *principesă*, *privilegiu*, *profund*, *protector*, *pur şi simplu*, *recunoscător*, *reflexie*, *remarcabil*, *republică*, *respectuos*, *rural*, *sacru*, *salutare*, *schismatic*, *secret*, *secretar*, *semnificativ*, *servì*, *signor*, *sol*, *soldă*, *solie*, *somptuos*, *spiritual*, *statut*, *subit*, *succesiune*, *suveran*, *vanitate*, *venal*, *violent* etc.

În momentul în care solii italieni trec pe al doilea plan şi autorul şi eroii îşi îndreaptă privirea înspre turci, neologismele scad în mod simţitor, pînă la sfîrşitul capitolului (p. 984—997). Notez, în continuare, numai pe cele pe

---

— *Sală*, cucoane Ghiţă, încercaseră a-l corecta profesorii de română.
— Bine, fie şi sală. Noi toţi, domnilor, care ne aflăm adunaţi în această „*şală*".
— *Sală*, cucoane Ghiţă.
— Ia să mă *lese-n* pace valahii. Noi toţi cîţi ne aflăm în această „*şală*"...» (Ibidem, p. 671).

[180] Ibidem, p. 655.
[181] Ibidem, p. 611, 627, 631.
[182] Ibidem, p. 594, 609, 643.

Scanned with OKEN Scanner

care nu le-am întîlnit în prima parte a capitolului : *acuma, afirmà, aprovizionare, bărbier, căpitan, civilizat, confirmà, curiozitate, semnal.*

Mediul în care se petrece acţiunea din *Măria-sa Puiul Pădurii* face ca autorul să recurgă la *maur* (în loc de *harap*), la *secret* (în loc de *taină*), la *patrie* (în loc de *moşie*), la *capelă* (în loc de *bisericuţă* sau *mănăstire*), la *scamator* (în loc de *pehlivan*), la *opinie* (în loc de *părere*), la *mercenar* (în loc de *defegiu*), la *lealitate* (în loc de *credinţă*), la *paradis* (în loc de *rai*), la *părinte* şi *pater* (în loc de *popă*), la *destin* (în loc de *soartă*). Tot aşa el preferă pe *glorie, sigiliu, etern, oaspete, pavaj, bucătar, harnaşament, dală, celebru, comunica, vintre* (şi *pîntece*) etc. cuvintelor obişnuite în alte cărţi ale sale : *slavă, pecete, veşnic, musafir, caldarîm, stolnic, tacîm, lespede, vestit, a duce veste, burtă* etc. *Epistolă* şi *scrisoare* apar mai des decît *carte, servă* mai des decît *roabă, fatalitate* mai des decît *soartă* etc.

Măria-sa Puiul Pădurii este singura carte a lui Sadoveanu care mai păstrează, în ediţia de *Opere*, cuvîntul de origine latină cărturărească, *lorică*, sinonim cu *platoşă*. Iniţial, acest cuvînt mai apărea şi în *Fraţii Jderi*, dar, părîndu-i-se impropriu secolului al XV-lea românesc, autorul l-a înlocuit cu ocazia republicării operei sale. În citatele : „Să vedeau între ei bărbaţi în strălucite vestminte. În frunte cu *lorică* de oţel şi coif cu pană de struţ, călărea vodă pe harmasar alb." Şi „Vodă veni repede către ea ; îşi descoperi fruntea dînd unui copil de casă coiful ; îşi desfăcu de pe el *lorica* dînd-o altui copil de casă şi rămase în straiul său de catifea vişinie..." [183], singurele în care întîlnim cuvîntul, el a fost înlocuit cu *platoşă*. [184] Dar el a fost menţinut în pasajul : „Atunci s-a rupt în *lorica* unui păgîn lancea domnului duce de Brabant Valentin..." [185]

În traducerea *Povestirilor unui vînător* [186] de I. S. Turgheniev, M. Sadoveanu întrebuinţează, cum nici nu-i posibil altfel, numeroase cuvinte ruseşti, dintre care cele mai multe nu au circulaţie în limba română. Nu este vorba, se înţelege, peste tot de cuvinte fără corespondent în limba noastră, ci, adesea, traducătorul a recurs la rusisme din motivul că ele corespundeau mai bine situaţiilor respective ; cu ajutorul lor, scriitorul român putea păstra mai uşor culoarea locală necesară : *amşanic* [187] — *prisacă* — şopron mic unde se ţin

---

[183] Amîndouă citatele în *Fraţii Jderi*, II. *Izvorul alb*, Bucureşti, Carea Românească, 1947, p. 165.

[184] Cf. *Opere*, XIII, p. 511.

[185] *Măria sa Puiul Pădurii*, Editura Naţionala Ciornei, f.a. p. 23. Cf. *Opere*, XI, tot la p. 23.

[186] *I. S. Turgheniev* — *Opere*, vol. I, Ed. A.R.L.U.S. Cartea Rusă, Bucureşti, 1954.

[187] Ibidem, p. 311.

Scanned with OKEN Scanner

stupii în timpul iernii ; *arhaluc* [188] — haină ; *armiac* [189] — suman din postav gros ; *batiuşca* [190] — tată, tăicuţ' ; *bihonca* [191] — „trăsură uşoară care se compune dintr-o scîndură (pe care şezi călare) pusă pe patru roate sau şi numai dintr-un loc de şezut pe două roate şi care se întrebuinţează la învăţat caii la trap frumos". [192] Troică. Birjă de cursă. Docar ; *bihuncă* [193], *bitiuc* [194] — cal de tracţiune ; *bogatîr* [195] — erou epic din basmele ruseşti. Uriaş. Voinic. Viteaz ; *bufuri* [196] — (la mîneci) — creţuri ; *burmistru* [197] — primar ; *cacoşnic* [198] şi *cocoşnic* — podoabă în formă de diademă pe care o purtau femeile din nordul Rusiei ; *cazacă* [199] — scurtă, specială, bărbătească ; *cazacioc* [200] — dans popular cazac, căzăcească ; *chibitcă* [201] — cort de nomazi, căruţă acoperită. Un fel de căruţă rusească. [202] Căruţă cu coviltir ; *cneaghină* [203] — soţie de principe [204], prinţesă ; *cneaz* [205] — principe rusesc şi titlu de noblеţe [206] ; *cnut* [207] — bici dintr-o curea cu noduri, întrebuinţat în închisorile ruseşti şi înlocuit sub Nicolai I cu biciul numit *pleti*, din trei curele împletite, desfiinţat şi el oficial în 1863 [208] ; *contoră* [209] — birou, oficiu, cancelarie ; *copeică* [210] — o monedă rusească în valoare de vreo patru centime [211] ; *culici* (pl.) [212] — cozo-

---

[188] Ibidem, p. 217, 262, 308.
[189] Ibidem, p. 56, 204.
[190] Ibidem, p. 10, 12, 14, 16, 18, 27, 34, 36, 38, 76, 77, 92, 107, 122, 124, 125, 126, 128, 129, 161, 162, 163, 164, 178, 190, 191, 286, 287, 291.
[191] *I. S. Turgheniev — Opere*, I, p. 53.
[192] Scriban, p. 169.
[193] *I. S. Turgheniev — Opere*, I, p. 324.
[194] Ibidem, p. 56.
[195] Ibidem, p. 329.
[196] Ibidem, p. 65.
[197] Ibidem, p. 118, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 136, 137, 161, 225.
[198] Ibidem, p. 158, 319.
[199] Ibidem, p. 167.
[200] Ibidem, p. 144.
[201] Ibidem, p. 174.
[202] *Scriban*, p. 266.
[203] *I. S. Turgheniev — Opere*, I, p. 185.
[204] *Scriban*, p. 306.
[205] *I. S. Turgheniev — Opere*, I, p. 40, 179, 269.
[206] *Scriban*, p. 306.
[207] *I. S. Turgheniev — Opere*, I, p. 166.
[208] *Scriban*, p. 306.
[209] *I. S. Turgheniev — Opere*, I, p. 105.
[210] Ibidem, p. 143, 268, 295, 326.
[211] *Scriban*, p. 227.
[212] *I. S. Turgheniev*, p. 99.

Scanned with OKEN Scanner

nac de formă rotundă şi înaltă care se pregătea, cu deosebire la Paşti ; *cuşak* [213] (rusesc) — cordon, brîu ; *cvas* [214] — un fel de bere sau limonadă rusească de un gust foarte plăcut (Scriban, 385) ; *deseatină* [215] — o prăjină de pămînt ; *deseatnic* [216] — brigadier, conducătorul unei brigăzi de 10 oameni ; *droşcă* [217] — docar, un fel de trăsură proastă descoperită (Scriban, 449) ; *dvorean* [218] — curtean ; *dumovoi* [219] — duh al casei ; *funt* [220] (pl. funţi) — măsură de greutate, aproximativ 400 gr, jumătate de kilogram (Scriban, 534) ; *gubernial* [221] — referitor la treburile unei gubernii ; *gubernie* [222] — provincie rusească (Scriban, 580) ; *harşa(ua)* [223] — harnaşament, cioltar, şabracă, postav ornat care acopere şaua (Scriban, 591) orig. turcă ; *hojma* [224] — mereu, continuu, totdeauna, într-una ; *hulube* [225], *izbă* [226] — casă ţărănească, colibă ; *leşi* — duh al pădurii, muma pădurii [227] ; *maier* (pl. maiere) [228] — iaz larg, acoperit la maluri, şi ici-colo în mijloc de stufării dese, care în dialectul de la Oriol se cheamă *maier ; matuşca* [229] — măicuţă, maică ; *nacealnic* [230] — şef de serviciu în administraţie (Scriban, p. 848) ; *nagaică* [231] — un fel de bici căzăcesc cu băţul scurt, cu mai multe iţe şi cu plumbi în capetele iţelor (Scriban, p. 849) ; *obroc* [232] — dijmă, baniţă mai mare în care se măsurau grînele ; *paşol* [233] — interjecţie de alungat c-un ton familiar autoritar şi dispreţuitor (Scriban, p. 941), hai porneşte ! dă-i drumul ! ; *psar* [234] — persoană desem-

---

[213] *I. S. Turgheniev* — *Opere*, I, p. 20.
[214] Ibidem, p. 9, 72, 116, 161, 192, 201.
[215] Ibidem, p. 10, 47, 62, 66, 130, 265.
[216] Ibidem, p. 36, 187, 189, 190, 321.
[217] Ibidem, p. 11, 149, 150, 171, 172, 220, 274, 339.
[218] Ibidem, p. 61.
[219] Ibidem, p. 88.
[220] Ibidem, p. 323.
[221] Ibidem, p. 266.
[222] Ibidem, p. 7, 8, 33, 47, 49, 51, 83, 119, 160, 164, 244, 250, 258, 259, 275.
[223] Ibidem, p. 290, 296, 305, 308.
[224] Ibidem, p. 138.
[225] Ibidem, p. 103, 106, 107, 150, 167, 323, 324, 326, 329, 333.
[226] Ibidem, p. 7, 10, 11, 13, 14, 18, 23, 24, 31, 77, 94, 104, 107, 116, 121, 123, 133, 134, 150, 151, 152, 154, 156, 163, 191, 192, 222, 285, 323, 324, 325, 337, 339.
[227] Ibidem, p. 96.
[228] Ibidem, p. 71.
[229] Ibidem, p. 177, 222.
[230] Ibidem, p. 127, 130.
[231] Ibidem, p. 263, 264, 265, 286, 301, 302, 308, 309.
[232] Ibidem, p. 7, 10, 37, 38, 68.
[233] Ibidem, p. 164.
[234] *I. S. Turgheniev* — *Opere*, I, p. 35, 76, 91, 279.

Scanned with OKEN Scanner

nată pentru supravegherea cîinilor de vînătoare, p. 35 (nota) ; vătaful cîinilor, p. 76 ; *pricaz* [235] — ordin ; *pud* [236] — (pl. puduri) — măsură de greutate (16 kg.) ; *rubaşcă* [237] — cămaşă specială rusească ; *rublă* [238] — unitate principală a sistemului monetar rusesc şi sovietic ; moneda care reprezintă această unitate (DLRM) ; *sadelcă* [239] — şeaua calului ; scaunul cu arcuri de la trăsură ; *samovar* [240] — vas de metal (străbătut de un tub în care se introduc cărbuni aprinşi) folosit la fiert apă pentru ceai (DLRM) ; *sarafan* [241] — rochie ; *sarselă* [242] — (pl. sarsele) — soi de raţe sălbatice care au coada rotată ; *stanovoi* [243] — comisar ; *şleah* [244] — drum, şosea (cuvînt împrumutat din limba polonă) ; *şleau* [245] — la căruţă — curea groasă, funie sau lanţ cu care se leagă calul de crucea căruţei sau a trăsurii ; trăgătoare, streang ; *troică* [246] — căruţă, sanie sau trăsură cu trei cai ; *ulan* [247] — călăreţ cu lance în armata germană, austro-ungurească şi rusească (Scriban, p. 1373) ; *venghercă* [248] — tunică şnuruită, de husar ; *verstă* [249] (folosit mai mult la plural : verste) — măsură de lungime ceva mai mică decît kilometrul ; *vodinoi* [250] — duh al apei ; *votcă* (şi *vodcă*) [251] ; *zdrahon* [252] — găligan, hojmălău.

Pentru aceleaşi motive, de culoare locală, traducătorul român introduce, uneori, în textul său, fonetisme ori forme specifice ruseşti.

Este cazul lui *aftior* [253] — actor.

---

[235] Ibidem, p. 136, 137.
[236] Ibidem, p. 134, 161, 321, 323.
[237] Ibidem, p. 63.
[238] Ibidem, p. 268, 288, 291, 299, 326, 333.
[239] Ibidem, p. 103.
[240] Ibidem, p. 133, 134, 135, 152, 183, 217, 256, 337, 341.
[241] Ibidem, p. 114.
[242] Ibidem, p. 71.
[243] Ibidem, p. 125—136.
[244] Ibidem, p. 165, 329.
[245] Ibidem, p. 102.
[246] Ibidem, p. 58, 132, 167, 172, 207, 216
[247] Ibidem, p. 279, 283.
[248] Ibidem, p. 51, 167.
[249] Ibidem, p. 8, 18, 22, 23, 24, 31, 40, 62, 83, 99, 101, 106, 108, 113, 117, 118, 220, 225, 239, 273, 301, 121, 149, 165, 166, 200, 206, 215, 310, 322, 323, 325, 327, 330, 331, 332, 337, 340.
[250] Ibidem, p. 97, 98.
[251] Ibidem, p. 50, 124, 162, 170, 217, 259, 277, 284, 291, 295, 302, 304, 305, 308.
[252] Ibidem, p. 334.
[253] *I. S. Turgheniev — Opere*, I, p. 76. În volumul de tinereţe, *Crîşma lui Moş-Precu* (ed. 1905, p. 210), am întîlnit şi *amatior*. Cf. *Opere*, III, p. 183.

Scanned with OKEN Scanner

Cuvinte care caracterizează limba autohtonilor, din anumite regiuni, dinafara hotarelor țării noastre, din care autorul își alege, ori prin care își poartă eroii, întîlnim și în alte cărți ale lui M. Sadoveanu. Iată cîteva extrase din *Cuibul invaziilor* [254] ; *aferim* [255] ; *aimak* [256] — trib ; *alai* [257] ; *aman ! aman !* [258] ; *aul* [259] — sat de munte în Crimeea, Caucaz și Asia centrală (DLRM) ; *baranta* [260] — expediție tîlhărească ; *bercut* [261] — vultur negru, enorm ; *ha-han* [262] — hanul hanilor ; *halat* [263] — haină lungă de pînză sau de stofă ; *han* [264] — conducător al tătarilor ; *hiran* [265] — „lapte de vaci, oi și capre fiert domol și necontenit pînă se îngroașă", un fel de brînză care are înfățișarea pietrei de var ; *hoardă* [266] — grupare în care erau organizate popoarele nomade mongole primitive ; *iok* [267] ; *iurtă* [268] (pl. iurtale) — cort de pîslă, la nomazi ; *kaldi(u)* [269] — grad ofițeresc la chinezi ; *kibitka* [270] — căruță ; *kumis* [271] — lapte de iapă, fermentat ; *kuritai* [272] — adunare a războinicilor ; *mandarin* [273] — înalt demnitar în China ; persoană care manifestă dispreț față de oamenii simpli (DLRM) ; *maral* [274] — cerb mare ; *șaman* [275] — slujitor al cultului numit șamanism, cult al spiritelor rele (DLRM) ; *tabun* — herghelie de

---

[254] Citez după ediția din 1947, Cartea Românească, în care lucrarea respectivă a fost retipărită, împreună cu *Aventurile șahului* și cu *Țara Kangurului*, sub titlul general de *Soarele în baltă*.

[255] *Soarele în baltă*, 1947, p. 170.

[256] Ibidem, p. 122.

[257] Ibidem, p. 160, 166.

[258] Ibidem, p. 170.

[259] Ibidem, p. 128, 129, 130, 131, 133, 136, 143, 152, 153, 154, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 173, 175, 176, 182, 183, 184, 185, 186, 197.

[260] Ibidem, p. 183, 184, 189, 209.

[261] Ibidem, p. 154, 159, 160, 161, 162.

[262] Ibidem, p. 211, 221, 223, 224.

[263] Ibidem, p. 129, 153, 154, 160, 167, 170.

[264] Ibidem, p. 122.

[265] Ibidem, p. 175.

[266] Ibidem, p. 189, 191, 208, 209, 213, 214, 216, 218, 219, 223, 224.

[267] Ibidem, p. 168, 172.

[268] Ibidem, p. 128, 129, 130, 131, 133, 153, 154, 157, 162, 163, 166, 170, 173, 175, 184, 185, 186, 192, 193, 198, 200, 205, 206, 222.

[269] Ibidem, p. 194, 195, 196.

[270] Ibidem, p. 213.

[271] Ibidem, p. 130, 154, 162, 163.

[272] Ibidem, p. 216.

[273] Ibidem, p. 217, 218, 219.

[274] Ibidem, p. 203, 204, 205.

[275] Ibidem, p. 222.

Scanned with OKEN Scanner

cai aproape sălbatici, din stepă [276] ; *urhan* [277] — comandant superior la mongoli ; *voilok* [278] — pătură de pîslă ; *yak* [279] — animal rumegător din Tibet, mai mic decît bivolul, acoperit de păr lung ; *yassa* [280] — lege mongolă.

Şi în *Ţara Kangurului* [281] întîlnim de asemenea cuvinte, fără ajutorul cărora scriitorul nu ne-ar fi putut da o imagine exactă a unei lumi atît de îndepărtată de locurile pe care trăim noi : *amazoană* [282] — femeie care aparţine unui trib războinic legendar, din care erau excluşi bărbaţii ; femeie care practică sportul călăriei (DLRM) ; *arbore varză* [283] — arbore tropical în Australia ; *bikirikiripiki* [284] — specie de pasăre în Australia ; *break* [285] — după ortografia de azi *bric* — navă cu pînză şi cu două catarge, uneori şi cu motor (DLRM) ; *bumerang* [286] — armă folosită de australieni, care, datorită formei sale şi modului cum este aruncată, revine la locul de aruncare (DLRM) ; *busch* [287] — pustie, păşune, desiş ; *casuar* [288] — pasăre măreaţă şi de toată frumuseţea ; *ciau-ciau* [289] — a mînca ; *clos* [290] — închisoare ; *colon* [291] — colonist ; *eucalipt* [292] — arbore gigantic din Australia ; *feriga-arbore* [293] ; *gentleman* [294] — aristocrat englez ; *gomier* [295] — arbore în Australia ; *kakatoes* [296] specie de papagal ; *kangur* [297] ; *kanguroaică* [298] ; *kănguraş* [299] ; *leaders* [300] — boi

---

[276] *M. Sadoveanu* — *Soarele în Baltă*, 1947, Cartea Românească, p. 128, 141.
[277] Ibidem, p. 222, 223, 224.
[278] Ibidem, p. 130, 154, 166.
[279] Ibidem, p. 215, 216.
[280] Ibidem, p. 215.
[281] Citez după acelaşi volum, *Soarele în Baltă*, Cartea Românească, Bucureşti, 1947.
[282] Ibidem, p. 275, 283, 284.
[283] Ibidem, p. 318.
[284] Ibidem, p. 247, 248.
[285] Ibidem, p. 278, 280.
[286] Ibidem, p. 267, 287, 302, 308, 327.
[287] Ibidem, p. 239, 244, 246, 250, 272, 276.
[288] Ibidem, p. 259, 260.
[289] Ibidem, p. 252, 318.
[290] Ibidem, p. 244.
[291] Ibidem, p. 267, 288, 290, 292, 293, 316, 319, 326.
[292] Ibidem, p. 287, 293, 309, 327.
[293] Ibidem, p. 298, 301, 302.
[294] Ibidem, p. 292.
[295] Ibidem, p. 243, 248, 278, 280, 291, 295, 296, 297, 298, 301, 315, 324, 325, 367, 368, 369.
[296] Ibidem, p. 244, 249, 279, 280, 302, 308.
[297] Ibidem, p. 247, 248, 252, 264, 268, 282, 283, 284, 288, 292, 293, 296, 302, 304, 306, 308, 310, 327.
[298] Ibidem, p. 283, 284.
[299] Ibidem, p. 284.
[300] Ibidem, p. 323.

Scanned with OKEN Scanner

„influenţi" printre semeni ; *leaderi* [301] ; *lubra* [302] — femeie ; *lunch* [303] — gustare din tartine, carne rece, prăjitură etc., servită în picioare, la ore anumite ; *mimosa* [304] — nume dat mai multor specii de plante erbacee din familia leguminoaselor, cu inflorescenţe bogate în flori mici şi dese, de culoare roz sau albă (DLRM) ; *mobs* [305] — herghelie mică în care caii se grupează singuri ; *morepork* [306] — cuc mare australian ; numit în alte părţi „cucul cel mare" ; *moşneguţul roş* [307] — kangur roş ; *oposum* [308] — animal care trăieşte în scorburi ; *ornitorinc* [309] — animal mamifer din Australia ; *pasărea-lîră* [310] ; *pasărea-rîsului* [311] ; *squatter* [312] ; *squatter-ucenic* [313] ; *tarantulă* [314] ; *wombat* [315] — specie de animal din Australia.

Şi în *Uvar* găsim cuvinte neexistente în limba română, eventual dintre acelea legate de specificul unei ţări, deşi acţiunea acestei cărţi se petrece în Moldova. Ele sînt cerute de prezenţa, pe pămîntul nostru, a unui om de altă limbă ale cărui amintiri legate de viaţa de acasă, de obiceiurile deprinse în copilărie etc., impun în lucrarea pomenită şi cuvintele respective. Autorul însuşi este mînat de oarecare curiozitate, care îi va stăpîni şi pe cititorii săi, în privinţa vieţii oamenilor care trăiesc pe altă parte a continentului, eventual în alt continent.

Dicuta [316] — un fel de găinuşă sălbatică, *iacut* [317], *iasak* [318] — tribut,

---

[301] Ibidem, p. 324.
[302] Ibidem, p. 268.
[303] Ibidem, p. 277, 281.
[304] Ibidem, p. 243, 325.
[305] Ibidem, p. 277.
[306] Ibidem, p. 273.
[307] Ibidem, p. 288, 289.
[308] Ibidem, p. 264, 267, 268, 269, 325.
[309] Ibidem, p. 247, 248, 308.
[310] Ibidem, p. 299, 302.
[311] Ibidem, p. 243, 249, 280, 308.
[312] Ibidem, p. 245, 255, 263, 266, 267, 270, 271, 272, 273, 282, 288, 294, 295, 297, 299, 312, 315, 319, 320, 323, 325.
[313] Ibidem, p. 321.
[314] Ibidem, p. 253.
[315] Ibidem, p. 302.
[316] *M. Sadoveanu* — *Uvar*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1932, p. 168.
[317] Ibidem, p. 86, 90, 91, 94, 95, 98, 99, 112, 113, 118, 123, 124, 125.
[318] Ibidem, p. 160.

Scanned with OKEN Scanner

iurtă [319], *karaki* [320], sinonim cu *dicuta*, *kös* [321] — poştă, *mir* [322], *răspublică* [323], *soviet* [324], *stepă* [325], *svobodă* [326], *şaman* [327], *tundră* [328], *verstă* [329], *vodcă*. [330]

În *Priveliști dobrogene* ne întîmpină o serie de cuvinte ruseşti (lipoveneşti), eventual unele fonetisme improprii limbii românilor, cerute de prezenţa, în paginile cărţii, a unor oameni care nu vorbesc decît aproximativ limba noastră. Tot aşa, alte dăţi, în romanele istorice mai ales, cînd printre eroii cărţilor sale întîlnim şi reprezentanţi ai nobilimii polone, autorul pune în gura acestora cuvinte care le sînt proprii, cum ar fi : *pan, pana, seim, şleahtic,* după cum alte ori, ca în *Creanga de aur* de exemplu, apar, aşa cum am văzut, elemente greceşti mai numeroase decît în alte cărţi, de vreme ce o parte din acţiunea acestei lucrări se petrece la Bizanţ sau în preajma Bizanţului. Trebuie subliniat faptul că printre grecismele în cauză apar cîteva de nuanţă cărturărească, pe care le vom căuta zadarnic în alte cărţi ale autorului unde vom întîlni fie elemente cu caracter arhaic, proprii vorbirii unei anumite categorii sociale în secolele precedente, fie elemente stabilite în limba noastră, mai ales în graiul moldovenesc. Acestea din urmă fac parte din vocabularul obişnuit, cel puţin în unele regiuni ale ţării. În unele cărţi cu inspiraţie ardelenească, cum ar fi *Cele mai vechi amintiri, Valea Frumoasei, Ochiu de urs* etc. întîlnim cîteva cuvinte de origine maghiară, necunoscute din alte lucrări ale lui Sadoveanu : *palincă, póhar, modoraş (păsărar).*

În sfîrşit, alte ori, ca în cazul romanului *Zodia cancerului,* prezenţa abatelui de Marenne impune, în limba din această carte, nu numai o serie de neologisme latino-romanice, absolut neindicate, în romanul istoric, în alte împrejurări, ci şi unele referiri la cultura clasică însoţite de cuvinte sau chiar de dictoane latineşti.

Întocmai ca în *Ţiganiada* lui I. Budai-Deleanu, în care autorul nu distribuie în mod uniform neologismul, pe cînturi, ci ţine seama de adaptarea lui la conţinut, şi la fel ca în *Luceafărul* lui Eminescu, unde, după cum se ştie, dialogul dintre Hyperion şi Cătălina este susţinut cu alt material lingvistic

---

[319] Ibidem, p. 140, 153, 154, 178.
[320] Ibidem, p. 168.
[321] Ibidem, p. 148, 151, 184.
[322] Ibidem, p. 20.
[323] Ibidem, p. 18, 20.
[324] Ibidem, p. 15.
[325] Ibidem, p. 15.
[326] Ibidem, p. 17, 20.
[327] Ibidem, p. 95, 117, 118, 231.
[328] Ibidem, p. 49.
[329] Ibidem, p. 49.
[330] Ibidem, p. 18.

Scanned with OKEN Scanner

decît cel dintre Cătălin și Cătălina, tot așa neologismul din *Zodia cancerului* apare cu deosebire în acele capitole unde abatele de Marenne, însuși, ia parte la „acțiune" și-l întîlnim pe scară mai redusă acolo unde el nu participă efectiv la convorbire, eventual în capitolele în care nici nu-i vorba despre dînsul.

Observăm, așadar, că pentru fiecare carte autorul a folosit alt material lingvistic, în funcție de proveniența eroilor, de mediul în care s-au format, de influențele pe care le-au suferit, de pregătirea intelectuală pe care o au, de atmosfera dominantă a cărții respective etc.

Problema a fost atinsă, în treacăt, de unii cercetători mai vechi. Așa, de exemplu, G. Bogdan-Duică, în *Răspunsul* pomenit, referindu-se la „romanul" *Floare ofilită*, se exprima în felul următor: „Ca mediul care frînge floarea, curge și stilul: lin, molcom, amănunțind monotonia Vascanilor (Pașcanilor)..." [331]. Afirmația lui Bogdan-Duică este, fără îndoială, justă și, în ceea ce privește vocabularul, va trebui să subliniem că monotonia la care se referă fostul istoric literar clujean este determinată de două aspecte care constituie mai degrabă o abatere de la modul obișnuit de lucru al lui Sadoveanu decît o trăsătură fundamentală a măestriei sale. Acțiunea cărții *Floare ofilită* se petrece într-un tîrgușor de provincie, Pașcanii, și ea constă din punerea cap la cap a unor întîmplări banale care constituie totuși specificul vieții unei anumite categorii de oameni, într-un anumit mediu, la începutul secolului în care trăim. Personajele șterse, fără suprafață deosebită, apoi viața lor care seamănă cu a tuturor oamenilor din categoria respectivă, din toate tîrgurile țării [332], ușoara tendință de integrare în categoria socială imediat superioară pe care o imită în modul de comportare, distanțarea voită de țărănimea rămasă în urmă, contribuie, împreună, la acea atmosferă ștearsă, cenușie, fără furtuni răscolitoare, dar și fără bucurii nestăpînite care elimină, din forma de exprimare, atît arhaismul și regionalismul existente în romanele istorice ori în povestiri, cît și neologismul prin care se distinge vorbirea adevăraților orășeni.

Este deosebit de semnificativ faptul că în vreme ce în majoritatea cărților lui Sadoveanu abundă cuvintele cu înțeles figurat care contribuie, în măsură atît de mare la originalitatea stilistică a scriitorului și la transpunerea cititorului într-o atmosferă de continuă înălțare sufletească, în *Floare ofilită* ele lipsesc aproape cu totul. Autorul ne-a făcut, încă o dată, dovada desăvîrșitei

---

[331] p. 22.

[332] O confirmare a celor susținute aici găsesc în cartea lui *Perpessicius — Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor*, II, 1958—1962, Editura pentru literatură, București, 1964, p. 219—220: „În umbra scundelor odăi din tîrgul nostru de la Dunăre se vestejea mai mult de-o „floare ofilită", iar cancelaria liceului nostru adăpostea mai mult de unul din destinele gemene ale lui Neculai Manea".

Scanned with OKEN Scanner

concordanţe dintre conţinut şi formă, a demonstrat, cu arta care îl caracterizează, că viaţa ştearsă a Vascanilor, cu lumea ei de eroi anonimi, nu are nevoie, pentru a fi prezentată, decît de vocabularul cel mai comun posibil, de cuvintele cu cele mai slabe rezonanţe stilistice, de acele mai puţin capabile să contribuie la individualizarea eroilor, la scoaterea lor din anonimat [333]. Două citate alese, pur şi simplu, la întîmplare, ne vor convinge, mai uşor, de adevărul acestei afirmaţii :

„În ziua nunţii, 30 august, era şi «patronul» lui cuconu Alecu. În amîndouă gospodăriile, cucoana Casuca ducea ca pe nişte armate, cu comande grabnice, femeile tocmite anume ca să ajute la pregătirea unei zile de două ori sărbătoare. Era o forfoteală, un amestec, un miros de friptură prin bucătării, o desfăşurare de pînzeturi, de aluat pentru plăcinte, — ceva strașnic ! Cucoana Casuca, rumănă, vorbareţă şi mulţămită, era cînd ici, cînd colo, cînd zbura în rochia-i cu falduri largi spre mireasă, cînd se întorcea, parcă ar fi uitat ceva, foarte grăbită, spre casa mirelui.

Cuconu Grigore era gătit, cu părul lung pieptănat peste cap şi tăiat acuma proaspăt la ceafă, cu barba îndreptată din ţăcăneala foarfecelui lui Lupu bărbierul, în straie negre, ceva aşa de nou şi de neobişnuit, încît nici nu îndrăznea să se aşeze pe scaune. Cuconu Alecu era şi mai şi. Parcă întinerise, cu barba frumos rotunjită, cu părul ce-i mai rămăsese adus de pe laturi spre luna de fildeş din vîrful capului, drept şi serios în cămaşa scrobită. Se plimba rar prin casă, ieşea în uşă şi privea în ogradă cu luare aminte, fără să vadă ceva ; se înturna, venea pînă la o fereastră, îşi răsucea pe gînduri o mustaţă privind pe geam, apoi, întorcîndu-se spre moş Grigore, se uita lung şi zîmbea la el. Uneori deschidea uşa de la odaia lui Vasile şi arunca o privire înlăuntru. Era acolo un miros tare de săpunuri şi parfumuri. Lupu bărbierul, în jurul scaunului din faţa oglinzii, pe care sta mirele, se răsucea în toate felurile, cu pieptenele, cu foarfecele şi cu fierul de frizat ; se trăgea un pas îndărăt, privea încruntat cu buzele făcute bot, se repezea, parcă ar fi descoperit o grozăvie, şi, dintr-o ţăcăneală scurtă, reteza un fir nevăzut de păr, sau îl aşeza domol cu capătul pieptenelui. Îşi punea apoi foarfecele în gură şi pieptenele şi-l înfingea în păr, scotea cu luare aminte din flacăra lămpii cu spirt fierul, şi-l apropia de nas, îl mirosea, apoi ridica cu pieptenele un văl de păr şi strecura drotul în el într-o fumegare uşoară. Se uita după aceea mulţămit în oglindă, unde capul mirelui se arăta între prosoapele albe, cu ochii aţintiţi lucitori pe faţa plină de pudră.

---

[333] Lucrul acesta nu l-a putut înţelege *E. Lovinescu* care, în *Istoria literaturii române contemporane, IV, Evoluţia prozei literare*, Bucureşti, 1928, p. 43, îl acuză pe scriitor de „lipsă de creaţie şi de cunoştinţe istorice"... precum şi de „lipsă de relief". Afirmaţii asemănătoare găsim şi la p. 45.

Dincolo, la casa miresei, tot pregătiri. O vară a cucoanei Casuca, văduvă tînără, madam Raluca Văsescu, şi o fină veche, cucoana Săftica Ionescu, a ofiţerului stării civile, găteau pe «fetiţă». În faţa oglinzii mari, în lumina care intra pe fereastra cu perdelele date la o parte, Tinca sta dreaptă, pe scaun, cu faţa strălucind de lumina bucuriei. Pe canapea, la o parte, aşteptau frumos aşezate rochia albă, florile şi beteala. Cucoana Raluca, foarte prietenoasă, cu un zâmbet dulce pe faţa-i negricioasă şi în ochii ca păcura licărind sub două sprîncene ca lipitorile, pieptăna, întinzînd lung braţele, părul mare, bălai şi mătăsos al miresei. Madam Ionescu, mai umilă parcă în urîţenia ei şi în uscăciunea-i de femeie cu şase copii, gătea pomada, întindea panglicile şi ajuta cu vorba, c-o gură mare care rostea încet şi obosit cuvintele.

Iar cuconu Andrieş, acum era în odaie c-o întrebare înceată pentru fetiţă, acum se repezea din cerdac spre magaziile tîrgului. Pe mică pe ceas trebuia cîte ceva ; cucoana Casuca se apropia de el, îl trăgea într-un colţ şi-i şoptea tainic la ureche. Şi bătrînul începea să se învîrtă prin casă foarte grăbit". [334]

„Acum el vedea şi simţea că face rău, dar îndărăt nu se mai putea întoarce. Nu era nimic într-însul care să-l facă să dea înapoi de pe povîrnişul alunecos. Tot din el îl ducea înainte, aşa, şi tot înainte. Părerile de rău le avea şi erau zădarnice. Pornea de-acasă cu hotărîrea de a se întoarce la şase ; la şase pornea cu hotărîrea de a sta un sfert de ceas ; pe urmă nu mai avea nici o hotărîre, îi rămînea sufletul gol, simţea că altfel nu poate face şi se lăsa dus de îndemnurile care-l împresurau, de zîmbetele, de vorbele cucoanei Lucia.

Întăi încet, acum tot mai repede mergea către sfîrşit. Vîntul de nenorocire care-l lua învăluise şi pe Tinca. Ea tăcea, plîngea, plîngea în ascuns, îl aştepta nopţi, — suferea singură, numai ea singură, şi n-avea acum decît o dorinţă : să nu afle nimic bătrînul cuconu Andrieş". [335]

Cu totul altfel se prezintă lucrurile în *Mormîntul unui copil*, [336] unde, după acelaşi G. Bogdan-Duică, rezultă că :

„Deodată cu înţelesul s-a înălţat şi stilul, care-i bogat, fin şi încrustat cu nenumărate nuanţe de genial argintar al limbii româneşti. [337]

Să ne oprim, şi aici, la două-trei citate, pentru a sublinia, mai uşor, diferenţa dintre cărţile pomenite, sub raport stilistic :

---

[334] *M. Sadoveanu — Opere*, II, p. 209—211.

[335] Ibidem, p. 315.

[336] Este vorba de toate bucăţile incluse în volumul cu acest titlu. *Floare ofilită* a apărut, în prima ediţie, în 1905, iar *Mormîntul unui copil* în 1906.

[337] *G. Bogdan-Duică, Răspuns...*, p. 25.

Scanned with OKEN Scanner

„...Un sfîrşit al dragostei mele încă nu-mi închipuiam. Toate zilele de dragoste ale trecutului îmi stăteau în suflet ca o lumină ; fiecare clipă se întorcea cu fericirea ei neţărmurită făgăduind un viitor care trebuia să curgă fără sfîrşit — după cum fără sfîrşit îmi închipuiam că va fi flacăra tinereţii mele. Dar tresării ca într-un vis : îmi răsărise înaintea ochilor icoana vînătorului, amărîtă şi aspră...

Înainte-mi, pînă în depărtări nemăsurate, în perdele de neguri, se întindea Bărăganul drept, fără o ridicătură, fără un arbore. Călăream singur subt un cer nemărginit, cu dragostea şi cu neliniştea ; un vînt slab îmi mîngîia şi-mi răcorea faţa.

Un canton, undeva departe, sună de două ori trist, prelung, în nemărginire. Şi cele dintăi raze ale răsăritului fulgerară spre negurile depărtării". [338]

„În asfinţit, nourii se sparg deodată, şi asupra Iezerului, prin spărturi, ţîşnesc izvoarele sîngeroase ale amurgului de flăcări. Balta neclintită pare de sînge, pînă la umbra neagră, depărtată a sălciilor.

Luntrea face un ocol mare prin apele înflăcărate. Apoi încet-încet lumina scade, pe cînd lopeţile sună cu lepăit de unde. Nourii în asfinţit se închid ; umbrele se întind deodată, şi freamătul stufăriilor tace. Un bîtlan singuratic trece fîlfiind rar pe departe. Din cînd în cînd ţipă prelung, cu glas de trîmbiţă.

Şi luntrea se strecoară prin marginea luncilor, intră iar în trestii, care foşnesc cu şoapte vii, înclinîndu-se, atingîndu-se. Ceaţa uşoară, ca răsuflarea caldă a unei fiinţi, a Iezerului, ne învăluie încet-încet, şi lumina scade ; parcă aş privi printre gene împrejurimile". [339]

Cu toate aprecierile laudative, pe care i le-au adresat, cu toată simpatia manifestată, de multe ori, faţă de opera sa, unii dintre criticii şi istoricii literari au formulat şi rezerve în legătură cu modul în care M. Sadoveanu s-a folosit în activitatea-i literară de vocabularul limbii noastre.

Cei mai mulţi dintre aceştia au rămas fie cu impresia că scriitorul evită, în mod deliberat, neologismul, fie cu încredinţarea că în opera lui nu are ce căuta cuvîntul recent intrat în limba română.

Printre cei din prima categorie vom pomeni pe Tudor Vianu, pe Pompiliu Constantinescu şi pe Perpessicius.

Într-adevăr, iată ce scria Tudor Vianu în cartea sa *Arta prozatorilor români*, apărută la Bucureşti, în anul 1941 :

„În primele sale epoci, scriitorul povesteşte din unghiul personagiilor sau le face pe acestea să povestească. Este o caracteristică a creaţiei sale mai noi,

---

[338] *M. Sadoveanu* — *Opere*, II, p. 581—582.
[339] *M. Sadoveanu* — *Opere*, II, p. 587—588.

metoda povestirii din propriul unghi de om cult, interpretînd cu noţiunile sale oamenii, întîmplările şi locurile, privindu-le dintr-o perspectivă superioară, uneori cu o superioritate ironică. *O dată cu această schimbare a metodei, neologismul se introduce în proza lui Sadoveanu într-o intenţie deliberată şi cu o frecvenţă pe care creaţia anterioară n-o cunoscuse. Semnificativă, din acest punct de vedere, este bucata* 24 Iunie *în volumul* Ochiu de urs 1938.[340]

Ideea avea să fie reluată, trei ani mai tîrziu, într-o comunicare la Academie :

„Mai tîrziu, în partea mai nouă a operei sale, odată cu progresul atitudinilor reflexive, limba domnului Sadoveanu a suferit o schimbare evidentă, *constînd dintr-o mai largă întrebuinţare a neologismelor,* aşa cum s-a putut vedea şi din textul împrumutat mai sus povestirii *24 Iunie*".[341]

În lucrarea sa de început, criticul Pompiliu Constantinescu se exprima astfel în legătură cu neologismul în opera lui Sadoveanu : „...şi ca un efort de proaspete ecouri descriptive, remarcăm în *Ţara de dincolo de negură,* uzitarea neologismului, de care evoluţia contemporană l-a contaminat şi pe d. Sadoveanu".[342]

O afirmaţie asemănătoare întîlnim la Perpessicius, în *Menţiuni critice,* I, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1928, p. 263 : „...volumul acesta[343] se resimte de o oarecare oboseală stilistică — datorită în bună parte — bănuiesc — şi *acelei cochetării lexicale ce-l îndeamnă să facă concesiuni neologismelor şi expresiunilor prea de ziar*".

Al doilea punct de vedere este reprezentat de G. Bogdan-Duică, care făcea următoarea afirmaţie, în *Răspunsul* pomenit :

„N-aş putea zice că după *Neamul Şoimăreştilor* arta D-Tale scade. Sigur este că puţintel scade atenţia la cuvîntul ce-l întrebuinţezi ; abia acum se lasă în povestire vorbe ca *ireal, convulsionat, fantomatic, incomod, destin, absorbant, iremediabil, circumspect, acomodez, fantoşe,* de care, pînă aici, nu întrebuinţaseşi. Le-a atras, văd, subiectul modern ; *Strada Lăpuşneanu,* dar totuşi s-ar fi putut evita".[344]

Şi din afirmaţiile unora şi din ale celuilalt rezultă oarecare neînţelegere asupra căreia nu vreau să întîrzii prea mult, întrucît mi-am exprimat punctul de

---

[340] *Tudor Vianu — Arta prozatorilor români,* Bucureşti, 1941, p. 236—237.

[341] *Tudor Vianu — Patru decenii de la publicarea primei opere a domnului Mihail Sadoveanu,* p. 18.

[342] *Mişcarea literară,* Bucureşti, Editura Ancora, Biblioteca Universală, nr. 144—146, f. a., p. 73.

[343] E vorba de *Ţara de dincolo de negură,* de la care am văzut că pleacă şi Pompiliu Constantinescu.

[344] p. 33 !

Scanned with OKEN Scanner

vedere, ceva mai sus. Va trebui să adaug, doar, că afirmațiile respective se bazează pe constatări unilaterale, nu pe o lectură integrală a operei lui Sadoveanu.

În același timp, nu trebuie pierdut din vedere faptul că toți cei patru autori citați sînt istorici și critici literari și au abordat probleme referitoare la limba operelor beletristice numai cu totul întîmplător, cel puțin pînă la datele la care au făcut afirmațiile asupra cărora ne-am oprit. Chiar după aceste date numai Tudor Vianu a dat dovadă de orientare sistematică spre problemele limbii, ceilalți au continuat să se limiteze la cercul specialității lor inițiale.

Mai gravă ni se pare învinuirea pe care i-o aducea, lui Sadoveanu, E. Lovinescu în *Istoria literaturii române contemporane*, IV, *Evoluția prozei literare*,[345] cînd afirma că „expresia talentului scriitorului a rămas într-o identitate impunătoare pînă în zilele noastre".[346] Să nu fi cunoscut Lovinescu *răspunsul* lui G. Bogdan-Duică în care am văzut că se încearcă o diferențiere, între diferitele cărți ale lui Sadoveanu, nu numai în funcție de conținutul acestora, ci și după limba, după vocabularul de care se servește autorul? Greu de presupus. Mai degrabă trebuie să-l socotim din categoria acelora care, ca M. Dragomirescu[347], ori ca O. Densusianu,[348] au trecut peste calitățile excepționale ale scriitorului fără să le observe. Și dacă în cazul lui O. Densusianu ne găsim în fața unui „răspuns" la aprecierile mai vechi ale scriitorului, privitoare la metoda de lucru a fostului profesor bucureștean,[349] nu vedem, cu toată certitudinea, ce i-a făcut pe ceilalți doi să procedeze la fel. N-am pomenit, alături de Lovinescu, Densusianu și Dragomirescu, pe H. Sanielevici, a cărui „atitudine"[350] ni se pare și mai greu de înțeles. Cu toate acestea, n-aș putea spune că nu găsim la el și o afirmație care merită a fi reprodusă. Ea este cu totul contrarie celei pe care a făcut-o Lovinescu: „...fiecare povestire are o atmosferă cu totul deosebită, parcă n-ar fi scrise toate de același autor. Ba în opera d-sale se ciocnesc chiar cele mai contrare tendințe și sentimente".[351]

În mare măsură, bogăția vocabularului lui Sadoveanu este determinată de numărul însemnat de derivate cu ajutorul sufixelor și, mai puțin, cu cel al prefixelor, după cum nu trebuie neglijate la el, nici cuvintele compuse, nici diminutivele.

În general, aceste derivate sînt cele întîlnite, în mod curent, în limba literară contemporană. Doar în romanele istorice, și în multe povestiri cu subiect

---

[345] Cartea a apărut la București, în anul 1928.

[346] p. 28.

[347] Ibidem, p. 35.

[348] *Evoluția estetică a limbii române*. Epoca contemporană, IV, 1937—1938, p. 158—185.

[349] Cf. volumul *Mărturisiri*, București, 1960, p. 86.

[350] *Poporanismul reacționar*, București, Socec, 1921, p. 15—32 și mai ales, p. 159—177.

[351] Ibidem, p. 164.

Scanned with OKEN Scanner

din trecut, situaţia este puţin alta în sensul că autorul pune în vorbirea eroilor săi şi unele derivate care nu mai sînt curente în limba literară de azi.

Cît priveşte diminutivele, ele nu au, la Sadoveanu, funcţia pe care o aveau la scriitorii patruzecioptişti, în special la Alecsandri şi Bolintineanu. Dimpotrivă, cu excepţia unor opere ca *Dumbrava minunată* ori *Mormîntul unui copil,* la care, se înţelege, mai putem adăuga şi altele cîteva, în marea majoritate a cărţilor sale scriitorul foloseşte cu zgîrcenie diminutivul şi numai cu scopul de a numi fiinţe ori obiecte pentru care cuvintele „normale" n-ar fi potrivite.

Acolo unde, ca în cărţile pomenite, ne este descrisă viaţa copiilor şi ne sînt prezentaţi eroii respectivi se înţelege că diminutivul apare pe scară relativ largă. Pasajul care urmează ni se pare cu totul semnificativ, din acest punct de vedere.

„Era o *fetiţă mărunţică,* însă voinică şi *plinuţă. Rochiţa* de doc albastru stătea strîmbă şi în chip cu totul nepermis pe *trupuşorul* ei. *Botinuţele* îi erau pline de colb şi cu şireturile desfăcute. Colţunii căzuseră şi arătau nişte *picioruşe* pîrlite de soare, cu genunchii nu tocmai curaţi. Capu-i era scurt tuns, băieţeşte, şi arăta în rotunzimea lui felurite bulbucături neregulate. *Năsuşoru*-i mititel ar fi avut nevoie de batistă, lucru pe care îl dovedeau şi mînicile *rochiţei.* Gura-i era cam mare şi obrajii prea roşii. Nu era deloc *frumuşică* şi delicată duduia *Lizuca*". [352]

Se cuvine, totuşi, să mai scoatem în evidenţă un fapt caracteristic, în legătură cu întrebuinţarea diminutivului. Este vorba de unele bucăţi sau, mai degrabă, de unele situaţii în care anumiţi reprezentanţi ai burgheziei de ieri recurg la diminutiv nu atît sub impresia unor sentimente puternice, a unei afectivităţi care nu poate fi stăpînită, cît din tendinţa tocmai de a-şi ascunde sentimentele adevărate pentru cineva. Este cazul, printre altele, al doamnei Mia Vasilian, mama vitregă a Lizucăi din *Dumbrava minunată,* care a impus fetiţei să-i spună *mămică,* nu *mamă,* tocmai pentru a camufla, prin aceasta, falsitatea raporturilor dintre ea şi copilul soţului ei. Privit şi din acest punct de vedere următorul pasaj din „convorbirea" Lizucăi cu Patrocle ne apare cu totul caracteristic :

„— Pst ! i-auzi ! vorbi iar Lizuca, înălţînd din deget. *Mămica* rîde. *Mămica* rîde totdeauna. *Mama* noastră [353] nu rîdea aşa...", [354]

---

[352] *M. Sadoveanu — Opere,* VII, p. 496.

[353] *Mama noastră* este mama adevărată a Lizucăi, cea care a murit şi nu se va mai întoarce niciodată. Întrebuinţarea pronumelui sub forma de plural vorbeşte în sensul solidarităţii dintre fetiţă şi Patrocle. O confirmare a celor spuse aici, mai sus, este faptul că, pentru tatăl ei, Lizuca nu se foloseşte niciodată de hipocoristicul *tăticul,* ci zice numai *tata.* În inima fetiţei, el este asociat nu cu „mămica" ei de azi, ci cu *mama* cea adevărată, care nu mai este.

[354] *M. Sadoveanu — Opere,* VII, p. 500.

Scanned with OKEN Scanner

Ceea ce am spus, în general, despre arhaisme, despre regionalisme, ori neologisme se potriveşte şi pentru diminutive. Prezenţa lor în text este determinată, în primul rînd, de conţinutul operei la care ne referim şi de mediul din care sînt recrutaţi eroii cărţii respective. Într-adevăr, în vreme ce într-o carte ca *Oameni din lună*,[355] apărută în prima ediţie în anul 1923, avem, aproximativ, un diminutiv la patru pagini, în bucata *Dumbrava minunată*, tipărită iniţial în *Viaţa românească*, nr. 2, 1922,[356] întîlnim aproape trei la o pagină. Aceasta, socotind fiecare diminutiv o singură dată. Dacă, dimpotrivă, urmărim frecvenţa mare a unora dintre ele constatăm că în vreme ce în *Oameni din lună* proporţia este de aproape două diminutive, la pagină, în *Dumbrava minunată* numărul lor se ridică la şase. Disproporţia aceasta se datoreşte faptului că în prima dintre lucrările citate avem un subiect „serios", cu eroi recrutaţi numai dintre oamenii maturi, pe cînd în cealaltă avem o „lume" cu totul deosebită în care eroul principal este o fetiţă de şase ani.

La citatul de mai sus, din *Dumbrava minunată*, mai putem aduce altele cîteva din marea operă sadoveniană, unde motive asemănătoare fac să stea alături mai multe diminutive :

„În umbra cerdacului de dindos, mama îmi pregătise o *măsuţă* ş-un *scăunaş*. M-am aşezat pe *scăunaş*. Pe *măsuţă* îmi era pregătită o farfurie de lapte acru ş-o lingură. Într-un *tălgeraş*, o felie de *mămăliguţă*".[357]

„Apar copii cu *ciurdişoare* de oi, te privesc zîmbind cochet din marginea şoselei *fetiţe* cu *iişoare* şi *catrinţucă*...".[358]

„Dintr-o bucată de criţă cît degetul cel mic şi dintr-o zburătură de cremene neagră, Caraiman a aprins o *scînteuţă* într-un *firişor* de iască, şi cu acea *scînteuţă*, mult mai mică decît *semincioara* de mac, c-un meşteşug pe care puţini muritori îl cunosc, a aprins *focuşor slăbuţ* din cîteva vreascuri mărunte şi muşchi uscat...".[359]

„— Cum se poartă copiii, mătuşă Saftă ? a întrebat doctorul Costache.

Bătrîna şi-a încreţit obrazul într-un rîs fără dinţi :

— *Fetiţele*-s cuminţi, tovarăşe doctor, dar băieţii îs ca nişte demoni. Aşa-i rînduiala lor.

Cu toate acestea se afla între odraslele acele ale muntenilor şi-o *fetiţă* ce părea mai îndrăzneaţă. Era şi ea îmbrăcată ca toţi copiii de la Slătiori, cu *străiţe* întocmai ca ale părinţilor, *numaicît mai mici, după măsura lor*. Băieţii în-

---

[355] Ibidem, p. 657—754.
[356] Cf. *Opere*, vol. VII, p. 492—525.
[357] *Opere*, XII, p. 629.
[358] *Opere*, XVI, p. 370.
[359] *Opere*, XVIII, p. 30—31.

Scanned with OKEN Scanner

cinşi cu *curăluşă* peste cămaşă, fetele cu catrinţa ia numai de un cot. La Slătiori erau, mă rog, la modă, *opincuţele* frumos îngurzite. În opinci, cu catrinţă şi cu capul pieptănat cu *codiţe* bălai, s-a înfăţişat fără sfială şi *Aglăiţa*, copila lui Acsinte de la grajdul vacilor „chirole", cum le spunea el. A întrebat dacă nu vine în vizită şi *bădiţa* Irimia.

— Ba vine, a răspuns doctorul Costache. Ce treabă ai tu cu Irimia Dărîndai, *Aglăiţă* ?

— Am treabă cu *bădiţa* Irimia, ca să-l rugăm să ne mai spuie o dată povestea cu urşii.

— Foarte bine. Iaca, pînă ce vine *bădiţa* Irimia, primiţi voi *paneraşul* acesta cu nuci. Dar băgaţi de seamă să faceţi împărţeală dreaptă.

— Dreaptă, d-apoi cum ? a răspuns *Aglăiţa* ridicînd asupra ochelarilor medicului ochi rotunzi şi verzi ca leuşteanul.

Sosea şi Dărîndai.

— Dărîndai, l-a chemat directorul Sandu, iaca de poftеşte publicul nostru, să le spui povestea cu urşii. Ce poveste-i asta ?

— Numaidecît, tovarăşe Sandu. Văd că le-a venit în dar nişte nuci. Mi-or plăti cîte-o nucă de cap şi eu le-o spun iar.

— Plătim cinstit, a rîs cu *dinţişori* albi, *Aglăiţa*." [360]

„În cea dintîi despărţitură a casei urşilor se afla o masă dintr-un lătunoi de scîndură, sprijinită pe doi bolovani. Pe masă, trei străchini scobite în trei jumătăţi de bostan : una mai mare, una mijlocie şi a treia *mititică*. Una era plină cu afine, a doua cu zmeură, iar a treia cu fragi. În drept cu strachina lui Martin se afla pe scaun un bolovan mai greu ; în drept cu strachina Martinoaiei alt bolovan ; iar *Vasilică ursuleţul* avea o piatră mai naltă, ca să poată ajunge la *străchinuţa* lui. Lîngă strachina cea mare, un linguroi de lemn ; lîngă cea mijlocie, o lingură ; lîngă cea *mititică* o *linguriţă* de lemn". [361]

Mediul social-politic deosebit, din care sînt recrutaţi eroii lui Sadoveanu, epocile istorice diferite, asupra cărora se opreşte autorul în cărţile sale, influenţele străine, pe care le recunoaştem relativ uşor, în cazul celor mai mulţi dintre oamenii pe care îi întîlnim în opera scriitorului, ca şi proveniența locală a acestora explică, în mare măsură, şi varietatea vocabularului.

Terminologia referitoare la îmbrăcăminte, spre exemplu, ca şi aceea referitoare la alte sectoare de activitate, ne aduce aminte de situaţia la care se referea, cu mai bine de o sută de ani în urmă, Alecu Russo, în pasajul care urmează :

---

[360] *Cîntecul mioarei*, în *Viaţa românească*, decembrie, 1961, p. 55.

[361] Ibidem, p. 56.

Scanned with OKEN Scanner

„...și cu toate că pînă acum n-a apărut nimic în această privință, trebuie să nădăjduim că va veni într-o zi un român care va umbla prin țară, cercetînd toate pietrele, toate mănăstirile, întrebînd amintirile înmormîntate, întorcînd poalele *redingotei* și *antereului*, *benișul* și *jiletca*, *calpacul* umflat și *pantalonul* modern, spre a le întreba de taina amestecului lor și de soarta care le așteaptă." [362]

Fără a fi dispărut, cu totul, din opera lui Sadoveanu terminologia cunoscută pînă la 1850, ea a fost îmbogățită cu elemente noi, provenind din vorbirea tuturor categoriilor sociale și din toate regiunile țării. Trecutul și prezentul, nordul și sudul, răsăritul și apusul, viața cea mai pretențioasă, cu zgomotul ei orășenesc, și modestia desăvîrșită a muncitorilor de pămînt și a păstorilor din munți și din cîmpie colaborează împreună la îmbogățirea vocabularului lui Sadoveanu. Dacă în vremea lui Alecu Russo putem vorbi de o stratificare multinațională, în terminologia referitoare la îmbrăcăminte, care pledează pentru numeroasele influențe străine neasimilate, încă, în vremea noastră putem vorbi, mai ales, de una verticală, în care intră termeni din vorbirea tuturor categoriilor sociale. Criteriul geografic își păstrează actualitatea, dar el se manifestă nu atît pe planul multinațional, cît pe unul propriu limbii române și, chiar sub forma aceasta, el este subordonat criteriului social, adică vertical. Iată numai o parte din această terminologie din opera lui Sadoveanu : *abà, albituri, anteriu, arhaluc, armiac, baider, bariz, basmà, batistă, băsmăluță, beniș, beretă, berneveci, bertă, bîrneață* (pl. *bîrnețe* !), *blană, blăniță, bluză, boarfe, bocanci* (cu varianta *bocînci* !), *bondiță, bonetă, bonetă de noapte, borangic, botforaș, botfori, botfori de lac, botine, botinuțe, brande (n) burg, brîu, broboadă, bufuri* (la mîneci), *bumașcă, bundă, burcă, cabaniță, cacoșnic* (și *cocoșnic* !), *caftan, calpac, camilafcă, camizol, canură, canaf(uri), capă, capelă, capot, cartușieră, casîncă, catrință, cataveică, cazacă, căciulă, căciulă cu zagarà, căciuliță, călțuni* (și *colțuni* !), *cămașă* (și, mai ales, *cămeșă* !), *cămașă de cîlți, cămașă de noapte, cămășuică, cămășuță, cămeșoaie, cămeșoi, cătărămă, cealmà, ceapraz, centiron* (și *centuron* !), *cepchen, cerchește, chimir, chimiraș, chipiu, chipiu de infanterie, chivără, cilindru, cingătoare, ciubote, ciubote roșii, ciubotele, ciucuri, cizme, cizmulițe, cîrpă, clop, cnemide, cocoșnic* (v. *cacoșnic* !), *cojoc, cojocel, colțuni, comanac* (și *comănac* !), *conduri, condurași, contăș, corsaj, cortel, costum, cotrențe, cravată, crinolină, cucă, cumaș, curea, cureluță, cușak, cușmă, cușmuliță, cușmuță, decolteu, dinapoia* (art.) *dolman, dulamă, efecte, etolă, felendreș, feregea, fes, fesușor, fichu, flanea, flanelă, flenduri, frac, fular, fustanelă, fustă, fustă călugărească, galoși, gambetă, gambieră, genunchier, ghete, ghiordan, giubeà, glugă, grimeà, grimeluță, gugiu,*

[362] *A. Russo — Piatra Teiului, Iașii în 1840. Tălmăciri de Mihail Sadoveanu*, București, Biblioteca Minervei, nr. 205, 1915, p. 61—62.

gugiuman, guler, haină, haină de călărie, haină de ploaie, haina dregătoriei, haină impermiabilă, haină lungă de şiac, haine, haine civile, haine europeneşti, haine groase, haine negre, halat, hăinuţă, hlamidă, hobot, horbotă, horboţică, iarmucă, iaşmac, iie, ilic, iminei, impermeabil, işlic, itari, izmene, îmbrăcăminte, încălţăminte, încălţări, jachetă, jarchilă, jiletcă, joben, laibăr, lavalieră, leancă, legătură de cîrpă (la cap !), *livrea, lînuri, lorică, malacov (uri), manşetă, manşon, manta, manta de cauciuc, manta de doc, manta de pănură, mantie, mantilă, mănuşi, meşi, mintean, mondir* (şi *mundir* !), *nagaică, nădragi, năframă, nebederniţă, nojiţe (aţe la opinci), obială, odăjdii, opinci, opinci de scoarţă, opincuţe, orar, palton, palton cu gaică, pantaloni, pantaloni scurţi, pantofi, pantofi de piele de crocodil, pantofi de satin, papuci, pardesiu, patrafir, pălărie, pălărie de paie, pălărie de pîslă, pălărioară, pălăriuţă, pănură, pelerină, perucă, pestelcă, piept* (pl. *piepţi* !), *pieptar, pieptar de piele, pieptăraş, pijama, pindileu, plastron, platoşă, poală, poale, polcă, polcuţă, potcap, pulpane* (pl.), *rantie, ranţuri. rasă* (călugărească, preoţească), *redingotă, reverendă, roc, rochie, rochie de bal, rochiţă, rubaşcă, rufe, saboţi, sacou, saghion, salopetă, sarafan, sarică, scaramanghion, schimburi, scufă, scufiţă, scurtă, scurteică, scurteicuţă, seleaf, spenţer, stihar, strai (e), straie albe, straie franco-moldoveneşti, straie nemţeşti, străiţe, suman, suman de noaten, sumăieş, surguci, surtuc, surtucel, suvaia, şal, şal turcesc, şalvari, şapcă, şerpar, şiac, şorţ, şoşoni, ştergar* (pe cap), *şubă, taclit, tarhat, testemel, tfiline* (pl.), *tichie, toalete* (elegante), *tocă, toboarcă, tricou, trusou, tulpan, tunică, tunică soldăţească, turban, tureatcă* (pl. *turetci* !), *turnură, ţundră. uniformă, văl, venghercă, vestă, veşmînt* (pl. *vestminte* şi *veşminte*), *vipuşcă, vîlnic, voal, zdrenţe, zeghe, zgărdiţă.*

Mediul social şi geografic deosebit din care îşi recrutează eroii, cunoaşterea limbii într-o formă cu totul impresionantă se reflectă, în fiecare moment, în marea operă a lui Sadoveanu şi îi conferă, acesteia, pe lîngă valoarea artistică excepţională, o tot atît de mare valoare documentară.

Poate nu exageram, de loc, cînd afirmăm că şi din acest punct de vedere, nu există alt scriitor, în toată literatura noastră, care să se poată compara cu autorul *Baltagului*, al *Divanului persian* şi al lui *Nicoară Potcoavă*.

Bogăţia aceasta nu-i determinată numai de îmbinarea artistică a *arhaismului* cu *regionalismul* şi cu *neologismul* în fraza lui Sadoveanu, ci şi de nuanţele multiple, multe dintre ele absolut noi, pe care le au o serie de cuvinte.

Atît *arhaismul*, cît şi *regionalismul* îşi măresc expresivitatea în opera sa, pe măsură ce unele cuvinte, privitoare la o serie de noţiuni necunoscute, în vorbirea obişnuită sau în limba literară modernă, capătă un caracter de termeni tehnici.

În această situaţie se găsesc numeroasele cuvinte ce denumesc funcţii administrative, din trecut, obiceiuri vechi, arme etc., precum şi cele de care se ser-

versc reprezentanţii graiurilor de astăzi în denumirea diferitelor obiecte, a meşteşugurilor etc. Tendinţa spre precizie a scriitorului, cunoaşterea profundă a numelor populare de plante şi de animale, nuanţarea culorilor curcubeului pînă la înmulţirea lor de şapte ori şapte ori, bogăţia terminologiei referitoare la vînat şi pescuit, precum şi cea referitoare la toate ocupaţiile de bază ale locuitorilor acestui pămînt, fac, în adevăr, ca vocabularul lui Sadoveanu să nu găsească termen de comparaţie cu nici un alt scriitor. Lucrul nu poate surprinde, cîtuşi de puţin, dacă nu pierdem din vedere că ne găsim în faţa unui autor cu adevărate preocupări ştiinţifice, în problemele limbii, care îşi pune mereu tot felul de întrebări şi caută să răspundă la ele, un autor matur din experienţa căruia au de învăţat aşa de mult scriitorii tineri cărora li se adresează, adesea, dîndu-le sfaturile necesare : „Aria de cunoaştere a scriitorului trebuie să se întindă de la meşteşugurile şi îndeletnicirile poporului, pînă la nomenclatura paserilor, goangelor, peştilor, sălbătăciunilor, florilor, stelelor. Cel care intră deplin în acest meşteşug destul de dificil cată să cunoască părţile casei, carului, plugului, stativelor sau războiului de ţesut, să ştie ceva despre lemnărie, tîmplărie, rotărie, să cunoască grădinăria, să poată altoi un pom, să se descurce în meşteşugul prisăcăriei şi curiozitatea lui să se întindă asupra tuturor îndeletnicirilor oamenilor muncii.“ [363]

Dacă cineva ar urmări, cu atenţie, marele număr de interjecţii, în opera scriitorului, precum şi funcţiile multiple pe care le îndeplinesc ele în vorbirea eroilor săi, ar ajunge uşor la ideea că acest capitol este tratat foarte sumar în gramaticile româneşti. [364] Dar, iarăşi, nu numai numărul lor mare determină un caracter aparte, specific, operei lui Sadoveanu, ci valorile noi pe care le au aceste interjecţii, multe dintre ele absolut necunoscute scriitorilor anteriori, şi, deci, nesemnalate de lingvişti în lucrările lor de specialitate. Lista care urmează nu este completă, se înţelege : *a !, a, a, aaah !, ăăă !, adevărat !, adio !, af !, af !, af !, af-aff !, afară !, afară !, afară !, af şi of !, aferim!, ah! ah-ah!, ah-ah-ah!, ah-ah-ah-ah !, ah ! ah ! aaah !, aha !, a-ha !, ahaaa !, aha-aha !, a-ha-ha-ha ! aha-ha !, aha-da !, aha-da !, aha-hah !, aha-ha-ha !, ahău !, aho !, aho-aho ! şi aho ! aho !, aho-ahooo !, ahooo !, ah !, vai ! ai ! ai-ai !, ai, ai, ai, ai, ai !, ai boje !, ai, boje !, ai boje !, ai of !, ai, vai, vai !, ala-ala !, allah !, allah !, alei !, alelei !, aleluia !, aman !, aman-aman !, amiin !, aoleo !, apă ! apă ! apă !, aş (i) !, aşa !, aşa ! aşa !, auleu !* (v. *aoleu, haoleu* !), *ăăă !*, (iacătă-l-) *ăi, ără !, baf, bau !,*

[363] *Ceva despre meşteşugul scrisului, Flacăra* din 14 iunie 1951, p. 2, col. 6.

[364] Dacă ar fi să căutăm, şi din acest punct de vedere, un predecesor al lui Sadoveanu, un model de la care el a putut pleca în folosirea interjecţiei, acesta nu poate fi decît Ion Creangă. În ce măsură, însă, putem vorbi de o influenţă directă şi nu de un izvor comun, în limba populară din nordul Moldovei în primul rînd, este o problemă care îşi aşteaptă încă dezlegarea.

bă ! băăă !, be, be !, beee !, be-hee !, berdo !, bic !, bî !, bîr-bîr-bîr-bîr !, boaf !, boc !, boc-bic-buc !, boc ! boc !, boc ! boc !, boc !, bogdaproste ! brr !, brava, bravaaaa !, brava ! brava !, bravo !, bravo, bravo !, bravooo !, bre, breee !, bre-bre !, bre, bre, bre, (= măi măi, măi !), bre-bre-bre-bre !, broh !, bu-bu-bu-bu !, buc !, buf !, buf ! buf ! bum !, bz ! bz !, bz ! bz ! bz ! bz !, caar ! caar !, canta !, caragaţ ! caragaţ !, chau ! chau !, cheh-cheh-cheh-cheh !, chiaf ! chiaf !, chiau !, chiau ! chiau !, chi-chi-chi !, chiraleisa !, chiu !, chi-vi ! chi-vi !, chî ! chî !..., chîm !, chîm-chîm !, chm !, cioc !, cioc-boc !, cioc-cioc !, cioca-cioca, cioca-cioca !, cioc-poc !, ciuchi-ciuchi-ciuc ! ciuchi-ciuc ! ciuchi-ciuc !, cîrc !, cîr-mîr, clac-clic !, clap !, clic-clac !, clic-paf !, cling-cling-cling !, clonc-clonc !, clonc-stronc, coviţ !, cra-caha ! cra-caha !, cranţ, crau !, crau ! crau !, cri-cri-cri ! cri-cri-cri-cri !, cric !, cs-ţing ! cs-ţing ! cs-ţing !, cu !, cu-cu !, cu-cu-cuc ! cu-cu-cuc !, cuciu, cuciu, cuciu, cucurigu !, cu-cu-rigu ! cu-cu-riguuu !, cucuri-guuu... cucuri-guuu !, cuţu, cuţu !, da, da-da, da-da-da ! da-da-da-da !, daleu !, dă !, de (boală sau gloabă !), *deac !, dec !, degeaba !, degeaba, degeaba !, de-grabă !, dihà !, dio ! dio !, dio ! hi ! hi !, doamne, doamne !, doamne-dumne-zeule !, dumnezeule-doamne !, drepţi !, drepţi, bre !, drceepţi !, drum !, drrum-dum-dum !, dup-dup !, dup ! dup ! dup !, dup ! dup ! dup !, dup !, după ei !, e !, eeee !, eah !, eai !, e-ei !, e-e-ei !, eh !, eh-eh !, eh-eh-eh-eh !, ehe !, e-he !, Ehe -he !, ehehe !, ehe-hei !, ehei !, ehei-hei !, ei !, ei-ei !, ei bine !, ei da !,* Taci) *fa !,* (fată) *hăi !, fă !, fertig !, foc !, fşş !, fşt !, fux !, ga ! ga !, garga !, gata !* (cf. *fertig !*), *gîl-gîl, gol !, gura !, hhhh !, ha !, haa !, haaa !, haa ah !, ha-ha, ha-ha-ha, ha-ha-haa !, ha-ha-ha-ha !, haac !, haah !, hah !, hahh !, hai ! hai-hai !,* (vezi şi *ai !*), *haid !, haida !, haida-haida !, haidaţi !, haide !, haide, haide !, haidem, haideţi !, hai, sus !, halai-halai !, halal !, halt !, ham-ham ! haoleo !, hap !, har* (Domnului !), *haţ !, hauleu !, hă !, hă-hă !, hă-hă-hă !, hăi !* (Aniţă, fată, mamă, babă), *hăis-hăis !, hăt !, hău !, he, hee !, he-he !, he-he-he !, he-he-he-he !, hea !, heai !, hec !, heeeei !, heh !, heh-eheh !, heh-eh-eh !, he-hei !, hei !, hello !, hem !, hi, hi !, hi !, hii !, hiii !, hiiii !, hio !, hiu !, hi-vi !, hî !, hîîî !, hîci !, hîrr !, hîrşti !, hîşş, hîşş !, hîţ !, hîu !, hm* (cf. *chm, hem*) *hm ! hm !, hn-hn-hn !, ho !, hodoronc-tronc !, ho-ho !, ho-ho-ho !, ho-ho-ho-ho !, ho-ho-ho-ho-ho, ho-ho-ho ! ho-ho-ho-ho !, ho-o !, hof !, hop !, hor-hor !, hor-hor !, horo-horo, hra ! hra !, hra ! hra ! hra !, huuu-măăă, hu-u-u, hu-hu !, hu...hu...hu !, hu-hu-huuu !, huuu-u-u !, hu-hu-hu !, hu-hu-hu-hu !, huitanana-naaaa, hurun-burun !, iii !, iiii !, ia !, ia-ia !, i, ia !, iaca !, iacătă-l-ăi, iha-iha !, iha-ihaaa, ihaa-ihaaa !, iii-huuu !, ioh !, ira !, i-ra !, îîî !, î...î...î, îf...îf, îhî !, înnainte !, încet !, jap !, laaa !, lang-ling !, lehamite !, lupu, măăăi !, marina !, marş !, marrş !, marşir !, mă !, măăă !, măi !,* (tu, Petre, murguţ, fraţilor !), *măi-măi ! măi-măi-măi !, mă-ri !, mda, mda-da, mdă, mh ! mi-mi-mi, mir !, mm-îhî, m-îhî !,* (cîr) *mîr, mor !, na !, naa !, na-a !, naaa !, na ! na !, na-na-*

na !, *na-na-naa* !, *ndè, nea* !, *o* !, *of* ! *of-of* !, *of-of-of* !, *of şi vai* !, *oh* !, *of* ! *hof* ! *ooof* !, *of* ! *oof* !, *of* ! *ooof* !, *o-ho* ! *ohi* !, *ohi, (drecea)* !, *of-of* !, *of-of-of* ! *ooof* ! *oof* !, *oi* !, *oi-oi, oi-oi-oi, oi-vei, oleoleo* !, *pac-pac* !, *paiţ* !, *pardon* !, *pa-şol* !, *păi* !, *păzea* !, *perfect* !, *perfect* ! *perfect, pfii(i), pfui, ph* !, *phe* ! *p-he* !, *phe-phe-phe* !, *phi* !, *phii* !, *phiii* !, *phiuu* !, *phm* !, *pic-pic* !, *piel* !, *pit-palac, pitpalac* !, *pîc* !, *pîc-pîc* !, *pîl-pîl-pîl-pîl* !, *pîs, pîş-pîş* !, *pîş-pîş-pîş* !, *pîş-pîş-pîş-pîş* !, *pliosc* !, *poac* !, *poac* ! *poac* ! *poac* !, *poc* !, *poc* ! *poc* !, *poc* ! *poc* ! *poc* !, *poftim* !, *poftim* ! *poftim* !, *poftiţi* !, *poftiţi, poftiţi* !, *prrr* !, *ps* !, *pss* !, *psss* !, *pst* !, *ptiu* !, *ptiu* !, *ptiu* !, *ptiu, (drace)* ! *ptiu* ! *ptiu* ! *ptiu* !, *ptru* ! *ptru* !, *ptru* ! *ptru* ! *ptru* !, *pu-pu-pu, pu-pu-pu* !, *ss-ss-ss-ss* !, *scîrţ-scîrţ, scîîîrţ-scîîîrţ* !, *scurt* !, *sfîr* !, *sfrrr* !, *simţ a vară* ! *simţ a vară* !, *slobod* !, *slom* !, *sst* ! *sst* !, *stăi* ! *stăi* !, *sug* (Tom !), *sus* !, *sus, bre* !, *şa* ! *şa* !, *şontîc* ! *şontîc* !, *şu-şu-şu, şu-şu-şu* !, *taca-taca-taca-taca, taatlî-caimaclî* !, *tac-ta-a-a* ! *tac-ta-a-a* !, *tac* ! *tac* !, *tac-tac, tac-tac* !, *taxa* !, *tea* !, *teleap-teleap, thiii, tic-tac, tic-tac, tic-tac, tii* !, *tiii* !, *tic-tic-tic* !, *tic-toc-tic* ! *tim-cum, tim-cum* !, *tio* !, *tip-tip* !, *tipa-tipa, tipa-tipa, tipa-tipa* !, *tivai* !, *toc-tic* !, *toc-toc-boc* !, *tprrr... tprr* ! *trac-trac-trac* !, *trac, trac, trac, trac* !, *trosc* !, *ts* !, *tu* !, *tu-tu-tu* !, *tu-tum* !, *ţ* !, *ţţ* !, *ţ-ţ-ţ, ţ-ţ-ţ-ţ* !, *ţac* !, *ţaca-ţac* ! *ţaca-ţac* !, *ţac-pac* !, *ţah-ţah* !, *ţah-ţah-ţah* !, *ţibă* (potaie), *ţing-ling, ţîbă* !, *ţîc* !, *ţîst* !, *ţoc* !, *ţoc-ţoc* !, *ţup-ţup* !, *ţuşti* !, *u* !, *uf* !, *uiu-iu* !, *uite* !, *uite-uite* !, *uite-aşa* !, *u-liu-liu* !, *ura* !, *ura, măăăi* !, *uraa* !, *uraaa* !, *uraaaa* !, *ura* ! *ura* !, *ura* ! *uraaa* !, *vai* !, *vai şi of* !, *vai, vai* !, *valeu* ! *valeeeu* !, *valeu* ! *valeu* !, *văleu, varda* !, *vhau* !, *vivat* !, *vîi* (mamă) !, *vodă* !, *volta* !, *zău* !, *zdup* !, *'zent* !, *'zent* !, *zîng-zîng* !, *zumba-zumba... zumba-zumba, zurr* !, *zurrr* !

Pe de altă parte, urmărind numele de locuri şi de oameni, în opera lui Sadoveanu, ajungem să ne întărim concluzia că puţini scriitori se apropie de autorul *Baltagului* şi din acest punct de vedere.

Pentru toate acestea există, cum s-a putut vedea, parţial, pînă aici, o preocupare teoretică la Sadoveanu ; nimic nu apare la întîmplare. Partea îşi are locul său, bine închegat, în construcţia întregului. Opera scriitorului este similară cu construcţia monumentală în care arhitectul este pretutindeni prezent şi nici un detaliu nu scapă ochiului său de artist. Totul este gîndit şi studiat pe baza unei documentări impresionante şi sub aspectul bogăţiei ei, dar şi sub cel al modului în care marele scriitor ştie s-o stăpînească. O orientare fără greş îl duce, pe drumul cel mai drept şi în cel mai scurt timp posibil, în miezul lucrurilor şi o memorie puţin obişnuită îl ajută să reţină tot ceea ce a auzit undeva şi poate interesa creaţia sa artistică.

În toamna anului 1950, după prima expediţie dialectologică întreprinsă de Catedra de limba română de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi,

într-o convorbire pe care am avut-o cu Sadoveanu, îl informam asupra rezultatelor obținute. La un moment dat i-am citat un cuvînt rar, de origine latină, pe care îmi aminteam că îl întîlnisem în opera sa, o singură dată, dar nu putem identifica, pentru moment, volumul respectiv. Cu o promptitudine puțin obișnuită el mi-a dat răspunsul așteptat: „Ai să-l găsești în *Bulboana lui Vălinaș*". Într-adevăr aceasta era singura operă în care autorul folosise, pînă atunci, cuvîntul *agestru* pe care și eu îl înregistrasem, tot numai o singură dată, în vorbirea unui bătrîn din comuna Mălini, satul Văleni, raionul Fălticeni, în preajma Stînișoarei, în satul care avea să ni-l dea pe Nicolae Labiș. Pasajul din *Bulboana lui Vălinaș* este următorul: „Asta-i el, un plutaș. Ș-are să moară ca tată-său, ori în niște zîmți de stîncă, ori într-un vîrtej, ș-au să-l lepede apele pe gunoaie și mîl, într-un cot la un agestru" [365].

Ulterior, l-a mai întrebuințat, o dată, în lucrarea rămasă neterminată, „*Cîntecul Mioarei*":

„Însă păstorii aceștia au înțelepciune și scepticism, căci peste vechimea lor a trecut civilizația lumii antice. În clipa cînd aluneca în amorțeala aromită a liniștii, profesorul de filologie își aduse aminte, zîmbind, de o întîmplare cînd, sub o viitură de ape, la un *agestru*, în amestec de pietrișuri, gunoaie și nomol, lovind cu vîrful de fier al bastonului de excursionist, a dat la lumină o amforă mică de bronz, încrustată cu podoabe de aur. Era știrbă și diformată, dar strălucea de o frumusețe nemuritoare. Trece cînd și cînd pe la muzeul unde o depusese, ca să o revadă ca pe o prietenă". [366]

Siguranța de care dă dovadă scriitorul în alegerea subiectelor, în prezentarea epocii, în adaptarea formei la conținutul respectiv prin folosirea celui mai potrivit cuvînt în orice împrejurare, se remarcă și pe alte planuri. Cu ocazia recenzării volumului *Țara de dincolo de negură*, G. Ibrăileanu se îndoia de veridicitatea unui fapt prezentat acolo și se exprima în felul următor:

„În *Vînt dinspre Căliman*, d. Sadoveanu își satisface nostalgia trecutului, punînd în scenă pe un țăran care spune că a văzut zimbri pe muntele Căliman. (Imaginație? Autosugestie? Minciună pură? Impreciziunea aceasta e un merit al bucății)". [367]

„Acuzația" adusă de Ibrăileanu se dovedește, însă, neîntemeiată din motivul că o serie de documente, unele nume de locuri, precum și aminti-

---

[365] *M. Sadoveanu — Opere*, VII, p. 367. Sensul cuvîntului este acela de „grămădire de lemne, surcele, bucuci, vreascuri, glod etc. aduse de ape, cînd li se umflă matca, și grămădite la un loc..." (DAI, I, p. 68).

[366] *Viața românească*, nov. 1961, p. 29.

[367] Cf. *Studii literare*, ed. II, p. 107—108.

rile bătrînilor ne arată, fără putinţă de contestare că în Călimani au supravieţuit ultimii zimbri pe teritoriul patriei noastre.[368] Faptul este cu atît mai veridic, cu cît acest masiv muntos este dintre cele mai proprii păşunatului, pînă în momentul de faţă.

Avem aşadar încă o dovadă că marele nostru scriitor operează, în toate împrejurările, nu atît prin intuiţie, cît prin cunoaştere. [369]

Pe bază de studiu îndelungat şi în urma unei observaţii atente sînt alese numele eroilor lui Sadoveanu, după cum ne mărturiseşte, iarăşi, autorul singur într-o împrejurare dată, cît şi al denumirilor de plante, ale fenomenelor din natură etc.

Iată răspunsul dat unui ziarist, în privinţa fixării numelor eroilor săi în anumite cărţi :

„— Joacă un rol important numele eroilor în scrierile dv ?

— Enorm. Toate numele sînt adevărate şi corespund unei stări sufleteşti. Să vă dau o pildă : Costea Morocîne, personajul din *Vremuri de bejenie* este un tip care a existat acum vreo două sute de ani, într-un tîrg din Moldova şi care era un vlăjgan de proporţii conforme caracterului pe care îl atribui eroului din cartea mea.

Fiind comandantul unei compănii de soldaţi, în timpul războiului, am putut strînge sute de nume. Toate listele ostaşilor se transcriau anume pentru mine. Nume pe care mi le amintesc oricînd — şi acum — iar ori de cîte ori am nevoie de vreunul, pentru o situaţie anumită, le iau în şir şi le cîntă-

---

[368] Vezi *Arhiva Someşană*, Revistă istorică culturală, Năsăud, 1926, nr. 4, p. 89 şi nr. 6, p. 91—92. Că nu este vorba de o „minciună", în cele ce spune Sadoveanu, rezultă şi din interpretarea următorului pasaj din cartea pomenită, deja, a lui *Perpessicius — Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, II, 1958—1962, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1964, p. 204 :

În Pădurea Petrişorului, în dulcele marş funebru al amurgului şi al pădurii ce murmură şi ocroteşte, discretă, la fel cu viziunea morţii lupului în poemul lui Vigny, nu este o pură invenţie ; desigur, dropiile din *Ostrovul lupilor*, cocoşii de munte din *Ochi de urs*, zimbrul din *Fraţii Jderi*, spre care Ştefan cel Mare, voievodul Moldovei, porneşte în vînătoarea-i de la Izvorul Alb, toate aceste „sălbăticiuni", pentru care Mihail Sadoveanu îşi descoperă o „alianţă" particulară, cum spune el, o „afinitate electivă", cum ar spune Goethe, au trecut de adevărat prin viaţa scriitorului nostru şi nu sînt simple păreri şi invenţii, şi ne-ar autoriza din acest punct de vedere, să spunem că Mihail Sadoveanu e un autentic realist".

[369] Vezi *Însemnări ieşene*, mai, 1939, p. 330. Că nu este vorba de o simplă afirmaţie necontrolată, la Sadoveanu, în ceea ce priveşte problema existenţei zimbrilor pe pămîntul patriei noastre ci, dimpotrivă, el urmăreşte, cu stăruinţă, impunerea unui adevăr de necontestat mai rezultă şi din alte opere ale sale. Iată un citat din *Creanga de aur* : „Pot să vă arăt, dacă doriţi, pe povîrnişul unei rîpi, hăţaşul pe unde am văzut trecînd, cu soaţele lui, un bison bonasus, despre care se spune că ar fi dispărut din munţii noştri. Să ştiţi că nu-i adevărat ; în aceste singurătăţi stăruiesc şi alte înfăţişări de demult" (*Opere*, XII, p. 8—9).

resc... Vă place Anton Zbranca, Niculae Ţăpuc ? Dar Haralambie Leondaru ? Sînt nume de-ale soldaţilor mei".[370]

Şi, acum, consideraţiile autorului nu numai în legătură cu necesitatea cunoaşterii fenomenelor naturii şi a numirilor de plante, ci şi judecata lui asupra acelor scriitori care atacă anumite probleme fără a le cunoaşte :

„Şi apoi, ... mă preocupă întotdeauna să surprind stările exacte ale naturii pe care le studiez cu tot amănuntul. Răsăritul, forma, caracteristicile ierburilor şi gîngăniilor trebuiesc aflate cu o preciziune ştiinţifică. Cutare plantă — *dumitriţa*, să zicem —, înfloreşte în primele zile ale primăverii. Ei bine, sînt scriitori care vorbesc anapoda despre dumitriţă ori alte flori asemănătoare.

Cunoaşterea naturii este întîia condiţiune care trebuie s-o-ndeplinească un scriitor. Dacă nu stăpîneşti tainele naturii nu te exprima". [371]

Această cunoaştere desăvîrşită a naturii, şi a tuturor fenomenelor care au loc în mediul pe care îl urmăreşte scriitorul, îi uşurează munca de creaţie şi, prin metoda pe care vedem că o foloseşte la realizarea operei sale, se apropie foarte mult de „observaţiile" omului de ştiinţă. Exemplele pe care le-am putea invoca, în sprijinul acestei afirmaţii, sînt cît se poate de numeroase. Ne vom opri doar la unul, extras din *Delta* (volumul *Vechime*, 1940), în care scriitorul ne serveşte o mare lecţie de cunoaştere a vieţii pescăreşti :

„Meşterul cel mai priceput şi cel mai bărbos al tovărăşiei a aruncat o singură dată *prostovolul* în *închisoare* şi a scos (ştiu eu cît ?), a scos o mulţime de peşte : *crap, caras, albitură*. Alege ce-i mai mare şi mai frumos ; curăţă şi pune la fiert. Asta ar fi să fie borşul. Dar nu-i decît o «primă zamă de bază», cum spunea un bătrîn slujbaş al pescăriilor. Meşterul dă afară prinsoarea întăia şi, cu un adaos de legume, pune în aceeaşi zamă *nisetru* şi *viză, iarmă* şi *crap*. Cine n-a gustat din acest dublu extract de peşte, să se socotească nefericit şi să n-aibă linişte pînă ce nu va izbîndi să găsească timpul, calea, locul şi bunăstare sufletească, într-o binecuvîntată singurătate ca acele pe care am avut prilej să le cercetez eu.

Cuvîntul *crap* l-am întrebuinţat numai a doua oară în adevăratul lui înţeles. Pentru pescarul Deltei, *crap* e numai crapul care trece de cinci kilograme. Celălalt peşte din acelaşi soi, care a servit la «prima zamă de bază», are nume deosebite, după vîrstă şi greutate : puiul de crap se chiamă *ciuciu* ; mai mărişor : *crăpuştean* ; de la jumătate de kilogram în sus : *ciortănică-ciortănaş, ciortan, ciorto-crap*.

---

[370] Cf. *Trenul fantomă*, p. 156—157.
[371] *Ibidem*, p. 155.

Veți fi observat, poate, în pomelnicul peștelui adaos, lîngă *viză*, un nume nou : *iarmà*. Să știți că e vorba de *somn*. Căci și somnul își are numele lui deosebite : cel mic de tot e *moacă* ; moaca devine *somotei*, apoi *iarmà* și *iaprac*. Cătră douăzeci de kilograme e *somn-pană*. Deci iarmà e un pește mijlociu, cu carnea albă, fragedă și dulce". [372]

Poate nu-i lipsit de interes să adăugăm, aici, rețeta după care moldovencele au învățat să „umplă" borșul necesar la prepararea potrocului și pe care Alecu Ruset i-o împărtășește abatelui de Marenne :

„Trebuie să sorbim tot în acest loc o zamă acră care se chiamă *potroc*. Din punct de vedere medical, se pare că-i folositoare deoarece alungă nourii vinului.

— Cum se chiamă ?

— *Potroc*.

— Curios ; trebuie s-o însemn". [373]

„Asemenea preparat, domnule de Marenne, nu vei întîlni nicăiri, în cuprinsul lumii civilizate. Carnea de pasere bine îngrășată nu-i gătită cu apă, care, după o zicală a breslei noastre, nu-i vrednică de nimic. Moldovenii, oameni cu imaginație, adaogă că nu-i bună de pus nici în ciubote. Dacă vrei, notează și acest dicton. Apa acestei fierturi e înșelată și prefăcută printr-o fermentație de tărîță de grîu și mei. I se adaogă o creangă de cireș. Și după ce-i așezată pe cuptor, la căldură, gospodina care a oficiat, după un ritual străvechi, asmuță glas de ceartă asupra cuiva mai tînăr. Îl asuprește și-l lovește chiar. Numai astfel fermentația capătă aciditatea necesară. Eu bănuiesc că se spun și vorbe de descîntec, dar le știu numai femeile..." [374].

Un loc aparte, în vocabularul lui Sadoveanu, îl constituie formațiile onomatopeice. Nu-i vorba, se înțelege, nici de data aceasta, de cuvinte apărute din nimic, ci de oglindirea unei realități a limbii populare, atît de bogată și sub acest aspect.

Dacă adăugăm, apoi, la toate acestea, numeroasele verbe și substantive referitoare la elementele auditive din limba scriitorului, ajungem să înțelegem mai adînc rolul lui în valorificarea artistică a limbii vorbite.

Iată cîteva exemple semnificative :

„Apoi veni sara lui Sfîntu-Vasile și se umplu satul de *zgomote răsunătoare*. Icuță cu doi tovarăși *cîntară* toată noaptea, pe la toate casele, irozilor. Tată-său Hasanache își începuse *mormăirile*, *zdrăngănind* pe la ferestre din

---

[372] *Opere*, XV, p. 282—283.
[373] *Opere*, X, p. 68—69.
[374] Ibidem, p. 70—71.

cobză. Capra *clămpănea* în toate părţile, repezindu-se după fete, calul *necheza* şi-şi *suna* clopoţelul, iar ursul *mormăia* înfiorător, legănîndu-se greoi în cîntecele ţigăneşti şi-n *bumbăirile* dairalei. Şi *pocnete* de harapnice, şi *sunete* de tălăngi şi clopote, şi *mugete* neîntrerupte de buhaiuri, — părea că *fierbe* [375] satul, într-o viaţă ca-n poveşti". [376]

„Mormăind, vîntul dădu pe bulevarde, şi deodată o porni *chiuind* în lungul lor.

Trecea prin colţuri întunecoase, zvîrlind sarcini grele de zăpadă, se ridica pe sus, umbla pe casele tăbluite, care *vuiau* sec, *striga* pe coşuri, se lăsa în lungul zidurilor, zvîrlea pumni de viscol în geamăt şi trecea înainte.

Intonările lui aici erau *melodii de jale*, aici erau *hohote de rîs* ; cîteodată scădeau în *bombăniri duioase*, se prelungeau în *suspine mîhnite* ca nişte *plîngeri de vioară*, creşteau *gemînd* în *strigări de bucium*, scădeau în *note joase de flaut*, în *murmurări* adînci". [377]

„Deodată, în tăcerea care se întinsese, — în sat, începu să *sune toaca*, întîi rar, apoi din ce în ce mai repede, cu *înmlădieri de cîntec*. După aceea, clopotele prinseră *a vibra* ; cele mai mici subţirel, ca *o muzică tînără* ; cel mare amărît, plin de jale. *Plînsul* lui grav umplea casa bătrînă, livada şi cîmpia mare cu un prelung *bubuit melodic*.

Clopotele mici tăcură dintr-o dată. Cel mare *dăngăni* încă de trei ori, — apoi în aer rămase multă vreme, plutind, *freamătul arămii*". [378]

„În lumina din ce în ce mai albă a zilei, veneau parcă mai obosite deosebitele *zgomote* ale tîrguşorului. Cînd şi cînd izbucneau *răcnete* tari de femei, ca în depărtare, la care răspundeau *ţipetele* subţiri ale copiilor. Uneori două cumetre *se certau* şi *glasurile* lor mînioase *duruiau* fără întrerupere un răstimp. Căruţele goale treceau *huruind* şi la poduri *bubuiau* adînc o clipă". [379]

„Plantonul umbla ca o umbră prin semiîntunericul camerei şi pasu-i *suna* regulat ca o limbă de ceasornic. Se *auzeau* în tăcere, *horăiturile* înăduşite ori *răsuflările şuierătoare* ale soldaţilor. Un vînt cumplit de fevruarie *zguduia* ferestrele mari, *chiuind* în întunericul adînc de afară. Groaza *tuna* în văzduhuri". [380]

---

[375] Sensul acestui verb nu este, după cum se observă foarte bine, cel obişnuit, ci unul special.

[376] *M. Sadoveanu — Opere*, I, p. 636—637.

[377] *Ibidem*, p. 652.

[378] *Ibidem*, p. 657—658.

[379] *Ibidem*, p. 157.

[380] *Ibidem*, p. 360—361.

„Crîşmele erau pline de camarazi, de femei, de *ţîrîitul* scripcelor şi *bombănitul* cobzelor. Pe-alocuri *bubuiau* podelele de jocuri...". [381]

„Porniram cu luntrea, intrarăm încet în stufării. Din sat veneau *mugete* prelungi de vite, *sunete* moi de tălăngi şi *glasuri* omeneşti aşa de lămurite, încît păreau că *vorbesc* aproape de noi, undeva, în baltă. Apoi, încet-încet *zgomotele* scăzură şi noi pluteam pe cărări strîmte, printre trestiile care *foşneau* uşor şi tremurau o dată cu lumina aurie de soare. Din cînd în cînd apa *clipotea, sunînd grăbit*". [382]

„Deosebeam acum cu urechea şi zborurile ca *izbiri* de vînt ale raţelor, de *fîlfîiri* moi, abia auzite ale stîrcilor, ori de *sfîrîiturile* de aripi ale cristeilor de papură ; deosebeam bine şi *strigătul* vulturilor care se roteau în văzduh, după pradă, de *răcnetul* de trîmbiţă al bîtlanilor, de *gîgîirile* aspre, scurte, ale gîştelor vinete". [383]

Se confirmă aşadar cele susţinute de Tudor Vianu în *Arta prozatorilor români :*

„Toate sunetele firii îi sînt familiare, aceluia care stînd îndeobşte într-o mare apropiere de natură ştie să recunoască ţipătul prepeliţii, cîrîitul cristeiului, ţîrîitul greierilor"... [384] sau, în aceeaşi lucrare, numai o pagină mai departe :

„Sadoveanu trece cu drept cuvînt ca cel mai de seamă descriptiv al literaturii noastre. Cine vorbeşte însă de descriere şi-o reprezintă însă mai cu seamă ca o categorie a vizualităţii. Un mare descriptiv pare a fi pentru sentimentul comun un mare vizual. Este uimitor, deci, studiindu-l pe Sadoveanu, să constaţi cît de reduse sînt elementele vizualităţii în proza lui şi cum puterea lui evocatoare se sprijină, într-o proporţie copleşitoare, pe factorii audiţiei". [385]

Iată o parte din ceea ce am notat eu doar din cîteva dintre volumele *Operelor* sale : *aht, bălăbăni, behăi, behăit, behăitură, bîjbîi, bîlbîi, bîlbîire, bîlbîit, bîzîi, bîzîiere, bîzîit, bocăni, bocănitură, bolborosi, bombăneală, bombăni, bombănit, bombănire, boncălui, boncăluit, boscorodi, brăhni, bubui, bubuire, bubuit, bubuitor, bubuitură, buciumă* (vîntul !), *bufneală, bufni, bufnitură, buhăi ;* plînge', *bumbăiere, chefni, chefnit, chelălăi, chelălăit, chicoti, chorăi, chiot,*

---

[381] *Ibidem*, p. 515.

[382] *M. Sadoveanu — Opere*, II, p. 560.

[383] *Ibidem*, p. 563.

[384] *Tudor Vianu — Arta prozatorilor români*, p. 226.

[385] *Ibidem*, p. 227. Afirmaţia aceasta este atît de adevărată, încît e de mirare cum de n-a fost făcută mai devreme, cum au putut să vadă toţi specialiştii de mai înainte şi, în cea mai mare parte, şi de după data la care a apărut cartea lui Vianu, numai pe peisagistul, pe vizualul Sadoveanu şi au neglijat complet elementele de audiţie din opera lui.

Scanned with OKEN Scanner

chirăi (curcanii !), *chiscui, chiţcăi, chiţcăit, chiu, chiui, chiuitură, ciocăni, ciocănitoare, ciocănitură, ciocni, ciripi, ciripit, cîrc, cîrcîi, cîrcîiere, cîrcîitură, cîrîi, cîrîit, clămpăni, clămpănitură, clănţăni, cleşăi, cleşăit, clinchet* (de zurgălăi !), *clipotele* (pl.), *clipoti, clipotit, cloncăi, cloncăit, cloncăni, cloncănit, cobîlţîi, cotcodăci, coviţă, crîcni, crîşcă, croncăni, croncănit, croncănitură, cronţăi, cronţăit, dangăt, dăngăni, detună, detunătură, dîrdîi, dudui, duduire, duduit, dupăi, dupăit, dupăitură, durui, duruire, duruit, duruitoare, duruitură, fîlfîi, fîlfîire, fîlfîit, fîşcîitură, fîşîi, fîşîire, fîşîit, fîşîitură, fleşcăi, fluieră, fluierat, fluierătură, foi, fonfăi, forăi, forfota, forfoteală, forfoti, fornăi, foşăi, foşnet, foşni, foşnire, foşnitor, freamăt, fremătă, găgăire, ge(a)măt* (şi *gemet* !), *geme, gîfîi, gîfîire, gîfîit, gîgîi, gîgîire, gîlgîi, gîlgîire, gîlgîit, gîrîit, glas, grohăi, guiţă, guiţat, gungui, gurui, guruit, hang, hămăi, hămăitură, hăpăi, hărăţi, hăt !, hăui, hăuli, hăulire, hîrîi, hîrîit, hîrşcîi, hodorogi, hodorogire, hohot, hohoti, hohotire, horăi, horăitură, horcăi, horcăit, horcăitură, horpăi, huhurez, hurui, huruire, huruit, icni, icnit, icnitură, ison, izbi, izbire, izbucni, izbucnire, împuşcătură, jăluire* (a vîntului), *larmă, lălăi, lehăi, lempăi, lepăi, lepăit, linchi* (apă !), *măcăi, măcăire, măcăit, măcăitură, mehăi* (iepurii !), *mehăit, mieunat, miorlăi, miorlăitură, mîrîi, mîrîit, molfăi, mormăi, mormăială, mormăire, mormăit, muget, mugi, murmur, murmură, murmurare, muşlui, of (uri), oftă, oftare, oftat* (pl. *oftaturi*), *păcăni, pălălăi, piui, pîcîi, pîcîit, pîlpîi, pîlpîire, pîlpîitor, pîrîi, pîrîire, pîrîit, pîrîiturâ, plefturi, plescăi, plescăire, plescăit, plesni, pocăni, pocnet, pocni, pocnitură, pufăi, pufăială, pufni, pufnire, rage, răcnet, răcni, răget, răpăi, răpăire, răpăit, rîgîit, rînchează, rînjet, rînji, rîs, rîset, rîşni* (din gură !), *ronţăi, ropot, ropoti, schelălăi, schelălăitură, schelălău, scheună, scînci, scîrţîi, scîrţîire, scîrţîit, scrîşni, scrîşnire, scrîşnit, sfărîmare, sfîrîi, sfîrîire, sfîrîit, sfîrîitură, sforăi, sforăire, sforăit, sforăitor, sforăitură, sîsîi, smîrcîi, sparge, strigă, strigăt, sună, sunet, suspin, suspină, susur, susură, şfichi, şfichiui, şiroi, şiroit, şoaptă, şopăcăi, şopot, şopoti, şopti, şoptitori, şuier, şuieră, şuierat, şuierător, şuierătură, şuiet, şuroi, şuroia, şuşui, şuşuit, tac, titac, ţipăi, ţîrîi, trăncăni, tresări, tropăi, tropăit, tropăitură, tropot, tunet,* (la) *ţanc, ţăcăni, ţăcănire, ţăcănit, ţăcănitor, tăhni, ţipă ţipet* (şi *ţipăt*), *ţistuire, ţiui, ţiuit, ţivli, ţîrîi, ţîrîire, ţîrîit, tîrîitor, ţîrîitură, ţîstui, ţîstuire, ţîţîi, ţopăi, ţupăi, urale* (pl.), *urlă, urlet, uruit* (v. *huruit* !), *vaier, vaiet, văicăreală, văicări, văietă, văită, vîjîi, vîjîire, vîjîit, vui, vuiet, zarvă, zăngăni, zăngănire, zăngănitură, zăpăi, zăpăit, zăpăitură, zbierăt, zbîrnîi, zbucni, zbucnire, zdrăngăni, zgomot, zgomotă, zgomotos, zgrepţănă, zgudui, zguduire, zguduitor, zornet, zumbăire, zumbăit, zumzăi, zumzet, zumzui, zurui, zuzui, zuzuire, zuzuit, zvîcni, zvoană, zvon, zvoni.*

Afirmaţia lui Tudor Vianu, în legătură cu caracterul auditiv, şi nu vizual, al operei lui Sadoveanu nu are, se înţelege, caracter absolut. Ceea ce este foarte important de reţinut din ea nu trebuie să fie combaterea vizualităţii, ci numai

o îmbinare a ei cu elementele de audiție. Ca în orice alte împrejurări, cuvîntul hotărîtor îl au și aici eroii cărților respective. În funcție de mediul în care se mișcă, de pregătirea de care dispun, de înclinațiile temperamentale etc., ei folosesc anume vocabular în care predomină, după caz, cînd elementele vizuale, cînd cele de audiție. Așa se face că alături de opere în care întîlnim sute de interjecții și onomatopeele ne întîmpină pe fiecare pagină, uneori două-trei în aceeași propoziție, în alte lucrări ele lipsesc aproape total și vizualitatea ocupă primul loc.

Dacă urmărim, însă, frecvența, în general, în toată opera lui Sadoveanu, a elementelor de audiție în comparație cu cele vizuale, ajungem ușor la convingerea că primele sînt mult mai răspîndite decît celelalte, că în vreme ce elementul auditiv se constituie de foarte multe ori în grupuri mari, pe familii, cum am putut vedea din cîteva citate reproduse mai sus [386], elementul vizual se întîlnește, în situații asemănătoare, numai în cazuri cu totul excepționale. De aceea nu putem fi de acord cu Eugen Lovinescu care, vorbind despre Ion Ursu din volumul *Dureri înnăbușite*, caracteriza, pe autorul lui, în felul următor : „Vizual, el nu se interesează de raporturile abstracte ale lucrurilor, nici de valoarea lor morală, ci numai de aspectul lor exterior, determinat de forme și de colori" [387] și căuta să-și întărească această afirmație printr-un citat, extras din bucata respectivă, în care ne întîmpină mai mulți termeni vizuali :

„Cînd ajunge la jumătatea drumului, la fîntîna cu cumpăna *vînătă*, se dezbracă ca toată lumea, de bluza *albastră*. Podul *alb* de rețele de fier taie ca o pată *luminoasă* zarea *verde*. În curînd se arată și podul de lemn cu șăicile *negre* și nisipul *alburiu* și apele *verzui*, curgînd liniștite în lumina scăzută". [388]

Marea operă a lui Sadoveanu, care, încă o dată, ne pune la dispoziție sute de asemenea exemple cu elemente auditive, e mult mai zgîrcită cînd e vorba de cuvinte care denumesc vizualitatea. În orice caz, eu nu mai pot aduce, aici, decît unul singur, din volumul *Foi de toamnă* (1916) :

„Știu cuibul, m-apropii ca și-n alți ani, nesimțit. Văd o clipă părechea — apoi una din păsările zboară c-un tremur scurt din aripi, după un fir ori un fulg pentru pătuțul ouălor ; cealaltă rămîne pe o crenguță *roșie* de sînger. Între frunzele tinere își mișcă răpede capul micuț cu ochișori vioi, — apoi își trece ciocușorul *fumuriu* pe spatele *roșcat*, prin penele *cenușii* de pe piept ; își mișcă coada *ruginie*". [389]

---

[386] Numărul lor este, însă, infinit mai mare !
[387] *Eugen Lovinescu*, *Critice*, I, 1925, p. 14.
[388] Idem, ibidem, p. 15.
[389] Volumul citat, p. 8. Cf. și *Opere*, VI, p. 167—168.

Dar infirmarea punctului de vedere al lui Lovinescu poate fi dovedită şi altfel. Urmărind cu oarecare atenţie, elementele auditive din bucata *Ion Ursu*, în comparaţie cu cele vizuale, constatăm că concluzia generală asupra acestora, cînd e vorba de întreaga operă a lui Sadoveanu, rămîne neschimbată şi în urma unei statistici restrînse, pe baza unei singure bucăţi, în cazul nostru *Ion Ursu*. Faţă de cei aproximativ treizeci de termeni referitori la domeniul vizual (*alb, albastru, albastru-palid, albăstriu, alburiu, argintiu, auriu, bălai, bălan, castaniu, căprui, cărămiziu, cenuşiu, galben, gălbui, mohorît, negru, pestriţ, roşu, roşcat, roşcovan, rumen, sidefiu, siniliu, străveziu, sur, trandafiriu, verde, verzui, vioriu, vînăt*), la care se adaugă şase-şapte formaţii perifrastice (o barbă *ca mătasa uscată de păpuşoi* ; cerul e *ca sineala* ; cu părul *ca cînepa* ; soarele cernea *praf de argint* ; *de coloarea rachiului* ; nemărginirea se umpluse de *flori de aur*), cuvintele cu înţeles auditiv depăşesc cifra de 120, dacă avem în vedere şi variantele lor formale : *audia* (cîntecul), *aha, aş, bate, biciui* (răsuflările), *bătaie* (din picioare), a se *boci, bogdaproste, boncălui, boncăluit, bre, bubui, bubuitor, bubuitură, buhăi* (plînge), *ceartă, certă, chiu, ciocni* (paharele), *cîntă, cîntat* (al cucoşilor), *cîntec, da* (lovituri), *dă, eh, ei, fierbe* (tîrgul), *fierbere* (a mulţimii), *fîlfîi, fîlfîit, fluieră, forfoti, gălăgie, gălăgios, geamăt* (pl. *gemete*), *geme, gîlgîi, gîngăvi, glas, ha-ha-ha, hai, haide, halal, he, he-he, he-he-he, he-he-he-he, hei, hohot, horcăi, hu-hu-huuu, huu-u-u, izbi, izbucni, izbucnire, înghină, larmă, lătrătură, mă, măi, melodie* (plîngătoare), *mormăi, muget, murmură, ocară, of, oftă, oftare, oftat(uri), pîlpîi, plîngător, plînge, plîns, poftim, răcnet, răcni, răsuflare, răsuflet, rîde, rîs, rîset, rosti* (vorbi), *scînci, sfîşia* (noaptea, fluierul maşinii), *simţ a vară ! simţ a vară !, spinteca* (negura, cu glasurile), *striga, strigăt, sughiţ, sună, suspin, suspină, şopti, şuieră, şuierător, şuierătură, talangă, thiii !, tril, trîmbiţă, trînti* (cu pumnul în masă), (ţine) *hangul, ţipă, ţipet, ţivilitor, urla, vai, vaiet, vijelie, vorbă, vorbi, vuiet, zarvă, zău, zbengui, zgomot, zgomotos, zgudui, zguduire, zice, zîngăni.*

Nu trebuie să se înţeleagă că cuvintele de origine onomatopeică şi, în general, cele care se referă la audiţie apar peste tot în proporţia întîlnită în fragmentele citate mai sus. Ele sînt mai dese în lucrările cu caracter descriptiv, acolo unde eroul principal este autorul însuşi. Dimpotrivă, în operele în care eroii nu sînt preocupaţi de natură, acolo unde interesele lor se ciocnesc şi duc măcar la conflicte tacite dacă nu la dezlănţuiri furtunoase, ca şi, în general, în operele cu inspiraţie urbană, cuvintele acestea sînt foarte rare. În cele aproape o sută de pagini pe cîte se desfăşoară acţiunea din *Oameni în lună*, lucrare republicată în volumul al VII-lea din *Opere* (p. 657—754), eu am

notat doar următoarele : *gîfîi* [390], *huruială* [391], *mîrîi* [392], *mormăi* [393] *murmur* [394], *murmura* [395], *pufni* [396], *tîrîi*. [397]

Se cuvine să subliniem, încă o dată, că bogăţia vocabularului sadovenian, la care ne-am referit, mereu, pînă aici, nu face decît să reflecte situaţia de fapt din limba poporului nostru, că autorul însuşi a subliniat, în mai multe rînduri, această bogăţie nu numai ori de cîte ori a avut prilejul să compare vorbirea moldovenilor şi a ardelenilor din nord cu aceea a românilor din alte regiuni, în special cu aceea a muntenilor propriu-zişi, a „dunărenilor" cum le mai spune Sadoveanu, ci şi în tot felul de alte împrejurări. Dar să-l lăsăm, mai bine, să argumenteze, singur acest punct de vedere :

„La Bucureşti se spune *ac* nu numai acului de cusut, ci şi *boldului* (în Ardeal *bumbuşcă*) şi *agrafei*, care e *ac de siguranţă* ; şi *spelcei*, care e *ac de păr* sau *ac de cap*.

Se spune *pepene verde harbuzului* sau *lubeniţei* ; şi *pepene galben zamuzului* (zămosului) sau *cantalupului*. Se spune *prună* şi *prunei* în general, şi *perjei*, şi *goldanei*, şi *avramei* şi altor varietăţi care, în Ardeal şi Moldova au numele lor special...". [398]

„În Moldova şi Ardeal mielul se numeşte, după înţărcare, *noaten* şi în anul al doilea *cîrlan*. Mînzului în anul al doilea i se spune *strîjnic* şi în al treilea *tretin*.

---

[390] *M. Sadoveanu* — *Opere*, VII, p. 734.

[391] *Ibidem*, p. 741.

[392] *Ibidem*, p. 720.

[393] *Ibidem*, p. 671, 684, 695, 706.

[394] *Ibidem*, p. 741, 750.

[395] *Ibidem*, p. 712, 734, 743, 749, 750.

[396] *Ibidem*, p. 672, 705, 732.

[397] *Ibidem*, p. 671, 741. Caracterul deosebit al acestei cărţi, în raport cu întreaga creaţie a lui Sadoveanu, a fost subliniat de *Perpessicius* încă în 1928, în primul volum din *Menţiuni critice*, Bucureşti, Casa Şcoalelor : „... *Oameni din lună* fac figură aparte în opera cu aşa de personale şi caracteristice însuşiri a d-lui Mihail Sadoveanu" (p. 219). „Sînt 35 de pagini de expunere sobră a unui menaj, în primăvara anului 1921, la Iaşi, într-un stil sec, expeditiv, de cronică. E o descriere a unui ram genealogic a oamenilor din lună, a personajelor din Bucureşti, a lui Eudoxiu Bărbat şi anturajul său pe care ni-l prezintă continuarea romanului" (p. 219—220). „*Oameni din lună* e prea episodic ca să fie un roman. Rămîne o povestire, în stil de cronică, o schemă pentru un roman al epocii de după război, iar în opera aşa de multiplă, dar aşa de unitară a d-lui Sadoveanu, prin scrisul obiectiv, rece, ca şi prin expedivitatea naraţiei, se alătură, în oarecare măsură, de *Strada Lăpuşneanu*, romanul cronică din 1917, al d-lui M. Sadoveanu" (p. 221).

[398] *Ceva despre meşteşugul scrisului* (în *Flacăra* din 14 iunie 1951, p. 1—2, col. 5, respectiv tot 5).

Scanned with OKEN Scanner

Balada sună :

«Dă de fin
Cîte-un *tretin*
Şi de fină
O *tretină*...»

Aici în regiunea Dunării, cuvintele *noaten* şi *cîrlan* se întrebuinţează şi pentru puii iepei.

Vorbirea din cea mai mare parte a ţării ne ajută să precizăm înţelesurile cuvintelor şi să ne îmbogăţim vocabularul. O noţiune — un cuvînt : *ac de siguranţă, ac de cap, ac cu gămălie* trebuie să facă loc *agrafei, spelcii, boldului (bumbuştei). Cîrlan* şi *noaten* (sumane de noateni) să se întrebuinţeze numai pentru oi ; să rămîie numai pentru căluţi vorbele *strîjnic* şi *tretin.* [399]

Altceva. Avem trei sinonime pentru zăpadă : *nea, zăpadă, omăt.* Să încercăm a le diferenţia : *nea* = zăpadă uşoară de la începutul iernii ; *zăpadă* = zăpada obişnuită a iernii, iar *omăt* = zăpada mare, nămete.

Pentru locurile acoperite de arboret, avem o serie de cuvinte cu nuanţe interesante : *pădure, codru, sihlă, dumbravă, huceag, luncă, rediu, lăstăriş* ; să le întrebuinţăm după înţelesul lor.

Cele trei cuvinte din limba românească : *arbore, copac, pom,* să nu le confundăm.

Arborii (cuvîntul vechi : hatmanul Arbore) se împart în două : *copaci,* acei arbori care nu ne dau poame ; şi *pomi,* arborii altoiţi în grădină care dau fructe : meri, peri, caişi. Nu se poate spune *pom* bradului.

Pentru cuvintele în legătură cu mirosul avem iarăşi o serie de sinonime diferenţiate : *miros, mireazmă, miroaznă, iz, putoare,* lîngă care au fost necesare şi neologismele *parfum* şi *aromă.*

---

[399] Împotriva acestei teoretizări, unii eroi ai lui Sadoveanu, fără să fie originari din Muntenia, folosesc pe *cîrlan,* pentru *mînz,* ca în pasajul următor : „Cunoşteam locurile. Caii se năpustiră la vale, pe drumul prăvălatic, printre viroage îmbrăcate cu tufişuri. Moş Gheorghe Catargiu mormăia mulţămit :

— Aşa-a-a ! Hi, mînzule dragă ! Hi, *Cîrlanule* ! Hi, băieţii moşului... Cu voi merg, măi, pînă unde se bat munţii în capete" (*Opere,* III, p. 260). Într-o situaţie asemănătoare se găseşte *nojiţă,* al cărui sens este, în Moldova şi în Transilvania, acela de gaură la opincă, prin care se introduc aţele. În regiunile sudice ale ţării, însă, cuvîntul numeşte aţele înseşi cum rezultă şi din exemplele următoare, din opera lui Sadoveanu : „Cînd colo, hiţ ! parcă-i trage cineva piciorul înapoi. Se aninase o *nojiţă* de la o opincă între şine şi-l ţinea pe loc, acolo" (*Opere,* III, p. 83) ; „Era îmbrăcat curat, cu cojocul scurt ţinut numai pe umeri, cu cămaşă şi ţări, cu chimir plin de felurite alămuri, cu opinci frumos aduse la vîrfuri şi cu *nojiţele* negre de păr de cal înfăşurate des şi strîns pînă mai sus de glesnă, iar la capetele *nojiţelor* cu canafuri roşii" (*Opere,* VI, p. 544) ; „Măi Axinte, tu ai şi canafuri la *nojiţe*". (*Ibidem,* p. 590).

Avem cuvintele *ficat* şi *mai* pentru acelaşi organ. Îl preferăm pe *ficat*. *Mai* mai înseamnă luna a cincea a anului ; instrument de lovit, particulă pentru formarea comparativului. Împuţinăm cu unul aceste omonime.

Se spune *rărunchi* şi *rinichi*. Îl prefer pe *rărunchi*, care e mai sonor şi care e legat de unele expresii fixe : *mă pătrunde durerea pînă la rărunchi, a strigat din fundul rărunchilor* etc.

Se spune *taur* în Muntenia şi *buhai* în Moldova.

Aleg pe *taur* că e mai sonor. Nu lepăd pe *buhai* care rămîne instrumentul cu care copiii ură în sara de Anul Nou.

Se spune *praf* ; se mai spune *colb, pulbere* şi *pudră*.

Eu spun : un *praf* de chinină, *praf* de dinţi ; *colbul* drumului ; *pulbere* de vînat.

Nu uit însă pe

«Dunăre, Dunăre
Drum fără *pulbere...*»“ [400]

Şi pentru a înlătura orice idee preconcepută, pentru a nu da impresia, cuiva, că ne mişcăm într-un domeniu alunecos şi pîndit de pericolul subiectivismului, ne simţim obligaţi să reproducem, aici, o afirmaţie asemănătoare, venită de la un scriitor aparţinînd altei regiuni, străin cu totul de ceea ce s-ar putea numi patriotism local moldovenesc, din moment ce provine din extremitatea vestică a ţării, de la Arad, şi este, în acelaşi timp, autorul cunoscutei lozinci : „Pentru români, soarele la Bucureşti răsare“. L-am numit pe I. Slavici care în volumul său de *Amintiri*, apărut la Bucureşti în anul 1924, se exprima, la pagina 41, în modul următor :

„Aşa ajunserăm să ne formăm convingerea că cea mai bogată e limba vorbită de românii de la miază-noapte, începînd din judeţul Sucevei peste Cîmpulungul-Moldovenesc şi peste Năsăud pînă la Sălagiu, unde se întrebuinţează multe vorbe de origine romană, care aiurea s-au pierdut. E lumea în care a trăit mult jălitul nostru prieten Simion Florea Marian şi din care a ieşit Gheorghe Coşbuc“. [401]

Plecînd de la ideea că între limba veche şi aceea a ţăranilor de astăzi, din regiunile de munte, nu sînt deosebiri fundamentale, autorul recurge, adesea, la regionalism, cînd îi lipseşte arhaismul necesar, şi susţine că, datorită întunericului în care au fost ţinute masele populare, în decursul istoriei, prin înlăturarea lor totală de la treburile statului, ele se mişcă, gîndesc şi vorbesc întocmai ca strămoşii îndepărtaţi din primii ani de existenţă ai poporului nostru. Cu

[400] *Ceva despre meşteşugul scrisului, Flacăra* din 14 iunie 1951, p. 2, col. 5—6.
[401] Cf. şi *M. Eminescu — Opere*, III (ediţia Perpessicius), p. 352—353.

Scanned with OKEN Scanner

alte cuvinte, aceşti vorbitori ai limbii noastre păstrează, încă, o serie de elemente arhaice pe care alţii nu le cunosc.

Ideea aceasta capătă un caracter de generalizare, în opera lui Sadoveanu, şi o găsim exprimată şi în legătură cu realităţile din alte părţi.

Într-adevăr, din literatura lui Sadoveanu se desprinde, cu uşurinţă, caracterul unitar nu numai al limbii din două epoci deosebite, ci chiar al civilizaţiei, atîta vreme cît ne limităm la viaţa de la ţară. Iată cîteva exemple alese la întîmplare :

„Bătrînul mi-a deschis înţelegerea eresurilor, a datinelor, a descîntecelor, a vieţii intime a poporului nostru aşa de deosebită de civilizaţia orăşenească. Acest neam trăieşte încă în trecut ; toţi copiii lui care intră la universitate sar veacurile, desfăcîndu-se de el, desrădăcinîndu-se şi murind". [402]

Privită şi analizată în grabă, această afirmaţie a scriitorului ar putea duce la concluzii nu numai neadevărate, dar şi păgubitoare.

Nu este vorba, aici, de o atitudine paseistă, de o reîntoarcere spre trecut ori care ar fi el, nici de o simpatie nejustificată pentru ţărănime. Scriitorul ţine să sublinieze un adevăr cu deosebire trist şi anume : fiii de ţărani, plecaţi de acasă în oraşe să studieze în universităţi, sînt încetul cu încetul cîştigaţi de burghezie şi atraşi în aşa măsură de promisiunile ei, încît unii uită de unde au plecat, iar altora le e ruşine să mai privească înapoi ; ajung să nu-şi mai recunoască nici părinţii, nici fraţii.

Ideea aceasta îl stăpîneşte în aşa măsură pe scriitor, încît nu o dată afirmă, direct ori prin intermediul unora dintre eroii săi, că ne găsim în faţa a două mentalităţi cu totul deosebite : una care a rămas din veacuri vechi, din vremea lui Decebal crai ori chiar de mai înainte, a poporului celui mult şi statornic, alta a clasei stăpînitoare care nu are nimic de-a face cu cealaltă, ele găsindu-se într-un antagosim perpetuu :

„Orice element de valoare din ţărănime, intrat în curentul de viaţă nouă al lumii, se desparte de baştina sa nu cu distanţa de la oraş la sat, ci cu o distanţă de un mileniu". [403]

„Ş-am înţeles atunci, domnule, tragedia nebăgată în samă. Cei mai buni copii ai ţărănimii se ridică, intră printre cei care stăpînesc, uită pe cei ce i-au lăsat în urmă în dureri şi nevoi. Se luminează şi uită pe cei neluminaţi. Se îmbogăţesc şi uită pe cei săraci". [404]

---

[402] *M. Sadoveanu* — *Opere*, XII, p. 12.
[403] *Cinci zeci de ani de la moartea lui Ion Creangă*, p. 7.
[404] *M. Sadoveanu* — *Opere*, XIX, p. 38—39.

Scanned with OKEN Scanner

„Poporul a rămas în rînduielile morale şi datinile de la Boerebista". [405]

„Focuri ardeau în toate părţile. Femei cu fuste colorate se învîrteau între vetre şi căruţe, pregătind cina. Meşterii lucrau la trunchiuri cu *topoare care păstrau forma evului de piatră : lungi şi înguste*". [406]

„Am vedenia unui rit pe care-l credeam scufundat, a zis cuviosia sa către postelnic. Credeam că asemenea *voceratrice* [407] n-au mai rămas decît în munţii sălbatici ai Sardiniei.

— Se află şi la noi Vasluiu, pe tărîmul celălalt, a zîmbit strîmb către dominican dumnealui postelnicul". [408]

„Acum cincizeci de ani încă, un călător european a putut vedea pe mongoli aşa cum erau la anul 1000 după Hristos". [409]

„La aceşti nomazi nimic nu se schimbase, timpul stătuse. Aşa trăiau acum zece mii de ani, aşa pe vremea exploziilor acum o mie cinci sute de ani, aşa pe vremea lui Ghinghis-Han". [410]

„Civilizaţia lor preistorică stă de milenii într-aceeaşi etapă". [411]

Observaţia atentă a limbii şi supunerea ei unui adevărat studiu îi uşurează, autorului, stabilirea legăturilor de apropiere, care presupun legături de

---

[405] *Însemnări ieşene*, mai 1939, p. 331. Să se compare următoarele versuri din poezia *E advocat* de *Tudor Arghezi*, din vol. al III-lea de *Scrieri*, p. 152 :

„De-o vreme, advocatul golan, de pînă ieri,
Doreşte să se tragă din neamuri de boieri.
A pus să se găsească, un zapis, vreo hîrtie
Să-i dovedească spiţa de veche boierie,
Cu slove-ncîrligate, chirilice, şi, poate,
Cu stemă, şoim sau cioară cu ghiare, jumătate,
Alăturea de-o spadă şi-un coif vîrît în scut,
Să-i facă şi pe plicuri trecutul cunoscut.

Aşa se face măre, că bietul de ţăran
Rămîne singuratec, uitat din an în an.
Odrasla lui stricată îl ţine, ca pe vite,
Să tragă-n jug la moara lichelei ciocoite".

[406] *M. Sadoveanu* — *Opere*, XV, p. 99.
[407] E vorba de bocete şi de bocitoare !
[408] *M. Sadoveanu* — *Opere*, XIII, p. 969.
[409] *Cuibul invaziilor*, Naţionala Ciornei, Bucureşti, f.a., p. 6.
[410] *Soarele în baltă*, 1947, p. 183.
[411] Ibidem, p. 209.

vecinătate, în trecut, între graiul din părţile Bihorului şi cel din Fălticeni, de exemplu :

„Vesel fiind de asemenea întîmplare am prins a umbla prin uliţele din preajmă, înţesate de popor... Ne opream ici, ne opream colo şi stăteam de vorbă cu unii şi cu alţii. Oameni care ştiu să răspundă curat şi cuviincios, în limba întru care m-a legănat şi mi-a cîntat maică-mea.

— Dacă n-aş fi în tîrg la Deva, zic, m-aş crede la iarmaroc la Fălticeni, cînd eram în anii tăi". [412]

Studiul acesta sistematic, pe care îl întreprinde asupra limbii, îi dă prilejul să sublinieze, altă dată, deosebirile de la epocă la epocă, în înţelesul aceloraşi cuvinte, şi să se folosească de sensurile lor deosebite, în scopul unor anume valori stilistice, ca şi a unor urmări pozitive pe plan practic.

Viclenie din *Împărăţia apelor* [413] are înţelesul vechi de *trădare.* Eroul lui Sadoveanu, care pune în lumină acest fapt, arată că şi *mişel* şi *calic* se găsesc în aceeaşi situaţie.

Cu ajutorul lor, autorul ridică problema folosirii unor metode cu totul nerecomandabile la pescuit şi, într-o formă pe care cititorul o acceptă fără cea mai mică rezervă, se aduce critica cuvenită împotriva infractorilor :

„Eu te-oi ruga pe mata, cucoane Mihăiţă, îmi zise domnia sa în acea zi, să bagi de samă la un obicei pe care îl am eu şi de care nu m-oi depărta în ruptul capului, ca un adevărat pescar, cu undiţa, ce mă aflu. Dac-ai însemnat mata, *sînt nişte vorbe în ziua de azi care au alt înţeles în cărţile vechi şi-n catastifurile pe care le-am moştenit de la părintele meu.* Ca şi mine, mata zici *calic* năcăjitului care stă la colţul uliţii şi-ţi întinde mîna, cerînd de pomană. Dar *calic,* în acea vreme veche a cărţilor părintelui meu, era cel căruia îi zici mata astăzi invalid ori estropiat. Tot aşa, poate ştii mata că *mişel,* — vorbă ce lăsăm să cadă asupra celui pe care-l dispreţuim pentru suflet şi fapte josnice — în vechime se spunea celor care astăzi au nume de calici şi cerşetori. Am un catastif unde se vorbeşte despre breasla *mişeilor* din tîrgu Ieşilor. Şi mai este un cuvînt, care acuma nu-i de ocară. *Viclenie.* În vremea cea veche, *viclenie* însemna trădare şi *viclean* însemna trădător. Aşa că eu voiam să-ţi spun matale, cucoane Mihăiţă, că eu n-oi putea să fiu *viclean* către breasla noastră a pescarilor cu undiţa. Şi pe mine n-ai să mă vezi niciodată mata vînînd peşte cu alte mijloace, cu fierul sau cu reţelele, pentru cîştigare de bani." [414]

„Am vrut să lămuresc faţă de mata, cucoane Mihăiţă, acest lucru, pentru că vii dintr-un tîrg. Şi-n tîrguri s-au ivit în vremea din urmă *mişei,* în înţelesul

---

[412] *M. Sadoveanu* — *Opere,* X, p. 389.
[413] *M. Sadoveanu* — *Opere,* IX, p.424—436.
[414] *M. Sadoveanu* — *Opere,* IX, p. 426—427.

de astăzi al vorbei, care zvîrl în ape boambe explozibile — detunînd şi sfărîmînd peştele.

Poate-şi închipuie asemenea indivizi că asta poate fi o plăcere şi că s-ar putea numi pescari. Pentru *viclenia* lor, să mă ierţi mata, eu i-aş supune la pedeapsa instrumentelor lor, ca să rămîie *calici* în înţelesul vechi al cuvîntului." [415]

„Pricop acesta e pescarul meu de credinţă. Cunoaşte balta în toate cotloanele ei şi te-a duce lin cu ciobaca prin locurile cele mai ferite şi pe unde-a fi mai bine. Îi place şi lui să tragă cu puşca, aşa că ştie ce pofteşti şi ce doreşti. Şi-i cinstit şi blajin. Iaca, şi la un om ca acesta, batîr că-i un ţăran prost, n-ai să găseşti *viclenie*. Şi el tot numai undiţa o aruncă, — şi de alte meşteşuguri i-i silă, ca şi cum ar face o faptă urîtă." [416]

„Doamne, măi ! strigă iar cel răguşit, ce i-aşi face eu să fiu ca Vodă ! Eu nu l-aş tăia, nu ! Eu l-aş *calici*, ca să trăiască o viaţă şi să se canonească." [417]

„Dam laudă lui Dumezeu că nu mă făcuse *mişel*. Căci *mişelului* i-i rînduit să se ostenească lucrînd pămîntul şi crescînd vitele, îngrijind grădinile şi paserile, ca să se poată îngrăşa stăpînii săi." [418]

Aşa cum cuvintele *calic, calici, mişel, viclenie* apar acolo unde conţinutul cere acest lucru, cu sensurile lor din limba veche, tot aşa în romanele istorice, în *Divanul persian*, în cărţile al căror subiect a fost luat din viaţa transilvănenilor ori din unele bucăţi cu tendinţă de arhaizare, scriitorul se foloseşte de *muiere*, [419] în loc de *femeie* ori de *soţie*.

În aceleaşi cărţi ori împrejurări, Sadoveanu recurge la *prunc*, în locul sinonimelor *copil, băiat, fecior* etc.

---

[415] Ibidem, p. 428.

[416] Ibidem, p. 428.

[417] Ibidem, VIII, p. 655.

[418] *Opere*, XVI, p. 241.

[419] Cuvîntul acesta apare reabilitat, în cărţile lui Sadoveanu, tocmai datorită faptului că, în limba veche, nu avea sens peiorativ, după cum nu are, pînă în momentul de faţă, nici în graiurile ardeleneşti. Un exemplu asemănător, luat de data aceasta din categoria neologismelor, nu a cuvintelor vechi, îl constituie substantivul *amic*. Folosit în mod abuziv de către latinişti, cuvîntul acesta a început să capete un înţeles peiorativ, spre sfîrşitul secolului trecut, cum a arătat Grigore Scorpan, în articolul *Cuvinte care dispar : amic* (publicat în *Studii şi cercetări lingvistice*, I, 1950, p. 244—256). Făcînd abstracţie de situaţia lui precară, în limbă, Sadoveanu i-a redat sensul originar printr-o întrebuinţare sistematică, ori de cîte ori era vorba de eroi care provin dintr-un mediu ardelenesc. În întreaga operă a lui Sadoveanu, cuvîntul apare fără valoare peiorativă.

Scanned with OKEN Scanner

Marele număr de cuvinte, folosite de autor, din domenii atît de diferite, din epoci deosebite şi din medii foarte variate, l-au pus în situaţia de a explica unii termeni mai rari, după metode pe care le foloseau şi cărturarii de acum o sută, o sută cincizeci de ani, în perioada de intrare masivă a neologismului în limba noastră literară. Trebuie să observăm, numai, că Sadoveanu foloseşte acest procedeu nu numai cînd e vorba de neologisme, ci îl extinde asupra arhaismelor, a cuvintelor populare de circulaţie restrînsă, a termenilor cu care unii străini numesc o serie de noţiuni pentru care nu se găseşte un termen potrivit în limba noastră, [420] eventual unele sinonime cu ajutorul cărora simte nevoia să plaseze acţiunea în altă ţară etc.

Scriitorul a insistat, adesea, asupra sinonimiei în limbă şi, în cazul cuvintelor *zăpadă — omăt — nea* sau *colb — pulbere — praf*, care caracterizează vorbirea oamenilor din diferite regiuni, a încercat să stabilească anumite raporturi, să imprime o diferenţiere de sens, între ele, pe planul limbii literare. [421]

Aşa, de exemplu, el a emis părerea că limba literară ar trebui să se servească de *omăt* (pe care îl apropie de *nămete)* ori de cîte ori e vorba de o cantitate mare de ninsoare, de *zăpadă* cînd numim cantitatea obişnuită, iar praful subţire, comparabil cu *ometiţa*, sau *pospaiul* de la moară, să-i zicem *nea*.

Tot aşa, prin *colb* să denumim cantitatea mare depusă pe pămînt, în care se înfundă piciorul, *pulbere* să spunem colbului stîrnit de fuga calului, iar *praful* să fie stratul subţire, depus pe diferitele obiecte din casă şi, se înţelege, medicamentul pe care îl cumpărăm de la farmacie.

În general, această teoretizare corespunde felului de lucru al lui Sadoveanu deşi, nu-i mai puţin adevărat, de multe ori autorul nu face decît să se conformeze uzului general.

În orice caz, sinonimia este folosită pe scară largă în opera sa, din nevoia de a varia expresia, în primul rînd :

„Nu vorbea nimeni în toată mulţimea aceea de oameni.

Pas cu pas, sforăind, caii deschideau pîrtie largă înotînd prin *omăt ;* pas cu pas, suflînd greu, pedeştrii treceau prin *neaua* măcinată, sprijinindu-se, cu fălcile încleştate.

---

[420] După cum se vede, M. Sadoveanu simte nevoia să procedeze întocmai cum proceda, la mijlocul secolului al XVII-lea, Simion Ştefan, în traducerea rămasă celebră a *Noului Testament* (1648). Situaţii asemănătoare au dus la metode asemănătoare. Deosebirea constă, doar, în faptul că Simion Ştefan se adresa unui public restrîns, recrutat din clasa de sus, pe cîtă vreme Sadoveanu are în vedere un public foarte larg. Pentru modul cum explică traducătorul de la 1648, cuvintele necunoscute, cf. *Analele Universităţii din Timişoara*, II, 1964, p. 25.

[421] Vezi mai sus la p. 350.

Vîntul umfla *pulberea* [422], o înălța ca pe niște steaguri mari albe, o încovoia și o cernea peste grămezi" [423].

„Un val mare de *omăt* se năpusti și le umplu obrazurile.

Scuipară, înjurară și răzbiră înainte. Mergeau umăr la umăr, albi de *nea*, arși de suflarea crivățului" [424].

Cu ajutorul mai multor cuvinte sinonime, existente în diferitele graiuri ale limbii noastre, scriitorul a reușit, adesea, să dea o varietate nebănuită frazei și, în același timp, a putut trece la diferențieri de sens pe care graiurile populare și limba literară de dinaintea lui nu le-au cunoscut.

Sinonimia este sprijinită de caracterul deosebit al eroilor din cărțile lui Sadoveanu, precum și de o serie de trăsături regionale explicabile prin originea diferită a celor care populează marea operă a scriitorului. La toate acestea va trebui să adăugăm unele considerații referitoare la timpul cînd se petrece acțiunea dintr-o anumită carte, la caracterul ei arhaic.

În această ultimă ordine de idei vom observa cum, adesea, din lipsă de arhaisme autentice, autorul recurge la elemente populare sau chiar regionale, după o metodă pe care o recunoaștem încă din scrisul lui I. Budai-Deleanu și mai ales al lui M. Eminescu sau al lui George Coșbuc.

Pentru a preveni unele nedumeriri, Sadoveanu însuși a simțit nevoia să explice procedeul prin caracterul conservator al vorbirii țăranilor, din regiunile de munte mai ales, cum s-a putut vedea dintr-o serie de citate reproduse mai sus. [425]

Problema a fost reluată, de mai multe ori de autor, între altele în anul 1946, într-un interviu acordat scriitorului Camil Baltazar, care urmărea să obțină un răspuns la următoarea întrebare :

„De unde vă luați izvoarele pentru romanele d-stră istorice ? Cum procedați la fixarea datelor civile ale personajelor d-stră căci la noi nu există documente dintr-o anumită vreme. Urmați un paralelism cu alte țări în care există documente sau ascultați de instinct ? Vă pun această întrebare întrucît una din temele bucăților din *Hanu-Ancuței* există într-o poveste franceză din secolul al

---

[422] Cuvîntul subliniat corespunde, și aici, sensului stabilit de Sadoveanu, „praf ridicat de pe suprafața pămîntului", adică.

[423] *M. Sadoveanu — Opere*, II, p. 123.

[424] *Ibidem*, p. 127. Într-o povestire apărută, inițial, în *Vremuri de bejenie*, intitulată *O umbră*, și reprodusă în volumul al III-lea din *Opere* (p. 255—264), întîlnim, pe spațiul redus al celor zece pagini, patru sinonime pentru această noțiune : *omăt* (p. 255, 257, 259) ; *zăpadă* (p. 256, 259, 260) ; *nea* (p. 264) și *pospai* (p. 259). Scriitorul mai folosește, după împrejurări, și alte sinonime pentru *zăpadă*, cum ar fi *ometiță*, *pulbere* etc.

[425] Cf. p. 352—353.

XVI-lea și într-o poveste germană din secolul al XVIII-lea unde eroul e Frederic al II-lea". [426]

Răspunsul dat de Sadoveanu este următorul :

„Izvorul se află într-o anecdotă auzită de la un răzeș, la o vie, și anecdota circulă în felurite forme și are variante, — așa cum se reeditează de altminteri de cînd lumea anumite anecdote sau povestiri.

Ca un cititor doritor de lucruri noi și vechi am găsit în vestita carte a lui Poggio Bracciolini, secretar papal din veacul al XV-lea, o colecție de anecdote ce sînt de fapt populare și circulă și pe la noi, deoarece sînt departamente de folclor în care de cînd lumea se editează și reeditează aceleași teme.

După ce am terminat *Hanu-Ancuței*, am fost eu însumi surprins de graiul răzeșului nostru, dar aici a intervenit artistul. Mă întrebi care e procedeul meu în găsirea izvoarelor istorice și utilizarea lor.

Ele provin mai întîi din frecventarea muzeelor, din lecturile cărților călătorilor străini pe la noi — și mai e apoi istoria vie transmisă de generații întregi și stratificată în adîncuri.

În privința romanului *Hanu-Ancuței* care văd că te-a interesat în mod deosebit și în ce privește evocarea vieții din epoca de pe la 1850, cînd au loc evenimentele de acolo, am izvoare fie din amintiri, de pildă din cele ale tatălui meu, cu care am stat ades de vorbă, sau aduceri aminte personale.

În privința datelor de stare civilă noi avem surse de la 1850 încoace prin cronicari, diate, bugete, scrisori, arhiva veacului al XVIII-lea. E drept, din veacul al XVII-lea avem mai puține mijloace de informație directă, de mîna întîia.

În ce privește romanele vechi *Frații Jderi*, plasat în secolul al XV-lea, și *Zodia cancerului*, plasat în secolul al XVII-lea, m-am folosit de cronicari, *legendele poporului, limba poporului* și de *amintiri personale. Dar izvorul cel adevărat e tot poporul nostru, care nu s-a schimbat decît foarte puțin și e tot cel antic, — adică sufletul lui a rămas același în decursul veacurilor*". [427]

Înțelegem, așadar, din cele de mai sus, că limba poporului n-a suferit modificări importante, din secolul al XV-lea pînă astăzi și, prin urmare, autorul are tot dreptul să se adreseze vorbirii țăranilor pentru a putea crea atmosfera specifică epocii respective. Rezultă, de aici, în mod indirect, că între arhaism și regionalism nu se poate pune stavilă precisă, că același cuvînt poate fi cînd arhaic, cînd regional.

---

[426] *Camil Baltazar — Scriitor și om*, Editura Casa Școalelor, București, 1946, p. 137.

[427] *Camil Baltazar — Scriitor și om*, Editura Casa Școalelor, București, 1946, p. 137—138. Cf. și *Camil Baltazar — Contemporan cu ei*, Editura pentru literatură, București, 1962, unde citatul are unele modificări.

Revenind la sinonimie vom constata că diferitele graiuri, pe care Sadoveneau le cunoaşte în tot ce au ele mai caracteristic, îi pun la dispoziţie mai multe cuvinte pentru aceeaşi noţiune şi, astfel, varietatea de expresie devine aproape infinită. Cuvintele respective nu sînt sinonime decît la nivelul limbii literare, nu şi la cel al graiurilor unde întîlnim, de obicei, unul singur, şi, deci, numai în limba literară poate fi vorba şi de o diferenţiere de înţeles, între ele. Dăm o listă mai mare de asemenea sinonime, fără a avea pretenţia, se înţelege, că ea ar fi completă :

aba — pănură — şiac — dimie
ac — bold — bumbuşcă
agricultură — plugărie
amendă — gloabă
amic — prieten
amiciţie — prietenie
amor — dragoste — iubire
anteriu — reverendă — rantie
antal — poloboc — butoi — bute
arbore — copac — pom
arşiţă — febră — căldură — fierbinţeală
asin — măgăruş — urechiat
astrolog — cetitor în stele
astruca — îngropa — înmormînta
baie — scaldă — feredeu — scăldătoare
baltă — lac — iaz — tău — iezer — rîmnic
bandă — fanfară — meterhanea
barieră — rohatcă
basm — poveste
barză — cocostîrc
bici — harapnic — iuşcă — puhă
bir — dare — impozit — dajdie
boală — beteşug — morb
boboc — răţuşcă
bocitoare — voceratrice
boclucuri — cioveie — catrafuse
boncălui — mugi — rage
bordei — cocioabă — cabană — casă
borş — ciorbă — potroc — zamă acră
breaslă — tagmă — cin
bucătărie — cuhnie — culină
bulboană — volbură
bulgăr — drob — bolovan — grunz (de sare)
bumb — nasture
burg — cetate — oraş
cal — murg — fugaci — roib
calabalîc — tărhat
cameră — odaie — chilie — chinovie — sobă
capcană — teasc
cartofi — crumpene — brandaburce — bulughene
castor — cîne de apă — breb
cascadă — duruitoare
cauză — pricină — motiv
căciulă — cuşmă
călău — gealat — gîde
călugăr — frate — monah
călugăriţă — monahie
căprioară — ciută
căsăpie — măcelărie — meseriţă
ceartă — sfadă — harţă
ceas — ornic — orologiu — ceasornic
cerboaică — ciută
ceteră — scripcă — diblă — vioară — alăută
chibrit — lemnuş
chimir — curea — şerpar
cină — masă
cinste — onoare
cinstì — omenì
ciob — hîrb
cioban — mocan — oier — păcurar — păstor
cioc — clonţ — plisc
ciolan — obadă
ciolan — os
ciomag — toiag — bîtă
ciorap — colţun
cireadă — tamazlîc — ciurdă
coardă — strună

cometă — stea cu coadă
copil — prunc — cocon — băiat — fecior — fiu — făt — ţînc — danci — puradel — pui
copilă — fată
coşere — standoale
coţofană — ţarcă
crîşmă — orîndă — rateş — han — birt
culme — spinare (de deal)
cutremur social — seism social
cobiliţă — coromîslă
curte — ogradă — àvlie
curte — palat
dală — lespede
dejun — prînzişor — prînzul cel mic
dohot — păcură
doică — mancă
domn — boier — jupînd — cucon — pan
drac — necuratul — Ucigă-l crucea — Aghiuţă — Antihîrţ — Caraoschi — dimon
draniţă — şindrilă — şiţă
drum — şosea — şleah — cale
dugheană — prăvălie — boltă
duh — spirit
duşamea — podea
facbie — faclă — făclie
farmacie — spiţerie
faur — fierar
felicita — gratula — firitisì
femeie — muiere — soţie — nevastă — boreasă
fiară — dihanie — gadină — jivină
ficat — mai
fileu — plasă
fîntînă — cişmea — puţ
fîrtai — patrar — sfert
flăcăiie — holteiie
flăcău — holtei
fluier — trişcă
frigare — ţiglă — ţepuşă
fumà — duhănì — bea tutun
funigei — mătasa morţilor
furtună — uragan — orcan
gaie — vultur
galiţe — cobăi
garafă — şip — sticlă
gazetă — jurnal — ziar
geam — fereastră
ghicitoare — cimilitură
glorie — slavă — mărire
goană — hăituială — bătaie
gonaş — hăitaş — bătăiaş
gorgan — tumul
guiţa — coviţa
gură — moară — haită
haine — straie — schimburi
harapnic — gîrbaci
hămăi — zăpăi
hazna — vistierie
herghelie — stavă — tabun
hoţ — bandit — lotru — tîlhar — cleft — fur
hrib — mănătarcă — pitoancă
iepure — urechiat
inimă — cord
iscoadă — spion — ştafetă — iscoditor — limbă
împărăţie — crăiie
închisoare — temniţă — başcă — prinsoare — tainiţă — gherlă
înmîrmîntare — pogribanie — astrucare
întoarce — înturna
jilip — scoc —uluc
judecată — judeţ
lefegiu — oştean în leafă
lele — ţaţă — nană
mamă — maică — mămuţă — muţă — neneacă
mănăstioară — bisericuţă — chinovie
medic — doctor — vraci
merge — purcede — păsa — a se duce
mezin — prîslea
miros — mirozná — parfum — duhoare — miasmă — putoare — iz — aromă
mititei — cîrnăciori
moare — zamă de varză
a se mocăi — a se mocoşi
momîie — ciuhă

muncitor — lucrător
muri — adormi — pierì — răpausa — stinge — a se petrece (din viață)
musafir — oaspete — muşteriu
natură — fire
nădejde — speranță
nădăjduì — spera — trage nădejde
năuc — hăbăuc
norod — popor — mulțime
noroi — tină — glod
nu — ba
oboseală — osteneală — trudă
obosit — ostenit — trudit
observator — pătul — hoştand — țiitoare — cuib de pîndă
omăt — zăpadă — nea — pospai — ometiță
pală — paloş — sabie — junghi — jungher — hamger — iatagan
pantaloni — nădragi — bernevici
patrie — moşie
pădure — codru — rediu — crîng — dumbravă
părinte — preot — popă
părinte — tată
pelican — babiță
pictà — zugrăvì
pipă — lulea
pivniță — beci — temnic — zămnic
pîne — pită
pîntece — vintre — foale — burtă
platoşă — lorică
poiană — luminiş
porc — mascur — godac — godin — mistreț
porumb — păpuşoi — cucuruz — mălai
porumbel — porumb — hulub
poştă — kös
praf — colb — pulbere
prisacă — stupină
priveală — priveliște — spectacol
proroc — profet
puşcă — săneață — flintă
puşchi — omuşor — plod
puțin — oleacă — o țîră — n.țel
rachiu — țuică — vinars — holercă — palincă — apă de foc
răcnet — țipet — strigăt — urlet
răcni — țipa — striga — urla
rărunchi — rinichi
rîs — linx
roabă — tărăboanță
sarmale — găluşte
scrisoare — epistolă — carte
sentinelă — strajă — străjer
serviciu — slujbă
sicriu — raclă
sifon — apă gazoasă — zodă
slănină — clisă
stilet — pumnal — jungher
stol — cîrd
supă — zamă
şea — tarniță
taler — zgripțor
taur — buhai
testament — diată
timp — vreme
tovarăş — însoțitor — soție
trădător — viclean — iscoadă — hain — vînzător
trăi — vieții — vià
turmă — cîrd
tun — puşcă — balimez
tutun — tabac — duhan
uli — hultan
uliță — hudiță
umbrelă — cortel — ploier — parapleu
val — nahlap — armasar — vangor
varză — curechi
viscol — viscolitură — troian
vîntuit — pălit cu leuca — fără o doagă — zăltat
vorbi — grăi — cuvîntà — rosti spune — zice

S-ar putea obiecta că listele întocmite de mine pot fi supuse criticii, din motivul că nu toate sinonimele se acopăr, în mod perfect, unele pe altele. Nu-i greu de văzut că între *bici — harapnic — iuşcă — puhă*, ori între *cameră — odaie — chilie — chinovie — sobă*, sînt şi importante deosebiri, nu numai apro-

pieri, şi ele se observă cu atît mai bine, cu cît le urmărim mai adînc în mediul lor specific. Nu-i mai puţin adevărat, însă, că, pe planul limbii literare, cele mai multe dintre ele tind spre o sinonimie mai mult sau mai puţin perfectă. Am spune că, în dorinţa de a fi înţelese pe o arie cît mai largă, ele sînt puse alături unele de altele nu prin ceea ce le desparte, ci prin ceea ce au comun. Urmărind grupul de sinonime *observator — pătul — hochstand* şi *ţiitoare*, cu înţelesul de *loc de pîndă, la vînătoare*, ultimul cititor va înţelege uşor că nu-i vorba de probleme militare, în legătură cu *observator*, că *pătulul* nu-i destinat pentru somnul omului sau pentru adăpostul găinilor, că, în sfîrşit, *ţiitoare* nu are, aici, sensul de femeie stricată. Aceeaşi observaţie în legătură cu *carte, scrisoare, epistolă*, care apar, toate, uneori în aceeaşi carte a lui Sadoveanu. Scriitorul singur este în măsură să ne arate despre ce este vorba, în fiecare pasaj în parte, în funcţie de scopurile artistice pe care le urmăreşte. În cele mai multe cazuri, sinonimia este cerută de înlăturarea monotoniei în exprimare, de o continuă variere a expresiei, eventual dintr-o mai mare nevoie de claritate cum se poate vedea din exemple ca următoarele :

„În fund, drept sub munte, îmi răspunde bătrînul, este o *cascadă*, adică o *duruitoare*, cum îi spun muntenii.“ [428]

„Tovarăşul nostru trimite o rugăminte la *hoge*, într-o căsuţă modestă deaproape, poftindu-l să vie cu cheia. Aşteptînd sosirea *preotului*, trecem către ruina de alături, cercetînd zidurile masive cu două etaje, ferestrele şi uşile cu chenare de piatră.“ [429]

„Dimineaţa ne punem uneori la cale cu cîte-un dărăb de pită cu *clisă*, şi trebuie să se ştie că *slănina-i* minunată prin partea locului.“ [430]

„După ce ne-am bucurat amîndoi cîntînd şi dansînd fără spectatori această negustorie celebră, am mai cercetat odată depărtările vrednice de dispreţ şi pline de ceaţă, şi am ocolit cărarea, pe sub streaşina pădurii, către *observatorul* din tăietură. Ne-am suit în *pătul*, ne-am pregătit puştile şi am zîmbit împrejurimilor.“ [431]

„Şugag e locul unde oamenii noştri găsesc *muieri* după plac. Nici nu se află pe lume alt loc unde să se găsească atîtea *femei* frumoase ca la Şugag. Care de care mai frumoase.“ [432]

„Împuţinarea ţărănimii aducea deficit în vistierie, deoarece numai «prostimea» plătea *dajdie*. Boierii erau apăraţi de orice fel de *dare*, şi pe lîngă ei erau

---

[428] *Opere*, XI, p. 219.
[429] *Opere*, X, p. 414.
[430] Ibidem, p. 382.
[431] *Opere*, XIV, p. 581.
[432] Ibidem, p. 587.

ocrotiți împotriva împlinitorilor de *biruri* și un număr mare de scutelnici, slujitori ai lor." [433]

Bogăția neobișnuită a limbii din opera lui Sadoveanu, și în special a vocabularului ei, iese în evidență și atunci cînd urmărim formarea cuvintelor feminine, pe baza masculinelor corespunzătoare, prin procedeul moțiunii. Fără îndoială că nici de data aceasta autorul nu inventează nimic, ci se supune numai normelor cunoscute limbii noastre și „împrumută" din vorbirea poporului, pe care o cunoaște într-o formă de-a dreptul uimitoare, tot ce are ea caracteristic și tot ce poate conferi o valoare deosebită, sub o formă sau alta, limbii române literare. Nu-i mai puțin adevărat, însă, că Sadoveanu se deosebește și aici, de alți scriitori, prin faptul că înregistrează o serie de derivate rare, cîteodată complet necunoscute limbii noastre literare : *agronomiță, argată, arhondăriță, aricioaică, asiniță, atee, Avrămeasa, baroneasă, băciță, bălăuroaică, Boiengița, boieroaică, bouroaică, Brăbăntoaică, bucătăriță, cămărășiță, căpitănească, chelăriță, claponărească, clucereasă, Cobzărița, cocostîrcă, comisoaie, comitesă, Costăchioaia, crăpoaică, cucă, Cuciuceasa, cuculeasă, curteancă, cusutoreasă, diaconiță, doftoroaie, egumenă (și igumenă !), englezoaică, Ferențoaia, filipeancă, filozoafă, Floreasca, franțușcă, franțuzoaică, funcționăreasă, găinăreasă, găinăriță, Gheorghițoaia, Ghenculeasa, greacă, hangioaică, hangiță, hoarnă, hulubiță, idoliță, isprăvniceasă, împărătiță, jidoviță, judecătoreasă, judecătoriță, jupîneasă, jupîniță, kanguroaică, liteancă, logofetească, Martinoaia (= ursoaica !), mazîliță, merăriță, meșteriță, mistreață, mișaucă, Mîntuleasa, Moviloaia, mucenică, mucenița, nemțoaică, notăreasă, ospătăriță, pana* (din cuvîntul polonez *pan !*), *păstrăviță, Pătrăceasa, Ploițoaia, primăreasă, Privighețoaia, prorociță, pîrcălăbeasă, Pescărița, Pintilioaia, Pînzărița, răzășiță, rîsoaică, rudăreasă, săsoaică, serdăreasă, sultană, șătrăreasă, șerpoaică, Ștefăneasca, Ștefănoaia, tătarcă, unguroaică, Ursărița, Urziceasa, vămășiță, viișoreancă, vătăviță, vechiliță, vorniceasă, vrăciță, zîmbroaică, zmăoaică.*

Din limba veche, dar și din graiurile moldovenești, autorul a introdus în opera proprie numeroase turcisme și grecisme, aglomerate, adesea în citate caracteristice, cînd se simte nevoia unei sublinieri stilistice, ca în exemplele următoare :

„În vremurile de care vorbim, o mare logofetească, după cum spune un istoric, pe lîngă nenumăratele *nevricale* [434], *isterícale* [435], *tabieturi* [436], gusturi

---

[433] *Opere*, XVII, p. 74.

[434] Din neogrec, *nevrica* — criză de nervi (DLRM, 542).

[435] Accese de isterie (< ngr. *isterica*) (DLRM, 396).

[436] Gust sau capriciu pe care cineva și-l satisface regulat, cu meticulozitate (< tc. *tabiat*) (DLRM, 842).

fistichii [437], *stenahorii* [438], *chichirmosuri* [439], şi alte *marafeturi* [440], n-avea cultura superioară unui absolvent a trei clase primare." [441]

„La focul de lîngă fîntînă se frige, între grămezi de jar, *şaşlîc* de berbece. După un patrar de ceas, *hanul* e ca un copil, între bărbaţi băgători de seamă la vorbele ce rostesc. Demir porunceşte să se aducă *ciubuce* cu *imamé*, de *chilimbar* şi *tutun* în *chisea* de cristal". [442]

În bucata *Vama de la Eyub* (XVII, p. 93—100), a cărei acţiune se petrece în Turcia, apar, poate, cele mai numeroase turcisme, mai multe decît într-o serie de cărţi de sute de pagini cum ar fi *Baltagul, Paştile blajinilor, Noptile de Sînziene, Trenul fantomă.*

Iată lista lor aproximativ completă : *aferim, alai, aliş-veriş, ama, aman, bairam, bre, caldarîm, ceam, chef, ciorbagiu, cişmè, feregea, firman, ghiaur, halat, hanîm, huzur, iavaş-iavaş, ila, mahala, manè, marafet, matrapazlîc, medean, metalîc, moslem, ortac, parmaclîc, peruzea, ramazan, sabalaerusum, şandramà, taxîldar, taxîm, tertip, turc, vezir.* [443]

Poate tot turceşti sînt şi *adam, taxă, turban.* Pentru ultimele două, DLRM se gîndeşte la o origine franceză. Date fiind împrejurările în care apar, contextele în care le întîlnim, n-ar fi imposibil ca şi ele să aibă, măcar aici, origine turcească.

Să mai subliniem, în sfîrşit, ca o trăsătură generală a vocabularului din opera lui M. Sadoveanu, caracterul său educativ.

În cele peste 13 000 de pagini cîte cuprinde opera, în douăzeci de volume, a marelui scriitor, şi se ştie că ediţia aceasta nu-i nici integrală, nici terminată, întîlnim mai puţine elemente de jargon, eventual dintre cele cu înţeles vulgar, decît în volumul unic, de aproximativ 200 de pagini, al cutărui autor, rămas anonim, din perioada dintre cele două războaie mondiale.

Observăm, apoi, că şi aceste cuvinte, pe care autorul nu le putea evita din moment ce conţinutul unor cărţi, sau, mai bine spus, al unor situaţii le cerea, sînt în aşa fel alese, din rîndul sinonimelor respective, încît ele pot fi

---

[437] De culoarea fisticului, verde-gălbui ; curios, ciudat, extravagant (< tc. *fistiki*) (DLRM, 305).

[438] Greutate în respiraţie, năduf ; plictiseală, strîmtoare, nevoie (< ngr. *stenahoria*) (DLRM, 799).

[439] Cuvîntul lipseşte din dicţionare şi nu i se cunoaşte etimologia.

[440] Fasoane, mofturi, fiţe (< trc. *marifet*) (DLRM, 478).

[441] *Opere*, XIX, p. 49.

[442] *Opere*, XVIII, p. 308. Toate cuvintele subliniate sînt de origine turcească.

[443] La acestea mai trebuie adăugate o serie de nume proprii (oameni sau localităţi !) cum sînt : *Ali, Allah, Balîclî, Büiuk-Cearşî, Daud, Emin-Önü, Eyub, Gül-hanè, Hagi-Becîr, Istambul, Mahomet, Silivoi-Capù, Sofi-hanîm.*

Scanned with OKEN Scanner

pronunţate, în marea majoritate a cazurilor, cu voce tare în orice societate. Este vorba, şi de data aceasta, de cuvinte devenite populare, printr-o întrebuinţare curentă, eventual de altele pe care textele noastre vechi le-au definitivat în limba literară, de o serie de vocabule capabile să exprime, cu toată decenţa necesară, realităţi pe care alţii simt plăcerea să le scoată în evidenţă nu prin ajutorul unui eufemism pe care mama îl poate pronunţa în faţa copilului şi acesta înaintea bunicului, fără teama de a înroşi ori de a fi criticaţi, ci prin termenul crud şi greu pe care numai puţini au curajul să-l „arunce" într-o discuţie serioasă.

Cele afirmate mai sus se referă nu numai la cuvintele în sine, ci şi la toate contextele în care ele apar, în opera lui Sadoveanu. Nici atitudinea aceasta, de evitare a cuvintelor vulgare, nu-i întîmplătoare la marele scriitor. Dimpotrivă, ea este rezultatul unei concepţii bine fundamentate, asupra literaturii, susţinută, adesea de un suport teoretic, ca în pasajul următor :

„Ceea ce găsesc că lipseşte nouei generaţii de scriitori români este preocuparea de probleme morale, care constituie tocmai forţa romanului englez şi rusesc.

Din acest punct de vedere sîntem mult înapoi." [444]

Sadoveanu nu merge pe drumul străbătut de cei mai mulţi dintre scriitorii epocii, la care se referă. El este, şi din acest punct de vedere, mult mai aproape de metodele şi atitudinea marilor creatori din literatura universală, pe care i-a avut ca model în toată activitatea sa. Nu vom uita, însă, că un model în această privinţă avea şi în literatura noastră, pe Alexandru Vlahuţă, a cărui amintire a evocat-o, nu odată, cu un adînc sentiment de recunoştinţă. Sadoveanu a ţinut, în mod deosebit, să sublinieze, în comportarea înaintaşului său, tocmai rolul educativ al paginilor pe care ni le-a lăsat. Faptul acesta şi-a făcut loc şi în concepţia lui asupra literaturii, cum se poate vedea din tot ce a scris şi, cu deosebire, din unele pasaje ca următoarele :

„În aceeaşi clipă calul smulse iar cuşma vizitiului. Moş-Ion îl zgudui de căpăstru şi-i spuse nişte vorbe amestecate şi curioase despre mama lui." [445]

„Am o oaie rapănă
Şade jos şi deapănă...

Nu înţeleg de ce face haz mama.

Şade jos acesta e un eufemism. Oaia, în stihul meu şi-al lui Ghiţă, şedea într-o parte anumită a trupului, cu nume vulgar." [446]

---

[444] *Trenul fantomă*, p. 158.
[445] *Opere*, XII, p. 624.
[446] Ibidem, p. 632.

„— Vai de mine și de mine ! nu vrea cu nici un chip să deie lapte copilei !

— Fii rezonabilă, cucoană Smarandă, interveni Gheorghiță Popa, făcînd cu ochiul spre ginerele său și urmînd a rîde. Nu-i aici Sevastița Cărăbuș ? Uitați-vă, ce piept are. Îi plesnește polcuța.

Cuvîntul piept e un eufemism. Gheorghiță Popa, bărbat oacheș și cărunt, întrebuința cuvîntul propriu, ceea ce scandaliza în chip deosebit pe doamna Smaranda Popa, educatoare îndărătnică și strictă." [447]

„Comanda lui întrebuințează același vocabular ca acum patru sute de ani : dreapta se chiamă «la pădure», stînga se chiamă «la cîmp», *coada convoiului se chiamă altfel, cu un cuvînt de care fac haz cucoanele fără să se supere ;* iar prora se numește cap, — ca dovadă că cel care călăuzește are nevoie de așa ceva ca să umble toate în rînduială, pe cînd partea cealaltă n-are nevoie decît de supunere." [448]

„Femeia a întors fruntea. A vrut să țipe și n-a avut putere. A rămas cu gura căscată și cu ochii înfricoșați. A venit Broz al ei s-o omoare !

Ochii aceia i-a privit Broz. Și gura care cîntase pentru el a privit-o...

— Ascultă, Turia, a zis el, am venit să-ți spun trei vorbe și pe urmă mă duc la ale mele. Să te bată Dumnezeu...

I-a mai adăugat o vorbă pe care ne sfiim s-o scriem. Să te bată Dumnezeu, muiere !... Să te bată Dumnezeu, dihanie. Nu. Nici așa... Vorba pe care i-a spus-o cuprinde în ea sunete aspre — dar mai ales pe *c*, pe *r* și pe *v*, Broz le-a scrîșnit, rostogolindu-le ca dintr-un tunet lăuntric." [449]

„În societatea bună, în adunări politice ori academice, asemenea vorbe și expresii n-au căpătat drept de cetățenie niciodată de cînd ființează regatul. Adevărat este — știu și eu — că în comitete restrînse și intime, în anume momente de euforie, ele explodează totuși, făcînd evidentă legătura cu un trecut nu tocmai depărtat de starea primară ; însă oricare dintre atari onorabili vorbitori ar face apel la forța executivă cînd acele expresii ar străbate în public vorbite ori scrise." [450]

„Sînt nevoit să mă opresc, căci imprecațiunea aceasta, după toate formele retorice, curgea repede și dulce-cîntat, într-o creștere neliniștitoare. Vocabularul rudarilor pe care mă sfiesc să-l reproduc, însă nu mă sfiam să-l ascult, revenea cu amploare și c-o artă de o sumbră și antică măreție." [451]

---

[447] *Opere*, XIV, p. 186.
[448] Ibidem, p. 460.
[449] Ibidem, p. 601—602.
[450] *Opere*, XV, p. 100.
[451] Ibidem, p. 104.

Scanned with OKEN Scanner

„Iar dacă stăpînul e ticălos, nici slugile lui nu fac multe parale. Cum a spus odată Mehmet: Cînd iese hogea în drum pentru treaba cea mică, apoi se îndeamnă lîngă el tot satul cu cea mare...

Căruţaşul nostru s-a veselit numaidecît de vorbele groase şi naive ale tatarului, pe care eu nu le pot reda decît cu eufemisme." [452]

Influenţa limbii populare şi a celei vechi asupra scrisului sadovenian se observă atît în folosirea a numeroase cuvinte, din toate perioadele istorice cunoscute şi din toate regiunile, cum am putut vedea pînă aici, cît şi din marele număr de locuţiuni care ne întîmpină în opera sa: *a băga de seamă; a-i asfinţi ochii; a da sama; a face dar; a face sfat; a scoate cuvînt; a slobozi glas; a supune morţii; a trimite înştiinţare; a bate bruma; a bate capul; a bate la ochi; a bate ochiul; a bate nenorocirea; a bate soarele; a bate străzile; a da buzna; a da de bănuit; a da făgăduinţă; a da fiinţă; a da fuga; a da greş; a da îndemn; a da în vileag; a da o lovitură; a da poruncă; a da răspuns; a da un sfat; a da sprijin; a da tîrcoale; a da vînt; a se da la brazdă* etc., etc.

Sub aspectul creării, în limbă, Sadoveanu nu poate fi comparat decît cu Eminescu. Să nu dăm, însă, accepţiuni greşite cuvîntului *a crea*, cînd vorbim de problemele limbii şi, mai ales, de materialul lingvistic cu care operează scriitorul.

Au fost specialişti care au dat verbului în discuţie un sens neconform cu realitatea. Aceştia au afirmat că există, în literatura noastră, scriitori care au operat, în lucrările lor, cu vocabule nemaicunoscute pînă la dînşii, cu cuvinte pe care, nici mai mult nici mai puţin, le-au „inventat". Afirmaţia mi se pare prea categorică şi greu de dovedit.

S-au spus, asemenea lucruri, despre I. Budai-Deleanu şi despre poeţii Văcăreşti, despre Eminescu şi Coşbuc după cum alţii au căutat să explice, măcar parţial, arta lui Sadoveanu prin privilegiul rar de a inventa cuvinte.

În limba noastră însă analizînd lucrurile în toată realitatea lor, constatăm că un asemenea procedeu ori nu există, ori nu trebuie pus pe seama indivizilor, oricît de talentaţi ar fi ei.

Se pot crea relativ uşor cuvinte în limbile în care compunerea joacă un rol important. Asemenea limbi sînt *rusa, germana* şi *maghiara*, dintre cele cu care venim mai des în contact.

În limba română, însă, unde rolul compunerii este cu totul neînsemnat, faţă de cel al derivării cu ajutorul sufixelor şi prefixelor, nu se pot cita „creatori" individuali, din acest punct de vedere. Creator, în înţelesul propriu, este numai poporul, colectivitatea, iar scriitorul, oricît de mare ar fi el, nu face decît

---

[452] *Opere*, XVI, p. 31—32.

să pună în lumină cuvîntul *rar* şi *nou*, tocmai prin neîntrebuinţarea lui în literatură, pînă atunci.

Urmărind, în mod sistematic, vocabularul lui Eminescu, al lui Coşbuc, ori al lui Sadoveanu, rămîi cu impresia limpede că nici unul dintre ei n-a „inventat" cuvinte.

Cine ar mai putea susţine, cum s-a afirmat la un moment dat [453] că *streşină* este o creaţie a lui Eminescu sau *tutindeni, vîrfui, vremuri* [454], au fost „inventate" de Coşbuc.

Cine mai explică, astăzi, altfel decît ca o consecinţă a cunoaşterii profunde a graiului popular, bogăţia vocabularului din *Ţiganiada* [455], lui I. Budai-Deleanu ori pe aceea a impresionantei opere sadoveniene.

Cunoaşterea graiurilor populare nu ne permite să presistăm în eroarea că *băi(e)tanaş*, să zicem, a fost creat de Sadoveanu, după modelul lui *găitănaş* [456] şi că altă creaţie personală, a lui Sadoveanu, ar fi *mangalagiu.* [457] În treacăt fie spus pe *băietan*, de la care s-a format *băi(e)tănaş*, îl întîlnim, încă opera lui B. P. Hasdeu [458] şi în aceea a lui Eminescu [459], a lui Ion Creangă [460] şi Ion Slavici [461], într-o vreme în care Sadoveanu nici nu se născuse. El apare, de

---

[453] G. *Călinescu — Opera lui Mihai Eminescu*, IV, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1936, p. 249.

[454] *Şerban Cioculescu — Curs de Istoria literaturii române moderne. Literatura militantă. Partea II-a*, Iaşi, 1947, p. 29.

[455] G. *Călinescu — Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1941, p. 82.

[456] Şerban Cioculescu a susţinut în *Revista Fundaţiilor Regale*, noiembrie 1936, p. 399, că : „D. M. Sadoveanu se foloseşte astfel de forma «flăcăuş», care este specific moldovenească. Dar «băităŋaş» ni se pare un termen riscat, încercat de d-sa : este un diminutiv, altoit pe un augmentativ, ceea ce ni se pare destul de curios ; — nu cumva a fost construit prin analogie cu «găităŋaş» ? Dar acest din urmă cuvînt pleacă de la radicalul «găitan», nereprezentînd deci nici o anomalie."

[457] Cuvîntul este rar, într-adevăr, în limba literară şi nu-l întîlnim decît cu totul sporadic în opera lui Sadoveanu. Autorii *Dicţionarului limbii române moderne* nu-l înregistrează, dar, apare, în schimb, în DLR (VI, 85), cu un citat unic (din opera scriitorului de care ne ocupăm aici). Faptul că nu ni se mai dau alte citate nu trebuie să ne ducă la concluzia că ne găsim în faţa unui cuvînt necunoscut ; el a fost înregistrat de autorii ALR, cum se poate vedea din dicţionarul citat, este curent în vorbirea din Moldova şi, în acelaşi timp, apare relativ des în onomastică.

[458] Cf. *Scrieri literare, morale şi politice*, I, Bucureşti, 1937, p. 40, şi mai ales *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, col. 2897—2899.

[459] Vezi *Dicţionarul limbii române* I, partea I, Bucureşti, 1913, p. 434.

[460] Ibidem, p. 434. Cf. şi *Ion Creangă — Opere*, 1939, p. 351.

[461] Vezi *Dicţionarul* citat, p. 434.

asemenea şi la B. Şt. Delavrancea [462], la N. Xenopol [463], la C. Hogaş [464], la Octavian Goga [465], la Tudor Arghezi [466], la C. Stere [467], la Gala Galaction [468] etc., iar apropierea lui de *găitan* este cu totul nepotrivită din cauză că ariile de răspîndire ale celor două cuvinte nu se suprapun. Cine foloseşte, în vorbire, pe *băietan* nu-l cunoaşte pe *găitan* şi invers. Ne referim, se înţelege, la realităţile din graiurile populare şi nu la cele din limba literară. Cu alte cuvinte, *băietan* aparţine graiurilor nordice, în primul rînd celor din Moldova de nord, iar *găitan* se întîlneşte numai în graiurile din sud (Muntenia şi Oltenia). În sfîrşit, va trebui să mai pomenesc, aici, şi faptul că *băietan* a fost înregistrat şi de autorii ALR. El apare, printre altele, pe hărţile 258 *(june)* şi 263 *(băiat)* din ALRM I, II, Sibiu—Leipzig, 1942.

Constatarea aceasta este valabilă şi pentru diminutivele puse în discuţie de Cioculescu : *băităneş* aparţine graiurilor nordice, iar pe *găităneş* nu-l vom întîlni decît în aria de sud a dialectului dacoromân şi, deci, şi a limbii literare. Dacă este vorba să ne gîndim la influenţa unor cuvinte, care au putut atrage în sfera lor pe *băităneş*, ca derivat din *băi(e)tan*, apoi acelea nu pot fi decît *coconaş* (cu varianta *cuconaş* !), cu înţelesul de copil pe care îl avea în limba veche şi pe care îl mai păstrează graiul maramureşean, *copilaş, fecioraş, flăcăuaş, melenaş* etc., din aceeaşi familie semantică, întocmai cum *băieţandru*, spre exemplu, nu poate fi separat, din acest punct de vedere, de *copilandru, flăcăuandru* etc. şi cum *băietan* însuşi se află într-o situaţie asemănătoare faţă de *flăcăuan*. Nu putem fi, prin urmare, de acord cu presupunerea lui Cioculescu nu numai din motivul că *băităneş* ar fi, poate, singurul cuvînt „creat", în felul acesta, de Sadoveanu, în toată întinsa lui operă, ci şi pentru faptul că, aşa cum am văzut, substantivul în discuţie face parte dintr-o familie de cuvinte absolut stăpînă pe situaţie, cu o existenţă reală nu numai în graiurile nordice, ci şi în limba literară. El este înregistrat atît în *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"* [469], cît şi în *Dicţionarul limbii române literare contemporane* [470] şi în *Dicţionarul limbii române moderne*. [471] După cum rezultă din teza

---

[462] *Luceafărul, dramă în 5 acte*, Bucureşti, Socec, 1910, p. 29.
[463] *Dicţionarul limbii române*, I, p. 434.
[464] *Pe drumuri de munte*, Iaşi, 1912, p. 157.
[465] *Însemnările unui trecător*, Arad, 1911, p. 51.
[466] *Scrieri*, I, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1962, p. 236.
[467] *C. Stere — Lutul*, ediţia a III-a, Bucureşti, Adevărul, f.a., p. 8. 69, 98, 135, 206, 309, 310 ; *Ciubăreşti*, Bucureşti, Adevărul, f.a., p. 136.
[468] *Opere alese*, II, Bucureşti, Editura pentru literatură şi artă, 1958, p. 48, 178, 180.
[469] Bucureşti, 1931, p. 112.
[470] Volumul I, Bucureşti, 1955, p. 211.
[471] Bucureşti, 1958, p. 72.

Scanned with OKEN Scanner

de doctorat a lui V. Scurtu [472], cuvîntul este înregistrat şi de unii dialectologi, în frunte cu autorii ALR.

În ceea ce priveşte pe Iancu Văcărescu, despre care Elena Piru [473] susţine că va fi creat cuvinte ca *bleaznă, circira, estime, grandiţă, împirona, închipuinţă, înielire, înlăţit, înrăzà, luceală, prerăsuna, primejduială, răscînta, tîng*, mi se pare mai prudent să aşteptăm lucrări sistematice, eventual o serie de glosare la publicaţii anterioare, din care va rezulta, cu siguranţă, că ceea ce a fost considerat ca o creaţie proprie, a scriitorului pomenit, nu-i decît un împrumut de la înaintaşii lui ori din vorbirea obişnuită.

Cu atît mai mult nu vom putea fi de acord cu cei care văd „creaţiuni lingvistice personale" în versuri ca următoarele, din poezia *Domnişoara Hus*, de Ion Barbu [474] :

„Ciuruitul prapur sur
Ce-n azur străvechi întinge,
Îngălatul de azur :
Rupta lumilor meninge". [475]

Urmărind istoricul celor treisprezece cuvinte, întîlnite în strofa citată mai sus, precum şi originea lor, pe baza *Dicţionarului limbii române moderne*, ultimul care încearcă să stabilească etimologia cuvintelor, ajungem la următoarele concluzii :

— Şapte dintre ele sînt de origine latină, cu o mare vechime în limba noastră, şi anume : *ce* [476], *de* [477], *în* [478], *îngălat* [479], *întinge* [480], *lume* [481], *rupt.* [482]

---

[472] *Termenii de înrudire în limba română*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1966, p. 85.

[473] Cf. *Poeţii Văcăreşti. Scrieri alese*, Ediţie îngrijită de Elena Piru. Cu o introducere de Al. Piru, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1964. Să se vadă glosarul, sub fiecare dintre cuvintele citate (p. 297—302).

[474] Cf. *Al. Dima — Zăcăminte folclorice în poezia noastră contemporană*, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1936, p. 81.

[475] Poezia, în întregime, a fost inclusă atît în volumul *Joc secund*, Editura Cultura naţională, 1930, cît şi în ediţia din 1964, apărută în Editura pentru literatură, sub titlul *Ochean*. Cf. şi ediţia din 1966, intitulată tot *Joc secund* ca şi cea din 1930. În prima ediţie, versurile care ne interesează se găsesc la p. 82, în cea de a doua la p. 91, iar în ultima la p. 132.

[476] Din latinescul *quid*.

[477] În latineşte tot *de*.

[478] În latineşte *in*.

[479] Dintr-un presupus *ingallare* derivat, la rîndu-i, din *galla*.

[480] Dintr-un latinesc *intingere*.

[481] Latinescul *lumen* însemna lumină, dar, după modelul lui *svetu*, din slava veche, el a primit şi înţelesul de *lume*, cu care s-a impus în limbă ; celălalt înţeles nu se mai întîlneşte decît dialectal în expresia *lumea ochilor (= lumina ochilor)*.

[482] Din *rumpere*.

— Două s-au format pe terenul limbii române, din elemente latinești mai vechi : *ciuruit* [483] și *străvechi*. [484]

— Două ne-au venit pe cale neologică, din limba franceză : *azur* [485] și *meninge*. [486]

— În sfîrșit, ultimele două sînt de origine slavă și anume : *prapur* [487] și *sur*. [488] Unul singur, dintre toate cuvintele discutate aici, se repetă în text : este vorba de *azur*.

După cum se vede, toate aceste cuvinte erau binecunoscute cu mult înainte de apariția lui Ion Barbu în literatură. În orice caz, nu poate fi discuție. din acest punct de vedere, nici asupra elementelor moștenite din latină, nici despre cele slave și respectiv de cele formate pe terenul limbii noastre, cunoscute pretutindeni. Autorul citat a avut în vedere, probabil, cînd a făcut afirmația menționată, pe *azur* și pe *meninge*, neologisme de origine franceză.

Pe cel dintîi, însă, îl găsim menționat în două dintre dicționarele de neologisme, de la mijlocul secolului trecut [489], iar despre celălalt ne dă informații prețioase N. A. Ursu, în lucrarea *Formarea terminologiei științifice românești* [490], de unde aflăm că neologismul respectiv a fost înregistrat, în lucrări de specialitate, atît pe la 1843, cît și la 1859, deci tot la mijlocul secolului trecut.

Nu este, prin urmare, vorba de „creații de cuvinte", ci numai de elemente cu mai mică răspîndire, în limba literară, ca în cazul lui *băietănaș*, înregistrate mai ales în lucrări de specialitate și numai sporadic și în unele cărți beletristice. Alte cuvinte, și mai rare, neîntîlnite în literatură și eventual neînregistrate în lucrările de specialitate, ne pot fi cunoscute din grăiuri. De aici se poate conchide că nu-i recomandabil să ne grăbim în a pune pe seama unui anumit scriitor o serie de cuvinte necunoscute pînă la el ; oricînd se poate ivi surpriza de a ni se semnala asemenea cuvinte într-o perioadă anterioară.

---

[483] Din *ciur*, care își are originea în latinescul *cibrum*.

[484] Din *stră* (< lat. *extra*) și *vechi* (< lat. *veclus*).

[485] Din franțuzescul *azur*, derivat, la rîndu-i, din lat. lit. *azzurum*.

[486] Din *méninge*, împrumutat, în franțuzește, din limba greacă.

[487] Din vechiul slav *praporu*.

[488] Din limbile bulgară și sîrbă, unde cuvîntul sună tot *sur*.

[489] *Vocabularu romanu de tote vorbele strabune repriimite pina acum in limb'a romana, si de tote quelle que suntu a se mai priimi d'acum inainte, si mai allesu in sciinte*, de *I. D. Negulici*, Bucuresci, 1848, p. 56 și, respectiv, *Nou dicționaru portativu de tote dicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă, coprindendu și termenii scientifici și litterari*, de *E. Protopopescu și V. Popescu*, Bucuresci, Tipografia lui Toma Teodorescu, 1862, p. 111.

[490] Editura științifică, București, 1962.

Scanned with OKEN Scanner

Cum am putea fi siguri, oare, că înaintea lui Eminescu n-a mai întrebuinţat nimeni cuvîntul *cerime* [491], să zicem, cînd ne lipsesc glosarele sistematice pentru lucrările mai vechi de secolul al XIX-lea. Iată că un almanah, tipărit în anul 1854 la Oradea [492], ne consemnează existenţa acestui cuvînt într-o epocă în care Eminescu avea abia patru ani.

Acum, cînd a fost reluată problema elaborării unui dicţionar general al limbii române, este momentul să ne revizuim atitudinile teoretice şi să nu atribuim scriitorilor nimic din ceea ce nu le aparţine.

Atît Eminescu, cît şi Coşbuc, Sadoveanu, Blaga ori Arghezi nu sînt mari prin faptul că ar fi „creat" cuvinte necunoscute pînă la ei, ci prin aceea că au făcut să stea alături elemente de limbă nemaiîntîlnite, în trecut, capabile să exprime, cu o forţă nebănuită, gîndurile cele mai adînci şi ideile cele mai înălţătoare.

Lutul de care cei vechi s-au servit pentru confecţionarea străchinilor primitive a fost ars în focul marii arte şi transformat în porţelan de cea mai bună calitate, printr-un meşteşug care e departe de a fi egalat de către cel al meşterilor dintr-o epocă anterioară.

Aşa cum culoarea brută există în natură şi artistului îi revine sarcina să urmărească cea mai bună combinaţie şi să imprime lumina nepieritoare, care a fulgerat în gîndul înaripat al lui Leonardo ori în cel al lui Grigorescu, tot aşa scriitorul se adresează limbii poporului din care îşi extrage noutatea şi prospeţimea după o reţetă pe care n-o stăpînesc decît foarte puţini, pe care Mihail Sadoveanu o avea în cap şi în inimă şi o distribuia, cu dărnicie, cu mîinile amîndouă.

Creaţia în limbă trebuie concepută fie în sensul de punere în circulaţie a unor forme sau cuvinte cunoscute doar limbii vechi şi graiurilor, fie ca o lărgire a sensurilor pe care le poate avea un cuvînt. Pentru primul sens la

---

[491] În catapeteasma lumii soarele să-ngălbenească.

Ai pieirii paligi îngeri dintre flacăre să crească
Şi să rupă pînz-albastră pe-a *cerimei* întins cort.

(*Opere*, IV, *Poezii postume*, *Bucureşti*, *1952*, p. 149)

C-un rai întreg de visuri, *cerimea* înstelată
De cugetări înalte cu dînsu-i îngropată.

(*Ibid. 188*)

[492] *Diorile Bihorului. Almanac naciunal de la Sotietatea de Leptura a junimei romane studinte la scolele oradane*, Anul I, Oradea Marea. Cu tipariul lui Aloisiu Tichy, MDCCCLIV, p. 6, în următorul context, sub semnătura lui *V. Iutiu*:

„Plecaciune Romanime!
Flórea-ţi éta resarì
Pe senin'a ta *cerime*
Prima data se ivi."

care mă refer aici, găsesc un sprijin în următorul citat, extras dintr-o conferință a lui George Călinescu :

„... prin creație de limbă în poezie, *noi nu înțelegem inventarea unor expresii orale proprii.* Prin creație înțelegem, dimpotrivă, lărgirea, uneori extraordinară, a graiului, peste îngrădirile obișnuite. Căci un lucru trebuie de la început afirmat, un lucru ce poate să pară un paradox, deși nu este. Nu poetul mare vorbește un limbaj secret, ci omul prozaic, adică omul în relațiile zilnice...

Prin urmare a fi creator de limbă, a inventa un grai, vrea să zică în fond a-ți depăși jargonul tău prozaic, a te pune în comunicație cu poporul, nu a scoate din nimic, ci a absorbi cît mai multe instrumente de expresie.“ [493]

Ideea aceasta a mai fost exprimată, de G. Călinescu, și mai înainte, în *Opera lui Mihail Eminescu*, volumul al IV-lea, de exemplu :

„Eminescu n-a îmbogățit limba literară cu vorbe, sau nu în măsura în care se crede, dar a îmbogățit orchestra poetică cu instrumente sonore noui.“ [494]

Vom înțelege, așadar, tot în acest sens și pasajul următor, din același volum :

„Ca orice mare creator, Eminescu siluiește limba română, *inventează cuvinte*, sucește timpurile și persoanele verbelor, face construcțiuni proprii.“ [495]

Pentru cel de al doilea înțeles, pe care i l-am dat substantivului *creație*, ne sprijinim, doar, pe ceea ce ne pune la dispoziție marea operă sadoveniană și, se înțelege, pe teoretizarea sumară a lui George Călinescu.

Sub aspectul încărcării unor cuvinte cu sensuri noi, unele existente în limba poporului, altele cu totul proaspete și originale, este cazul să afirmăm, iarăși, că nu există nici un alt scriitor care să se poată compara, fie și pe departe, cu Sadoveanu.

El vede ceea ce nimeni nu poate percepe și „aude“ pînă și liniștea cea mai adîncă din miezul lucrurilor, citește gîndurile oamenilor și face asocieri pe care nimeni, înaintea lui, nu le-a putut bănui. Cuvinte ca *ac, adià, adiere, alungà, apă, apăsà, arde, arie, armie, arunca, ascuți, asfinți, atinge, ață, bate, bătaie, bîntui, bour, brăzdà, citi, cosi, cuceri, curge, da, face, fătà, fierbe, fierbinte, fuior, fulger, fulgera găgăi, gîfîi* (fabrica !), *gloanțe de apă (picuri de ploaie), greblà, îmbulzi, împărți, împrăștia, împunge, înconjura, înfige* (ochii), *întemeià, întinde, întineri, măcina, mîncà, mormăi, muşcà, necheza, ninge,*

---

[493] *G. Călinescu — Eminescu făuritor al limbii literare* (în *Mihai Eminescu. Studii și conferințe cu prilejul sărbătoririi a 100 de ani de la nașterea poetului*, București, Editura pentru literatură și artă, 1950), p. 79—80.

[494] p. 239.

[495] Ibidem, p. 226.

ninsoare, picură, pisă, răsări, rîde, roi, (vb.) *rumegă, scormoni, scrie, sfărîma, sorbi, sparge, spintecă, spori, stinge, străpunge, strecură, tăia, tresări, ţese, veni, vîsli, voloc, zvîrli,* şi multe altele, contribuie prin sensurile lor neobişnuite, la exemplificarea bogată a celor susţinute mai sus.

Şi pentru că o simplă înşirare a acestor cuvinte nu poate fi edificatoare, să ne oprim la cîteva citate mai convingătoare :

„Am încercat pînă într-un tîrziu să adorm, însă simţeam în pleoape *acele* stelelor." [496]

„Toate lighioanele ei de la adîncuri suiau în zigzaguri spre *ăcele* de fulgere ale ploii." [497]

„Oameni şi vite măcinau glodul, cu capetele aplecate, ca *apăsaţi* de o osîndă." [498]

„Cu inima *apăsată* de negură, Paul urmă pe miliţian." [499]

„— Aceea-i bună de leac ! se *ascuţi* la mine liţa Salomia." [500]

„Cei mai mulţi dintre oamenii de faţă închinau către pămînt oalele de lut şi, de trudă şi somn, le *asfinţeau* ochii." [501]

„Măi, băiete, zice hoţul, tu trebuie să înţelegi că la femeie nu găseşti credinţă. Eu de cînd voinicesc, am învăţat a o *ceti.*" [502]

„Curînd însă sara *cuceri* împrejurările. Sosi ca o fumegare din necunoscut, adusă de un vînt neaşteptat." [503]

„Suru păşea tiptil alături, adulmecînd poteca şi amirosind vîntul care *curgea* uşurel spre văi." [504]

„Ca şi cum l-ar fi *împuns* pe la spate urletele şi injuriile urmăritorilor, se răsuci deodată, se întoarse drept, îi privi aprig cu fruntea puţin aplecată." [505]

„Dar n-are cînd. Boierul a tras de după uşa tindei harapnicul, şi-l păleşte-n plin pe după grumaz şi-l taie peste ochii cu şfichiul, parcă-l *scrie cu foc.*" [506]

„Cîteodată, în tăcerea aceea, izbucneau glasurile ascuţite a două cumetre, care *zvîrleau* înjurăturile şi blestemele cu amîndouă mîinile una spre alta...". [507]

---

[496] *Opere,* IX, p. 379.
[497] Ibidem, p. 395.
[498] *Trenul fantomă,* p. 65.
[499] Ibidem, p. 69.
[500] *Opere,* VIII, p. 568.
[501] Ibidem, p. 578.
[502] Ibidem, p. 538.
[503] *Trenul fantomă,* p. 111.
[504] *Cîntecul mioarei* (în *Viaţa românească,* decembrie, 1961, p. 20).
[505] *Uvar,* Bucureşti, Cartea Românească, 1932, p. 25.
[506] *Opere,* VIII, p. 536.
[507] *Opere,* II, p. 515.

Pentru fiecare stare nouă se iveşte, în mod obligatoriu aş spune, un sens necunoscut al unui cuvînt vechi şi dicţionarul cel mai complet se dovedeşte învechit, la prima confruntare cu opera lui Sadoveanu.

Bogăţia vocabularului său are valori multiple ea însăşi.

Mai întîi, una de cunoaştere a realităţilor şi numirea lor cu termenul cel mai potrivit posibil.

În al doilea rînd subliniem *valoarea stilistică* a celor mai multe dintre cuvintele folosite de autor.

În al treilea rînd, în sfîrşit, se cuvine să subliniem şi *valoarea documentară*, la care am văzut că s-a referit autorul însuşi, la un moment dat.

Şi ar mai putea fi invocate şi altele.

Nu sînt rare cazurile cînd te găseşti în imposibilitatea de a hotărî ce valoare trebuie atribuită cutărui sau cutărui cuvînt, din cauză că, nu o dată, se întîlnesc două sau chiar trei dintre ele în aceeaşi împrejurare.

Vom spune, aşadar, că farmecul limbii din opera lui Sadoveanu nu este determinat atît de numărul mare, eventual de raritatea unor cuvinte, cît de altceva. Cu toate că nici un alt scriitor nu dispune de un fond lexical aşa de bogat, şi de o atît de mare varietate, nu vom putea defini specificul artei sale numai prin consemnarea, în liste, fie şi foarte conştiincios alcătuite, a acestui material, fără a accentua asupra sensurilor cu totul noi pe care le au multe cuvinte, ori asupra valorilor afective ale altora care conferă limbii operelor marelui scriitor o particularitate cu deosebire distinctă.

Bogăţia nemărginită se îmbină, în scrisul lui Sadoveanu, cu o artă desăvîrşită şi se realizează, în felul acesta, o armonie unică, comparabilă cu aceea pe care o întîlnim în marile creaţii muzicale.

Meşteşugul lui presupune o preocupare permanentă pentru limba naţională, o înţelegere rară a tuturor fenomenelor, o stăpînire perfectă a nuanţelor celor mai puţin perceptibile şi o măsură desăvîrşită în întrebuinţarea lor. Cu un cuvînt, o cunoaştere fără egal a tot ce este expresie în limba noastră.

Toate acestea ne dau dreptul să credem că opera lui Sadoveanu va dăinui mai mult decît monumentele din piatră şi din bronz, şi că posteritatea va formula judecăţi de valoare, asupra epocii noastre, pe baza acestei opere cu care s-ar mîndri oricare din marile literaturi ale lumii.

Urmaşii noştri ne vor ferici şi ne vor invidia pentru faptul că am fost contemporani cu el.

Scanned with OKEN Scanner

LIMBA POEZIEI LUI GOGA

Poezia lui Octavian Goga continuă într-o formă cu totul nouă activitatea înaintaşilor săi ardeleni. Poetul aminteşte, deopotrivă, de Andrei Mureşanu, cu celebra poezie *Răsunetul*, care a contribuit la „deşteptarea" sentimentului naţional, dar şi de flămînzii din poezia *Noi vrem pămînt*, a lui Coşbuc, care îşi revendică, pentru ei, pămîntul pe care asudă. Nu repetă, însă, nici pe Coşbuc, nici pe Mureşanu. Lumea eroilor lui este deosebită, ca şi limba pe care o foloseşte. S-a arătat, cu bună dreptate, că nici Mureşanu, nici Coşbuc, nu se mărginesc la problemele provinciei lor. Amîndoi îmbrăţişează teme general româneşti. Goga este, prin excelenţă, un poet al Transilvaniei şi numai cu totul incidental atacă şi teme ciscarpatine, în poezie. În ziaristică, însă, care-i ceva mai tîrzie decît poezia adunată în primele volume, orientarea scriitorului este mai largă din acest punct de vedere, deşi atenţia îi este îndreptată, în primul rînd, tot spre Transilvania lui, spre visul neîmplinit.

Urmărind, în mod special, problemele Transilvaniei, făcîndu-se ecoul durerilor de acolo, poetul s-a orientat, de la început, spre o limbă populară, cu foarte puţine particularităţi ardeleneşti propriu-zise, dar îmbibată cu numeroase elemente de vocabular specifice textelor bisericeşti. Această simbioză n-a fost înţeleasă, totdeauna, cum se cuvine. Ea nu trebuie explicată nici numai prin tradiţia imprimată de mai multe generaţii de preoţi, în familia poetului, nici prin orientarea unilaterală a lui Goga. Trebuie subliniat, mai ales, faptul că nu-i vorba de vreo atitudine retrogradă ori de apărarea, de pe poziţii conservatoare, a unui ideal depăşit. Limba poeziei lui Goga este în concordanţă desăvîrşită nu numai cu conţinutul fiecărui volum în parte, ci şi cu împrejurările istorice în care ea a fost creată.

Scanned with OKEN Scanner

„Țară de țărani, Ardealul nu putea oferi decît un material rural", spunea Eugen Lovinescu [1] și, în consecință, limba poeziei lui Goga nu putea fi decît una „specific ardeleană, rurală, puternic influențată de limba și expresia figurată bisericească" [2]. Ideea aceasta a fost subliniată, de asemenea, de I. Pillat, care vorbea de un „grai poetic plin de sevă și autentică savoare populară" [3], de G. Bogdan-Duică, după care „în opera lui Goga respiră și șesul ardelenesc, și muntele ardelenesc [4] și toată viața lui plugărească, oierească, popească" [5], și de Victor Eftimiu, care vedea, în autorul *Oltului* și al *Cosașului* un „poet viguros cu vocabularul de plugar, de cronicar și de uricar." [6]

Să nu uităm că, în Transilvania, literatura beletristică apare relativ tîrziu. Lupta pentru apărarea limbii naționale și a existenței poporului român a făcut să se prelungească, pînă aproape de începutul secolului nostru, preocupările inițiate de Școala Ardeleană în domeniul filologiei și al istoriei. „Cumplitele vremi" n-au permis muzelor de peste Carpați să se desfășoare. Ele au fost silite să îmbrace, întocmai ca femeile dacilor de demult, armura și să stea de strajă împreună cu părinții, cu soții și cu frații lor. Vestita poemă eroi-comică a lui I. Budai-Deleanu constituie, doar, o mare excepție. După cum se știe, ea n-a putut fi tipărită decît abia în anul 1877, în revista *Buciumul român*, de la Iași.

Dacă lăsăm la o parte pe scriitorii populari Ioan Barac și Vasile Aaron, mai mult versificatori decît poeți adevărați, nu putem cita, în poezia ardelenească de dinainte de apariția lui Goga, decît doar pe Andrei Mureșanu și pe George Coșbuc. Șt. O. Iosif era, el însuși, la începutul carierei poetice și n-a putut exercita o influență hotărîtoare asupra cîntărețului „pătimirii noastre".

La începutul secolului nostru, așa cum a arătat, de altfel, Coșbuc în articolele sale din *Viața literară* (1906), nu se putea vorbi de o limbă literară definitiv închegată. Pe de altă parte, atît Coșbuc, cît și Iosif și Goga, nu se poate să nu fi avut sentimentul că limba literară modernă de pînă la dînșii s-a format mai mult în afara Transilvaniei, fără contribuții prea însemnate ale scriitorilor de acolo. Pentru ei, această constatare era similară cu un angajament care trebuia împlinit cît mai curînd. Transilvania trebuia integrată „țării" și sub acest aspect. Așa trebuie înțeleasă activitatea lui Slavici și a lui Coșbuc, în ultimele decenii ale secolului trecut, și în acest angajament se încadrează acțiunea tuturor colaboratorilor ziarului *Tribuna* din Sibiu.

---

[1] *Istoria literaturii române contemporane 1900—1937*, București, 1937, p. 76.
[2] Idem, ibidem, p. 80.
[3] *Tradiție și literatură*, 1941, p. 226. Cf. și *Perpessicius* — *Opere*, II, 1967, p. 422.
[4] Tatăl poetului era de la cîmpie, mama de la munte!
[5] Răspuns la discursul de recepție, p. 32.
[6] *Amintiri și polemici*, p. 99.

Scanned with OKEN Scanner

Problema mai are însă şi alt aspect. Luptătorii în rîndul cărora se integrase şi al căror conducător avea să devină, foarte curînd, Goga, erau recrutaţi aproape exclusiv din rîndurile ţărănimii. Intelectualii care — în mod deosebit — se identificau, atunci, în Transilvania, cu aspiraţiile poporului de agricultori şi oieri, ei înşăşi ţărani ceva mai răsăriţi, erau învăţătorii şi preoţii. Octavian Goga ştia foarte bine acest lucru şi, în consecinţă, a procedat, la alcătuirea operei sale poetice, pe baza limbii populare din Transilvania şi pe baza celei existente în cărţile bisericeşti. Trebuie să presupunem că Goga avea sentimentul unui fiu de ţăran. În orice caz, în *Fragmente autobiografice,* el consideră satul ca un nesecat „rezervor de energie naţională" (p. 27), iar în alte pagini ale sale revine, frecvent, asupra rolului pe care l-a jucat ţărănimea în istoria noastră, asupra păstrării caracterelor noastre specifice, în decursul veacurilor.

Elementul arhaic apare, în poezia lui Goga, numai în măsura în care el continuă să fie utilizat ori în textele religioase, ori în cele cu caracter administrativ [7], iar neologismul, necunoscut în rîndul cititorilor săi ardeleni decît în cazuri excepţionale, îi va servi doar pentru explicarea diferitelor influenţe exercitate asupra lui ; în primul rînd este vorba de cea a lui Eminescu, şi, apoi, de transpunerea în poezie a unor sentimente intime, prin care poetul nu se mai adresează unui public larg, ca în volumele precedente (1905, 1909). Neologismul îşi face apariţia, îndeosebi, în volumul al treilea, *Din umbra zidurilor* [8]. În sfîrşit, neologismul se mai întîlneşte şi în unele poezii cu subiect politic, în care autorul intervine în lupta de idei, cu armele unui ziarist, cum este cazul cu cele mai multe din poeziile incluse în volumul *Cîntece fără ţară.*

G. Ibrăileanu vorbeşte, pe bună dreptate, de o „limbă populară intelectualizată" [9], eliberată de idiotismele şi zicătorile atît de proprii lui Creangă, să zicem, dar nepotrivite cu atmosfera poeziei lui Goga. Ibrăileanu mai afirmă că limba din *Poezii* era parcă „ferecată" dar că, în volumele următoare, ea se

---

[7] Eventual atunci cînd scriitorul, ca în cazul poeziilor *De la noi* şi *În mormînt la Argeş,* îşi alege subiectul din istoria patriei. În orice caz, numărul acestor arhaisme este cu totul redus şi eu nu ştiu dacă în afară de *ci, crai, divan, făt, frăţin, judeţ, logofăt, norod, pîrcălab, pravilă, purcede, ucaz, văleat* şi *vornic* s-ar mai putea cita ceva. *Carte* în loc de *scrisoare,* şi *lege,* pentru *credinţă,* sînt frecvente, în vorbirea din Transilvania, pînă în momentul de faţă, ceea ce însemnează că au mai mult un caracter popular, regional, şi nu arhaic. Numărul extrem de redus de arhaisme, în opera lui Goga, infirmă părerea exprimată de prietenul său de tinereţă, Victor Eftimiu (p. 377), din a cărui afirmaţie reţinem doar că în vocabularul scriitorului avem numeroase elemente din vorbirea plugarilor ; vocabularul de cronicar şi uricar, în schimb, nu-i este caracteristic.

[8] Bucureşti, Minerva, 1913.

[9] *Note şi impresii,* p. 87.

„laicizează“ [10]. Această laicizare era sinonimă, în concepția lui Ibrăileanu, cu folosirea, de către poet, a neologismului. Fostul nostru profesor de literatură, avînd în vedere mai ales conținutul primului volum de versuri al lui Goga, precum și al celui de al patrulea [11], consideră cu dreptate pînă la un punct că neologismul nu se justifică în poezia marelui cîntăreț ardelean. Dacă nu uităm, însă, că tot Ibrăileanu a arătat cum multe dintre poeziile incluse în volumul *Cîntece fără țară* pot fi comparate cu adevărate articole de ziar, scrise în versuri [12], nu ne putem însuși acest punct de vedere. Concluzia noastră se întemeiază și pe alte afirmații asemănătoare, ale lui Ibrăileanu, în legătură cu prezența neologismului în opera lui Eminescu, spre exemplu, fapt asupra căruia nu putem insista aici.

Primul său volum de versuri, intitulat *Poezii*, a apărut, după cum se știe, în Editura »Luceafărul“ din Budapesta, în anul 1905 [13], și el corespunde crezului pe care poetul însuși l-a formulat în următoarele cuvinte : „...am crezut întotdeauna că scriitorul trebuie să fie un luptător, un deschizător de drumuri, un mare pedagog al neamului din care face parte, un om care filtrează durerile poporului prin sufletul lui și se transformă într-o trîmbiță de alarmă“ [14].

---

[10] *Note și impresii*, p. 89. Aprecieri asemănătoare întîlnim și la *C. Stere*, în al cărui volum *În literatură*, poezia *Clăcașii* este caracterizată ca avînd „versuri fioros răsunătoare, puternice, ca arse de fulgere în stînci de granit“ (p. 83). Afirmația aceasta atît de categorică și atît de justă, a fost făcută acum mai bine de 60 de ani (în februarie 1906 !). În lumina epocii respective și a situației speciale în care se găsea Transilvania de atunci, ni se pare justă și aprecierea pe care autorul o făcea asupra limbii din opera lui Goga, „limba cărților noastre bisericești — singura literatură citită de întreg neamul românesc“ (p. 64) și, prin urmare, nu vedem în ce constă „un anumit ton bisericesc formal“, de care ni se vorbește în prefața volumului de *Versuri*, apărut la București în 1957 (p. 17). Sîntem de acord cu *I. D. Bălan* care, în *Prefața* la *O. Goga, Versuri*, 1963, p. XXVI, afirmă că : „Elementul religios, nu apare ... ca o expresie a unei crize mistice spirituale, ori ca o chinuitoare căutare a divinității“, ci e „mai mult tradiție și datină intrată în viața obișnuită a poporului“. Rolul elementului religios, în limba poeziei lui Octavian Goga, a fost, de altfel, subliniat de scriitorul însuși : „Limba mi-am făurit-o singur — am fost un fel de Robinson... Am citit multe cărți bisericești din biblioteca tatei și am detestat neologismele ca pe orice intruși“. ... (*Pagini noi*, București, 1967, p. 11).

[11] *Cîntece fără țară*, București, Sfetea, 1916.

[12] Cf. și *G. Bogdan-Duică* — *Răspuns la discursul de recepție la Academie*, p. 37.

[13] *Octavian Goga* indică în *Fragmente autobiografice*, p. 35, ca dată a apariției acestui volum, anul 1906, nu 1905, dar adevărul este altul : în 1906 apare, tot în Editura „Luceafărul“, din Budapesta, ed. a II-a, cu exact același număr de pagini (126), dar cu ușoare modificări de tehnică tipografică și cu corectarea cîtorva greșeli de tipar.

[14] Idem, ibidem, p. 35. Cf., mai înainte, cele spuse în volumul *Însemnările unui trecător* (p. 214).

Scanned with OKEN Scanner

Poetul dă dovadă, în tot acest prim volum, nu numai de o stăpînire perfectă a limbii, de o concordanţă desăvîrşită între conţinut şi formă, ci şi de o măiastră împletire între elementul popular şi cel cărturăresc de nuanţă biblică. Iată un exemplu, din poezia *Dascălul :*

„Mă văd în pragul zilelor mai bune...
O casă-n deal cu straşine plecate,
Unde-asculta de sfaturile tale
Atîta rîs şi-atîta sănătate.
În frunte tu păreai un mag din basme,
Cînd soarele trecînd peste fîntînă,
Blînd pătrundea prin straşina de paie
Şi lumina bucoavna ta bătrînă." (p. 25)

Şi în poezia *În codru* găsesc o strofă potrivită pentru exemplificarea îmbinării elementelor populare cu cele religioase :

„Amurgul învestmîntă-n umbre
Zmerita frunzei frămîntare,
Şi pare tînguiosul freamăt
Un glas cucernic de tropare.
— Nu-i jalea pătimirii tale,
Tremurătoarea ta plînsoare,
Ci-i cîntecul de-ngropăciune
Al doinei noastre care moare" (p. 47)

după cum întîlnim una şi în *Plugarii :*

„Cu mila-i nesfîrşită, ceriul
Clipirii voastre-nduioşate
I-a dat cea mai curată rază
Din sfînta lui seninătate.
Şi v-a dat suflet să tresară
Şi inimă să se-nfioare
De glasul frunzelor din codru,
De şopot tainic de izvoare" (p. 7)

Caracterul biblic, în mare parte, al bucăţilor incluse în primul volum, rezultă din aglomerarea, pe alocuri, a cuvintelor cu înţeles religios, ca în finalul din *Apostolul :*

„Cuvine-se hirotonirea
Cu harul cerurilor ţie,
Drept vestitorule apostol
Al unei vremi ce va să vie" (p. 23)

În afară de cuvintele subliniate care, toate, aduc aminte de textele religioase, mai semnalăm, aici, şi forma verbală inversată, *cuvine-se*, care se integrează într-o categorie de exemple extrem de numeroase, în special în primul

volum, după cum vom vedea ceva mai încolo. La fel stau lucrurile cu *ce va să vie*, altă construcție tipic bisericească.

Alteori conținutul unei poezii impune, în limba scriitorului, elemente folclorice, cum se poate vedea dintr-o strofă, ca următoarea, pe care am luat-o din *Plugarii* :

„Cînd doarme plugul pe rotile
În pacea serilor de toamnă
La voi coboară Cosînzeana
A visurilor noastre Doamnă.
Vin crai cu argintate coifuri
Și-n aur zînele bălaie ;
Atîta strălucire-ncape
În bordeiașul vost de paie." (p. 8)

După cum, în *Rugăciune*, poetul își dorește pentru sine, întocmai ca Eminescu în *Rugăciunea unui dac*, „tăria urii" :

„Dă-mi tot amarul, toată truda
Atîtor patimi fără leacuri.
Dă-mi viforul în care urlă
Și gem robiile de veacuri" (p. 5)

Elementul religios predomină într-o strofă, ca următoarea din *Rugă mamei* :

„Să-mi plec genunchii iară,
Să-ți spun iar ce mă doare
Preasfîntă născătoare
Și pururea fecioară !" (p. 91)

sau într-una din poezia *Zadarnic* :

„La mine vii cu cartea, cu gînd să-mi dai canoane,
Și vrei să mă cumineci, părinte Solomoane,
Cucernic faci aghiazmă și mîna ta, părinte,
Stropește casa tatii, ca bine s-o cuvinte" (p. 94)

după cum prima strofă din poezia *La stînă* poate constitui un adevărat model de preferință pentru elementul popular :

„Găinușa-ncet răsare,
Luna-i după Dealu-Mare,
Plînge-un clopot de *cioaie*,
Vin ciobanii de la stînă, —
Strungărițele de mînă
Ascult cîntec de *cimpoaie*." (p. 96) [15]

[15] Substantivele (a) *cioaie* și *cimpoi* vor reveni, mai tîrziu, în poezia lui Lucian Blaga, după cum, înaintea lui Goga, le întîlnim și în *Țiganiada* lui *I. Budai-Deleanu*. Putem vorbi, așadar, în privința lor, de oarecare tradiție care pleacă, nici vorbă, de la realitățile

Păcat numai că, în ultimul vers citat, a fost introdusă o formă necorespunzătoare, proprie limbii literare de la jumătatea secolului trecut şi abandonată ulterior. E vorba de *ascult*, în loc de *ascultă*. Fenomenul acesta e printre puţinele care nu se explică prin ajutorul limbii populare, ci constituie o moştenire „cultă", în scrisul lui Octavian Goga. Exemplele sînt, se înţelege, mai răspîndite, fără a fi prea numeroase şi, de aceea, ne vom mai opri la două-trei :

„Cînd fulgere potrivnice *se-ncaier*"
(Poezii, p. 59)

„Doi cărbuni sfiala-şi *scapăt*, adormind sub pirostrii"
(Ibid., p. 66)

„Cînd trăsnete potrivnice *se-ncaier*"
(Ne chiamă pămîntul p. 145)

„Azi gemi strivită şi bolnavă
Cînd vulturii gonaci te rup,
Văd din răsufletul de-otravă
Arsura stinsului tău trup.
Din munţi, din văi şi pîn la mare,
Te smulg, te muşcă şi *te-alung*,
Cu bocete de îngropare
Răsună vaieru-ţi prelung..."
(*Cîntece fără ţară*, p. 19).

„Răsare-o glumă, un cîntec, un zîmbet ori un vaier,
Mă năvălesc într-una, se sbuciumă, *se-ncaier*"
(Din iarg, p. 51)

„Şi-n vreme ce umbrele nopţii *cobor*"
(Ibidem, p. 71)

„Şireaguri umbrele *cobor*"
(Ibidem, p. 102)

Asemenea forme ne indică în mod sigur, influenţa pe care au exercitat-o asupra lui Goga marii poeţi din secolul al XIX-lea, în primul rînd Alecsandri şi Eminescu.

Legătura poetului cu trecutul, care are doar rostul întăririi tradiţiei şi al fixării liniei de viitor, nu pe acela de întoarcere îndărăt, se stabileşte nu atît prin evenimente concrete, cît prin poveşti :

---

limbii vorbite în Transilvania. Alte cuvinte ardeleneşti, relativ frecvente în poezia lui Goga inclusă în primele două volume, sînt : *adăsta, celar, drumul ţării, frăgar, frăţin, a se găta, miezuine, muiere, ortac, podmol, ţundră, ziler.*

„Cum dorm acum neputincioase,
Sub vreascurile atinse-a vetrii,
Poveştile-nşirate seara
De-atîtea cuscre şi cumetri ;
Cum tremură cenuşa aspră,
Ce-nfiorați îmi par cărbunii,
De vraja ce le-a mai rămas,
Din cîte povesteau străbunii..." (p. 18)

„Domol, în mijloc se aşează,
Şi sprijinind încet toiagul,
Clipind din genele cărunte
Începe-a *povesti* moşneagul" (p. 22)

„Numai moşul *povesteşte*,
Aşezat pe faţa vetrii, —
Dumiriţi de-o pildă veche
Îl ascultă doi cumetri" (p. 84) [16]

ori prin cîntece :

„Cu valul vremilor ce curg
Atîtea *cîntece* s-au dus,
Şi valul vremilor ce curg
Atîtea *cîntece*-a răpus...

Eu vă sărut, părețI strămbuni,
Pe varul vost scobit de ploaie..." (p. 20)

Alteori, cîntecul şi povestea apar alături, în aceeaşi poezie, cu intenţia vădită a poetului de a „reînvia" gloria trecută :

„Cum zbori cu trenul pe cîmpii,
Tu stai la geamuri visătoare,
Cum zbori cu trenul pe cîmpii,
Tu stai la geam şi nici nu ştii,
De unde vin la tine oare
Atîtea mîndre melodii ?..."

Sînt *cîntece* şi sînt *poveşti*
Şi curg adormitoare unde,
Sînt *cîntece* şi sînt *poveşti*
Cu dulce zvon, cu tainici veşti,
Venind din depărtări afunde,
Tu tot mai multe deslușeşti..." (*DUZ*, p.147—148)

---

[16] Procedeul acesta va fi menţinut şi în volumele viitoare, cum se poate vedea clar, din următorul citat :

„Priveşte-o şi te uit'afară
Cum cade noaptea la fereşti :
Cu biata rază solitară
Apune-o mie de *poveşti*..." (*DUZ*, p. 161)

ori cu regretul că moartea poveştilor aduce, în mod obligatoriu, după sine „cîntecul de îngropare" :

„*Mor poveştile* în pragul
Nopţilor la şezătoare.
Moare-o stea'n adîncul mării
Şi iubirea noastră moare.

Eu rămîn să ţes statornic
Cîntecul de îngropare :
Zilelor de săptămînă,
Zilelor de sărbătoare." (*NCP*, p. 115)

Mai rar, povestea se înfrăţeşte cu visul :

„Voi munţilor mîndri, moşnegi cununaţi
Cu stelele bolţii albastre,
În leagănul vostru de codri şi stînci
Dorm toate *poveştile* noastre.
Alături de şoimii cu ochii aprinşi,
Din tainica voastră dumbravă,
Se-nalţă-ndrăzneţe-n lumina din cer"

Şi *visele* noastre de slavă (*NCP*, 51)

În volumul al doilea de poezii, *Ne chiamă pămîntul* [17], se păstrează în bună măsură, terminologia cu caracter bisericesc, dar ea nu mai ocupă un loc aşa de însemnat ca în *Poezii*. Atitudinea de revoltă a poetului este determinată, pînă la un punct, de starea socială inferioară a ardelenilor lui şi sîntem de acord că revendicările sociale se confundă cu cele naţionale, în perioada de dinainte de primul război mondial. În acelaşi timp nu se poate ca, în sufletul unui poet de formaţia şi temperamentul lui Octavian Goga, să nu se fi imprimat, cu ecourile ei cele mai zguduitoare, nu numai mînia surdă a răsculaţilor de la 1907, ci şi „soarta" lor cu totul nefericită, chiar dacă mărturiile documentare pe care le avem nu sînt totdeauna concludente.

În poezia *Cinquecento*, din volumul *Din umbra zidurilor*, avem chiar atitudine antibisericească :

„Cardinali purtau coroana
C-un surîs machiavelic
Şi venea din iad Satana
La sinodul ecumenic.

[17] Bucureşti, Minerva, 1909.

Ars de frigurile vieţii,
Cu satiri şi cu bachante,
Tatăl palidei Lucreţii
Sta de gît cu trei amante.

Era-n chiot Vaticanul,
Plin de patimi şi pierzare,
Se urzea din crime planul
Groaznicului Don Cezare.

Cinstea greu suia Calvarul
Cînd minciuna sta-n domnie ;
Aretino pamfletarul
N-avea strop de omenie." (p. 27—28)

Iată principalele motive pentru care, în acest de-al doilea volum, poetul utilizează, în primul rînd, cuvinte populare ; cele bisericeşti trec pe al doilea plan, iar neologismele sînt folosite, încă, cu destulă zgîrcenie. Acestea din urmă se vor înmulţi în volumul următor, cînd şi conţinutul poeziilor este altul.

Printre cuvintele populare, pe care le întîlnim în volumul de la 1909, cele mai multe deşteaptă ecouri speciale ; ele denumesc noţiuni legate direct de situaţia socială necorespunzătoare a eroilor lui Goga. Aceste cuvinte ne erau cunoscute, parţial, şi din primul volum, dar aici numărul lor creşte. Poetul a *sunat*, şi mai înainte, în *trîmbiţa-i de aramă*, pentru a închega *cîntarea pătimirii noastre*, şi, mai ales, pentru a *sfărma lanţurile* care-i *încătuşau* poporul. Dar toată lupta lui era axată acolo, pe ideea naţională. În volumul din 1909, aceasta este înlocuită cu teme sociale. În *Poezii* doar *Clăcaşii* nu se integrează în atmosfera patriotică, generală, şi prevesteşte, cu o forţă de creaţie unică, preocupările viitoare ale poetului.

Nu-i mai puţin adevărat, însă, că accente asemănătoare întîlnim şi în alte bucăţi numai că, din cauza ideei naţionale care e dominantă în volum, ele par a fi lăsate pe al doilea plan. Iată un singur exemplu din poezia *Oltul :*

„Să verşi păgîn potop de apă
Pe şesul holdelor de aur ;
Să piară glia care poartă
Înstrăinatul nost tezaur
Ţărîna trupurilor noastre
S-o scurmi de unde ne-ngropară
Şi să-ţi aduni apele toate,
Să ne mutăm în altă ţară" (p. 16)

Într-un fragment din poezia *Inviere*, pe care îmi permit să-l reproduc mai jos, avem tocmai dovada cea mai potrivită a schimbării de atitudine a scriitorului. Numărul extrem de mare de cuvinte referitoare la relaţiile sociale an-

tagonice pledează în sensul schimbării atitudinii lui Goga, în sensul orientării sale spre tematica socială. Nu există nici un singur vers, în acest fragment, în care să nu întîlnim cel puțin un cuvînt cu rezonanțe speciale, capabil să stîrnească, în noi, ideea zăngănirii armelor și a zornăitului de lanțuri. În același timp, se observă, iarăși, deosebit de clar, cum cuvintele cu înțeles religios și-au modificat sensurile, și le-au umanizat, aș zice :

„*Frămîntă* creasta plopilor din vale
Îngrozitorul chiot de *osîndă*.
Și *tremură* omătul pe livadă,
Cînd de departe-un *lup* își taie cale
Și-și strigă nopții *patima flămîndă*.

În ochii verzi văd *fulgere de ură*
Văd *neînfrînta sete de viață*,
Mă *biruie păgîna* lor *arsură*...
Ei nu cunosc a *jugului povață* !
Te înțeleg *neîmblînzită fiară*,
Tu frate bun al *visurilor moarte*,
Mustrarea ta ce-mi vine de departe,
Loveşte-adînc și-ncepe să mă *doară*...
Te-ascult, te-ascult *ostaș* fără *hodină*,
Tu sol răzleț al *patimilor* mele,
Îmi *tulburi* pacea cerului cu stele,
Și mă cobori din lumea lor senină.
De glasul tău ce *strigă-n întuneric*
Se *frîng* și *cad zăvoare ferecate*,
Se *frîng* și *cad* și *lanțuri* n-am *să ferec*
Adînca *cript*-a vremilor uitate.
Simt sufletul cum calcă pe *ruine*,
Biruitor îi *fulgeră armura* :
Un mîndru *mort s-a deșteptat* în mine
Și chipul lui *cutremură*-mi făptura...“ (p. 18—19)

Am spus că elementele religioase, predominante în volumul de la 1905, se păstrează, în bună parte, și în volumul de la 1909. Numărul lor este, totuși, vizibil mai mic din moment ce poetul se orientează în altă direcție. Dar deosebirea cea mai importantă nu este determinată de raportul cantitativ dintre aceste cuvinte, ci de sensurile speciale, deosebite, pe care le au ele, de multe ori, de oarecare emancipare de sub tutela religiei și de înregimentarea lor în categoria acelor cuvinte care nu se mai referă la raporturile dintre om și divinitate, ca în primul volum, ci la cele dintre om și om. Observația este valabilă, într-o oarecare măsură, și pentru înțelesurile cuvintelor religioase din primul volum, dar ea se referă, mai ales, la ceea ce găsim în poeziile publicate la 1909 și bineînțeles, și în cele din volumele următoare (1913, 1916, 1939).

Scanned with OKEN Scanner

Să ne oprim la cîteva exemple :

„Nevasta mea... — Ca fața unei sfinte,
Ai chipul blînd și-n ochi sclipiri de rouă,
Ei se deschid ca *bine să cuvinte*
Tăcerea ast'atît de dulce nouă." (p. 17)

Verbul *binecuvînta* are, aici, mai mult înțelesul laic, de *a ura, a dori,* decît pe cel consacrat în textele bisericești, după cum, în citatul care urmează, substantivul *cer* nu-i decît obiect de studiu pentru fizicieni și astronomi și, mai ales, motiv de inspirație pentru poeți. El nu ne transmite nimic din înțelesul pe care i l-a dat religia. La fel stau lucrurile cu *criptă :*

„Îmi tulburi pacea *cerului* cu stele
Și mă cobori din lumea lor senină.
De glasul tău ce strigă-n întuneric
Se frîng și cad zăvoare ferecate,
Se frîng și cad și lanțuri n-am să ferec
Adînca *cript*'a vremilor uitate." (p. 19)

În strofa imediat următoare, *cerul* participă la suferințele celor exploatați și se îmbujorează „cu foc și sînge", exact cum soarele „mirat sta-n loc", în poezia *Moartea lui Fulger,* a lui Coșbuc :

„Țipà pe urma mea oțelul,
Simțeam cum blastămă și plînge,
Și *ceriu*-mbujorat departe
Părea tivit cu foc și sînge" (p. 23)

Înțelesuri speciale, relativ îndepărtate de cele strict religioase, au, în acest volum, și cuvintele *duh, învia, înviere, îngropa, mucenic,* cum se vede, limpede, din citatele care urmează :

„În ochii-ntrebători albaștri, priveam eu fulgerat de clipă.
Simțeam cum *duhul altor vremuri* deasupra-mi bate din aripă." (p. 9)

„Simt *duhul răzvrătirii* negre
Înfricoșata zi de mîne,
Cum și-au dospit amărăciunea
În bucătura mea de pîne" (p. 41)

„Vedeam cum *duhul negru* se destramă,
Mă înecà funinginea grozavă
Și deslușeam clocotitoarea lavă
Cum se-nfiripă nebăgată-n seamă." (p. 44)

„Am *îngropat* atîta vreme de cînd eram noi împreună,
Îmi *învia* o lume-ntreagă cu vorba-i limpede și bună
Atîtea farmece uitate zîmbeau din graiul lui cuminte,

Se fărîma o jale blîndă în tremuratele cuvinte
Şi povestea încet moşneagul mişcîndu-şi pletele cărunte..." (p. 9)

„La cap un muc de lumînare
Invie-ncet şi dă să moară,
Asemeni visurilor tale
În sufletul de-odinioară" (p. 32)

„Rînd pe rînd îmi *înviară*
Năzuinţe frînte-n două.
De la satul de sub munte
pînă-n lumea asta nouă." (p. 64)

„Azi îmi trimit nădejdile de veacuri
Strigarea lor ce vine de departe.
Eu o ascult şi-n suflet îmi *învie*
Sămînţa bun'a vremurilor moarte." (p. 72)

„E dragostea mare — ascunsa pornire
Ce sînul pămîntului poartă :
E ceasul cînd glia în truda ei mută
Invie-şi ţărîna sa moartă."(p. 83—84)

„Noi sîntem copiii pămîntului bun,
Drumeţi ai poruncilor firii,
Şi-n sufletul nostru-i acelaşi îndemn
Ce-*nvie* pe cîmp trandafirii" (p. 85)

„Tot sufletul la poarta ta cînd bate
Drumeţ slăbit puterile-şi *învie* (p. 128)

„E sărbătoare pe cîmpie şi-n suflete e sărbătoare,
Invie firele de iarbă sub ploaia razelor de soare" (p. 130)

„Eu celor orbi dezleg azi taina înfricoşată de-a vedea
Şi prăznuiesc, că-n a lor suflet *învie* [18] *învierea mea.*" (p. 132)

Chiar în poezia intitulată *Inviere* (p. 16—20), nu-i vorba de concepţia biblică a deşteptării din morţi, ci de revenirea, în memoria şi preocupările eroului respectiv, a visurilor de odinioară, nerealizate încă :

[18] Verbul acesta îşi păstrează sensul figurat, dezbrăcat de atmosfera lui religioasă, şi în poezia de mai tîrziu a lui Goga. Iată un exemplu din *Cîntece fără ţară* (p. 128 !) :

„În ritmul stropilor de apă,
Invie basme de demult,
Un vaier de departe scapă
Şi vine-aproape să-l ascult."

Aceeaşi observaţie se poate face şi despre *reînvia*, pe care îl găsim în poezia *Cîntă moartea*, din volumul *Din larg* (p. 89) :

„Şi cum sub tîmpla mea fierbinte,
O lume veche-mi *reînvie*,
Nu cîte-au fost îmi vin în minte,
Ci cîte-ar fi putut să fie "

„În pacea caldă visurile toate
Pe-același drum se duc îngemănate,
Cînd ochii mei în noapte-și fac cărare," (p. 17)

Cu gîndul la împlinirea acestui vis, poetul „prăznuiește" antefestum, dacă ne putem exprima așa, *învierea* dorită în momentul în care „amărăciunea moartă" i s-a redeșteptat în suflet :

„Dă-mi mîna ta, frumoasa mea copilă.
Să prăznuim măreața *înviere !*
N-auzi eterna luminilor durere ?
Din mii de guri s-a deșteptat la poartă !
Fiorul vechi de dragoste și milă
Mi-a *înviat* amărăciunea moartă
Și glasul ei din cuibul tău mă cere.
— Dă-mi mîna ta, frumoasa mea copilă !" (p. 20)

și anunță pe cei fără „ieri" bucuria în care speră să-i vadă, mîne :

„Voi ce muncirăți pentru alții trudind cu mînile-amîndouă,
Veniți, căci zvonul meu acum vestește *învierea* [19], vouă !"

Schimbarea de sens este, poate, mai evidentă în fragmentul de mai jos, unde valoarea de altădată a cuvîntului *mucenic* nu mai poate fi intuită decît prin aspectul lui formal. Nu atît înțelesul acestui cuvînt a determinat întrebuințarea lui, în fragmentul care urmează, cît înfățișarea, aproape nepămînteană, adică neomenească, a cosașului :

„În fața lor stătea pe gînduri
Tovarășul zdrobit de luptă,
Înfiorat de truda stearpă,
Un biet cosaș cu fața suptă.
Și cum ședea bătîndu-și coasa
Întins pe zdrențuita zeche,
Cu ochii stinși, părea țăranul,
Un *mucenic* de legea veche" (p. 22)

În sfîrșit, pentru a încheia considerațiile de natura aceasta, vom mai sublinia că *sfeșnicul* nu are, în volumul de care ne ocupăm, decît rolul unui opaiț de care se servește popa Istrate la redactarea plîngerii, către împăratul, a celor patru juzi, „din patru sate, de la Mureș mai la vale" :

„Tot mai rar s-aud în noapte clopotele de la strungă
Patru inși la popa-n casă, țin azi sfat de vreme lungă.
Într-un *sfeșnic* ard pe masă două lumănări de ceară
Plin de grijă, peană nouă, moaie popa-n călimară." (p. 26)

[19] Alt exemplu a fost reprodus în ultimul citat de sub verbul *învia* !

Alteori, elementele religioase de vocabular şi, mai ales, slujbele bisericeşti nu fac decît să sublinieze antagonismul dintre oameni, să accentueze exploatarea şi, în acelaşi timp, să le permită celor lipsiţi de toate drepturile cetăţeneşti să conchidă că lor nu le aparţine decît lumea „cealaltă" ; aceasta de aici fiind a grofilor şi a bogătaşilor. Singură *sapa,* tovarăşă nedespărţită de muncă, nu poate fi învinuită de lipsă de sinceritate pentru că numai ea „prohodeşte", din toată inima, pe cel care n-a lăsat-o să rugineascâ :

„De lîngă şură, răzimată,
Te va privi muncita sapă,
De-ar şti vorbi surata bună,
Amar te-ar prohodi la groapă :
O viaţă-ntreag-am fost tovarăşi
În ploi şi-n arşiţă de soare,
De truda palmei tale aspre
Eu m-am făcut strălucitoare
Sclipirea mea spune ruşinea
Şi jalea care mă purta,
M-ai frînt de glia tuturora,
Dar n-am săpat moşia ta !" (p. 34—35)

În *Cosaşul,* care este una dintre cele mai semnificative poezii ale volumului, întîlnim, pe lîngă certe reminiscenţe din *Doina* lui Coşbuc :

„Sărmane, blînde dobitoace !
În căutarea lor amară,
Se răsfrîngea întreagă jalea
Acestui trist amurg de vară" (p. 22)

pe care le vom găsi şi în *Pribeag străin,* din volumul *Cîntec fără ţară :*

„În strălucirea razelor de-amiază
Ce luminau sfiala ta stîngace
Prin strigătul agenţilor de pază,
Tu strecurîndu-ţi teama şi amarul,
Cu cele două blînde dobitoace
Neştiutor înaintai în cale...
În drumul greu părea că plînge carul
Din bietele încheieturi uscate,
Părea că boii prinşi de-aceeaşi jale
În ochii umezi, dătători de pace,
Sub arcuirea frunţilor plecate
Răsfrîng icoana sărăciei tale" (p. 76)

şi prevestitoarea furtună răzbunătoare din *Răscoala* lui Liviu Rebreanu :

„În sufletu-mi strivit de groază,
Păgîne patimi prind să fiarbă :
Trudită, chinuită coasă,
Vei mai cosi tu numai iarbă ?" (p. 23)

Scanned with OKEN Scanner

Unii cercetători mai vechi [20] au arătat cum în volumul *Din umbra zidurilor*, în care poetul se îndepărtează de preocupările largi, naţionale ori sociale, şi se orientează spre o poezie cu caracter intim, mai mult, el a fost puternic influenţat de înaintaşi, în primul rînd de Eminescu. Este vorba, de fapt, de o revenire la activitatea din prima tinereţe, risipită prin mai multe periodice şi neadunată în volum, care, aproape toată, stă sub semnul influenţei lui Eminescu. Autorul însuşi, referindu-se la aceste reviste din Transilvania, de dinainte de 1900, se exprima în felul următor : „Am scris acolo preţ ca de un volum de poezii, dacă s-ar aduna, dar aş interzice, firește, astăzi publicarea lor. Toate sînt răsleţite prin aceste reviste din Transilvania şi sînt încercări tinereşti, răsărite pe urma vegetaţiei eminesciene". [21]

Caracterul intimist, personal, al acestei poezii impune, sub aspectul limbii, prezenţa neologismului de care Goga nu se va mai putea emancipa nici cu ocazia alcătuirii ultimului său volum de versuri, publicat în timpul vieţii, *Cîntece fără ţară* şi care, se înţelege, caracterizează şi limba din volumul postum, *Din larg*, apărut în anul 1939.

Volumul postum, *Din larg*, rezumă, fără forţa de altădată, aproape întreaga tematică anterioară a lui Goga. Împlinirea visurilor pentru care i-au „adormit moşii şi părinţii" face să-i scadă puterea de expresie şi ecourile îndepărtate ale unei lupte, care a fost şi nu mai este, se aud tot mai şterse, tot mai depărtate. În special în partea a doua a volumului, izul biblic şi popular, prin care poezia lui de început era atît de accesibilă publicului ţărănesc de pretutindeni, a fost „înlocuit" cu tendinţe neologice, fără rezonanţă deosebită în conştiinţa cititorului. Atmosfera ştearsă, conţinutul intimist al acestei poezii, lipsa preocupărilor naţional-sociale, a dus, nici vorbă, şi la mijloace de expresie deosebite, la creşterea numărului de neologisme, ca în prima strofă a poeziei *Apus* :

„Duminecă. Nu-i nimeni pe *alee*
Şi-n împietrita pace *vesperală*,
Străvechiul *parc* îmi pare-o catedrală,
Altarul ei un strat de *orhidee*" (p. 63) [22]

O dovadă că lira poetului nu mai vibrează cu forţa de altădată o constituie şi revenirea lui la o serie de teme cunoscute din volumele anterioare.

---

[20] Cf. *E. Lovinescu — Critice*, I, ediţia din 1925, p. 132—137. Cf., de asemenea, *Felix Aderca — Mărturia unei generaţii*, p. 120, precum şi *I. Pillat — Tradiţie şi literatură*, p. 229.

[21] *Fragmente autobiografice*, p. 32.

[22] Cf. şi poezia *Karlsbad*, p. 86.

Aşa, spre exemplu, în bucata *Am fost* (p. 79—80) avem reminiscenţe şi din *Profetul :*

„În noaptea mea înviforată,
Drumeţ îndrăgostit de soare,
Am fost o harfă spînzurată
Pe-o streaşină de închisoare...
Zidit din lacrimi şi dezastre
Eu am vestit o lume nouă,
Voi mi-aţi dat vaierele voastre,
Eu v-am dat inima mea vouă ".

şi din *Fără ţară :*

„În zile lungi de pribegie
Biet rob lovit de biciul urii,
Eu am purtat de-o veşnicie
Prea mult blestem în cerul gurii..."

O altă caracteristică a limbii din acest volum o constituie numeroasele titluri latineşti : *De profundis* (p. 23—25 ; 68—69), *Resurectio* (p. 66), *Tibi mare* (p. 67), *Mare aeternum* (p. 72), *Pax nobis* (p. 74—75), *Post bellum* (p. 81—82) sau italieneşti : *Vita nuova* (p. 42), *Breve sogno* (p. 49), date unor poezii. [23]

În sfîrşit, aşa cum se va vedea ceva mai jos, volumul acesta nu are nici un fel de inversiuni care caracterizează, din plin, limba celorlalte.

Dacă în opera originală, elementul religios scade cu fiecare nou volum pe care îl publică poetul, în *Tragedia omului* în schimb, obligat de originalul maghiar, el foloseşte pe scară largă vocabularul bisericesc fără nici un fel de modificare a sensului iniţial. Inspirată din realităţile vremii sale şi reflectînd modul de gîndire al omenirii din mai multe epoci istorice şi din mai multe arii geografice, cartea lui Madách este concepută, după cum se ştie, sub semnul luptei dintre rău şi bine, dintre Lucifer şi divinitate şi, în consecinţă, elementul religios este puternic reprezentant în vocabular. Aşa se explică şi faptul că Octavian Goga foloseşte cuvintele respective cu sensul lor de bază, nu cu cel figurat ca în majoritatea poeziilor originale. Iată ce am notat, după ediţia a doua a traducerii sale (1940) : *altar, anahoret, apostol, arhanghel, binecuvînta,*

[23] Nu vreau să spun că în volumele anterioare n-ar fi existat asemenea titluri, dictate, parţial, de şcoala şi împrejurările în care s-a dezvoltat poetul, dar ele sînt mai rare decît aici. Aşa, spre exemplu, în *Poezii* (1905), avem *Solus ero* (p. 110—111), în volumul *Ne chiamă pămîntul : Fecunditas* (p. 5—7), *Prima lux* (p. 54—56), *Carmen* (p. 83—85), *Tempora* (p. 133—135), în *Din umbra zidurilor : Aeternitas* (p. 42—43), *De profundis* (p. 49—50), *Carmen laboris* (p. 82—85), *Mors magna* (p. 164—165), iar în *Cîntece fără ţară : Flamma mundi* (p. 61—62) şi *Dies illa* (p. 153—154).

binecuvîntare, biserică, bisericesc, botează, călugăr, cer, ceresc, cheruvim, cimitir, credință, credincios, cruce, cruciat, cucernic, divin, drac, duh, dumnezeu, eres, eretic, evanghelist, groapă, haos, har, iad, icoană, imn, închinare, îndumnezei, îngenunchia, înger, îngeraș, îngeresc, îngropare, întrupa, întrupare, învia, liturghie, lucifer, maică, martir, mărire, mister, mormînt, neprihănit, osana, papă, paradis, păcat, păcătuire, păgîn, părinte, pătimire, pietate, pios, plinì, plinire, pocăi, pocăniță, preacurvie, preot, prinos, proslăvi, providență, pustnic, rai, răstigni, reînvià, rugà, rugăciune, rugăminte, scriptură, sfinți, sfînt, slavă, slăvi, slăvit, sobor, spirit, suflet, templu, tropar, vedenie.

Sînt relativ dese cazurile cînd scriitorul recurge la sinonimie nu numai pentru a exprima, cu mai mare claritate, gîndurile și sentimentele de care este dominat, ci și din motivul că înțelege să contribuie, și sub forma aceasta, la îmbogățirea limbii noastre literare care era în continuă dezvoltare, departe de stadiul de împietrire la care se găseau alte limbi. Iată cîteva dintre grupurile de sinonime : *oier-păstor-cioban-păcurar ; norod-popor-neam ; muiere-femeie-nevastă ; hîrb-ciob ; praznic-sărbătoare ; ceteră-vioară ; dragoste-iubire-amor ; cîntăreț-lăutar ; holdă-lan ; lege-credință ; copil-prunc-făt ; slavă-mărire-glorie ; duh-spirit ; eternitate-veșnicie ; etern-veșnic ; da-dărui ; fereastră-geam ; liturghie-slujbă ; arătare-vedenie-apariție.*

Motivul pentru care poetul preferă cînd pe unul cînd pe celălalt nu poate fi precizat, în toate cazurile, aici. Ceea ce putem spune, totuși, e că *norod*, spre exemplu, e mai arhaic decît *popor*, și, în plus, în cazul lui, nu-i totdeauna nevoie de o determinare, precisă, sub raport etnic. *Popor* denumește în general, o noțiune mai bine conturată și, se înțelege, dintr-o epocă istorică mai recentă. În poezia *Clăcașii*, însă, el este absolut sinonim cu *norod :*

„Și se tîra *poporul* mut de umbre,
Neputincioasă ceată de-ngropare."

În schimb, *neam*, presupune, totdeauna, pe lîngă ideea de număr, și o anumită subliniere de natură etnică. Am spune, așadar, că *popor*, care poate avea și sensul subliniat în citatul de mai sus, din poezia *Clăcașii*, face legătura între celelalte două, între *norod* (= mulțime de oameni fără deosebire de naționalitate, eventual lume de rînd !) și *neam*, care înseamnă, mai ales, grupare colectivă cu trăsături etnice comune.

În cazul lui *praznic* și *sărbătoare* constatăm că e vorba numai de o aproximativă sinonimie, întocmai ca la *holdă* și *lan*. În schimb, referindu-ne la *carte-scrisoare*, la *muiere-femeie* ori la *ceteră-vioară*, putem spune că primele cuvinte din fiecare serie marchează, în intenția poetului, mediul ardelenesc și, se înțelege, dorința ca acesta să fie reflectat în limba poeziei, pe cîtă vreme

celelalte ar pleda în sensul integrării poetului şi a provinciei sale, în limba literară a „ţării".

Necesitatea unei claritäţi cît mai perfecte în exprimare, ca şi dorinţa de a înlătura orice neajuns în realizarea versurilor, îl pun pe Goga în situaţia de a recurge la diversele aspecte formale ale aceluiaşi cuvînt, care, însă, nu presupun şi deosebiri de înţeles, în toate cazurile. În această situaţie se găsesc *chiot-chiu ; cînt-cîntec-cîntare ; cutremur-cutremurare ; greş-greşeală ; judejudecător ; judeţ-judecată ; oftat-oftare ; plîns-plînsoare ; rămas-rămăşag ; rugărugăciune-rugăminte ; strigăt-strigare ; tăgadă-tăgăduire ; tremur-tremurare etc.*

Nu putem trece cu vederea faptul că, în limba poeziei lui Goga, aproape nu întîlnim derivate de nici un fel. În afară de post-verbalele *cutremur, tremur, vaier,* [24] care sînt nu numai mai scurte, ci şi mai concrete decît sinonimele lor n-am mai putea cita decît formaţii dintre cele mai obişnuite, întîlnite pe toate drumurile, cu excepţia doar a următoarelor : *cerşitorì* (vb), *clocotitor, fecioresnic, fericitor, furtunatic, omorîtor, păgînătate, plînsoare, pribegitor, pribelnic pustietate, rătăcitor, tînguielnic, tremurător, vînzător, zmeuret.* Aceasta înseamnă că pentru lumea eroilor săi, ca şi pentru tematica pe care a urmărit-o, poetul n-a avut nevoie de alte elemente de limbă decît cele care circulau, în mod obişnuit, în lumea satului ardelenesc, de elementele fundamentale de care se servesc, pînă în momentul de faţă, urmaşii acelor eroi, în toate împrejurările vieţii lor.

Conţinutul poeziei lui Goga, caracterul ei militant, revendicativ, nu se potriveşte nici cu utilizarea diminutivelor, care sînt extrem de puţine, după cum poetul, neurmărind descrieri de natură, nu recurge nici la o serie de onomatopee răspîndite în lucrările unor contemporani de-ai săi, nici la o bogată terminologie picturală, proprie descrierilor de natură. Nu putem spune, totuşi, că el ar evita în mod deliberat elementele de limbă cu caracter auditiv ; este vorba numai de altfel de vocabule decît cele obişnuite în poezia de pînă la el, cerute nu de relaţiile dintre om şi natură, ci de cele dintre om şi om, mai exact spus dintre exploatator şi exploatat. Pentru atingerea scopului urmărit, poetul recurge, adesea, la unele sensuri noi ale acestor cuvinte, mai potrivite cu stările sufleteşti de care este dominat.

Iată cam tot ce am putut înregistra, sub acest aspect, din toată poezia lui Goga : *chiot, chiotì, chiu, clocot, clocoti, fierbe* (jalea !), *geme, gemet, hăuli, hohot, huiet, striga, strigare, strigăt, tropot, ţipa, ţîrlăi* (tilinca !), *urla, urlet, urui, vaier, vaiet, văierà, vuì, vuiet, vuit, zvon.*

---

[24] La care putem adăuga pe *cînt* şi pe *murmur*, de origine latină, şi pe *clocot*, împrumutat din limba veche slavă, pe care le întîlnim tot atît de des, în scrisul poetului. Cf. şi magh. *sîrg* şi bg. *tropot.*

Scanned with OKEN Scanner

Ca orice mare scriitor, Octavian Goga manifestă preferință pentru anumite cuvinte, dă caracter dominant unei anumite unități lexicale. Dacă este vorba să ne oprim, sub aspectul acesta, la unele elemente cu caracter auditiv mi se pare că exemplul cel mai potrivit este substantivul *vaier*.[25] Caracterul dominant al acestui cuvînt se reliefează și mai mult dacă nu uităm că este vorba de un substantiv rar întîlnit în operele altor creatori.

Scriitorul caută să-și asocieze, în lupta pe care o întreprinde, nu numai *freamătul* codrului, al frunzei sau al clopotului, ci și *ciripitul* puiului de rîndunică, după cum, alte dăți, cîntecul lui, în opoziție cu cel al orășenilor, este nu numai deosebit de mobilizator, ci și multicord :

„Din *freamătul* dumbrăvii-nlăcrămate.
Din curcubeul zărilor albastre,
Din *șopotul* izvoarelor de munte
Să împletim noi cîntecele noastre.
Și *trăsnetul* ce înfioară bolta,
Cînd *fulgere* potrivnice se-ncaier
Și *mugetul* înfricoșat al apei
Să ferece al strunei noastre *vaier*."

(Poezii, 1906, p. 59)

Am stăruit, mai mult, asupra elementelor de vocabular, în cercetarea noastră, pentru motivul că ele determină, în mai mare măsură, caracterul specific al limbii din poezia lui Goga decît sintaxa ori morfologia, care nu ridică probleme cu totul aparte. Într-adevăr, în afară de unele fonetisme ardelenești, ca *bălaur* și *călindar, întîie* și *dintîie, nost* și *vost, peană, plămînă* ori *răsai, să tresaie, se uscă, roșă,* nu știu ce s-ar mai putea cita. Pentru morfologie m-aș opri, doar, la *zăvoară,* general popular pînă în momentul de față și singura formă cunoscută și în limba literară, pînă pe la jumătatea secolului trecut, precum și la arhaismul *àripe,* frecvent în poezia de tinerețe a lui Eminescu și a lui Coșbuc.[26] În sintaxă s-ar putea cita, cu titlu de curiozitate, construcțiile arhaice și ele, *pat de nori, neguri de zări* etc., din volumul de la 1905, și mai ales, preferința poetului, cel puțin cînd e vorba de primele două volume, pentru unele construcții de origine populară.

---

[25] Derivat postverbal al lui *văierà*, pe care îl întîlnim, de asemenea, în poezia lui Goga, dar mult mai rar, *vaier* este sinonim cu *vaiet*. Frecvența lui mare, în poezia scriitorului, se explică atît prin valoarea stilistică deosebită pe care o are, cît și prin tonul general al operei lui Goga. Zic operei și nu poeziei, pentru motivul că îl întîlnim și în proză.

[26] Nu trebuie uitat că această formă de plural se menține, pînă în momentul de față, în unele graiuri din Transilvania și nu-i imposibil ca, în poezia lui Goga, ea să aibă caracter popular, nu arhaic, întocmai ca formele de mai mult ca perfect perifrastic care, de asemenea, pot avea la Goga și caracter popular și arhaic, atunci cînd nu sînt întrebuințate sub directa influență a lui Eminescu.

Scanned with OKEN Scanner

Așa, spre exemplu, din graiul său de acasă, Goga transpune, în poezie, o serie de inversiuni, totdeauna în cadrul verbului, care dau o anumită colorătură specifică limbii operei sale. Ele sînt cu deosebire frecvente în volumul de la 1905 și scad în mod simțitor în celelalte volume :

„Printre șindile *facu-și cale*“ (p. 18)

„*Apasă-mi* plumbul pe pleoapă“ (p. 113)

„*Avere*-ai azi și Dumneata
Nepoți...“ (p. 31)

„Codrul *culcă*-și cîntăreții“ (p. 61)

„*Cuvine-se* hirotonirea“ (p. 23)

„Pe cel ce-atîtea înțelesuri
Gătit-a strălucirii tale“ (p. 47)

„Și-*nfiorează*-se nisipul“ (p. 52)

„Și *plînge-vor* frații de-o lege“ (p. 63)

„În taina tăcerii *pornește-se* vînt“ (p. 50)

„*Prelinge-și* razele curate“ (p. 48)

„*Povesti-va* atunci struna“ (p. 68)

„Așa ! M-așteptați, vin și eu cu voi,
Cămașa *răsfrînge-o* de mîneci“ (p. 43)

„Ea blînd *ridică-l* stînd îngenunchiată
Și-ncet îi dă copilului să sugă“ (p. 119)

„Azi *rogu-mă* iar ție,
Cum *rogu-mă* deapururi“ (p. 92)

„Azi, *rogu-te* să-mi spui din frunză
Îndurerata ei poveste !“ (p. 34)

„Primiți-mă, *rogu-vă*, iarăși“ (p. 42)

„*Rugămu-ne* ție, azi sufletul nostru
Tu lasă-l departe să zboare“ (p. 54).

„Trimite, *rugămu-ne* ție“ (p. 56)

„Și *rumeni-va* zările albastre“ (p. 121)

„Și focuri pe creste pe rînd *rumeni-vor*
A bolții năframă albastră...“ (p. 63)

„Vremea lungă cîtă jale
Scris-a-n sufletele noastre“ (p. 68)

Scanned with OKEN Scanner

„Ursitoare rele *scris-au*
Toți voinicii să te lasă“ (p. 123)

„De ce dorurile mele
Spusu-le-ai la stele ?
Mai *străluci-va* vreodată
Altaru-nchinărilor mele ?“ (p. 105)

„Atunci, cînd în soare, din nou *străluci-vor*“ (p. 56)

„Era și tata... *Știi-l tu* ?“ (p. 53)

„Și vifor năprasnic cu brațe de flăcări
Topi-va în goana lui cruntă“ (p. 64)

„Pe aripi de vînturi *trăi-va* pribeagă
Durerea ta sfîntă, moșnege,“ (p. 63)

„Doar arare, cîteodată,
Vreun rătăcitor, departe,
Satului pierdut în umbră
Mai *trimite-i* cîte-o carte“ (p. 124)

Mai *tii-le* tu minte oare ?“ p. 32)

Uitat-am pilda lui Isop“ (p. 33)

„*Umblat-a* mult băiatul
Și știe multă carte“ (p. 92)

„De-aceea *venit-am* să văd înc'odat'
Senina și vesela horă“ (p. 43)

„Cu mîna lui vitează, îndrăzneață,
Zdrobi-va cartea legilor bătrîne“ (p. 120)

„Blînd *zîmbire-ar* milostivul“ (p. 69)

„Văl de brumă argintie
Zmălțuitu-mi-a grădina“ (p. 98).

Exemplele sînt relativ numeroase și în al doilea volum de versuri al lui Goga, *Ne chiamă pămîntul*, cu toate că, proporțional cu cele din *Poezii*, rămîn cu mult în urmă, sub raport cantitativ ; numai cu ceva mai mult de un sfert.:

„Sfios *cădea-va*, bobul de sămînță“ (p. 49)

„*Călătorire-ar* pestrițe popoare“ (p. 98)

„Înebunind *cîntare-ar pe ghitară*“ (p. 98)

„De gîndul ăst'*cutremură-le* firea“ (p. 50)

„Și chipul lui *cutremură-mi* ființa...“ (p. 19)

Scanned with OKEN Scanner

„*Inalță-și* ochii către foc să vadă" (p. 142)

„Aprins *luci-va* soarele-n văzduhuri" (p. 49)

„Amar nespus *răzbate-le* făptura" (p. 139)

„*Ridică-și* ochii tulburați de clipă" (p. 141)

„Curînd *veni-vor* pluguri în ogoare" (p. 49)

În schimb, ele scad în volumul din 1913, unde am notat abia trei, toate la p. 146, în aceeași strofă :

„*Schimba-va zile* călindarul
Și zi *urma-va* mersul zilei,
Se va umplea de mirt răvarul
Zori-va dragostea copilei."

pentru ca în *Cîntece fără țară* să mai întîlnim, într-o singură poezie, două exemple (p. 108) :

„Sub steagul roș *porni-se-vor* ca vîntul
Și steaguri cernite *veni-vor* în soare"

iar în volumul postum, *Din larg* (1939), așa cum am arătat deja, nici unul.

Este evident că orientarea, tot mai hotărîtă, a poetului spre oraș, de la volum la volum, a dus la eliminarea din limba poeziei sale a acestui procedeu specific popular, cu ușor parfum biblic cîteodată, ca în cazul exemplelor în care apare verbul *ruga*, sub formele *rogu-te* și *rugămu-ne* (ție !). Mai bine zis, exemplul acesta s-a integrat în stilul biblic, pierzîndu-și, aproape în întregime, caracterul lui popular, datorită faptului că a fost foarte solicitat de textele bisericești.

Monografie a satului ardelenesc,[27] poezia lui Goga pune în lumină tot ce era mai prețios în limba provinciei de peste munți, la începutul secolului nostru. Prin opera lui, Transilvania își îmbogățește contribuția la formarea limbii literare, încoronînd străduințele traducătorilor rotacizanți și ale lui Coresi, pe cele ale lui Simion Ștefan, ori pe ale reprezentanților Școlii Ardelene în frunte cu I. Budai-Deleanu.

Născut în preajma „coloanei vertebrale a poporului nostru",[28] lui Octavian Goga i-a fost dat să realizeze, o dată cu opera sa poetică, o etapă deose-

---

[27] *G. Bogdan-Duică* — *Răspunsul* citat, p. 34. Cf. și *Fragmente autobiografice*, p. 38).

[28] *Fragmente autobiografice*, p. 26. Cf. și *Steaua*, martie 1966, p. 24 și *Pagini noi*, București, 1967, p. 87. Ideea se pare că îi aparține lui Delavrancea, pe care *Goga* îl citează în volumul *Mustul care fierbe*, București, f.a. : „Sîntem una, un singur trup revărsat de amîndouă părțile munților. Carpații ne sînt șira spinării" (p. 27).

bit de importantă în dezvoltarea limbii române literare. Întocmai ca Ion Creangă și ca George Coșbuc, el își scrie cea mai importantă parte din operă fără să apeleze la arhaism ori la neologism, numai pe baza elementelor populare. Prin aglomerarea unor anumite elemente, în poezia sa, prin tonul cald și retoric, ca și printr-o îmbinare cu totul nouă a cuvintelor, el a reușit să-și creeze un stil propriu, cu totul personal, ușor de recunoscut de la primele acorduri pentru oricare specialist în literatură. Limba operei sale, bazată în primul rînd pe graiul ardelenesc, este lipsită de stridențe regionale ori arhaice. Poetul a ținut seama de eforturile înaintașilor săi ardeleni, moldoveni și munteni, în această direcție, le-a topit într-un tot unitar și le-a dat o viziune nouă, într-o formă care ne ajută nu numai la stabilirea influenței pe care a exercitat-o Goga asupra altora,[29] ci și la determinarea contribuției importante pe care el a adus-o la dezvoltarea limbii noastre literare.

---

[29] *Perpessicius* — *Mențiuni critice*, I, p. 106. Cf. și *Opere*, II, 1967, p. 127.

CREAȚIE SAU LIBERTATE NEPERMISĂ ?

(În legătură cu limba poeziei lui Ion Gheorghe)

Cine a urmărit evoluția creației tînărului poet Ion Gheorghe, în volumele apărute pînă acuma, nu poate să nu fie impresionat neplăcut la lectura uneia dintre ultimele sale poezii, *Neagoe în Epicenia,* publicată în revista *Luceafărul* din 29 aprilie 1967, p. 3.

Într-adevăr, dacă primul volum al poetului (*Pîine și sare,* 1957) ne lasă impresia unui lung reportaj (239 p. !), realizat numai în parte, conținînd multe versuri nefinite și cuvinte folosite în mod impropriu, în celelalte întîlnim poezii reușite, unele chiar foarte izbutite, scrise într-o limbă la nivelul epocii noastre și al dezvoltării actuale a literaturii naționale. Atît în *Căile pămîntului* (1960), cît și în *Cariatida* (1964) ori în *Nopți cu lună pe Oceanul Atlantic* (1966), poetul se silește să creeze fără să forțeze limba, fără abuz de arhaisme sau de regionalisme. Același lucru se poate spune și despre poeziile pentru copii din volumul *Țara rîndunelelor* (1963). Originea sa (în preajma Buzăului), la hotarul dintre ardeleni, munteni și moldoveni, dar, foarte probabil, și școala pe care a făcut-o și literatura pe care a citit-o, l-au condus spre o limbă din care nu lipsește elementul specific din nici una dintre cele trei provincii istorice românești. Lucrul acesta poate fi urmărit, îndeosebi, în volumele *Pîine și sare* și *Căile pămîntului,* în care am notat, pe lîngă numeroase muntenisme, cum ar fi : *aceoi, aglică, blană* (de pămînt), *căpistere, ceanac, chință, cluci* (de coceni), *cojan, colărez, colcovan, dadă, daică, deșt, drăgaică, dughie* (căruță cu), *faraoancă, fîștoacă, genuchi, noaten* (cu sensul de *mînz* !), *orbete, pîrnaie, semurastră, sigă, stramă, șo* (pă el !), *zurbă* etc. și cîteva moldovenisme ca : *boroană, cartoafă, chirpici, grochi* (pl.), *hulub, șleau (drum), țarnă* etc., ori ardelenisme : *adăstà, aridicà, buiac, clop, cură (curge), cușmă, găst (găsit), lălăi, lud, musai, nea(uă), orzoaică* etc.

Discuție comportă mai ales muntenismele, dintre care multe nu figurează în *Dicționarul limbii române moderne* (*aceoi* [1], *blană de pămînt* [2], *chință* [3], *cluci* de coceni [4], *cojan* [5], *colcovan* [6], *deșt* 'deget' [7], căruță cu *faraoancă* [8], *fîștoacă* [9], *semurastră* [10]). Celelalte, cu excepția lui *genuchi*, pe care l-am adus în discuție numai pentru fonetismul lui special, a lui *noaten* (cu înțelesul de mînz !), și a lui *orbete*, cunoscute din convorbirea obișnuită, sînt, și ele, destul de rar întîlnite în operele literare. Doar *dadă* și *daică* au fost popularizate prin intermediul eroilor din romanul *Desculț* al lui Zaharia Stancu, după cum *drăgaică* este cunoscut din literatura populară și din lucrări ale unor scriitori anteriori.

Este interesant de constatat, în același timp, că dacă lăsăm la o parte pe *aglică*, pe *colărez*, pe *dughie* și pe *pîrnaie*, a căror etimologie nu se cunoaște, majoritatea celorlalte provin din limbile bulgară (*dadă, drăgaică*), sîrbă (*daică, sigă*) ori turcă (*ceanac, zurbă*) și, prin urmare, nu sînt prea vechi în limba noastră. Singurul element latinesc, între ele, este *căpistere*.

Atît cuvintele citate pînă aici, cît și construcțiile pe care le putem semnala în activitatea anterioară a poetului nu lasă impresia că el ar depăși limitele pe care le observăm, în general, în întreaga literatură contemporană. Abaterile cîte sînt se explică, fie prin lipsa de experiență a scriitorului (și ne referim, iarăși, la primul volum !), fie prin ideea că oricare poet poate recurge la licențe poetice.

Dacă lăsăm la o parte unele strofe nerealizate din primul volum, ca :

„Pentru ce ? Acu-mi dau seama !
Stînga-i mînă comunistă.
Dădea teama-n
Doamnă, iama,
Cruntă ce nu se există..." (p. 33).

ori :

„Strigă-apoi lăsat de șale :

---

[1] *Căile pămîntului*, p. 45.
[2] *Pîine și sare*, p. 235, 238 ; *Căile pămîntului*, p. 68, 85.
[3] „Nici în gaură de *chință* nu-mi scăpați" (*Pîine și sare*, p. 79).
[4] *Pîine și sare*, p. 13.
[5] *Căile pămîntului*, p. 81, 101.
[6] *Pîine și sare*, p. 150.
[7] Ibidem, p. 8, 11, 58.
[8] *Căile pămîntului*, p. 31, 32.
[9] „O *fîștoacă* de secară
Pare-un petec de flanea" (*Pîine și sare*, p. 237).
[10] *Pîine și sare*, p. 37, 234, 238, 239.

inv. 109740

Scanned with OKEN Scanner

— Dumneavoastră sînteţi, dar
To-to-varăşul...
— Ihale
Face cellalt ochii mari“ (p. 38)

şi dacă trecem cu vederea sensurile nepotrivite ale cîtorva cuvinte, cum ar fi *măcăit* (de broască !) [11], (om cu) *pale* (de nebun) [12], *scheună* (bătrînii !) [13], ori unele fonetisme sau forme cerute de rimă, cum sînt *rezeamă* (=reazămă !) [14], *ursă* [15], în loc de *ursoaică* şi *dresoară* [16], în loc de *dresoare*, nu putem spune că poetul nu respectă, în general, normele limbii literare şi nu a realizat cîteva poezii reuşite în volumele publicate după anul 1960.

Afirmaţiile de mai sus sînt valabile şi pentru volumul *Vine iarba* (1968), apărut după publicarea acestui articol [17], în care stridenţele de limbaj sînt, de asemenea, nu numai rare, ci şi din categoria acelora care nu ies cu totul din comun : *spice de lobodă* (p. 33) ; *spicul izvorului* (p. 40) ; prăsilă *de cărţi rîncezite* (p. 41) ; *stoguri de castraveţi* (p. 56) [18].

Cu totul altfel se prezintă lucrurile în poezia citată, din *Luceafărul*, unde orice limită ni se pare depăşită şi unde „licenţa poetică“ este înlocuită cu siluirea limbii. Nu am stărui asupra acestui lucru dacă n-ar fi vorba de un poet tînăr, dintre cei mai înzestraţi, căruia nu-i este permis să pună cuvintele să-şi schimbe aspectul fără nici o umbră de justificare. Scriitorului adevărat îi revine sarcina importantă de a perfecţiona, în permanenţă, limba literară. Opera sa trebuie să servească, mereu, ca model de exprimare, în şcoală şi în societate, şi, prin urmare, el nu are dreptul să uite că „oficiază“, că publicul cititor se orientează după opera sa.

Ceea ce te izbeşte, din primul moment, cînd citeşti poezia din *Luceafărul*, este marele număr de substantive feminine, inexistente în limba noastră, pe care poetul le foloseşte în mod cu totul abuziv, după modelul masculinelor sau neutrelor cunoscute : *anină, arboră, boişoară (=juncă), bradă, buciumă, bujoră,*

---

[11] *Pîine şi sare*, p. 178.

[12] Ibidem, p. 58.

[13] *Căile pămîntului*, p. 8. Cf. şi verbul *cotcodăci* (cloşca !), în volumul *Ţara rîndunelelor*, p. 39.

[14] *Pîine şi sare*, p. 130, 177.

[15] *Căile pămîntului*, p. 105.

[16] *Nopţi cu lună pe Oceanul Atlantic*, p. 79.

[17] Vezi *Cronica* din 15 iulie 1967.

[18] Pentru sprijinirea ideii că scriitorul recurge nu numai la elementele provinciei natale, aş cita, aici, ardelenismul *frăgar (= agud, dud)*, pe care îl întîlnim, în mod obişnuit, atît în poezia lui Goga, cît şi în proza lui Agîrbiceanu.

Scanned with OKEN Scanner

busuioacă,[19] *cerbă, copacă, copăcioaie, dumnezeauă, jneapănă, lemnă, licornă, lupiță, mărăcină, muntea, ogoră, palată, pămîntă, plînsa* (mamei), alături de *plînsul* (tatălui !), *rîua, scaia, scauna, scăuniţa, sîngera* (din sînger !), *soamna, soroca* (din soroc !), *spinţa* (din spin !), *stejara, teia, verbă, vîntă, zăvoaia.*

Pentru o mai bună lămurire a cititorului mă simt obligat să recurg la două scurte citate, spre a vedea mai clar cum procedează tînărul poet. În cel dintîi întîlnim asemenea feminine forţate precum şi unele construcţii neadmise de normele limbii literare :

„Doamne, în cetatea *palată*[20]
sîntu trei scaone —
toate pustii dintr-o dată ;
scaunul voievodului Neagoe
scauna doamnei Neaga
şi *scăunelul* domnului Negotin ;
de ce, doamne, în cetatea *palată*
nu s-au făcut şi-o *scăuniţă*
de să află toate pustii dintr-o dată
pe mal de rîul Dîmboviţă ?
Căci pentrucă venit-au bozii
şi-au luat pe dumnezeul, noauă,
rupt-au izvodirile din rădăcina izvozii
şi-au văduvit pre *dumnezeauă*".

iar în cel de-al doilea apar, pe lîngă un feminin ca *teia*, şi imposibilele *frîngul* şi *frînghiul* (pe baza femininului *frînghie*) :

„Zise Magul şi fugi la Neagoe
fugit de femeia ;
cercetă închiderea de fiul
şi se legară ei pre de ei,
cu *frîngul — frînghiul*
şi cu *frînghia* de tei
din femeia teiului — *teia...*"

Nu mai departe decît în volumul publicat în 1966, poetul pus în situaţii asemănătoare a găsit o soluţie mult mai potrivită cînd spunea :

---

[19] Poetul uită că acest cuvînt există în limbă cu alt înţeles, binecunoscut viticultorilor şi amatorilor de vinuri.

[20] Dialectal, există, în limba noastră, o variantă fonetică, *palută*, dar nu cred că Ion Gheorghe a cunoscut-o şi a plecat de la ea în inovaţiile sale. Apropierea de această variantă ardelenească ar fi întemeiată numai în cazul cînd *palată* ar fi singura formă aberantă din poezia lui. Numărul mare de asemenea „derivate", din poezia citată, libertatea cu care poetul recurge la ele fără să-şi pună problema dacă acestea pleacă de la un motiv cît de cît real, ori sînt de-a dreptul inventate, ne obligă să căutăm explicaţia apariţiei lor în altă parte.

Scanned with OKEN Scanner

„Nemaiputînd să ştie bine ce-a fost înapoi
ardeau, şi dimineaţa răsăreau alte femei —
acele părţi de naştere a lucrurilor toate ;
partea femeie-a mărului şi-a cerbului,
partea femeie-a fumului, *partea — femeia*-a fierului,
partea femeie-a pămîntului şi-a celei de-a doua firi..." p. 67)

sau :

„de fiecare dată comandantul ia cîte-o *femeie de hering*," (p. 84)

Cu toată libertatea, infinită s-ar părea, pe care şi-o permite poetul, el se loveşte de greutăţi de netrecut în cazul unui substantiv ca *patrie*, pentru care nu găseşte o formă corespunzătoare de masculin şi recurge la metoda cunoscută deja din volumul *Nopţi cu lună pe Oceanul Atlantic :*

„Patria *parte fămeiască*,
Patria *parte bărbat*..."

după cum, alteori, spune :

„arborii bărbaţi
arborii femei"

împotriva faptului că, în aceeaşi poezie, întîlnim, după cum am văzut, şi *arbora* sau *arborea*. [21]

Din citatele reproduse mai sus se vede că poetul nu abuzează numai în direcţia „creării" unor forme speciale de feminin, ci şi în construcţia propriu-zisă, în întrebuinţarea articolului etc.

Impresionează neplăcut unele construcţii forţate de tipul : *şi-au zis-au ; şi-l afuma-voi ;* la poarta magului *ne vom opri-vă ;* şi-au plecat la *templul de vraciul ; au bătătorit-au ogora ; sfîrşirăm şi n-am terminatu-l ; n-am rîs cît am de rîde ; te dobînditu-te-am* etc.

Poetul pleacă, în cele mai multe cazuri, de la modele curente în limba veche sau în graiuri pe care, însă, îşi permite să nu le respecte. Dar nu se poate arhaiza oricum. Stilul cronicăresc presupune o foarte bună cunoaştere a realităţilor din limba veche, ceea ce nu se prea vede la Ion Gheorghe. Cînd poetul spune „la poarta magului *ne vom opri-vă*" [22] dă dovadă de necunoaştere a unei construcţii pe care o întîlnim atît la cronicari, cît, mai ales, la Dosoftei, în spe-

---

[21] Procedeul cu care ne-am declarat de acord, aici mai sus, revine şi în ultimul volum al scriitorului, *Vine iarba*, în care găsesc, la p. 41, următorul citat caracteristic :

„zebra şi *bărbatul* ei, şarpele şi *femeia* lui,
o *pereche de berze* şi una de ciocîrlii —
cîte *două*, cîte *două* pînă la capătul semnţiilor..."

[22] Autorul transcrie într-un singur cuvînt : *oprivă !*

cial în *Psaltirea în versuri*. Corect se spune *ne-om opri-ne, vi-ți opri-vă ; s-or opri-să*, fiindcă este vorba de repetarea formei scurte a pronumelui. În manuscrisele lui Eminescu găsim exemple ca :

„*L-au spălatu-l, botezatu-l,*
La botez l-au dus pe micul,
La icoane *l-a-nchinatul.*"

Ca să ne mai oprim la un exemplu dintre cele citate, vom spune că în cazul expresiei *n-am rîs cît am de rîde* poetul ne-a pus în fața unei „contaminații" proprii. Din *n-am rîs cît am de rîs*, cum se spune în limba de azi, și din *n-am rîs cît am (de) a rîde*, cum se spunea în limba veche, el a alcătuit o variantă hibridă, fără drept de cetățenie.

În toate aceste cazuri, ca și în altele pe care nu le mai putem sublinia în discuția noastră, scriitorul se face vinovat de abateri nepermise la baza cărora stă o insuficientă asimilare a elementelor populare și a celor arhaice de care vrea să se servească.

Din al doilea citat, am mai putut constata și altceva. Poetul nu construiește numai forme de feminin, după masculinele existente, ci și masculine (sau neutre) acolo unde limba noastră nu cunoaște decît feminine. Alături de *frîngul* (și *frînghiul*) din citatul la care ne referim, mai întîlnim *bucov, hodin, lespezel, nehodin, osînd, secer* (de la *seceră* !). În *Țara rîndunelelor* am mai notat *bărzoi, rîndunel* [23].

Cititorul observă ușor că nu-i vorba, în această poezie a lui Ion Gheorghe, de licențe poetice obișnuite. Scriitorul bate, cu insistență, la porțile originalității și, ca și cum nu i-ar fi suficiente resursele de care dispune și pentru care, în treacăt fie zis, îl vor fi invidiind mulți dintre confrații săi de generație, forțează nota în așa măsură, încît impietează asupra propriei sale activități. Este mi se pare, o încercare temerară, deosebit de periculoasă, care poate pune sub semnul întrebării talentul însuși al scriitorului hotărît să-și creeze un sistem propriu de exprimare, după alte metode decît cele folosite de un Eliade Rădulescu, spre exemplu, dar tot așa de puțin fericite.

N-aș fi făcut această intervenție dacă n-aș fi observat că procedeele utilizate în poezia citată tind să se generalizeze în activitatea poetului. Lăsînd la o parte unele „libertăți" asemănătoare din poezia *Zoosophia* (*Luceafărul*, 14 ianuarie 1967, p. 3), unde am notat feminine ca *licorna, Mahomedoaie, pitacă, Pruta* ori contaminări de tipul *olandgotic* (din *olandez+gotic*), *tătucoțar* (din *tătucă+țar*) nu pot trece cu vederea femininele și masculinele noi pe care le-am

[23] Ultimul exemplu este cunoscut și din alte opere literare (cf. DLRLC III, p. 760).

întîlnit în cele două poezii publicate în *Viața românească* din aprilie 1967, p. 21—24 : *cocora, struța, cămiloi, lebădoi* etc., la care aș adăuga alte contaminări după modelul celor de mai sus : *caloboul* (din *cal* + *bou*), *berbețap* (din *berbece* + *țap*), *babamoș* (*babă* + *moș*), *drăcolege* (*drac* + *lege*), precum și unele fonetisme forțate de tipul *ianoare, sactambrie, zecembrie* (=*decembrie*) etc., pe care nu le pot justifica nici un fel de necesități metrice. Tot așa, cititorul este surprins de *Buzeu*, fonetism cu totul impropriu muntenilor și, în special, celor din partea locului. Așa pronunță doar unii moldoveni din nord și, în general, nemuntenii care pleacă de la ideea că în locul unui *ă*, din vorbirea lor, muntenii au *e* : *șăd—șed ; țăs — țes* etc.

S-ar putea obiecta că alți scriitori, înaintea lui Ion Gheorghe, au recurs cîteodată la crearea unor forme speciale de feminin sau de masculin, eventual la unele contaminații de tipul *maimărime, moștecii* etc. Afirmația este justă, fără îndoială. Dar în vreme ce Arghezi, să zicem, folosește numai cele două exemple de mai sus, iar Sadoveanu într-o operă cu mult mai vastă nu ne pune nici el mai multe la dispoziție, observăm că procedeul ia proporții îngrijorătoare la Ion Gheorghe. În vreme ce Arghezi se abate de la regulele morfologiei limbii literare prin folosirea lui *hultană, lebăd* și *lindin*, iar Sadoveanu prin *aricioaică, bouroaică, cocostîrcă* ori *cucă*, pe care le întîlnim și în poezia populară, tînărul scriitor muntean nu înțelege să pună nici o stavilă unor asemenea forme și le aglomerează în așa măsură, în text, încît face aproape imposibilă lectura lui.

Prețuind talentul acestui scriitor tînăr, nu putem să nu ne întrebăm ce-l determină să dea la lumină asemenea bucăți după atîtea poezii excelente din volumele *Căile pămîntului, Cariatida, Nopți cu lună pe Oceanul Atlantic* și, în același timp, să semnalăm pericolul care l-ar putea duce spre alunecări cu totul păgubitoare.

Scanned with OKEN Scanner

INDICE

Aaron, Vasile, 69, 107, 237, 377
Aderca, Felix, 391
Agavriloaei, Gh., 103
Agîrbiceanu, I., 119, 402
Albin, 41
Alecsandri, Vasile, 11, 13, 14, 42, 68, 69, 78, 79, 81, 98, 100, 102, 103, 104, 110, 115, 126, 130, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 154, 156, 158, 160, 162, 171, 192, 193, 196, 198, 225, 226, 227, 232, 243, 275, 282, 288, 312, 332
Alexandrescu, Grigore, 69, 85, 87, 104, 105, 116, 131, 170, 192, 196, 210, 215, 281, 282, 286
Alionu, B. I., 118
Andriescu, Al., 240
Anghel, D., 286
Ardeleanu, C., 87
Arghezi, T., 87, 90, 92, 96, 97, 118, 119, 130, 137, 169, 258, 274, 275, 283, 286, 369, 372, 406
Aristia, 137
Aristotel, 150
Arvinte, V., 62
Asachi, Gh., 86, 102, 103, 133, 134, 143, 280

Bacon, 150
Bacovia, George, 14
Bahner, W., 48
Balan, Teodor, 107
Baltazar, Camil, 357, 358
Banuș, Maria, 92, 169
Barac, I., 69, 106, 237, 377
Barbu, I., 370, 371
Bariţiu, George, 122—129
Bălan, I. D., 379
Bălcescu, N., 14, 69, 92, 300
Beldiman, Alecu, 83, 103
Bena, Augustin, 28
Beniuc, M., 95, 154
Bianu, I., 9, 12, 23, 110, 169, 239, 288
Bîrna, Vlaicu, 118
Blaga, L., 12, 14, 36, 37, 130, 304, 372, 381
Blandiana, A., 189
Bob, I., 36
Bogdan-Duică, Gh., 77, 78, 79, 81, 103, 104, 106, 294, 300, 326, 328, 330, 331, 377, 379, 398
Bogdan, I., 15, 16
Bolintineanu, D., 69, 78, 79, 81, 92, 103, 104, 144, 146, 147, 150, 162, 163, 169, 170, 188, 195, 196, 198, 200, 201, 214, 220, 225, 226, 227, 332
Bolliac, Cezar, 69, 87, 89, 92, 97
Bonfinie, 41
Botez, Constantin, 78, 80, 111, 120, 156
Bracciolini, Poggio, 358
Breazu, I., 250, 255
Bucuţă, E., 119
Budai-Deleanu, I., 12, 20, 21, 24, 25, 34, 37, 38, 40, 45, 56, 58, 59, 63, 67, 108, 111, 126, 131, 197, 224, 237, 260, 292, 303, 357, 367, 368, 377, 381, 398
Buznea, Iancu, 106

Scanned with OKEN Scanner

Byck, J., 288
Byron, 83, 85, 88, 96, 109, 272

Camilar, E., 87, 118, 232, 234, 235
Candrea I. A., 27, 28, 29, 108, 109, 291
Cantacuzino, Const. (stolnicul), 33, 291—292
Cantemir, D., 33, 292
Capidan, Th., 7, 25, 107
Caragiale, I. L., 14, 42, 87, 88, 97, 135, 137, 154, 203, 242, 265, 280, 302, 304
Caragiani, Ion, 298
Cartojan, N., 20, 65, 288
Cassian, Nina, 95
Cazaban, Al., 119
Cazacu, B., 80
Cazimir, Otilia, 83, 118
Călinescu, G., 118, 161, 398, 230, 235, 244, 277, 288, 368, 373
Cerna, Panait, 198
Chateubriand, 105
Chitiu, Maria P., 273, 276
Ciauşanu, G. F., 94
Cioculescu, Ş., 368, 369
Cipariu, T., 7, 35, 36, 37, 39, 116, 117, 123, 126, 142, 158, 183, 226, 237, 261, 283
Cîrlova, V., 131, 286
Clain, S. (v. şi Micu !), 37, 46, 50
Codru-Drăguşanu, I., 40
Conachi, C., 86, 105, 106, 121, 196, 199, 200, 205, 220, 281, 283, 296
Constantinescu, Pompiliu, 329, 330
Coresi, 9, 10, 15, 18, 19, 26, 82, 83, 84, 104, 116, 117, 168, 287, 288, 291, 398
Costin, Miron, 33, 88, 89, 100, 104, 106, 291, 299
Costin, Nicolae, 291, 299
Coşbuc, George, 11, 12, 17, 25, 72, 75, 77, 94, 97, 104, 109, 119, 130, 154, 190, 224, 232, 236, 237—242, 243—259, 260—278, 280, 283, 287, 288, 292, 303, 351, 357, 367, 372, 376, 377, 390, 395, 398
Coteanu, I., 11
Creangă, I., 114, 115, 154, 197, 229—231, 288, 299, 300, 302, 337, 368, 398
Dante, 272, 273, 275, 276
Dăscălescu, D., 91
Delavrancea, B. Şt., 87, 94, 369
Densusianu, O., 7, 9, 12, 18, 22, 29, 34, 36, 47, 50, 70, 106, 116, 232, 239, 288, 295, 297, 301, 302, 309, 331
Depărăţeanu, A., 87, 90
Diaconescu, Ion, 135
Diez, Fr., 48
Dima, Al., 370
Dimitriu, C., 136, 170, 171
Dionisie, Arhimandritul, 90, 105
Donescu, C., 87, 88, 88—89, 90, 96, 99, 109
Donici, Al., 69, 91
Dosoftei, 13, 17, 24, 64, 106, 234, 288, 404
Dragomirescu, M., 331
Drăganu, N., 7, 10, 12, 24, 27, 28, 29, 31, 32, 76, 233, 250, 260, 284
Drăghici, Manolachi, 103
Dulgheru, Georgeta, 265

Eftimiu, Victor, 70, 377, 378
Eliade, Pompiliu, 40, 71
Eliade-Rădulescu, I., 13, 38, 46, 61, 67, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 96, 97, 98, 99, 101, 103, 104, 105, 109, 116, 120, 121, 122, 123, 126, 129, 131, 136, 137, 141, 146, 148, 149, 162, 167, 169, 175, 214, 220, 226, 240, 261, 280, 282, 283, 286, 292, 405
Eminescu, M., 11, 13, 14, 22, 71, 72, 77, 78, 79, 80, 81, 88, 90, 100, 111, 121, 130, 141, 144—160, 161—228, 237, 243, 244, 259, 261, 268, 275, 277, 280, 281, 286, 287, 288, 292, 298, 351, 357, 367, 368, 372, 373, 378, 379, 381, 391, 395
Esenin, Serghei, 88, 118
Eustatie Braşoveanu, Dimitrie, 45

Fadeev, A., 154
Fira, G.-Popescu, C. M., 94
Fischer, I., 210, 281
Florea-Marian, Simion, 351

Gáldi, L., 66, 298
Galaction, Gala, 369

Scanned with OKEN Scanner

Gaster, M., 16, 83, 84, 150, 240, 280, 287
Georgescu, Paul, 300
Gheorghe, Ion, 400—406
Gherea-Dobrogeanu, C., 250
Gheţie, Ion, 45, 56, 58, 59
Giuglea, G., 94, 95, 109, 118
Giuglea, G.—Vîlsan, G., 94, 95, 109, 118
Giurescu, C. C., 35, 36
Goethe, 155, 341
Goga, Oct., 12, 14, 130, 288, 304, 369, 376—399, 402
Gogol, N., 295
Golescu, Iordache, 46
Gorki, Maxim, 118, 151, 298
Graur, Al., 11, 97, 288
Grigore, din Măhaci, 17
Gusti, D., 103

Halici, M., 12
Haneş, P. V., 69, 85, 86, 89, 92, 115, 286, 288
Haret, Spiru, 299
Hasdeu, B. P., 7, 9, 17, 18, 23, 84, 115, 141, 149, 156, 232, 268, 368
Hodoş, Enea, 108
Hogaş, C., 11, 17, 118, 275, 287, 369
Hotiniu, A., 83
Hrisoverghi, A., 100
Hugo, V., 162
Husar, Al. — Dulgheru, Georgeta, 265

Ibrăileanu, G., 11, 17, 34, 69, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 92, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 103, 106, 110, 116, 158, 160, 161, 162, 237, 239, 279—290, 340, 378, 379
Ionaşcu, Romulus, 44, 45, 48, 50
Iordan, Alexandru, 136
Iordan, Iorgu, 8, 11, 17, 45, 48, 70, 79, 97, 100, 106, 111, 120, 141, 162, 195, 217, 235, 239, 240, 280, 311
Iorga, N., 10, 12, 34, 107, 118, 141, 238, 287, 294
Iorgovici, Paul, 38, 50, 61, 126
Iosif, Şt. O., 109, 299, 377
Ispirescu, P., 88, 89, 91

Istrate, G., 10, 18, 19, 65, 70, 82, 109, 162, 197, 224, 225, 232, 234, 238, 239, 265, 298
Istrati, N., 105
Iutiu, V., 223, 372
Ivănescu, G., 34, 65, 81, 82, 105, 121, 162, 280

Kalinderu, I., 232
Kirileanu, G. T., 230
Kogălniceanu, M., 13, 69, 100, 129, 148, 232
Kreţulescu, 232
Lacea, C., 27, 28, 29, 31, 32, 234
Lambrior, Al., 9, 79, 81, 84
Laurian, A. T.—Massim, I. C., 66, 241
Lazăr, George, 43
Lăzăreanu, Barbu, 80
Lesnea, George, 88, 118
Lipski, 36
Liubavici, Dimitrie, 9
Lovinescu, E., 97, 331, 347, 348, 377, 391
Lupaş, I., 64

Macarie, 45
Macedonschi, Al., 99, 109, 116, 286
Macrea, D., 48, 67
Madách, Emeric, 392
Maior, Petru, 24, 34, 36, 42, 50, 65, 99, 113, 122, 126
Maiorescu, Ion, 124, 126
Maiorescu, T., 111, 112, 114, 115, 117, 120, 155, 231
Marmeliuc, D., 231
Martinescu, Pericle, 151
Marţian, I., 118
Massim, C. I., 158
Maupassant, Guy de, 304
Maxy, Liana, 88
Măruţă, Toma, 81
Micu, S., 12, 34, 36, 37, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 54, 60, 122
Micu, S. — Şincai, Gh., 37, 49, 49—50, 50, 51, 53, 65
Mihail, Paul, 64
Milescu, N., 215
Minar, Octav, 73, 75, 235, 264

Scanned with OKEN Scanner

Mircesco, V., 131
Molnar, I., 12, 48, 49, 50, 55, 65
Mumuleanu, B. P., 67, 200, 220, 225
Munteanu, Şt., 137
Murărașu, D., 156
Mureșanu, Andrei, 98, 105, 261, 275, 376, 377
Mureșan, Florea, 64
Murnu, George, 40
Musceleanu, A., 119
Musset, 281

Nădejde, I., 80, 83, 95
Neculce, I., 11, 107, 240, 299, 300
Negruzzi, C., 11, 69, 81, 82, 83, 85, 91, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 109, 114, 115, 116, 118, 120, 126, 129, 131, 133, 142, 143, 148, 149, 158, 232, 240, 282, 283, 288
Negulescu, Corneliu — Todoran, Eugen, 119
Negulici, I. D., 90, 371
Netea, Vasile, 125
Nistor, I., 233
Novicov, M., 118

Odobescu, A., 13, 159, 268, 292
Olahus, N., 12
Onciul, D., 22
Onu, Liviu, 11
Oprescu, Horia, 88
Orășanu, N. T., 90, 96
Ortiz, Ramiro, 276
Orza, Rodica, 301

Panaitescu, P. P., 89
Pană, Saşa, 118
Pann, Anton, 67, 87, 88, 92, 94, 96, 154, 155, 201, 232, 303
Papadat-Bengescu, H., 96
Papahagi, Tache, 249
Pascu, Giorge, 20, 50, 230, 231
Paşca, Ştefan, 8
Pătrașcu, D. D., 95
Pătruţ, I., 25
Petöfi, 298
Peltz, I., 89, 97
Perpessicius, 140, 153, 154, 326, 329, 330, 341, 349, 377, 399
Pervain, Iosif, 45
Petrescu, Camil, 89, 118
Petrovici, Emil, 8, 11, 17, 18, 24, 110, 118, 232, 234, 235
Philippide, Al., 7, 11, 12, 17, 239, 280, 287, 288, 289
Pillat, I., 232, 377, 391
Piru, Al., 370
Piru, Elena, 370
Pîcleanu, Atanasie N., 105
Pleşoianu, G., 106
Pop, Vasile, 124
Popescu, C. M., 94
Popescu, V., 371
Popovici, D., 167, 198, 220
Popovici, Titus, 23, 24
Procopovici, Alexe, 10, 27, 28, 288
Prodan, D., 36
Protopopescu, E., 371
Pumnul, A., 84, 113, 124, 150, 226, 285
Puşcariu, S., 7, 10, 12, 30, 34, 108, 141, 235, 288, 305
Puşchin, 298

Quintescu, 232

Rebreanu, L., 390
Ronetti-Roman, 80
Rosetti, Al., 9, 19, 21, 23, 28, 30, 31, 32, 80, 81, 88, 92, 105, 106, 107, 108, 110, 112, 115, 116, 120, 232, 240, 288
Rosetti, Al. — Cazacu, B., 80
Russo, Al., 69, 232, 280, 288, 334, 335

Sadoveanu, M., 13, 14, 22, 83, 89, 105, 118, 154, 157, 187, 198, 215, 268, 275, 277, 283, 288, 291—375, 406
Sanielevici, H., 331
Sbiera, I. G., 15
Schiller, Fr., 154, 155
Schuller, J. K., 128
Scorpan, Gr., 78, 79, 81, 158, 217, 226, 355
Scriban, A., 319, 320, 321
Scridon, Gavril, 239

Scanned with OKEN Scanner

Scurtu, V., 370
Seghers, Ana, 119
Seulescu, G., 85, 101, 102, 124
Sihleanu, Al., 146—147
Simion, Ştefan, 13, 291, 356, 398
Slavici, I., 12, 53, 110, 111, 120, 235, 237, 263, 288, 351, 368, 377
Sofroni, Valentin, 168, 217
Stancu, Z., 88, 401
Stănescu, Const., 81
Stănescu, Gh., 81
Stănoiu, D., 87, 97
Stere, C., 369, 379
Sulzer, 48

Şăineanu, Lazăr, 46, 280, 282
Şiadbei, I., 131
Şincai, Gheorghe, 24, 36, 41, 44, 45, 50, 65, 85, 122
Şotropa, Virgil, 29

Taine, H., 304
Tasso, Torquato, 105
Tăutu, Gheorghe, 103
Tăutu, N., 92
Teaha, Teofil, 25
Tempea, Radu, 37, 38, 44—63
Tiktin, H., 92, 93
Tocilescu, Gr. Gr., 94
Todoran, Eugen, 119
Tohăneanu, G. I., 162, 217
Tolstoi, Lev, 154
Topîrceanu, G., 92, 93
Torouţiu, I. E., 235
Tudor (diac), 10
Turcu, C., 106
Turgheniev, I. S., 304, 318, 319, 320, 321
Ţaţomir, N., 206

Ureche, Grigore, 33, 92
Uricariul, Axinte, 107
Ursu, G. G., 110
Ursu, N. A., 38, 40, 88, 124, 126, 371

Varlaam, 9, 13, 24, 31, 64, 82, 106, 107, 170, 288, 291
Vasiliu, Alexandru, 233, 234
Văcărescu, Enăchiţă, 37, 46, 49, 50, 51, 52, 54, 60, 86, 87, 88, 89, 96
Văcărescu, Iancu, 69, 370
Văcăreştii, 69, 367
Verlaine, 162
Vianu, Tudor, 162, 217, 298, 302, 329, 330, 331, 345, 346
Vigny, 341
Virgil, 269
Vissarion, 232
Vîlsan, G., 94, 95, 109, 118
Vlahuţă, A., 265, 286, 365

Wolf, J., 28

Xenopol, N., 369

Zamfirescu, G. M., 88, 95
Zugun, Petre E., 139

Scanned with OKEN Scanner

TABLA DE MATERII

Prefață 7
Limba română literară 9
Caracterul regional al textelor noastre vechi 15
Un fonetism propriu „Psaltirii șcheiene“ 27
Școala ardeleană și rolul ei în dezvoltarea limbii române literare 33
Gramatica lui Radu Tempea (1797) 44
Fenomene specifice limbii române literare din prima jumătate a secolului al XIX-lea 64
O problemă controversată : literarizarea 72
Preocupări de limbă în activitatea lui George Barițiu . . 122
Vasile Alecsandri și limba literară 130
Eminescu și limba populară 144
Limba postumelor lui Eminescu 161
O lectură greșită în opera lui Creangă 229
Numele mic al poetului Coșbuc 232
Părerile lui Coșbuc despre limba literară 237
Probleme de limbă în variantele unor poezii ale lui Coșbuc. 243
Vocabularul poeziei lui Coșbuc 260
Ibrăileanu despre limba literară 279
Vocabularul operei lui M. Sadoveanu 291
Limba poeziei lui Goga 376
Creație sau libertate nepermisă ? (În legătură cu limba poeziei lui Ion Gheorghe) 400
Indice 407

Scanned with OKEN Scanner

Redactor : CORNELIA IORGA
Tehnoredactor : MINA CANTEMIR

Apărut 1970. Hîrtie tipar înalt tip A de 63 g/m². Format 700×1000/16. Coli ed. 29,98. Coli tipar 26. A. nr. 446/1969. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 859—96.

Tiparul executat sub comanda nr. 3331
Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97.
Bucureşti
Republica Socialistă România